

ՀԱՅԿԱՆՈՒՇ ՄԵՍՐՈՊՅԱՆ

ԱԾԱԿԱՆԱԿԱՆ ՀՈՄԱՆԻՇՆԵՐԸ
ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԲԱՐԲԱՌՆԵՐՈՒՄ

809.198.1-08

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՀՐԱՉՅԱ ԱՃԱՌՅԱՆԻ ԱՆԿԱՆ ԼԵԶԿԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՀԱՅԿԱՆՈՒՇ ՄԵՍՐՈՊՅԱՆ

ԱԾԱԿԱՆԱԿԱՆ ՀՈՄԱՆԻՇՆԵՐԸ
ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԲԱՐԲԱՌՆԵՐՈՒՄ

ԵՐԵՎԱՆ
«ՆԱԻՐԻ»
2010

Հրատարակության է երաշխավորել ՀՀ ԳԱԱ լեզվի ինստիտուտի
գիտական խորհուրդը:

Խմբագիր **Արտեմ Սարգսյան**
բանասիրական գիտությունների դոկտոր,
պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ

Գրախոսներ՝ **Լիլիթ Գալստյան**
բանասիրական գիտությունների թեկնածու
Արմեն Սարգսյան
բանասիրական գիտությունների
թեկնածու, դոցենտ

Մեսրոպյան Հայկանուշ

Մ 648 Ածականական հոմանիշները հայերենի բարբառներում: Եր.: Նաիրի,
2010, 320 էջ:

Գիրքը նվիրված է հայերենի բարբառների բառապաշարի իմաստաբանությանը, մասնավորապես բարբառային ածականական հոմանիշների վերլուծությանը ու տարածքային հետազոտությանը:

Հոմանիշների բառարանում ի մի են բերված բարբառային գրականության մեջ առկա և բանահավաքչական աշխատանքի արդյունքում գրանցված բազմաթիվ բառեր, բառակապակցություններ, դարձվածքներ, նկարագրական արտահայտություններ, որոնք հանդես են գալիս ածականաբար:

Ներկայացված են բարբառային հնչյունական զուգաբանությունները, տրված են հոմանիշների բառակազմական կաղապարները: Կատարված է իմաստաբանական վերլուծություն, քննված են բարբառային ածականների համեմատության աստիճանները, բազմիմաստային խմբերը, համեմատության միջոցով դրսևորված հոմանշությունը, դարձվածային միավորներով և նկարագրական եղանակով արտահայտվող ածականական հոմանիշները: Հայերենի բարբառների ածականական հոմանիշներն առաջին անգամ են ենթարկվում մեամատիկա քննության:

Գիրքը կարող է օգտակար լինել հայերենի բարբառներով հետաքրքրվողների համար:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԼԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....	5
-------------------	---

Գ Լ ՈՒ Խ Ա Ռ Ա Զ Ի Ն

1. ԱԾԱԿԱՆԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲԱՐԲԱՌԱԳԻՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ	11
2. ՊԱՐԶ ԿԱՄ ԱՐՄԱՏԱԿԱՆ ԱԾԱԿԱՆՆԵՐԻ ԱՌԱՆՁՆԱՑՈՒՄԸ ԵՎ ՀԱՄԱՌՈՏ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ	13
3. ՀՈՄԱՆՇՈՒԹՅԱՆ ՂՐԱԵՎՈՐՄԱՆ ԲՆՈՒՅԹԸ ԲԱՐԲԱՌՆԵՐՈՒՄ.....	18
ա) Հնչյունաբանական չափանիշ	20
բ) Ձևաբանական չափանիշ	20
գ) Բառաքերականական չափանիշ.....	21
դ) Իմաստաբանական և ռժաբանական չափանիշներ.....	22
ե) Բարբառային հոմանիշների աղբյուրները	23

Գ Լ ՈՒ Խ Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ

ԱՐՄԱՏԱԿԱՆ ԱԾԱԿԱՆՆԵՐԻ ԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ՀՆՁՅՈՒՆԱԿԱՆ ՏԱՐԲԵՐԱԿՆԵՐԸ ...	27
--	----

Գ Լ ՈՒ Խ Ե Ր Ր Ո Ր Դ

ԱԾԱԿԱՆԱԿԱՆ ՀՈՄԱՆԻՇՆԵՐԻ ԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ԲԱՌԱԿԱԶՄԱԿԱՆ ՏԱՐԲԵՐԱԿՆԵՐԸ	42
1) Համադրական բաղադրություններ	43
2) Վերլուծական բաղադրություններ	47

Գ Լ ՈՒ Խ Հ Ո Ր Ր Ո Ր Դ

ԱԾԱԿԱՆՆԵՐԻ ԻՄԱՍՏԱՅԻՆ-ԻՄԱՍՏԱԲԱՆԱԿԱՆ ՏԱՐԲԵՐԱԿՆԵՐԸ ԲԱՐԲԱՌՆԵՐՈՒՄ	53
1. ԱԾԱԿԱՆԻ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹՅԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵԸ ՀՈՄԱՆՇԱՅԻՆ ՇԱՐՔԵՐՈՒՄ	53
Համեմատական կամ բաղդատական աստիճան	53
Գերադրական և բացարձակ գերադրական աստիճան	57
2. ԱԾԱԿԱՆԱԿԱՆ ՀՈՄԱՆԻՇՆԵՐԻ ԲԱԶՄԻՄԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲԱՐԲԱՌՆԵՐՈՒՄ	63
3. ԻՄԱՍՏԱԲԱՆՈՐԵՆ ԵՐԿԲԱՂԱԴՐԻՉ (ԵՌԱԲԱՂԱԴՐԻՉ ԵՎ ԱՎԵԼԻ) ԱԾԱԿԱՆԱԿԱՆ ՀՈՄԱՆԻՇՆԵՐ.....	68
4. ԲԱՌԻՄԱՍՏԻ ԿՈՆԿՐԵՏԱՑՈՒՄՈՎ ԿԱՄ ՏԱՐԲԵՐԱԿՄԱՄԲ ՀՈՄԱՆԻՇՆԵՐ.....	75
ա) Անձի հատկանիշ ցույց տվող ածականներ	75
բ) Կենդանական աշխարհի բնորոշող ածականներ	78
գ) Բուսական աշխարհի հատկանշող ածականներ.....	79
դ) Մթերք, ուտեստ հատկանշող ածականներ.....	80
ե) Մարմնի մաս հատկանշող ածականներ	80

զ) Բնության երևույթներ, զանազան առարկաներ և այլ հասկացություններ հատկանշող ածականներ.....	81
5. ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹՅԱՄ ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԱԾ ՀՈՄԱՆԻՇՆԵՐ.....	83

Գ Լ ՈՒ Խ Հ Ի Ն Գ Ե Ր Ո Ր Ղ

ՓՈԽԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱԾԱԿԱՆԱԿԱՆ ՀՈՄԱՆԻՇՆԵՐԻ ԲԱՐԲԱՈԱՅԻՆ ԶՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ.....	85
Փոխաբերական իմաստներով հոմանիշների բնույթը.....	85
1. ԿԵՆՂԱՆԻՆԵՐԻ ԱՆՎԱՆՈՒՄՆԵՐԻ ՓՈԽԱԲԵՐԱՑՄԱՄԲ ՀՈՄԱՆԻՇՆԵՐ.....	86
2. ԿԱԶՄԱԽՈՍԱԿԱՆ ԱՆՎԱՆՈՒՄՆԵՐԻ ՓՈԽԱԲԵՐԱՑՄԱՄԲ ՀՈՄԱՆԻՇՆԵՐ.....	89
3. ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՀԱՎԱՏԱԼԻՔ ԵՎ ՆԱԽԱՊԱՇԱՐՈՒՄ ՑՈՒՅՑ ՏՎՈՂ ԲԱՌԵՐՈՎ ԿԱԶՄՎԱԾ ՓՈԽԱԲԵՐԱԿԱՆ ՀՈՄԱՆԻՇՆԵՐ.....	95
4. ՀԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐՈՎ ԿԱԶՄՎԱԾ ՓՈԽԱԲԵՐԱԿԱՆ ՀՈՄԱՆԻՇՆԵՐ.....	103
5. ԹՎԱԿԱՆՈՎ ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԱԾ ՓՈԽԱԲԵՐԱԿԱՆ ՀՈՄԱՆԻՇՆԵՐ.....	111

Գ Լ ՈՒ Խ Վ Ե Ց Ե Ր Ո Ր Ղ

ԱԾԱԿԱՆՆԵՐԻ ԳՐԾԱՌԱԿԱՆ ՏԱՐԲԵՐԱԿՆԵՐԸ ԲԱՐԲԱՈՆԵՐՈՒՄ.....	114
ա) Նվաստական, անարգական և արհամարհական արտահայտություններ.....	114
բ) Նախատական և հանդիմանական հոմանիշներ.....	115
գ) Ծաղրական և հեզմական, կատակաբար ասվող հոմանիշներ.....	115
դ) Փաղաքշական իմաստով գործածվող հոմանիշներ.....	116
ե) Ծածկական նպատակով գործածվող հոմանիշներ.....	116
զ) Մանկական բառերով արտահայտված հոմանիշներ.....	117
Ե Զ Ր Ա Հ Ա Ն Գ ՈՒ Մ Ն Ե Ր.....	119
Հ Ա Մ Ա Ռ Ո Տ Ա Գ Ր ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն Ն Ե Ր.....	122
Գ Ր Ա Կ Ա Ն ՈՒ Թ Յ Ա Ն Ց Ա Ն Կ.....	129
ԱԾԱԿԱՆԱԿԱՆ ԶՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱՌԱՐԱՆ.....	133

Ն Ե Ր Ա Ծ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

Հայ բարբառագիտությունը զբաղվում է հայերենի տարածքային տարբերակների ուսումնասիրությամբ: Այդ գիտակարգի հիմնադիրը Հ. Աճառյանն է, որի հայագիտական մեծ վաստակը, բարբառների դասակարգմանն ու տեսական բնորոշմանը նվիրված աշխատությունները հիմք հանդիսացան հետագա տարբեր կարգի հետազոտությունների, մանավանդ առանձին բարբառների ուսումնասիրությանը նվիրված մենագրությունների համար:

Բարբառների ուսումնասիրությունը հայերենագիտության կարևորագույն ոլորտներից մեկն է եղել և է: Այն խիստ անհրաժեշտ է առհասարակ բանասիրության, հայոց պատմության, ազգագրության, միջնադարյան ձեռագրերի տեքստաբանական վերլուծության և այլնի տեսակետից: Հայերենի գիտական ուսումնասիրության համար կարևորելով բարբառների մեջ առկա լեզվական իրողությունները՝ իրանագետ Ռ. Աբրահամյանը շուրջ մեկ դար առաջ գրում է. «Ամեն մի ինտելիգենտ անձնաւորութիւն կարիք կը զգայ գաղափար կազմելու իւր մայրենի լեզուի ամբողջութեան մասին. այդ գաղափարը կարելի է կազմել միայն բարբառաբանութեան տուեալներից»¹:

Հ. Պետերմանը ժամանակին «Թիֆլիզի բարբառի ուսումնասիրութիւն» գրքում գրում է հետևյալը. «Քերովբէ Պատկանեանը 1869 թ. (նկատի ունի Զ. Պատկանյանի ռուսերեն լույս տեսած «Ուսումնասիրութիւն հայոց լեզուի բարբառների մասին» աշխատությունը-Հ.Մ.) զանգատում էր, թէ բարբառները անհետանում են՝ տեղի տալով Աստրախան-Երևանեան բարբառին, որ գորաբարի բառարաններում տեղ չգտած «հայ բարբառների բառամթերքը նոյնպէս խիստ արագ նուազում է և սպառնում է անհետ կորչել մօտաւոր ապագայում»²:

Վերը բերված նկատառումները եզակի չեն, և առհասարակ հայերենի բարբառների գիտական ուսումնասիրության կարևորության մասին տարբեր ժամանակներում եղել են մտահոգված հիշեցումներ, որովհետև գրական լեզվի բուռն զարգացման և առաջընթացի պայմաններում հակադարձաբար մի տեսակ թուլանում են բարբառների հետագա գոյատևման հիմքերը, վտանգ է առաջանում դրանց վերանալու և անհետացման:

Պետև ժամանակին Ա. Դարիբյանը նկատել է, որ «անհրաժեշտ է՝ լեզվաբանները, հայագետները մոռոգարաֆիկ աշխատանքներ գրեն հայերեն բոլոր բարբառների մասին, ինչպես այդ անում է Հ. Աճառյանը, անհրաժեշտ է, որ բոլոր բարբառներով գիտական ճշտությամբ հրատարակվեն ընդարձակ տեքստեր, որպեսզի այդ բոլորից հետո հնարավոր լինի տեսական ընդհա-

¹ Ռ. Աբրահամեան, Ի՞նչ կերպ հնարաւոր է հայերենի գիտական ուսումնասիրութիւնը, «Արարատ», 1912, ապրիլ, էջ 364-377:

² Հ. Պետերման, Թիֆլիզի բարբառի ուսումնասիրութիւն, 1867:

նուր ամփոփումներ կատարել հայ բարբառների մասին»³։ Այս կարևորագույն առաջադրումը, ինչպես գիտենք, ժամանակին տասնամյակներ շարունակ, հետևողականորեն իրականացվում էր։ Այսօր բարբառների հետազոտությունը կատարվում է, ինչպես Ա. Ղարիբյանն է նկատում, «տեսական ընդհանուր ամփոփումների» ձևով։ Վերջինս տեղի ունեցավ ավելի ուշ, երբ կարևոր համարվեց նաև բարբառների տարածքային բնութագրումը տալ առանձին իրողությունների, լեզվական երևույթների տարածման սահմանները որոշելու կարգով։

Ներկայումս հայերենի բարբառների քննության վերաբերյալ բավականին հարուստ նյութ կա։ Բարբառների ուսումնասիրությանը հատկապես օժանդակում են հայերենի բարբառագիտական ատլասի կազմության նպատակով ստեղծված ծրագրին համապատասխան հավաքված նյութերը։

Չնայած կուտակված բարբառագիտական համեմատաբար ծավալուն նյութին՝ այսօր ևս օրախնդիր է բարբառներին վերաբերող տարբեր նյութերի հավաքչական աշխատանքը։ Դրան զուգընթաց անհրաժեշտություն է նաև բարբառների ընդհանուր ուսումնասիրությունը՝ կապված առանձին հարցերի պարզաբանման և լուծման հետ։

Մի քանի տասնամյակ առաջ երևան եկած բարբառագիտական աշխատությունները հիմնականում քննության էին առնում այս կամ այն բարբառի հնչյունաբանական, ձևաբանական, մասամբ նաև շարահյուսական իրողությունները, բերում այդ բարբառներին վերաբերող բնագրեր, ինչպես նաև գրաբարի համեմատությամբ բարբառային բառերի ցանկեր և այլն։ Վերջին տարիներին, հատկապես Գ. Ջահուկյանի խորհրդատվության, նրա գիտական ընդհանուր ղեկավարության պայմաններում արդեն իսկ ուսումնասիրվում են հայերենի բարբառների⁴ մեջ արտացոլված լեզվական այնպիսի երևույթներ, ինչպիսիք են, ասենք, հնդեվրոպական հնաբանությունները, սահմանական եղանակի ներկա ժամանակի կազմությունը, ժամանակ, ազգակցություն ցույց տվող բառերը և այլն⁵։ Իսկ դա նշանակում է, որ այսօր անհրաժեշտություն կա լեզվական որևէ իրողություն քննարկել հայերենի գրեթե բոլոր բարբառների ընձեռած նյութի սահմաններում, այդ նյութի լայն օգտագործմամբ։

Բարբառագիտության զարգացման ներկա փուլում, տեսական ուսումնասիրությունների շրջանակում համեմատաբար մեծ ուշադրություն է դարձվում բարբառների իմաստաբանությանը՝ լեզվական (բառային) զուգաբանությունների իմաստային կողմին։ Կատարվում են բարբառների բառապաշարի բո-

³ **Ա. Ղարիբյան**, Համառոտագրություն հայ բարբառագիտության, Երևան, 1941, էջ 13։

⁴ Այսուհետև *բարբառ* ասելով ի նկատի ենք ունենալու նաև խոսվածքները։

⁵ Տես **Ն. Սիմոնյան**, Հայ բարբառների հնդեվրոպական հնաբանությունները. «Հայոց լեզվի համեմատական քերականության հարցեր», Երևան, 1979, էջ 188-248, **Գ. Գևորգյան**, Սահմանական եղանակի ներկա ժամանակի արտահայտությունը հայերենի բարբառներում (թեկն. ատենախոսություն), Երևան, 1988, **Ջ. Բառնասյան**, Ժամանակային բառերը հայերենի բարբառներում (թեկն. ատենախոսություն), Երևան, 2002, **Հ. Խաչատրյան**, Ազգակցություն ցույց տվող բառերը հայերենի բարբառներում, Երևան, 2009։

վանդակության պլանին վերաբերող աշխատանքներ, բառագիտական քննություններ, համեմատվում տարբեր հասկացությունների բարբառային անվանումները, բառային միավորներին զանազան վայրերում հատկացվող իմաստները և այլն:

Բարբառների նորովի ուսումնասիրության հարցում շահեկան է Գ. Ջահուկյանի «Հայ բարբառագիտության ներածություն» աշխատությունը⁶, որը նոր հեռանկարներ է բացում հայերենի բարբառներում առկա այս կամ այն երևույթի մասնավոր դիտարկման համար:

Մեր աշխատանքը ևս հիմնվում է հայ բարբառագիտության տեսական այն դրույթների վրա, որոնք մշակվել են Գ. Ջահուկյանի կողմից՝ վերը նշված աշխատության մեջ: Նկատենք, որ նա հիմնադրել է իր իսկ տերմինով՝ վիճակագրական բարբառագիտությունը, առաջ քաշել նոր, տեսական կարևորություններ կայացնող խնդիրներ: Այսպես՝ Գ. Ջահուկյանն է առաջինը առանձնացրել հայ բարբառագիտության զարգացման հիմնական փուլերը, հանգամանորեն քննել բարբառային հնչյունական, քերականական գուգաբանությունները, կազմել բարբառային կարևորագույն հատկանիշների ցանկը և ըստ այդմ կատարել բազմահատկանիշ դասակարգում, համեմատություններ անցկացրել գրական լեզուների և բարբառների միջև՝ բացահայտելով հայոց լեզվի զարգացման տարբեր շրջաններում դրանց փոխհարաբերության տարբերությունները: Մեծանուն լեզվաբանը միաժամանակ անդրադարձել է պատմական բառավիճակագրության և բարբառային ժամանակագրության խնդիրներին, ներկայացրել բարբառների հնչյունական-քերականական, բառային հնաբանությունները և այլն⁷:

Ինչպես հայտնի է, բարբառագիտական ուսումնասիրություններում՝ մենագրություններ, գիտական հոդվածներ, զեկուցման թեզեր և այլն, առավել մեծ ուշադրություն է դարձվում բարբառային այնպիսի իրողությունների քննությանը, որոնք նկատվում են հիմնականում հնչյունաբանության, ձևաբանության մակարդակում: Բարբառային շարահյուսությունը առանձնակի քննության ենթարկված չէ:

Սույն ուսումնասիրությունը վերաբերում է հայերենի բարբառների բառապաշարի իմաստաբանությանը՝ մասնավորապես բառային հոմանիշներին, որոնք գրական լեզվի ձևերի արտացոլումներ են տարբեր բարբառներում՝ այդուհանդերձ ունենալով որոշակի առանձնահատկություններ թե՛ հնչյունական մակարդակում, թե՛ իմաստային կամ բովանդակության պլանում: Մեր աշխատանքի նյութը հայերենի բարբառներում առկա հոմանշության քննությունն է, մասնավորաբար գրական արևելահայերենի արմատական կամ պարզ կազմություն ունեցող ածականներին համապատասխանող, համարժեք բարբառային իմաստաբանական տարբերակների՝ հոմանիշների նկարագրությունը: Մեր աշխատանքին անմիջաբար առնչվում են հատկապես հոմա-

⁶ Գ. Ջահուկյան, Հայ բարբառագիտության ներածություն, Երևան, 1972:

⁷ Սույն տեղում:

նշային խմբերի (իմաստաբանական տարբերակների) առանձնացման, դրանց իմաստաբանության հետ կապված մասնավոր, կոնկրետ հարցերը⁸:

Վերջին տասնամյակներին հավաքված բարբառագիտական նյութը մեզ հնարավորություն է տալիս առանձին և ըստ հնարավորին ամբողջական քննություն կատարելու բարբառներում տեղ գտած արմատական ածականների հնչյունական և բառապաշարային, մասնավորապես բառակազմական և իմաստաբանական առանձնահատկությունների վերաբերյալ:

Թեմայի ընտրությունը պատահական չէ այնքանով, որքանով որ հայ բարբառների նման ուսումնասիրություն մինչև օրս չի կատարվել, և տվյալ աշխատանքը երևան է հանում հետաքրքրական իրողություններ, որոնք արժեքավոր են ոչ միայն հայոց լեզվի և նրա տարածքային տարբերակների պատմության տեսակետից, այլև որոշակի պատկերացում են տալիս մեր ժողովրդի պատմության, ազգագրության, նրա տեղաշարժերի, այլ ժողովուրդների հետ շփման ու կապերի, առհասարակ մշակույթի մեջ տեղի ունեցած փոփոխությունների, առաջընթացի և այլնի վերաբերյալ:

Ուսումնասիրվող նյութի աղբյուրները

Արմատական ածականների բարբառային հոմանշության ուսումնասիրման նպատակով կազմել ենք համապատասխան բառացանկ-հավելված, որում գրանցել ենք զրական արևելահայերենի յուրաքանչյուր արմատական ածականի բարբառային արտացոլում հանդիսացող միավորները, հասկացական նույն միավորի դիմաց տարբեր վայրերում հանդես եկող տարբեր անվանումները: Համապատասխան տվյալները քաղել ենք հայերենի բարբառների հետազոտությանը նվիրված մենագրություններից, բարբառային գրականությունից, Ս. Ամատունու «Հայոց բառ ու բանը» աշխատությունից, Հ. Աճառյանի «Հայերեն գաղափարական բառարանից», ՀՀ ԳԱԱ լեզվի ինստիտուտի բառարանագրության բաժնի կազմած «Հայերենի բարբառային բառարանից»⁹, ինչպես նաև հայոց լեզվի զարգացման տարբեր փուլերի բառամթերքն ընդգրկող բառարաններից, գիտարշավի ընթացքում մեր կատարած գրանցումներից:

ՀՀ ԳԱԱ լեզվի ինստիտուտի բարբառագիտության բաժինը 1977 թ. լույս է ընծայել «Հայերենի բարբառագիտական ատլասի նյութերի հավաքման ծրագիր», որում ընդգրկված 478 բառային միավորներից մոտ 60-ը առավել գործածական ածական անուններ են, որոնցից արմատական են հետևյալները՝ *այրի, լավ, մեծ, գեր, ագահ, խենթ, նվազ, միտար, վատ, դառն, ամուր, բութ, կապույտ, սպիտակ, շեկ, փոքր, քիչ, թանկ, կաղ, համր, խոլ, շիլ, գանգուր, ծուլ, փափուկ, կլոր, մաքուր, ժլատ, մերկ, հղի, գոլ, սառն, չոր, թեժ, խոնավ,*

⁸ **Հոմանիշ** տերմինն այս դեպքում գործածում ենք **տարբերակային՝ տարբերակ** իմաստով. նման իմաստային գործածության հարցում հավանություն ենք ստացել մեր գիտական ղեկավարից՝ ակադեմիկոս Գ. Ջառուկյանից:

⁹ Օգտվել ենք այս բառարանի (հեղինակներ՝ Ա. Գրիգորյան, Հ. Կոստանյան, Թ. Չիլինգարյան, Ա. Հակոբյան, Գ. Գասպարյան, Փ. Սարգսյան, Ա. Քոչոյան) ծեռագիր տարբերակից, որի վրա աշխատել ենք տարիներ շարունակ որպես բառարանագրության բաժնի աշխատակից:

մարմանը¹⁰: Բարբառագիտության բաժինը յուրաքանչյուր բնակավայրի համար կատարել է առանձին գրանցում, որտեղ վերոնշյալ ածական անունների դիմաց նշված են զանազան բարբառային տարբերակներ, որոնք ևս ընդգրկել ենք մեր բառարան-հավելվածում և ենթարկել համապատասխան քննության:

Քանի որ թվարկված ոչ բոլոր աղբյուրներում է մեզ հետաքրքրող նյութը ներկայացված գիտական տառադարձությամբ, ուստի նպատակահարմար գտանք հավատարիմ մնալ բնագրային որոշ նյութերի և օրինակները ներկայացնել ոչ միասնական հնչյունական տառադարձումով: Ինքներս էլ ձեռնպահ մնացինք այդ հարցում հաշվի առնելով բարբառների գրառման դժվարությունները, հնչման զուգաձևությունները, ընդհանուր օրինաչափությունից շեղումները և գիտական ուղղագրությամբ ճշգրտորեն տառադարձելու պատասխանատվությունը:

Հայերենի բարբառները մեր մայրենի լեզվի անկապտելի մասն են և նրա հարստությունը: Հայերենի բարբառների հնչյունաբանական, ձևաբանական, շարահյուսական և բառագիտական, մեր այս աշխատանքում նաև իմաստաբանական հետազոտությունը կարող է նպաստել հայերենի բարբառների քննության ամբողջականացմանը և օժանդակել բարբառագիտական ատլասի կազմման աշխատանքներին: Ի մի բերված բարբառային տարբերակները ներկայացնում են մասնավորաբար ածական անվան բառային զուգաբանությունները, դրանց բազմերանգ դրսևորումները մեր լեզվում, միաժամանակ երևան հանում լեզվական հետաքրքիր իրողություններ: Աշխատանքին կից ներկայացված ընդարձակ բառարան-հավելվածը հետազայում կարող է օգտագործվել բարբառային բառագիտությանը նվիրված տարբեր բնույթի ուսումնասիրություններ կատարելու, հասկացական-բառանվանողական, բառիմաստային զուգաբանությունները առանձնացնելու և ճշգրտելու համար:

Գիրքը կազմված է ներածությունից, վեց գլուխներից, եզրակացություններից, ընդարձակ բառարան-հավելվածից, համառոտագրություններից և օգտագործված գրականության ցանկից:

Առաջին գլխում կատարել ենք ածական անվան ուսումնասիրության նյութին առնչվող հետազոտություն, ներկայացրել ածական անվան մասին բարբառագիտական գրականության մեջ առկա նյութերը: Այնուհետև ներկայացրել ենք պարզ կամ արմատական ածականների՝ անվանի լեզվաբանների կազմած ցանկերը՝ հանգամանորեն անդադառնալով ակադեմիկոս Գ. Ջահուկյանի կազմած ցանկին, որն էլ ընդունել ենք որպես հիմք մեր աշխատանքի համար: Պարզաբանել ենք հոմանշության դրսևորման բնույթը բարբառներում, համաժամանակյա և տարաժամանակյա մեթոդներով քննել բարբառային հոմանշությանը, դրանց ուսումնասիրության եղանակին վերաբերող հարցեր:

¹⁰ Հայերենի բարբառագիտական ատլասի նյութերի հավաքման ծրագիր, Երևան, 1977, էջ 51-56:

Երկրորդ գլխում խոսել ենք արմատական ածականների բարբառային հնչյունական զուգաբանությունների մասին, ներկայացրել հիմնականում բազմանդամ հակադրություններ, որոնցից յուրաքանչյուրը բնորոշ է մի առանձին տարածքի:

Երրորդ գլուխը վերաբերում է բարբառային տարբերակների բառակազմական վերլուծությանը:

Չորրորդ գլխում կատարել ենք իմաստային-իմաստաբանական վերլուծություն, ներկայացրել բարբառային ածականների համեմատության աստիճանները, քննարկել հոմանիշների բազմիմաստային խմբերը, բառային մույն միավորի՝ տարբեր վայրերում ունեցած իմաստային տարբերությունները:

Հինգերորդ գլխում խոսել ենք փոխաբերական իմաստով և համեմատությամբ դրսևորված բարբառային հոմանիշ միավորների մասին:

Վեցերորդ գլուխը նվիրված է ածականական հոմանիշների գործառական տարբերակներին:

Գ Լ ՈՒ Խ Ա Ռ Ա Զ Ի Ն

1. ԱԾԱԿԱՆԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲԱՐԲԱՌԱԳԻՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

Հայերենի բարբառների նկարագրությունը, որն ավանդաբար հիմնված է հատկապես **Յ. Աճառյանի** մշակած սկզբունքների և ելակետային դրույթների վրա, բնականաբար ընդգրկում է ինչպես մյուս խոսքի մասերի, այնպես էլ ածականի վերաբերյալ բարբառային առանձնահատկությունների վերհանումն ու բնութագրումը: Բարբառագիտական աշխատություններում ածական անվանը վերաբերող բաժինը դիտարկելիս նկատում ենք, որ այդտեղ հիմնականում խոսվում է ածականների համեմատության աստիճանների կազմության միջոցների ու եղանակների, երբեմն էլ ածականակերտ ածանցների մասին¹¹: Ածականների իմաստային կամ իմաստաբանական քննություն գրեթե չի կատարվում կամ առհասարակ չի կատարվում: Սա նշանակում է, որ ածական անունը մինչև հիմա ուսումնասիրվել է ձևաբանական մակարդակում, իսկ բառագիտական-իմաստաբանական տեսանկյունից այն ուշադրության չի արժանացել:

Այդուհանդերձ, այստեղ անհրաժեշտ ենք համարում անդրադառնալ տարբեր ուսումնասիրություններում տեղ գտած այն դիտարկումներին, որոնք վերաբերում են ածականի բառագիտական՝ իմաստաբանական վերլուծությանը, որը այս կամ այն չափով առնչվում է ածականների՝ մեզ հետաքրքրող հարցին:

Յ. Աճառյանը «Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի» աշխատության մեջ «Թվականները արդի բարբառներում», «Դերբայը բարբառներում», «Նախադրությունները բարբառներում», «Մակբայները բարբառներում», «Շաղկապները բարբառներում», «Բարբառների ծայնարկությունները» վերնագրերի տակ անդրադառնում է հիշյալ խոսքի մասերին պատկանող բառային միավորների վերլուծությանը՝ միայն ձևաբանական առանձնահատկություն-

¹¹ Տե՛ս, օրինակ, **Յ. Աճառյան**, Քննություն Համչենի բարբառի, Երևան, 1947, էջ 106-108, նույնի, Քննություն Վանի բարբառի, Երևան, 1953, էջ 145, **Վ. Պետոյան**, Սասունի բարբառը, Երևան, 1954, էջ 38, **Ռ. Բաղդամյան**, Շամախիի բարբառը, Երևան, 1964, էջ 100-101, **Ա. Պողոսյան**, Հաղուրի բարբառը, Երևան, 1965, էջ 125-129, **Թ. Դանիելյան**, Մալաթիայի բարբառը, Երևան, 1967, էջ 93-95, 176-180, **Տ. Անդրեասյան**, Սվեդիայի բարբառը, Երևան, 1967, էջ 75-76, **Ս. Ասատրյան**, Լոռու խոսվածքը, Երևան, 1968, էջ 104-105, **Ն. Սկրտչյան**, Բուրդուրի խոսվածքը, Երևան, 1971, էջ 102-103, **Ա. Հանեյան**, Տիգրանակերտի բարբառը, Երևան, 1978, էջ 86-87, **Դ. Կոստանդյան**, Երզնկայի բարբառը, Երևան, 1979, էջ 71, **Ա. Լուսենց**, Արեշի բարբառը, Երևան, 1982, էջ 91-92, 183-185 և այլն:

ների տեսանկյունից, ընդ որում դրանք հաճախ բերվում են ցանկերի ձևով¹²։ Սույն աշխատությունը «Ածականը բարբառներում» վերնագրով բաժին չունի։ Բարբառների ածականներին Դ. Աճառյանը համառոտակի անդրադառնում է միայն ածական անվան բաղդատական աստիճանի կազմությունը նկարագրելիս։

Բարբառային որոշ ածականների տեսական քննության հանդիպում ենք Գ. Ջահուկյանի «Հայ բարբառագիտության ներածություն» գրքի «Բարբառների բառային հնաբանությունները» բաժնում¹³։ Այստեղ ներկայացված են հիմնականում այն ածականները, որոնք բառային հնաբանություններ են. շուրջ վեց տասնյակ, և որոնք մենք ընդգրկել ենք աշխատանքին կից հոմանշային բառարանում։

Նշված աշխատության տարբեր խոսքի մասեր ընդգրկող բառացանկից ընտրել ենք հատկապես այն ածականները, որոնց մի մասն ունի գրաբարից տարբեր բաղադրություն, օրինակ՝ ածական կամ հիմնածանց, ինչպես՝ *լպիրծ, լիպորգ*, Վճ.՝ «լպիրշ», *տիճկորգ*, Վճ.՝ «համառ», *լիք*, Արբ.՝ «տխուր, սիրտը կոտրված» և այլն։

Մեկ բառ գրաբարյան բաղադրյալ ձևի դիմաց ունի արմատական ձև, ինչպես՝ *պարթև*, Խրբ.՝ «արքեմի»։ Երկու ածական անուն գրաբարում չպահպանված կամ կամ գրաբարից տարբեր ձևով պահպանված հին փոխառություններ են, ինչպես՝ *կոմբ*, Ջթ.՝ «մեծ, խոշոր» և *քեստ*, ՆՆ.՝ «տխուր, սիրտը կոտրած»։

Մեծ թիվ են կազմում գրաբարում չվկայված, բնիկ հայերեն կամ հնդեվրոպական արմատները, օրինակ՝ *բողեղ*, Խրբ.՝ «գեր», *կըլընդրիկ*, Վճ.՝ «կոկիկ, գոլտրիկ», *կըլպոր*, Բճ.՝ «կլորիկ, պստիկ, սիրուն», *կըռիմծ*, Չրս.՝ «չոր, չորացած», *լաքոշ*, Վճ.՝ «շաղակրատ, շաղփաղփ», նաև՝ «մեծ, լայնագլուխ տանձ» և այլն։

Մ. Մուրադյանը «Ուրվագիծ Մոկսի բարբառի» ուսումնասիրության «Բառագիտություն» բաժնում, խոսելով գրաբարի և Մոկսի բարբառի բառիմաստային տարբերությունների մասին, նշում է նաև մի քանի ածական անուններ¹⁴։ Այսպես, *ժիր* արմատական ածականը Մոկսում ունի ոչ միայն գրական հայերենին բնորոշ «կայտառ» իմաստը, այլև բարբառին բնորոշ «ողջ, կենդանի» իմաստը, ինչպես՝ *լըպըզտունկըմ ժիր* (մի կենդանի մապաստակ)։ *Նեխ* գրաբարյան ածականը բարբառում ստացել է «ատելություն, քեմ» գոյականի իմաստ, օրինակ՝ *Ա՛նու մեխ խսն ծը* (Նրա ատելությունն իմ հանդեպ է) և այլն։ Վերոհիշյալ ուսումնասիրության մեջ տրվում են նաև ածական անունների բառակազմական վերլուծություններ, որոնք ի նկատի ենք ունեցել մեր ուսումնասիրության մեջ՝ բարբառներում բառակազմորեն բաղադրյալ հոմանիշների վերլուծությանն անդրադառնալիս։ Այսպես, *սերթկիք՝* <սերտ+կիք՝

¹² Տե՛ս Դ. Աճառյան, Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, համեմատությամբ 562 լեզուների, հհ. 1-5, Երևան, 1952, էջ 266-270, այլև 29-48, 123-128, 269-301, 379-396, 406-411։

¹³ Գ. Ջահուկյան, Հայ բարբառագիտության ներածություն, Երևան, 1972, էջ 277-330։

¹⁴ Մ. Մուրադյան, Ուրվագիծ Մոկսի բարբառի, ԶԲԱ 1, Երևան, 1982, էջ 103-173։

«ծիգ, ամուր, պինդ, ամրակազմ», *տընկից* <տուն+կից «հարևան», *խովսիհ-րիս* <հով+ա+երես> «խոնարհ, ամաչկոտ» և այլն¹⁵:

4. Դավթյանը «Լեռնային Դարաբաղի բարբառային քարտեզը» ընդարձակ ուսումնասիրության մեջ, ի թիվս այլ հարցերի, բավականին սեղմ շարադրանքով անդրադառնում է նաև Դարաբաղի բարբառում ածականի համեմատության աստիճանների կազմությանը¹⁶:

Բարբառագիտական մյուս ուսումնասիրություններն ածական անվանը վերաբերող հանգամանակից վերլուծություններ չունեն: Ինչպես նշեցինք, դրանցում միայն խոսվում է ածականի համեմատության աստիճանի կազմության եղանակների մասին, որոնք հարմար նկատեցինք ներկայացնել սույն գրքի չորրորդ մասում՝ հոմանշային միավորների իմաստաբանական վերլուծություն կատարելիս:

2. ՊԱՐԶ ԿԱՍ ԱՐՄԱՏԱԿԱՆ ԱԾԱԿԱՆՆԵՐԻ ԱՌԱՆՁՆԱՑՈՒՄԸ ԵՎ ՀԱՄԱՌՈՏ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Ածականը մյուս ամուն խոսքիմասային միավորների՝ գոյականի, թվականի, դերանվան հետ նախկինում դիտվել է մեկ ընդհանուր՝ *ամուն* բնորոշմամբ, և նման մոտեցումը տեսել է մինչև 19-րդ դարի կեսերը: Հետագայում ածականը առանձնացվում է թվարկված խոսքի մասերից, թեև քերականական աշխատությունների որոշ մասում դրանց բնութագրման և վերլուծության համար առաջանում են դժվարություններ: Հ. Աճառյանը, օրինակ, գրում է, որ «ածականը և գոյականը երբեմն այնպես են միացել և նույնացել, որ ժողովուրդը նրանք իրարից զանազանելու համար կարիք է զգացել մի նոր ձև հնարելու»¹⁷:

Պարզ կամ արմատական ածականների մասին տվյալ դեպքում գաղափար կազմելու համար հարկ համարեցինք համեմատել Հ. Աճառյանի, Մ. Ասատրյանի և Գ. Ջահուկյանի կազմած արմատական ածականների ցանկերը և կատարել ընտրանքային վերլուծություն: Հիշյալ անվանի լեզվաբանների կազմած ցանկերը հիմնականում վերաբերում են ժամանակակից գրական արևելահայերենի ածականներին, եթե փոքր-ինչ անտեսենք Հ. Աճառյանի կազմած ցանկում երևան եկող ոչ այնքան լայն գործածություն ունեցող ածականները, որ նշանակում է, թե Հ. Աճառյանը նկատի է ունեցել առիաստարակ հայերենի պարզ կազմությամբ ածականները:

Ժամանակակից հայոց լեզվի պարզ կամ արմատական ածականները, բաղադրյալ ածականների հետ համեմատած, մեծ թիվ չեն կազմում: Մ. Ասատրյանը նշում է, որ հայերենում եթե պարզ ածականները չափվում են հարյուրեն-

¹⁵ Մ. Մուրադյան, Ուրվագիծ Մոկսի բարբառի, ՀԲԱ 1, Երևան, 1982, էջ 133-138:

¹⁶ Կ. Դավթյան, Լեռնային Դարաբաղի բարբառային քարտեզը, Երևան, 1966, էջ 122-124:

¹⁷ Հ. Աճառյան, Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, հ. 1, էջ 26:

րով, ապա բաղադրյալ կազմությամբ ածականների թիվը պետք է հաշվել հազարներով¹⁸:

Անհրաժեշտ ենք հաջարում նկատել, որ ինչպես շատ դեպքերում հարաբերականորեն են ընկալվում «պարզ բառ», «բաղադրյալ բառ» հասկացությունները, այնպես էլ հարաբերական են «պարզ ածական», «բաղադրյալ ածական» հասկացությունները: Այսպիսի մոտեցում ենք նկատում մասնավորաբար արմատական ածականների այն ցանկում, որը կազմել է Մ. Ասատրյանը, ընդ որում այն ընդգրկում է վեց հարյուր քառասունչորս ածական անուն:

Յ. Աճառյանի «Հայոց լեզվի պատմություն» գրքում բերված արմատական ածականների շարքում ընդգրկված է 697 բառ: Նա փակագծերի մեջ նշում է այն ածականները, որոնց խոսքիմասային պատկանելությունը կասկածելի է հատուկ նշելով հետևյալը. «Միասին ենք առել նաև այն ածականները, որոնք գոյականից են առաջացել և հայտնի չէ, թե գոյականն է ածականաբար առնված, թե՞ ընդհակառակը»¹⁹: Այսպիսին են, օրինակ, *աղու*, *աղուաշ*, *ապալեպ*, *ապիկար*, *արդի*, *արթուն*, *բաց*, *զնչու*, *զանազան*, *ըմբոստ*, *թաց*, *թարմատար*, *խավար*, *խոհեն*, *խոտան*, *լեղի*, *հպարտ*, *մեղեհ*, *ջախջախ*, *ռամիկ*, *սալակ*, *փնթի* և այլ բառաձևերը:

Այնուհետև, Յ. Աճառյանի կազմած բառացանկում բերվող մի շարք ածականներ ժամանակակից արևելահայերենում ընդհանրապես գործածական չեն: Օրինակ՝ *ազան*, *ախերակ*, *ախմար*, *ախնթոր*, *ախցիփեխց*, *աղկաղկ*, *աղջաղջ*, *ամենք*, *անոշտ*, *անուպա*, *անքատ*, *աշտուծ*, *արբուն*, *առաշոգ*, *ատակ*, *դագ*, *ըմբոն*, *թանկուզի*, *հեստ*, *ծառ*, *մանկ*, *մախիչ*, *մախատ*, *մամետ*, *մարմ*, *նկահ*, *ոստին*, *ջամբրակ*, *սոմք*, *սոմք*, *վզան*, *վզրուկ*, *տարած*, *տկուտ*, *փլիթ*, *քարծ*, *քոհ* և այլն:

Մ. Ասատրյանի կազմած ցանկը դիտարկելիս նկատում ենք, որ որպես արմատական ածականներ են առանձնացվում նաև մոտ հինգ տասնյակ բաղադրյալ կազմություն ունեցող ածականներ, որոնք ժամանակակից հայերենում դեռևս չեն կորցրել բաղադրյալ լինելու հատկությունը: Օրինակ՝ *ահեղ* (<ահ+եղ), *ապառիկ* (<ապ+առ+իկ), *ապառնի* (<ապ+առ+ն+ի), *ապիկար* (<ապ+ի+կար), *ապուշ* (<ապ+ուշ), *գեղեցիկ* (<գեղ+եց+իկ), *գոեհիկ* (<գոեհ+իկ), *իրազեկ* (<իր+ա+զեկ), *խոհուն* (<խոհ+ուն), *կամխիկ* (<կամուխ+իկ), *կատաղի* (<կատաղ+ի), *համարծակ* (<համ+արծակ), *ներհուն* (<ներ+հուն), *տգեղ* (<տ+գեղ), *տկար* (<տ+կար), *տիաճ* (<տ+իաճ), *տիաս* (<տ+իաս), *ուշիմ* (<ուշ+իմ) և այլն:

Ցանկում տեղ են գտել նաև պարզ համարված մի քանի հարադրավոր կազմություններ, ինչպես *զոլ-զոլ*, *խոլ-խոլ*, *կամա-ակամա*, *պես-պես*, *կիսատ-պոտատ* և այլն:

¹⁸ Մ. Ասատրյան, ժամանակակից հայոց լեզվի ձևաբանության հարցեր, Բ, Երևան, 1973, էջ 59-67:

¹⁹ Յ. Աճառյան, Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, հ. 1, էջ 26:

Մ. Ասատրյանը այս ածականները համարում է միաձուլման ենթակա և անտարրալուծելի ժամանակակից հայերենի տեսանկյունից: Կարծում ենք՝ նշված ածականներին անտարրալուծելի անվանելը դեռ վաղ է:

Սույն ցանկում աստղանիշով նշված են նաև ժողովրդական-բարբառային բառեր, որոնք որպես այդպիսիք մոտ են բարբառային որակմանն արժանանալուն, ուստի առավել հիմնավոր ու վստահելի՝ մեր ցանկում ընդգրկելու համար: Դրանք ոչ միայն «ժողովրդական-բարբառային», այլև նոր փոխառություններ են՝ միայն ժողովրդախոսակցական լեզվում գործածվող, ուստի դրանք ևս կարևոր են մեր ուսումնասիրության համար: Օրինակ՝ *ազապ, ազիզ, ախմախ, բբեծ, բիծ, գեջ, գեշ, գյաղա, լաչառ, մարխոշ, մուռտառ, միսիա, շոռ, սարսաղ, քարթու* և այլն:

Ժամանակակից հայոց լեզվի արմատական ածականները, ըստ ակադ. Գ. Ջահուկյանի կազմած ցանկի, 566 են²⁰: Այդ ցանկը ավելի ամբողջական է և համարված, ինչպես նաև ճշգրտված է վերը նշված ցանկերի համեմատությամբ:

Սեր աշխատանքում որպես ելակետային բառացանկ ընտրված է արմատական ածականների՝ Գ. Ջահուկյանի կազմած ցանկը: Ստորև տալիս ենք այդ ցանկը՝ այբբենական կարգով, խումբ առ խումբ:

Ա. *ազահ, ազապ, ազատ, ազիզ, ազնիվ, ազոխ, աժան, աժդահա, ալ, ալվան, ախմախ, ախորժ, ականա, ախլակ, աղավաղ, աղճատ, աղքատ, աղոտ, ամայի, ամբարիշտ, ամբարտավան, (ամբ)ողջ, ամեհի, ամուլ, ամուր, ամուրի, ամոռ, ամփոփ, այրի, անագորույն, անապակ, անդորր, անդրամիկ, անհեթեթ, անձուկ, անճոռնի, անոթի, անջատ, անսվաղ, անուշ, անքույթ, աշխետ, աշխույժ, աշկարա, ապահով, ապերասան, ապիրատ, ապստամբ, աջ, առատ, առաքինի, առողջ, առույզ, ասպնջական, ավագ, ավագակ, ավեր, արագ, արբշիռ, արգավանդ, արդար, արթուն, արժան(ի), արի, արծակ, արու.*

Բ. *բագում, բաժան, բամբ, բարակ, բարբարոս, բարգավաճ, բարդ, բարի, բարկ, բարձր, բաց, բբեծ, բեկբեկ, բեղուն, բերրի, բիրտ, բնորո, բոբիկ, բռի, բոզ, բոսոր, բովանդակ, բորբ, բութ, բուն, բուռն.*

Գ. *գաղջ, գաղտնի, գաճաճ, գանգուր, գարշ, գեշ, գեջ, գեր, գերի, գիժ, գիրգ, գծուժ, գոլ, գոհ, գող, գողտր(իկ), գոնջ, գոշ, գոռ, գոռոզ, գոս, գորշ, գունդ.*

Դ. *դաժան, դալար, դալուկ, դանդաղ, դառն, դատարկ, դեղին, դեղձան, դժխեմ, դժմոակ, դժնի, դժպիհ, դժվար, դինջ, դյուր(ին), դմբո, դողդոջ, դույզն.*

Ե. *եղկ, երեր, երեց, երիտասարդ, երկայն, երկար, երկչուտ, երջանիկ.*

Ձ. *զագիդ, զանազան, զառ, զատ, զգաստ, զգույշ, զով, զե(ղ)իս, զերծ, զիլ, զվարթ, զուլալ, զույգ, զուսպ, զուտ, զուրկ, զուր.*

Ե. *էգ.*

Ը. *ըմբոստ, ընտիր.*

Թ. *թաղկ, թանկ, թանձր, թառամ, թարմ, թարշամ, թարս, թավ, թաց, թափառ, թափուր, թաքուն, թեթև, թեժ, թերի, թեք, թթու, թմբիկ, թյուր, թնջուկ, թշնամի, թշվառ, թոթով, թուխ, թույլ, թունդ.*

²⁰ Գ. Ջահուկյան, ժամանակակից հայոց լեզվի իմաստաբանություն և բառակազմություն, Երևան, 1989, էջ 299-304:

ժ. ժանտ, ժիր, ժլատ, ժպիրի, ժուռ.

Ի. իզուր, իսկ(ը), իստակ.

Լ. լակ, լայն, լաչառ, լավ, լեղի, լերկ, լի, լիրբ, լկտի, լղար, լղորճուկ, լոթի, լոկ, լոշտակ, լուծ, լուռ, լուրթ, լուրջ, լպիրշ.

Խ. խաժ, խախուտ, խակ, խաղաղ, խամ, խառն, խարդախ, խարխուլ, խարտյաշ, խավար, խեթ, խեղ, խեղճ, խենեշ, խենթ, խեռ, խիզախ, խիստ, խիտ, խոժոռ, խոլ, խոնավ, խոնարհ, խոշոր, խոպան, խոռ, խոտոր, խոր, խորթ, խռիվ, խռով, խռպոտ, խրթին, խրոխտ, խուլ, խուճուճ, խումար, խումռն, խուլի, խւ.

Ծ. ծածուկ, ծակ, ծանձաղ, ծանոթ, ծանր, ծավի, ծարավ, ծեր, ծույլ, ծուռ.

Կ. կախ, կակազ, կակուղ, կաղ, կամաց, կայտառ, կամաչ, կապույտ, կարծր, կարկամ, կարճ, կարմիր, կարոտ, կենդանի, կեղծ, կեռ, կերկեր, կիպ, կիրթ, կից, կլոր, կծօի, կոլոտ, կոկ, կոկոզ, կոշտ, կոպիտ, կոր, կորոզ, կրտսեր, կուզ, կույս, կույր, կունդ, կուռ, կուշտ, կուրտ.

Հ. հախտուռն, հակիրճ, հաղթ, համառոտ, համեստ, համր, հանդարտ, հանդուգն, հաշմ, հաշտ, հասարակ, հավամ, հավասար, հավաստի, հավետ, հավերժ, հարազատ, հարթ, հարմար, հարուստ, հարևան, հեզ, հեզ, հեշտ, հեռ, հզոր, հիդկ, հիմար, հին, հիվանդ, հլու, հղի, հմուտ, հմազանդ, հոժար, հոլանի, հոծ, (աճ)հողդողդ, հոյակապ, հոռի, հով, հորդ, հպարտ, հսկա, հստակ, հուժկու, հուճ, հուռթի, հույլ.

Ձ. ձիգ, ձրի, ձույլ.

Ծաղատ, (խայտա)ծամուկ, ծապաղ, ծապուկ, ծարպիկ, ծարտար, ճերմակ, ճիշտ, ճղճիմ, ճշգրիտ, ճշմարիտ, ծոխ, ծոռոմ.

Մ. մանր, մառ, մատաղ, մարխոշ, մարմանդ, մաքուր, մեծ, մեղկ, մեղմ, մերկ, մերձ, մոլար, մոլոր, մոտ, մռայլ, մտերիմ, մուգ, մուք, մումն.

Ն. նագուկ, նախանձ, նամ, նանիր, նաչար, նեղ, նենգ, նիհար, նկուն, նման, նոսր, նոր, նվազ, նվաղ, նվաստ, նսեն, նուրբ.

Շ. շաղակրատ, շաղփաղփ, շամբուշ, շատ, շարմաղ, շեկ, շեղ, շեն, շիլ, շիտակ, շոգ, շողոմ, շողոթորթ, շոռ, շռայլ, շվայտ, շվար, շտապ, շուտ, շփերթ, շփոթ.

Ռ. ուլոր, ողորկ, ողջ, որթ, որձ, որոշ.

Ջ. չալ, չաղ, չար, չնչին, չոր, չքնաղ.

Պ. պազշոտ, պակաս, պաղ, պայծառ, պանդուխտ, պապակ, պառավ, պատանի, պատեհ, պատիր, պատշաճ, պատրաստ, պարապ, պարարտ, պարզ, պարթև, պարկեշտ, պերճ, պիղճ, պինդ, պիրկ, պղերգ, պղտոր, պռատ, պուճուր.

Ջ. քահել, քերմ, քինց, քիվան, քոկ, քոջ, քուխտ.

Ս. սակավ, սառն, սարսաղ, սեգ, սեթևեթ, սեղմ, սերտ, սթափ, սին, սիրուն, սխալ, սովոր, սպիտակ, ստահակ, ստամբակ, ստերջ, ստոր, ստվար, ստույգ, սրիկա, սուղ, սուս, սուտ, սուր, սուրբ.

Վ. վաղ, վայել, վայրագ, վառ, վատ, վատթար, վարար, վարժ, վավաշ, վավեր, վեհ, վեհեր, վես, վեստ, վերտ, վիթխարի, վիատ, վճիտ, վռազ, վսեն, վստահ, վտիտ.

Տ. տաղտուկ, տամուկ, տարտամ, տափակ, տաք, տեղյակ, տխեղծ, տխմար, տխուր, տոթ, տռուզ, տտիպ, տրտում.

Ց. ցած, ցամաք, ցանցառ, ցիր, ցնոր, ցոփ, ցուրտ.

Ու. ուղիղ, ունայն, ուշ, ուրախ, ուրիշ, ուրույն.

Փ. փակ, փաղաքուշ, փարթամ, փափուկ, փծուն, փնթի, փոս, փործ, փոքր, փուխր, փուչ, փուտ.

Ք. քաղցր, քաչալ, քաք, քարթու, քիչ, քիփ, քնքուշ, քսու.

Օ. օժանդակ, օտար²¹:

Ինչպես նշում է Գ. Ջահուկյանը, բառացանկի ընտրությունը կատարված է արմատի լայն ընթռնումով, այսինքն ցանկում կան ոչ միայն սովորական արմատներ, այլև փոխառություններ և փոխառությունների հիմնատարեր, ինչպես նաև բաղադրիչների մթազմման հետևանքով որպես պարզ միավորներ գիտակցվող մախնին բաղադրություններ: Լեզվի պատմությունից հայտնի է, որ լեզվի զարգացման ամեն մի փուլում մենք ունենում ենք արմատների նոր կազմ²²: Հարկ համարեցինք Գ. Ջահուկյանի բառացանկը վերլուծելիս ի նկատի ունենալ նաև այդ արմատի լայն ընթռնման միանգամայն արդարացված մոտեցումը: Նշված բառացանկը վերլուծելիս կատարել ենք բառակազմական, իմաստաբանական, ձևաբանական դասոգասումներ, նաև որոշակի հավելումներ:

ա) Բառակազմական քննության ենթարկելով արմատական ածականների վերոբերյալ բառացանկը կարելի է առանձնացնել այնպիսի բառեր, որոնք ներկայումս, թերևս, կարելի էր բաղադրյալ համարել: Օրինակ՝ *ակամա* (ա+կամ+ա), *անագորույն* (ան+ա+գոր+ույն), *անապակ* (ան+ապակ), *ապերասան* (ապ+երասան), *առողջ* (առ+ողջ), *արբշիռ* (արբ+շիռ), *բեկբեկ* (բեկ+բեկ), *թմբլիկ* (թումբ+լիկ), *իզուր* (ի+զուր), *լործուկ* (լղար+ծ+ուկ), *հուժկու* (ի+ուժ+կու), *մոլար* (մոլ+ար), *նագուկ* (նազ+ուկ), *շփերթ* (շըփ+երթ), *սիրուն* (սեր+ուն), *ստահակ* (սուտ+ա+հակ), *տեղյակ* (տեղի+ակ) և այլն:

բ) Բառեր, որոնք խոսքիմասային փոխանցմամբ ձեռք են բերել ածական անվան իմաստ: Օրինակ՝ *ահյակ* (տեղի մակբայ), *(ամբ)ողջ* (որոշյալ դերանուն), *արագ* (ծևի մակբայ), *աշկարա* (ծևի մակբայ), *աջ* (տեղի մակբայ), *արու* (գոյական), *դանդաղ* (փոփոխության և տևողության մակբայ), *գերի* (գոյական, նաև ածական), *զող* (գոյական), *զունդ* (գոյական), *թնջուկ* (գոյական), *թշնամի* (գոյական), *իզուր* (եղանակավորող բառ), *հիվանդ* (գոյական), *մառ* (բազմիմաստ գոյական), *շատ* (չափ ու քանակի մակբայ), *շուտ* (ժամանակի մակբայ), *որոշ* (անորոշ դերանուն), *պատանի* (գոյական), *ցած* (տեղի և ուղղության մակբայ), *ուրիշ* (անորոշ դերանուն), *փործ* (գոյական), *քիչ* (չափ ու քանակի մակբայ) և այլն²³:

²¹ Գ. Ջահուկյան, Ժամանակակից հայոց լեզվի իմաստաբանություն և բառակազմություն, Երևան, 1989, էջ 299-304:

²² Նույն տեղում, էջ 28:

²³ Տե՛ս Գ. Ջահուկյան, նշվ. աշխ., էջ 99-102, Մ. Ասատրյան, նշվ. աշխ., էջ 115-123, տե՛ս նաև Ն. Պառնասյան, Զերականական համանունները ժամանակակից հայերենում, Երևան, 1979, էջ 100, 172 և այլն:

Ինչպես հայտնի է, ածականի շարահյուսական պաշտոնը գոյականի որպիսությունը ցույց տալն է: Ուստի այն պարտադիր կերպով պետք է գտնվի գոյականի կողքին և իմաստաքանորեն կապված լինի նրա հետ: Իսկ եթե նույն ածականը լրացնում է բային և ցույց է տալիս գործողության կատարման որևէ պարագա կամ հանգամանք, քերականորեն դառնում է մակբայ: Հ. Աճառյանը նշում է, որ ժողովրդական լեզուին, մակբայակերտ մասնիկ չունենալով, հաճախ ածականը գործածում է իբրև մակբայ²⁴: Կարելի է նաև մակբայը վերածել ածականի. նման փոխարինում նկատում ենք նաև մեր քննարկած ածականների շարքում:

գ) Գրքային և խիստ գրական բառեր, այսպես՝ *ահյակ, աղավաղ, աղճատ, ամոք, անսվաղ, անքույթ, ասպնջական, դժպիհ, եղկ, երկայն, զագիր, թարշամ, ժպիրի, խենեշ, խոլ, կարկամ, կորո, (խայտա)ծամուկ, ճասպուկ, մառ, մուլար, նկուն, շաղփաղփ, շամբուշ, շողոմ, պագշոտ, պղերգ, ստամբակ, վափաշ, վեստ, վերտ, տխեղծ* և այլն, որոնք չունեն բարբառային հնչյունական տարբերակներ և ինքնաբերաբար դուրս են մնում մեր ուսումնասիրության ոլորտից:

դ) Բառեր, որոնք առավելապես բնորոշ են բարբառային բառապաշարին, այսպես՝ *ազապ, ազիզ, ախմախ, անթի, աշկարա, բբեծ, բոզ, գեշ, դինք, դմբո, զառ, զիլ, թարս, ժուռ, լակ, լաչառ, լեղի, լիրբ, լկտի, լղար, լղրճուկ, լոթի, լոշտակ, խամ, խոռ, խուճուճ, խումար, խուփ, հավան, հոժար, մարխոշ, մամ, մաչար, շոռ, չալ, չաղ, պուճուր, քահել, քիվան, քոկ, քոջ, քուխտ, սարսաղ, վոազ, տոուզ, քաչալ, քարթու* և այլն:

ե) Կարելի է Գ. Ջահուկյանի կազմած ածականական շարքին ավելացնել նաև *գուլ, հեղզ, համառ, կենտ, սև* ածականները, որոնք, կարծում ենք, ցանկից պարզապես վրիպվել են: Սրան հակառակ կան *կիսվլքիփ, խտակլիխտակ* տարբերակները:

3. ՀՈՍԱՆՇՈՒԹՅԱՆ ԴՐՍԵԿՈՐՄԱՆ ԲՆՈՒՅԹԸ ԲԱՐԲԱՈՆԵՐՈՒՄ

Ինչպես ժամանակակից գրական հայերենում, այնպես էլ բարբառներում բառային հոմանշությունը սահմանվում է լեզվաբանական գրականության մեջ լայնորեն ընդունված այնպիսի հատկանիշների հիման վրա, ինչպիսիք են ձևաիմաստային միավորների հնչման կամ գրության տարբեր լինելը, հիմքում ընկած բովանդակության արտահայտման նրբերանգները հաշվի առնելը, գործածության մեջ ոճական և այլ կարգի ոլորտների վերաբերելը և այլն: Նման հասկացության անվանման նպատակով արտասահմանյան և ռուս լեզվաբանության մեջ գործածվում են կամ միմյանցից վերցված փոխառյալ, կամ նույն արժեքով ստեղծված ինքնուրույն տերմիններ²⁵: Հայ լեզվաբանության մեջ տարբեր ժամանակներում *հոմանիշ* հասկացության նշանակման

²⁴ Հ. Աճառյան, Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, հ. 5, Երևան, 1965, էջ 202-206:

²⁵ Տե՛ս Ж. Марузо, Словарь лингвистических терминов, Москва, 1960, ст. 267, О. Ахманова, Словарь лингвистических терминов, Москва, 1970.

համար գործածվել են մի շարք տերմիններ՝ *համանիշ, նույնանիշ, նույնանուն, համանշան, համանշանակ, համիմաստ, նույնանշան, մերծանիշ, մերծիմաստ, փաղանուն, փաղանշան, համանուն, հոմանուն* և այլն²⁶։

Այս տերմիններն, ինչ խոսք, իրենց հիմքում ընկած հասկացության անվանման տեսակետից նույնարժեք չեն և յուրովի գտնվում են մի տեսակ հոմանշային հարաբերության մեջ. դրանց մի մասն այսօր չի գործածվում, մյուս մասը գործածվում է բոլորովին այլ իմաստով։ Այսպես, Ա. Սուքիասյանն առավել հանգամանորեն ուսումնասիրել է *հոմանիշ* տերմինի ըմբռնման պատմությունը և հակված է *հոմանիշ* ձևախմբատային միավորի գործածությանը²⁷։ Է. Աղայանը և Դ. Բարսեղյանը գործածում են *նույնանիշ* և *համանիշ* տերմինները միևնույն իմաստն արտահայտող բառերի և *հոմանիշ* մոտիկ իմաստներ արտահայտող բառերի համար²⁸։ Մ. Աբեղյանը, ինչպես նաև Ա. Մուրվալյանը *հոմանիշ* տերմինն առհասարակ չեն գործածում և նախապատվությունը տալիս են *նույնանիշ* և *համանիշ* տերմիններին²⁹։ Դ. Պետրոսյանը, Ա. Ղարիբյանը, Ա. Գրիգորյանը և ուրիշներ գործածում են *նույնանիշ* և *հոմանիշ* տերմինները և այլն³⁰։

Պ. Բեդիրյանը գտնում է, որ նպատակահարմար է *նույնանիշ* տերմինով կոչել ամբողջովին նույն իմաստն արտահայտող բառերը, իսկ *համանիշ* տերմինով, ինչպես Մ. Աբեղյանն էր ժամանակին առաջարկում, կոչել *հոմանիշ՝ նույնանիշ* և *համանիշ* բառերը միասին վերցված³¹։

Ինչպես տեսնում ենք, տարբեր աշխատություններում մի տեսակ խաչաձևվում են հիմնականում երկու՝ *նույնանիշ* և *համանիշ, նույնանիշ* և *հոմանիշ* զույգերը։

Լեզվաբանության մեջ ընդունված է իմաստով նույն կամ մոտիկ բառերը կոչել ընդհանուր անունով՝ *հոմանիշ* կամ *համանիշ*։

Գրքում նախընտրել ենք *հոմանիշ* տերմինի սովորական և լայն իմաստով գործածությունը, այսինքն՝ այն իմաստով, որ սահմանում է Ս. Գալստյանը «Լեզվաբանական բառարանում»։ «Յնչունով (գրությամբ) տարբեր այն բառերը, որոնք արտահայտում են միևնույն հասկացությունների նրբերանգները կամ, որպես նույն հասկացություն, ունեն ոճական տարբեր կիրառություններ, գործածության տարբեր ոլորտներ»³²։ Անվանի լեզվաբանը միաժամանակ

²⁶ Տես Ա. Սուքիասյան, Դոմանիշները ժամանակակից հայերենում, Երևան, 1971, էջ 30։

²⁷ Ա. Սուքիասյան, Դոմանիշները ժամանակակից հայերենում, Երևան, 1971։

²⁸ Է. Աղայան, Դ. Բարսեղյան, Դայոց լեզու, Երևան, 1968, էջ 58-60։

²⁹ Մ. Աբեղյան, Դայոց լեզվի տեսություն, 1965, էջ 154-161, Ա. Մուրվալյան, Դայոց լեզվի բառային կազմը, Երևան, 1955։

³⁰ Դ. Պետրոսյան, Դայոց լեզվի գործնական քերականություն, Ա մաս, Երևան, 1927, Ա. Գրիգորյան, Դայոց լեզու, Երևան, 1960, Ա. Ղարիբյան, Դայոց լեզու, Երևան, 1968, էջ 55։

³¹ Պ. Բեդիրյան, Բառերի տեսակներն ըստ իմաստի և դրանց ուսուցումը, «Դայոց լեզուն և գրականությունը դպրոցում», Երևան, 1968, 3-4, էջ 37-43։

³² Տես Դ. Պետրոսյան, Ա. Գալստյան, Թ. Ղարազյուլյան, Լեզվաբանական բառարան, Երևան, 1975, էջ 195։

նշում է այս տերմինին հոմանիշ, տարբեր ժամանակներում գործածված *համանշանակ, մերձանիշ, նմանանշանակ, փաղանուն* և *բազմանուն* տերմինները, որ նշանակում է, թե մյուս վերը թվարկվածները պետք է բացառել այս շարքից³³:

Ինչպես կարելի է նկատել, հոմանիշ բառերի սահմանման մեջ հիմնական են համարվում այն հատկանիշները, որոնք էական են ոչ միայն այս կամ այն հոմանշային փնջի կամ շարքի, այլև առհասարակ հոմանշության երևույթի բնութագրման գործում: Եվ ելնելով հոմանիշների սահմանման և ընդհանրապես հոմանշության բնորոշման նման սկզբունքներից մեր աշխատանքում պարզ կամ արմատական ածականներին անդրադառնում ենք որպես առանձին բարբառներում երևան եկած հնչյունական, իմաստային, մասամբ նաև գործառական-ոճական առանձնահատկություններ կրող լեզվական միավորներ: Այդ առանձնահատկությունները քննում ենք արմատական ածականների հոմանշության ընդհանուր օրինաչափությունների սահմաններում:

Բարբառային հոմանիշները, բնականաբար, ունեն այն առանձնահատկությունները, ինչը բնորոշ է ժամանակակից հայերենի հոմանիշներին: Ինչպես գրական հայերենում, բարբառներում ևս հոմանիշները տարբերակվում են երկու կերպ՝ *համանիշներ* և *նույնանիշներ*. առաջինը մոտ իմաստ արտահայտող, երկրորդը՝ նույն իմաստն ունեցող բառերի համար:

Ուստի հարկ ենք համարում համառոտակի անդրադառնալ նաև ժամանակակից հայերենի հոմանիշների հնչյունաբանական, բառաքերականական, ձևաբանական և իմաստային այն չափանիշներին, որոնք առանձնացվում և բնորոշվում են հոմանիշներին նվիրված աշխատություններում, քանի որ սույն աշխատանքը նույնպես կատարված է այդ չափանիշների համաձայն:

ա) *Հնչյունաբանական չափանիշ*: Ինչպես գրում է Ա. Սուքիասյանը, ըստ այս չափանիշի՝ հոմանիշները անպայմանորեն պետք է ունենան հնչյունական տարբեր կազմ³⁴: Բարբառային հնչյունական տարբերակները երբեմն այնպես են փոփոխվում ու հեռանում գրական ձևից, որ գրեթե անճանաչելի են դառնում: Դրանք, չնայած հնչյունական կազմի առերևույթ տարբերության, բնականաբար չեն կարող ունենալ հոմանշային արժեք: Սեր աշխատանքում նման տարբերակները այդուհանդերձ անտեսված չեն: Դրանց անդրադարձել ենք գրական հայերենով տրված հիմնաբառ ածականի հնչյունական տարբերակները քննելու ընթացքում:

բ) *Ձևաբանական չափանիշ*: Ըստ այս չափանիշի՝ անհրաժեշտ նախապայման է համարվում հոմանիշների՝ միևնույն խոսքի մասին պատկանելը: Բարբառային հոմանիշների համար նույնպես այս չափանիշը կիրառելի է: Մեր աշխատանքում, սակայն, խոսքիմասային պատկանելության հարցը չունի նշված սահմանափակումը: Որպես հոմանիշներ դիտարկված են ոչ միայն ածականները, ածականաբար հանդես եկող գոյականները և այլ խոսքի մա-

³³ Դ. Պետրոսյան, Ս. Գալստյան, Թ. Ղարաբյուրյան, նշլ. աշխ., 42, 166, 195, 214, 303: Բառարանում չենք գտնում *նմանանշանակ* տերմինն առանձին բառահոդվածով, թերևս այն վրիպակ է, պիտի լիներ *նմանանշան*, որ հանդիպում ենք բառարանի էջ 234-ում համարժեք *հոմանիշ* տերմինին *նմանանշան բառեր*, տես *հոմանիշ բառեր* ձևակերպումն ունեցող բառահոդվածում:

³⁴ Ա. Սուքիասյան, Հոմանիշները ժամանակակից հայերենում, Երևան, 1971, էջ 128:

սեր, այլև *ինչպիսի՞, որպիսի՞, ո՞ր* հարցերին պատասխանող բառակապակցությունները, ավելին դարձվածային միավորները, առածները, ասացվածքները, նկարագրական եղանակով կազմված արտահայտությունները և այլն: Այսպես՝ *սառցակ ընկած*, Աշտ. «սառը», *վերնատունը դատարկ*, Ար.՝ «հիմար, դմբո», *հացը եփված, կյսբան խեթված*, Տրն., *հացն էփուկ, գաթան նըխշուկ*, Բ. «հանդարտ, դինջ», *քաստանից դուս էկած, կծեպին չհավնող*, Շիր. «ամբարտավան», *բաղնիք էրթալիս խուռնան* (=խողովակ) *հավնող, հարսնիք էրթալիս գուռնան*, Նխ., *որ կեմին* (=նավ) *մտնող, ամոր դափտանը* (=նավակար) *գովացող*, Տրպ. «եռեր, անկայուն բնավորությամբ», *հայրը սոխ, մայրը սիսողոր, ինքը կանաչ գխողոր*, Պլ. Սլմ. «հպարտ», *ծյունան արունը ուրուր խառնած*, Ղրբ. «սիրուն», *աղը չոր, տոպրակը նոր*, Տրն. «երջանիկ» և այլն:

գ) *Բառաբերականական չափանիշ*: Ա. Սուքիասյանը գրում է, որ «արդի հայերենում հարակատար և ենթակայական դերբայների գերակշիռ մասը բայի բառածևեր համարվելու պատճառով բառարանային արժեք չունեն, բացառությամբ այն բառերի, որոնց որոշակի, մասնավոր բառային տարբերակված իմաստ են ձեռք բերել և նշանակում են օբյեկտիվ իրականության առարկա, երևույթ, հատկանիշ, վիճակ և կորցրել են իրենց դերբայական հատկանիշները»³⁵: Մեր ուսումնասիրման ենթակա նյութի մեջ որոշակի թիվ են կազմում հարակատար և ենթակայական դերբայների նման ձևերը, որոնք արդեն իսկ ձեռք են բերել ածականական իմաստ և կարող են ընկալվել որպես առանձին ձևաիմաստային միավորներ: Ստորև նշում ենք դրանցից մի քանիսը՝ հետևյալ ենթաբերով.

1) *Հարակատար դերբայ*. *խըջըջուզ* (անորոշ դերբայը՝ *խըջըջել*), Կրս.՝ «զանգուր», *կընդուկ* (անորոշը՝ *կընդել*՝ «խուզել»), Ուրմ.՝ «քաչալ», *թռած* (անորոշը՝ *թռել*), Կրծ.՝ «խոնավ, թեթևակի թաց», *չունուկ* (անորոշը՝ *ունենալ*), Դնշ.՝ «աղքատ», *պըռնուզ* (անորոշը՝ *պըռնել*՝ *բռնել*), Սվրկ.՝ «ագահ», *չաբողած* (անորոշը՝ *հաբողել*), Սվ.՝ «փծուն», *սըվակնած* (անորոշը՝ *սևակնել*), Գրս.՝ «անոթի», *սըրած* (անորոշը՝ *սըրել*), Թբ.՝ «լիրբ», *չաղված* (անորոշը՝ *չաղվել*), Ար. Ղրբ., *դարուզ* (անորոշը՝ *տանել*), Տգր., *ցըլխուզ* (անորոշը՝ *ցըլխել*), Տգր.՝ «խենթ», *կալկըպվուկ* (անորոշը՝ *կալկապվել*), Վն. «համր», *կալուկապվուզ* (անորոշը՝ *կալուկապվել*), Մշ.՝ «նուրբ», *գըղըրդուզ* (անորոշը՝ *կտրտել*), Տգր.՝ «հին», *փըլխուզ* (անորոշը՝ *փըլխել*, օր *փըլխուզ* քինթ), Տգր.՝ «ծապաղ», *ստըկուկ* (անորոշը՝ *հստակել*), Պլ. Վն. «մաքուր», *գանդան* (անորոշը՝ *գանդիլ*՝ *կատաղել*), Տգր.՝ «չար», նաև «շատ նյարդային», *գըղըրուզ Ողբուզ* (անորոշը՝ *գըղըրիլ*՝ *կողպել*), Տգր.՝ «փակ» և այլն:

2) *Ենթակայական դերբայ*. *նետվող* (անորոշը՝ *նետել*), Ամս.՝ «խիզախ», *չաչօխ* (անորոշը՝ *աչել*՝ «ակնածել»), Մրշ.՝ «լիրբ», *չուզօղ* (անորոշը՝ *ուզենալ*), Ախց. Ար.՝ «նախանձ» և այլն:

Հարակատար և ենթակայական դերբայների քանակական համեմատությունից պարզվում է, որ բարբառներում ածականական իմաստ են արտահայտում առավելաբար հարակատար դերբայի *-ած*, *-ուկ* վերջավորությամբ ձևերը, իսկ ենթակայական դերբայի կիրառությունը որպես ածական համեմատաբար սակավաթիվ է:

³⁵ Ա. Սուքիասյան, Ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, 1982, էջ 153:

գրաբարի անցյալ դերբայով արտահայտված ածականական ձևեր բարբառներում չեն հանդիպում:

դ) *Իմաստաբանական և ոճաբանական չափանիշներ*: Քանի որ բառային հոմանիշների կարևոր չափանիշ է համարվում նրանց իմաստային և ոճական գործածությունները, ուստի բարբառներում այս չափանիշը ևս անհրաժեշտ է հոմանիշների բնութագրման համար: Ինչպես գրական հայերենում, բարբառներում նույնպես հոմանիշների համար կարևոր են իմաստային-նրբերանգային տարբերությունները: Սույն աշխատանքում առավելաբար ներկայացված են նույնանիշները, քանի որ գրական հայերենի արմատական ածականի դիմաց համապատասխանաբար ընտրված և նշված են տվյալ ածականին նույնանիշ, այսինքն՝ գրեթե նույն իմաստն արտահայտող բարբառային ձևերը:

Իմաստաբանական հատկանիշի համար օժանդակ, երկրորդական չափանիշ է հոմանիշների փոխադարձ փոխարինելիությունը: Սեր ուսումնասիրության դեպքում հոմանիշների փոխադարձ փոխարինելիությունը դառնում է անհնարին, քանի որ ընտրված բարբառային զուգաբանություններից յուրաքանչյուրը գործածվում է որոշակի տարածքում, տվյալ բարբառի սահմաններում: Ինչ խոսք, կան նաև այնպիսի հոմանիշներ, որոնք ունեն փոխադարձ փոխարինելիության հնարավորություն, սակայն դրանք այնքան էլ մեծ թիվ և որակ չեն կազմում:

Ա. Սուքիասյանը նշում է, որ հոմանիշների փոխադարձ փոխարինելիությունը բացարձակ չափանիշ չէ³⁶, և, բնականաբար, բարբառային ածականների հոմանշային շարքում ևս այն ընդհանուր և գործնական չափանիշ չէ:

Արմատական ածականները բարբառներում ունենում են բառային որոշակի զուգաձևություններ: Յուրաքանչյուր ածական-հենաբառին համապատասխանող բառաշարքի միավորները տարբեր բարբառներում նույն հասկացության անվանումներն են, սակայն երբեմն դրանցից մեկը կամ երկուսը տվյալ բարբառում ունեն միանգամայն այլ իմաստ ու կիրառություն: Չնարավոր է, որ միևնույն խմբակցության և նույն բարբառախմբի մեջ դասվող բարբառների համար ինչ-ինչ բառեր հոմանիշներ լինեն, իսկ տարբեր խմբակցության պատկանելու դեպքում հոմանիշներ չլինեն: Օրինակ *քըցմուկ* ածականը Սուշի բարբառում հոմանիշ է «խեղճ, թշվառ» ածականներին, իսկ Կարնո բարբառում նշանակում է «մրսած, կծկված», այդպես և Թիֆլիսի բարբառի *կոտոր* ածականը հոմանիշ է «խեղճ, թշվառ» ածականներին, իսկ Մոկսում և Նոր Բայազետում պարզապես նշանակում է «կոտրված»: Չմտ. նաև *լօզտի*, Սդր.*լլօթի*, Եր. Ղրբ. Շմխ. Ջդ. Թբ.՝ «հարեցող, գեխ, սակայն ազնիվ և մաքուր», Մշ.՝ «սրիկա», Վն.՝ «ազահ», *կըռվորան*, Մշ.՝ «հեռ, կռվարար», Վն.՝ «լավ կռվող գոմեշի տեսակ», *նոսրը*, Բլ. Վն.*Սոորս*, Կր.*Սմնսրը*, Վն. ծծկ. «հիմար», Չմշ.՝ «քիչ», ՆՆ՝ «աղքատ», *պարտապանաց*, Պլ. Ամս. Մլթ. Վն.՝ «մեծ» (շատ մեծ քիթ, տուն ևն), Պլ.՝ «չափազանց գեր», Ադն.՝ «կոշտ» (ձեռք, դեմք ևն), *պուպուշ*, Վն.՝ 1. «չալ», 2. «մազերը առատ», 3. «խոպոպիք», Ախբ. Ար.՝ «սիրուն», *կըտըրտուկ*, Պլ.՝ «տխուր», Ալշ.՝ «հին, մաշված» և այլն:

Ինչպես հայտնի է, գրական հայերենի հոմանիշների համար Ա. Սուքիասյանը քանակական տեսակետից սահմանում է երկանդամ և բազմանդամ հո-

³⁶ Ա. Սուքիասյան, Ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, 1999, էջ 124:

մանհիշների շարքեր³⁷: Մեր ուսումնասիրության պարագայում հոմանիշների երկանդամ շարքը բացառվում է, քանի որ հայերենի բարբառների գերակշռող մասը հոմանշային շարքում հանդես է գալիս ինքնատիպ տարբերակներով: Ինչպես և գրական հայերենում, բարբառներում ևս հոմանիշների շարքի յուրաքանչյուր անդամ հնարավորություն ունի ի հայտ բերելու նրբինաստային տարբերություններ, որոնք հիմնականում պայմանավորված են տվյալ բարբառը կրող հանրության մտածողության, պատկերացումների և այլնի տարբերությամբ և բազմազանությամբ:

Ինչպես նշեցինք, մեր աշխատանքում ելակետային անդամը՝ հիմնաբառը (կամ հենաբառը), գրական հայերենի արմատական ածականն է՝ բարբառներում ունեցած հնչյունական տարբերակներով: Այդ հիմնաբառի դիմաց ընտրված են բարբառներում տվյալ ածականին համարժեք նույնանիշները: Սրանցից զատ հոմանշային շարքում ներկայացված են նաև համանիշները՝ իմաստով մոտ բառերը:

Ոճական հոմանիշներին սույն աշխատանքում անդրադառնում ենք առանձին գլխով՝ բարբառային ածականների գործառական տարբերակները քննելիս:

Ե) *Բարբառային հոմանիշների աղբյուրները*: Խոսելով բարբառներում հոմանշության դրսևորման բնույթի մասին այստեղ հարկ ենք համարում անդրադառնալու բարբառային հոմանիշների աղբյուրներին, ածականական հոմանիշների բառակազմական և իմաստային կողմերին վերաբերող մի քանի ձևերի ու եղանակների:

Ինչպես գրական լեզվում, բարբառներում ևս հոմանիշների շարքը համալրվում է սեփական բառակազմական միջոցներով կազմված բառերով, վերջիններիս տարբեր կարգի իմաստափոխություններով, փոխաբերական իմաստներով, ինչպես նաև բառակապակցություններով, դարձվածքներով, նկարագրական եղանակով կազմված արտահայտություններով: Հոմանիշների շարքում որոշ տեղ ունեն նաև այս կամ այն լեզվից տարբեր ժամանակներում կատարված փոխառությունները:

Հոմանիշների ուսումնասիրությունը կատարել ենք՝ պայմանականորեն ընդունելով հոմանշության այսպես կոչված *արտաքին և ներքին* տեսակներ:

Արտաքին հոմանշություն ենք կոչում միննույն համակարգում տարբեր ածականների՝ միմյանց նկատմամբ դրսևորվող հոմանշությունը, ինչպես՝ 1. *մաքուր, ջիմք, հստակ, զուլալ*, 2. *ուրախ, զվարթ, կայտառ, աշխույժ*, 3. *ունայն, սին, փուռ, դատարկ* և այլն: Ինչպես տեսնում ենք, բերված երեք բառախմբում նշված ածականներն ունեն մոտ իմաստներ կամ իմաստային նրբերանգներ, որոնք ընդունված է կոչել *համանիշներ*:

Ներքին հոմանշություն ենք կոչում կոնկրետ մեկ ածականի՝ տարբեր բարբառներում ունեցած հոմանիշները, այսինքն՝ նույնանիշները կամ բառային զուգաբանությունները: Այսպես՝ *մաքուր* (հնչյունական տարբերակներ՝ *մաքուր*, Ասլ., *մակուր*, Մշ. և այլն) ածականի դիմաց ունենք հետևյալ հոմանիշները՝ *ւննւնոյն*, Տգր., *ւնքւնոյն*, Տգր., *բըստուն*, Տգր.// *պըսուն*, Բլ., *զուռ*, Տգր.// *զուղըր*, Մշ., *թամուզ*, Կր.// *թամիզ*, Մշ.// *թւննոյն*, Կրճ. Գրս. Շմխ. Դրբ.// *թա-*

³⁷ Ա. Սուքիասյան, նշվ. աշխ., էջ 126:

մըզ, Արծ., իրիսաճուր, Յդ., հիստակ, Սշ.Ուիստագ, Կր.Ուիստագ, Արծ. Ուստըկ-
ման, Տգր.Ուստըկուկ, Պլ., խնչիս, Տրպ., խաս, Գրս., ծուք, Տգր., համարոտ,
Նխ., հալալ, Գրս., յիսպահի, ՆՁ., սըլոր, Պպ., շարմաղ, Սշ., շըլըղան, Պրտ.,
շըղփիկի-շուշան, Գնծ., շիք, Պլ. ՆՆ. Վն., չիմչիմ, Ար., պըրպըսթոր, Խտջ., պար-
զոճիս, Ուրմ., սաղա, Ար. Թբ. Գնծ. Յվր. Ուրմ. Ար. Սշ. Վն. Սկս. Ուսդէ, Գմբ.,
սայ, Ուրմ.Ուսայա, Ղրբ., սըլպըհատ, Գրս. Ուսիլիպիհան, Գրս.Ուսիլիքիստ,
Գրս.Ու սերսփիկ, Վն. Ուսըպըիկ, Ղրմ. Սշ.Ու սըպըրկուկ, Ղրմ. Սշ.Ուսըպըրկըատ,
սըրսուր, Սս. Ուսըսուր, Սշ.³⁸ և այլն:

Թվարկված տարբերակները զանազանվում են նրբինաստներով և մոտա-
վորապես համապատասխանում են *նույնանիշների* արտահայտած իմաստա-
յին որակին: Ինչպես տեսնում ենք, բերված բարբառային միավորները հիմ-
նականում ունեն իմաստային կիրառության տարբեր սահմաններ և միմյան-
ցով փոխարինելի չեն:

Այն բարբառային հոմանիշները, որոնք իմաստային առումով ինչ-ինչ
տարբերություններ են ի հայտ բերում, աշխատանքում ներկայացնում ենք ա-
ռանձին ենթավերնագրերով՝ քննելով դրանց իմաստային որոշակիության
կամ սահմանափակության, բառիմաստի ընդլայնման, գերակայության կամ
իմաստաբանորեն երկբաղադրիչ, երբեմն նաև եռաբաղադրիչ լինելու ա-
ռանձնահատկությունները:

Արտաքին հոմանշություն: Այս դասակարգումը կատարել ենք համաձայն
Ա. Սուքիասյանի «Չայոց լեզվի հոմանիշների բառարանի»³⁹: Ըստ այդ բառա-
րանում ընդունված դասդասման սկզբունքների՝ ստացել ենք բազմաթիվ հո-
մանշային խմբեր և այդ նկատառումով էլ խմբավորել մեր կազմած բառա-
ցանկ-հավելվածի բարբառային հոմանիշները: Նման հոմանշային ձևերը բա-
ռացանկում *տե-ս-ով* հղել ենք առավել գործածական գլխաբառին: Օրինակ՝
*ազահ Ուժլատ Ուկծօի, աժդահա Ուսկա, ալ Ուկարմիր, առատ Ուրազավանդ
Ուհուռօի Ուբերրի, աշխուշժ Ուռույզ Ուժիր Ուզվարթ, խաղաղ Ուհանդարտ Ուլուռ
Ուանդորր, ախմախ Ուդմը Ուգիժ Ուխենթ Ուխև Ուհիմար Ուսարսաղ, ախյակ Ուժախ,
ամբարտավան Ուգոռոզ, անապակ Ուզուտ Ումաքուր Ուիստակ Ուստակ Ուզուլալ
Ուջինջ, անծուկ Ունեղ, բիրտ Ուկուպիտ Ուբռի, դժխեն Ուդաժան Ուդժնդակ Ուդժնի
Ուժանտ, ժպիրի Ուկկտի Ուլաչառ Ուլիրը Ուլպիրշ, ստահակ Ուխարդախ Ուսրիկա, ե-
րիտասարդ Ուջահել Ուջիվան Ուպատանի, բորբ Ուտաք, բաժան Ուզատ, գաղջ
Ուզոլ Ուեղկ, սակավ Ուքիչ, քաչալ Ուժաղատ, պատեհ Ուհարմար Ուպատշաճ* և
այլն:

Նշենք, որ մեր աշխատանքում հիմնական շեշտը դրվում է ներքին հոմա-
նշություն արտահայտող բարբառային տարբերակների, այսինքն՝ բառային
նույնանիշների վրա, և միայն երբեմն ենք անդրադառնում արտաքին հոմա-
նշությանը:

Ներքին հոմանշություն: Ներքին հոմանշային շարքերում ընդգրկել ենք
տվյալ ածականի բարբառային տարբերակները: Ինչ խոսք, այդ շարքերը ամ-

³⁸ Զի բացառվում, որ այս և հետագա բազմաթիվ օրինակներ բնորոշ լինեն նաև այլ
տարածքների: Մեր աշխատանքում նշված են միայն մեր ձեռքի տակ եղած բարբառա-
յին աղբյուրների տարածքային նշումները:

³⁹ Ա. Սուքիասյան, Չայոց լեզվի հոմանիշների բառարան, Երևան, 1967:

բողջական և վերջնական լինել չեն կարող, և ենթակա են հետագա համալրման: Այդ է ցույց տալիս, օրինակ, տարիների ընթացքում մեր կատարած հավաքչական աշխատանքը: Բարբառագիտական նյութեր և բնագրեր ուսումնասիրելիս, բարբառախոսների հետ շփվելիս միշտ էլ կարելի է հանդիպել բարբառային հոմանիշ նորանոր տարբերակների, իմաստային նրբերանգներով արտահայտված բառաձևերի: Այնպես որ, եթե հնարավոր է մեր ձեռքի տակ եղած որոշակի քանակով սահմանափակվող արձատական ածականները դասդասել ըստ արտաքին հոմանշության, ապա ներքին հոմանշություն արտահայտող բառաշարքը վերջավոր չէ, և վերջին բարբառային միավորից հետո անպայման պետք է նշել *և այլն*:

Այսպես, նշենք ներքին հոմանշական ընդամենը մեկ օրինակ, որը կիսատատի ասվածք. «խեղճ» (հնչյունական տարբերակները՝ *խեխճ*, Ալմ. Վն. *Լ.//խեղճ*, Ոգ. Ախց. Գրս. Կր. Դրբ. Սկս.*//խեխճ*, Ազլ. Եր. Մրդ. Երգ.*//խեղջ*, Ջղ.*//խեղջ*, Խրբ. Նն. Պլ. Ոդ. Երգ.*// խիխճ*, Թբ.*//խեղջ //խեղճ*, Ասլ.*// խիղջ*, Տգր. Սվ.*// հեղջ*, Եր. և այլն) ածականի բարբառային զուգաբանություններն են հետևյալները՝

ա) **պարզ և բաղադրյալ բառեր**՝ *անկար*, Պլ.*//անկարյա*, Նն., *անճար*, Եր. Դրբ. Ախց. Նն. Պլ. Վն. Թբ. Ալշ., *անկուտի*, Մն., *այվընիկ //այվին*, Վն., *անճարակ*, Ար. ԿՄ. Լհ. Ասլ. Ադն. Սթ. Նն. Պլ.*//անճարիկ*, Մշ.*//անճըրկած*, Նն. Պլ., *անշահ*, Այնթ. Ադն., *անփրթռուկ*, Դրբ., *անփօխան*, Աստ. Եր. Թբ., *անբաշար*, Ալշ., *յնյնճ'յն*, Գրս., *անկուտլանկ*, Եր., *անտեր*, Ալշ. Ադն. Եր. Լ. Կս. Դրբ. Մշ.

Նն. Պլ. Ջղ. Վն. Տգր. Տրպ. Թբ., *անտեր-անտիրական*, Դրբ. Նն. Պլ. Թբ., *ապպօնիկ //ափպօնիկ*, Երգ., *յնխք'տեօկ* (<աղքատուկ), Քսբ., *յննըղօկ* (<անմեղուկ), Քսբ., *անվարտի*, Արբ. Պլ.*//անվարտիք*, Եր., *բէշարայ*, Ազլ. Շոթ., *բըլընգած*, Կր.*//բըլընգազ*, Ուրմ. 62*//պըլընկած*, Վն.*//պըլընգած*, Ջվխ. Վն. Գրս., *բըհիֆ*, 62, *գըջըլտած*, Թբ. («խեղճ ու կրակ, պատահոտած, թափթփած»), *դանփակ*, Վն. (ուղիղ իմաստը՝ «խոնավությունից թուլացած, կակղած», հատկապես դափի, թմբուկի կաշի), *երերմանի*, Թբ.*//երերմանի*, Ուրմ., *ըմետ*, Սվ., *թանքաշ*, Կր., *թանբերան*, Մշ., *թանթուկ*, Պլ., *թինթոն*, Ադբ., *թերմաշ*, Երգ., *լօբի*, Գրս., *լալիք*, Պլ., *խեղճ ու լալիք*, Պլ., *խեղճ ու կրակ*, Պլ. Վն. Ար., *խըղճավըզիկ*, Մշ., *խըջըջուզ*, Տգր., *խըմպըլ*, Քսբ., *ծապան*, Դրբ., *ծրովիզ*, Ար. Վն. Բլխ., *կախշալվար*, Ար., *կախոռ*, Ակն Պրտ., *կակօս*, Պլ., *կոնծոլոտ*, Լ., *կօտոր*, Վն.*// կօտոր*, Թբ. (Սկս. ՆԲ.՝ «կոտրած»), *կօրած*, Եր., *կընթըռ*, Դրբ. Դրդ. (նաև 1. «շատ մաշված, գրեթե պոչը միայն մնացած», 2. «պոչն ու թևերը կտրտած հավ»), *կըրծոլոտ*, Նն., *կըտատար*, Ազլ., *հյնրիֆ*, Կր. Ուրմ.*// հարրիֆ*, Լ. Ար., *հիվանդիկ*, Ադբ., *հալական*, Ար., *հողգըլուխ*, Պլ., *ծայնագուրկ*, Ար. Գրս., *ծրի*, Պլ. (Ջթ.՝ «զուր»), *ճօթրոտած*, Թբ., *ճարրեկան*, Մշ., *ճարակըտուր*, Եր.*//ճարկըտրած*, Ար. Դզխ., *ճարահատած*, Եր., *ճըրակըտրի*, Դրբ., *մանթի*, Դրբ., *մանի*, Եվդ., *մյնխքօնկ* (<մեղքունք), Քսբ., *մալուլ*, Բս., *մերախոր*, Վն.*//մերամեռ*,

Վն. (նաև անիծական կոչական), *մերժուկ*, Դդ., *մըխկըտալի*, Եր., *յօխսուլ*, Գրս. (թուրք.՝ yoksul՝ «կարիքավոր»), *նաճար*, Կր.*//նաշար*, Կր. Ամս. Լ. Ար. Թբ. Դզխ. Գնձ. Դվր. Ուրմ. Բլ. Ակն Երգ. Վն. Սկս. Վձ.*//նաշոր*, Մրշ.*//ննշյնր(ի)*, Գրս., *նարմա*, Գնձ., *նագի*, Գնձ. 51. 6, *նեղսրտանի*, Թբ., *նըմժուկ*, Խն., *շիվար*,

Գ Լ ՈՒ Խ Ե Ր Կ Ր ՈՐ Դ

ԱՐՄԱՏԱԿԱՆ ԱԾԱԿԱՆՆԵՐԻ ԲԱՐԲԱՐԱՅԻՆ ՀՆՉՅՈՒՆԱԿԱՆ ՏԱՐԲԵՐԱԿՆԵՐԸ

Արմատական ածականները բարբառներում ամենից առաջ արտահայտվում են իրենց հնչյունական տարբերակներով, որոնք միմյանց նկատմամբ գտնվում են զանազան կարգի հոմանշային հարաբերության մեջ:

Ածականի բարբառային հնչյունական տարբերակները ներքին հոմանշության համար որևէ հետաքրքրություն չեն ներկայացնում, քանի որ, ինչպես հայտնի է, հոմանիշ բառերը անպայման պիտի ունենան հնչյունական այլ կազմ: Այդ տարբերակները հետաքրքրական են հնչյունափոխական երևույթների դիտարկման, արտաքին հոմանշության և այլ ուսումնասիրությունների տեսակետից: Ածականական բառացանկը ուսումնասիրելիս կարելի է նկատել, որ մի շարք ածականներ տարբեր բարբառներում առավելաբար ի հայտ են գալիս հնչյունական տարբերակներով և չունեն տարարմատ հոմանիշներ: Դրան հակառակ կան ածականներ, որոնք հակված են բարբառներում դրսևորվելու ոչ թե հնչյունական տարբերակներով, այլ զանազան բառերով և բառակապակցություններով:

Այսպես՝ հնչյունական բազմաթիվ տարբերակներով աչքի է ընկնում «ազահ» ածականը. հմմտ.՝ *ա՛զահ*, Թբ. Ալշ. Կր. Ջղ., *ազ՛զայ*, Խրբ., *ազ՛գ՛օհ*, Չճն., *ազ՛օհ*, Ջթն., *ակա*, Ալշ., *ակահ*, Դրբ. Շմխ. Յմշ., *ակահի*, Կքվ. Կրճ., *ակկահ*, Երզ., *անզահ*, Այնթ. Ադմ. Սն. Պլ. Սվ., *անքա*, Ասլ. Անկ. Պլ., *անքանի*, Տգր., *անքահ*, Պլ. Ադմ., *աքահ*, Յմշ. Ռդ. Սչվ., *աքայի*, Ակն, *աքաֆ*, Նն. և այլն:

Հնչյունական, երբեմն ածանցավոր տարբերակներ ունեն նաև «ազահ» ածականի ներքին հոմանշային շարքի մյուս բառերը ևս, ինչպես՝ ա) *ըկնածակ*, Մդր., *ըշկածակ*, Գրս., *անշկածագ*, Վժ., բ) *թամաի*, Խրբ., *թամաքար*, Գրս., *թամաքյուր*, Գրս., *թրմախքյար*, Վն., գ) *ծագաճկ*, Լն. Ալշ., *ծագաշկ*, Երզ., *ծագաշֆի*, Երզ., *ծագյաշք*, Կր., *ծակաշկ*, Գրս. Ուրմ., *ծակաշվի*, Խրբ., Ուրմ., *ծակէշք*, Էվր., *ծակաշք*, Արբ. Նն Չրս. Պլ., *ծագաշկ*, Խրբ., *ծագանշք*, Տգր., *ծրգաշք*, Սվ., դ) *նավս*, Թբ. Սշ. Պպ., *նաֆս*, Սկս., *նրֆս*, Սշ., *նավսատ*, Վն., *նաֆսատ*, Սկս., *նրվսատ*, ՆԲ, ե) *ըոխավեր*, Դրբ. Մդր., *ըոխիվեր*, Գնժ., *ըոխըվիր*, Մդր., *ըոխագուլ*, Մդր. և այլն:

Ինչպես կարելի է նկատել, հնչյունափոխված տարբերակներում առկա են պարզ ծայնեղների շնչեղացում (*ազ՛զայ*, Խրբ., *ազ՛գ՛օհ*, Չճն., *ազ՛օհ*, Ջթն.), շնչեղ խլացում (*աքահ*, Յմշ. Ռդ. Սչվ., *աքայի*, Ակն, *աքաֆ*, Նն, *անքանի*), խլացում (*ակա*, Ալշ., *ակահ*, Շմխ. Յմշ., *ակահի*, Կքվ. Կրճ., *ակկահ*), հնչյունների անկում (*ակա*, Ալշ.), հնչյունների հավելում (*անքանի*, Տգր., *անքահ*, Պլ. Ադմ.), միաժամանակ և՛ անկում, և՛ հավելում (*անքա*, Ասլ. Անկ. Պլ.) և այլն: Հնչյունա-

փոխության են ենթարկված նաև ձայնավորները՝ հանդես գալով հիմնականում ներդաշնակությամբ, քմայնացած, ինչպես՝ *ւնքւնի, ւնքւնի*, Տգր. և այլն:

Հոմանիշների ընդհանուր դիտարկումից պարզվում է, որ դրանք տարբեր բարբառներում ունեն տարբեր դրսևորումներ: Այլ կերպ ասած՝ որոշ բարբառներ տվյալ արմատական ածականի դիմաց հանդես են բերում բառակազմորեն տարբեր մի քանի հոմանիշներ, իսկ մեկ այլ դեպքում հոմանիշներ չունեն, և տվյալ արմատական ածականը գործածվում է հնչյունական տարբերակով՝ արտաքին հոմանշային հարաբերության մեջ մտնելով այլ ածականների հետ:

Համաձայն նման դիտարկման՝ ածականները պայմանականորեն բաժանում ենք երկու խմբի՝ հիմնականում պարզ կազմությամբ և երբեմն ածանցավոր հնչյունական տարբերակներով հանդես եկող ածականներ: Անդրադառնանք սրանց՝ առանձին-առանձին:

ա) *Հիմնականում բարբառային հնչյունական տարբերակներով արտահայտվող ածականները* բարբառներում շատ տարածված են, ունեն համընդհանուր բարբառային բնույթ և ներկայացնում են մեծ թվով օրինակներ: Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ նման ածականները առարկայի հատկանիշ նշող ամենագործածական բառերն են հայերենում:

Աղքատ, որի հնչյունական տարբերակները հոմանիշ են «կարոտ», «քշվառ», «խեղճ» ածականներին. *ախգ'աղ*, Լհ.// *ախգճ'աղ*, Ալշ. Սբ.// *ախկաղ*, Գրս. Ղրբ. Շմխ. Ջղ. Վժ. Ալշ.// *ւնխքւնի*, Տգր.// *ախկատ*, Եր. Սրղ. Թբ. Կրճ. Երգ.// *ւնխկատ*, Մղր.// *ւնխկաթ*, Ազլ.// *ախքաղ*, Նն. Ռդ. Սչվ.// *ախքատ*, Ախց. Մշ. Սլն.// *ախք'ատ*, Մկս. Ոգ. Վն.// *ախքօղ*, Ջթ. Հճն.// *աքող*, Ջթ.// **ախգա*, Ասլ. և այլն:

Ամբարտավան ածականը, որ հոմանիշ է «գոռոզ» բառին, որպես գրական հայերենի ձևափմաստային միավոր, սպասելի էր, որ բարբառներում հնչյունական տարբերակներ պիտի չունենար: Սակայն ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ այս բառը բավականին հաճախ գործածելի է բարբառներում և ունի հետևյալ հնչյունական տարբերակները. *ամփրոդավան*, Պլ. Ռդ.// *ամփարդավան*, Ակն.// *ւնփւնրոնփւն*, Տգր.// *ամբարդըվան*, Նն Դվ. Եվդ.// *անբ'այդավոն*, Հճն.// *ամպարտավան*, Մշ. Ոգ.// *ամբարդավան*, Շմխ.// *ամբ'արդավան*, Սչվ.// *ամբարտւնվան*, Եր.// *ամպառտավան*, Սրղ. Սլն. Վն.// *ամփարդավան*, Խրբ. Նն.// *ամբարդըվան*, Սբ.// *ամփարդըվան*, Ասլ. և այլն: Դավրեժի բարբառում այս բառը հոմանիշ է «հսկա, վիթխարի», իսկ Եվդոկիայի բարբառում՝ «կոշտ ու կոպիտ, բռի, անկիրթ» ածականներին:

Անոթի. հոմանիշ է «անսվաղ» ածականին. *անօթի*, Ախց. Եր. Խրբ. Կր. Շմխ. Սբ. Թբ. Վն. տետր N13⁴⁰// *անութի*, Վն. Հճն. Պլ. Ռդ.// *ւնութը*, Սկս.// *ա-*

⁴⁰ Թվերը համապատասխանում են ՀՀ ԳԱԱ լեզվաբանության ինստիտուտի բարբառագիտության բաժնի բարբառային գրանցումով տետրերից յուրաքանչյուրին: Այսուհետև նշվելու է միայն տետրի համարը:

նօտի, Ալշ. Մշ.// անօթը, Սրղ.// անօթա, Սվ.// անըթը, Ձթ.// էնօթի, Ասլ.// ընօթի, Գրս.// օնօթի// օնէթի, Զնշ. և այլն:

Արդար. հոմանիշ է «ազնիվ», «շիտակ» ածականներին. *արդ'ար, Ջղ.// արթար, Ակն Ասլ. Եր. Խրբ. Կր. Զնշ. Շմխ. Պլ. Ռդ. Սբ. Սչվ. Թբ.// արթար, Ռզ.// արտար, Ալշ. Մշ.// աշթար, Նն.// անթար, Ազլ.// արթար, Գրս. Դրբ. Սրղ. Սլմ. Տգր.// արտար, Սկս.// արտար, Վն.// անթար, Ազն.// արդ'որ // այդ'օյ, Ձթ.// այդ'ոյ, Զնն. և այլն:*

Արթուն/զարթուն. հոմանիշ է «զգաստ», «աշխույժ» ածականներին. *զաշթուն, Նն.// անթուն// զանթուն, Ազլ.// արթուն, Տգր.// արթուն, Ասլ.// արդյուն, Ակն// արթուն, Վն.// արդյուն, Զնն.// այդ'ուն.// արդ'ոն, Ձթ.// զանթուն, Գրս. Սրղ. Շմխ.// զանթուն, Սլմ.// զանթուն, Վծ.// զեթուն, Դրբ.// զարթուն, Զնշ.// հարթուն, Ռզ. և այլն:*

Բարի. հոմանիշ է «լավ», «ջերմ», «սիրալիր» բառերին. *բ'արի, Ալշ. Ախց. Ասլ. Եր. Խրբ. Կր. Մշ. Ջղ. Սբ. Լհ.// բարի, Ռզ.// բարը // բարը, Ձթ.// բարի, Զնն. // պարի, Դրբ. Շմխ.// պարի, Սլմ. Վն.// պարի, Սրղ.// պարը, Սկս.// պարա, Մշ. // պարիմըս, Զնշ.// փարի, Ռդ.// փարի, Տգր. և այլն:*

Բոբիկ՝ բնայիկ, *Ազլ.// բըբիկ, Եր.// բօբիկ, Կր.// բօպիկ // բօպիկ // բօկիկ, Ար.// բօբիկ, Մշ. Ալշ. Խրբ. Սբ. Սչվ.// բօբիկ, Նն. Պլ.// բօբիկ, Թբ. Ախց. Կր.// բօփիկ// բօփիկ, Ջղ.// պոնպիկ, Ռզ.// բիբիկ, Զնն.// բիբեկ, Ձթ.// բօթի, Ասլ.// պօփիկ, Վն.// պեփիկ, Գրս.// պօբիկ, Զնշ.// պոնպիկ, Սկս.// պօպոն, Սրղ.// պեփեփ, Դրբ.// փօբիկ, Ռդ. Տգր. և այլն: Զանդիպում են նաև «ոտաբոբիկ» բարդ կազմության հնչյունական հետևյալ տարբերակները՝ *վընդըպեփիկ, Գրս.// վընըպեփիկ, Դրբ. Գրս.// վօտըպօփիկ, Ռզ.// օղաբոբիկ, Մշ. և այլն:**

Գոլ. հոմանիշ է «զաղջ» ածականին: Բացի ածականական այս իմաստից Սուչավայի, Ջուղայի և այլ բարբառներում «գոլ» բառն ունի գոյականական իմաստ և նշանակում է «ապակու վրայի շոգի»: Մոկսի բարբառում ևս *կոնլ*՝ «գոլ» բառն ունի գոյականական իմաստ, որ նշանակում է «տաք գոլորշի»: Ածականական հնչյունական տարբերակներ են՝ *գ'ոլ, Սչվ. Ալշ. Մշ. Ջղ. // գ'օլ, Ախց. Եր. Խրբ. Կր. Սչվ.// գուօլ, 176// գ'օլ, Սբ.// գ'ոն, Ռզ.// կ'օլ, Զնշ. (=վառ) // կ'օլ, Վծ.// կ'ոլ // կ'ոլի, Վն.// կ'ոլ, 182 և այլն: Պոլսի բարբառում գործածելի է միայն «ամպգոլ» բարդության մեջ:*

Գոդ. հոմանիշ է «ավազակ» ածականին. *գ'ոդ, Ալշ. Մշ. Ջղ. Զնն.// գ'օդ, Սբ.// գ'օտ'ո, Ասլ.// գուդ, Թբ.// կ'ուդ, Ռզ.// գ'ոնդ, Ձթ.// գ'ոնդ. Ազլ.// գօդ, Նն. Պլ.// գ'օդ, Ախց. Ակն Եր. Խրբ. Կր. Սչվ.// կօդ, Վծ.// կ'ոդ, Վն. Դրբ.// կ'ուդ, Վն.// կ'օդ, Դրբ. Զնշ. Սկս. Շմխ.// կուդ, Սրղ.// կ'ուդ, Սլմ.// քօդ, Ռդ.// քուդ, Տգր. և այլն:*

Դառն. փոխաբերաբար հոմանիշ է «դժնդակ» ածականին. *տանն, Սկս. Սրղ. Վն.// տանը, Վծ.// տանը, Շմխ.// դառը, Կր. Ջղ.// դառը, Եր.// դառ, Ալշ.*

Ախց. Մշ. Ոգ. 189//*դանդ*, Թբ.*Ողծոնը*, Ազլ.*Ողըէճնը*, Կրծ.*Ոտառնը*, 178 և այլն:
«Դառն» ածականին հոմանիշ բառերից հնչյունական տարբերակներով ա-
ռանձնանում է «լեղի» բառը, այսպես՝ Ջղ.*Ոլէղէ*, Ոգ.*Ոլէղի*, Ազլ. Ալշ. Ախց. Ակն
Ղրբ. Գրս. Եր. Խրբ. Կր. Զճն. Զմշ. Մշ. Նն. Պլ. Ռդ. Սլմ. Սչվ.*Ոլէղին*, Տգր. 187//*լէ-
ղը*, Զթ.*Ոլէղի*, Ասլ.*Ոլանդի*, Սբ.*Ոլիդի*, Թբ.*Ոլըդի*, Շմխ.*Ոլծղու*, Սրղ.*Ոլեղու*,
Սրղ.*Ոլէղը*, Սկս.*Ոլըղէ*, Ղրբ. (Նան «լեղապարկ», «մաղծ») և այլն:

Դատարկ. հոմանիշ է «սին», «ունայն», «փուչ» ածականներին. *դ'արտակ*,
Ախց. Եր. Կր.*Ոդարտակ*, Ոգ.*Ոդարդակ*, Թբ.*Ոդարդակ*, Մշ.*Ոդարդագ*,
Նն.*Ոդարդագ*, Սբ. Ասլ.*Ոդարդայ*, Ասլ.*Ոդառդագ*, Ալշ.*Ոդառդակ/Ոդառդակի*,
Ջղ.*Ոդանդակ*, Ազլ.*Ոդարդագ/Ոդարդագ*, Ակն*Ոդէռտակ*, Կրծ.*Ոթարդակ*,
Ռդ.*Ոթարդուգ*, Տգր.*Ոտանդակ*, Վժ.*Ո տարտակ*, Գրս.*Ոտարտակ*, Սլմ.*Ո
տարտակ*, Շմխ.*Ոտառտակ*, Սկս. Վն.*Ոտէրտակ*, Ղրբ.*Ոտարդագ*, Զմշ.*Ո
տանդակ*, Սրղ. և այլն:

Դժվար. հոմանիշ է «խրթին», «բարդ», «ծանր» ածականներին. *դժվար*,
Ախց. Կր.*Ոտըժվար*, Ոգ.*Ողըժար*, Թբ. Նն.*Ողըժար*, Եր. Ջղ. Մշ. *Ողիժար*, Ակն
Խրբ. Սբ. Ալշ. Լհ. Զնգ. Սչվ.*Ողիժար*, Նն. Զվր.*Ողիժոյ/Ողիժոր*, Զթ.*Ողէժոր*, Ազլ.
Ողըժվար, Սլմ.*Ողիժեր*, Կրծ.*Ոթըժվար*, Տգր.*Ոտիժուոր*, Քսբ.*Ոտըժվար*, Սկս.*Ո
տըժար*, Գրս. Սլմ.*Ոտիժար*, Սրղ. Շմխ.*Ոտըժեր*, Ղրբ. և այլն:

Երկար. *երգար*, Եր. Ռդ. Թբ.*Ոլ երկան*, Ախց. Կր. Ղրբ.*Ոլ երգան*, Խրբ. Նն. Պլ.
Ռդ. Տգր.*Ոլերգա*, Ասլ.*Ոլ երգան*, Գրս.*Ոլ երկէն*, Սլմ. Վն.*Ոլ երկէն*, Սրղ.*Ոլ երգէն*, Եր.
Թբ. Զմշ.*Ոլ երգըն*, Զմշ.*Ոլ իյգան*, Զթ. Զճն.*Ոլ իրգան*, Զթ. Քսբ.*Ոլ հերկէն*, Սկս.
Ոգ.*Ոլյերկան*, Շմխ.*Ոլ'երգան*, Սբ.*Ոլյերգան*, Սչվ.*Ոլյերգէն*, Ալշ. Մշ. և այլն: «Եր-
կար» ածականը Ջուղայի բարբառում (*հ'երկար*) և Նախիջևանի բարբառի Աս-
տապատի խոսվածքում (*յերկար*) հոմանիշ է «հեռու» ածականին:

Ջատ. հոմանիշ է «ջուկ» ածականին. *զատն*, Սկս.*Ոլ զաղ*, Պլ. Ռդ. Սբ. Ասլ.
Ոլանդ, Խրբ. Տգր.*Ոլզա*, Ասլ.*Ոլզոդ*, Զճն.*Ոլիզոդ*, Զթ. Զճն.*Ոլիզոդ*, Զթ. և այլն:
«Ջատ» գրական տարբերակն է գործածելի Վանում և Սալմաստում: Նույն
բառածը Ոգմի⁴¹ բարբառում հոմանիշ է «հեռու» ածականին:

Թանձր. հոմանիշ է «խիտ» ածականին. *թանձրը*, Ալշ. Գրս. Եր. Ղրբ. Սկս.
Մշ. Ուրմ. Ջղ. Վն.*Ոլ թանձրը*, Ախց.*Ոլ թանձրը*, Տգր. Նն գյուղերում*Ոլ թանդը* Նն
(«հաստ»)/*թանձրը*, Ազլ.*Ոլթունձրը*, Քսբ.*Ոլ թոնձրը*, Զմշ. («հաստ, կոպիտ»)/
թոնձրը Ոլ թոնձրը, Զթ.*Ոլ թարզը*, Պլ. Սբ.*Ոլ թարզ*, Խրբ. Ռդ.*Ոլթորզ/թորզը*, Ակն*Ո
թ'որզը*, Ասլ.*Ոլ թոր*, Զճն.*Ոլ դըրանձը*, Սչվ. և այլն:

Թեթև. հոմանիշ է «հեշտ», «դյուրին» և այլ ածականների. *թեթև*, Լհ. Մշ.
Ախց. Գրս. Եր. Խտջ. Կր. Նն. Պլ. Ռդ. Սբ. Ասլ.*Ոլ թեթ'վ*, Ասլ.*Ոլ թեթ'ք*, Սչվ.*Ոլ թե-*

⁴¹ Այս տեղանունը հանդիպում է *Ոզմ*, *Ոզիմ* և *Ոզմի* տարբերակներով: Դ. Աճառյանը
գործածում է *Ոզմի* ուղիղ ձևը:

թիվ. ՅՆՀ. ԹԲ.//թիթեվ, ՅՆՀ. ՋԳ.// թիթեվ, Դրբ. Շմխ.// թիթեվ, Ազլ. Քսբ. Ձթ.// թիթեվ, Սկս. Ոգ. Տգր.// թիթեթ. Տգր.// թիփտիր, Սրղ.// թեւորվ, Ալշ.// թթեվ, Աղն.// թիթիւվ, Կրծ. և այլն:

Լի. հոմանիշ է «առատ», «հարուստ» և այլ ածականների. *իլին // հրլին, Վն.// ըլինք, Լհ.// ըլինքն, Յնգ.// ըլլինք, Տգր.// ըլլի՞ք, Քսբ.// իլինք, Նն. Պլ.// իլ-լիք, Սբ.// իլլենք, Ձթ.// լեգն, Ոգ.// լինք՛ը, Սլմ.// լինք՛ւն, Սրղ.// լիկ, Սկս. // լիգ, Ալշ. Մշ.// լիգ՛նի, Շմխ.// լինքը, Սչվ.// լիքըն, Ջղ.// լիգ(ն)ը, Գրս.// լիգ՛ը // լինքը, Դրբ. և այլն: Ինչպես ցույց են տալիս օրինակները, հնչյունական տարբերակներում առկա են ածական հնչյուններ (ժ), ածանցներ (իք, ք), մի քանիսը հակադրվում են ճ և ք (ւն) հոդերով և այլն:*

Սուչավայի բարբառի *լիցգ՛* ձևն ունի և՛ ածականի, և՛ գոյականի իմաստ. 1. հոմանիշ է «առատ» ածականին և 2. գոյականաբար նշանակում է «տոլմա»:

խոնարի. հոմանիշ է «համեստ» ածականին. *խոնար, Ջղ. Վն.//խոնար, Ալշ. Մից. Եր. Խրբ. Կր. Մշ. Նն. Պլ. Սբ. Սչվ.// խոնար, Տգր.// խոնար // խոնար, ԹԲ.//խոնարի, Սլմ.//խոնարք //խոնարի, Սրղ.// խոնար, Շմխ. Ոգ.// խոնոյի // խոնորի, Ձթ. և այլն:*

խորթ. հոմանիշ է «օտար» ածականին. *խորթ, Ալշ.//խորթ, Դրբ. Գրս. Մից. Եր. Խրբ. Կր. Շմխ. Պլ. Ող.//խորտ, Մշ.//խորթ, Վծ.//խեշտո// խեշթ, Յնշ.//խուրթ, Սկս. Ոգ. Տգր. ԹԲ.//խուիրթ, Սրղ.//խեորթ, Սբ.//խեոթ //խեոթ, Ասլ.//խուռթ, Ազլ. //խեոթ, Ձթ.//խոյդ՛, ՅՆՀ. և այլն:*

ծանր. հոմանիշ է «դժվար» ածականին. *ծանդըր, Մշ. Ալշ. Եր. Ջղ. ԹԲ.//ծանդըր, Դրբ. Սկս. Սրղ. Շմխ. Ոգ. Վն.//ծանտր, Դրբ. Կր. Մից.//ծանդըր, Գրս.//ծանդըր, Կր.//ծանդըր, Սլմ.//ծար //ծայնը //ծայնը, Սբ.//ծոնդըր, Ազլ.//ծանըր//ծոնըր//ծոնըր //ծոնըր, Ձթ.//ծանդըր, Նն. Սչվ. //ծայր, Խրբ. Վն.//ծեո-րյը, Ասլ.//ծօր //ծօրը, ՅՆՀ.//ծոյ //ծօյը, Ակն.//ծանդըր, Սչվ. Յնգ.//ծանդըր, Նն.//ծոնդր //ծոնդըր, Յնշ.//ծանյնը, Ող. Սբ.//ծայրը, Պլ. Պրտ. //ծեոյը, Ասլ.//ծանդըր, Տգր. Լհ.//ծոնդըր, Քսբ. և այլն:*

Կապույտ. հոմանիշ է «բիլ» ածականին. *կապուտ, Մից. Սկս. Սրղ. Ոգ. Ջղ. Սլմ. ԹԲ.//կաբուդ, Կր. Ալշ. Մշ. 182, 183, 189//կյապուտ, Ազլ. Գրս. Դրբ.//կյապուտ //կյապըտ, Շմխ.//կյապիտ, Յվր.//կապիտ, Եր. 293 //կապուտ, Վն. //գա-բուդ// գաբու, Ասլ.//գաբիդ, ՅՆՀ.//գաբուդ, Ակն Նն. Պլ. Ող. Սբ. Սչվ. Լհ. 82 //գա-բօդ, Խրբ.//գաբուդ, Տգր. և այլն: Սեվերեկում գաբուդ բառով նշվում է միայն մուգ կապույտ լինելու հատկանիշը:*

Կարմիր (Ազլ. Ալշ. Մից. Եր. Կր. Սկս. Մշ. Ջղ. Սլմ. Վն. ԹԲ.). հոմանիշ է «ալ» ածականին: Լ. Սարաջևան նշում է, որ «կարմիր» բառի հոմանիշ են նաև «բոսոր», «ծիրաբ», «շառ» ածականները: Լ. Յովհաննիսյանն այս շարքին ավելացնում է «խարտյաշ», «որդան կարմիր» (ռուս. չերվոննի) ածականները⁴²: Բարբառային հնչյունական տարբերակներն են. *կարմ՛ր, Ոգ.//կյւրմիւր,*

⁴² Լ. Յովհաննիսյան, Յայերենի իրանական փոխառությունները, Երևան, 1990, էջ 200:

Յդ. *Ուրարմուր*, Գրս. Դրբ. Շմխ. *Ուրարմուր*, Կրծ. *Ուրարմուր*, Դրբ. *Ուրարմուր*, Սրդ. *Ուրարմուր*, Ասլ. Խրբ. Զնշ. Նն. Պլ. Ռդ. Սբ. *Ուրարմուր*, Տգր. *Ուրարմուր*, Սչվ. Լհ. *Ուրարմուր*, Սվ. *Ուրարմուր*, Քսբ. *Ուրարմուր*, Ձթ. *Ուրարմուր*, Զնն. և այլն:

Կենդանի. հոմանիշ է «ողջ» ածականին. *գենդանի*, Սչվ. Առտ. (նշված բարբառներում «անասուն» իմաստն արտահայտվում է *ամբան* բառով) *Ուրարմուր*, Տգր. *Ուրարմուր*, Ախց. Եր. Կր. Շմխ. Թբ. *Ուրարմուր*, Ռգ. *Ուրարմուր*, Սկս. *Ուրարմուր*, Սրդ. *Ուրարմուր*, Ալշ. Սշ. *Ուրարմուր*, Թբ. և այլն:

Կլոր. հոմանիշ է «բոլոր» ածականին. *կոլոլ*, Եր. Թբ. *Ուրարմուր*, Սչվ. *Ուրարմուր*, Տգր. 13/ *Ուրարմուր*, Գրս. 149, Քսբ. *Ուրարմուր*, 181 և այլն: Ազուլիսի, Մանազկերտի, Մուշի, Զարսանջակի, Վանի բարբառներում նշանակում է «սեխ»:

Բարբառներում տարածված է այս ածականի «բոլոր» հոմանիշը՝ հետևյալ պարզ և ածանցավոր հնչյունական տարբերակներով. *բոլոր*, Սշ. *Ուրարմուր*, 13/ *Ուրարմուր*, 40, 1/ *Ուրարմուր*, Ար. Կյուր. Շիր. Զվխ. Քղի Սշ. Վն. Սկս. *Ուրարմուր*, Սկս. *Ուրարմուր*, Դրբ. Շտխ. Քսբ. *Ուրարմուր*, Շմխ. Արծշ. *Ուրարմուր*, Թբ. *Ուրարմուր*, Բլ. *Ուրարմուր*, Սս. *Ուրարմուր*, Դրբ. Վն. Շտխ. Կրծ. *Ուրարմուր*, Դրբ. *Ուրարմուր*, Կր. *Ուրարմուր*, Խ. *Ուրարմուր*, Զնշ. («կորակում») *Ուրարմուր*, Վծ. *Ուրարմուր*, Արծշ. *Ուրարմուր*, Գնծ. Լ. *Ուրարմուր*, Դրբ. Լ. *Ուրարմուր*, Ուրմ. *Ուրարմուր*, Վծ. *Ուրարմուր*, *Ուրարմուր*, Զնշ. *Ուրարմուր*, Ար. *Ուրարմուր*, *Ուրարմուր*, Քսբ. և այլն:

«Կլոր» ածականին հոմանիշ «գունդ» (Նն. Պլ. Տգր. Թբ.) բառը ևս ունի մի շարք հնչյունական տարբերակներ: Օրինակ՝ *գունտ*, Ախց. Կս. *Ուրարմուր*, Ալշ. Եր. Խրբ. Սշ. Զդ. Սբ. *Ուրարմուր* *Ուրարմուր*, Ասլ. *Ուրարմուր* *Ուրարմուր*, Ձթ.⁴³ *Ուրարմուր*, Շմխ. *Ուրարմուր*, Ռգ. *Ուրարմուր*, Սկս. Սրդ. Սլմ. Վն. Տգր. *Ուրարմուր*, Ռգ. և այլն: Այս հասկացության անվանումը տարբեր տարածքներում ունի տարբեր իմաստներ և կիրառություն: Օրինակ՝ Եր. Ձթ. Խլթ. Խրբ. Կսր. Զնշ. Սրդ. Շիր. Շմխ. Վն. Սբ. «խմորի, նաև կարագի գունդ», Զնշ. «ընկույզի միջուկ», Պլ. «գնդած ղիգած», Զնշ. Սշ. Ռգ. Վն. «սալի, ճախարակի, գութանի և ջրաղացի անիվ», Ռդ. (*քունդ*)՝ «բաժնիտ»: Լոռիում, Վայոց ձորում և այլուր *քունդ*⁴⁴ նշանակում է «անդամալուծ», որ փոխաբերաբար ստանում է նաև «ապիկար», «դանդաղաշարժ» իմաստները:

Կուշտ (Ակն Դրբ. Ալշ. Ախց. Եր. Կր. Սկս. Սշ. Զդ. Սլմ. Վն. Թբ.). *կուշտ*, Ռգ. *Ուրարմուր*, Ազլ. *Ուրարմուր*, Սրդ. *Ուրարմուր*, Ձթ. Խտց. *Ուրարմուր*, Սչվ. Լհ. *Ուրարմուր*, Խրբ. Զնն. Զնշ. Պլ. Ռդ. Սբ. Տգր. *Ուրարմուր*, Նն. *Ուրարմուր*, Սվ. *Ուրարմուր* *Ուրարմուր*, Ասլ. *Ուրարմուր*, Շմխ. և այլն: Տիգրանակերտի բարբառում սաստիկ կուշտ մարդը կամ կենդանին բնորոշվում են *գուշտ-գըռուշտ* հարադրությամբ:

⁴³ Զ. Աճառյանը Զայեբեն արմատական բառարանում Զեյթունի բարբառի օրինակները սովորաբար նշում է և երկբարբառային, և պարզ ծայնավորով տարբերակներով:

⁴⁴ Պարսկերեն کوش («գուլ», «հաստ») բառը արտասանվում է *կունդ* և ունի փոխաբերական նույն իմաստները, ինչ հայերենում է:

Հասարակ. Կարինում, Ախալցխայում այս ածականն ունի «պարզ», Երևանում «անորակ» իմաստները: Ասլանբեկի և Պոլսի բարբառներում առկա է *հասարազ* հնչյունական տարբերակը, որը գործածվում է գոյականաբար և նշանակում է «արտաքին» «իբր վայր հասարակաց»: Նոր Նախիջևանի գյուղերում «հավասար» բառի հետ խաչաձևմամբ կազմվել է *հավասարազ* («հասարակություն, համայնք, ժողովուրդ») բառը: «Օր հասարակ» բառակապակցությունից են առաջացել՝ *հորայսազ*, Սբ.*||հորսազ ||հորսուկո||հորցազ*, ՆՆ.*||հօրծոյզ*, Շմխ. (օր+ծագ), «առավոտ կանուխ»*||էօրարսազ*, Ասլ.՝ «կեսօր, ցերեկ»*|| օրարսազ*, Ռդ.*||օհարսազ*, Պլ. *||օրասսազ*, Եվդ.*||օւրաք*, Ակն *||օվարսազ*, Ադն. և այլն:

Հավասար (Եր. Շմխ. Թբ. Սլմ.). *խօվասար*, Ջդ.*||խովսար*, Ռգ.*||հավսար*, ՆՆ.*|| հվնսար*, Ազլ.*|| հւնվնսւնր*, Տգր.*|| հավասոյ ||հավասոր*, Ձթ.*||հաֆսար*, Խրբ. Պլ. Սբ. Ալշ. Ախց. Կր.*|| հւնվսար*, Մկս.*|| հախսար*, Ակն Ալշ. Մշ. և այլն: Նշված բոլոր ձևերն ունեն «հարթ», «տափակ», «միապաղաղ» իմաստները:

Հով. հոմանիշ է «զով» ածականին. *խօվ*, Մրդ. Մկս. Կն. Ռգ. Ջդ. Սլմ.*||հօվ*, Ալշ. Ախց. Ակն Եր. Խրբ. Մշ. Շմխ. Պլ. Ռդ. Սբ. Տգր. Թբ. Հնգ. Լհ. Սչվ.*||հօւ*, Սչվ. *||հուվ*, Ազլ.*||հուվ*, Քսբ.*||հօվ*, Ձթ.*||հեօվ*, Ասլ.*||հեվ*, Հճն.*||հալ*, Ղրբ., Ակն Խրբ. Պլ. Ասլ. Սբ. Ռդ. Տգր. և այլն: Նոր Նախիջևանի բարբառում հոմանիշ է «տգեղ» ածականին: Բարբառներում գործածելի է նաև իբրև գոյական՝ «քամի» իմաստով:

Ջիգ. հոմանիշ է «պիրկ» ածականին. *ծիք*, Գրս. Հմշ. ՆՆ. Պլ. *||ծիք*, Ղրբ. *||ծիք*, Ախց. Կր. Ջդ. Ասլ.*||ծի*, Ասլ. *||ծիգ||ծիյգ*, Ազլ.*|| ծիգ*, Հճն. և այլն: Մուշում և Ռշտունիքում այս ածականն ունի գոյականական իմաստ և համապատասխանաբար նշանակում է՝ *ծիկս*, Մշ.՝ «երկարություն», և *ծիգ*, Ռշտ.՝ «արորի հաստ չվան»:

Մանր. հոմանիշ է «փոքր» ածականին. *մանրը||մարը ||մանդրը*, Պլ. *||մանդրը*, Ալշ. Ազլ. Եր. Մկս. Մշ. Շմխ. Ջդ. Թբ. Լհ. *||մանդրը*, ՆՆ. *||մանտըր*, Ախց. *||մննդրը*, Սչվ.*||մննդրը*, Տգր.*||մօնդը ||մննդը*, Ձթ. *||մունդը*, Սվ. Քսբ. *||մանյը*, Ռդ. Սբ.*||մայր*, Խրբ.*||մայրը*, Պրտ.*||մէօրը*, Ասլ.*||մօյրը ||մօյը ||մօյ*, Ակն և այլն:

«Մանր» ածականին հոմանիշ «մատղաշ» ածականն ունի հետևյալ հնչյունական տարբերակները. *մատղաշ*, Կր. Ղրբ. Թբ. *||մադղաշ*, ՆՆ. Հմշ. *||մադղաք*, ՆՆ. *||մնդղաշ*, Տգր. *||մաթխաշ*, Պլ. Ռդ. *||մա*ղաշ*, Ասլ. և այլն: Սուչավայի բարբառում այս ածականը համդես է գալիս միայն գոյականաբար և ունի «կաթնակեր մանուկ» իմաստը:

Մաքուր ածականը բարբառներում հնչյունական տարբերակներով աչքի չի ընկնում: Առավել շատ հնչյունական տարբերակներ ունեն «մաքուր» ածականին հոմանիշ «անապակ» և «հտակ» ածականները: Այսպես՝ *անապակ*, Թբ.*||անբազ*, Ակն Ռդ.*||ամբակ*, Կր.*||ամպակ*, Ախց.*||ամբազ*, Պլ. Խրբ.*||ամբա**, Ասլ.*||ւնբւնգ*, Տգր. և այլն: «Մաքուր» իմաստից զատ որոշ բարբառներում բառն ունի «զուտ, առանց որևէ բանի» իմաստը, ինչպես՝ *ամբազ*, Պլ.՝ «ան-

համ», ՆՆ. «առանց հետք բան ուտելու», *մմբյւզ*, Տգր. «առանց շաքարի», *ամբըբուզ*, Սբ. *|| ըմբըբուզ*, Սբ. «անյուղ, անհամ», *օմբագ*, Յմշ. «ցամաք», *լամպակ*, Ախց. «հասարակ, սովորական» (օրինակ *լամպակ ջուր* «ամապակ ջուր») և այլն:

Բազմաթիվ են «մաքուր» ածականին հոմանիշ «հստակ» բառի հնչյունական տարբերակները ևս. *խտազ*, Խրբ. Յմշ. Սբ. Կր. 13 *|| խտակ*, Եր. Ազլ. Ախց. Գրս. Դրբ. Պլ. Վն. *|| խտահ*, Շմխ. *|| խողազ*, Ասլ. Սչվ. *|| խողա**, Ասլ. *|| խողօզ || խողոզ*, Ձթ. Յճն. *|| խտազ*, Սշ. 62 *|| խտուօզ*, Քսբ. *|| լստազ*, 57 *|| իխողազ*, Ռդ. *|| խտակ*, Բլ. Ջղ. *|| խտազ*, Ալշ. *|| մուդիւզ*, Սվ. *|| խողզ*, Քսբ. *|| խողուզ*, Բլշ.

Ձթ. Սրշ. *|| սըտկուկ || ստակ*, Ռզ. *|| հխտազ*, Արծ. *|| խտըկուկ*, Վն. և այլն:

Մեծ. հոմանիշ է «հսկա», «ամեհի» և այլ ածականների. *մեծ*, Եր. Շմխ. Գրս. *|| մեծ*, Ալշ. Յճն. Սշ. Սչվ. *|| մեծ*, Ակն ՆՆ. Սչվ. Լհ. *|| մըթ ծծ || մըծ*, Դրբ. *|| միծ*, Ազլ. *|| միծ*, Յմշ. *|| մեմծ*, Ախց. Կր. *|| մեմծ*, Լ. Ջղ. *|| մեմծ*, Խրբ. Դրմ. Պլ. Ռդ. Սբ. Աղն. 183 *|| միմծ*, Ձթ. Սվ. Քսբ. Տգր. *|| մըմծ || մըզ*, Ասլ. *|| մուծ*, Կրծ. *|| վեմծ*, Լ. Ջղ. *|| վեմծ*, 183 *|| մօծ*, 64 և այլն:

Այս ածականին հոմանիշ են նաև «բեղ», «խոշոր», «ջոջ» բառերը՝ հնչյունական բազմանդամ զուգաբանություններով: Օրինակ՝ *բեղ*, Կր. *|| բետ || բեղ*, Սշ. *|| պեղ*, Սս. Վն. Մտկ. *|| պետ*, Եվր. Սշ. Վն. Սկս. Շտխ. *|| պտ*, Մղր. Ուրմ., *խօժոռ*, Եր. *|| խուժոռ*, Ջղ. *|| խուժուռ*, Դրբ. *|| խժօր*, Շմխ. *|| խօժօր*, Թբ. *|| խոժոռ || խօշօր*, Ախց. Խրբ. Կր. ՆՆ. Պլ. Ռդ. Սչվ. *|| խօշուր*, Տգր. *|| խօշօր*, Ակն. Յմշ. *|| խօշեր*, Սբ. *|| խօշօր*, Ասլ. *|| խուշուր || խուշուր*, Ձթ. Քսբ. *|| խուշուր*, Յճն. *|| խսւշար*, Դրբ., *ջոջ*, Ապր. Արծ. Բլ. Քղի Խ. Խլթ. Նփ. Սբ. Ռզ. Տգր. ՆԲ. Ար. Ուրմ. Կր. Խրբ. Պլ. Շիր. Բս. Սկս. Տգր. *|| ջոջ*, Լ. Սշ. Վն. *|| ջուջ*, Սկս. *|| չոճ*, Վն. *|| ծոջ*, Վն. *|| ծուջ*, Մրղ. *|| ծօջ*, Մրղ. Սլմ. *|| ծուջ*, Սկս. *|| չոջ*, Ռդ. *|| քոջ**, Ալշ. *|| ծօճ*, 182 *|| ծոջ*, 178 և այլն:

Շիտակ. հոմանիշ է «ճիշտ» ածականին. *ըշտակ*, Սկս. Ախց. Եվր. Լհ. Խն. Խրբ. Կսր. ՆՆ. Նփ. ՇԳ. Վն. Տգր. *|| շիղազ*, Ալշ. Յմշ. Սշ. Պլ. Սբ. Սչվ. *|| շիտակ*, Սլմ. *|| շիղակ*, Տգր. *|| շիղղակ || շիղղազ*, Ռդ. *|| շիղօզ*, Յճն. և այլն: Ինչպես ցույց են տալիս տարածքային սահմանների նշումները, արևելահայ բարբառները չունեն «շիտակ» բառը: Ում ճյուղի բարբառներում առավել զործածական են այս ածականին հոմանիշ «ուղղորդ» բառը (բարբառային տարբերակները՝ *աղուրդ*, Ազլ., *ըղօրթ || օրթ*, Եր. *հ'աղորդ || օրորդ*, Ջղ., *ուղօրթ*, Շմխ., *օղօրդ*, Դվր. և այլն) և «ղրուստ» (درست), «ղուզ» (düz) պարսկերեն և թուրքերեն փոխառությունները:

Ողջ. հոմանիշ է «կենդանի» ածականին. *օխջ || օխջ*, Ասլ. *|| ոխջ*, Ալշ. *|| ոխջ**, Սշ. *|| վըխջ*, Սչվ. *|| վօխջ*, Ախց. Եր. ՆՆ. Ռդ. Սչվ. Տգր. *|| վոխջ*, Ջղ. Սլմ. Վն. *|| վըղջ*, Լհ. *|| վօխձ*, Շմխ. *|| վուխջ*, Թբ. *|| վեխջ*, Սբ. *|| վուեխձ || վըխձ*, Մրղ. *|| օխջ*, Պլ. *|| օխջ*, Խրբ. Կր. և այլն: Հաճախադեպ են նաև ածանցավոր հնչյունական տարբերակները, ինչպես *վոխջում*, Սլմ. *|| վողջում*, Ջղ. *|| վօխձում*, Շմխ. *|| վօխջում*, ՆՆ. *|| վուխջում*, Թբ. *|| օխձում*, Կր. *|| օխջում*, Խաջ. *|| օխջում*, Ալշ. Սշ. *|| օխջում*, Պլ. *|| օխձում*, Վն. *|| օխջօմ*, Էնկ. և այլն:

Ործ. հոմանիշ է «արու» ածականին. *toyg*, Յմշ. *lliind*, Ազլ. *llorod'*, Մշ. *llvhorog*, Սլմ. *llvorog*, Ախց. Կր. *llvhorog*, Ջղ. Վն. *llvorog*, Եր. *llvorog*, Վծ. *llvhorog*, Շմխ. Սբ. *llvhorog*, Սվ. *llvhorog*, Սրղ. *llvhorog*, Գրս. Դրբ.*llvorog*, Սկս. *llvorog*, Ալշ. *llvorod'*, Խրբ. և այլն: Ալաշկերտի խոսվածքում *orod* գոյականաբար նշանակում է «ծաղկի գոխ, ործա»:

Չար (Ազլ. Ալշ. Ախց. Ասլ. Գրս. Եր. Խրբ. Կր. Յմշ. Դրբ. Սկս. Մշ. Սրղ. Նն. Շմխ. Պլ. Ջղ. Ռդ. Սբ. Սլմ. Սչվ. Թբ.). հոմանիշ է «ղաժան» ածականին. *xiir*, Վն. Տգր.*llxorllxor*, Ջթ. *llxor*, Սվ. և այլն: Սղերդի արաբախոս քրիստոնյաները ևս ունեն «չար» ածականը, որը գործածում են *xiir* հնչյունական տարբերակով:

Չոր (Ալշ. Մշ. Ջղ. Վն. 136). հոմանիշ է «պապակ» ածականին. *xor*, Ախց. Գրս. Եր. Խրբ. Կր. Դրբ. Նն. Շմխ. Պլ. Ռդ. Սչվ. Լհ. 183*llxor*, Սլմ. *llxor*, Սրղ. *llxor*, Սկս. Տգր. Թբ. *llxor*, Յմշ. Սբ. *llxor*, Ասլ. *llxor*, Սվ. Ջթ. *llxor*, Ջթ. *llxor*, Յմշ. *llxor*, Լհ. *llxor*, 187*llxor*, 176*llxorog*, 183 և այլն:

Ազուլխի բարբառում չկա վերոհիշյալ բառը, և որպես հոմանիշ գործածվում է *hutzi* (պարսկ. خُشک) փոխառությունը, սակայն կա *xiir* «չոր պտուղ» բառը:

Պառապ (Ազլ. Ախց. Գրս. Եր. Դրբ. Սկս. Սրղ. Շմխ. Ջղ. Սլմ. Վն.) հոմանիշ է «ծեր» ածականին. *parap*, Թբ.*ll parap*, Ալշ. Մշ.*ll parap*, Ախց. Ասլ. Յմշ. Նն. Պլ. Ռդ. Սբ. Տգր. *llparap*, Խրբ. Տգր.*llparap*, Դրբ. Ջթ. *llparap*, Յմշ. *llparap*, Սվ. և այլն: Այս ածականին հոմանիշ է նաև «հալիվոր» բառը հետևյալ հնչյունական զուգաբանություններով. *havlur*, 57 *llhavlur*, Կր.*llhavlur*, Տգր. *llhavlur*, Կր.*llhavlur*, 34, 114*llhavlur*, 52 *llhavlur*, 54, 93*llhavlur*, 188 և այլն:

Պղտոր. *prutor*, Տգր.*llprutor*, Սչվ. *llprutor*, Յմշ. *llprutor*, Մշ. *llprutor*, Վծ.*llprutor*, Ալշ. Մշ. *llprutor*, Եր. *llprutor*, Ախց. Կր. *llprutor*, Սկս. *llprutor*, Ջղ. Սլմ. *llprutor*, Գրս. Դրբ. *llprutor*, Շմխ. *llprutor*, Ազլ. *llprutor*, Սրղ. *llprutor*, Կր. *llprutor*, Մշ. Վն. և այլն:

Ջոկ. հոմանիշ է «զատ» ածականին. *zok*, Ար. ՆՁ. ՆԲ. Խ. Ազլ. Սբ. Շտխ. Աստ. Գվշ. *llzok*, Խտջ. *llzok*, Թբ. *llzok*, Ջղ. *llzok*, Ալշ. *llzok*, Մշ. *llzok*, Ախց. Կր. *llzok*, Եր. Նն. *llzok*, Կրծ. Վն. Սկս. 68, 244 *llzok*, Գրս. Դրբ. Սկս. *llzok*, Վծ. և այլն:

Միայն Խոտրջուրի բարբառում *zok* բառը պահել է բուն իմաստը, որ նշանակում է «խումբ» (ջորիների, ավանակների և այլնի) և «զատ, առանձին, մեկուսի» ածականական իմաստ չունի:

Սառն, Ջղ. *llsarr*, Գնծ. *llsarr*, Ար. Ուրմ. Պլ. Նն. Ջվխ. Շիր. Մշ. Վն. *llsarr*, Կրծ. Գրս. Դրբ. *llsarr*, Թբ. *llsarr*, Ազլ. և այլն: Այս ածականին հոմանիշ են նաև *par*, Ալշ. Ախց. Եր. Կր. Սկս. Մշ. Սրղ. Շմխ. Սլմ. Վն. *llpar*, Խտջ. *llpar*, Սրղ.*llpar*, Ասլ. Խրբ. Յմշ. Նն. Պլ. Ռդ. Սչվ. Սբ. Լհ. 36*llpar*, Տգր.*llpar*, Ջթ. 110*llpar*, Սվ. և այլն: Տիգրանակերտի, Ջեյթունի, Սվե-

դիայի, Վանի, Հունգարահայոց, Երևանի և այլն բարբառներում «պաղ» բառը հանդես է գալիս գոյականաբար և ունի «սառույց» իմաստը:

Սեվ (Սչվ. Ալշ. Հճմ. Մշ. Սլմ. Վն. *Ստվ*, Ազլ. Ախց. Գրս. Եր. Խրբ. Կր. Նն. Շմխ. Պլ. Ջղ. Ռդ. Սբ.), հոմանիշ է «թուխ» ածականին. *սեվ*, Ասլ. *Սսրեվ*, Ղրբ. *Սսիվ*, Զթ. Հմշ. Մկս. Մրդ. Սվ. Տգր. Թբ. և այլն: Լ. Հովհաննիսյանը «սև»-ի հոմանիշ է համարում նաև «գորշ» ածականը⁴⁵:

Սիրուն (Սչվ. Հմշ. Տգր. Լհ.), հոմանիշ է «զեղանի» ածականին. *սւիրուն* *Սարուն*, Ազլ. *Սստիրուն*, Ղրբ. *Սստիրուն*, Կրծ. *Սստիրն*, 64 և այլն: «Սիրուն» ածականի բաղիմաստային զուգաբանություններն են *ըընդ*, Պալ. *Ռռունդ*, Ջվխ. Բս. *Ռռունտ*, Ախց. Ախք. Կր. Խտջ. *Ռըըռունդ*, Կր. *Ռըընտիկ*, Ախց. Պլ. Եվդ. Կր. Խտջ. Էվր. Ապր. Վն. *Ռըընդիզ*, Կր. Հմշ. Տգր. *Ռըընդկիկ* *Ռռունտիկ*, Բս. *Ռռինդ*, Գճձ. Հմշ. Վն. *Ռռինտ*, Պլ. Նկմ. Եվդ. Սբ. Տրն. Հմշ. Մրշ. Զթ. Սչվ. Վն. *Ռըռունդ*, 172 *Ռըընտիկ*, 185 և այլն:

Սպիտակ. հոմանիշ է «ճերմակ» ածականին. *բիղազ*, Խրբ. *Սսբըղւնգ* *Սըսբըղւնգ*, Տգր. *Սիսբիղոզ*, Հճմ. *Սիսբիղազ*, Պլ. Ռդ. *Սսպյտակ*, Ազլ. *Սսիպտակ*, Եր. Ղրբ. Թբ. *Սսիպտակ*, Ար. Թբ. Ղրբ. Բնդ. Շիր. *Սսիպտա*, Թբ. *Սսիպտակ*, Գրս. *Սսիպտակ*, Մրդ. *Սսիպտւնգ*, Վձ. *Սսիպտւնգ*, Շմխ. *Սսիբղազ*, Ալշ. Մշ. *Սսիվտակ*, Վն. Սրլ. ՆԲ. Ապր. Ալշ. *Սսրվտակ*, Մկս. Ար. Ռւրմ. Մշ. Վն. *Սպիտակ*, Խրբ. *Սսրվտակ*, Սլմ. *Սսրֆտակ*, Սլմ. *Սսրվդազ*, Մշ. *Սսվիտակ*, Ար. Թբ. Ղրբ. Բնդ. Շիր. *Սսիվդազ*, Մշ. Ալշ. 189 *Սսիվտայ*, Վն. և այլն: Այս բառին հոմանիշ է՝ *ճերմակ*, Ախց. Կր. Եր. *Սճերմազ*, Մշ. Ալշ. *Սճարմակ*, Ջղ. *Սճերմակ*, 183 *Սճերմայ*, Ասլ. *Սճերմազ*, Ակն Խրբ. Հմշ. Նն. Պլ. Ռդ. Սբ. Սչվ. Լհ. Ասլ. *Սճիյմոզ*, Զթ. 110 *Սճիյմոզգէզ* *Սճիյմոզուզ* *Սճիրմոզ*, Զթ. և այլն:

Հունգարահայոց բարբառում «ճերմակ» բառն ունի գոյականակա կիրառություն և նշանակում է ընդհանրապես *կաթնամթերք* և *կաթնեղեն*:

Լ. Հովհաննիսյանը, համեմատելով իրանական «ճերմակ» և «սպիտակ» ածականները, նշում է, որ «սպիտակը» առավել հաճախական է, իսկ «ճերմակը», բացի քանակական սահմանափակությունից, կիրառության որոշակի ոլորտ ունի, այն արտահայտում է ոչ թե «սպիտակ» հասկացությունն ընդհանրապես, այլ միայն ձիու գույն»⁴⁶: Վերը նշված բարբառային օրինակները ևս հաստատում են, որ «սպիտակ»-ը գործածության առավել բարձր հաճախականություն ունի, քան «ճերմակ»-ը:

«Սպիտակ», «սև», «կարմիր», «կանաչ» և «կապույտ» զուգանունները առանձնանում են մյուսներից գործածության հաճախականությամբ, վկայված և կայուն կիրառություն ունեն ոչ միայն մեր լեզվի պատմության բոլոր փուլերում, այլև, ինչպես ցույց են տալիս օրինակները, հայերենի բարբառներում: Գունային երանգներ արտահայտող «աշխետ», «ալ», «ալվան», «բոսոր», «դեղձան», «խաժ», «խարտյաշ», «ծավի» ածականները հաճախակա-

⁴⁵ Լ. Հովհաննիսյան, Հայերենի իրանական փոխառությունները, Երևան, 1990, էջ 200:

⁴⁶ Նույն տեղում, էջ 202:

նության առումով զգալապես զիջում են հիմնական գունաճուններին և բարբառային զուգաբանություններ համարյա թե հանդես չեն բերում:

Փնթի (ՆՆ. Լհ. Եր. Շմխ. Պլ. Ջղ. Սլմ. Թբ. Ազլ. Ակն հրբ. Ադն. Էնկ. Վն. Չրս.). *փինթի*, Ասլ. ՆՆ. Ախց. Սբ. *||փընտի*, Ալշ. *||փընթա*, Սվ. *||փընթէ*, Ղրբ. *||փընթիկ*, Վն. և այլն: Արաբկիրի բարբառում «փնթի» բառը հոմանիշ է «տոգեղ», «չար» ածականներին:

Քաղցր. հոմանիշ է «անուշ» ածականին. *քառցրիս*, Քղի *||քախցըր*, Եր. Ղրբ. Մրդ. Շմխ. Սլմ. Թբ. *||քնխցըր*, Տգր. *||քաղծըր*, Սշ. *||քախծըր*, Ալշ. *||քախցր*, Սկս. Վն. *||քախցր ||քրախցըր*, Սչվ. *||քոխցըր*, Ջղ. *||քացըռ*, Ամս. *||քծխցըր ||քոխցըր*, Ջթ. *||քուօխցոր*, Քսբ. *||քուխցըր*, Ազլ. *||քուխցըր*, Սվ. *||քոխց ||քոցխ ||քոյցըղ*, Յճն. *||քարս*, հրբ. *||քառս*, Բլ. *||քծխցուր*, Կրճ. Մղր. *||քօղցուր*, Յվր. և այլն:

Այսպիսով, վերը բերված ածականները հայերենի բարբառներում առավելապես արտացոլված ենք գտնում հնչյունական տարբերակներով, իսկ բառակազմական, ձևակազմական և այլ կարգի զուգաբանությունները հաճախականությամբ զիջում են նույնարմատ (հնչյունական) ձևերին:

բ **Ածանցավոր հնչյունական տարբերակներ ունեցող ածականներ**: Երբեմն արմատական հնչյունական տարբերակների հետ համդիպում են նաև ածանցավոր կազմությունների հնչյունափոխված ձևեր: Նման բառային զուգաբանությունները, ճիշտ է, շատ հաճախադեպ չեն, սակայն ոչ պակաս կարևորություն ունեն արմատական ածականների հնչյունական տարբերակների ընդհանուր գնահատության տեսակետից: Անդրադառնանք դրանցից մի քանիսին:

Քարակ. հոմանիշ է «նուրբ» բառին. *քնրակ*, Թբ. Ազլ. Յվր. *|| քարակ*, Սխց. Եր. Կր. Ջղ. *|| քարագ*, ՆՆ. Պլ. *|| քարագ*, հրբ. Սշ. Սբ. Սչվ. Ալշ. Ոգ. Առտ. *|| քարայ*, Ասլ. *|| քարոզ || քայօզ*, Ջթ. *|| քրակ*, Կրճ. *|| պարագ*, Վճ. *|| պարակ*, Յճշ. *|| պերուօզ*, Քսբ. *|| պնրակ*, Սկս. *|| պնրնկ*, Գրս. Վն. Մրդ. Սլմ. *|| պնրաժ*, Շմխ. *|| պերակ*, Ղրբ. *|| պայօզ*, Յճն. *|| փարագ*, Ող. *|| փնրնգ*, Տգր. և այլն: Առտիակի բարբառում *քարագ* ածականն ունի նաև «հիվանդություն» գոյականական իմաստը: Կարծում ենք այն «քարակացավ»՝ «հյուծախտ», բառի համառոտումն է: Յանդիպում են նաև «քարակ» բառով և վերջածանցներով կազմված ձևերի հնչյունական տարբերակներ, ինչպես՝ *քարալիկ*, Ար. *|| պարալիկ*, Մրդ. *|| քարակուկ*, Եվդ. Պլ. *|| քարակիկ*, հրբ. *|| քարկծուկ*, Չրս. Պլ. *|| պարաջուկ*, Գմք. և այլն: Վերջին օրինակներում առկա է թուրքերեն -*ջուկ*/-*ծուկ* վերջածանցը:

Քարծր. *քանծըր*, Ալշ. Սշ. *|| քանցըր*, Սխց. Կր. Ջղ. *|| քարծր*, Լհ. *|| քնրցըր || քնրցըր*, Սչվ. *|| քարցըր*, Առտ. *|| քարսըր*, Պլ. *|| քնրսըր*, Ակն Ասլ. Սբ. *|| քօնծըր || քօնծռը || քոնծըր*, Ջթ. *|| քօրի*, Յճն. *|| քծռըր*, Կրճ. *|| քարս || քառս*, հրբ. *|| քնցըր*, Թբ. *|| քացր*, Եր. *|| քնցըռ*, ՆՆ. *|| քնցըր*, Ոգ. *|| քեծըր*, Ազլ. *|| պնցըր*, Գրս. Շմխ. *|| պեցուր*, Ղրբ. *|| պեցուր*, 136 *|| պնցըր*, Վն. Սլմ. Սկս. *|| պայսըր*, Յճշ. *|| պանցըր*, Քսբ. Սս. Վն. Սկս. Շտխ. *|| պացըր*, Ղզխ. *|| պանծըր*, Վճ. *|| պաժըր*,

Ամս.//պեցիր, Կրնդ.//պանցիր //պոմորը, Սրդ. և այլն: Վերջին չորս օրինակները նշված բարբառներում ունեն մաս «մեծ» իմաստը:

Այս ածականի ածանցավոր կազմությունների հնչյունափոխված տարբերակներն են *բարծրկեկ*, Արբ. *Խրբ.* Պլ. Պրտ.// *բառցզեզ*, ՆՆ.// *բարսզեզ*, Պլ.// *պայսրդուզ*, Յնշ.// *բանծրիկ*, Սշ. Վն., որոնք ունեն «բավական բարձր» իմաստը, իսկ Սուշի և Վանի բարբառների *բանծրիկ* ձևաիմաստային միավորն ունի մաս «բարձրադիր» իմաստը:

Գաղտնի ածականի արմատական հնչյունափոխական տարբերակներ բարբառներում շատ հազվադեպ են հանդիպում (*գանդտի*, Ոգ.// *գախդնի*, Սշվ.//*վանխտի*, 162// *կաղնի*, 114): Բարբառներին հիմնականում բնորոշ են այս ածականի ածանցավոր հնչյունական զուգաբանությունները «ծածուկ» իմաստով: Օրինակ *գանխտուկ*, Ազլ.// *գաղտուկ*, Ախք. Չթ. *Խրբ.* Կսր. Սշ. Մրշ. ՆՆ. Պլ. Ջդ. Կր.// *գաղտուց*, Ախց.// *գաղտիկ*, Սկս. Վն.// *գաղտլիկ*, Դվ.// *գախդուզ* // *գաղդուզ*, Ակն// *գաղդոզ* // *գաղդոզ*, Չթ.// *գաղդուզ*, 81// *գաղդուզ*, ՆՆ.// *գաղդոդ*, ՆՆ. –ի գյուղերում // *գոդտուկ*, Ախց. Կր. Ախք. Արբ. Արծ. Խիգ. Խլթ. *Խրբ.* Չրս. Պլ.// *գոդտունկ* // *գաղնիկ*, Եր.// *գոդտուզ*, *Խրբ.*// *գոդդուկ*, Սշ. 34// *գոդդու*, Աշշ. 37// *գաղտուզ* // *գոդդուզ*, Պլ. // *գոդդուզ* // *գոդդուց*, Կր.// *գոդդույ*, Ասլ.// *գոդնիկ*, Խ.// *գոդվուզ*, Սթ.// *գոդտուծ*, 56// *կոդդուզ*, 57// *կաղդուզ*, 114// *կոդնիկ*, 188// *կանդտիկ* // *կանդտ(ըն)իկ*, 158// *քոդդուզ*, Ոդ. Տգր. 165 // *գոդտվըտիկ*, Սշ. և այլն:

Ջուխտ (Աշշ. Եր. Շմխ. Սշ. Ջդ. Սլմ. Վն. Ար. Թբ. Դրբ. Յվր. Ուրմ. Պլ. Կր. *Խրբ.* Քդի Կրծ.). հոմանիշ է «զույգ» բառին. *ճօխտ*, Գրս. Դրբ.//*ճօխտ*, Գրս. // *չուխդ*, Ոդ.// *չիֆդ*, Պլ.// *չութ*, Տգր.// *չուֆթ*, Վն.//*ջուխտ*, Ախց. Կր.// *ջուխդ*, Սթ.// *ջօխտ*, Սկս.//*ջուֆդ* (*ջ* և ոչ *ջ*) թուրքերենից և քրդերենից մոտ փոխառությամբ// *ջիֆթ* // *ջուֆթ* // *ջութ*, ՆՆ.// *չիֆթ*, Պրտ. Ամս. Չվխ. Արբ. Վն. և այլն: Ածանցավորներ՝ *չուխտագ*, Յնշ.//*չուխդագ* // *չուխդայ*, Ասլ.//*ճօխտակ* // *ճօխտունկ*, Գրս.//*ջրխտըկուկ*, Նկմ. // *ջրխտըված*, Ար.// *ջուխտակ*, Ար. Դրբ. Յվր. Պրտ. Սթ. Կր. Խտշ. Բլ. Ակն Յնշ. Սշ. Սկս. Սս. Վն. // *ջրխտակ*, Ար. Կքվ. Շիր. Ակն Վն.//*ջրխտագ*, Կր. // *ջրխտյակ*, Խ.Ջ. և այլն: Ձեյթունի բարբառում *ջուխդոզ*//*ջուխդոզ* ունի գոյականական իմաստ, որ նշանակում է «պաստեղ»: «Ջույզ» ածականին հոմանիշ են մաս *ճամուկ*, Վն.// *ջամուկ*, Ար. ՆԲ. Վն. Սկս. // *ջամուզ*, Կր.//*ջամուզ*, Ուրմ.//*ջրմըկ* // *ջրմուկ*, Սկս. և այլն: Վանի բարբառում *ջամուկ* ածականով հատկանշվում է միայն ծիրանի մի տեսակը:

Խոր (Աշշ. Սշ. Ջդ. Վն.). *խօր*, Ախց. Գրս. Եր. Դրբ.// *խօռ*, Շմխ. // *խօռը*, Լ. // *խուր*, Սդր. Ոգ. Թբ.//*խուրը*, Թբ.//*խուիր*, Սրդ.// *խերթ*, Յնշ.// *իուր*, Ազլ. և այլն: Համընթի բարբառում *խտօր*-ը հանդես է գալիս գոյականաբար և նշանակում է «առու»:

Ածանցավոր տարբերակներն են՝ *խօրունգ*, Պլ. Սթ. ՆՆ. Կր.//*խըրուզն*, Լ.հ. // *խերուզ*, Յնգ. (*խերուզանց* «ի խորոց սրտի») // *խերուկ*, Առտ. // *խօրունկ*, Ախց.

Կր. *Սխռուեց*, Խրբ. ՆՆ. գյուղերում *Սխծրունց Սխծրուն*, Ասլ. *Սխռուեց*, Ռդ. *Սխռուու*, Չթ. *Սխռունու*, Յճն. և այլն: Տիգրանակերտի բարբառում *խռու* բառը բազմիմաստ է և նշանակում է 1. «խորը», 2. «հեռու»:

Կեղծ. հոմանիշ է «սուտ» բառին: Այս ածականը բարբառներում հանդիպում է հետևյալ բարբառային միավորների տեսքով. *կեղծավոր*, Վն. Սկս. *Սկեղծավոր*, Ջղ. *Սկեղծավոր*, Սխց. *Սկեղծավոր*, Ալշ. Մշ. *Սկեխծավոր*, Սլն. *Սկեղծավուր*, Ռգ. *Սկեխցավոր*, Եր. *Սկեղծնվեր*, Ղրբ. *Սկեղծավոր*, Գրս. *Սկեխծավ'ր*, Մրդ. *Սկիխծավուր*, Թբ. *Սկեխծօր*, Շմխ. *Սկեղծավոր*, ՆՆ. Պլ. Սբ. *Սկեղծուվույ* *Սկեղծուվուր*, Չթ. և այլն: «Կեղծ» ածականին հոմանիշ են նաև *սարքովի* (Ար. Թբ. Ղգխ. Բրդ. Կս.) բառի հետևյալ հնչյունական զուգաբանությունները *սարքօվի*, Կր. *Սսրքօվե*, Մրդ. *Սսրքօվի*, Կրճ. և այլն:

Ուղիղ ածականը բարբառներում հնչյունական տարբերակներ չունի: Այն գործածվում է միայն ածանցավոր կազմությամբ՝ որպես հոմանիշ ունենալով «ճիշտ», «ստույգ» ածականները: Այսպես՝ *աղվորթ*, Սլն. *Սաղվը'րթ Սարվը'րթ Սավը'րթ*, Մրդ. *Սաղուրդ*, Ազլ. *Ս ըղօրթ Սղօրթ*, Եր. *Ս ըղուրթ*, Տգր. *Ս ուղուրթ*, Սկս. *Սուղույդ' Սուղուրդ'*, Չթ. *Սհ'աղորդ'Սղորդ'*, Ջղ. *Սուղօրթ*, Շմխ. *Սուղոյդ'*, Յճն. *Ս օղորթ*, Ալշ. Մշ. *Սօղօրդ*, Յվր. և այլն:

Ինչպես ցույց են տալիս բերված օրինակները, բազմաթիվ արմատական հնչյունական զուգաբանություններ իրենց կողքին ունեն հնչյունափոխված ածանցավոր մեծաթիվ տարբերակներ, որոնք արտահայտում են զանազան նրբիմաստներ:

Նշված ածականներից բացի բարբառներում կան այնպիսի ածականներ, որոնց հոմանիշ բառերն ավելի շատ հնչյունական տարբերակներ ունեն, քան ինքնին որպես հենաբառ հանդես եկող ածականը: Նման դեպքերում գրական հիմնաբառի հոմանիշները երբեմն պարսկերենից, արաբերենից, թուրքերենից և այլ լեզուներից կատարված փոխառություններ են: Օրինակ՝

Ամայի. *յաբան* (թուրք. «1. վայրի, 2. օտար»), Թբ. Յվր. Ջվխ. Վն. *Սյաբանա*, Ար. Թբ. Գրս. Յղ. *Սյբանա*, Յղ. *Սյապան Սյապան(ի)*, Պլ. *Սյաբանի*, Թբ. Յվր. Ղրբ. Ուրմ. ՆՆ. Կր. Յնշ. Վն. *Սյաբոնի*, Յնշ. և այլն:

Այրի. *ծրփըվարի*, Ասլ. *Սերպըվնրի*, 52 *Սերբըվնրի*, Ազլ. *Սերփըվեր Սիրփիվեր*, Ղրբ. *Սերփըվե'րի*, Գրս. Ղրբ. *Սերբ'երի Սփօռպնվնր'*, Մշ. *Սերփըվեր*, Ռգ. *Սիրփիվերի*, 54 *Սվըրֆերի*, Իշ. *Սվըրփըվերի*, Շլ. *Սուրփիվերի*, 188 *Սուրփըվերի*, 160 *Սփօրփիվարի*, Սբ. *Սվըրթիվերի*, Շմխ. *Սփօրբերի Սփօրֆերի*, Լ. *Սվորփավնրի* (և կին, և՛ տղամարդ) *Սփօրփիվարի*, Շմխ. Ռդ. *Սփօրփըվերի*, Վճ. *Սփօրփըվարի*, Խրբ. *Սփիրթիվերի*, 47 *Սվորբ'ավերի*, Ջղ. *Սվուրփիվերի*, Թբ. *Սվոռփիվերի Սվոռպօվերի*, Վն. *Սօռպիվերի*, Կրս. 34, 57 *Սօռպիվերի*, Ալշ. *Սօրբ'օվարի*, Սչվ. *Սօռպըվի*, Սս. *Սօրփիվարի*, Սխց. Սխք. Ակն Կր. Պլ. *Սօրփիվերի*, Եր. Յնշ. *Սօրփըվե'րի*, Եր. *Սօրֆարի Սօֆարի*, ՆՆ. *Սօրպըվաուրի*, 187 և այլն:

Քարակ. *սուրայի, Կր.// սուրահի, Ղրբ. Վն.// սիրայի, Կար.//սիրահի, Սշ. //սուրահ, Բղշ.//սըրեյի, Էվր.//սուրեյի, Կս.//սուրեյիմ, Յնշ. և այլն:* Նշված բարբառներում հիմնականում նշանակում է և՛ նուրբ, և՛ բարձրահասակ:

Դաժան. *ջալլադ* (ուղիղ իմաստը՝ «դահիճ»), Ղրբ. Ուրմ.*//ջալլաթ, Ար. Թբ. Բրչ. Սնգ. Բղշ. //ջալլատ, Ալշ.//ջալադ, Սս. Վն. Սկս. Սնգ.//ջանլաթ, Ար. Ղրբ. Շիր. //ջելլադ, Նն. և այլն:*

Երիտասարդ. *ջանիլ, Յդ. Գրս. Վծ. (արաբ. –թուրք.՝ «անփորձ, տգետ»)*

//ջ'այիլ// ջ'այել, Կր.//ջահել, Ար. ՆԲ. Ուրմ. Շիր. Ջվխ. Յնն. Վն. //ջահիլ, Թբ. Ղրբ. Կրճ. Կս. Պլ. //ջրհել, Ար. Թբ. Սշ. Շտխ. Սկս. //ջրհիլ, Թբ. Ղրբ.//ջեհել, Ար. Սշ. Բղշ. Թբ.//ջիհիլ, Ղրբ. //ջոյիլ, Ազլ. //ջեել, Սշ. և այլն:

Ընտիր. *ջըկծվե, Սդր. //ջըկծվի, Կրճ.//ջըկովա, Կքվ.//ջոկովի, Ղրբ. Կր. //ջգովի//ջգուվի//ջուկովի, Լ., պահոնի, Ար.//պահունի, Ար. Սբ. Եվդ. Սշ. //պահկենի, Խտջ. //պահիցնի//պահենի, Պլ. //պահու, ՆԲ. //պահվնի, Արբ. (մաքուր պահած և տոնական օրերին միայն գործածելու) և այլն:*

Ինչ խոսք, հնարավոր չէ մեկ առ մեկ թվարկել պարզ կամ ածանցավոր հնչյունական տարբերակներ ունեցող բոլոր ածականները: Վերը թվարկվածները հիմնականում այն ածականներն են, որոնց հնչյունական զուգաբանությունները տվյալ հատկանիշի դրսևորման առավել բազմանդամ հակադրություններն են ներկայացնում, որոնցից յուրաքանչյուրը բնորոշ է մի առանձին տարածքի:

Բառացանկ-հավելվածի դիտարկումից պարզ է դառնում, որ բարբառային միավորների բազմանդամությամբ քանակական առումով բոլոր ածականներին գերազանցում է «փոքր» ածականը՝ ոչ միայն տարարմատ հոմանիշ տարբերակների բազմազանությամբ, այլև հնչյունափոխական տարբերակներով. *պըզտի, Նն. Պրտ. Կր. Երգ. Ակն Սլթ. Ապր. Ախց. Այնթ. Պլ. //պըզտիկ, ՆԲ. Բրչ. Գրս. Պլ. Նն. Կր. Չրս. Սշ. Տրպ. Նկմ. Ակն Արբ. Վն. Սշ. Սկս. Տգր. Ախց. Այնթ. Ասլ. Խն. Ղրմ. ԿՄ. Տրն.//պըզդի, Բթմ.//պըզդիկ, Ախց. Սշ.//պըզլիկ, Ղզխ.//պըզդիք, Գնք. //պըզտլի, Խրբ. Ախց. //պըզդուխ, Պպ.//պըզե, Բղշ. Պպ.//պըզտիլիկ, Նն. //պըզտլիկ, Գրս. Պլ. Նն. Եվդ. Կր. Խրբ. Արբ. Կս. //պըզտըտիկ, Ակն. Ադբ. Արբ. ԿՄ. Յս. Պլ. Պրտ. Վն. Տգր. Քդի //պզտըկիկ, Սբ. Բղշ. //պզգտուտիկ, Խրբ. Դրս. Պլ.//պըզտըկոտ, Կր.//պիզտիկ, Սշվ.//պիզտի, Լհ. Յնգ. Պլ. Սշվ.//պիզիլիկ, Սվ. //պիզտիլիկ//պլպիզիկ, Բրդ.//պիտիկ, Բրդ.//պըծի, Թբ.//պիծի, Ար. Ղրբ. Շմխ. 102 Թբ. արիմ.//պիծիկ, Ար. Թբ. Ղրբ. Խտջ.//պիծիմ//պիծոնի, Ղրբ.//պիտիկիկ, Ջթ.//պիտիտիկ, Պլ.//պիտիլիկ, Պլ. Ալշ.//պիպլիկ, Վն. //բըդիք, 110 //բիզդիգ, Սշվ. Լհ. //բիզդի, Սշվ. //բըզդիգ, Տգր. //բըզգիկ //բըզդիկ//բըզդկոն, Ջթ. //բըզգիգ, Յնն. //պըստիկ, Ար. ՆԲ. Թբ. Գնծ. Պլ. Խրբ. Վն. Շտխ. Սբ. Բլ. Ղզխ. Սշ. Ջդ. //պըստի, Ար. Խ. Վն. Թբ.//պիստի, Շմխ. //պըստլի, Կր.//պըստլիկ, Վն. Ար. Թբ. Լ. Պլ. Վն.//պստուլիկ//պըստըկիկ, Վն. //պըտըտիկ, Պլ. Մրշ. Տրն. Վն. Ադն. Արբ. //պըտլիկ, Ադբ. ՇԳ. Պլ. Վն. //պընտլիկ, Արբ.//պըտետիկ //պըտիտիկ //պըսլիկ, Պրտ. Կր.//պտըլիկ, Պլ. //պըտիկիկ//պըտիկ, Եվդ. Խրբ. Ակն Ջթ. Մրշ. Սշ. Վն. Արբ.//պուտիկ, Ար. Պլ. Ամս. //պուծուլուկ//պըդլիկ//պըդըլիկ, Երգ.//փըստե՛գ, Կրճ.//փըստիկ, Ախց. Խ. //փըստլիկ, Ղրբ., պուծուր, Ար. Թբ. Ղրբ. Կոզ. Շլ. Բրչ. Սրմ. Ջվխ. Ալշ. Ապր.*

*Սպեճեղիկ, Ալշ. Սպըճըլտ, Ուրմ.Սպըջիր, Վծ. 116Սպըջիրիգ Սպըջլիգ Սպըջլինգ
 Սպըջլօնգ Սպըջլունգ Սպըջլանգ Սպըջլօ, Վծ.Սպիջիլիգ Սպիջի Սպիճիլի,
 Կր.Սպըջիկ, Երգ. Սպիճի, Սղր. Կր. Ախց. Սպիճիլիգ, ՆՆ. Կր.Սպիճիլո, Ախց.
 Սպիճիկ, Շիր. Խրբ. Էվր. Սպըճըլո Սպըճըլը, Ուրմ. Սպըճո, Խրբ. Քղի/Սպը-
 ճուռ/Սպիճո/Սպիճիկ, Թբ. Սպըլճակ, ՆՋ (մասնավորաբար՝ «փոքր աման») Ս
 բիջիգ, 187 Սբըջիջիգ, Տգր (մնկ.)Սբիջիգուգ, Յմշ.Սպըճլիկ, Սլթ. Բլ. Ակն Ապր.
 Պլ. Կր. Քղի Վն.Սպճըլիկ, Խրբ. Սվ. Սպըճլա Սպըճլի, Ջվխ. Սպուճուրիկ, Ար.
 Թբ. Ղրբ. Կոգ. Շլ. Բրչ. Սրմ. Ջվխ. Ալշ. Ապր. Սպոճուլ, Յմշ. (հատկապես՝ «փոք-
 րիկ աղջիկ») Սպուճրիկ, Ղգխ. Սպուճուլ, Ար. մնկ. Սպիճիլիկ, Ուրմ. Պլ. Տրպ.
 Յմշ.Ս կուճուր/կուճի կիճի, Ղրբ.Սկուճուլ, Ասլ. Սկուճի, Ղրբ. Ղրդ.Ս կուճին,
 Ղրդ. և այլն:*

«Փոքր» ածականի հոմանշային շարքի յուրաքանչյուր անդամ հանդես է
 բերում իմաստային, նաև գործառական այլևայլ առնչակցություններ և հարա-
 բերակցություններ: Դրանց մեծ մասն ունի փաղաքշական նրբիմաստ, քիչ չեն
 նաև նվաստական, նախատական, ծաղրական երանգավորում ունեցող հո-
 մանիշները:

ԱԾԱԿԱՆԱԿԱՆ ՀՈՄԱՆԻՇՆԵՐԻ ԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ԲԱՌԱԿԱԶՄԱԿԱՆ
ՏԱՐԲԵՐԱԿՆԵՐԸ

Հայերենի բարբառներում քիչ չեն այն դեպքերը, երբ ածականական տա-
րածքային հոմանիշները ներկայանում են հիմնական կամ բառակազմական
երկրորդական ձևությամբով բաղադրված բառերով: Բարբառներում արտա-
հայտված են բառակազմության հիմնական դրսևորումները ա) ածանցումը
(նախածանցումը, միջածանցումը, վերջածանցումը, բարդության ածանցումը՝
բարդածանցումը), բ) բարդացումը կամ բառաբարդումը (հարադրություն,
կրկնություն, կցում)⁴⁷ և այլն:

Նկատի ունենալով այս կարևոր հանգամանքը՝ սույն աշխատանքում կա-
տարել ենք բառակազմական քննություն: Ինչպես նշում է Ա. Սուքիասյանը,
«նպատակահարմար է այդ ուսումնասիրության ընթացքում օգտագործել ինչ-
պես համաժամանակյա, այնպես էլ տարաժամանակյա բառակազմության ըն-
ծեռած փաստերն ու տվյալները»⁴⁸: Այն դեպքերում, երբ բառի բաղադրիչները
անճանաչելի են, ցուցաբերել ենք համաժամանակյա մոտեցում և բառակազ-
մական վերլուծությունը կատարել ըստ ժամանակակից լեզվաըմբռնողու-
թյան:

Ինչպես գրական հայերենում, բարբառներում ևս բառերը ըստ կազմու-
թյան լինում են *պարզ* կամ *արմատական*, այսինքն՝ մեկ ձևությով արտա-
հայտված, և *բաղադրյալ*՝ մեկից ավելի ձևությամբով հանդես եկած: Այսպես
կոչված մենաձևությ կամ արմատական բառերը կազմում են մեր արձանա-
գրած ընդհանուր հոմանիշների մեկ տասներորդ մասը: Այդպիսի կազմու-
թյունները, ինչպես ընդունված է ասել, ձևաբաժանորեն այլևս վերլուծելի կամ
տարրալուծելի չեն⁴⁹:

Պարզ ածականներից բերենք հետևյալ օրինակները (նշել ենք նաև բար-
բառային այնպիսի փոխառությունները, որոնք արտաքուստ ընկալելի են որ-
պես պարզ). *սի՛ն*, Խտջ. 36՝ «ազահ», *ակա*, Ալշ.՝ «ժլատ», *մոսըր*, ՆՆ.՝
«աղքատ», *ընթի*, Գրս.՝ «անսվաղ», *բ'այը*՝ Զթ.՝ «լավ», *առջ*, Կրճ.՝ «բիրտ»,
դահ, Զթ.՝ «ծեր», *գ'յա*, Կր., *տե'րտակ*, Ղրբ.՝ «փուլ», *ձուռ*, Սս.՝ «խենթ», *քոյցըղ*,
Հճն.՝ «անուշ», *շեն*, Պրտ. ՆՆ. Ամս. Սբ. Սրշ. Բլ.՝ «ուրախ», *գ'ուփ*, Կր. Ախք. Պլ.
«փակ», *ծւյր*, Վն., *կափ*, Վն.՝ «փափուկ», *ում*, Սշ.՝ «տխուր», *շող*, Զթ. 36՝ Սթ.,
պե, Բղի, *ջեր*, Ար. Խտջ. 451՝ «տաք», *յաշ*, ՆՆ.՝ «երիտասարդ», *տոթ*, Վն.՝

⁴⁷ Դ. Պետրոսյան, Հայերենագիտական բառարան, Երևան, էջ 109:

⁴⁸ Ա. Սուքիասյան, Ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, 1982, էջ 278:

⁴⁹ Գ. Զահուկյան, Է. Աղայան, Վ. Առաքելյան, Վ. Քոսյան, Հայոց լեզու, 1-ին մաս,
պրակ Ա, Երևան, 1980, էջ 382-459:

«նուրբ», *գօռ*, Շմխ. «շատ», *դանգ*, 98, *դում*, 62 «խուլ», *կույր*, Վն. «չնչին», *չերթ*, Գրս. «քիչ» և այլն:

Բաղադրյալ ածականները, ինչպես ընդունված է սահմանել ժամանակակից հայերենի բառակազմությանը նվիրված տեսական աշխատություններում և բուհական դասագրքերում, իրենց կազմում ունենում են մեկից ավելի և՛ հիմնական, և՛ երկրորդական ձևույթներ և ըստ այդմ դասդասվում են *համադրական*, *վերլուծական* և *հապավական* կազմություն ունեցող տեսակների, այնուհետև տարբեր կարգի ենթատեսակների⁵⁰: Հետագա շարադրամբում հոմանիշ ածականների բարբառային բառակազմական տարբերակները ներկայացնում ենք ըստ այդ լայն ընդունելություն գտած դասակարգման՝ չխորանալով ենթատեսակների առանձնացման մեջ:

Համադրական բաղադրություններ

Հայերենի բարբառներում նույնպես, ինչպես արդի գրական հայերենում, համադրական բաղադրությունները լինում են երկու տեսակ *կցական* և *խկական*: Սեր հավաքած նյութերից պարզվում է, որ բարբառներում կցականները կազմված են շարահյուսական կապակցություններից, հարադրություններից, կրկնավորներից: Իսկական բարդություններում, գրական հայերենի նման, շարահյուսական կապը մթազմած է, բարդության բաղադրիչները հանդես են գալիս միաձույլ և հիմնականում կորցրել են իմաստային անկախությունը:

Այսպես, ունենք հետևյալ կցական և իսկական բարդությունները *քընթսն-հսն* (քիթ+ն+ա+հան), Տգր. «ագահ», *սուսուկոս* (սուս+ու+փուս), Կրճ. Կքվ. «համեստ», *նամակուշտ* (նամ+ա+կուշտ), Լ. «խոնավ», *տընկից* (տուն+կից) Մկս. «հարևան», *գեշբուկ* (գեշ+բուկ), Խրբ. Պլ., *ետիտես* (ետ+ի+տես), 2ճ., *լերդաքաշ* (լյարդ+ա+քաշ), Ար. «ագահ», *հըմընջիրես* (ամոթ+երես), Գրս. Ղրբ. «խոնարհ», *խոփթող* (խոփ+թող), Մշ. Կր. «խոպան», *խելըռթափ* (խել+առ+թափ), Կր., *խելըռշունչ* (խել+առ+շունչ), 36, *ծրռատուտ* (ծուռ+ա+տուտ), 83՝ «խև», *ճուրըրես* (ջուր+երես), Ղրբ. «ծամծաղ», *անծամեռ* (անծ+ա+մեռ), Ղվ. «ծուլլ», *կալաձև* (կալ+ա+ձև), Ար. «կլոր», *բըռակալ* (բուռ+ա+կալ), Ար. «կոպիտ», *ափախավար* (ափ+ա+խավար), Վն. «կույր», *արջապան* (արջ+ա+պան), Ղրբ. «հաղթ», *չորագլուխ* (չոր+ա+գլուխ), Վն., *պինդիրավ* (պինդ+իրավ), Խրբ. «համառ», *ծանդրամաղ* (ծանր+ա+մաղ), Պպ., *ծանդրավիզ* (ծանր+ա+վիզ), Վն., *կակողիրես* (կակող+երես), Ուրմ. «համեստ», *կեռակապ* (ակռա+ա+կապ), Վն. «համր», *ավազանեղբայր* (ավազան+եղբայր), Ակն «հարազատ», *շատարբ* (շատ+ա+տեր), Լ. «հարուստ», *թուղթպակաս* (թուղթ+պակաս), Պլ. Կր., *թեթևահոգի* (թեթև+ա+հոգի), Վն. «հիմար», *ուշկալ* (ուշ+կալ), Շլ. «հմուտ», *մազկարոտ*, Ախց. Մշկ. Քղի Լ. «ճաղատ, գոշ», *իրի-*

⁵⁰ 3. Պետրոսյան, Ս. Գալստյան, Թ. Ղարաբյուլյան, նշվ. աշխ., էջ 53-54, Է. Աղա-յան, Բառագիտություն, Երևան, Ա. Սուքիասյան, Ժամանակակից հայոց լեզու (ինչյու-նաբանություն, բառագիտություն, բառակազմություն), Երևան, 1999, էջ 219-294 և այլն:

սաճող (երես+ա+ջուր), Հդ. «մաքուր», մազաշարժ (մազ+ա+շարժ), Ղգխ. «մեղմ» (օր. մազաշարժ քամի), շատագրույց, Վն. Ուշատգրույց, Պլ. Տրն. Ուշադգրույց (շատ+գրույց), Երգ. Կսր., թայլափրուն (թույլ+բերան), Սվ. «շաղակրատ», մեղրապերան (մեղր+ա+ բերան), Ղրբ. «շողոմ», ներքընքուրծ (ներքին+գործ), Տգր., հոգեդատ (հոգի+ա+ դատ), Թբ., ործլեզու (ործ+լեզու), Եվդ. «չար», ծունկբարև (ծունկ+բարև), Պլ. «պարապ», քարկողինծ (քար+կողինգ), Վն. «պինդ», խողակձն (հող+ա+գույն), Վն. «սև», շողերես (շող+երես), Վն. «սիրուն», լուսըթաթախ (լույս+ա+թաթախ), Գրս. «սպիտակ», սուտգրույց (սուտ+գրույց), Նն. Պլ. «ստահակ», փորեհան (փոր+հան), Երգ. «սուտ», սըրտաթափ (սիրտ+ա+թափ), Թբ. Գնծ. Շլ. «վիատ», ապավամեռ (ապավ+ա+մեռ), Վն. «տխուր», սըվակիր (սև+ա+գիր), Ղրբ., սևարև (սև+արև), Աստ. Խրբ. «տրտում», քարզագեղ (քար+կակուղ), Հնձ., թըթխուս (թուր+խյուս), Երգ., ջըրբուշտ (ջուր+բուշտ), Սվ. «փափուկ», խորոտգրույց (խորոտ+գրույց), Վն «քնքուշ» և այլն:

Բարդ ածանցավոր, հարաբարդ կամ բազմաբարդ բառեր: Ինչպես նշում է Ա. Սուքիասյանը, գրական հայերենում հարաբարդ կամ բազմաբարդ բառերը այնքան էլ մեծ թիվ չեն կազմում և հիմնականում նորակազմություններ են⁵¹:

Նման կազմությունները, ինչպես նաև հապավական բաղադրությունները հայերենի բարբառներին բնորոշ չեն: Քանակական առումով առանձնանում են մասնավորաբար բարդ ածանցավոր բառերը: Նշենք հետևյալ օրինակները. անկուշտուպատեր, Պլ. «ազահ», գառնաչքանի, Եր. «անուշ», փափուկ-սրտանի, Թբ. «բարի», կեռումեռտի, Ղրբ. Ու կեռումեռտիկ, Շլ. «կոր», տաշտաքերանք, Ար. «կրտսեր», ծեռքաջրով, Ազլ. Մղր. «հմուտ», սունապոյով, Խրբ. «հպարտ», չալապոջիկ, Ղրբ. «խայտաճամուկ», մզուկաջուր, Ղրբ. Ղրդ. «սև, շատ սև», փշաղատում, Ար. Ղրբ. «սին», պեծպեծ, Թբ. «սիրուն», սուտ-խաբան, Նն. «ստահակ», մըրմըրիչ, Եվդ. «ստոր, հերյուրող», տունավորիչ, Հն. Պլ. Ուտունքակիչ, Ռդ. Ուտունտընաքանդ, Ղրբ. «վատ, չար», սիրտմաշուկ, Եվդ. Ուսիրտմաշուց, Նն. «տխուր», սևակընջիկ, Ազլ. «տրտում», խնդումներես, Ակն. Արբ. Նն. Պլ. Ռդ. «ուրախ», վոջիլանծ, Գրս. Ուվէջիլանծ, Գրս. «փուշ», նարմանագուկ, Ար. Ղրբ. Մշ. Վն. Ունըմըննագուգ, Վծ. Ունարմանագուք, Ար. Ունըմըննագուք, Գրս. Ու նարմանագիկ, Ղրբ. 56, սընգսընգան, Գրս. «քնքուշ» և այլն:

Ածանցավոր և բարդ ածանցավոր կազմություններում բաղադրիչներից մեկ-երկուսը երբեմն փոխառություն է հիմնականում պարսկերենից, քրդերենից, արաբերենից, թուրքերենից կատարված: Օրինակ՝ ըռռըխազող (ռեխ+զայլ), Մղր. «ազահ, որկրամուկ», ջուխտակապ, Ղրբ. (օր. ավել), ջուխտակար, Ղրբ. (օր. կոշիկ) «ամուր», սըրախըլիծ, Քդի «արագ», քոռուկուր (թուրք. քոռ «կույր»), Մշ. «կույր», աճպատես (արաբ. աճեպ «հետաքրքիր»), Մշ. Կր. «անճոռնի», պէլակատար, Գրս. «խենթ», չարխաքաշ, Ջվի. Բլ. Ուչարխընքաշ, Կր. Ուչարխըքաշ, Բլ. Ուչարխենքաշ (պարսկ. Շոչ չարխ «անիվ»), Աբ.

⁵¹ Ա. Սուքիասյան, Ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, 1982, էջ 317:

«չքնաղ», *սըվըռանգ* (պարսկ. کج رواند «գույն»), Մղր., *սևադիդար* (պարսկ. دگره «տեսք»), Վն. «թուխ», *պառվադիդար*, Վն. «ծեք, պառավի տեսք ունեցող» և այլն:

Որոշ դեպքերում հնարավոր չէ պարզել բառի կազմությունը և բաղադրիչների ծագումնաբանությունը: Առաջին հայացքից դրանք երբեմն պարզ կազմություններ են ենթադրում, թեև չի բացառվում ածանցավոր կամ բարդ լինելը: Այսպես պարզ և բաղադրյալ օտարաբանություններ են հետևյալ հոմանիշները. *սուգունսուգ*, 176, 25՝ «ազահ», *ժննքի*, Սս. (քրդ.)՝ «այրի», *բարաբար*, Ազն. *Սպարամպար*, Բղշ. *Սպասպարապար*, Խրբ. (պարսկ. پارس)՝ «հավասար», *սեթտած*, Էվր. *Սսեթդագ*, Կսր., *սայլուգ*, Կր., *սախատ*, Ամս., *տալուխանլի*, Մշ., *տիլիլ*, Սլ.՝ «խենթ», *ճեյբաթ*, Ար., *պոսլիկ*, Թբ., *սըմպըլիկ*, Քդի, *սունդուխ*, Պպ.՝ «ճաղատ», *մոնքսն*, Գրս. (արաբ.), *բադյավա*, Կր. *Սպատիհավա*, Ար. *Սպատիհավա*, Տրպ., *պալաշ*, Ազլ. Շոթ., *ջաբբա*, Ար., *ռեզան*, Ղրբ.՝ «ծրի», *խունամ*, ՆԲ. Պլ., *խոյլու*, Գրս. (թուրք.)՝ «չար», *ումի*, Զրս., *գլնվիլնի*, Կրճ. (թուրք.), *թոսուն*, Պլ. (թուրք.), *թորաման*, Պլ. (թուրք.)՝ «պարթև», *հառամգատե*, Թբ., *մոնտառ*, Կրճ.՝ «պիղծ», *աշտուն*, Պլ.՝ «պինդ», *սոնսլի*, Վն.՝ «սեթևեթ» (պարսկ.), *յոսմա*, Շիր., 187, 18, *շիտուկ*, Արբ., *շարի*, Սս., *շիրին*, Կր. Երզ., *պուտուդ*, Մշկ., *ջընդի*, Խիզ. Շտխ., *ջուար*, Խտջ. 5 (պարսկ. =գոհար), *ջալ*, Մշ., *սիսլախ*, Սս.՝ «սիրուն», *յաղլըշ*, Կր. *Սյանդլիշ*, Ար. Թբ. Ղրբ. Կր. *Սյաղլիշ*, Կր. *Սյանլիշ*, Կր. *Սյալնիշ*, Շտխ. (թուրք.)՝ «սխալ», *դըսըր*, Գրս. (թուրք.), *սուբա(հ)*, Գրս. (թուրք.)՝ «ստերջ», *խըլաֆ*, Շիր., *նըհախ*, Ար. Թբ. Ղրբ. Զվր. Շմխ. Մղր. Ուրմ. ՆՆ. Շիր. Մշ. Մկս. *Սնահախ*, Ար. Թբ. Ղրբ. Ազլ. Կր. Ալշ. *Սնըհաղ*, Ուրմ. Վն.՝ «սուտ», *հավալլու*, Գրս.՝ «վայրագ», *գըրգըմբա*, Կր., *քոմոռա*, Խրբ.՝ «վիթխարի», *պեռանի*, Խտջ., *պուտալա*, Ամս., *ջոնմաբեթ*, ՆՆ., *ռապանի*, Պպ., *սա՛մա՛*, Կր., *սարսաղ*, Ար. Գրս. Զվխ. Ուրմ. Վն. Ղրբ. Թբ. Բրդ. *Սսարսախ*, Ար. Զվխ. Ուրմ. Վն. Ղրբ. Թբ. Բրդ. *Սսարսամ*, Վն. *Սսարսամբ*, Կր. (թուրք.), *տըլլա*, Պլ.՝ «տխմար», *դարդիման*, Գրս. *Սդարդոն*, Գրս. (պարսկ. دراست =ցավ), *խոնի*, Տգր. *Սխուն*, Տգր., *սիմսիկը*, Մրգ. *Սսիվնըսիվկը*, Մրգ.՝ «տխուր», *ջաբառ*, Վն. *Սջաբար*, Վն. *Սջապառ*, Վն.՝ «տոթ», *դըրդըփօրած*, 91՝ «տռուզ», *խիբիլիզ*, Կր.՝ «ցած», *լօթիյանա*, Եր. (վրաց.)՝ «ցոփ», *ռաստիմ*, Մշ. (պարսկ. راست =աջ)՝ «ուղիղ», *չարանդ*, ՆՋ.՝ «ունայն», *գարափաթչի*, Գրս. (արաբ. – թուրք.), *շիլախ*, Մղր., *սարֆիրագ*, Շիր. *Սսարֆրագ*, Մշ.՝ «ուրախ, կատակասեր», *դօրուդ*, Գրս. *Սդուրուդ*, Գրս. (թուրք.), *պըլղամ*, Քդի՝ «փակ», *տատաշան*, Վն.՝ «փաթեմ», *փամիլափուս*, Վն.՝ «փափուկ», «բրդոտ», *այրայ*, Մրշ., *լանկլավագ*, Լ.՝ «փուչ», *ափլանթու*, Գրս. (արաբ.), *ազրայիլ*, Գրս. (պարսկ. – արաբ.), *ջիմդար*, Պպ., *ռաշիդ*, Ար. ՆԲ. Ղրբ., *քալանթթան*, Պպ.՝ «քաջ», *գօմմօր* (հավանաբար պարսկ. گومد =քիչ), 94, *գինգիլթա*, Դդ.՝ «չափազանց քիչ», *սըմորուկ*, Արբ., *շուրֆիկ*, Վն. 12՝ «քսու», *էլօղլի*, Կր. (թուրք.)՝ «օտար», *շըշըքօիլան*, 77, *շըշըփանդի*, 140, *չըռփըսըզ*, 185՝ «խև», *կուզլա*, Կր. Մշ. (ռուս.)՝ «սիրուն» և այլն:

Ինչպես ցույց են տալիս օրինակները, պարզ և բաղադրյալ կազմությամբ փոխառությունները հիմնականում կատարված են պարսկերենից, թուրքերենից և արաբերենից, որոնք քանակապես գերազանցում են քրդերենից, վրացերենից և ռուսերենից կատարվածներին:

Ածանցավոր կազմություններ: Զանի որ մեր ուսումնասիրության նպատակից դուրս է ածանցման եղանակներին համագամանորեն անդրադառնալը, ուստի նախածանցավոր և վերջածանցավոր ածականները ներկայացնում ենք առանց դասդասման և առանձին դիտարկումների ու վերլուծությունների: Ունենք հետևյալ ածանցավոր կազմությունները *պաշտոց* (պաշտ+ոց), Եվդ. «թանկ, սիրելի», *ախուս* (ան+խոս), Գրս. «լուռ», *մընզուզ* (մեն+ակ+ուկ), Տգր. «ջոկ, գատ», *ջըկամ* (չ+կամ), Գրս. «ժլատ», *ջըխինդ* (չ+խինդ), Խտջ. «դժվար», *շենքով* (շեն+ք+ով), Գնձ. Պլ. Ղրբ. ՆՆ. Կս. Վն. «լավ», *պահատական* (պահ+ուստ+ական), Ար. Շիր. «ընտիր», *շաղգեզ* (շատ+ուկ+եկ), Մլթ. «առատ», *անպարպուն* (ան+պարպ+ուն), Մրշ. «շատ», *անլուտի* (ան+լուռ+տ+ի), Խն. «շաղկարատ», *փոխուն* (փոխ+ուն), Զրս., *ամծալ* (ան+ծալ), Ղրբ. Ար. «նոր», *սնդւնշ* (ան+տաշ), Տգր., *չաչք* (չ+աչ+ք), Վն., *ցուցք* (ցույց+ք), Խն. «անճոռնի», *անկեր* (ան+կեր), Ղրբ. Թբ., *անմանանա* (ան+մանանա), Ղրբ. «անոթի», *բեուշ* (բե+ուշ), Շոթ. «նվաղ», *դուրելի* (դուր+ելի), Խտջ. «անուշ», *ատեցկան* (ատ[եաց]+կան), Խրբ. «չար», *դատկան* (դատ+կան), Մշ., *խընդըլիկ* (խինդ+ալ+իկ), Կր. «աշխույժ», *խոռատ* (խոռ+ատ), Մշ. «ավեր», *բիբրոտ* (բիբար+ոտ), Խտջ. «բորբ», *բաղեղվոր* (պտուղ+ավոր), Փռկ. «հղի», *ոդոդան* (ոդոդ+ան), Վն., *ելման* (ել+ման), Ախց. Մշ. *լեւուն* (ել+ուն), Ար. «վարար», *շողուն* (շող+ուն), Խրբ. «պայծառ», *կաթուտ* (կաթ+ուտ), Խրբ. «պազշտ», *վայլիչկուն* (վայել+իչ+կուն), Եվդ. «հարմար», *անխում* (ան+խում), Թբ. «ծարավ», *ուտան* (ուտ+ան), Եվդ. Խրբ. ՆՆ. Զն. «ագահ», *լաջկիկ* (լանջ+իկ+իկ), Ակն. *լաջակ* (լանջ+ակ), Ակն. «քնքուշ» և այլն:

Ինչպես ժամանակակից հայերենում, այնպես և բարբառներում ածանցավոր բաղադրություններ են համարվում նաև բայի հարակատար և ենթակայական դերբայական ձևերը: Բարբառներում հարակատար դերբայն ունի ոչ միայն *-ած/-ած*, այլև *-ուկ/-ուզ* վերջավորությունները: Այսպես՝ *կիստուզ* (կես+ատ+ուզ), Կր. «փոքր», *տունւծ* (դռն[ալ]>տուն+ած), Գրս. «ըմբոստ», *սըխմուկ* (սեղմ>սեխմ+ուկ), Պրտ. «նեղ», *արածացնող* (արած+ացն+ող), Եր. «խարդախ», *պատըռտած* (պատռ+ոտ+ած), Եվդ. «լիրբ», նաև «ճարպիկ», *շրճունկ* (շուրջ>շուռծ+ուկ), Մշ. «տխուր և լուռ», *շըփացած* (շփ+աց+ած), Այնթ. Աղն. Պլ. Ար. *լըփածուկ* (շփ+ած+ուկ), Սվ. «լկտի, գոռոզ, ամբարտավան», *փիցուկ* (փայտ+աց >փից+ուկ), Ալշ. Ապր. Բլ. «նվաղ», *տեղնուզ* (դեղին+ուզ), Մտկ. «նվազ», *գալած* (գալ+ած), Ախց. Արճ. Խրբ. *լլգալող* (գալ+ող), Ախց. Ապր. Սկս. Սբ. (օր. *գալած/լլգալող տարի*) «նոր», *անցած* (անց+ած), Զրս. «նիհար», *քըխցւնծ* (քաղց+ւնծ), Տգր. *լլքաղցուկ* (քաղց+ուկ), Տգր. «անոթի», *կայնուկ* (կանգ[ն]+ուկ), Ալշ. Ակն. Արբ. Բլ. Բղշ. Խլթ. Մշ. Զն. Զրս. Պլ. Սբ. Տգր. Դրս. «արթուն», *եփած* (եփ+ած), Խ. «վարժ», *վառուկ* (վառ+ուկ), Մշ. «պայծառ» և այլն:

Վերլուծական բաղադրություններ

Նման բաղադրությունները, ինչպես և գրական հայերենում է, չորս տեսակի են *հարադրական, կրկնավոր, կայուն բառակապակցություններ* և *հատվածական*։ Բարբառներում ևս այսպիսի կազմությունների բաղադրիչները պահպանում են իրենց բառային ինքնուրույնությունը, արտասանվում և գրվում են որպես առանձին բառեր՝ երբեմն ստանալով անկախ բառային շեշտ, թեև ամբողջությամբ արտահայտում են մեկ բառային իմաստ⁵²։ Ինչպես արդեն նշել ենք, մեր նպատակից դուրս է դրանց մանրամասն քննությունը՝ կապված հատկապես իմաստային կողմի (բովանդակության պլանի) հետ։ Ստորև խմբավորում ենք նման կազմությունները՝ ելնելով դրանց բաղադրիչների ձևային կողմի (արտահայտության պլանի) տարբերություններից։

1. *Հարադրական բաղադրությունները* բառերի կապակցություններ են մեկ բառային իմաստով։ Մեր ուսումնասիրության նյութով պայմանավորված դրանք ածականի իմաստ արտահայտող անվանական հարադրություններ են։ Բարբառներում հանդիպում են *շաղկապական, հարակցական և կապակցական* անվանական հարադրություններ, որոնց բաղադրիչներն իմաստաբանական հարաբերակցությամբ առնչակից են, հակամիջ կամ հոմանիշ։

Օրինակ՝

ա) *շաղկապական հարադրություններ*. *գուշդ ու գուռ*, Պլ. Ռդ. «ամուր», *ծար ու ճրագ*, Թբ. «թանկ, սիրելի», *պեծ ու կրակ*, Լ. Ղզխ., *առ ու ոլոր*, Ար. «աշխույժ», *ծախ ու ծուռ*, Ար. «թերի», *շուն ու գել*, Թբ. Քդի Ար. «թշնամի», *եղունգ ու միս*, Կյուր. «հաշտ», *ջան ու քիզյար*, Ար. «հարազատ», *խաղ ու պար*, Եր. «հեշտ», *պատիժ ու կրակ*, Ար., *պատիժ ու պատուհաս*, Մշ. «չար», *տարած ու դրած*, Պլ. «մոլոր», *կաթն ու մերան*, Շլ. «մտերիմ», *մութ ու կութ*, Պլ. «խավար», *հեգ ու մեգ*, Ար. «խոնարի», *ճուկ ու մուկ*, Ակն. «շեղ, ծուռ» և այլն.

բ) *հարակցական հարադրություններ*. *անկ-տնանկ*, ՎՃ. «մուրող-մուրացկան», Զթ. «աղքատ», *անօթի-սկաղ*, Ակն «անոթի», *խև-ճաղրիկ*, Ադն. «խենթ», *ջենան-ջոթան*, Սս. «շողոթոթթ», *շուք-պապանաք*, Թբ. «շոգ», *անդար-հագար*, ՎՃ. «շատ», *չարոցք-սատանոցք*, ՎՃ., *ամպ-գամպ*, ՎՃ. «մռայլ», *չօլախ-չըփլախ*, 4, 158, «մերկ», *խուլիկ-մունջիկ*, Պլ. «համեստ», *ջուլո-փոթո*, Խրբ. «կոլոտ», *շրջօնք-շիտակ*, ՎՃ. «կեղծ ու պատիր», *զաղառ-չալ*, 59. «կապույտ», *ռում-կճատ*, Սվ. «կակազ», *քիթ-պոչ*, Պլ., *խեռ-խեռնակ*, ՎՃ. «խռով», *արև-արեգակ*, ՆՆ. Պլ. «պայծառ» և այլն.

գ) *կապակցական հարադրություններ*. *սըրտով-սակատով*, ՆԲ. ՎՃ. «աշխույժ», *ածեմ-չածեմ*, Պլ. «չնչին», *հագուկ-սըքուկ*, Մշ. «ճոխ, զարդարված, լավ հագնված», *մնշված-մաքրված*, Հդ. «վտիտ, շատ նիհար», *առողիկ-կրողի*, Երգ., *կտրող-կապող*, Պլ. «ճարպիկ», *ուռված-փրքված*, Խրբ. «հպարտ», *անցուկ-մոռցուկ*, Կյուր. Կր. ՆՆ. Պլ. «հին», *զըրվոր-կարողըցվոր*, Մշ. «կիրթ», *ժըրուկ-ժըրպընդուկ*, Մշ. «պատրաստ» և այլն։

2. *Կրկնավոր վերլուծական բաղադրությունները* նույն բառի փոփոխված կամ անփոփոխ, ամբողջական կամ հատվածական կրկնությունն են։

⁵² Գ. Զահուկյան, Է. Աղայան, Վ. Ստաբեյան, Վ. Քոսյան, նշված աշխ., էջ 384։

Օրինակ

ա) նույնական կրկնություն. *յայլադ-յայլադ*, Թբ. «ագատ», *բալան-բալան*, Վն. «առատ», *բուռուք-բուռուք*, 115 «խենթ», *խլե-խլե*, Սբ. «գաճաճ», *թիլ-թիլ*, Թբ. «նուրբ», *լըվըռ-լըվըռ*, Պլ. «շփերթ», *միմի-միմի*, Պլ. «շեկ», նաև «փոքրիկ, սիրուն և քնքուշ», *նոմա-նոմա*, ՆՆ. Ղրմ. «շատ», *վիճի-վիճի*, Ղրբ. Գրս. «շաղակրատ», *մնդ-մնդ*, Տգր., *մաղիկ-մաղիկ*, Շիր., *պալ-պալ*, Ապր. Բլ.

Սշ. «սեծ և անշարժ», *փիթ-փիթ*, Պլ. «մաքուր», *մըլիկ-մըլիկ*, Պլ. «մարմանդ», *ոսլա-ոսլա*, Վն., *լիմա-լիմա*, Ախց. «մանր», *կոկոռ-կոկոռ*, Պլ. «հպարտ», *օրկուն-օրկուն*, Ղրբ. «հորդ», *սնք-սնք*, Գրս. «հարթ», *ֆըշըր-ֆըշըր*, Արբ., *մըշիկ-մըշիկ*, Պլ. Վն. *Ոմըշ-մըշ*, Այնթ. *Ոմըշըլ-մըշըլ*, Արբ. *Ոմըշըր-մըշըր*, Այնթ. *Ոմուշ-մուշ*, Եր. Պլ. «համդարտ», *ծըկըռ-ծըկըռ*, Գրս. «կոր», *հրոռնք-հրոռնք*, Սլկ. «շփերթ» (արագ և տենդոտ քայլքի մասին), *հատռիժ-հատռիժ*, ՆՆ. Պլ. «վարժ» (օր. *ընթերցանություն*) և այլն.

բ) բաղադրիչներից մեկին կամ մյուսին վերաբերող ձայնավորական փոփոխությամբ կրկնություն. *աղքատ-ուղքուտ*, Վն. «կարոտ», *անդէր-ընդէրու*, Գրս. «որբ», *միփ-մոր*, ՆՆ. *Ոմոփ-մոր*, Արբ. Պլ. Ար. «թարմ» և այլն.

գ) բաղադրիչներից մեկին կամ մյուսին վերաբերող բաղաձայնական փոփոխությամբ կրկնություն. *խեյբար-խեցատ*, Թբ. «անճոռնի», *խընճիշ-բընճիշ*, Ակն «բարդ», *խըլե-փըլե*, Պլ. Պրտ. Սբ. «գաճաճ», *նագիկ-մագիկ*, Ար. *Ո նագուկ-մագուկ*, Ար., *սիրունիկ-միրունիկ*, Ար., *լավիկ-մավիկ*, Ար. «քնքուշ», *հեզիկ-մեզիկ*, Ար. «խոնարհ», *մարիմ-մարիմ*, Յմշ., *բարալիկ-մարալիկ*, Ար. «նուրբ», *մըլուլ-շըլուլ*, Ղրբ. «մուր», *գիգի-բիգի*, Ար. Կր. «չալ», *դուփ-դուր*, Սն. «շիտակ», *ծիճի-պիճի*, Քսբ. Խրբ. Պլ. «պեճ», *ղոմ-ղորդ*, Կսր. «ճիշտ», *քուռ-ծուռ*, Վն. Բղշ. «հիմար», *ծելատ-պոլատ*, Վն. «պռատ» և այլն.

դ) բաղադրիչներից մեկի կամ մյուսի կրճատ, բացառյալ, կրկնվող բաղաձայնի տարնմանությամբ, հավելումով և այլ կարգի կրկնություն. *նըս-նըման*, Պլ. «խսլը», *մըս-մըռայլ*, Պլ. «տրտում», *կըս-կըլոր*, Պլ. «գունդ», *պաս-պարապ*, Պլ. «դատարկ», *եղին-դեղին*, Վն. «նիհար», *յնքլե-փնքլե*, Տգր. «շտապ», *աղլունք-բաղլունք*, Ազլ. «շաղակրատ», *արա-թարա*, Վն. «հպարտ», *ազաս-մագաս*, 62 «խև», *կուտ-կուտուզ*, ԿՄ. «պատրաստ», *յնճուժ-պոնճուժ*, Ուրմ. «կոլտ» և այլն:

3. *Կայուն բառակապակցությունները* բաղադրյալ բառերի այնպիսի խումբ են, որոնք անբաժանելի, կայուն միասնություն են կազմում որպես մեկ բառային իմաստ արտահայտող բաղադրություն⁵³: Ըստ իմաստային առանձնահատկությունների՝ կայուն բառակապակցություններից բարբառներին բնորոշ են միայն դարձվածային վերլուծական բաղադրությունները: «Մեր բարբառներին, կարելի է ուղղակի ասել, պարզապես ներհատուկ է դարձվածքներից բառեր կազմելը, թերևս ավելի, քան գրական լեզվին»,— գրում է Պ. Բեդիրյանը⁵⁴:

⁵³ Գ. Ջահուկյան, Է. Աղայան, Վ. Առաքելյան, Վ. Քոսյան, նշված աշխ., էջ 400:

⁵⁴ Պ. Բեդիրյան, Ժամանակակից հայերենի դարձվածաբանություն, Երևան, 1973, էջ 98:

Հայտնի է, որ դարձվածքներն ունեն ձևաբանական արժեք՝ չնայած լեզվական երկու միավորների բառի և դարձվածքի անկնհայտ տարբերությանը: Բառի համեմատությամբ դարձվածքը, ինչ խոսք, արտահայտում է ավելի բարդ հասկացություն, միտք ու դատողություն և կարող է ունենալ իր հոմանիշները: Հոմանշային շարքում դրանց գետնեղելն արդեն իսկ ցույց է տալիս, որ դրանք կարող են որպես հոմանիշ հանդես գալ մեկ ածականի դիմաց անգամ իրենց կազմում չունենալով ածական անուն: Խ. Բաղիկյանը այդ մասին գրում է. «Ածականական դարձվածային միավորները կազմվում են նաև առանց ածականի մասնակցության երկու գոյականների, գոյականի և դերբայի, գոյականի և թվականի, ինչպես նաև երեք տարբեր խոսքի մասերի (առանց ածականի) զուգորդումով»⁵⁵:

Դարձվածքի ձևաբանական արժեքը բխում է կապակցության ոչ թե առանձին վերցրած (անգամ գլխավոր բաղադրիչից), այլ նրա ամբողջության մեջ արտահայտած իմաստից: Ձևաբանական արժեքի մասին խոսելիս նկատի է առնվում կապակցության միջոցով ձևակերպված հասկացությունը:

Ածականի արժեք ունեցող դարձվածքների մեջ իբրև գլխավոր բաղադրիչ (և լրացյալ) հանդես են գալիս ածականներ, գոյականներ, դերբայներ: Ինչպես առանձին բառերի դեպքում, այստեղ ևս կան լեզվական միավորներ, որոնք հանդիպում են ձևաբանական զույգ՝ գոյականի և ածականի արժեքով: Բարբառային հոմանիշ դարձվածքների շարքում որոշակի թիվ են կազմում նաև այսպես կոչված համեմատություն-դարձվածքները, որոնց ուսումնասիրությանը անդրադառնում ենք համապատասխան արտահայտություն ունեցող հոմանիշների մասին խոսելիս: Այսպես՝ դարձվածային հոմանիշներ են հետևյալները. *անհոտ ծաղիկ*, Ար. «անտարբեր, չնչին մարդ», *հալալ կաթնակեր*, Ար. Կր. Մշ. Պլ.՝ «առաքինի», *սրտավերք էլած*, Եվդ.՝ «տրտում», *երես ելած*, Արբ. Պլ.՝ «ցոփ», *ջրերը կապված*, Ղրբ.՝ «փակ», *ետ էլած*, Ղրբ.՝ 1. «փափուկ», 2. «խորամանկ», *անպոչ գդալ*, Ար. Կր.՝ «փծուն», *կոտրած գդալ*, Ար. Վն., *հարսնիքի շերեփ*, Վն.՝ «ճարպիկ, աշխույժ, փոքր, բայց ամեն բանի մեջ խառնվող, ժիր», *գոմէշի սըրոց*, Ղրբ.՝ «փնթի» և այլն:

Ինչպես ցույց են տալիս օրինակները, դարձվածային միավորների նախապես ունեցած փոխաբերական իմաստը վերածվել է կայուն բառակապակցության բառային, տվյալ դեպքում ածականական իմաստի:

4. *Հատվածական բաղադրությունները* բարբառային խոսքին բնորոշ չեն:

Վերը նշված բառակազմական բաղադրություններից բացի, բարբառներում զգալի թիվ են կազմում *բառակապակցությամբ, այլև նկարագրական եղանակով, առածներով, ասացվածքներով արտահայտված* հոմանիշները: Բառակապակցությամբ արտահայտված միավորները երբեմն դարձվածային կայուն բառակապակցություններ են, որոնք, ինչպես նշեցինք, համարվում են վերլուծական բաղադրություններ:

Բառացանկի տվյալները ցույց են տալիս, որ հայերենի բարբառներում բառակապակցությամբ արտահայտված ածականական հոմանիշների գործածության հաճախականությունը տարբեր է: Նկատելի է, որ ոչ բոլոր ածա-

⁵⁵ Խ. Բաղիկյան, Ժամանակակից հայերենի դարձվածային միավորները, Երևան, 1986, էջ 128:

կաններն են, որ ունեն բառակապակցությամբ կամ նկարագրական եղանակով արտահայտված հոմանիշներ: Արմատական ածականների մոտավորապես մեկ երրորդ մասը բարբառային պարզ ածականների կողքին ունի մասն արտահայտություններ: Դրանք ևս լիարժեք հոմանշային հարաբերության մեջ են թե՛ միմյանց և թե՛ տվյալ բառիմաստային (թեմատիկ) փնջի հիմնական, անփոփոխական համարվող ձևի հետ:

Նման կազմություն ունեցող հոմանիշներով հարուստ են մասնավորապես *աղքատ, դաժան, երեք, ժլատ, լիք, խարդախ, ծուլ, համառ, հարուստ, հիմար, հպարտ, ծարպիկ, նվաստ, շողջորթ, սրիկա* արմատական ածականները:

Փաստերը ցույց են տալիս, որ արմատական ածականների մոտ մեկ հիմնգերորդը (566-ից մոտ 100-ը) պարզ կազմությամբ հոմանշային զույգերից բացի ունեն երեք և ավելի բառակապակցությամբ արտահայտված հոմանշային զույգեր: Մնացած մասում ևս առկա են նույնպիսի բաղադրությամբ հոմանիշներ, սակայն դրանք քանակով ավելի քիչ են (556-ից մոտ 200-250-ը):

Առանձին խումբ են կազմում այն հոմանիշները, որոնք չեն անցնում հոմանշային բառակապակցական զույգի մեկ կամ երկու անդամի սահմանը: Իբրև օրինակ բերենք նման հոմանիշներից հատկապես հետևյալները. *հոգին ծախած*, Թբ. *|| հոգին կորցրած*, Եր., *հոգին կրակը գցած*, Դգխ.՝ «ամբարիշտ», *ջրի գին*, Դրբ. Մշ. Պլ. Ար., *պանիր հացի տեղ*, Պլ.՝ «էժան», *չոր ապուխտ տունած*, Դրբ. *|| չոր ապուխտ կըտրած*, Դրբ. 179՝ «ամուր», *յիվվան արծըծուն*

մը լիղցընող, Թբ.՝ «աշխույծ», *պապիս տարվա*, Ար.՝ «հին», *ջուլը ընկած*, Մշ.՝ «հիվանդ», *մըտքին վրա մորեխ ցանած*, Խրբ.՝ «տխուր», *ջրին համպրուկորքը*, Մլթ.՝ «շատ», *ջրորդանի ծակից հաչող*, Վն.՝ «շաղակրատ», *մըռն հատ*, Ար. Մշ. Կր.՝ «կարմիր», *ծուռ ժանիք*, Ամս.՝ «խոժոռ», *պոզերը հանած*, Դրբ.՝ «ըմբոստ», *քար ծաթեցնող*, Պլ.՝ «սաստիկ ցուրտ», *կաթը մերած*, Վն.՝ «պատրաստ», *հացը անուշ*, Մշ.՝ «սուղ», *քամի կուլ տվող*, Ար. Դրբ.՝ «պարապ», *լուսնակն ու արև նազյաստական իրար հանդիպած*, Վն.՝ «սուտ», *ըրածը թողածը չգիտցող*, Պլ., *տափ սրբող չուխա*, Դգխ.՝ «փնթի», *ծարմաղի տակի*, Մլթ. (շատ փոքրիկ. հավերի վառելիները ծարմաղի մազե մաղի տակ պահելու նմանությամբ), *ծվից նոր դուս էկած*, Ար. *|| մեկել օրվա ծվից դուրս եկած*, Դգխ.՝ «փոքր», նաև «անփորձ», *մաստակը ցեխն ընկած*, Եր.՝ «փուչ», *մեկ ակռայի չօգտող*, Պլ.՝ «չափազանց քիչ», *խոսք խառնող*, Պլ.՝ «քսու», *մաղի մեջ պահած*, Եր. (ինչպես հավի ճտերն են մաղի մեջ պահում)՝ «քնքուշ» և այլն:

Այնինչ, երեք և ավելի բառակապակցական հոմանիշներ ունեցող ածականները, որոնց թիվը հասնում է մոտ մեկ հարյուրի, առավել գործածական են ոչ միայն արդի գրական հայերենում, այլև բարբառներում: Օրինակ՝ *վերեն հափ*, *վարեն թափ*, Եվդ., *ծեքքը պընդ*, Դրբ., *չտեսած ափ մը*, *տեսած չափ մը*, Նփ.՝ «ազահ», *ջիլավը պնց թողած*, Դրբ., *սանձը բաց թողած*, Ար., *անհովիվ արծած*, *անփարախ պառկած*, Խտջ.՝ «ազատ», *ջուրը քաղցր*, Ազա, *սրտին սյունը*, Ար. Տրն.՝ «թանկ, սիրելի», *դուլստ խոսող*, Թբ. *|| դուզ խոսող*, Չն. Դրմ. Վղպ. Պլ. Ալշ. Բլխ. Մշ. *|| դորդ գուրցող*, Կյուր. *|| օղորթ խոսող*, Մշ., *կաթը բարով*, Ակն. *|| կաթը մաքուր*, Տրն., *նես-դուս չունեցող*, Մշ. Կր., *նստի նե*, *վարդ, կայնի նե*, *մարդ*, Ախք., *պղտոր ջրի հետ խմվող*, Սբ.՝ «ազնիվ», *քամին պատ-*

ռող. Ար., գրպանը ծակ, քրտակը ծակ, Պլ., դռներն ընկած, Ղրբ., դըրուկ յերես, Մշ., կեղըպած տոխ, Սբ., հացը փոշին թաթխող ուտող, Խրբ., հազալիս գոտին կըտրող, Խն. Կմ., հացը կոտմին հազիվ հասցնող, Եր., հողից հող կորած, Շլ., ծաշին սոված քնող, Ար. Մշ., մածնի աման լպստող, Եր., մորից մերկ, Ար., մըսները ուտելով ապրող, Ղրբ., միսը վրեն վեր թափված, Ղգխ., նեղ ու նա-
 չար ապրած, Ար., շուն թակելով ապրող, Ղրբ., պատառ մը հացին ախ քաշող, Պլ., ջեբը մի քոռ չեթ չտեսած, Գրս., ջեբը լղար, Ար., ջուր մուրացող, Սբ. Խրբ., ջուրը փչող, խմող, Կսր., սապոնի հրուցը դառած, Մկս., սառցի վրա նստած, Թբ., սև ծըլան վրա նստած, Սլթ., սըթարից ընկած, Ար., սիրո սով մնացած, Թբ., վերջին շապիկն էլ ծախած, Եր., վրան կտրված, Վն., տափին մնացած, Ղրբ., փրո-փրկություն չունեցող, Աղն., օրեն հացի մուրացկան, Ար., ոչ ջեբու-
 մը կոպեկ, ոչ դռանը՝ չորստանի, Ար., ոչ ջաններում ջան, ոչ դաշտերում հաց, Ար., չուլը փորն ընկած, Գնծ. Շմխ., չուլի վրա նստած, Խրբ., ընկուկ բե-
 րան, Տգր. «աղքատ», սեպեթը բանպակ չունեցող, Նն., շապիկը կարծ ու բա-
 րակ, Խսոջ., սիսեթը պատն ի վեր ձգող, Վն. «հիմար», քարեն կաթ կթող, Բղի Խրբ., ամեն չլեմեն դուս էկած, Թբ., պաղ թոյրեն տաք հաց հանող, Խրբ., շատ
 յու գիտցող, Պրտ., ջաղացի բողազիցը դուրս պրծնող, Ար. «ճարալիկ», անթե-
 տակը գուսանը գարնուկ, Մշ., մեռելները խնդացնող, Տրն., հարսնիքեն եկող, Զգ., միաթը բաց, Շիր. Մշ. «ուրախ», ներսեն խնամի, դրսեն թշնամի, Ախց.,
 շատ անուշ, տակը փուշ, Բղի, դանկով գանող, բամբկով կալնող, Վն. Շտխ.,
 գիշերը մարթ մորթող, ցերեկը ծամբա հարթող, Բլխ. Վղպ. «շողոքորթ», փողը
 հող ու մոխիր անող, Եր. Ղրբ., շափ-շափ ուտող, շաբթով աշող, Կր., շաու տիղ
 աբասի գցող, Թբ., գղալ-գղալ ժողվող, շերեփ-շերեփ ցրվող, Վն. Եվղ.
 «շռայլ», թուրը աջ ու ձախ կտրող, Եր., հոգին խոտ, Մշ., ածելի լիզող, Բղի,
 ածուխ (=ածելի) պատին վրա կեցող, Մշ., արյուն թափած, Նն. Պլ., սըրփած
 թուր, Ուրմ. Ար., սրբած թրից երես չթեքող, Ար. «քաջ» և այլն:

Այնուհետև, արմատական ածականների՝ բառակապակցություններով ար-
 տահայտված հոմանիշները կարելի է դասդասել տարբեր կարգի հատկանիշ-
 ների նկատառումով.

1) Ըստ բառակապակցական արտահայտության քանակի, այսինքն՝ տվյալ
 արմատական ածականն ավելի շատ բառայի՞ն, թե՞ բառակապակցական հո-
 մանիշներ ունի: Այսպես՝ «հարուստ» ածականն ունի ավելի մեծ թվով բառա-
 կապակցական, քան ձևախմբատային միավորներով արտահայտված հոմա-
 նիշներ: Օրինակ՝ ջեբը տըռուզ, Ար., ջեբերը լցրած, Ար., Գրս., յաղլու ուտող,
 Թբ., խընցեցն յըղըկալած, վըխճարը կըղըկալած, Ղրբ., կողքերով պորտը յե-
 դակալած, բերանը լթափանը լի փորը յեղոտ, փողի՛ ոսկու տոպրակ, Ար., ծեռքը
 էրկեն, Մշ., ոտքին ոտք բուսած, աչքին աչք, Շլ. և այլն:

Այնինչ, օրինակ, «հույլ» բառն ունի քիչ թվով հոմանիշներ, ինչպես՝ ծանր
 ոտք, Վն., ծանր ծրարոց, Պլ., մախիր քշելու բան, Ար. և այլն: «Ազահ» ածա-
 կանը, որ բարբառներում շատ տարածված է, ունի բառակապակցական ավել-
 ի մեծ թվով հոմանիշներ, օրինակ՝ ծեռքը գոց, Պլ., ծեռքը ծիգ, Կր., քարի կո-
 կոն, Մշ., էշու մը պոչը ձգող, Քսբ., սուփրի սելափ, Թբ. և այլն, քան թուրքերե-
 նից փոխառյալ «շարմաղ» բառը, որը շարժ շաբիգ, Պլ. Կր., շալժ շաբիգ, Մշ.
 ձևերով հանդիպում է մի քանի բարբառներում:

«Ազահ», «Անոթի» և այլ ածականների բառակապակցական հոմանիշները ևս գերազանցում են բառային հոմանիշներին: Սրան հակառակ «աշխույժ», «խեղճ», «խենթ» և այլ ածականների բառային հոմանիշները գերազանցում են բառակապակցական հոմանիշներին:

2) Ըստ տվյալ բառակապակցության գործածականության, այսինքն տարածված է բարբառներից մեկ-երկուստ՝ում, թե՛ ունի ավելի լայն տարածման սահմաններ:

Օրինակ՝ «համառ» ածականին հոմանիշ *սատանի ծին հեծած* նկարագրական արտահայտությունը առկա է բազմաթիվ բարբառներում և խոսվածքներում՝ դրանք բնորոշ բարբառային տարբերակներով, ինչպես՝ *սատանի ծին քամքած, սատանի ծի նի էլած, Ար., սատանի ծին նիլնած/լիլած, Զմն., սատանի ծի նի էլած, Լ., սատանի ծիու վրա նստած, Թբ. Շիր. Խրբ., սատանի ծիուն հեծած, Շիր. Ջվիս. Ար., սատանի ծին նիլած, վեր չեկող, Աշտ. Լ. Ալշ. և այլն*: Իսկ, ասենք, նույն բառի՝ *ոտը վերի նարդըվանին դնող, Ար. ձևը* հատուկ է սահմանափակ թվով խոսվածքների:

«Երկչոտ» արմատական ածականի *քաջ Նազար* հոմանիշը շատ գործածական է և հատուկ է հատկապես արևելյան խմբակցության բարբառներին, այդպես և *քիթ-մոտիքը կախ «մռայլ», մազ՝ «քնքուշ», պուտ՝ «քիչ», տղամարդ՝ «քաջ», կակուղ՝ «փափուկ»* և այլ հոմանիշներ բնորոշ են և՛ արևելյան, և՛ արևմտյան խմբակցության բազմաթիվ բարբառների:

3) Ըստ բառակապակցության խոսքի մեջ հանդես բերած իմաստաբանական առանձնահատկության, այսինքն՝ տվյալ բառակապակցությունն այս կամ այն բարբառում գործածվում է իբրև սովորական կապակցությո՞ւն, թե՞ դրանից դուրս կամ դրա հետ միասին ունի մաս խոսքային արտահայտչականություն (գործածվում է դարձվածային կամ այլ կարգի իմաստներով՝ ամբողջական նախադասությամբ, առածական-ասացվածքային ըմբռնումով, ծաղրական, արհամարհական, հակառակ իմաստով, կամ դրսևորվում է իբրև թևավոր խոսք և այլն): Օրինակ՝ «աղքատ» արմատական ածականի *սոխ հացիկ՝ պարզերեսիկ, Պրտ., պանիր- հաց, սիրտը բաց* ձևերը ընդգծում են աղքատի մաքուր և ազնիվ լինելը, իսկ *սոված շուն* ձևն ունի արհամարհական երանգ: «Ամբարիշտ» ածականին հոմանիշ է *սուրբ սրբոց, Պլ. ձևը*, որն ունի հակառակ և ծաղրական իմաստ:

Բարբառներում երբեմն հանդիպում են մաս ամբողջական նախադասությամբ արտահայտված հոմանիշներ: Օրինակ՝ *ծեղ չի տալ, որ մարդ աչքը կոխի, Շլ., օձեն մազ կը զրսե, մազին մեջ բան կը փնտրե, Խն.՝ «ժլատ», մազեն տեղեն չը կցվիր, Պլ.՝ «սեթևեթ»* և այլն:

4) Ըստ բառակապակցության մեջ բուն ածականի ունեցած մասնակցության, այսինքն՝ տվյալ ածականի հետ հոմանշային հարաբերության մեջ եղող բառակապակցությունն իր կազմում ներառո՞ւմ է ելակէտային ածականը, թե՞ հանդես է գալիս բոլորովին այլ կարգի միավորներով: Զմնտ. «աղքատ» և՛ *ծեղը դատարկ, Եր., Թբ., և՛ դառը աղքատ, Ար. Ջղ., «բովանդակ» բովանդ ախշարը, ՆԲ., «երկար»՝ մեծ պասից երկար, Ար. և այլն*:

Գ Լ ՈՒ Խ Չ Ո Ր Ր Ո Ր Դ

ԱԾԱԿԱՆՆԵՐԻ ԻՄԱՍՏԱՅԻՆ-ԻՄԱՍՏԱԲԱՆԱԿԱՆ ՏԱՐԲԵՐԱԿՆԵՐԸ ԲԱՐԲԱՌՆԵՐՈՒՄ

1. ԱԾԱԿԱՆԻ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹՅԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐԸ ՀՈՄԱՆՇԱՅԻՆ ՇԱՐՔԵՐՈՒՄ

Բարբառներում որպես ածականական հոմանիշ կարող են հանդես գալ նաև ածականի համեմատության աստիճանների ձևերը:

Ածականի գերադրական աստիճան կազմող *-գույն* մասնիկը, որ բնորոշ է գրական հայերենին, բարբառներում շատ քիչ է հանդիպում: Բարբառներում ածականի այս աստիճանը հիմնականում կազմվում է գոյականաբար առնված ածականի բացառական հոլովածևի, իմաստի սաստկացում արտահայտող տարբեր մասնիկների և բառերի միջոցով: Բաղդատական աստիճանի իմաստի մեղմացման համար գործածվում է երկու միջոց.

ա) *Գույն>կ/յոն* բառը, ինչպես՝ *կարմրակյոն*՝ «կարմրագույն», *ամբակյոն*՝ «լուրթ», «կապտագույն», *կանչակյոն*՝ «կանաչագույն» և այլն:

բ) *Նմուշ* բառը՝ «նշան», «կերպարանք», «օրինակ» իմաստներով, ինչպես՝ *սևանմուշ*՝ «սևավուն», *տեղնանմուշ*՝ «դեղնավուն», *կապտանմուշ*՝ «կապտավուն», *բոզանմուշ*՝ «գորշ», *խաստանմուշ*՝ «հաստավուն», *կառնանմուշ*՝ «կարճավուն» և այլն⁵⁶:

Գրական հայերենին բնորոշ *ավելի* և *ամենա-*, *-գույն* բաղադրիչներով կազմված բաղդատական և գերադրական աստիճանի բարբառային համարժեքները արտահայտվում են հնչյունական տարբերակներով, որոնց կարելի է չանդրադառնալ: Առավել հետաքրքրական են ժամանակակից գրական հայերենում ընդունված կազմության եղանակներից զանազանվող բարբառային այլ դրսևորումները: Այդ նկատառումով ածականի բաղդատական աստիճանի ոչ բոլոր ձևերն ենք ընդգրկել մեր հավելված-բառացանկում. ընտրել ենք միայն յուրահատուկ կազմությունները, որոնք հետաքրքիր են նաև հնչյունափոխական առումով:

Համեմատական կամ բաղդատական աստիճան

Ածականի համեմատական կամ բաղդատական աստիճանը բարբառներում կազմվում է համադրական և վերլուծական եղանակներով: Համադրական եղանակով համեմատական կամ բաղդատական աստիճանը կազմելիս ածական անվանը ավելանում են վերջածանցներ, իսկ վերլուծականի դեպքում՝ բառեր:

1. Համադրական եղանակ

⁵⁶ Դ. Աճառյան, Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, հ. 1, Երևան. 1952, էջ 67:

ա) *-ԱվուՈՈ-ավէն*. ըստ Յ. Աճառյանի՝ արևելյան խմբակցության մի քանի բարբառներում (Երևան, Ղարաբաղ, Նոր Զուղա, Մեղրի, Մարաղա, Ագուլիս Շամախի, Հադրուբ և այլն) ածականի համեմատական աստիճանը կազմվում է *-ավուՈՈ-ավէմ*⁵⁷ մասնիկով, օրինակ՝ *ճըմափուն, յերգանափուն, Կանրմուրափուն, սիպտանգանփուն* և այլն: Սակայն այսպիսի վերջավորությունն ստանում են ոչ բոլոր ածականները, իսկ արևմտյան խմբակցության Կիլիկիայի միջբարբառի Սվեդիայի, Ջեթունի բարբառները, ինչպես և Պոլսի և հարակից այլ բարբառներ չունեն *-ավուՈՈ-ավէն* վերջավորությամբ կազմություններ:

-Ավուն մասնիկից զատ հայերենի տարբեր բարբառներ ունեն համեմատական կամ բաղդատական աստիճան կազմելու հետևյալ վերջավորությունները.

բ) *-Թար*. Թեհրանի հայոց բարբառին բնորոշ են պարսկերենից փոխանյալ *تار* (tar) մասնիկով բաղդատականի մի քանի ձևեր, ինչպես՝ *լավթար*՝ «ավելի լավ», «ընտիր», *մեթար*՝ «ավելի մեծ», «խոշոր», *շատթար*՝ «ավելի շատ», «առատ» և այլն:

գ) *-Իմսի*. Պոլսի բարբառում գույնի մոտավորություն արտահայտելու համար գործածվում է թուրքերենից անցած *-իմսի* մասնիկը, որից ունենք *կարմիրիմսի*՝ «կարմրավուն», «բոսոր», *կապուտիմսի*՝ «կապտավուն», «լազուր» և այլն:

դ) *-Լի* վերջածանցը բնորոշ է Ղարաբաղի, Հադրուբի և այլ բարբառների, ինչպես՝ *չնրանլի*՝ «խոնավ», «ոչ շատ չոր», *քրխծորալի*՝ «անուշ», «քաղցրավուն», *Վիճանլի*՝ «գաղջ», «տամուկ» և այլն:

Անտիոքի բարբառներին բնորոշ է նշված վերջածանցի հնչյունափոխված *-լա* (չի) տարբերակը: Յ. Աճառյանը նշում է, որ Սվեդիայի բարբառում գործածվում է բաղդատական կազմելու մի նոր ձև՝ *-լա*, ինչպես՝ *գարմըրլա*՝ «կարմրավուն», «ալ», *դեղընլա*՝ «դեղնավուն», «դալուկ», *ըսքըղզըրլա*՝ «սպիտակավուն», «ճերմակ»⁵⁸: Բաղդատականի այս վերջածանցն ավելանում է սովորաբար գունանունների վրա: Նշված վերջածանցի հետ է առնչվում նաև *-լիկ*-ը, որը բնորոշ է Արարատյան, Մարաղայի և այլ բարբառների. *պարալիկ*՝ «նուրբ», «բավական բարակ», *խաստլիկ*՝ «կուպիտ», «բավական հաստ» և այլն⁵⁹: Սվեդիայի բարբառում համեմատական աստիճանի մասնիկավոր ձևն ունի *-լեգ* հնչյունական տարբերակը՝ *հաստլեգ*՝ «առավել հաստ», «զեր», *կարծիզլիկարծլեգլիկարծլիգ*՝ «ավելի կարծ», «կոլոտ», *նրեղլեգ*՝ «ավելի նեղ», «անձուկ» և այլն:

ե) *-Կէկլ-կակ*. որակական ածականին հաղորդում է հատկանիշի «մի քիչ ավելի» կամ «բավական» լինելու իմաստը: Այն առավելաբար բնորոշ է *կը* ճյուղի բարբառներին (մասնավորաբար՝ Պոլիս, Մալաթիա, Եփոնկիա, Երզնկա, Նոր Նախիջևան, Արաբկիր, Մանիսա, Սվեդիա և այլն) և ունի *-գէգլ-գագ*

⁵⁷ Յ. Աճառյան, Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, հ. 1, էջ 63-127:

⁵⁸ Նույն տեղում, էջ 75:

⁵⁹ Յ. Աճառյան, Զննություն Մարաղայի բարբառի, Երևան, 1926:

հնչյունափոխված տարբերակները: Այսպես Նոր Նախիջևանի, Մալաթիայի և այլ բարբառներում ունենք *էրզանգեզ*, *զարջգեզ*, *խօշօրգեզ*, *լանգեզ*⁶⁰ և այլն, որոնք համապատասխանաբար նշանակում են «մի քիչ ավելի երկար», «...կարճ», «...խոշոր», «...լայն» և այլն:

Սվեդիայի բարբառում – *զւնզլլ-զէզ* մասնիկով բառերն ունեն հետևյալ տեսքը. *թըղ'դ'վզ'ւնզ*՝ «բավական թթու», *իրզ'ւնզօզ*՝ «բավական երկայն», *հւնսղ-զ'ազ*՝ «բավական հաստ», «կոպիտ» և այլն: Կ բաղաձայնով վերջացող ածականի վրա դրվելիս տեղի է ունենում *Կ-երից* մեկի անկում, այսպես *սիվզօզ*՝ «թուխ», «բավական սև», *ըսըրդօզ*՝ «ծերմակ», «բավական սպիտակ» և այլն:

Զեթյունի բարբառում այս վերջածանցով կազմված ածականներն ունեն իմաստային որոշակի տարբերություն. – *կէկ-զէզ*-ն ունի «մի քիչ ավելի» իմաստը, իսկ *-կակ-ը*, որ Զեթյունի բարբառում ստացել է *-կուկ>-զուզ* ձևը, նշանակում է «մի քիչ պակաս» և արտահայտում է փաղաքշական իմաստ, ինչպես՝ *ջիյնօզգեզ*, *ջիյնօզուզ*՝ «ծերմակ», *նեղգեզ*, *նեղզուզ*՝ «անծուկ», «նեղիկ», թուրքերեն *քէլէ*՝ «քնքուշ», «սիրունիկ» բառից *քէլէզգեզ*, *քէլէզուզ* և այլն:

– *Կէկլլ-կակ* մասնիկը կարող է ավելանալ գոյականներին և նրանց հաղորդել ածականական իմաստ, ինչպես՝ *յէրեսկէկ*՝ «ծանծաղ», *լուսկէկ*՝ «պայծառ» և այլն:

Օտար բառերը ևս կարող են ստանալ այս մասնիկը, ինչպես Պոլսի բարբառի *զայիֆկէկ* (թրք. zayıf)՝ «նիհար», *շիշմանկէկ* (թրք. şişman)՝ «զեր», *դուզկէկ* (թրք. duz)՝ «հարթ», *եսմերկէկ* (թրք. esmer)՝ «թուխ», «թխավուն» և այլն⁶¹: Պարսկերեն *քօշա* (کوش=անկյուն) բառից ունենք *քօշագեզ*, որ նշանակում է «լուռ», «մեկուսի», «խաղաղ» (օր. *քօշագեզ տուն*):

զ) – *Ոտ*. մասնավորապես Կարնո բարբառի Սխալցխայի, Գյումրու և Նոր Զուղայի բարբառի թեհրանի խոսվածքներին բնորոշ – *ոտ* մասնիկը կազմում է նվազական համեմատական աստիճան. այն համապատասխանում է *-աւուն* մասնիկին, օրինակ՝ *պըզտըկօտ*՝ «փոքրիկ», «նեղ», *լէնօտ*՝ «լայն», «արձակ», *թըլօտ*՝ «նվազ», *խօշօտ*՝ «մեծ», *հըմօտ*՝ «մի քիչ հուճ», *զէնհօտ*՝ «լայն, չայնավուն» և այլն:

Համշենի բարբառում – *ոտ* մասնիկը ունի *-էողլլ-էղ* հնչյունափոխված ձևերը, ինչպես՝ *զարմըրէղ*՝ «ալ», «մի քիչ ավելի կարմիր», *զէղէղ*՝ «կանաչավուն», *զարուղէղ/զարդէղ*՝ «լուրթ», «կապտավուն», *տէղնէղ*՝ «դալուկ», «դեղնավուն», *յէշիէղ*՝ «կանաչավուն» (թրք. *յէշիլ*՝ «կանաչ»), *զայքէղ*՝ «կարճավուն», *ծօնդըրէղ*՝ «ավելի ծանր», *պըլօրէղ*՝ «կլոր, կլորավուն» և այլն⁶²:

Արեշի բարբառում – *ոտ* վերջածանցին համապատասխանում է *-օտըի* հնչյունափոխական տարբերակը, որն ավելանալով ածականի դրական աս-

⁶⁰ Թ. Դանիելյան, Մալաթիայի բարբառը, Երևան, 1967, էջ 94:

⁶¹ Հ. Աճառյան, Քննություն պոլսահայ բարբառի, Երևան, 1941:

⁶² Հ. Աճառյան, Քննություն Համշենի բարբառի, էջ 106-108:

տիճանի վրա կազմում է *հաստօտըի* «մի քիչ հաստ», «կոպիտ», *դեղիմօտըի* «մի քիչ դեղին», «դեղծան» և այլն համեմատականներ:

-*Ուտ* մասնիկը բնորոշ չէ Ձեթունի, Սվեդիայի, Պոլսի բարբառներին: Պոլսի բարբառում հանդիպում է միայն *ծերմըկօտիկ*՝ «սպիտակ», «ծերմակավուն» ձևը:

է) -*Սու* վերջածանցը գործածական է Մարաղայի բարբառում, ինչպես՝ *էրկենսու*՝ «մեծ», «բավական երկար», *կառնսու*՝ «փոքր», «բավական կարճ» և այլն⁶³:

ը) -*Տան*. Սասունի բարբառին բնորոշ այս վերջածանցով կազմվում են *զընգըլտան* «զիլ», «բամբ», *կարմըրտան* «ավելի կարմիր», «ալ» և այլ բաղդատականներ:

թ) -*Ուկ*. Սվեդիայի բարբառում -*ուկ*>-*օգ* վերջածանցով են կազմվում *սիվօգ* «թուխ», «սևուկ», *երգամօգ* «երկայնուկ», *դիղնօգ* «դալուկ», «դեղնուկ» և այլ համեմատական ածականներ⁶⁴:

Չամշենի բարբառում ևս գործածվում է -*ուկ* >-*ուգ* բաղդատական մասնիկը, ինչպես՝ *բիջիգուգ*՝ «ավելի փոքր», *գայրուգ*՝ «կարճավուն», *գեղուգ*՝ «կանաչավուն», *պայսըրուգ*՝ «բարձրավուն», *ծօնդրուգ*՝ «ծանրավուն» և այլն: Ռրական կան ածականները հիմնականում ստանում են -*ուկ*>-*ուգ* վերջածանցը, իսկ գունանուններին հաճախ ավելանում է -*ոտ*>-*էր* վերջածանց⁶⁵:

Արաբկիրի, Խարբերդի, Պոլսի բարբառներում սահմանափակ թվով որական ածականներ միայն կարող են ստանալ -*ուկ* ձևույթը, ինչպես՝ *գարմըրուկ*, «ալ», *պարագուկ* «նուրբ» և այլն:

ժ) Ղարաբաղի բարբառում մի քանի ածականների համեմատական աստիճանը կազմվում է -*ուտիկ* (<ոտ+իկ) մասնիկով, ինչպես՝ *ըրկընուտիկ*՝ «երկարավուն» և այլն:

Նշված վերջածանցներից բացի բարբառներում հանդիպում են նաև -*աշ*, -*ավորոլ*-*վոր*, -*դի*, -*լոշ*, -*թու*, -*դու*, -*տու* և այլ երկրորդական բառակազմական ձևույթներ, որոնք այդքան էլ տարածված չեն: Օրինակ՝ *լըմբըմբան*, Կր.՝ «չափազանց գեր», *կարմրաշ*, Ղրբ., *կարմըրվոր Ուկարմըրվորիկ*, Կր., *կարմըրտու*, Խրբ.՝ «սակավ կարմիր», *չօլդի*, 98՝ «սաստիկ կաղ», *ծընգըթու*, Չդ.՝ «շատ բարակ», *շուռունդու*, Չդ.՝ «բավականին հով» և այլն:

Չամեմատական աստիճան կազմելու վերը թվարկված վերջածանցներն ու միջոցները հիմնականում բնորոշ են նշված վայրերին, սակայն երբեմն դրանց սահմանները ընդլայնվում են՝ ներառելով հարևան տարածքները:

2. *Վերլուծական եղանակ*

Ինչպես նշեցինք, ածականի համեմատության աստիճանն արտահայտվում է ոչ միայն վերջածանցներով, այլև առավելական կամ նվազական համեմատություն արտահայտող հայերեն և փոխառյալ տարբեր բառերով, ինչպես՝ *քան*, Սվ.Ուլյանովի (քան+գայդ), Քսբ.Ուլյանց, ՆՁ. Ղրբ. Մդր.Ուլյանց

⁶³ Գ. Աճառյան, Զննություն Մարաղայի բարբառի, Երևան, 1926:

⁶⁴ Տ. Անդրեասյան, Սվեդիայի բարբառը, Երևան, 1967:

⁶⁵ Գ. Աճառյան, Զննություն Չամշենի բարբառի, էջ 106-108:

Որանք՞ ընկնի, ՆՁ.Որանս, Սղր.Որժանք, Շտխ.Որչանձ, Վն.Որկըց, Սս., պակաս, պատառ, դահ, Սվ.Որահա, Բրդ. Սրշ. Լ.Որդիա, Սշ.Որտրիա (թրք. *daha* «ավելի»), Երգ., *ջիլիսլիզիլիս, Լ.*՝ «ավելի» և այլն:

Լեհահայոց և Սուլավայի բարբառներում բաղդատական աստիճան է կազմվում *ալլ ալա*՝ «ավելի» բառի միջոցով, ինչպես՝ *ալ խոջա, Լ.հ.*՝ «շատ հարուստ», *ալ չուսդ, Սվ.*՝ «Ժիր», «ավելի կայտառ և արագաշարժ», *ալ վեր, Սվ.*՝ «ավելի բարձր» և այլն⁶⁶:

Արեշի բարբառում նվազական համեմատական աստիճան է կազմվում ոչ միայն *դահա*, այլև *փորիկ* «քիչ», *պատառ, պակաս* բառերի միջոցով, ինչպես՝ *մին փորիկ բւնրւն* «մի քիչ բարակ», «նուրբ» և այլն: Սվեդիայի բարբառին ևս բնորոշ է *պակաս>բւնգուս* բառով կազմվող նվազականություն ցույց տվող բաղդատական աստիճանը, ինչպես *բւնգուս ջումարտ* «ժլատ» և այլն⁶⁷:

Բարբառներում հաճախ խախտվում են համեմատական և գերադրական աստիճանների իմաստային սահմանները, և նշված բաղադրիչներով երբեմն կազմվում են գերադրական, ինչպես և բացարձակ գերադրական աստիճանի ածականներ: Նման երևույթ նկատելի է նաև Երզնկայի բարբառում, որտեղ համեմատականություն և գերադրականություն են արտահայտվում *տրիա, խիս* (>խիստ), *էփի, քիշ* (>քիչ) բառերի միջոցով⁶⁸:

Ածական անվան համեմատականություն և գերադրականություն է նշվում բարդ և ածանցավոր բառերով, նաև նկարագրական արտահայտություններով, որոնք ունեն նշվող հատկանիշի առավել կամ սակավ լինելու իմաստ և խստորեն չեն տարբերակում որակական ածականի աստիճանները: Այսպես՝ *թոկալ, Ակն.*, *թոփարլաքլ թոփարլախ, Պլ.*՝ «չափազանց գեր», *բրով բրիշակ եղած, Վն.*՝ «հիմնահատակ ավեր», *խորանդղը, Վն.Որ խորունտը, Սշ.Որ խորանք, Սկս., անտալ, Գրս. Եր. Լ. Ղրք. Նն. Վն.*՝ «չափազանց խորը», *գեջ, Ղգխ.*՝ «շատ փնթի», *մեկ առկայի չօգտող, Պլ.*՝ «չափազանց քիչ», *բանալիլզող բանալի, Սվ.*՝ «շատ ճարպիկ և հնարագետ գող», *կուճի, 103Որպիծի* «փոքրիկ», *գրգադո, 93*՝ «թեթևակի կաղ», *ցածրաշեն, Ղգխ.*՝ «բավական ցածր» և այլն:

Գերադրական և բացարձակ գերադրական աստիճան

Բարբառներում ամրակայված չէ գերադրականի կազմության մասնիկավոր ձևը, և առավելաբար տարածված են նկարագրական, վերլուծական եղանակները: Քիչ չեն նաև օտար լեզուների ազդեցությամբ առաջացած նորանոր ձևերը: Սակավաթիվ բարբառներում միայն կարելի է հանդիպել գերադրականի նախաածանցավոր կազմության: Այսպես՝ Ջեթունի բարբառում վերլուծական կազմություններից զատ կիրառական են նաև գրական հայերենին բնորոշ *ամենա-* բաղադրիչով կազմված համադրական ձևերը, ինչպես՝ *ամենա-*

⁶⁶ 7. *Աճառյան*, Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, հ. 1, էջ 78:

⁶⁷ 4. *Հանանյան*, Սվեդիայի բարբառը (խտրբեկի խոսվածքը), Երևան, 1995, էջ 91:

⁶⁸ 7. *Կոստանդյան*, Երզնկայի բարբառը, Երևան, 1979, էջ 71:

պւնյօզը, ամենահըսդը, ամենաըռնդը և այլն: Բարբառների գերակշիռ մասում գերադրականություն է արտահայտվում *ամեն* բառի բացառական հոլովածով, ինչպես *ընընըն Որնընցմըն*, *Յնչ.*, *ըմմընան*, *Ղրբ.*, *հըմմենից Ողըմմենից*, *Վն.*, *հըմմեննի հըմմընից*, *Շտխ.* և այլն:

Ածականի գերադրական աստիճանի կազմությունը սակավաթիվ բարբառներում միայն առանձնակի, ինքնակա դրսևորում ունի:

Այսպես, առանձին բարբառներ ունեն հետևյալ պատկերը:

Վանի բարբառում գերադրական աստիճան կազմելու համար ածականին կցում են *հան* (թրք. *en* «ամենա-»)՝ մասնիկը, օրինակ՝ *հան պունցըր* «ամենաբարձր»: Այդ մասնիկի *հեն* հնչյունափոխական տարբերակով գերադրական ածականներ են հանդիպում *Յամշենի Սալայի խոսվածքում*, ինչպես՝ *հեն միժ*, *ճանիկում՝ հըն մէժ* և այլն: *Յամշենի* բարբառում ավելանում է նաև *բինդ*՝ «պինդ» բառը, ինչպես *բինդ մէժ* և այլն⁶⁹: Սվեդիայի բարբառին ևս բնորոշ է գերադրականի այս ձևը՝ *պինդ առվակ* «չքնաղ», «չատ գեղեցիկ» և այլն:

Պոլսի բարբառում ածականի գերադրական աստիճանն արտահայտելու համար գործածվում է *պինդ* բառին հոմանիշ *ամուր* ածականը, այսպես՝ *ամուր անուշ*՝ «չատ քաղցր»: Արարատյան բարբառի Երևանի խոսվածքում գերադրականություն է արտահայտում *դառն* ածականը, ինչպես՝ *դառն տխուր* «սաստիկ տխուր» և այլն:

Ջեթրունի բարբառում ունենք. ա) *ալայինն* (թրք.՝ «բոլորից») բառը, որի հետ դրվում է նաև *զանդ* բառը, օրինակ՝ *զանդ ալայինն մինձ*. կարող է ավելանալ նաև *դահա* բառը. *զանդ ալայինն դահա անուշ* և այլն, բ) դրական աստիճանի վրա դրվում է *խը'նձ* (>խիստ) բառը. *խը'նձ մինձ*, *խը'նձ օնուշ*, *զանդ ալայինն խը'նձ մինձ* և այլն, գ) ածականի սկզբում դրվում է թուրքերեն *յնն* (en) մասնիկը, ինչպես՝ *յնն մինձ*, *յնն հօսդ*, *յնն բայօզ* և այլն⁷¹: Ի դեպ, Գ. Յանայանը այս մասնիկը համարում է հայերեն՝ վկայաբերելով հատրբեկի խոսվածքի *յնն*, *յնզ/յնն*, *յնզ* մասնիկները, որոնք ըստ բարբառագետի՝ պետք է ծագած լինեն *ան*, *անիկ* նախածներից⁷²:

Սվեդիայի բարբառում գերադրական աստիճան կազմելու համար ածականին կցում են *քանզ* (>քանց), թրք. *ալայ*՝ «բոլոր», թրք. *en*, *eng>ենքը* կամ *յնզըր*՝ «ամենից» բառերը, ինչպես՝ *քան զալայը մինձ*, *քան զալայը յնվիլա դահ Ողըհա մինձ*, *ենքը մինձ* «ամենամեծ», *յնզըր ձեռնըր* «ամենածանր» և այլն: Սվեդիայի բարբառում ածականը գերադրական իմաստ է ստանում նաև, երբ հատկանշվող գոյականից առաջ դրվում է որոշիչ-որոշյալի այնպիսի կապակցություն, որի հետ մտովի համեմատվում է հատկանշվող առար-

⁶⁹ *Յ. Աճառյան*, Քննություն Վանի բարբառի, Երևան, 1953, էջ 146:

⁷⁰ *Յ. Աճառյան*, Քննություն Յամշենի բարբառի, էջ 106-108:

⁷¹ *Յ. Աճառյան*, Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, հ. 1, էջ 114:

⁷² *Գ. Յանայան*, Սվեդիայի բարբառը (հատրբեկի խոսվածքը), էջ 93:

կան: Այսպես *ծուռղոր լուռ* «լեռան պես ծանր», «գծվար», *բուղ կաղկաշ* «ցուրտ», «սառույցի պես պաղ», *շուղ զըրըք* «կրակի պես տաք», «բարկ», *քուղցըր միղդ* «ամուշ», «մեղրի պես քաղցր», *գաթմէր շըկիկ* «ալ», «հարսնուկի պես կարմիր» և այլն⁷³: Նման կազմություններ կան նաև Մուշի և Սասունի բարբառներում, ինչպես *կանաչ վարոց*՝ «երիտասարդ» (հոտաղներ), *նախշուն գոգնոց* «սիրուն» (աղջիկների) և այլն:

Սասունի բարբառում գերադրական աստիճան է կազմվում *թըվղընու* բառով, ինչպես *թըվղընու խիղջ* «ամենախեղճ», «թշվառ», *թըվղընու միժ* «ամենամեծ», «հսկա» և այլն⁷⁴:

Կարնո բարբառում գերադրականություն է արտահայտվում թուրքերեն *բիթուն* «բուլորը» բառի բացառական հոլովածուով, ինչպես *բիթունէն խորոդ* «բուլորից սիրուն», «չքնաղ» և այլն: Արեշի բարբառում ունենք նշված բառի *փութունն* հնչյունափոխված ձևը, ինչպես *փութունն հերկան* «բուլորից երկար», «բարձր», *փութունան հաստ* «ամենից հաստ», «կոպիտ» և այլն: Բուրդուրի խոսվածքում *փրթավըն* («բիթուն») հնչյունական զուգաբանությանը ավելանում է *անէ* բառը, ինչպես՝ *փրթավըն անէ օքուդ* «ամենալավ», «ընտիր», *փրթավըն անէ պիտիկ* «բուլորից փոքր», «նվազ» և այլն: Թուրքական լեզուներից փոխառյալ *լափ* «ստույգ», «անտարակույս» բառով կազմությունները ևս այս տարածքում կազմում են գերադրական աստիճան, ինչպես՝ *լափ թեզա* «ամենանոր», «ընտիր» և այլն:

Ղարաբաղի բարբառում գերադրական աստիճանը կազմվում է ոչ միայն *ըմնընան*, այլև *ւնռռ* կամ *լօխչու* (*լօխ* «բուլոր») բառերով, ինչպես *ըմնընան պընոը*՝ «ամենապինդը», *ւնռռ ըրկընավուն*՝ «էլ ավելի երկայն», *ւնռռ լօխչու ըրկընավուն*՝ «բուլորից ավելի երկար», *ւնռռ խըլըքավուն*՝ «խոնարհ», «համեստ», *լօխչու մըծծը*՝ «ամենամեծը» և այլն: Առհասարակ *ըմնընան* ձևի հետ *ւնռռ* բառը չի գործածվում⁷⁵:

Ա. Պողոսյանը *լօխ* բառի առաջացումը կապում է *ողջ* բառի հետ, որտեղ դժ-ն Ջաղրուքի բարբառի հնչյունական օրենքով դարձել է *խչ* կամ *խծ*: *n* երկհնչյունի վ բաղադրիչը փոխարինվել է չ-ով, և բառն ընդունել է *լոխչ* կամ *լօխծ* ձևը, հետագայում ընկել է չ(ծ)-ն⁷⁶:

Ջաղրուքի բարբառում ածականի գերադրական աստիճանը կազմվում է *շատ*, *ւնռռ*, *լուխչաց*, *լափ* բառերով: Բարբառին բնորոշ են նաև գերադրական աստիճանի կազմության համար գործածվող մի քանի բառեր, որոնք, որոշակի հաջորդականությամբ դասավորվելով, կազմում են ածականի բացարձակ գերադրական աստիճան, այսպես՝ «ամեհի», «հսկա» ածականների

⁷³ Ս. Անդրեասյան, Սվեդիայի բարբառը, Երևան, 1967, էջ 75-76:

⁷⁴ Վ. Պետոյան, Սասունի բարբառը, Երևան, 1954, էջ 38:

⁷⁵ Չ. Աճառյան, Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, հ. 1, էջ 114:

⁷⁶ Ա. Պողոսյան, Ջաղրուքի բարբառը, Երևան, 1965, էջ 127-128:

համար որպես հոմանիշ ունենք *ւնռէ լուխչաց շատ մեծ* բացարձակ գերադրական աստիճանը: *Լափ* գերադրական մասնիկը բնորոշ է նաև *-ում* ճյուղի երևանի, Ազուլիմի, Ղարաբաղի և *-չ* ճյուղի Սարաղայի բարբառներին, օրինակ՝ *լափ աղեկ*, *լափ ծուշ* և այլն:

Լոռու խոսվածքում գերադրականություն է արտահայտվում *չիմնու*, *չիմնուց*⁷⁷ բառի միջոցով. *չիմնու՛մ չիմնուց՛մ չիմնուցը նիհար՝* «բոլորից նիհար», «վտիտ», *չիմնու՛մ չիմնուց՛մ չիմնուցը լավ* «բնտիր» և այլն: Գորիսի խոսվածքում ևս գործածելի են *չիմ՝չիմնն*, ինչպես նաև *լօխ*, *լավ*, *շատ* բառերը⁷⁸:

Ազուլիսի բարբառում գերադրական կազմելու համար գործածվում են *դիփնուց* II *դիփունուց* II *դիփնանց*, *շօտ*, *լւնի* բառերը, ինչպես *շօտ միծ*, *լւնի միծ*, *դիփնանց միծ*: *Դիփ*, *դիփունը*, *դիփունանց* բառերը շատ բնորոշ են Թիֆլիսի բարբառին:

Չարաբերական գերադրականի այս կազմություններից բացի բարբառներում հաճախադեպ են բացարձակ գերադրականները, որոնց կազմությունը երբեմն չի տարբերվում հարաբերական գերադրականի կազմությունից, երբեմն էլ բացարձակություն է արտահայտվում որոշ մակբայ-ածականների հավելումով, նախամասնիկավոր հարադիր բարդություններով և հիմնականում թուրքերենից կատարված փոխառություններով:

ա) **Մակբայ-ածականի հավելումով կազմություններ**. Ղրիմի և Նոր Նախիջևանի բարբառներում ածականի վրա դրվում են *շատ*, *խիստ*, *պինդ* բառերը, ինչպես՝ *շատ աղվոր*, *խիստ աղէկ*, *խիստ դեսօք*, *խիստ կարմիր* և այլն: Նոր Նախիջևանի բարբառում գործածական է նաև *հրաշալի* բառով կազմված ձևը⁷⁹, ինչպես՝ *հրաշալի քաղցր*, *հրաշալի փնթի* և այլն: Չետաքրքիր է, որ այս բառը դրվում է նաև բացասական իմաստ արտահայտող ածականների վրա ևս:

Ձեթյունի բարբառում *խիստ*-ը դարձել է *խինց*, օրինակ՝ *խինց մեծ* «շատ մեծ», «ամեհի» և այլն:

Նիկոմեդիայի շրջանում, Յամչենում և Սիվրի-Յիսարում գործածական են *պինդ աղէկ*, *պինդ մեծ*, *պինդ բարձր* ձևերը:

Արեշի բարբառում բացարձակ գերադրականություն է արտահայտվում դրական աստիճանի վրա *շատ*, *լափ*՝ «բոլորովին», *մօք*՝ «մուգ», *դոմ*, *փաք*՝ պարսկերեն *فک* «մաքուր», *թափ*, *կօծօրունը* բառերի հավելումով: Այսպես՝ *դոմ սև*՝ «գուտ», «անխառն», «շատ սև», *ղըրմըզի կօծօրունը*⁸⁰ «վառ կարմիր», «ալ» և այլն:

Գունանուններին ավելացող *զըռ* բառը ածականներին հաղորդում է բացասական հնչեթանգ, օրինակ՝ *զըռ կարմիր*, Մշ., *զըռ դեղին*, Կր. և այլն:

բ) **Նախամասնիկավոր հարադիր բարդությամբ կազմություններ**. Բացարձակ գերադրականություն, նաև սաստկականություն են արտահայտում

⁷⁷ Մ. Ասատրյան, Լոռու խոսվածքը, Երևան, 1968, էջ 105:

⁷⁸ Ա. Մարգարյան, Գորիսի բարբառը, Երևան, 1975, էջ 153:

⁷⁹ Զ. Ամառյան, Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, հ. 1, էջ 114:

⁸⁰ Ա. Լուսենց, Արեշի բարբառը, Երևան, 1982, էջ 91-92:

հայերենի բարբառներում տարածված նախամասնիկավոր հարադիր կազմությունները, որոնք կարելի է դասել իմաստային տարբերակունով հոմանիշների շարքում: Օրինակները ցույց են տալիս, որ յուրաքանչյուր ածականի համապատասխանում է մի այնպիսի նախամասնիկ, որը կազմված է տվյալ բառի առաջին բաղաձայնից, եթե բառը սկսվում է բաղաձայնով, գունարած առաջին ձայնավորը և *մ, ս, փ* բաղաձայններից որևէ մեկը: Գերադրականի նման մասնիկներ կարող են դրվել նաև ածականաբար առնված գոյականի վրա: Այսպես *ճեպ-ճեղ*, Զնձ.*Ս ճիփ-ճոփ*, Սվ.*Ս նով-զնոր*, Պլ. *թնմ-թնզն*, Դրբ. «թարմ», «բոլորովին նոր», *ափ-աղտոտ*, Պլ., *քամ-քաք*, Սվ. Զնձ.*Ս քոմ-քոք*, Զթ. «փնթի», «վատ», *քուփ-քուր*, Սվ.*Ս քափ-քար*, Պլ., Զնձ. «կարծր», «կոշտ», *խափ-խաստ*, Մրդ. «կոպիտ», *ջիփ-ջիյնօզ*, Զթ.*Ս ծեր-ծերմակ*, Ախբ., *ծուփ-ծուն*, Պլ. Զնձ. «սպիտակ», *գէփ-գէննիչ*, Զթ.*Ս կաս-կանաչ*, Արբ., *տրփ-տեղին*, Զլթ.*Ս դէփ-դէղան/դիփ-դիյի*, Զթ. «դալուկ», «շատ դեղին», *լուփ-լուս*, Պլ., Զնձ. «պայծառ», *քոմ-քոշ*, Դրմ., *բնս-բնրուք*, Սվ. «ծույլ», «միշտ պարապ», *լըս-լըման*, Պլ., *նըս-նման*, Արբ. «խկը», *կափ-կարմիր*, Տր.*Ս գաս-գայնը*, Զթ. «ալ», *մաս-մավը*, Զթ., *մօս-մոռ*, Զթ. «կաս-կապույտ», *սիփ-սիվի*, Զթ.*Ս սրփ-սէվ*, Զլթ.*Ս սիմ-սիյահ*, Դրմ. «թուխ», *թափ-թաց*, Պլ.*Ս թիփ-թաց*, ՆՆ.*Ս թուփ-թուց*, Սվ., *ջուփ-ջուր*, Պլ. Զնձ. «ամբողջովին թաց», *լիփ-լիմքոտ*, Մրդ.*Ս լեփ-լեցունկ*, Պլ.*Ս իփփ-իլինք*, ՆՆ. «շատ լիքը», *նեփ-նեղ*, Պլ. «անծուկ», *ափ-անուշ*, Պլ. «քաղցր», *ափ-աժան*, Պլ. «ծրի», *ափ-առողջ*, Պլ. «կայտառ», *բաս-բարակ*, Պլ.*Ս բաս-բայօզ*, Զթ. «նուրբ», «շատ բարակ», *տաս-տափակ*, Պլ.*Ս թաս-թափազ*, ՆՆ.*Ս դնս-դնիհոզ*, Սվ.*Ս դաս-դափօզ*, Զթ. «հարթ», «տափակ», *կրփ-կլօրակ*, Մրդ.*Ս կըս-կլոր*, Պլ.*Ս զըփ-զըլօր/զուփ-զուլոր*, ՆՆ.*Ս բոնս-բոնիւր*, Սվ. «գունդ», «կլոր», *կափ-կարծ*, Պլ.*Ս գափ-գարջ*, Սվ. «շատ կարծ», *մաս-մաքույ*, Զթ., *թիփ-թեմիզ*, Դրմ. «խտակ», *չոփ-չոր*, Պլ.*Ս չոփ-չոփ*, Սվ. Զթ. «ցամաք», «շատ չոր», *դոմ-դորդ/իփ-իւղոփ*, Սվ. «ստույգ», *սուփ-սոփ*, Սվ.*Ս սուփ-սույ*, Զթ. «շատ սուր», *էփ-էյի*, Զթ. «շատ», «բավականին», *չըփ-չըփլախ*, Դրմ.*Ս ծըռ-ծիպլախ*, Զլթ. «բոլորովին մերկ», *փիս-փիթին*, Դրմ. «ողջ, ամբողջական», *էփ-էզյարէ*, Դրմ. «շատ ակներև», *բէս-բեշլի*, Դրմ. «շատ հայտնի», *թաս-թանամ*, Դրմ. «շատ ընտիր», *մըս-մընմազ*, Զնձ. «զատ», «բոլորովին մենակ» և այլն⁸¹:

Բերված օրինակներից մի քանիսում գերադրական մասնիկը ավելացել է գոյականի վրա նրան տալով ածականի իմաստ: «Գերադրականի այս ոճը թուրքական լեզուներից է անցել, ուստի և գործածական է միայն այն բարբառներում, որոնք ապրել են թուրքական բռնակալության տակ՝ ենթակա լինելով թուրքական բռնապետության ասիմիլատորական քաղաքականության»⁸², – գրում է Բ. Աճառյանը:

⁸¹ Գ. Աճառյան, Լիակատար քերականություն, հ. 1, Երևան, 1952, էջ էջ 116-118:

⁸² Նույն տեղում, էջ 119:

Ինչպես ցույց են տալիս բերված օրինակները, նախամասնիկ ունեցող հարադրավոր կազմութեամբ բացարձակ գերադրականի այս ձևերն առավելաբար բնորոշ են արևմտյան խմբակցության Պոլսի, Ջեթունի, Սվեդիայի, Նոր Նախիջևանի, Ղրիմի բարբառներին: Վանի և Առտիալի բարբառներն այս ձևերը ընդհանրապես չունեն⁸³:

Համշենի բարբառում նախամասնիկ հարադրավոր ձևերը սակավաթիվ են: Ըստ Հ. Աճառյանի՝ այս ձևերը առավելապես բնորոշ են եղել Համշենի հին բարբառին: Հետագայում սրանց տեղը գրավել է *ջիփ/ջիպ* նախամասնիկը, որը կարելի է ավելացնել ցանկացած որակական ածականի և կազմել ոչ միայն *ջիփ-ջերմագ*, այլև *ջիփ-սեվ*, *ջիփ-երզըն*, *ջիփ-լըն*, *ջիփ-շիդագ*, *ջիփ-խօշեր* և այլ բացարձակ գերադրականներ: Այս բարբառը որոշակի հետաքրքրություն է ներկայացնում գունանունների բացարձակ գերադրականը կազմելու իր յուրահատուկ ձևերով: Այդ նպատակով կարող են հանդես գալ մի քանի նախամասնիկներ, ինչպես *վըռ գարմիր*, *զըռ/վըռ յէշիլ* «շատ կանաչ», *ծիլ գարմիր*, *գիլ կըրմըզի*, *ծըլըն վիր գարմիր* (բառացի՝ «ծիլից ի վեր կարմիր»), որ նշանակում է «շատ կարմիր»⁸⁴: Հավանաբար «ծիլից ի վեր կարմիր» ասելով՝ կարելի է հասկանալ ոտից գլուխ կարմիր, ամբողջությամբ կարմիր, որ կնշանակի խիստ կարմիր:

Երբեմն նման կազմություններն արտահայտում են բացասական վերաբերմունք: *Ճիփ/ճիպ* նախամասնիկը գործածական է նաև Ախալցխայում, ինչպես՝ *ճիպ պզտիկ*, *ճիպ կարմիր* և այլն:

Կան բազմաթիվ հետաքրքիր օրինակներ, որոնք չեն ենթարկված ընդհանուր օրինաչափությանը, այսպես՝ *լաս-գաբուդ*, ՆՆ., *լեռ-կապույտ*, Սվ. «կասկապույտ», *ծընկ-դեղին*, Սվ. «ամբողջովին դեղին», *խումբ-խընդընդան*, ՆՆ.՝ «շատ ուրախ» և այլն:

Բարբառներում երբեմն բացարձակ գերադրական աստիճանի իմաստ են արտահայտում համեմատվող ածականից գրությամբ և իմաստով տարբեր որոշ բառեր: Օրինակ՝ Թումանյանի շրջանի Շամուտ գյուղում «ժլատ» ածականի գերադրական աստիճանին համապատասխանում է *կուռք* բառը, որ նշանակում է «չափազանց ժլատ»: Ղարաբաղի բարբառին ևս հատկանշական են նման հետաքրքիր ձևերը: Այսպես՝ *նըդ-ծապան* «չափազանց նեղ», *սիպտակ-դօլբանդ*, *սպիտակ քօլա* (=օսլա, կարտոֆիլի ալյուր)՝ «շատ սպիտակ», *կանանչ-մըրտօց*՝ «մուգ կանաչ», *տեղեն-խօնգ*՝ «դալուկ», «շատ դեղին», *երկան դօյդաղ*՝ «չափազանց երկար», *յօխտուտ-կըծըրտօտ*՝ «չափազանց փնթի», *պըռռօն*, Հո., *խակ-պըռռօն*՝ «շատ խակ» և այլն:

Մարաղայի բարբառում հոգնակի բացառական հոլովն ունի ածականի գերադրական աստիճանի իմաստ, ինչպես՝ *խպառտքիդեն*՝ «չափազանց հպարտ», *ճուշիդեն*՝ «բավականին մեծ», *կաչախքիդեն*՝ «ամբողջովին օտար»⁸⁵:

⁸³ Հ. Աճառյան, Բնություն Վանի բարբառի, Երևան, 1953, էջ 146:

⁸⁴ Հ. Աճառյան, Լիակատար քերականություն, հ. 1, Երևան, 1952, էջ 117:

⁸⁵ Հ. Աճառյան, նշվ. աշխ., էջ 123-124:

Նոր Նախիջևանի բարբառում գերադրական աստիճան կազմվում է ածականի առաջին վանկի վրա ուժգին և երկար շեշտ դնելով, ինչպես՝ *է՛րզան*՝ «շատ երկար», *զա՛րմիր*՝ «շատ կարմիր», *ա՛ղէգ*՝ «շատ լավ», *գէ՛է՛է՛*՝ «շատ գեշ» և այլն:

գ) **Փոխառյալ բառերով կազմություններ.** Օտար տիրակալության շրջանում արևմտահայ բարբառներին թուրքերենից անցել են *փէք*, *էն*, *ափ*, *լափ* և այլ մակբայներ, որոնք նախամասնիկի ձևով գործածվում են ածականի հետ և արտահայտում իմաստի սաստկացում:

Ինչպես նշում է Դ. Աճառյանը, *փէք*-ը թրք. *pek* «պինդ», «ամուր» բառն է, որ բնորոշ է Պոլսի բարբառին և կարող է հանդես գալ բոլոր որակական ածականների հետ, ինչպես՝ *փէք փարակ*, *փէք հաստ*, *փէք աղվոր*, *փէք աղէկ* և այլն:

էն, Ղրիմում և Նոր Նախիջևանում՝ *էնկ* (*eng*) կազմում են այսպիսի ձևեր՝ *էն մեծ*՝ «վիթխարի, ամենամեծ», *էն պզտիկ*՝ «կրտսեր, ամենափոքր», *էն աղէգ*, ՆՆ՝ «ընտիր, ամենալավ»: Այս մասնիկը ևս կարող է ստանալ յուրաքանչյուր որակական ածական:

Չալթրում հավասարապես գործածական են *էնգիլէնգը*, Թոփտի շրջանում՝ *էնգի* ձևերը, ինչպես՝ *էնգիլլէնգը*՝ *էնգի պածոք*՝ «ամենաբարձր»:

Առտիալի բարբառում գերադրականը կազմվում է *ընգ*՝ մասնիկով, որ Ղրիմի *էնգ* և Պոլսի *էն* մասնիկների հնչյունափոխված ձևն է, ինչպես՝ *ընգ՝ շաղ* կամ *ընգ՝ ալ շաղ*՝ «ամենաշատ», Լհ., *ընգ՝ ալ մեծ*՝ «վիթխարի», «ամենամեծ», *էն սեկը*, Պլ., *էնկ սեկ*, Ղրմ. ՆՆ՝ «թուխ», «ամենասև», *էն մորդերի*՝ «անդրանիկ», «ամենից երեց» (որ կա Աթինայի լազերեն բարբառում) և այլն:

Արևելյան խմբակցության բարբառներին այս ձևերը բնորոշ չեն: Թերևս կարելի է նշել միայն Երևանի և Նոր Բայազետի բարբառների հետևյալ ձևերը. *ւն վիրի ծաղիկ*, *ւն վերի արտի*, *էն վերի արտի ցորեն*՝ «ընտիր»:

Փաստերը վկայում են, որ գրական հայերենի համեմատությամբ բարբառներում ածականի համեմատության աստիճանների կազմության ձևերը բավականին բազմազան են և տարաբնույթ: Բազմաթիվ վերջածանցներով և բառերով կազմվող համեմատություններն արտահայտում են առավելական, նվազական բաղդատականի, հարաբերական և բացարձակ գերադրականի իմաստները և իմաստային նրբերանգները:

2. ԱԾԱԿԱՆԱԿԱՆ ՀՈՄԱՆԻՇՆԵՐԻ ԲԱԶՄԻՄԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆ ԲԱՐԲԱՆՆԵՐՈՒՄ

Հայերենի բարբառներում հանդիպում են բազմաթիվ բառեր, որոնք աչքի են ընկնում բազմիմաստությամբ, այսինքն՝ ունեն մեկից ավելի իմաստներ, և հաճախ այդ իմաստներից միայն մեկը, երբեմն էլ մեկից ավելին կարող են գործածվել որպես ածական ամուր և հանդես գալ իբրև արմատական ածականի հոմանիշ:

Ի տարբերություն գրական հայերենի բազմիմաստ բառերի՝ բարբառներում բազմիմաստությունն ունի իր առանձնահատկությունը: Կան այնպիսի բառեր, որոնք բազմիմաստ են տվյալ տարածքում, կան նաև բառեր, որոնք տարբեր իմաստներով ի հայտ են գալիս տարբեր բարբառներում, այսինքն՝

միննույն բառը տվյալ բարբառում կարող է ունենալ մեկ նշանակություն, իսկ մեկ այլ բարբառում մեկ այլ: Կան նաև այնպիսի բառեր, որոնց բազմիմաստությունը բնորոշ է մեծ թվով բարբառների: Ինչպես գիտենք, բարբառագիտական գրականության մեջ այդպիսի բառերի դիմաց բոլոր բարբառները նշելու փոխարեն գրվում է *ընդհանուր* (ընդհ.) ծանուցումը: Օրինակ, ընդհանուր բնութագրում ունի կովկասյան լեզուներից փոխառյալ «ծանր» բառը, որը փոխատու լեզուներում ածականական իմաստ չունի և նշանակում է «ծանրություն», «կշեռել»⁸⁶: Հայերենի տարբեր բարբառներում այն հոմանիշ է *դժվար, լուրջ, խուլ, վիրավորական, թանկ, հղի, նեխած* և այլ բառերի:

Բազմիմաստ բառերը, որպես կանոն, մասնակի հոմանիշներ են, այսինքն՝ հաճախ տվյալ բառի արտահայտած իմաստներից մեկն է դառնում մեզ հետաքրքրող ածականի հոմանիշ:

Արմատական ածականների բազմիմաստության դիտարկումը հնարավորություն է ընձեռում դրանք պայմանականորեն ներկայացնելու հետևյալ ենթախմբերում՝ ա) **ներբարբառային**, բ) **միջբարբառային**, գ) **ընդհանուր բարբառային**:

ա) **Ներբարբառային բազմիմաստություն**: Սա այն դեպքն է, երբ տվյալ բառը մեկից ավելի իմաստներ է հանդես բերում հիմնականում որոշակի տարածքում, այդ վայրին մերձակա մեկ, երբեմն էլ երկու-երեք բարբառների սահմաններում: Օրինակ՝ *քարի կոկոն*, ԿԱ՝ 1. շատ ամուր, 2. ժլատ, *քիթկախ*, Տրմ.՝ 1. փնթի, 2. չտես, ծակաչք, *օշէփ*, Գրս.՝ 1. շատակեր, 2. շատ քնող, *սըռընզի*, Հճն.՝ 1. ամուր, 2. սոնակ, 3. անասուն, *սըլոր*, Պպ.՝ 1. ամուր, 2. հարթ, ողորկ, 3. մաքուր, անարատ, *սոթ*, Վն.՝ 1. ամփոփ, 2. նուրբ, *սըպըլպոզ*, Պպ.// *սըպըլպոչ* // *սըպըլպուրիկ* // *սըպլոզ*, Վն.՝ 1. ճարպիկ, 2. աշխույժ, *սոսուլ*, Պրտ.՝ 1. բարձր, 2. սուր, *պէկ*, Ղրբ.՝ 1. բեկբեկ, 2. փոս, 3. ավեր, *ժանտեղք*, Վն.՝ 1. դաժան, 2. դեմքի դաժանություն, թթվածություն, *շահ*, Ուրմ.՝ 1. դալար, 2. խաղողի որթի նոր ծլած մատ, *զագոշ*, Վն.՝ 1. դանդաղ, 2. ծուլ, 3. խենթ, *թոռարև* (թոռ՝ անձրև+արև), Ղրբ.՝ 1. անսկզբունք, մեկ լավ, մեկ վատ խոսող, 2. տրտում, *ջաղդահ*, Ար.՝ 1. ընտիր, 2. մեծ, *տեսակոմ*, Սկս.՝ 1. ընտիր, 2. պատվավոր, *խրոթըշմած*, Ղրբ.՝ 1. թթու, 2. անքնությունից կամ հարբելուց կարմրած, 3. բավականին թթված խմոր, *լամս*, Ղրդ.՝ 1. թույլ (օր.՝ *լամս թև ու ոտ*), 2. հաստ թխված հաց, *ծըպու*, Հմշ.՝ 1. ժլատ, 2. համառ, *չինզանն*, Երգ.՝ 1. գնչու, 2. ժլատ, *սուլտուզ*, Ղրբ.՝ 1. լկտի, անպատկառ, 2. սուր, *լոկ*, Վն.՝ 1. թանի երեսի աննյութ ջուրը, 2. մերկ, *լուրջ*, Մշ.՝ 1. խած, 2. կապտավուն կտավի տեսակ, որ գործել են Հալեպում, *խըլխըլիկ*, Ադն.՝ 1. խարխուլ, 2. նիհար, տկար, *խըլխըլոտ*, Պլ.՝ 1. խարխուլ, 2. շատ ծեր, *սըմսեղ*, Պլ.՝ 1. խեղճ, 2. խորամանկ, *սածաղ*, Հվր.՝ 1. կանաչ, 2. զգաստ, *զրոզա*, Կր.՝ 1. դռան փակ, 2. կոպիտ, անզետ, *սըղլուտ*, Գնձ.՝ 1. հարթ, 2. սուր, *սըղլուր*, Փրպ. Աշտ.՝ 1. նեղ, 2. երես առած, *սընմամ*, Բլ.՝ 1. հարթ, 2. ամուր, *սըլուլիկ*, Ակն՝ 1. հարթ, 2. բարակ ու երկար, *նաղան*, Վձ.՝ 1. հիմար, 2. մանուկ, *դեզ*, Խրբ. Տրմ.՝ 1. հիմար, 2. բռի, *գըլզըլած*, Կր.՝ 1. հիմ, 2. ծեր, *լավլակ*, ՇԳ.՝ 1. հիվանդ, 2. նիհար,

⁸⁶ Գ. Աճառյան, Հայերեն արմատական բառարան, Երևան, 1973, հ. 2, էջ 445:

ջաղալոգ, Զմշ.՝ 1. ճարպիկ, 2. շաղակրատ, շատախոս, *ջաղալով*, Զմշ.՝ 1. սրիկա, 2. ճարպիկ, *սըկըլմուկ*, Խրբ.//*սըկըլմուտ*, Սբ. Խրբ.՝ 1. ճարպիկ, 2. խորամանկ, *սափ*, Ղրբ. Զվր.՝ 1. մաքուր, 2. ցինջ, 3. զուտ, *խըլաթ*, Ար. Կս. Բլ.՝ 1. նեղ, 2. կարևոր, 3. խիտ, *թիլիկ-միլիկ* // *թելիկ-մեղիկ*, Եր.՝ 1. նվազ, վտիտ, 2. փոքրիկ, քմբուշ: Գ. Աճառյանը գրում է, որ իրեն հայտնի չէ, թե «թել» գոյականից է ծագել, թե «թիլ»-թույլ» ածականից: Կարելի է ենթադրել, որ առաջին իմաստը առաջացել է «թիլ»-թույլ» ածականից, իսկ երկրորդ իմաստը՝ «թել» գոյականից⁸⁷:

Լըռթի, Պլ.՝ 1. սրիկա, 2. շատ հույր (օր.՝ *լըռթի կնիկ*), *պըսպեղ*, Ուրմ.՝ 1. չնչին, 2. աչքի լույսը, *պիխծ*, Թբ.՝ 1. կոկղանք, 2. փնթի, կեղտոտ, *յեներալ*, Ղրբ.՝ 1. գեններալ, 2. սիրուն, հաճելի տեսքով, 3. մաքուր, 4. աչքերը կապույտ կամ խաժ, 5. ազնվատոհմիկ, 6. թմբիկ երեխաներին դիմելու ձև (նիհարներից այսպես չեն կոչում), *խոցոտ*, Չմ. Պլ.՝ 1. վատ, վրան փտած մասեր ունեցող, 2. հիվանդ, *լըղմօր*, Եր. Վն.// *լըղպօր*, Եր. Վն.՝ 1. փափուկ (օրինակ՝ *լըղպօր-լըղպօր ծիրաններ*), 2. ջրալի, 3. հավկիթից նոր դուրս եկած, 4. նիհար, *սավա*, Խզն. Վն. Շտխ.՝ 1. մատղաշ, փոքր, 2. ծծկեր երեխա, 3. մի տարեկան հորթ, *սիտոտ*, Խտջ.՝ 1. քաջ, 2. ջղային, *բալըրդուգ*, Եվդ.՝ 1. գեր, 2. առույգ, կայտառ, *կածման*, Ղրբ.՝ 1. նիհար, 2. շատակեր, *կախ-կախ*, Չմ.՝ 1. հիվանդ, 2. տխմար, ապուշ, *կանծիկ-մանծիկ*, Վն.՝ 1. գանգուր, կռուգ, 2. պչրուն, մագուկ, *պըտուտուրիկ*, Ար.՝ 1. սիրուն, 2. չալ, խայտաբղետ, *մեծ*, Զմշ.՝ 1. երկար (օր.՝ *մեծ գիշեր*), 2. բարձր, զիլ (օր. *մեծ ծայն*), *կըտիտ*, Նն.՝ 1. բարդ, խճճված, դժվար լուծելի գործ, 2. կամաց, դանդաղ, *կըմթոռ*, Ղրբ. Ղրդ.՝ 1. թշվառ, 2. շատ մաշված, գրեթե պոչը միայն մնացած, 3. պոչն ու թևերը կտրտած հավ, *կեծել*, Վն.՝ 1. աշխույժ, 2. բորբ, տաք կրակ, *կըծըպօղուն*, Ղրբ.՝ 1. բորբ, հրաշեկ, 2. առույգ, ժիր, *փառթալ-փուռթալ*, Նն.՝ 1. փնթի, 2. հին ու մին, կոտրտված բաներ, *տըռալ*, Վն.՝ 1. ծույլ, 2. գող, 3. թագավոր, *սըլվըլիկ*, ՆԲ.՝ 1. նուրբ, նրբակազմ, 2. ճարպիկ, աչքաբաց, *լատան*, Ղզխ. Ղրբ.՝ 1. կեղևը հանած խոշոր երկար փայտ՝ գերան շինելու համար, 2. ընկույզ թափելու երկար փայտ, 3. երկար, բարձր (օր.՝ *լատան հասակ*) և այլն:

բ) **Տարբարբառային բազմիմաստություն:** Սա այն դեպքն է, երբ տվյալ բառը որոշակի տարածքում ունի մեկ որոշակի իմաստ, իսկ մի այլ բարբառախմբում այլ իմաստ ու կիրառություն: Ի դեպ՝ այս խմբում ունենք անհամեմատ մեծ թվով ածականական հոմանիշներ՝ ի համեմատություն նախորդի, ինչպես նաև հաջորդ խմբերի (տե՛ս ստորև):

Անիուշ, 1. Սկս.՝ դինջ, 2. Սկս. Ղրբ.՝ հիմար, խենթ, 3. Սկս. Ղրբ.՝ նվաղ:

Անմուխ, 1. Թբ.՝ ժլատ, 2. Ախց.՝ չափազանց հարուստ, որ իբր այնքան պատրաստի ուտելիք ունի, որ առանց կրակ վառելու կարող է բազմաթիվ հյուրեր պատվել:

Բալարդ, 1. Զրս.՝ գեր, 2. Զրս.՝ դալար, թարմ ծաղիկ, 3. Եվդ.՝ առույգ, կայտառ:

Բամբարակ, 1. Նն. Պլ.՝ թույլ, 2. Նն. Պլ.՝ խեղճ ու անճարակ մարդ, 3. Խրբ.՝ զվարթ, կատակասեր:

⁸⁷ Տե՛ս Գ. Աճառեան, Դայերեն գառառական բառարան, Թիֆլիս, 1913, էջ 356:

Բրդի, 1. Կրճ. Ար. Ղրբ. կոպիտ, 2. Զմշ. դժվար (օրինակ ճամբան բրդի է, չես կարող երթալ), 3. ՆՆ. նագուկ, դժվարահամ:

Թալ, 1. Ղրբ. մեծ, խոշոր, 2. Ալշ. Բլ. Սկս. Մշ. Շտխ. Աստ. Վն. ձմեռը այծերին իբրև կեր տալու համար անտառի քփերից կտրված տերևներ:

Թըռթըռիկ, 1. Ղրբ. աշխույժ, 2. Լ. Ախց. Պլ. շատ բարակ զգեստ:

Թըռչկամ, 1. Եր. Ղրբ. աշխույժ, 2. Ղրբ. ընդհանուր անուն ճանճի, մժեղի և ցման բաների:

Ժարի, 1. Կսր. Ալշ. Ախց. Ասլ. Եր. Կր. Մշ. Շմխ. Պլ. Ջղ. Սբ. Տգր. աշխույժ, 2. Ախց. Սկս. Սլմ. Վն. առողջ, 3. Սկս. կենդանի, 4. Խրբ. պինդ, կարծր, 5. Զրս. բարձրածայն, 6. Խլ. շուտ-շուտ, հաճախ, 7. Խրբ. գաղտնապահ:

Ժուռ, 1. Խն. Մշ. Վն. ընդհանրապես խակ պտուղ, 2. Եր. Լ. Ջղ. ազդիս, խակ խաղող, 3. Թբ. անտառային խաղող, 4. Խտջ. խաղող (խոտրջուրում խաղողը միշտ թթու է, այդ իսկ պատճառով այս անունն ունի), 5. Վն. օրիորդական չգարգացած ստիմբներ, 6. Զմշ. ողկույզ, 7. Թբ. թթու ապուր, 8. Վն. թթու դեմքով, խժժռադեմ, 9. Լ. թթու:

Լավագ, 1. Վն. խիստ միտար, վտիտ, 2. Լ. սին, անպետք (օր. լավագ, լընգ ու լավագ մարդիկ),

Լոթռան, 1. Ազլ. Ղրբ. ազահ, շատակեր, 2. Ղրբ. շաղակրատ:

Լորիկ, 1. Լ. լկտի (օր. Լորիկ լակոտ), 2. Լ. մուրացկան, 3. Մշ. պնդերես, 4. Մշ. գնչու:

Լըպըռտուկ, 1. Պլ. վատ, անհամ կերակուր, 2. Ղրբ. լիրբ, հանդուգն:

Լըպուդ, 1. Չն. փնթի, 2. Չն. երես առած 3. Թբ. դեռահաս, 4. Ղզխ. խաբեբա:

Խաթուն, 1. Եր. Մշ. Պլ. ազնվական կին, 2. Պլ. համեստ:

Խուճար, 1. Եր. գինարբ, հարբեցողությանը հաջորդող թմրությունը, 2. Ալշ. Մշ. Վն. սառած, պաղած հայացքով, 3. Սբ. Ար. փոքր-ինչ շիլ հայացքով, 4. Սբ. խենթ, գիժ (մարդ կամ ծի):

Կամացուկ, 1. Պլ. Ակն. Արբ. Կսր. ՆՆ. մեղմ, 2. Այնթ. վարպետորդի, խորամանկ:

Կարդացվոր II կարդացող, 1. Արբ. Պլ. Մշ. կիրթ, ուսյալ, 2. Վն. ընթերցասեր, 3. Պլ. Վն. հմայող, գուշակ, 4. Պլ. Վն. մահմեդական մուլլա, 5. Սվ. դատավոր:

Կըճատ, Վն. 1. կարճ, փոքր, 2. կիսատ, կտրատ, 3. ծայրերը կտրած, կարճ մնացող, 4. Ադն. Սվ. վառված մոմի մնացած կտորը, 5. Սվ. ծխախոտը վառվելուց հետո մնացած կտորը, 6. հնացած ավելի մնացած մասը:

Կոշտ/գօշր, 1. Ազլ. Եր. Գրս. Ղրբ. Ախց. Սբ. Տգր. Թբ. Ալշ. Մշ. Ջղ. Սլմ. Վն. կարծր, անհարթ, կոպիտ, 2. Ալշ. Ռդ. Ոգ. Ակն. հողի գուղձ, 3. Ակն. թարխանայի չորթանի կտոր, 4. Մրդ. պանրի և այլնի մեծ կտոր, 5. Կր. սառած հողի հաստ կտոր, 6. Ախց. Խրբ. մարմնի կոշտուկ:

Ինչպես նկատում ենք, վերջին օրինակների բարբառներում առկա ոչ բոլոր իմաստներն են ածականական:

Կոկլիկ, 1. Ղրբ. կլոր, բոլորակ (օր. կոկլիկ երես, խնձոր), 2. Եր. Ղզխ. Ղրբ. հարթ:

4ոկո. 1. Խրբ. կլոր, գնդածն, 2. Խրբ. լերկ, անմագ, 3. Խրբ. անպոչ հավ, 4. մնկ. Ակն. հավկիթ, 5. ՆՆ. ամործիք, 6. մնկ. Սվ. մրգեղեն, պտուղ, 7. մնկ. Թբ. պանիր:

Կոծակ, 1. Դրբ. պինդ, ամրակազմ, 2 Թբ. կոլոտ (օր. կոծակ տղա), 3. Կսր. ծառերի բողբոջները, 4. ՆՆ. ծխախոտի մնացորդը, 5. ճախարակի մաս և այլ իմաստներ:

Կըտրուկ, 1. Ախք. Եր. Զթ. Սլթ. Մրշ. Մրգ. հատու, սուր (օր. կըտրուկ դանակ), 2. Մշ. Վն. կտրված, 3. Ղգխ. Թբ. կտրիճ, 4. ՆՆ. Պլ. թունդ զինի, քացախ, 5. Պլ. կարճ, համառոտ պատասխան, 6. ազդու, ազդեցիկ մարդ, 7 Զն. ժիր, աշխատասեր կին, 8. կըտրոկ, Գրս. սուր:

Կուրթ, 1. Սկս. Ոգ. խոպան, անմշակ, 2. Ալշ. պինդ մածուն:

Հովան, 1. Զրս. գով, 2. Մշ. օգոստոս ամսվա լուսնին տրված ածական (օր. Լուսին, իմ հովան լուսին, կերթար գիշեր անահուն), 3. Կր. շատ տաք ջրի վրա ավելացվող սառը ջուրը:

Մըզմըզ, 1. Եվդ. Դրբ. Պլ. դանդաղ, դանդաղաշարժ, 2 Ախց. Վն. կծծի, 3. Դրբ. կակազ, 4. Լ. նենգ, խարդախ:

Շօյլ շոր, Զթ. Ոշար, Ակն Ադն. Ռդ. Սբ. Քսբ. 1. շղարշ, 2. Ակն Ադն. Ռդ. Սբ. Քսբ. սիրուն, 3. Ռդ. սառույցի բարակ խավ, որ ջրի երեսն է պատում, 4. Զն. վզնոց, 5. Սվ. հիմնականում այլակրոն կանանց ծածկող բարակ սավանդ:

Պապուկ, 1. Պլ. չտես, ագահ, մուրացկանի նման, 2. Ապր. Բլ. Եվդ. Խթ. ՆՆ. խեղճ ու ծեր, 3. Ալշ. Պլ. մուրացկան, 4. Ալշ. թոնիրից ելնող մի տեսակ միջատ, 5. Վն. մոխրագույն, խայթող մեծ միջատ, 6. Խտջ. ուտելի բանջար, 7. քրդերեն «պապուկ», որ փոխառված է հայերենից՝ «աղքատ, թափփված»:

Պարտապանաց, 1. Պլ. Ամս. Սլթ. Վն. խոշոր, մեծ (շատ մեծ քիթ, տուն ևն) 2. Պլ. չափազանց գեր, 3. Ադն. կոշտ (ծեռք, դեմք ևն):

Պըլլուտ, 1. Ար. ՆԲ. Թբ. Դրբ. Մղր. Գրս. Ալշ. Խ. Շիր. աղքատ, 2. Սղր. անառակ:

Զուրը կակուղ, 1. Դրբ. Պլ. բարի, հանդարտ բնավորությամբ, 2. Դրբ. հեշտությամբ ընկրկող, անճանաչող, բարոյականից թույլ (կին) և այլն:

Զուր կտրած, 1. Դրբ. սառն (տաք ըմպելիքի մասին կաթ, սուրճ, թեյ և այլն, երբ սառչում է), 2. Պլ. վարժ սովորած, 3. Դրբ. Պլ. վատ, որակը կորցրած, ջրահամ դառած, 4. Թբ. փուչ:

Սեռդ, 1. Առտ. Սջվ. խիտ (օր. սեռտ սանտրդ), 2. Մշ., սեռտ, Եր. պինդ (օրինակ սեռդ ծմերուկ, բողկ, սեռտ ծու, փայտ), 3. Մշ. դասը լավ սովորած, 4. սեռտ, Սլն. Վն. թարմ, առույգ, քաջառողջ, 5. սիրտ, Թբ. թանձր, 6. սեռտ, Ար. ՆԲ. Դրբ. Մշ. Վն. ա) աշխույժ, բ) խիտ, 7. սիրտ, Պպ. ա) խիտ, բ) աշխույժ, գ) լիքը, թարմ, 8. սիրդ, Սս. ա) խիտ, բ) աշխույժ, գ) առողջ:

Սըլքած, 1. Արբ. տրտուն, լքված, մեկուսացած, 2. Ադն. վտիտ, նիհարած:

Սըլլած, 1. Եվր. երկչոտ, 2. Պրտ. սմքած:

Սըռսուռ, 1. Մշկ. ՆԲ. Վն. Ք. զուտ, մաքուր, հատ-հատ, 2. Երգ. Վն. մի քանի օր նստելով՝ խտացած, խոշորացած ձյուն, որի հատիկները արևի ճառագայթների տակ հատ-հատ փայլում են (օր. սըռսուռ ձյուն), 3. Եվդ. խոշոր, ոչ

այնքան բարակ ծեծված (աղ ևն), 4. *սըռսըռան*, 4ն.՝ զուտ, մաքուր, փայլուն հողի մասին, որ ղնում էին երեխաների տակ:

Տանձի կոթ, 1. Աղն. Պէ.՝ հիմար, ապուշ, 2. Ղզխ. Ղրբ. թբ. շատ նիհար:

Տըմբլիկ, 1. Ղրբ.՝ կարծ և կլոր (օր.՝ *տըմբլիկ քիթ*), 2. Եր.՝ ուռած (օր.՝ *տըմբլիկ փոր*), 3. 4ն.՝ կլորիկ, 4. 4ն.՝ հանդարտ (օր.՝ *տըմբլիկ քուծ*):

Տըփիկ, 1. Ախց.՝ հանդարտաբարո, մեղմ, 2. Կմշ.՝ մարդ, որ սուսիկ-փուսիկ անում է չսպասված բաներ:

Ցանցախ, 1. Տգր.՝ խենթ, 2. Տգր.՝ խեղկատակ, ծաղրածու, 3. Ղրբ. ճահիճ:

Տուցանք, 1. Շիր. Խր. Նն. Պլ.՝ տգեղ, անճոռնի, 2. Ասլ. Խն. Սն. Նն. Պլ. 4ն.՝ հրեշ, հրեշային երևույթ, 3. 4ն.՝ ցավ, տառապանք, նեղություն, 4. Եվդ.՝ հրաշք:

Փայտվոր, 1. Ասլ.՝ անտառից փայտ բերող, 2. Պլ.՝ ծծկ. զինվոր, 3. դաժան, 4. Եվդ.՝ ոստիկան:

Փըսիկ, 1. Ակն. Բն. Երզ.՝ փափուկ (օր.՝ *ծյուն* թեթև, նոսր, սաստիկ մանր),

2. Ակն. բրդի պես խոտ, որ փչելով թռչում է, 3. Սշ.՝ խոտի տեսակ:

Քամ, 1. Չն.՝ հուն, 2. Ակն.՝ թույլ (օղի), 3. Չն.՝ մարմանդ (կրակ):

Քըս-քըս, 1. Սբ.՝ բանասրկու, 2. Բլ.՝ ժլատ:

Օգոր, 1. Խն.՝ ուլոր, 2. Ալշ. սխալ, 3. Սշ.՝ ծուռ:

զ) **Ընդհանուր բարբառային բազմիմաստություն**: Այս ենթաբաժնում տրված են այն ածականները, որոնք ընդհանուր են մի քանի բարբառների համար և այդ բարբառներում ունեն նույն իմաստները: Այստեղ կարելի է ընդգրկել նաև այն ածականները, որոնք, համընդհանուր չլինելով բարբառների համար, իմաստներից որևէ մեկով զոնե մեկ բարբառում չեն առանձնանում:

Տակը դարդակ, ընդհ. *Ոտակը էրդ*, ընդհ. 1. աղքատ 2. արհեստի մեջ ոչ հմուտ, *սամթին*, Ար. Գնծ. Կր. Բղշ.՝ 1. հարմար, 2. կարգին, *սապի*, Նն. Ամս. Շիր. 4ն.՝ 1. երեխա, 2. հիմար, խենթ, *սարսարի*, թբ. Գնծ. Գրս. Խտջ. Բղշ. 4ն.՝ 1. հիմար, 2. մոլոր, 3. թափառական, 4. փոփոխամիտ, *պաղ*, 4ն. Եր. Պլ. Ախց. Կր. Լհ. Սշվ. Յնգ.՝ 1. սառն, 2. սառույց, 3. ցուրտ և այլն:

Ինչպես նկատելի է, ընդհանուր բարբառային բազմիմաստություն ունեցող ածականները բավականին սակավաթիվ են:

3. ԻՄԱՍՏԱԲԱՆՈՐԵՆ ԵՐԿԲԱՂԱԴՐԻՉ (ԵՌԱԲԱՂԱԴՐԻՉ ԵՎ ԱՎԵԼԻ)

ԱԾԱԿԱՆԱԿԱՆ ՀՈՍՆԱԽՇՆԵՐ

Իմաստաբանորեն երկբաղադրիչ, երբեմն եռաբաղադրիչ և ավելի, ածականներ ասելով ի նկատի ենք ունեցել այն բառերը, որոնք զանազանվում են բազմիմաստ բառերից և միաժամանակ արտահայտում են միմյանց լրացնող, իրար պայմանավորող երկու կամ ավելի իմաստ: Նման բառերը ընդհանուր առմամբ կոչվում են *երկիմաստ* կամ *կրկնիմաստ* բառեր⁸⁸:

Կրկնիմաստությունը (**двусмысленность**), երբեմն եռիմաստությունը և այլն, բնորոշ են նաև հայերենի բարբառներին: Բարբառներում երբեմն այդ իմաստները բավականին տարբեր են, նույնիսկ հակառակ իրարաբերություն ունեն:

⁸⁸ 3. *Պետրոսյան*, Հայերենագիտական բառարան, Երևան, 1987, էջ 119:

Հոմանշային շարքերում այդպիսի բառերը կարող են միաժամանակ հոմանիշ լինել մեկից ավելի ածականների: Նման բառերի իմաստները տրոհվում են երկու և ավելի ածականների միջև՝ առաջ բերելով երկբաղադրիչ, եռաբաղադրիչ և ավելի հոմանիշներ: Այսպես հայտնի է, որ նման ածականներ կան նաև գրական հայերենում: Օրինակ՝ *պարթև* ասելով՝ հասկանում ենք միաժամանակ անձի և՛ բարձրահասակ, և՛ հաղթանդամ, և՛ բարետես լինելը: Բարձրահասակ և նիհար, վտիտ, նույնիսկ բարետես անձնավորությանը *պարթև* բառով չենք կարող բնորոշել: Արդի խոսակցական լեզվում ունենք *մարխոշ* ածականը, որը միաժամանակ նշանակում է և՛ թթու, և՛ ինչ-ինչ քաղցրությամբ դուրեկան, նաև թարմ և ամուր: Տվյալ պարագայում *թթու* և *քաղցր* ածականները հակառակներ են, իսկ *մարխոշ* ածականը միաժամանակ կարող է հայտնվել և՛ *թթու*, և՛ *քաղցր*, նաև *թարմ* ածականների հոմանշային շարքերում և այլն:

Երկու և ավելի իմաստներով ածականներ գործածվում են հայերենի բոլոր բարբառներում: Նման բարբառային ածականները կարելի է բաժանել երեք խմբի. ա) *ածականներ, որոնց բաղադրիչները համադրվում են և առանձնանում արտահայտած իմաստների սերտությամբ, առնչակցությամբ, միևնույն հոմանշային դաշտին պատկանելով* (նման ածականների բաղադրիչներից մեկով պայմանավորված է նաև մյուս իմաստային բաղադրիչը), բ) *ածականներ, որոնց իմաստային բաղադրիչները հակադրություն են արտահայտում և հանդես են գալիս որպես հակառակներ*, գ) *չեզոք իմաստային բաղադրիչներ ունեցող, այսինքն՝ իմաստային համադրությամբ և հակադրությամբ չարտահայտվող ածականներ*:

ա) **Իմաստների սերտությամբ, առնչակցությամբ, միևնույն հոմանշային դաշտի պատկանելությամբ բնորոշ ածականներ:**

Նիկոմեդիայի բարբառի *քեռում* ածականը գործածվում է այս կամ այն ուտելիքի խնամքով, գեղեցիկ ձևավորումով և համով պատրաստված լինելը որակելու համար, և այդ որակումը տրվում է ոչ թե այնպես, որ տվյալ ուտելիքը լավն է, նաև համեղ է, այլ այդ կերակուրը միաժամանակ աչքի է ընկնում լավ, համեղ, ձևավոր, գեղեցիկ և ընտիր որակումներով: Նոր Նախիջևանի բարբառում հանդիպում է *սիս* բառը, որը միաժամանակ նշանակում է «խոնավ և ցուրտ», թբիլիսիի բարբառում՝ *բարձրահով* «բարձր և հով, զով» և այլն: Օրինակները բազմազան են. կան միաբնույթ և տարաբնույթ հոմանիշներ⁸⁹. Բառակապակցական և նկարագրական եղանակով արտահայտված օրինակները չենք առանձնացրել բառային հոմանիշներից, որովհետև դրանք հաճախ միևնույն գոյականին են հատկանշում և առանձնացում կիսանգեցնի ավելորդ կրկնությունների:

Այսպես՝ *ւնրոդ*, Յճն.՝ «և՛ էժան, և՛ առատ», *հօռ*, Սկս.՝ «փարթամ, խիտ, առատ ու բարձր»: Ինչպես տեսնում ենք, *հոռի* բառի «վատ, հասարակ բանի պես շատ աճած, անպետք» բացասական վերաբերմունք արտահայտող գրաբարյան իմաստը բարբառում փոխարինվել է «փարթամ, լավ աճած, առատ ու

⁸⁹ 3. Պետրոսյան, նշված աշխ., էջ 419:

բարձր» դրական իմաստով. ինչպես *Իոյս հօռ ցուրին կա յս տնորը* (Իրոք, այս տարի լավ, առատ ցորեն կա):

Մոկսի բարբառի *խօրուորտ* («հոր որդի») ածականը նշում է տղամարդու կամ կնոջ միաժամանակ ազնիվ և աշխատասեր լինելը:

Գերեզմանուց քաշածի պես, Մշ.՝ «աղքատ» և մասնավորաբար անոթի, *սրպուլու*, Վճ.՝ «աղքատ» և հատկապես մերկ. այս հոմանիշները շեշտում են անոթի և մերկ լինելը՝ չկարևորելով աղքատ լինելու մյուս հատկանիշները:

Սանգ, Ար.՝ միաժամանակ «ծանր և ամուր», *սիրդ*, Սս.՝ «աշխույժ և առողջ», *սիռտ*, Վճ.՝ «առողջ և թարմ», «զվարթ», *սուբահ*, Ար. Ղրբ. Լ. *Սուբեհ*, Ղրբ. Յվր. «և՛ ամուլ, և՛ ազապ», *ծրվիլստիկ*, Պլ. *ծրվիլալ ծրվալա*, Պլ.՝ «աշխույժ և բարձրախոս», «ծիծաղկոտ», «թեթևսովիկ», *ծուլ ու գուլ*, Պլ.՝ «ծուլ ու բութ», «անխելք», *ղրվան*, Կր.՝ «ամուր և ուժեղ», *չալիկ*, Բլ.՝ «ամուր և տոկուն», *չըխուբըլտվեդ*, Քսբ.՝ «ամուր և անշարժ», *արջ պար ածող*, Ղրբ.՝ «ամ-ճոռնի, սև, կեղտոտ, բռի և անշնորհք», *քըթըթթան*, Մղր.՝ «աշխույժ և աշխատասեր», *երեսի գույնը գետին կաթող*, Պլ.՝ «աշխույժ, առողջ և կարմրադեմ», *ծերմըկոտիկ*, Պլ. Բ., *ծերմըլուկ*, Արբ., *ծերմըկուկ*, Արբ. Եվդ.՝ «սպիտակ ու գեղեցիկ», *մըրոշիկ*, Վճ.՝ «մաքուր և սիրուն», *սըլիկ*, Խտջ. Յմշ. Վճ. *Սըլլիկ*, Շիր. Ջվխ.՝ «աշխույժ և ճարպիկ», *նարին*, Բրչ. Սբ. Կր.՝ «բարձրահասակ ու նուրբ», *գիլգիլալ գիլգիլան*, Գրս.՝ «բարակ ու նուրբ», *չըխվա*, Շիր., *չիմշադ*, Գրս. *Սլչիմշատ*, Ուրմ., *չիմնր*, Գրս.՝ «բարակ, բարձր, մատղաշ և ճկուն», *ջեյրան*, Գրս., *սալբինազ*, Յվր., *սալվի*, Բրչ. Շիր. Վճ.՝ միաժամանակ «սլացիկ, բարձր, սիրուն, հաճելի ու նուրբ», *սըրըդ*, Պրտ., *ասեդի կող*, ՆՆ.՝ «բարձր հասակով ու շատ միհար», *աշ ընկած*, Ղրբ.՝ «հոտած և գարշելի», *բեսուֆաթ*, Կր., *ցուցանք*, Կր.՝ «տգեղ և գարշելի» և այլն:

Ինչպես տեսնում ենք, Ղարաբաղի բարբառում *աշ ընկած* արտահայտությունը շեշտում է ինչ-որ բանի, հատկապես՝ թրջված կաշվի հոտած լինելը, իսկ Կարմո բարբառի *բեսուֆաթ*, *ցուցանք* բառերը գարշելի լինելու հետ մատնանշում են նաև ինչ-որ բանի կամ անձի մասնավորաբար տգեղ լինելը:

Յռչօ, Կր.՝ «գեր և վիթխարի», *դոնդո*, Ախբ.՝ «խոշորակազմ, հաստափոր և հիմարագլուխ», *պոլոք*, Յմշ.՝ «գեր և դանդաղաշարժ», *թըմփլիկ*, Ար.՝ «գեր, գիրուկ ու փափուկ»: Ինչպես ցույց են տալիս օրինակները, «գեր» հատկանիշին համադրվող վիթխարիությունը, դանդաղաշարժությունը, փափուկ լինելը և այլն տարբեր բարբառներում արտահայտվում են տարբեր ածականներով:

Տըխպուկ, Ուրմ.՝ «զուլ, տամուկ և բորբոսնած», *պալ*, Բլ. *Սպուլ*, Պալ.՝ «լայն և ուռուցիկ, դուրս ցցված» (օր. *պալ ճակատ*), *դառնիճ*, Ալշ. Լ. Մշ. *Ս դառնիճ*, Չճ., *թթու-դառնիճ*, Չրս.՝ «դառն և թթու»: Այս ածականն ունի գոյականական կիրառություն, որ նշանակում է և՛ դառն է, և՛ թթու խնձոր (օր. *դառնիճ խնձոր և նա կերավ դառնիճ*):

Ջսիհլ, Յդ. Վճ.՝ «երիտասարդ, անփորձ և տգետ», *երկայն-ալեւուիա*, Պլ. Վճ.՝ «երկար և ծանձրալի», *ծանր ու բարակ*, Ար.՝ «երկար և մանրամասն»: Վերջին օրինակում ինչ-որ բանի ծանձրալի լինելը չի մատնանշվում, շեշտվում է մասնավորաբար մանրամասնված, մանվածապատ լինելու հանգամանքը (օր. *ծանր ու բարակ պատմություն*):

Պըլըստորիկ, Քդի «երկար, բարակ և սրածայր», լըխկած տանձ, Պլ. «երկչոտ, թույլ ու վախկոտ», թըմըջխի, Բճ. «ընտիր, ամուր, դիմացկուն, ուշ հնացող». ասվում է նաև այն կանանց, որոնք կարողանում են երկար ժամանակ տանտիկնություն անել: Ընտիր լինելու հատկանիշին համադրվող «հազվագյուտ», «շատ սիրուն, չնաշխարհիկ» լինելը Վանի բարբառում բնորոշվում է թուրուլկան ածականով:

Ջանֆիկար, Սշ. «խիստ թանկ, սիրելի, սրտամոտ, մտերիմ և հարազատ», ջիվագ, ՆՆ, ազագուն, Պլ. «թույլ և նիհար», չորչորուկ, Ար. «նիհար, վտիտ և չոր», լավլակ, ՇԳ. Դձ. «աղքատ, նիհար և հիվանդոտ», ցըմըքատեսն, Դդ., ցամաք տեղ բուսած դաղձ, Դդ. «նիհար, վտիտ և զուևատ», բամբակ, Պլ. «թույլ, անճարակ, թշվառ և կմաբարո, կանացի բնություն ունեցող», բամբակ-կոկով, Շմխ. «թույլ, խեղճ ու անճարակ», խաշիլ ուտող, Շլ. «թույլ, անճարակ», սակայն և «անպիտան, չար», ծիրանի [ծուխ], Դրբ. «սև, հորդ ու թանձր» [ծուխ], լեմբուլ, Գրս. «շատ, լայն և առատ», խեղեփ, Ակն. «բարակ, կարճ և ծաղրելի» իր, հանդերձ և այլն:

Երբ լկտի, անպատկառ հատկանիշի հետ անհրաժեշտ է շեշտել նաև տվյալ անձի չար, չարակամ լինելը, Ուրմիայի բարբառում գործածում են ա-նըսպեռ ածականը, իսկ Վանի բարբառում լկտի, անպատկառ անձը, երբ նաև ձրիակեր և պորտաբույծ է, բնորոշվում է լորկեր ածականով:

Ծանրախոս, Դրբ. «լուրջ, հանդարտ և դանդաղախոս», քոքված, Ար. Դրբ. «խարդախ, ճարպիկ և երես առած, անամոթ», բուրդը տված, Ախց. Թբ. «խեղճ, թշվառ», նաև «ծեր, պառավ», գըջըլտած, Թբ. «խեղճ ու կրակ, պատառուտած, թափթփված», թանքաշ, Կր., թանքերան, Սշ., թան փչող, Ար. «անճարակ, խեղճ ու ողորմելի», ջուրը դարի դուս հանող լըբպըտող, Ար. «երիտասարդ և ժիր», խուրխուսի, Գրս. «խոր ու մթին», ջոջիկ-ջոջիկ, Սշ. «ծանր ու մեծ», թինթին, ՆՆ. «ծեր, մաշված, թույլ և ուժասպառ», փիր, Ազլ. Շոթ. մասնավորաբար «փորձառու ծեր», թինթիլիկ, ՆՆ., լառի, Գրս. «ծույլ և ծանրաշարժ», թյօլօշ, Վճ. «ծույլ», մասնավորաբար՝ «թափթփված շորերով», չըմարուր, Գճձ. Ուչարուր, Գճձ. «ծույլ և թշվառ», չաճում, Սվ. «կարճ, կոլտ ու վտիտ», քըցփոռիկ, Պլ. «փոքր, չնչին, աննշան», պոխոր, Թբ. «կարճ ու հաստ», քյնսնս, Կրճ. Գրս. «համառոտ, կարճ և կտրուկ», խուպան, Վճ. «կոպիտ, բռի, հանդուգն և տգետ» (օր. խուպան տղաք), լամփուշ, Դրբ. Ուլոմփոշ, Գրս. Ուլըմփոշ, Գրս. «հաստ ու կոպիտ», տըռտեշ, Կր. Ուղըտող, Սշ. «գեշ, տգեղ և կոպիտ», խելքը կըտուր խոսք, Թացիկ, Պլ., թանթռավանի, Լ., թեթևահոգի, Ար., օտկաթետել, 34 «հիմար, թեթևամիտ և մշտուրախ», զրածը-թողածը չգիտցող, Պլ. «հիմար, անփույթ և թափթփված», աշխարհքը ման եկած, Եր. Դզխ. «ճարպիկ, ուշիմ և բանիմաց», ծոխլոխան, Վճ. «ճարպիկ և ճարտարախոս», ծարտարվոր, Պլ. «ճարպիկ և աշխույծ», պիժ, Շմխ. «ճարպիկ և խորամանկ»:

Օրինակները ցույց են տալիս, որ «ճարպիկ» ածականին համադրված բանիմաց, ճարտարախոս, աշխույծ, խորամանկ և այլ հատկանիշները բարբառներում արտահայտվում են տարբեր ածականներով:

Մանգաշ, Ասլ.՝ «դալար և փափուկ», խորխուփ, Ղրբ.՝ «մութ, խորը և նեղ-լիկ», պուշ, Սկս.՝ «շիլ և կարծատես», լըվըռ-լըվըռ, Պլ.՝ «շփերթ, արագ և անհասկանալի», կրռանը վերեն տվող, Էվր.՝ «արագ և անպատասխանատու զործ տեսնող», սև, Մշ.՝ «որբ և դժբախտ», բախիլ, Եր.՝ «չար և նախանձ», գանդանձ, Տգր.՝ «չար և նյարդային», թարախ ու գրռեխ ուտող, Մշ.՝ «չար և հարստահարող», քոթոսկոթոս Մն.՝ «գոռոզ, հպարտ և չարասիրտ», ժըխտուն, Չմշ.՝ «սիրուն և պայծառ, փայլիլուն», խաշխաշ, Ախք.՝ «սիրուն և կարմրագարդ» (օր.՝ ալ ու խաշխաշ հարսներ), ծակուլա, Պլ.՝ «փոքր և նեղ» (օր.՝ ծակուլա տուն), նազլի, Տգր., նագիգ, Տգր.՝ «քնքուշ, սիրուն, նուրբ և նագող», ճըլպըլտուն, Խ. Խն. Եր. Վն. Ոճըպըլտուն, Խրբ. Վն. Ոճըտճըպուն, Վն.՝ «սիրուն և փայլիլուն, խատուտիկ»։ Խնուսուն ճըլպըլտուն ածականն ունի նաև «քաղցրախոս և ժիր» իմաստները։

բ) **Բաղադրիչների իմաստների հակադրություն արտահայտող, հականշության իմաստային դաշտով բնորոշվող ածականներ**։ Նման ածականներն իրենց հերթին կարելի է բաժանել երկու խմբի. 1) ածականներ, որոնք ունեն իմաստային ներքին հակադրություն, որը բառաբարդումով արտահայտված չէ, այսինքն՝ բառը կամ վերլուծական ձևը չեն ենթադրում այդ հակադրությունը, 2) ածականներ, որոնք կազմված են հականիշ արմատներից։

1) **Բառաբարդումով չարտահայտված իմաստային հակադրությամբ ածականներ**. *պանիր հացիկ, պարզ երեսիկ, Պլ.՝ «աղքատ, բայց և հյուրասեր, մաքուր ու ազնիվ», քլսիք, Գրս. Դդ.՝ «աղքատ, սակայն շահող, վաստակող», լոթի, Եր. Ղրբ. Մշ. Շմխ. Ջդ. Թբ.՝ «հարբեցող, զեխ, սակայն ազնիվ և մաքուր»։ Լոթի բառը Վանի բարբառում բազմիմաստ է և ունի 1. սրիկա և 2. ագահ իմաստները։*

խառումառ, Մշ. Վն.՝ «թուխ և ճերմակ», լօլօգ, Կր., սուլուլիկ, Գմք.՝ «շատ բարակ ու երկար», ջավլեդ, Քսբ.՝ «բարակ ու երկարահասակ», ջեդուլար, Սբ.՝ «նիհար, սակայն ջլապինդ», պապ-պապ, Սբ.՝ «երիտասարդ, սակայն արտաքինից ծեր երևացող», չըռզարեվ, Շիր. Վն. Ո չըռզարև, Պպ.՝ «երիտասարդ, սակայն անհոգ կյանք չտեսած», նրկիերթ, Գմձ.՝ «աղքատ, սակայն հպարտ», շապկըծան, Քդի՝ «անառակ, անբարո, ճարպիկ, բայց և հրապուրիչ, գրավիչ», չանջիգ, Մդր. Ո չանջիգ՝, Մդր.՝ «նիհար, բայց գրավիչ դեմքով», զոլակլլզոլուլակ, Մշ.՝ «նեղ ու երկար», սըպըլտիկ, Սբ.՝ «նիհար ու բարձրահասակ», զօզօ, զըպպուզ, Եր., լօլօ, Թբ., լօլօգիկ, Ուրմ., լօղլօղ, Ուրմ., ջոլու, Խրբ. Քդի՝ «երկար, բարակ և տձև», զուբանի, չոդե, Մշ. Կր. Վն. Սկս.՝ «շատ երկար, բարակ ու տգեղ, անճոռնի» և այլն։

Ինչպես նկատելի է, նախորդ ենթախմբում ներկայացված *սուրահիի*, Ար. ածականը և դրա հնչյունական տարբերակները բարբառներում արտահայտում են դրական իմաստ՝ *բարձր-ը, երկար-ը* համադրելով *նուրբ-ի* հետ, իսկ վերջին օրինակներում նույն *բարձր-ը* և *երկար-ը* հակադրվում են *տձև-ի, անճոռնի-ի* և *նիհար-ի* հետ՝ արտահայտելով բացասական վերաբերմունք։

2) **Հականիշ բառերից կազմված ածականներ**. *ըչվըծիխ, Դդ.՝ «աջ ու ձախ», քըշըպեցիր, Դդ.՝ «ցածր և բարձր», պիցըիօսի, Դդ.՝ «բաց ու խուփ», տըքըիսվ, Դդ.՝ «տաք ու հով» և այլն։*

գ) *Չեզոք իմաստային բաղադրիչների հարաբերակցությամբ կազմված, այսինքն՝ իմաստային համադրությամբ և հակադրությամբ չարտահայտվող ածականներ:*

Այս շարքին պատկանող ածականների ներքին իմաստային կապն այնքան քույլ է, որ հաճախ հնարավոր չէ այն հիմնավորել. երբեմն դրանք ունեն իրար հետ ամենևին չառնչվող, միմյանցով չպայմանավորված իմաստներ: Օրինակ՝ *քառթափըռթիկ*, Պալ.՝ «և կոշտ, և բրդոտ, և անհարթ»: Ենթադրելի է, որ «բրդոտ»-ը պիտի լինի ոչ թե կոշտ, այլ փափուկ, այս իմաստներին հավելված է նաև անհարթ լինելու հանգմանքը. *խուլ*, Ղրբ.՝ «ծուռ, խորդուբորդ, անհարթ վրան մազմզուկներով», *կանկար կրծող*, Եր.՝ «աղքատ և ամուրի», *գարընջի*, Շոթ.՝ «արթուն և անհանգիստ»: Ինչ խոսք, հնարավոր է, որ աղքատը, նյութական վիճակով պայմանավորված, ամուրի լինի, և արթուն մարդը՝ անհանգիստ, սակայն նույն ածականի երկու ներքին իմաստների կապը անհրաժեշտ և փոխկապակցված չէ:

Պուպրզան, Վն.՝ «բարձր և սուր», *դըմըշխիզ*, Կր.՝ «գեր և ամուր», *թըխլիկ*, Ար.՝ «գեր և թուխ», *լոշոշ*, Սն.՝ «թույլ և անխոհեմ», *փաթաքուր*, Ադն.՝ «խեղ, ծերությունից ցնդած կամ անդամալույծ», *փոթուխ*, Չն.՝ «կոլոտ, խոշոր, կարճ ու գեր» (բառի ուղիղ իմաստն է՝ *ուղտի ծագ, կոզոն*), *տըկլազ*, Ղրբ.՝ «նիհար և մազերը թափած» (օր.՝ *տըկլազ եզ*), *պուլուր*, Սս., *զընտլիկ*, Ախց. Արբ. Պլ.՝ «կարճ, կլոր և սիրուն», *չաջողաժ*, Սվ.՝ «կոլոտ ու նիհար», *կուլիկ*, Ադն.՝ «գեր և կարճահասակ», *կայկայ*, Ռդ.՝ «չաղակրատ», նաև «թեթևտլիկ», *կարմրոշիկ*, Վն., *կարմրուկ*, Արբ. Խրբ. Պլ.՝ «գեղեցիկ և կարմիր գույնով», *իշու կտոր*, Կր.՝ «բռի, կոպիտ և անբան», *զոնգո*, ՆԲ.՝ «կոպիտ, գունդ ու կոլոշ, տծև», *ծըպու*, Յմշ.՝ «համառ և ժլատ», *տափաքուկ*, Չրս.՝ «հարթ, տափակ և փայլուն» (օր.՝ *տափտակ, քար* ևն), *յնռ*, Գրս.՝ «հարթ ու փափուկ», *սապալախ*, Չթ. Վն.՝

«տափակ, հարթ և կլոր», *տափկըլոր*, Չրս.՝ «հարթ, դրամի ձևով, տափակ և կլոր», *սըպտըրիկ*, Կյուր., *սըրսըրուկ*, Կսր., *սըպուկ/սըպըլուկ*, Խրբ.՝ «հարթ և փայլուն»: *Սըպուկ* բառը հարբերդի բարբառում բազմիմաստ է և ունի նաև «խորամանկ, խաբեբա» իմաստները:

Դալիղանլի, Կր.՝ «հիմար», նաև «աժդահա», *ծոտիկ*, Սշ. Սկս.՝ «խենթ», նաև «նվազ, պակաս», *շըլըր*, Յմշ.՝ «խենթ», նաև «շիլ», *շեթ*, Ղրբ., Սլթ.՝ «խենթ», նաև «անառակ, անբարո», *դարտախուրախ*, Պլ.՝ «հիմար և ուրախ», *քընծիզ*, Տգր., *գունծուկ*, Ախց.՝ «փոքր, մանր և կլոր», *ծըռթիկ*, Պլ.՝ *ծըռտիկ*, Սշ. Սկս.՝ «նվազ, թույլ», նաև «խենթ», *ակլեզ-պըկլեզ*, Նն., *կոմվրտան*, Սվ.՝ «պիղծ, ստոր և պարծենկոտ», *ցըքօնը-ցըքօնը*, Գրս.՝ «սառը և փխրուն», *պըլուզ-մըլուզ*, Վն.՝ «փոքր և սիրուն» (օր.՝ *պըլուզ-մըլուզ գառունկներ*), *ուլուլիկ*, Խ. Վն.՝ *հուլուլիկ Ուլուլիկ-հուլուլիկ Սպուլուլիկ*, Վն.՝ *ուլուլիկ-մուլուլիկ*, Խրբ.՝ *ուլուլուրուկ-պուլուրուկ*, Տրն.՝ *ուլուլիկ-սուլուլիկ*, Արբ., *կուլտիկ*, Չն. (օր.՝ *կուլտիկ աղջիկ*), *կըխթիկ Ուլըխթիկ*, Վն., *խըպլիկ*, Կր.՝ *խըտլիկ*, Կր., *չելեպի-ծի*, Սվ., *քասուլիկ*, Յմշ., *քոչուր*, Տգր., *քըփիկ*, Ախց.՝ *քըփըլլորիկ*, Ախց.՝ «փոքր և սիրուն, քնքուշ», *մանկունը*, Պլ.՝ «սիրուն, փոքր և ամենդ» (օր.՝ *մանկունը տղա*), *ծիծաղերես*, Կր.՝ *ծըծղերես*, Ղրբ. Պլ.՝ «սիրուն, հաճելի դեմքով և բարի», *թուրուշ/թուրուշիկ*, Ար.՝ «սիրուն ու գիրուկ», *կուլորիկ*, Սշվ.՝ «կլոր և

սիրուն», *պատ*, Վճ. «քաջ», նաև՝ «բարձրահասակ և բարեծն», *գուփիկ*, Մշ.// *քրփուկ*, Ակն// *խուփիկ*, Ար.// *խըփտիկ* // *խըփտիկ*, ՆՆ. «փոքրիկ և հաճելի, կոկիկ» (գործածվում է նաև հագուստ բնորոշելու համար), *խըժրիկ*, Ակն. «հարթ, բուրբակ, տափակ և ողորկ», իբրև մեկնուբլիանոցի մեծությամբ (օր. *խըժրիկ քար*), *մուղոմիկ*, Վճ. «հանդարտ և անդադրում աշխատող», *ճըվըռ-նիկ*, Վճ. «ճարպիկ, փոքր և ամեն բանի մեջ խառնվող, ժիր» և այլն:

Բառացանկ-հավելվածի դիտարկումից պարզվում է, որ կրկնիմաստ ածականներից շատերը կազմված են գունանուններից, մասնավորաբար հաճախդեպ են *սև* // *թուխ* (թրք. *esmer=էսմեր*) ածականով կազմված հոմանիշները, որոնք շեշտում են անծի կամ առարկայի *սև ու սիրուն, սև ու կարմիր, սև ու գեր, սև ու տգեղ, սև ու զարշելի, սև ու մութ, սև ու քարքարոտ* և այլ որակի լինելը: Այսպես *սևասիրուն*, Ղրբ., *սևիկ*, Ար., *սևուկ*, Արբ.՝ «սև ու սիրուն», *թուխին տեսօքը*, ՆՆ., *էսմեր կուգելի*, Պլ. «թուխ ու գեղեցիկ», «արևելյան գեղեցկությամբ», *սըվընըթեն*, Հդ. Գրս.՝ «սև ու մութ», *սևանթրոց*, Վճ. // *սև-աթարոց*, Ար., *սիվակած*, Թբ., *սիվճարո*, Մկս.՝ «սև ու տգեղ», *սևտեգ*, Ղրբ.՝ «սև ու զարշելի», *սևքոռա*, Վճ.՝ «սև ու քարքարոտ», *սըվըկարմիր*, Գրս.՝ «սև ու կարմիր», *թուխաչվի*, Ակն.՝ «սև ու գեղեցիկ աչքերով», *թուխթանաք*, Վճ.՝ «շատ սև մազերով ու բեղերով», նաև՝ «գեղեցիկ», *տախ*, Ղրբ., *տըխլիկ*, Գրս.՝ «թուխ և գեր» (օր. *տըխլիկ վրժխար*), *թըխկած*, Ար.՝ «թխագույն և հիվանդոտ կերպարանքով», *սևաթաթախ*, Վճ., *սևակոլոլ*, Ար. Ղգխ. Շիր.՝ «սև և կեղտոտ», *սևակիշ*, Ղրբ.՝ «սև և խոժոռ» և այլն: Քանակական առումով *սև* ածականով կազմություններին հաջորդաբար զիջում են *կանաչ, խաժ, կարմիր, կապույտ* (թուրքերեն *չախկալ*), *դեղին* և այլ գունանուններով արտահայտված հոմանիշները: Օրինակ՝ *չախմուր*, Ար. ՆՁ. Ղրբ.՝ «խաժ ու սիրուն», *չախկալ*, Լ.՝ «կապույտ ու տգեղ», *տըղնըկանանչ*, Գրս.՝ «դեղին ու կանաչ», *տըղնըկարմիր*, Գրս.՝ «դեղին ու կարմիր», *ճաղար*, Գրս.՝ «կանաչ և կապտավուն», *զանդունվ* (պարսկերեն *زاد قانور* «դեղին»), Ազն.՝ «կանաչավուն դեղին», *չալ ու բալաք*, Մշ.՝ «սիրուն», նաև՝ «չալ, խայտաբղետ», *բալաք*, Ախց. Ձթ. Մշ. Վճ. 1. «սև+սպիտակ» (օր. *բալաք սարեր*), 2. «սև+կարմիր» (օր. *բալաք կով*), *սիկ*, Մշ.՝ «կարմիր ու դեղին», մասնավորաբար այդ գույնի կավ ունեցող հող, որի նմանությամբ ասվում է՝ *սիկ արտ* և այլն:

Սև ածականով կազմությունները հիմնականում պատկանում են վերոնշյալ հակադիր իմաստներն արտահայտող ածականների խմբին, իսկ գունանունն ցույց տվող մյուս բառերով կազմությունները *երորդո՞չ չեգոք* խմբին:

Նման ածականները, ինչ խոսք, լեզվին հաղորդում են որոշակի արտահայտչականություն: Այսպիսի ածականներով բնորոշվող գոյականներն ավելի դիպուկ և պատկերավոր են արտացոլում հիմքում ընկած առարկան կամ հասկացությունը: Եվ եթե ընդունենք, որ բարբառներն ավելի մեծ չափով են արտահայտում ժողովրդի խոսքը, բառուբանը, իմաստների բազմազանությամբ ավելի կենդանի են, քան գրական լեզուն, ապա կարելի է նշել, որ իմաստաբանորեն երկբադադրիչ ածականները բարբառներում ավելի լայն կիրառություն ունեն, ավելի հաճախակի են հանդիպում բանավոր խոսքում:

4. ԲԱՌԻՄԱՍՏԻ ԿՈՆԿՐԵՏԱՑՈՒՄՈՎ ԿԱՍ ՏԱՐԲԵՐԱԿԱՄԱՐ ՀՈՄԱՆԻՇՆԵՐ

Բարբառներում հաճախ համդիպում են ածականական այնպիսի հոմա-
նիշներ, որոնք կիրառվում են իմաստային որոշակի տարբերակմամբ, այ-
սինքն՝ բառի իմաստը որոշակիորեն նեղացվում է, կոնկրետացվում, և տվյալ
բառով կամ բառակապակցությամբ բնորոշելի են դառնում միայն որոշակի
անձինք, կենդանիներ, բույսեր, իրեր կամ առարկաներ և այլն:

Իմաստային որոշակիացման, իմաստակիր դաշտի սահմանափակման
ակնհայտ օրինակներ են այն ածականները, որոնց արտահայտած իմաստը
լեզվի պատմության ընթացքում այնքան է մոտեցել իրեն միացած գոյակա-
նին, որ հաճախ տեղի է ունեցել իմաստների միաձուլում և անգամ անցում ա-
ծականից գոյականի: Նման երևույթի քննությանն է անդրադառնում Լ. Հով-
հաննիսյանը «Հայերենի իրանական փոխառությունները» աշխատության
գլուխաճառներին նվիրված բաժնում, որտեղ նշվում է, որ «տարբեր լեզուների
ընձեռած փաստերը ևս հաստատում են, որ իրոք կան որոշակի առարկայի
հատկացված գունանուններ»⁹⁰: Ապա բերվում են միայն *ծիր* բնորոշող գու-
նանունների օրինակներ ռուսերենից, հին սլավոներենից, լիտվերենից: «Ավե-
լին, կարելի է ենթադրել, որ հայերենի իրանական լեզուներից փոխառյալ բո-
լոր գունանունները սկզբնապես վերաբերել են կոնկրետ առարկայի»⁹¹:

Մեր գրի առած բազմաթիվ օրինակները ևս վկայում են, որ այդ երևույթը
տիպական է նաև հայերենի բարբառների համար: Այսպես՝ «հին» ածականին
Ալկնի բարբառում հոմանիշ է *շամշա* բառը, որով բնորոշվում է միայն հին
մթերքը, «փուլ» բառի՝ խոտրջուրի բարբառի *չունուզ* և Համշենի բարբառի
չալուղ հոմանիշները կիրառվում են մասնավորաբար փչացած ընկույզի դա-
տարկ լինելու հատկանիշն արտահայտելու համար: Որոշիչ-որոշյալի այլ կա-
պակցություններում *չալուղ*-ը չի կարող հանդես գալ որպես «դատարկ» ա-
ծականի հոմանիշ: Բաղելի խոսվածքի *սըվորիկ* ածականով, որը հոմանիշ է
«երկար և բարակ» իմաստների համադրական ձևին, բնորոշվում է միայն օձը:
Եթե մի այլ առարկա կամ իր երկար ու բարակ է, *սըվորիկ* բառով չի կարող
բնութագրվել: Նման օրինակները բարբառներում բավականին բազմազան և
բազմաթիվ են:

Մեր ձեռքի տակ եղած բազմաթիվ օրինակների ընդհանուր դիտարկումը
հաստատում է, որ զգալի թիվ են կազմում անձի հատկանիշ նշող հոմանիշնե-
րը: Զիչ չեն նաև կենդանական և բուսական աշխարհին վերաբերող ածակա-
նական կազմությունները: Ըստ այդմ օրինակները կարելի է բաժանել մի քա-
նի խմբի:

ա) Անձի հատկանիշ ցույց տվող հոմանիշներ, որոնք էլ իրենց հերթին
կարելի է բաժանել սեռատարիքային առանձին ենթախմբերի՝ հաշվի առնելով
բարբառներում դրանց տարածվածությունը և քանակը: Ունենք նման չորս
ենթախումբ:

1) Ընդհանրապես մարդուն՝ առանց սեռատարիքային սահմանա-
զատման բնորոշող հոմանիշներ. *ծեծկըվան*, Սբ: «ամբարտավան», մաս-

⁹⁰ Լ. Հովհաննիսյան, նշված աշխ., էջ 100:

⁹¹ Նույն տեղում, էջ 109:

նավորաբար «կռվարար», *ատամ ատամի տված*, Եր.՝ «ամուր», հատկապես «տոկուն», *դյուրկոկորդ*, Ակն.՝ «աշխույժ, համարձակ, ասող-խոսող», *պաղաճ ապուր*, Պլ. «սառը, անիթապույր, անհամակրելի», *ամրափորդի*, Թբ.՝ «զուսպ», մասնավորաբար «կերակուրի, որկորի համար գունար չծախսող», *անփուտ*, Թբ.՝ «ընտիր, անթերի», *այլուր-աղցան դառած*, Եր.՝ «թույլ, ծեծից, հոգնությունից թուլացած», *լվացած ձեռներով*, Եր.՝ «դատարկ, սին, չնչին, աննպատակ», *խազ*, Աշ. Ուրմ. Սբ. Սչվ. // *խայ*, Ասլ.՝ «չնչին, ապիկար» (նշված բարբառներում պտուղի ոչ հասուն լինելը բնորոշվում է այլ ածականներով), *էծերը փախած*, Թբ., *էծերը տուս տանած*, Ղրբ.՝ «խաղաղ», մասնավանդ՝ «բարկությունից հետո հանդարտված», *չըթիկ*, Պլ. Սրգ. Ամս. // *չըղիկ*, Պլ. // *չըլփիկ*, Վն. // *ջըթիկ*, Նկմ. Պլ. Եվդ. Ռդ. Բլ. // *ջըղիկ*, Պլ. Խրբ. «խեղճ», մասնավորաբար «ցնցոտիավոր», *դիմը*, Ար. Տգր. Կրճ.՝ «հանդարտ, հանգիստ բնավորություն ունեցող», *պոյա*, Թբ.՝ «կոպիտ», *պըռկոշ*, Սկս.՝ «հաստ շուրթեր ունեցող», *գըռոտ*, ՆԲ., *դըժրուկ*, Զրս.՝ «հիվանդ, մահամերձ վիճակում գտնվող», *քնմնուտ*, Սկս.՝ «հիվանդ», մասնավորաբար «հոդերի ցավով տառապող», *անվոր*, Խն.՝ «մեծ, նշանավոր, հայտնի», *արշա ընկած*, Ղրբ.՝ «մեծ, տարիքով կամ դրամով նշանավոր դարձած», *պառվադիդար*, Վն., *պառավաշենք*, Ղրբ.՝ «արտաքինից ծեր երևացող, իրականում երիտասարդ», *խըլեզ*, Կր. Պլ.՝ մասնավորաբար «կոլտ, կարճահասակ և անարժեք, չնչին», *գեղարքունի*, Թբ.՝ «ազնիվ և միամիտ», *ծըրտուտո՛ ծըռտուտ*, Ար. Ղրբ. Պլ. Կր. Վն. Սշ. Խրբ., *տըլիկ-պըլիկ*, Կր., *անշահ*, ՆՆ.՝ «վատ, չար», մասնավորաբար «ուրիշին վնաս տվող», *ավեր*, Սրշ., *ավեր ջաղաց*, Վն., *բանը ավեր*, Վն., *նա ապրանք*, Թբ., *նզովից արմատ*, Պլ., *անիծից արմատ*, Պլ.՝ «վատ, չար», *անրի-գորանք*, Տգր.՝ «վատ», մասնավորաբար «անպատիվ, կերպարանագուրկ», *թանի ճանճ*, Վն.՝ «վատ, ամեն խոսքի և գործի անհարկի միջամտող», *նեխուտ*, Սկս. // *նեխած*, Վն., *տըզոդ*, Կր., *քաքնեց*, Զմշ.՝ «վատ», մասնավորաբար «անհաշտ բնավորություն ունեցող», *անբնավոր*, Կր.՝ «երեք, անսկզբունք բնավորություն ունեցող», *խուտուրու*, Ղրբ., *խօղորնագ*, Սշ.՝ «վատ», «հակառակվող բնավորություն ունեցող», *լեպեռոշ*, Ախց.՝ «լայն, տգեղ բերան ունեցող», *բենքռատ*, Եր.՝ «ծուռ ատամներ ունեցող», *պաշ*, Վն.՝ «ծուռ հայացք ունեցող», *չախալ*, Կր.՝ «կապույտ աչքեր ունեցող», *չալաչք*, Ղրբ.՝ «չալ, խատուտիկ աչքերով», *թանթուկ*, Ղրբ.՝ «հիմար», մասնավորապես «ծեռքից որևէ իր գցող, կտորոզ, թափող», *անխընդաց*, ՆՆ.՝ «տխուր, տրտում, վաղամեռիկ», *բրօ-բրօ անող*, Թբ., *անծոտ*, Պլ.՝ «ցոփ, դրամ չունեցող, բայց պարծեցող, իրեն հարուստ ձևացնող», *չիշկո*, Պրտ. Բրդ., *չիշմօն*, 93// *չիշման*, Սբ. Ամս. 81// *ըշման*, 110՝ «գեր», *չիմշնթ*, Վժ.՝ «բարձր հասակ ունեցող», *սևբախտիկ*, Սշ.՝ «խեղճ, թշվառ». գործածվում է միայն իբրև անեծք (օրինակ՝ *Սևբախտիկ օրով եղնի քու կյանք*), *մեղմուկ*, Պլ.՝ «արտաքուստ մեղմ, սակայն կամացուկ կամ գաղտուկ գործող», *տանկոկիթ*, Տր.՝ «մաքուր, մաքրասեր, տունը կոկիկ պահող», *փութի*, Ղրբ.՝ «հեգ, զգույշ, համրաքայլ, նազուկ, ոտքերը քնքշորեն գետնին դնող», *փասան թըսի*, Ղրբ.՝ «վատ, գիտեցածը ուրի-

շին սովորեցնել չկամեցող», *կըռըմբոշ*, Ղրբ., *փըռթոշ*, Ղվ.՝ «լայն ու տգեղ կերպով գեր», *հասակը մատիս չափ, սիրտը տատիս չափ*, Խրբ.՝ «տարիքով փոքր, սակայն քինոտ, չար», *քաղցր մատ*, Ապր.՝ «հմուտ» դուդուկահար (որոշիչ-որոշյալի այս կապակցությունը, ինչպես վկայեց մի երգիչ, երաժշտական տերմինի արժեք ունի), *կերմաշ*, Վն.՝ «նիհար, թեև շատակեր», *հող կտրած պառավ*, Պլ.՝ «ծեր, բավականին տարիքն առած, մեռնելու ժամանակը հասած», *կըտուց*, ՆՆ.՝ «փոքր և սիրուն» դեմքով և այլն:

2) **Կին և աղջիկ բնորոշող հոմանիշներ.** *արարմունքով*, Ղրբ.՝ «ընտիր, շնորհալի» աղջիկ, *յուղ թափող, մեղր հավաքող, մեղր թափող, յուղ հավաքող*, Շմխ.՝ «ընտիր, տնարար» կին, *լոռ*, Մշ. Շտխ., *ամռած*, Խրբ., *տըմըմըմա*, Խրբ.՝ «թառամ, տարիքն առած» աղջիկ, *լեռ*, Ղրդ.՝ «կտի, անպարկեշտ և անառակ» կին, *մորու*, Խտջ. Քղի «խորթ, ոչ հարազատ» մայր, *ուտիմ տիտիմ, նուռում նանամ*, Ար.՝ «ծուլ» կին, *տնիս*, Ուրմ.՝ «կոպիտ, տարիքն առած» աղջիկ, *շըլըխտի*, Երգ.՝ «կոպիտ» կին, *դընդոշ*, Ախց.՝ «հիմար» կին, *գեղջիզիղջ*, Մշ.՝ «հիմար» աղջիկ, *բանարար*, Ղրբ. Թբ., *էփօղ-թըխօղ*, Ղրբ., *էփօղ-թափօղ*, Ար. ՆՆ. Պլ.՝ «ճարպիկ», մասնավորաբար «ծեռքից հմուտ, շնորհալի» կին, *թերխըշուկ*, Չրս.՝ «սիրուն, գրավիչ», մասնավորաբար «մանկական անուշուքամբ աչքի ընկնող» աղջիկ կամ երեխա, *փարթամ*, Սջվ.՝ «անառակ, անպարկեշտ, անամոթ» կին կամ աղջիկ, *տըղամարթ ախչիկ*, Ար. Կր. Մշ.՝ «քաջ, անվախ, համարձակ» աղջիկ կամ կին, *ուլիճ*, Չն.՝ «փոքր և ժիր, չարածիք» աղջիկ, *մանչ աղջիկ*, Պլ.՝ «հանդուգն, տղայի պես ազատ վարվող, փողոցներում թափառող» աղջիկ, *ճաքիտըրաքի*, Ղրբ.՝ «հպարտ, ճոխաբար շարժվող» տիկին, *երեսին ճաշ ուտելու*, Ղրբ. Շմխ.՝ «սիրուն» աղջիկ, *կըծը*, Սվ.՝ «կոպիտ, տկարամիտ» կին, *կարող-կարկատող*, Պլ. Ար. Մշ. Թբ.՝ «լավ, ընտիր», մասնավորաբար աղջիկ կամ կին, *հուրն ի հրեղեն*, Վն.՝ «սիրուն, չքմաղ» (շեշտում է կանանց կամ աղջիկների արտաքին գեղեցկությունը), *ճաճա*, Պլ.՝ «կտի, անամոթ» *ճատը կնիկ*, Չն., *շանկըծիկ*, Չն.՝ «չար և պառավ» կին, *շըլփիկ*, Բն.՝ «ծուլ, անբան և փողոցներում թափառող» աղջիկ, *պրծու*, Յմշ.՝ «փոքր» աղջիկ, *լեթի*, Վն., *վըռթկած*, Պլ.՝ «կտի, երես առած, անամոթ» աղջիկ, *ֆրթըխ*, Պլ.՝ «լիր, բացախոս» աղջիկ, *քըռփուխ*, Վն.՝ «սիրուն» տղա կամ կին, *պուլիկ*, Յմշ.՝ «փոքր». ա) տղա, բ) Տր.՝ մասնավորաբար 1-4 տարեկան աղջիկ, *շարմաղ*, Ախք. Բթն. Եր. Յմշ. Ղրբ. Մշ. Չն. Թբ.՝ *շարեմաղ*, Սթ. Սվ.՝ *շարմաղած*, Վն.՝ *շարմաղուն*, ՆԲՅ՝ «սիրուն, քմբուշ, նուրբ» (ուղիղ իմաստը՝ 1. «ամենից բարակ մաղը», 2. «այդ մաղով անցած սպիտակ, նուրբ, փափուկ, ընտիր ալյուր», 3. «նուրբ, քմբուշ, սպիտակ, սիրուն» աղջիկ, *ուըքերը սերկկիլի թեփուկ շինած*, Ղրբ.՝ «փափուկ և հաճելի» կին կամ աղջիկ և այլն:

Նկատելի է, որ բացասական իմաստ արտահայտող զուգաբանություններով հիմնականում բնորոշվում են կանայք և աղջիկները:

3) **Երեխա բնութագրող հոմանիշներ.** *սրպըլտրիկ*, Ուրմ., *անըսպեռ*, Ոգ. Վն.՝ «հատկապես աշխույժ» երեխա, *ափսղամբ*, Ար.՝ «ըմբոստ, անհնազանդ» զավակ, *թունտիկ*, Պլ.՝ «հանդարտ, խելոք» երեխա կամ կին, *սըզըմուկ*, Բլ.՝ «խարդախ, խորամանկ, ստախոս», *լակոտ*, Արբ.՝ «խորթ, ոչ հարազատ», *ծըծախաշ*, Գրս.՝ «նիհար, վտիտ», *չարխատա*, ՆՆ. Խրբ., *չարաբունք*, Խտջ.,

չարչանքա, Դրբ. Զվր. Շիր. // չարչանքա, Շմխ. Շիր., պել, Գրս., վեհուկ, Գրս., քոթոս, Սնգ., քուռ, Սշ. Շիր. // քուռ, Դրբ., ճրդաղու, Սվ., չալադ, Կսր.՝ «չար, անհանգիստ», *խընդլիկ*, Դգխ.՝ «ուրախ», *լըպուգ*, Չն.՝ «փնթի, անմաքուր», *սաբի*, Նն. Վն., *անասուն*, Ախց. ՇԳ.՝ «փոքր, անխելահաս, անչափահաս» (օր. *անասուն երեխա*), *ծապան*, Դրբ.՝ «նիհար և պզտիկ, խեղճ, ճղճիմ», *մոդոգիկ*, Վն.՝ 1. «ճարպիկ և գող» երեխա, 2. «նիհար ու ճարպիկ, գող» կատու, *փորա-մընա*, Դրբ.՝ «կրտսեր, հոր մահվանից հետո ծնված», *նահանք*, Երզ.՝ «խեռ, ըմբոստ», *հորոդդի*, Խ. Վն.՝ «ընտիր, լավ». *չըլպըզտըրան*, Դրբ.՝ «նիհար և փոքր, չարածճի», *դօջ* (=խոյ), Ար. Սշ.՝ «հաղթ, առողջ, ամրակազմ» տղա երեխա, *քոստուլ*, Զնշ., *գոգանի գառ*, Սշ.՝ «գեր, գիրուկ, փափլիկ» («գոգան»-ը լեռնային հովասուն վայր է, ուր ժամանակավորապես տեղափոխվում են անասնապահները, յայլադ) և այլն:

4) **Տղամարդ հատկանշող հոմանիշներ.** *ծաղիկ*, Պլ.՝ «աշխույժ, չարածճի, անհանգիստ» տղա, *չընդլիկ*, Վն. // *չեռը պղտոր*, Կր.՝ «անառակ, պագ-շոտ» տղամարդ, *քոփակ*, Շոթ.՝ «պագշոտ» տարեց տղամարդ, *չընպըլխան*, Վն.՝ «խենթ, գիծ» ծերունի, *խնամախարս*, Վն.՝ «խոնարհ, քչախոս, ամաչկոտ» տղա, *հորու*, Խտջ. Քդի՝ «խորթ, ոչ հարազատ» հայր, *գզգված*, Եր., *խըռֆուկ*, Ապր. Բլ. // *խըռֆած*, Պլ. // *խըռֆած*, Տգր.՝ «հիմար, խենթ, չափազանց ծերու-թյունից ցնդած, խելապակաս» ծերունի, *քյալ օղլան*, Սշ.՝ «ճաղատ», մասնա-վորաբար «երիտասարդ» տղա, *մընիկ*, Վն.՝ «մանր, փոքր», նաև «փոքրա-կազմ» տղա, *պապեր*, Վն.՝ «մեծ, ավագ» եղբայր, *կոճո*, Ախց.՝ «աշխույժ» տղամարդ, *պեխն ու հոնքը մեկ*, Պլ.՝ «երիտասարդ», մասնավորաբար «25-28 տարեկան տղամարդ» և այլն:

բ) **Կենդանական աշխարհ բնորոշող հոմանիշներ.** *ավարիկ*, Դգխ.՝ «ա-մուկ, չբեր» գոմեշ, *գարուկեր*, Վն.՝ «գեր» ձի, *լեղիկ*, Սշ.՝ «գեր» կով, *գ'օգի*, Գրս.՝ «գորշ, մոխրագույն» ձի, *պոռո*, Զվխ., *պըռան*, Վն.՝ «խոշոր, պառավ և չար» կատու, *գըդըլ*, Գրս. Դրբ.՝ «կոլոտ, պոչի ծայրը կտրած» էշ կամ ձի, *գը-ռոտուկ* ՆԲ.՝ «հիվանդ», մասնավորաբար «քոսով տառապող» տավար, *սա-խաթ*, Նն. // *սակոտ*, Գնծ.՝ «հիվանդ» կենդանի, *ցըռիկ*, Ակն., *խըղուդ* (խիտ+ոտ), Տգր.՝ «մանր» ձուկ, *ծեթիկ*, Վն., *ծես-պես*, Վն.՝ «մանր, մանր-մունր» ձագեր, *փարփուտ*, Դրբ.՝ «նվազ, խեղճ ու կրակ» շերամի բոժոժ, *լըխ-տիկ*, Եր.՝ «նոր, ձվից նոր դուրս եկած» ճուտիկ, *վըռնիկ*, Սկս.՝ «նվազ, փոքր մնացած, չաճած» կենդանի, *դուգւն*, Տգր.՝ «ործ» հորթ, *նառ*, Ար. Դրբ. Ուրմ.՝ «ործ» ուղտ, *առնակավոր*, ՆԲ.՝ «վայրագ, չար, կատաղի» շուն, *ամլիկ*, Դրբ.՝ «փոքր» գառ, *գւնդար*, Փրպ., *ժուլիկ*, Խրբ.՝ «փոքր, փոքրակազմ» շուն, *յանգ-ժի*, Դրբ.՝ «նիհար» կենդանի, *մըսլի*, Սբ. 16 // *մըս'օդ*, 81. // *մըսսօդ*, 93՝ «գեր» անասուն, *կէյ*, 93՝ «պարարտ, յուղոտ» անասուն, *քայլան*, Արմ. // *քայլուկ*, Եվդ.՝ «աշխույժ, վարժ, արագաշարժ» ձի, *մերուն*, Եր.՝ «ձագեր հանած, պառավ» հավ (օր.՝ *մերուն հավ*), *սիրամ*, Սբ.՝ «չալ, կես կարմիր- կես սև» կով, *տը-կուռ // տըկօռ*, Դրբ.՝ «փոքր, դեռ թները չբուսած» թռչուն (տ+կուռ), *չալապօջիկ*, Դրբ.՝ «չալ, խատուտիկ պոչով» կենդանի, *կըռոտ-մըռոտ*, Վն., *մըրգորած*, Թբ.՝ «չոր, ցամաք» կովի շատ կթած կուրծ, *մանրունի*, Սբ.՝ «փոքր, մանր» անա-

սուն, այծ կամ ոչխար, *կակաշ*, Աբ.՝ «կարմիր» կով, *աչքը միս-արյուն դառած*, հրբ.՝ «դաժան, դժնի», մասնավորաբար «կատաղած» ցուլ և այլն:

գ) **Բուսական աշխարհի հատկանշող հոմանիշներ.** *կըռու*, Եր. Ղրբ.՝ *կըռո*, Մշ. Կր.՝ «ամուր, պինդ, չկոտրվող» ընկույզ, *պնվարտ*, Ղրբ.՝ «գեր, ուռճացած» կանաչեղեն, բույս, *դառնակողինձ*, Վն., *տառնըկոճ*, Ուրմ. «տտիպ, դառը կորիզ ունեցող», *քաղցրակողինձ*, Վն.՝ «լավ, ընտիր, քաղցր կորիզ ունեցող» ծիրան կամ այլ պտուղ, *տըղտըղիկ*, Վն. «կլոր, անուշ կորիզ ունեցող և շատ քրալի» տանձ, *ատնով*, Ալշ.՝ «ընտիր» խոտ, *լօփ*, Տգր.՝ «թարմ» թուզ, *լըխտիկ*, Եր.՝ «թաց, գերհասուն» պտուղ, *կեճ*, Շլ.՝ 1. «թաց» ընկույզ, 2. «մատղաշ» լոբի, *պիճ*, Շլ.՝ «խակ», խաղողի կամ մրգի առաջին հասը, *դուգուլ*, Եր.՝ «խակ, անհաս և խիստ փոքր» ծմերուկ, *ժոչոր*, Կր.՝ «խակ, թփի վրա չորացած» ագոխ, *ժիռն*, Մշ.՝ «խակ» խաղող, *խըժիկ*, Չն. Բ.՝ «խակ», մասնավորաբար ընկույզ, *գոմփըռկեն*, Կղզ.՝ «մեծ», ծիրանի ամենամեծ տեսակը (օր.՝ *գոմփըռկեն ծիրան*), *գըմբուկ*, Կղզ.՝ «մեծ» սալոր, *խօշակ*, Ղրբ.՝ «նվազ» ցորեն, գարի, ընկույզ և այլ ընդեղեն, *գյանդիգյալան*, Խ.՝ «ստերջ, վատ, անպտուղ» բույս, *լըխալիկ*, Ակն.՝ «փափուկ», Ակնա շատ հասունացած թուփ, *լըռպոտ*, Երզ., *փօփ*, Գրս.՝ «փափուկ, շատ հասնելուց փափկած» պտուղ (օր.՝ *փօփ ծիրան*), *ավերուկ*, Վն.՝ «վատ, փչացած» պտուղ, *վէչւն*, Գրս.՝ «փուլ» հասկ, *թելիկ*, Պլ.՝ «քիչ, մի թև» կանաչի (օր.՝ *թելիկ մը մայտանձտ*), *լեղի-անուշ*, Բս. (Սպիտակի շրջանի Նալբանդ գյուղ)՝ «և՛ քաղցր, և՛ դառը» խնձորի տեսակ, *տըզզան*, Ղրբ.՝ «թթու, մանր, պինդ, անտառային վայրի» տանձ կամ խնձոր, *քուրուռկեն*, Կղզ.՝ «տտիպ, ուտելիս կոկորդը խեղդող» տանձ, *տելապիկ*, Վն.՝ «ընտիր, մեծ, կարմիր, մուրք կեղևով, անուշահոտ և պտորժախամ» խնձորի տեսակ, *սըպըլտոռ*, Յլպ.՝ «մանր հատիկներով» կեռասի տեսակ, *սիմպիճորի*, Կղզ.՝ «մանր և քաղցր» տանձ, *սախսիկ*, Ակն., *սըլիկ*, Ակն.՝ «թարմ և կանաչ» լոբի, *ճօրճօփ/ճուճուփ*, Ղրբ.՝ «առատ» պտուղներ (օր.՝ *ճօրճօփ-ճօրճօփ պտուղներ*), *մըլտիկ*, Ապր. *Սմըլտրիկ*, Բլ.՝ «սիրուն և շատ կարմիր» խնձոր (օր.՝ *մըլտիկ խընձոր էրսըներ*), *սըվոռսկի*, Ազլ.՝ «սև, երկար հատերով, հաստ կեղևով մշկահոտ» խաղող, *չըմըշկենի*, Գնձ.՝ «դեղին, անկորիզ, հաստ կեղևով, ուտելու հատուկ» խաղող, *չըմըշկած*, Ղրբ.՝ 1. «թառամ» խաղող, 2. Թբ.՝ ընդհանրապես «թառամած ամեն ինչ», *կանաչենի*, Ղրբ.՝ «կանաչ, հաստ կեղևով, երկար հատիկներով, ուտելու հատուկ» խաղող (օր.՝ *կանաչենի խաղող*), *կանաչկենի*, Վն.՝ 1. «կանաչ հագած» (օր.՝ *կանաչկենի աղջիկներ*) 2. Եր.՝ «կանաչ գույնի և բարակ կեղևով» խաղող, որ հատուկ է գինի պատրաստելու համար, *միս*, Ղրբ.՝ «ամուր, կարծր ու մսոտ» խաղող (օր.՝ *միս խաղող*), *չաթըրտուկ*, Երզ.՝ «սև ու ամուր, դիմացկուն, երկարավուն հատիկներով» խաղող, *վիռենի*, Ղրբ.՝ «սև և բարակ կեղևով» խաղողի տեսակ, *վաղահաս Սվաղահասունուկ Սթեգհասունուկ*, Մշ.՝ «սև և մանր հատերով, գինու համար նախատեսված խիստ քաղցր» խաղող, *վախաս*, Մշ.՝ «սև և մանր հատերով» խաղող, որ ամենաընտիրն է Մուշուն, *եզան դարի*, Օշ.՝ «հաստ, պինդ, հաստակեղև» խաղողի տեսակ, *չամչի*, 1. Նն.՝ «ընտիր, դեղին, ծված, մանր և քաղցր» խաղող, 2. Սշլ.՝ «սև ու կարծր» խաղող, *յնջուր-մնջուր*, Տգր.՝ «ծուռ, վատ, ծուռուռուռ աճած» վարունգ, *չըպլախիատ*, Շիր.՝ «ընտիր» ցորեն, որ

վրան կաշի չունի, *սպիտակահատ*, Ար.՝ «ճերմակ, սպիտակ հատերով» ցորենի տեսակ, *քամաքաշ*, Վն.՝ «վատ, փուչ, քամուց փչացած» ցորեն և այլ բույսեր, *մարմար քարի նման*, Ղրբ.՝ «ընտիր և սպիտակ հատիկներով» ցորեն, *տիրմիթ*, Հմշ. Տր.՝ «դառն» սունկ, *մուֆա*, Հմշ. «կարմիր» սունկ, *ճիտու արուն*, Մշ.՝ «կարմիր» ծնեբուկ և այլն:

Ինչպես ցույց են տալիս օրինակները, և՛ արևելյան, և՛ արևմտյան խմբակցության բարբառներում բավականին բազմազան են հատկապես խաղողի տեսակներ հատկանշող ածականական զուգաբանությունները, որոնք հիմնականում հոմանիշ են «ընտիր», «պինդ», «սև», «կանաչ», «դեղին», «նուրբ», «մանր» և այլ ածականների: Քանակապես առանձնացնում են մահ ցորենի որակ հատկանշող բառերը և արտահայտությունները, որոնք հոմանիշ են «ընտիր», «սպիտակ», «վատ» և այլ ածականների:

դ) **Մթերք, ուտեստ հատկանշող հոմանիշներ.** *ծավ-ծավ*, Ղրբ.՝ «լի, կերակուրների վրա կամ տակը հավաքված առատ» յուղ, *բերնի համով*, Պլ.՝ «ընտիր, համեղ» կերակուր, *ամբըբուզ*, Սբ.//*ըմբըբուզ*, Սբ.// *ամբազ* (*ամապակ* բառից), Խրբ. Պլ.՝ «պարզ, զուտ», մասնավորաբար «անյուղ, անհամ» ուտելիք, *շըռընդու*, Ղրբ., *անծող*, Վն., *անժուր*, Ախց. Աղն. Խրբ. Կր. Մլթ. Մշ. Մշկ. ՆՆ. Չն. Սբ.// *անժեռ*, Վն., *անխին*, Ղրբ.՝ «վատ, անհամ» կերակուր (վերջին ածականը մսի որակի մասին չի ասվում, մսի վատորակությունը բնորոշվում է *սունի* բառով), *լըչըռ*, Մն., *անպալակ*, Սվ.՝ «վատ, միայն ջրալի» կերակուր, *ջըրհամ*, Եվդ.՝ 1. «վատ, լույծ, ջրալի և անհամ» կերակուր, 2. ՆՆ.՝ «վատ, անհամ» տանձ կամ թուփ, *թըլթըլալի*, Թբ.՝ «թույլ, հին, անորակ» ձկան միս, *պըլըխ*, Մն.՝ «փափուկ» եգան միս, *փութ*, Ակն. Պլ.՝ «զուտ, մաքուր, անուսկոր և անյուղ» միս, *կակդան*, ՆԲ. Վն.՝ «փափուկ, անուսկոր» միս, *թունջի*, Գրս.՝ «թույլ, անորակ» միս, *անմըսգ*, Տգր.՝ «զուտ, առանց շաքարի» ըմպելիք, *ծաղիկ*, Դվ.՝ «կարմիր, լավ եփված, երեսը կարմրած» հաց (օր.՝ *ծաղիկ հաց*), *լամս*, Դվ. Ղրբ.՝ «հաստ, լավ չեփված, հաստ թխված» հաց, *զըղըռ*, Մշ., *զըղըռիկ*, «հին» հաց, *թօռ*, Ղրբ.՝ «մեջը դատարկ, փուչ» հաց (օր.՝ *թօռ-թօռ պրոօզ հաց*), *սիմիթ*, Վն., *օղիկ*, Վն.՝ «կլոր և բարակ» հաց, *կոլոճ*, Մրդ.՝ «հուն» հաց, *կըսկուժ*, Արբ. Խրբ. Կր. Սբ. Թբ.//*կըծկուժ*, Եր.՝ 1. «շատ եփելուց կարմիր և չոր» հաց, 2. Ախց. Կր.՝ «ամուր», *պրոօզ*, Ղրբ.՝ «տափակ, վրան մատ-մատ գծեր քաշած» հաց, *բըլիկ*, Են. Խրբ.՝ «կլոր և փոքր, մեջը ծակ» հաց, *փուռնիկ*, Լ. Մշ.՝ «կլոր և թանձր, պինդ» հաց, *քըռիկ*, Շիր., *քըթված*, Տգր.՝ «բարակ, ընտիր» ալյուր, *փըթիկ*, Արբ.՝ «խիստ մանր» ձավար, *փեթ*, Խտջ.՝ «թարմ, նոր պատրաստված» պանիր, *կաթնաթաթախ*, Ղրբ.՝ «նոր ու թարմ» կարագ կամ յուղ, որ դեռ նոր հանված է խնոցուց և իբր կաթը վրայից թափվում է, *մըխկուկ*, Վն.՝ «դառն, բորբոսներով տոփա համ ստացած» (օր.՝ *մըխկուկ կաղին*), *լակ*, Շմխ.՝ «հին» ձու, *ջըրատ*, Ղրբ.՝ «թույլ, անուժ» օղի, *քնսգուն*, Տգր.՝ «սուր համ ունեցող» քացախ և այլն:

ե) **Մարմնի մաս հատկանշող հոմանիշներ.** *տանդոճ*, Սկս.՝ «թույլ, հիվանդ» ոտքեր, *ծովծովան*, Վն.՝ «լայն և մեծ» աչքեր (օր.՝ *Սիրուն ծովծովան աչքերու մատաղ*), *ճըղղիկ*, Մշ.//*ճըղղիկ*, Սս.՝ «կապույտ» աչքեր, *թաթան*, Լ.

«խեղ» քև, *սըմսըրուկ*, Խրբ.՝ «նեղ ու երկար» երես, *քիխի*, Ղրբ.՝ «ծուռ» քիթ, *պաճո*, Ար. Ղրբ. Թբ.՝ «խոշոր, մեծ ու տափակ» քիթ, *ագուգա*, Վն.՝ «մեծ» քիթ (օր.՝ *ագուգա քիթ*), *անեղան լաղ*, Վն.՝ «կոր, կամարավոր, գեղեցիկ» հոնքեր, *խըլուստրակ*, Ղզխ.՝ «սուր» գլուխ (օր.՝ *ծուռ ու խըլուստրակ գլուխ*), *լուստ*, Չրս.՝ «վարժ, սրատես» աչքեր, *լըղմոր*, Վն.՝ «քնքուշ» դեմք, *կսքավակտուց*, Եր.՝ «կլոր և սիրուն» ծնոտ, *վըլլամաղ*, Ղրբ.՝ 1. «մանր և մաքուր, սպիտակ» հաց կամ ալյուր են, 2. «սպիտակ» երես կամ մարմին, *քոթթիկ*, Կմշ.՝ «շատ նիհար» երես, *կարմրականար*, Ղրբ.՝ «սիրուն, գեղեցիկ» հոնքեր, *շուշանածալ*, Վն.՝ «սիրուն» շրթունքներ, *շուշմա*, Ակմ.՝ «սիրուն, քնքուշ և փոքր» բերան, *պըկլոր*, Վն.՝ «խոշոր» աչքեր (ուղիղ իմաստը՝ Բղշ.՝ «խոզակաղին, փալուտ»), *պըղկոշ*, Ախց. Վն.՝ 1. «կախ և երկար» շրթունք, 2. «տանձի տեսակ», *պուժ-պուժոտ*, Վն.՝ «չալ, չեչոտ» երես, *տեսուտ*, Խրբ.՝ «սուր, լավ» տեսողություն, *տըրըկապած*, Ղրբ.՝ «հաստ և կոպիտ, խոշոր» ոտք կամ ձեռք, *ժըրդոտուն*, Ղրբ.՝ «գեր և հաստ» ձեռքեր (ուղիղ իմաստը՝ «ճեղքված, կոտրած» (փայտ]) և այլն:

գ) Բնության երևույթներ, զանազան առարկաներ և այլ հասկացություններ հատկանշող հոմանիշներ. *խոռատ*, Մշ.՝ «մասամբ ավեր, կեսը կոտրած» իր (օրինակ՝ *խոռատ ճրագ*), *աշխարհք բռնած*, ՆՆ. Պլ.՝ «բարձր, զիլ» ձայն, *խունացած*, Եր. Ղրբ. Թբ.՝ «դալուկ» գլխարկ, գոգնոց և այլն շատ լվանալուց կամ արևից գույնը գցած, *խոթք մոր կորեկ*, Կյուր.՝ «բարդ, դժվար հաղթահարելի» գործ, *պըպոճ*, Ուրմ.՝ «խառն» մագեր, *երկայնաճալահիկ*, Վն.՝ «երկար քեներով» զգեստ, *անցուկ*, Պլ.՝ «թույլ, շուտ մարող» ածուխ, *լախ*, Կր.՝ «լայն» հագուստ, կոշիկ, ականջներ, *մըզգուզ*, Տգր.՝ «խիստ, չոր» սառնամանիք (օր.՝ *մըզգուզ բւնդ*), *հւնրծւնկ*, Կրճ.՝ «լայն, ազատ-արձակ» հագուստ, *ղարման-ջորման*, Կլկ.՝ «խուռն, խառնաշփոթ» իրավիճակ կամ գործ, *գէջ*, Ղզխ.՝ «խոնավ, չափազանց կեղտոտ» վայր, *գիջկոտ*, Ղրբ., *թաց ու թոն*, Ար.՝ «խոնավ, թաց, անձրևոտ» օր կամ եղանակ, *ծուռ*, Մշ. Սս., *զըռտիպ*, Մշ.՝ «ծանծաղ, քիչ հողով ծածկված», *մեղած*, Բս.՝ «ծանր, դժվար» հիվանդություն, *զըղուկ*, Շմխ. II *գուղուկ*, Կրճ., *թօրն*, Կրճ.՝ «կարճ» հասակ, *զըղըլ*, Ղրբ.՝ «կարճ» շապիկ, զգեստ, *պըլճակ*, ՆՁ, *գավաթլակոտ*, Ղրբ.՝ «փոքր» աման, *լանթ*, Դվ. Ղրբ., *լընտած*, Սվ.՝ «հին, նեխած» հեղուկ, *ածած*, Թբ.՝ «ձիգ» հասակ, *թեփ-թեփ*, Բյուր.՝ «մանր» ձյուն, *խւշար*, Ղրբ.՝ «մեծ, լայն անցքերով հյուսված» շոր, կողով և այլն, *շահ*, Ղրբ.՝ «մեծ, առաջացած» տարիք, *բամբակ*, ՆՆ.՝ «մեղմ» բնավորություն, *լանջիկ-լանջիկ*, Ար.՝ «մեղմ» քայլք, *ծուլ*, Կրճ.՝ «մեղմ, հանդարտ» կրակ, *լերկ*, Ալշ.՝ «մերկ» կաշի կամ սար, լեռ, *լեկ*, Ալշ. Խտջ. Խ. Վն.՝ «ոչխարի բարակ և լերկ» մորթի, *սըղլուր*, Օշ.՝ «նեղ» քար, *չապրած*, Աբ., *աժըմեճմի*, Խրբ.՝ «նվաստ, չնչին, անարժեք» խոսք, *ղըղընտու*, Աշտ.՝ «չնչին, անիմաստ և անարժեք» գործ, *զըղզըղուն*, Տգր.՝ «սիրուն» բնության տեսարան, *անշար-մանշար*, Ախց.՝ «վատ, անարվեստ» գործ (պարսկերեն شير زار «երգ՝ բանաստեղծություն» բառից), *լափուկ*, Լ՝ «հարթ, տափակ» քար, *ամպգոլ*, Արբ. Չրս. Պլ., *ամպշող*, Վն.՝ «տաք, մակ թեթևակի ամպոտ» օր, *արևբերան*, Մշ. II *արևբերի*, Ղրբ. II *արևբարի*, Խրբ. II *արև-բարև*,

Խրբ.՝ «տաք և հաճելի» օր, *աղալի*, Եր.՝ «տխուր» ծայն, *բաց ասեղ*, Պլ.՝ «ցանցառ, ոչ խիտ հյուսք ունեցող» գործվածք, *զընգըռկուտ*, Լ., *զընգըռ*, Կր., *զայմար*, Կր.՝ *զահմար*, Եր. Կր., *սւնթ*, Ազն. «ցուրտ, խիստ պաղ» օր, եղանակ, *խըպտիկ*, ՆՆ.՝ «փոքր և հաճելի, կոկ» տեղ, նաև հագուստ, *խըրէկ*, Գրս. Ղրբ.՝ «քիչ» հեղուկ, ջուր (օրինակ՝ *մի խրէկ ճուր*), *կեք*, 94՝ «խոնավ» փայտ, *հարաֆ*, Քսբ.՝ «բութ, ծակող, փորող» գործիք, *գույր*, Քսբ.՝ «բութ, կտրող» գործիք, *քըռթուկ*, Պլ. «վատ» կար, *լըխտիկ*, 77՝ «երկար» հասակ, *քուլա*, Պրտ. Ղրբ. «առատ և պայծառ, փայլուն» լույս, *աշտուծ*, Պլ., *քարկօշ*, Պլ.՝ «պինդ, ջրի պակասությունից, չորությունից սաստիկ ամրացած, կարծրացած» հող, *տրամ*, Ակն. Վն.՝ «չոր» հող, *քար ու կապան կտրած*, Խրբ.՝ «չոր, առանց տեղումների» եղանակ, *փըրփուշ*, Վն.՝ «փափուկ» հող, ծյուն, *փորփորշ*, Մշ.՝ «թույլ» ծյուն, *փուրշուք*, Սվ.՝ «մանր» կարկուտ, *փըթրաղ*, Ղրբ.՝ «հին», պատռտված տրեխ կամ կոշիկ, *փելեշ*, Ախց.՝ «ծուռ» կտրված (օր.՝ *զգեստ, պատրույգ*. ծուռ շարված պատը կամ այլ բան փելեշ չեն կոչում), *ցոփացըցրիկ*, Սվ.՝ «պարզ, պայծառ» ցեղեկ, *տեսմուխ*, Վն. «նվազ, կրակը թույլ, դեռ չբոցավառված» թոնիր, որը հորդ ծուխ է արծակում, *տանգլուխ*, Պլ.՝ «մեծ» տառեր (օր.՝ *տանգլուխ տառեր*, գլխատառեր), *սուրքթանի*, Ար. «ծայրը սուր» կոշիկ, *սոսրաթ*, Խլ. Վն.՝ «կարմիր» քար, որ հինայի պես քսում են ձեռքերին, *սուսըր*, Բն.՝ «կարմիր» հող, որից *սուրսող*, այսինքն՝ *սուսր հող*, երբեմն նաև *սուրսող հող*, *ջըղջըղալի*, Շմխ., *ջըրընգալի*, Շմխ.՝ «նոր և առատ, շառաչուն» թղթադրամներ, *շըռիկ*, Ախց. Պլ.՝ «թույլ, բարակ հոսող» ջուր, աղբյուր, *մէշաւօր*, Ղրբ.՝ «չալ, քիթն ու բերանը գունավոր, մնացած մասերը սպիտակ» գուլպա, *կայլա*, Սվ.՝ «թափառ, պանդուխտ» (ածական, որով բնորոշվում է միայն յուրյուր ցեղը, թուրքերեն՝ «բայրլոկ»), *կուծուկ*, Պրտ.՝ «կարծ, պոչը կտրած» (օր.՝ *կուծուկ գոյլ*), *մասունց*, Պլ.՝ «փոքր» բաժակ, *յորդորան*, Վն.՝ «վարար, հախուռն, ալեկոծ, աղմկահույզ» գետ, *շուշուլիկ*, Զ.՝ «փոքր և մի քիչ ուռած» վերք, պալար, *ուսըր*, Մշ.՝ «թանկ և սև» քար, որից համրիչ են սարքում, *պըռծինկ-պըռծինկ արած*, ՆՆ.՝ «խուռն» մագեր, *պետուշք*, ՆԲ.՝ «մեծ, խոշոր» հատիկներով, *պալարտ*, Չրս., Եվդ. Խրբ. Ակն/պավարտ, Ղրբ.՝ «թարմ» ծաղիկ, *ջուրի ծայն*, Պրտ. Տրն.՝ «դատարկ, աննպատակ» խոսք և այլն:

Լոռու խոսվածքում *հարսի արև* հատկացուցիչ-հատկացյալ հարաբերության մեջ *հարսի* հատկացուցիչը հոմանիշ է «մեղմ, հաճելի, ոչ բարկ» ածականներին և հատկանշում է միայն «արև» բառը: Բառակապակցությունն ամբողջությամբ հանդես է գալիս ածականական իմաստով և կարող է դառնալ որոշիչ մանավանդ «օր», «եղանակ» գոյականների համար: Այն հատկապես բնորոշում է պայծառ աշունը: Օրինակ՝ *Մին հարսի արև օր գնացինք անտառ*:

Իմաստի որոշակիացմամբ կամ տարբերակումով ածականների մեջ կարելի է առանձնացնել բաղադրյալ կազմություն ունեցող այն ածականները, որոնց բաղադրիչներից մեկը գոյական անուն է և կոնկրետացնում, նշում է արտահայտվող հատկանիշի՝ ինչին պատկանելը, իսկ մյուս բաղադրիչը ածական է, որն էլ հանդես է բերում հոմանշություն: Այսպես՝ «կլոր» ածականին հոմանիշ է Ղարաբաղի բարբառի *պոլծորաչք* բառը, որով բնականաբար բնո-

րոշվում են միայն կլոր աչքեր ունեցողները: Այդպես և հետևյալ ածականները՝ *խենթաչվի*, Պլ., *կարծաթաթիկ*, Ղվ., *կարծատոտիկ*, Ղվ., *կարմրագագաթ*, Եր. (օր. *գլխարկ*), *կարմրաթուշ*, Վն. 1. «Երեսը կարմիր», 2. «Ժիրանի և խնձորի տեսակ», *կօբալքիթ*, Ղրբ. «մեծ քիթ ունեցող», *կարմրաշորիկ*, Վն. Թբ. *կարմրաշոր*, Ղգխ., *կարմրաչք*, Ղրբ., *կարմրատոտիկ*, Վն., *կարմրերես*, Ար., *կարմրոտնիկ*, Ղգխ., *երկայնապոչ*, Ղգխ. Եր. *երկարապոչ*, Եր. և այլն:

5. ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹՅԱՄԲ ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԱԾ ՀՈՄԱՆԻՇՆԵՐ

Ինչպես հայտնի է, համեմատությունը՝ որպես լեզվաարտահայտչական հնագույն միջոց, ունի գեղագիտական և ճանաչողական արժեք:

Համեմատության մեջ առկա են համեմատվող անդամներ, որոնց հատկանիշների նմանությունն ու ընդհանրությունը հիմք է համեմատության համար⁹²: Ի տարբերություն գեղարվեստական խոսքի համեմատությունների, որոնք երբեմն հեղինակի սուբյեկտիվ ընկալման արդյունք են, բարբառային համեմատություններն ունեն ընդհանրական բնույթ և արդյունք են տվյալ բարբառով խոսողների լեզվամտածողության և համապատասխան ընկալումների:

Հայերենի բարբառներում ածականական հոմանիշները հաճախ արտահայտվում են համեմատությունների միջոցով, որոնք կազմվում են «պես», «նման» կապերի համադրումով, «ինչպես» հարաբերական դերանունով և «ինչըխհինչ+ցեղ», «ինչըխ օր», «կըց<քանց» ձևախմբային միավորներով: Դրանք բնորոշ են և՛ արևելյան, և՛ արևմտյան խմբակցության բարբառներին:

Ինչպես կարդում ենք լեզվաբանական գրականության մեջ, «նման»-ը և «պես»-ը կապային հոմանիշներ են, և առաջինն ավելի լայն գործածություն ունի: Ա. Այտընյանը «պես»-ի ետադաս գործածությունը համարում է ռանկա-կան⁹³:

Այսպես՝ Նոր Բայազետի բարբառում «ազաի» բառին հոմանիշ է *ալքի նման* արտահայտությունը, որով մասնավորաբար նշվում է որկրանոլ լինելը և համեմատություն է կատարվում շատակեր մարդու կամ կենդանու և օձե մազերով, պղնձե եղունգներով, վարագի ժանիքներով կանացի տիաճ կերպարանք ունեցող առասպելական գազանի միջև:

«Առատ» ածականին հոմանիշ են *աղբյուրի նման քրլքրլացող*, Ղրբ., *աղբյուրի պես վազող*, Պլ. համեմատությունները, որոնցում ի նկատի է առնվում առատաբուխ աղբյուրի հորդությունը: Դարաբաղի բարբառում և Երևանի խոսվածքում հիմար մարդը համեմատվում է ավանակի հետ և կազմվում է *աղորած էշի պես* արտահայտությունը: Նվաղ, ուժասպառ լինելը բնորոշվում է *յուղ կերած աղվեսի նման* (Ազա) բառակապակցությամբ: «Քաջ, խիզախ» մարդուն համեմատում են սարի, թագավորի հետ և կազմում *թագավորի նման*, Եր. Ղրբ., *սարի նման*, Ար. *սարի պես*, Սշ. համեմատությունները:

⁹² Էդ. Ջրբաշյան, Հ. Մախչանյան, Գրականագիտական բառարան, Երևան, 1972, էջ 159:

⁹³ Տես Ա. Այտընյան, Բնական քերականութիւն աշխարհաբար կամ արդի հայերէն լեզուի, Վիեննա, 1866:

Ունենք հետևյալ օրինակները. «հաղթ, քաջ» տղի պես, Ար., լեռան պես, Պլ., «ազնիվ» ջրի պես պարզերես, Շիր., «աղքատ», նաև «անոթի» գերեզմը-նուց քաշածի պես, Սշ., «առատ» կարկուտի պես, Պլ., թևերու պես, Պլ. (ասվում է խողովակից վազող առատ ջրի մասին), «առողջ» բողկի պես, ՆՆ. Պլ., «բարակ» թուղթի պես, Պլ., «գեր» մուլի մման, Վն. (մոլ՝ «զամփռ շուն»), վրացու սելի թոփի պես շլինքը հաստ, Ղզխ., հունց վեր հըսած մօռնը, Ղրբ., «գոռոզ» սինամ հավքի պես քլող ագռավ, Բլխ., «գուր, պարապ տեղը աշխատած»՝ ջաղացքը մածուն աղալու պես, Տրն., մզկիթին գլուխը լուծ քշելու պես, Տրն., պաղ երկաթ ծեծածի պես, Բ. (օր.՝ գործ, աշխատանք), «ընտիր»՝ փնջած մորու պես, Լ., սև աղվեսի պես, Եր., «խաժ», նաև «բազում»՝ ծովի պես, Պլ., «խոժոռ»՝ ճիրատար ծղղացի մման, Ղրբ., «խուռն»՝ խենթ խոտի պես աճած, Պլ., «հեզ, համեստ» աղի պես հալվող, Ախք., քիթը կալած մոր հարսի մման, Ղրբ., «հեշտ» ջուրի պես, ՆՆ. Պլ., գավաթ մը ջուր խմելու պես, ՆՆ., «հսկա»՝ ծառի պես, ՆՆ., «ճարպիկ»՝ յիղի պես ջրի էրեսն անող, Թբ., «պարթև»՝ թուփուզի պես, Պլ., «սիրուն»՝ թութակի պես գեղեցիկ, Պլ., «չքնաղ, շատ գեղեցիկ»՝ լույսի պես, Ղզխ. Պլ., «սպիտակ, ճերմակ»՝ ձյունի մման, Պլ., կարկուտներու պես, Պլ. Ար., բուքի պես, ՆՆ. (Նոր Նախիջևանի բարբառում «բուք» և «ծյուն» բառերը նույնանիշներ են), «խարդախ, խորամանկ»՝ գող կատվի մման, Ղզխ. Ղրբ., «աշխույժ»՝ կայծկտրուկի մման, Կյուր., այծի մման, Եր., «վճիտ»՝ կանթեղի մման զուլալ, Եր., «նվազ, նիհար»՝ ծանծի մման, Պլ., «մտերիմ»՝ մի դռան երկու շան պես, Եր., «փափուկ և մեջը փուչ»՝ խեժնի պես, Ղրբ., «բութ, տխմար»՝ տանձի պես, Ադն., «թույլ, դյուրաբեկ»՝ ծղե փեթակի մման, Քղի, «փափուկ»՝ փուխի պես, ՆՆ. և այլն:

Բերված օրինակները հաստատում են լեզվաբանության մեջ առկա այն տեսակետը, ըստ որի հայերենի բարբառներում համեմատությամբ արտահայտված հոմանիշներում պես կապը գործածության հաճախականությամբ գերազանցում է մման կապին:

Գ Լ ՈՒ Խ Յ Ի Ն Գ Ե Ր Ո Ր Դ

ՓՈԽԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱԾԱԿԱՆԱԿԱՆ ՀՈՄԱՆԻՇՆԵՐԻ ԲԱՐԲԱՈԱՅԻՆ ՁՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

ՓՈԽԱԲԵՐԱԿԱՆ ԻՄԱՍՏՆԵՐՈՎ ՀՈՄԱՆԻՇՆԵՐԻ ԲՆՈՒՅԹԸ

Փոխաբերությունը (իուն. *metaphora*՝ «փոխանցում, տեղափոխում»)՝ իբրև տերմին, ցույց է տալիս մի առարկայի կամ երևույթի անվան փոխարինում մեկ այլ առարկայի կամ երևույթի անունով՝ դրանց որոշակի նմանության հիման վրա: Այն հենվում է առարկաների հատկանիշների նմանության և ընդհանրության վրա, ուստի որոշակիորեն տարբերվում է համեմատությունից և փոխանունությունից: Ավելին, եթե համեմատության դեպքում առկա են համեմատվող եզրերը՝ առարկաներ, երևույթներ և այլն, ապա փոխաբերության դեպքում նկարագրվող երևույթի անունը պարզապես փոխարինվում է մեկ ուրիշ առարկայի անվամբ⁹⁴:

Ինչպես նշում է Է. Աղայանը, «Փոխաբերությունը տվյալ բառի գործածությունն է այնպիսի առարկաների (երևույթների, հատկանիշների և այլնի) վերաբերությամբ, որոնք չեն մտնում նրա ուղղակի իմաստի մեջ, կամ ավելի պարզ՝ փոխաբերությունը բառի գործածությունն է մի այլ բառի իմաստով»⁹⁵:

Արմատական ածականները բարբառներում ունեն ոչ միայն ուղղակի, այլև փոխաբերական իմաստներով հոմանիշներ: Փոխաբերական կիրառությամբ հանդես եկող համանիշներն իրենց հիմքում ունեն զանազան առարկաների կամ երևույթների ընդհանրություն և նմանություն:

Ինչպես գրական լեզվում, այնպես էլ բարբառներում փոխաբերական իմաստով գործածվում են ոչ միայն առանձին բառեր, այլև ամբողջական բառակապակցություններ: Բարբառային փոխաբերություններից շատերն արդեն մարած փոխաբերություններ են, ընդհանրացած են տվյալ բարբառում, նույնիսկ ձեռք են բերել բառային ինքնուրույն, անկախ իմաստ՝ տեղիք տալով բազմիմաստության:

Բարբառային փոխաբերությունները հիմնականում երկու տեսակի են՝ ա) *բառային* կամ *մակերեսային*, բ) *խորքային* կամ *կապակցական*⁹⁶: Ինչպես հայտնի է, բառային փոխաբերությունները հիմնվում են փոխաբերվող և փոխաբերյալ բառերի հիմքում ընկած առարկաների առաջնային, կարևոր հատկանիշի նմանության վրա: Օրինակ՝ *զուրբիա*, Շիր.՝ «ընտիր» (ուղիղ իմաստը՝ ընկույզով պատրաստված համեղ ճաշատեսակ), *մանուշեկ*, Մշկ.՝ «լուրթ», *լեյ-*

⁹⁴ Էդ. Ջրբաշյան, Դ. Մախչանյան, Գրականագիտական բառարան, Երևան, 1972, էջ 298-299:

⁹⁵ Էդ. Աղայան, Ընդհանուր և հայկական բառագիտություն, Երևան, 1984, էջ 50:

⁹⁶ Ջահուկյան Գ. Բ., Աղայան Է. Բ., Առաքելյան Վ. Դ., Քոսյան Վ. Ա., նշված աշխ., էջ 224:

մոնի, Կլկ.: «խոժոռ», դամբուլ, Եր.: «խեղճ», քյահարբար, Հդ.: «վճիտ» (պարսկ. کاه «սաթ»)) և այլն:

Խորքային կամ կապակցական փոխաբերությունները ծավալուն, բազմանդամ ու բազմակի փոխաբերությունների ամբողջություն են: Նման փոխաբերությունների իմաստային խորքում ընկած է որևէ բնորոշ հատկանիշ, որը վերագրվում է փոխաբերվողին, ինչպես՝ *էրկու մեռլի կշտով անց կենող, մինը թոցնող*, Աշտ., *հարդին տակեն ջուր քալեցնող*, ԿՍ. Պլ. Տրպ., *ազոռալի ծերտըր աբասու տեղ անցկացնող*, Աշտ., *իշի տըռտըռուկը* (=վայրի բանջար) *մանիշակի տեղ անցկացնող*, Աշտ., *մոր կոճակ կտրող*, Ար., *յոթ ծովի մերան*, Ար., *բաղնիքին թասը կորսնցուցած*, Պլ. և այլն:

Բնականաբար, փոխաբերաբար են հանդես գալիս այն բոլոր հոմանիշները, որոնք արտահայտված են դարձվածքներով: Փոխաբերաբար արտահայտված հոմանշային շարքում մասնավորաբար մեծ թիվ են կազմում կենդանական աշխարհի, մարմնի մասերի, կրոնական հավատալիքների, ազգությունների անվանումների, հատուկ անունների և այլնի հետ առնչվող հոմանիշները: Դիտարկումները ցույց են տալիս, որ բավական շատ են, օրինակ, «սիրտ», «աչք» և «սատանա» բառերի կապակցություններով արտահայտված հոմանիշները:

Ըստ կազմության՝ փոխաբերությունները կարող են լինել թե՛ պարզ, թե՛ բաղադրյալ. կարող են արտահայտվել նաև բառակապակցությամբ, նկարագրական եղանակով, անգամ նախադասությամբ: Ինչպես ժամանակակից գրական արեւելահայերենում, այնպես էլ բարբառներում փոխաբերությունը երևան է գալիս տարբեր խոսքի մասերի վերաբերող բառերի հարաբերությամբ: Փոխաբերական իմաստ ունեցող ածականական հոմանիշները կարելի է ներկայացնել մի քանի հիմնական խմբերով:

1. ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԻ ԱՆՎԱՆՈՒՄՆԵՐԻ ՓՈԽԱԲԵՐՈՍՄԱՍԲ ՀՈՍԱՆԻՇՆԵՐ

Հայերենի բարբառներում, թերևս բանավոր խոսքին բնորոշ հանգամանքներով պայմանավորված, բավականին մեծ թիվ են կազմում կենդանիների անուններով արտահայտված այն դարձվածքներն ու բառակապակցությունները, որոնք հաճախ գործածվում են փոխաբերական իմաստներով՝ խոսքին հաղորդելով պատկերավորություն և արտահայտչականություն: Դրանք բնորոշ են հայերենի բոլոր բարբառներին, ունեն ընդհանուր գործածական բնույթ: Մեր դիտարկումները ցույց են տալիս, որ համեմատաբար մեծ թիվ են կազմում *էշ*, *օժ*, *մուկ*, *շուկ*, *գայլ* (թվարկումը՝ նվազող հաճախականությամբ) և այլ կենդանիների անուններով արտահայտված հոմանիշները: Ըստ այսմ ունենք հետևյալ բազմիմաստ հոմանշային հարաբերության մեջ գտնվող միավորները:

1. **Գայլ.** «ագահ»՝ *քոռ գայլ*, ընդհ., «անոթի»՝ *գիլիաման*, Աշ. (հոգնած գայլի պես սոված), «համառ»՝ *էլերին ինատ անող*, *գելերին ետևն անող*, Վդպ. Ախց. Ալշ. Վն., «շողոքորթ»՝ *գելի հետ գառն ուտող*, *տիրոջ հետ վայ-վըլուկ անող*, Վդպ. Աշտ. Շիր. Դրբ. Ակն Բլխ. Ալշ. Վն., *գելին հետ գէծ ուտող*, *տիրոջ հետ՝ վա՛յ, վո՛յլեր կանչող*, Խճ., *գալին հետ ուտող*, *տիրուն հետ չիվան անող*, Հդկ., «քաջ»՝ *գիլի սիրտոլջիգյար կերած*, Դրբ. և այլն:

2. *Թռչուն ընդհանուր անվանումով կազմված փոխաբերություններ.* «գոռոզ, ամբարտավան» խորոզ չելած կանչող, Դգ., հավ չելած, թառ թռնող, Կղպ. Աշտ. Վն. Շտխ. Մշ. Սլմ., հավ չեղած, հավկիթ ածող, Բլխ., դագու հավկիթ ածող թագա հավ, «գաճաճ» ծուտ, Ար., ճրտիկ-պըստի, ճըմտիկ ջուջա (պարսկերեն جوجه «ծուտիկ»), Ուրմ. Ջվխ. Սկս., Թբ., «գոռոզ, հպարտ» թառիկ-թառիկ քելող, խավու փառիկ չածող, Սկս., «երեր» ջրի վրայի ճըմծուղ, Ակն, «երկչոտ» հավու սիրտ, Խրբ., ճմծղուկի/ճըմծուղի սիրտ, Մշ., «խեղճ» ճուրճուր, Մշ. Շիր., «նիհար» չէրդ, Կրճ. (փոքր ու նիհար թռչուն է), աշունքա-ծուտ, Դրբ., ծիծեռնակ, Դրբ. (նաև «ծիր երեխա»), ծրտառոշկ կաչաղակ, Ար., «շռայլ» ծտի եղենն աբասի գցող, Թբ., «չար», նաև «սև, թուխ» ագռավ, ընդհ., «սրիկա, երախտամոռ» հավի պես ուտող, կտուցը գետին քսող, Շիր. Աշտ., «սև» տուլաշ, Դրբ. (ագռավի նման սև, փոքր թռչուն), «չատ սև» սըբկ-տուլաշ, Դդ. (նաև 1. «աներես», 2. «անկիրթ, անհարկի միջամտող»), «տխուր» սրտին ճըմծղույները սատկած, Ար., «նվաստ, չնչին» չոփուզի (=աղբանոց) խորոզ, Շիր., «սիրուն» լորիկ, Ախց., «սպիտակ» սպարմաճետ, Վն., «թանկ» հավի կաթ, Ախց., «հիմար» թռչունի խելքով, ԿՄ., հավի խելք ունեցող, Ար., «սեթևեթ» կաթավնակ, Սս. և այլն:

3. *Էշ.* «անհեթեթ» կաղ իշով քարվան մտած, Կր., «հպարտ» իշից վեր ընկած, «չոշ-չոշը» չկտրած, Աշտ. Շիր. Թբ. Պլ. Տրպ. Եվդ., «ագահ» էշու մը պոչը ձգող, Բ. (նաև «չատակեր»), «եծան» իշու գին, Կր., «բռի» (նաև «ծույլ, անբան») էշ կերած, էշ մենծացած, Ար. Շիր. Թբ. Սլմ. Պլ., էրկու իշու գարի չջողող, Դղկ. Շիր. Դրբ., «խարդախ» էշը փալանով ուտող, ուղտը դղանով (=ուղտի փորի կապ), Կղպ., «համառ» իր էշը քշող, Կղպ. Դրբ., «ծույլ» սատկած էշի նալերը քաշող, Շիր. Թբ. Զն. Բլխ. Քղի Ղթ. Դգր. ԿՄ. Տրպ., «հիմար, խև» էշ, ընդհ., ավանակ, ընդհ., ինքը էշ, խոտն ուրիշի առաջը դնող, Շիր. Լ., իշու գլուխ, Կր. Պլ., էշ արածացնող, Ար., «չնչին», «նվաստ» իշի քընթուճ մախաթ անց կացնիլ չիմացող, Թբ., «ծույլ, պարսպ թափառող» էշ կրոտող, Ար., «երեր», «անկայուն բնավորությամբ» իշին նստի իշավուր, ծիուն նստի ծիավուր, Թբ. և այլն:

4. *Շուն.* Շուն բառը բարբառներում հաճախակի հանդիպում է կատու բառի հետ, կատու-ն էլ իր հերթին՝ մուկ բառի հետ: Այսպես՝ «թշնամի» շուն ու գէշ, Ար., շուն ու կատու, Ար. Դդ. ընթերցատու, Դդ., «լկտի» շաներես, Երգ. Պլ. Նն. Կր. Դվր. Արբ. Զմշ. ընթերես, Ար. Մշ. ընթերես, Զմշ., շանոսկոր, Պրտ., «խարդախ» շանը շապիկ հագցնող, կատվին վարտիք, Ակն, «ճարպիկ» շանորդի, Ար. Պլ. Ջվխ. Մշ. ընթերեսի, Բղշ., «շաղակրատ, շաղփաղփ» շանչեճեճ ընթերես, Պլ., շան տեռ աղացող, Տրմ., շատ հաչան շուն, Ալշ. Տրպ. Սբ. Պլ., «սրիկա» շան ծիծ կերած, Ար., «վատ, չար» սև շուն, Ար., շանգավակ, Պլ., շանչեգու, Պլ. ընթերցող, Կր., «ժլատ» յուղ ու մեղրը շան տկում, Դրբ., «ծանր» շունչալակ, Արբ., «հեռ, կովարար» քըլանան կապած շոմ, Դրբ. և այլն:

5. *Օձ.* «ագահ, ժլատ» օձ խուզող, Ալքս.⁹⁷ Ալշ. Աշտ. Կղպ., օձ կնտող, Զն., օձեն մագ խուզող, մագին մէջ բան փնտռող, Խն., «դաժան» օձի փուշ, Մշ.,

⁹⁷ Գյումրի և Լենինական տեղանուններից բացի գործածել ենք նաև բարբառագիտական աղբյուրներում ընդունված Ալեքսանդրապոլ նշումը:

«դառն»՝ *օձի լեղի*, Ար., *օձի փոր*, Ար. Ազն., «շողոքորթ»՝ *գօծ ծակեն հանող կակուղ լեզու*, Բլխ. Հրդ., «*օձը ծակիցը կատեն հանող քաղցր լեզու*, Աշտ. Բրչ. Բլխ. Թբ. Կր. Շիր. Հն. Պլ. Քղի Եվդ. Ալշ. Խտջ. Վն. Սս. Խն. ԿՍ., *կակուղ լեզվով օձը բուենն հանող*, Սլմ., «*հեռ, կովարար*»՝ *օձու գոտի*, Եվդ., «*նախանձ*»՝ *սև օձ*, Ար., «*սրիկա*»՝ *պահող մենծացնողին խածող օձի ծագ*, Շիր., *տաքընողին խածող սառած օձ*, Շիր. Լ. Թբ. Վն. Վղպ. և այլն:

6. Այլ կենդանիների և սրանց վերաբերող անվանումներով կերտված փոխաբերություններ. «*ազահ*»՝ *օշափլօշէփ* (=վիշապ), Հր. Գրս. (նաև 1. «*որկրամուլ*», 2. «*շատ քնող, հեղգ*»)/*ուշաք*, Մշ., «*աղբատ*»՝ *ոչ ջեբումը կուպեկ, ոչ դռանը՝ չորստտանի*, Ար., «*ամբարտավան*»՝ *կատու չեղած՝ մուկ բռնող*, Կյուր., *մուկ չեղած՝ դրուս ծակող*, Քղի, «*ամուլ*»՝ *ավարիկ*, Ղզխ. (=եգ, չբեր գոմեշ), *ջորի*, Ար., «*այրի*»՝ *եղնիկ*, Վն. (նաև 1. «*մատաղատի գեղեցկուհի*», 2. «*մանկամարդ կին, որ շուտ է գրկված ամուսնուց*»), «*բարի*»՝ *մրջյուն չտրորող*, Ար., «*գոռոգ*»՝ *արած անող մուկ*, Աշտ. Շիր. Վն., «*երեր*»՝ *ջուրը տեսնելիս ծուկ դարձող, կատուն տեսնելիս մուկ դարձող*, Տրպ. Կյուր. Եվդ. Մրդ., «*երկայն*, բարձրահասակ»՝ *առանց սանդուխի ուղտին ոռը պագնող*, ԿՍ. Պլ., «*խեղճ*»՝ *սեղանը էծ կանչող*, Ար., *կապով ընկած հորթ*, Լ., «*կոպիտ*»՝ *պիրթաճանճ*, Ղրբ., *առչ*, Հր. (երկրորդ իմաստը՝ «մեծ»), *անիովիվ այծ*, Խտջ., Վն., *սարի անասուն*, Ար. Մշ., *սարի արջ*, Գրս., «*գեր*»՝ *դըբըբ*, Մշ. (=երկուսից երեք տարեկան կրտած նոխագ), «*գարշ*, *զգվելի*»՝ *քափթառքոսի* (=բորենի), «*փնթի*»՝ *խոզ*, ընդի., *տզոտ*, Կր. Պլ., «*թաց*»՝ *թան ընկած մուկ*, Ղրբ., «*ժլատ*»՝ *մալը փեսեքն ուտող, վիզը՝ ոչիլը*, Շիր., *լվից ծրագու հանող*, Եր., *լվեն ձեթ քամող*, Քղի, Ղլթ., *լվից եղ հանող*, Վղպ. Աշտ. Կլպ., *լվեն ծրագու աղերսող*, Բլխ., *լու քերթող*, Շիր., *ճանճից եղ հանող*, Եր., «*լկտի*»՝ *երեսը գոմեշի կաշի չինած*, Եր., «*խորանանկ*»՝ *մնջիկ-մնջիկ, սև էրնջիկ*, Բրդ. Վն., «*մնայլ*, *խոժոռ*»՝ *էծերը (տուն) էկած*, Եր. Ղրբ. Թբ., *էծերը հավաքած*, Եր. Թբ., *էծերը մոտ արած*, Թբ., *իծուտած*, Վն., «*փոքր*»՝ *մաղմանասուն*, Կր., «*երեր*, *անկայուն*»՝ *ուն կոմշին* (=սերկկիլ) *ուտող, նրա գոմշին քշող*, Վղպ. Թբ., «*ծուլ*»՝ *գայլի մորթին ծիտը/ծտովը գցած*, Ղրբ., *անկուտի պախրե*, Սվ. (նաև «*դանդաղ ու ապուշ*»), «*հաղթ*, *առողջ*»՝ *արջապան*, Ղրբ., «*հիմար*»՝ *բայդուշ*, Կր., *կով*, Պլ., *հորթու գլուխ*, Մշ., *տավարի ցավ*, Ար., *տավար*, Ար. Գրս., *սարի այծ*, Ար., «*հպարտ*»՝ *կուկուռիկ*, Ար. (=հնդկահավ), «*ճարպիկ*»՝ *թիզ ու կես՝ գետնի բզեզ*, Շիր., *էրկու եզան արանքեն զու* (=շերտ) *մի կաշի հանող*, Հղկ., *պոչը թաղկած*, Պլ., «*վտիտ*, *նիհար*»՝ *ցամաք ձորի աղվես*, Զ., «*շաղակրատ*»՝ *ինքը լակլակ* (=առագիլ), *գլուխը ծանի տոպրակ*, Բլխ., *լեզուն լագ-լագ, գլուխը ծակ-ծակ*, Վղպ. Բրդ., «*շողոքորթ*»՝ *ագին բուլի-բուլի ընող*, Ղրբ., *ագի տառած*, Ղրբ., *ագին տափերին թակող*, Ղրբ., *թե զուր մոր ծծող, թե գելուն ծծող շոխե* (=իրեն սիրել տվող գառ), Ալշ., *օխտը մոր ծծող շողոմբոր գառ*, Բրչ. Օշկ. Շիր. Ղրբ. Վղպ., «*սիրուն*»՝ *մարալ* (պարսկ. مارال «եղջերու»), Ար. Գրս., «*շվար*»՝ *ագին սառնուրը մնացած*, Ղրբ., «*վեհեր*, երկչոտ»՝ *սիրտը փորումը ծիավոր*, Ար., *ահից արջին ափու կանչող*, Աշտ. Խլթ., *մկան ծակը հազար թումանով առնող/փնտրող*, Աշտ. Քնք. Թբ., *մկան ծակին էրնեկ տվող*, Թբ., *մուկ դառած նապաստակ փախցնող*, Ար., «*վիատ*»՝ *պոչը կախ*, Պլ., «*վտիտ*»՝ *ճանճե ճմուռ*, Պլ., «*քաջ*»՝ *ջանավարի սիրտ կերած*, Ար., «*հեզ*»՝ *գառ/խուզի դառած*,

ՊԼ., (խուզի թուրքերեն «գառ»), «ամուշ» գառու բերան դարձած, ՎՆ., «սրիկա» արջ կապող, Եր., պոչը աղտոտ, ՆՆ. («մեղավոր»), «գանգուր» բըլօջ, 114, «շվայտ» ուղտ շինող, Թբ., «շիլ» նմպո, 185, «կոշտ» խոզամազ, Ղզխ. (օր. խոզամազ պեխեր) «օտար. խորթ» խնամու եզան գեղից, ՆԲ., «պարապ» ջոնջ քշող, Զմշ. և այլն:

«Նուրբ» ածականին հոմանիշ են թուրքերեն շիշակ բառի հետևյալ հնչյունական տարբերակները շըշազ, Սս.//շիշեկ, Ար. Գնձ. Սբ. Տրն. Աղն. //շըշակ, Ղրբ.//շուշեթ//շուշակ, Թբ.//շուշաք, Սկս. Շտխ.//ոշուշակ, Ղրբ. և այլն: Բարբառներում այն նաև բազմիմաստ բառ է և նշանակում է՝ 1. Այնթ.՝ «մեկ տարեկան գառնուկ», 2. Բթն. Եր. Ղրբ. Սշ. ՆԲ. Վն.՝ «երկու տարեկան եզ գառ», 3. Եր. Ղրբ.՝ «մանկահասակ, դեռատի», 4. Թբ. Ղրբ. Սկս. Շտխ.՝ «գիրգ», 5. Ղրբ.՝ «նուրբ ու գեղեցիկ ոտքեր», 6. Ղրբ. «փայլուն և ողորկ քարաղ» (օր. շոշակ աղ), 7. Ղրբ. «ամբողջ մնացած, կլոր ու երկար ածուխ» (օր. շոշակ ածուխ):

Այս ենթախմբի մեջ ենթ դնում նաև բարբառներում տարածված ջանավար (պարսկերեն՝ جانی կենդանի», «զազան») բառի հնչյունական զուգաբանությունները, որոնք հոմանիշ են «աժդահա», «ամեհի», «պարթև» ածականներին. ջանավար, Ար. ՆԲ. Թբ. Ղրբ. Զվր. Սկս. Կրճ. Ուրմ. Կր. Սշ. Վն. // ջաննավար, Գրս.// ջաննվար, Կրճ. և այլն:

2. ԿԱԶՍԱԽՈՍԱԿԱՆ ԱՆՎԱՆՈՒՄՆԵՐԻ ՓՈԽԱԲԵՐԱՑՄԱՍԲ ՀՈՍԱՆԻՇՆԵՐ

Արմատական ածականների հոմանշային շարքերում գործածության հաճախականությամբ աչքի են ընկնում նաև կազմախոսական (մարդու և կենդանիների մարմնի մասերի) անվանումների հիման վրա ստեղծված հոմանիշները, որոնք համոզե են գալիս որոշակի բազմիմաստությամբ: Ղրանք մեծ մասամբ կազմված են գլուխ (խաֆա), աչք, ականք, ծեռք, ոտք, սիրտ, բերան (ռեխ), քիթ, երես, վիզ (ծիտ), կոկորդ (բուկ, բողազ), փոր, պորտ և այլ բառերով: Զանազան առումով գերազանցում են աչք, գլուխ, ծեռք, սիրտ բառերով կազմված հոմանիշները՝ բազմիմաստությամբ համոզե եկող բարբառային տարբերակները: Ստորև ներկայացնում ենք դրանք՝ հաշվի առնելով հիշյալ բաղադրիչները, այլև դրանք հետ բաղադրվող մյուս միավորների ինչ-ինչ հատկանիշներ՝ առանձնահատկություններ:

1. Ականք

ա) Բարդ և ածանցավոր բառեր. «հնազանդ, համեստ»՝ ականքով, Խ. Լ., «խուլ»՝ քառականք, Ար.// քրռանջակ, Լ. Ղրբ., «հիմար»՝ երկարականք և այլն:

բ) Դարձվածքներ, բառակապակցություններ, նկարագրական արտահայտություններ. «խուլ»՝ ականքը բամբակ թխմած, Կս. ՊԼ., ականքը բան դրած, ՊԼ., ականքը բուրդ մտած, Եր., ականքին թաղիք կապած, Կս., ականքը ծանր, Ար. ՊԼ.// ականքիցը ծանր, Ղրբ., մազ անգաճ, Թբ. Գրս., «ծուլ»՝ ականքաքառի տրվող, Լ., ականքի ետին ձգող, ՊԼ. //ականքի բամակը գցող, Ղրբ., ականքի մինը մաղ շինած, մեկելը խախալ, Եր. («շատ անտարբեր»), «նվաստ,

չնչին»՝ ականջով մեկ թան չաժեցող, Շիր. Ղլթ. Քղի, ականջովը մեկ թեփիլ հող չաժեցող, Կյուր., «հնազանդ, համեստ»՝ ականջը կախ, Ար. Մշ., ականջ անող, Ալշ. Ախց. Ախք. Եր. Կս. Ղզխ. Ղրթ. Մշ. Նբ. Տրն. Թբ., «հանդարտ, անտարբեր»՝ ուղտի ականջումը քնած, Ար. Ղրթ. Վղպ., իշի անգաջումը քնած, Ղզխ. Վղպ. Շիր. և այլն:

2. Աջք

ա) Բարդ բառեր՝ «ագահ»՝ աջքածակ, Ազա, Ախք. Գրս. Եր. Ղրթ. Շիր. Թբ. Սաճկածագ, Ալշ., ծագաճկ, Լն. Ալշ. Սազաշկ, Երգ. Սազաշֆի, Երգ. Սազաշաջք, Կր. Սաակաշկ, Գրս. Ուրմ. Սաակեջք, Էվր. Սաակաշկի, Խրթ. Ուրմ. Սաակաջք, Արթ. Նն Չրս. Պլ. Սազաշկ, Խրթ. Սազալսջք, Տգր. Սծրգաշք, Սվ., «ժլատ»՝ մեղաջք, Աթ. Խրթ., «ճարպիկ»՝ ըշկապլսց, Գրս. Ս ըշկըպտց, Դղ., «խարդախ»՝ ըշկակապ, Ղրթ. Գրս. Սաջքակապ, Թբ., «պազշտ, վավաշտ»՝ շորաշկ, Գրս. և այլն:

բ) Դարձվածքներ, բառակապակցություններ, նկարագրական կազմություններ. «կույր»՝ աջքը սև Սաղտոր ջուր իջած, Աթ. Նն. Սչվ. Լհ., աջքի լուսը վեր առած Ս վեր դառած, Ղրթ., «խարդախ»՝ աջքը կապող, Նն. Պլ., աջքին հող ու մոխիր փչող, Ղրթ., աջքին թօզ ու մոխիր փչող, Եր., «դժնի, դաժան»՝ աջքը մութ կոխած, Նն., աջքի լուսիցը պէժ ու կրակ վեր թափող, Ղզխ., «առաքինի»՝ աջքը դառնող Ստանը, Ար., աջքը տունն ի վեր, Պլ., «բարի»՝ բարի աջք ունեցող, Ղզխ., տաք աջքով նայող, Պլ., աղեկ աջքով նայող, Նն. Պլ., «մռայլ, խոժոռ»՝ աջքը սև ու դեղին անող, Ղրթ., «նվաղ»՝ աջքին սևն ու սպիտակը դեղնած, Ալշ., «գոհ»՝ աջքը բան տեսած, Եր. Նն. Պլ., աջքը կուշտ, Ար. Կյուր. Նն. Պլ., «ազատ»՝ աջքով երեսը բաց, Պլ., «թանկ, ընտիր»՝ աջք բռնելու, Նն. Պլ., աջքի արդար եղ, Պլ., աջքի լույս, Ղրթ. Նն. Պլ. Ար., «ժլատ»՝ աջքը կոխելու ծեղ չտրվող, Շլ., «ճարպիկ»՝ աջքը բաց, Ար. Նն. Պլ., աջքը ունքը խաղցնող, Տրն., աջքի սուրմա թոցնող, Ար., աջքից մագ հանող, Ղզխ., «խռով», նաև «մտախոհ»՝ հոնքը աջքին քաշած, Նն. «ապիրատ»՝ աջք գոցող, Պլ., «պազշտ, վավաշտ»՝ աջքը դուրսվող, Ար. Պլ., աջքերը յուզակալած, Եր. Ղրթ., «վատ»՝ աջքեն ընկած, Ախք., աջքի փուշ, Եր. Նն. Պլ. Թբ., «չար»՝ գեշ աջքով նայող, Նն. Պլ., «սթափ»՝ աջքերը չորս բացած, Ղրթ. Նն. Պլ. Տրն., «սիրուն»՝ աջքումը յուղ ունեցող, Թբ. Եր., աջքով-ուներով, Ար. Ղրթ., «սրիկա»՝ հացը ծրնկանը, աջքը՝ կրնկանը, Վղպ. Շիր. Բլխ. Ալշ. Վն. Դն., «վարժ»՝ փակ աջքով արած, Ար., «տխուր, տրտուն»՝ աջք-ուներ խառնած, Ար., աջքերը ուռած, Ղրթ. Նն. Պլ., աջքամեքը ետ չանող, Ղրթ., աշխարհքը աջքին սևացած, Եր. Ղրթ., աջքերը սև ջուր իջած Ս անցած, Պլ. Նն., «բաջ»՝ աջք չըծըպող, Շլ. և այլն:

3. Գլուխ

ա) Բարդ բառեր՝ «ագատ», «ինքնուրույն»՝ իրանուզլխու, Եր. Ղզխ., «բութ»՝ իրստը կոլոջխ, Գրս., պնդակոլոջխ, Գրս. Ս պընդըկուլոխ, Բրդ., պինդագըլուխ Ս պինդգլուխ, Պլ., պըտըտրագլուխ, Վն., խաստըկլոխ, Ուրմ., կծմնմն-

վըլօյն, Ղրբ., գունդգլուխ, Պլ., ծանրագլուխ, Ար., գոնչագլուխ, Ար., զըռագլուխ, Ար., իշագլուխ, Ար., կոպտագլուխ, Ար., կովգլուխ, Ար. Պլ., տախտակագլուխ, Ար., տոխգլուխ, Եր. Ղրբ., «թշվառ» հողգլուխ, Սշ., «խարդախ» կոռագլուխ, Վն. և այլն:

բ) **Բառակապակցությամբ և նկարագրական եղանակով արտահայտված ածականական կազմություններ.** «ագահ» *գլուխը բողազին դուրբան արած, Աստ., «ագատ, ինքնագլուխ»՝ գլուխը ատակած, Եր., ինք իր գլխու, Պլ., «ամբարտավան»՝ իր գլուխը կապել չկարողացող, հարսանիքին հարսի գլուխը կապող, Աշտ. Թբ. Շիր. Բլխ. Տվկ. Ախց., «անոթի, քաղցած»՝ անոթութենէ գլուխը ուռած, Խրբ. Պլ., «բիրտ, դաժան»՝ արյունը գլուխը թռած, Եր. Վն., արյունը գլուխը ցատկած, Պլ., «բութ, հիմար»՝ գլուխը բամբակ չունեցող, Կյուր., գլուխը քարը, երեսը պատը, Եր. Թբ. Ղրբ., գունդ գլուխ, Կր., փայտի լիհաստ լիթեթ գլուխ, Ար., գուլ խաֆա (թուրքերեն «գլուխ»), Պլ., պինդ զըլօխ, Երզ., պըտտուրէ գլուխ, Վն., գլուխը կուտ չունեցող, Զ., գլուխը ուռած, Նն. Պլ., «լուրջ»՝ գլուխը ծանր, Եր. Պլ., «խարդախ»՝ գլուխ եղող, Ղրբ., «համառ»՝ պինդ գլուխ, Պլ., «աղքատ», սակայն «հպարտ» ոտքը չարուխ չունեցող, գլուխը վարդ շարող, Բլխ., ամծին շապիկ չունեցող, գլուխը վարդ դնող, Ախց., տունը թան ու փոշի չունեցող, գլուխը կարմիր փուշի կապող, Աշ., տունը հաց ու փոշի չունեցող, գլուխը արապու փուշի կապած, Բլխ., «ճաղատ»՝ արծաթ գլուխ, Չն., պարիստ գլուխ, Սբ., «շողոթորթ»՝ գլուխ կլեկող, Արբ., «վաստ»՝ անգլուխ գամ, Խն., «տխմար»՝ գլուխը քոյր չունեցող, Ակն., «տրտուն»՝ աշխարհքը գլխին մթնած, Եր. Ղրբ., գլխին ջուր մաղած, Ղրբ., «ծուլ, հեղզ»՝ գլուխ պահող, Ար., բանի անունը տալուս գլխի ցավը բռնող, Աստ. Թբ. և այլն:*

4. Լեզու (նաև բերան)

Հոմանիշների այս շարքում *բերան* գոյականի փոխարեն երբեմն գործածվում է *ռեխ* անարգական ձևը:

ա) **Բարդ և ածանցավոր բառեր.** «ագահ»՝ *ռեխահարուստ, Ղրբ., ռըխեվեր, Ղրբ. ի ռըխիվեր, Գնծ. ի ռըխիվիր, Մղր., ռըխագուլ, Մղր., «բիրտ, դաժան»՝ արյունբերան, Պլ. Վն., «բարի»՝ անուշբերան, Նն. Պլ., անուշլեզու, Նն. Պլ., «ամբարտավան»՝ մեզբերան, Երզ., «նվաղ»՝ թուլաբերան, Եր. (բարբառում այլ իմաստ ունի թուլբերան-ը), «հիմար»՝ բացբերան, Ար., «շաղակրատ»՝ բացբերան, Թբ. ի բերանբաց, Եր., բերանպատռած, Եր. Թբ., «շողուն»՝ մեղրաբերան, Ղրբ. և այլն:*

բ) **Դարձվածքներ, բառակապակցություններ, նկարագրական արտահայտություններ.** «բարի»՝ *բերնին պատառը ուրիշին կերցնող, Պլ., «գուսպ»՝ խուի բերան, Նն., «ճարպիկ»՝ բերնի սաղունձը գողանող, Ղրբ., «նվաստ, չնչին»՝ աշխարհքի բերանն ընկած, Նն. Պլ., «չար»՝ բերնից կրակ թափող, Ղգխ., «հիմար, դմբո»՝ բերանը բաց, Ար., «աղքատ»՝ ընկուկ բերան, Տգր., «անոթի»՝ բերանը նշխարք լիմշալոք չմտած, Ար., «խոնարհ»՝ բերան ունեցող, լեզու չունեցող, Պլ., «կակազ»՝ լեզուն փսրսմանձի, Խ. 163, լիզուն ծամող, 176,*

լուզումն փանթ տըվօղ, 25, «մտերիմ» իրար բերան թքած, Կյուր. Ղրբ. Պլ. Քղի (ըստ Տարենտեում աֆատմվող ավանդության՝ երբ մեկը նորածինի բերանը թքի, երեխան նրա բնավորությունը կունենա⁹⁸), «շաղակրատ»՝ բերանումը ոսպ չթրջող, Շմխ., բերանը շլոր չթրջող, Ղրբ., բերանում լոբի չթրջող, Թբ. Աշտ., բերանում չիր չթրջող, Ար. Աշտ., բերանում չիր չչորացնող, Մղր., բերանում տաք ջուր չպահող, Ղրբ. Տվշ. Գնծ., տաք կարտուփը բերնին համ չտվող, Լ., (տաք) ջուրը բերանում գյուլ չանող, Լ., բերանում գոլ ջուր չպահող, Տվշ., բերնին կապը կտրած, ԿՄ., բերանը բակլա չթրջող, ԿՄ., էպեն (թուրք. «մանկաբարձուհի») բերնին վրա տըգտած, ԿՄ., լեզուն լագ-լագ, գլուխը ծակ-ծակ, Կղպ. Բրդ., պատռած բերան, Ար., «պատրաստ»՝ խոսքը բերանը, Ախք. Պլ., «սիրուն»՝ լուսաղբյուր բերան ու երես, ընդի., «ստահակ»՝ սուտը բերանի մեջ լող բերող, Պլ. և այլն:

5. Ձեռք

ա) Բարդ և ածանցավոր բառեր. «բարի»՝ ծըրքապանք, Գրս., «գող»՝ ձեռնաքաշ, Ար. 11 ձեռքաշ, Մշ., ձեռքկախ, Ար., «ժլատ»՝ ձեռքափակլի ձեռնափակ, ԿՄ. և այլն:

բ) Դարձվածքներ, բառակապակցություններ, նկարագրական արտահայտություններ. «ժլատ»՝ ձեռքը փակ, Ար., ձեռքը գոց, Զ. Քղի Պլ., ձեռքը ձիգ, Չն., ծերքը պըռնդ, Ղրբ., ձեռքին տակեն գոփը (=բռունցք) լիզող, ԿՄ., ձեռքեն կորեկ չթափող, Խն., ձեռքեն քքնիկ չտվող, Ակն, ձեռքը հուպ, Ղրբ., սաղ ձեռքը բերնին, սուլը՝ դմակին, երգ. Սվն. Կն., «թշվառ, խեղճ»՝ ձեռքը տակեն փորած, գետնին ընկած, Խրբ., ձեռք ծոցը11 ծոցին11 ծոցումը, ընդի., ոտք ու ձեռքից ընկած, Ար. Ղգխ. Ղրբ., մեկուն ձեռքը նայող, Պլ. Սբ., «գող»՝ ձեռքը ծուռ, Պլ., ձեռքից քաշ, Ար., «գողոզ»՝ բանձր տեղ ի ձեռ թալող11 ձգող, Մշ., ձևել չգիտցող, մկրատը ձեռքեն չձգող, Տրպ., «հարուստ»՝ ձեռքը երկայն, Ար. 11 ձեռք էրգեն, Մշ., ձեռքը տաք, Ար., «շռայլ»՝ առաջ ձեռնաքաց, վերջը՝ գլխաքաց, Աշտ., «վարժ, հմուտ»՝ ձեռքը թեթև, Ար. և այլն:

6. Ոտք

ա) Բարդ և ածանցավոր բառեր. «արագ»՝ ջուխտըվոտ, Ուրմ., «բոբիկ»՝ վընդըպէպիկ, Գրս. 11 վընըպէպիկ, Գրս. 11 վոտըպօպիկ, Ոգ., «ամառակ»՝ ոտնադրեք, «հղի»՝ ծայրոտոք, Քղի, «ողջ»՝ երկուտոմանի, Եր. Ղրբ. և այլն:

բ) Դարձվածքներ, բառակապակցություններ, նկարագրական արտահայտություններ. «ամբարտավան»՝ նոր ոտքի էլած, ռեյվանի (=արագընթաց ձիու վարգ) քալել ուզող, Քղի, «լիրք»՝ նամուր ոտի տակ տված, «խարդախ»՝ ոտքի տակ պաղ դնող, Կն., «ծեր»՝ ոտի մեկը գերեզմանում, Ար., «հարուստ»՝ ոտքին ոտք բուսած, աչքին՝ աչք, Շլ., «համառ»՝ ոտը վերի նարդվանին դնող,

⁹⁸ Տես Դ. Աճառեան, Հայերեն գաւառական բառարան, Թիֆլիս, 1913, էջ 187:

Մշ., «հույլ, դանդաղաշարժ» ծանր ոտ(ք), Ար., «ուրախ» ոտքերը գետնեն կտրած, Պլ. Ոտոները գետնից կտրված, Եր., ոտքը գետնին, Ար., ոտքը տեղի-
ցը կտրըված, Լ., «պատրաստ»՝ ոտ ու գլուխը դրստած, Եր. և այլն:

7. Սիրտ

ա) Բարդ և ածանցավոր բառեր՝ «աղքատ», սակայն «հյուրասեր»՝ սըր-
տամեծ, Գնձ., «բարի»՝ չենսիրտ, Կր., սըյասիրտ, Գրս.Ո սիասիրտ, Ղրբ. Վն.
(նաև՝ «միամիտ»), սըրտըպաց, Ուրմ.Ո սըրտապանց, Գրս., սըրտըհըռեռե, Յդ.Ո
սըրտըհեռիչ, Գրս., «դաժան»՝ սեվսիրտ, Երգ., «մտերիմ»՝ սրտե ի սիրտ, Ար.,
սըրտաշ, Ար. Ղգխ.Ո սըրտաշ, Բրջ. Պրտ., սրտամոտ, Մշ., «պարզ»՝ սայասիրտ,
Ղրբ., պարզասիրտ, Ար., «երկչոտ, վեհեր»՝ սրտամեռ, Ար. Ղգխ. Շլ. Մշ. Վն.
Խիզ. Շտխ.Ո սըրտըմեռ, Ուրմ.Ո սըրտամեռ, Վն. (գործածվում է նաև և՛ որպես ա-
նեծք, և՛ մտերմական արտահայտություն, հանդես է գալիս նաև որպես բազ-
միմաստ բառ՝ հետևյալ իմաստներով. 1. «անպատկառ», 2. «թշվառ»), սըրտը-
պատառ, Ուրմ., «տխուր»՝ մեղսիրտ, Ղրբ., սևասիրտ, Ար. Ղգխ. Շլ. Ո սևսիրտ,
Ար. Թբ. Մշ.Ո սըվաստրտ, Գրս., «ուրախ»՝ չենսիրտ, Երգ. Լ. Պլ., «քաջ, խի-
զախ»՝ բենդսիրդ, Սվ., սըյդով, Յմշ. Ո սըրտով, Ար. Գնձ., սըրտոտ, Ար. Թբ. Առտ.
Բս. Քդի Մշ. Եվդ. Ղգխ. Պլ.Ո սըյդեդ, Յմշ.Ո սիրդդդ, ՆՆ., սըյդվեր, Յմշ., սըր-
տոք, Գնձ., սիրտոռ, Խտջ. (այս բառը Խոտրջուրում ունի նաև «ջղային» ի-
մաստը)Ո սրտովացած, Խ. Ղրբ. և այլն:

բ) Բառակապակցություններ և նկարագրական կազմություններ՝ «ազ-
նիվ»՝ սիրտը շիտակ, Աբ., «անոթի»՝ սիրտը մարմնած, Պրտ., սիրտը քամ ըն-
կած, Թբ. Գնձ., սիրտը քամված, Թբ. Յմշ. Սվ., «աշխույժ»՝ սիրտը թունդ հա-
նած, Ար., «բարի»՝ մեծ սրտի տեր (նաև՝ «հպարտ»), Ար., սիրտը դուզվլեն,
Ար., սիրտը ծոչ, Ուրմ., «երկչոտ, վեհեր»՝ սիրտը ջուր դառած Ո կապած, Ար.
Լ., սիրտը պարտի գլուխը թռած, Ար., սիրտը վեր էլած, Պրտ., սիրտը փորիցը
ընգած, Լ., սիրտը փորին վախեցած, Ար., սիրտը փորում մեջե ելլած, Աբ.,
սիրտը փորթած, Մշ. Ո սիրտը փորթածՈ փորցած, Աբ. Բլ., սրտի թելը փորթած,
Սկս., «գոռոզ»՝ սիրտը մենծ, Աբ., «դաժան, անագորույն»՝ սիրտը քար դառած,
Ար., սիրտը քար ընկած, Ար., սիրտ ուտող, Ար., «խռով»՝ սիրտը ելլած, ՆՆ.,
«համեստ»՝ երեսն ու սիրտը սանտերքով ծեծուկ, Մշ., «հանդարտ», նաև՝
«անտարբեր»՝ սիրտը թեթև, Ար., սիրտը իջած, Սս., սիրտը հիդ էկածՈ հիդ բե-
րած, Թբ., սիրտը հոնքըշած, Թբ., սիրտը հովացած, Թբ. Կրս., սիրտը վեր
նստած, Ղրբ., սիրտը տեղը էկածՈ տեղը ընկած, Ար., սիրտը օնախ, Յմշ.,
սրտին փուրջ վեր թողած, «հպարտ»՝ սիրտը դեվեն (=ուղտ) չվերցնող, մալը
խորոզը, Տրպ., մեծ սրտի տեր (նաև՝ «մեծահոգի»), Գնձ., «մեղմ»՝ սիրտը կա-
կուղ, Ջվխ. Ար., «նվաղ»՝ սիրտը անցած, ՆՆ., սերտը ջընացած, Ղրբ., սիրտը
փորին մարած, Պլ., սիրտը քաշված, Պլ., «շողոքոք»՝ սուտ սրտացավ, սո-
ված փորացավ, Աշտ. Վն., լեզուն մեղր, սիրտը՝ լեղի, Նխ. Ղրբ., լեզուն ար-
դար, սիրտը՝ չար, Պլ., «սիրուն»՝ սիրտ գրավող, Ար., «տխուր, տրտում»՝ արի-
նը սրտումը ծով կապած, Ար., սիրտ հատնում, Եվդ., սիրտ տրորուք, Աբ.
Եվդ.Ո սերդ դըրորուք, Կսր., սիրտը արին կապած, Ար., սիրտը էրած, Ար., սիր-
տը գայ էլած, Թբ., սիրտը ընկզին քելեֆին մեջ, Աբ., սիրտը խորով, Ար., սիր-

տը փորի մեջ կտոր-կտոր էղած, Գնծ., սիրտն ի վեր արին զնացած, Լ., սիրտն ու թոքը խաշած, Թբ., սիրտն ու թոքը տրոր(վ)ած, Ար., սրտի տախտակը դաշած, Ար., սրտին գդալը մաշած իլ հալած, Կր. Պլ., սրտին կրակ մաղած, Խիզ., սրտին կրակ վառած, Պրտ., սրտին ճրագները մարած. Սբ., սրտին ոլորքը քանդած, Պրտ., սիրտը խարաբ ելած, Ար., սիրտը խոռ, Մշ., սիրտը կտոր-կտոր դառած/եղած, Կր. սիրտը կրակ ընկած/դառած, Ար., սիրտը հազար կտոր եղած, Ար., սիրտը շուռ եկած, Ար., Թբ., սիրտը շուռումուռ բերած, Թբ., սիրտը փորումը սրբոտ, Թբ., սիրտը փուլ եկած իլ փրված/իլ փլած, Ար. Լ. Ղրբ., սիրտը երված, Ար., «ուրախ, զվարթ»՝ սիրտ բաց անող, Ար., սիրտը թիզ-թիզ յեղ կապած, Սբ., սիրտը թրջած. Սվ., սիրտը յեղով, բերանը ջրով, Ար., սրտը մ վարդ պատռած/պատռված, Ար., սիրտը փորումը ուլխաղ ըլած, Լ., սրտը յէտ քինացած, Հդ., սիրտը խաղ տված, Լ., սիրտը պարտեզ ի պախճա բացված, Պլ., սիրտը շեն, Կր. Սբ. Ար., «քաջ», նաև «ուրախ»՝ սիրտը չաթալ, Սբ. և այլն:

8. Փոր

ա) **Բառաբարդումով և ածանցումով արտահայտված հոմանիշներ**, օրինակ «դաժան»՝ օծփոր, Մշ., «տռուզ, հաստափոր»՝ մեծփոր, 99, յէջնփեր, 14, ուռեցփոր, 28, փորսուխ, 81, փորօք, 165 և այլն:

բ) **Դարձվածքներ և նկարագրական ձևեր**. «ազահ»՝ փորն ու հորը մեկ, Թբ. Հիր., փորը անտակ ծոր, Աշտ., փորը լի, աչքն անոթի, Բլխ., փորուն հետ հաշտ, Պլ., «աղքատ»՝ չուլը փորն ընկած, Գնծ., չուլը փորի տակ ընկած, Շմխ., «անոթի»՝ փորը դատարկ, Ար., «բռի»՝ փորուն մեջ այք մը չունեցող, Կյուր., «գեր»՝ փորը յուղ կապած, Ար., «զոհ»՝ փորը կուշտ, կոնակը տաք, Ար., «դաժան»՝ փորու մեջ հոգու նմուշ չունեցող, Մշ., «երկչոտ»՝ լեզուն փորը գցած/ընկած, Եր. Ղրբ. Պլ. Վն., լեղին փորի մեջ պատռած, Ախք., «խռով»՝ փորը կատու մըտած, Եր., «նիհար»՝ փորը մեջքին կըպած, Ար., «նվաստ, չնչին»՝ փորու փուք, երեսի թուք, Ալշ. Ախց., «խարդախ»՝ տրդան մամու փորեն հանող, Հզր., «տռուզ, հաստափոր»՝ ջուօջ փուօր, 108, փորն ուռած, 20, փորը զըռ, 15, 169 և այլն:

9. Այլ մարմնամասերի անվանումներով կազմված հոմանիշներ

ա) **Բարդ և ածանցավոր բառեր**. «ազահ, որկրանուլ»՝ շիշբողազ, Գնծ., պօշպուղուօզ, Քսբ., փիսբուկ, Խրբ., քաքկոկորդ, Պ., «դաժան»՝ անքիճար, Ար. Գրս., «բարի»՝ ջրջահոգի, Մշ., ջիգյարով, Ար., «նվաղ»՝ թևաթափ, Մշ., «թարս, շրջուն»՝ պորտիդուս, Թբ. իլ պռտըտյուս, Ղրբ., «խռով»՝ քիթով, Դեբբ., քիթկախ, Տրն. (Տերենտեի խոսվածքում այս բառն ունի նաև հետևյալ իմաստները՝ 1. «փնթի», 2. «չտես, ծակաչք»), «հուլյ»՝ ծանրավոռ, Վն., կախըվօռ, Ուրմ., «պարթև»՝ լենուսավոր, Թբ., ջանաթաթախ, Ար. Ղզխ. Գնծ. Ոջընըթաթախ, Գնծ. Ոջընաթաթախ, Լ., «վարժ, աշխատասեր»՝ ջանքաշ, Թբ., «տափակ»՝ մըռըշադունչ, Ղրբ. (տափակ քթով) և այլն:

բ) Դարձվածքներ, բառակապակցություններ, նկարագրական արտահայտություններ. «ազահ»՝ ծակ բողազ, Աշտ. Շիր., բուզը գլուխը ծեծած, Աշտ. Շիր., պողազին համար դատիին (=դատավոր) երթացող, Արբ., փխս պողազ, Պլ., «թշվառ, խեղճ» ճիտը ծուռ, Լ. Ախց. Կր. Պլ., շլինքը ծուռ, Ար., մատը լսատելով մնացած, Եր., ճիտը ուտվը գցած, Ղզխ., ափ ոռուն, ափ գլխուն պտտող, Աշ., «համեստ, խոնարհ»՝ ակռա ակռայի վրա դրած համբերող, Պլ., մորուք էրզընցընող, Տգր., «ընտիր» երես հանող, Պլ., «ղճնի, խոժոռ»՝ երեսը ժանգոտ, Եր., «առաքինի»՝ հալալ ծիծ կերած, «խոռվ»՝ քիթ պոչ արած, Պլ., քիթ ու պոռունգը վեր թողած, Ար. Ղզխ., քիթ պոռչ արած, Ղրբ., «հիվանդ» պատանքը ճիտը գցած, Ղրբ., բամբակի քթով ջուր խմող, Ղրբ., «շողոքորթ»՝ էրեսեն վըլի-վըլի, ետեն սուր ածելի, Կյուր. Սլմ. Չիր., «քաջ»՝ սրբած թրից երես չթեքող, Ար., «ամբարտավան»՝ մեծ քիթ, «բարի»՝ ջան ու ջիգյարով, Պլ., «նվաստ, չնչին»՝ երեսն ընկած, Պլ. Ուերեսից ընկած, Եր., ունքը սրելիս աչքը հանող, Սֆղ., «որք»՝ ջիղը ծուռ, Յմշ. Ու վիզը ծուռ, Ար., «չար»՝ երեսից թույն թափող, «սրիկա»՝ գոքը նստող, միրուքը փետող, Վդպ. Օշկ. Աշտ. Յն. Պլ. Թբ. Սրղ. Խտեմ. Կյուր. Ախց. Շիր. Վն. Ալշ. Բլխ. Ձթ. Խն., գոքը նստող, հոքին առնող, Ալշ., մոր ծիծ կտրող, Եր. Թբ., «սիրուն»՝ լուսնկա երես, Պլ., «ծլատ»՝ քթին կծիրը ուտող, Ձթ., «հույլ»՝ ծանրը վռ, Պլ., «գեշ, շատ տգեղ»՝ իրեսեն մի պրոռչ տըմելու տեղ չունեցող, Ղրբ., «քաջ»՝ ատամի օքմին, Լ., «ուրախ»՝ ժանիքը բաց, Արբ. Պլ., ունքերը բաց, Լ., ունքամեքը բաց, Ղզխ. Ղրբ., ունքամեքը ետ գնացած, Ղրբ., «շաղակրատ, անգաղտնապահ»՝ բըկում գըկեռ չունեցող, Սղր., «վիատ»՝ քիթը պոգ դառած, Ղզխ. և այլն:

Ինչպես ցույց են տալիս բերված օրինակները, մարմնամասերի անվանումներով կազմված հոմանիշների գերակշիռ մասը նկարագրական բնույթ ունի և քանակապես գերազանցում է բառաբարդմամբ և ածանցմամբ արտահայտված հոմանիշներին:

3. ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՀԱՎԱՏԱՆԻՔ ԵՎ ՆԱԽԱՊԱՇԱՐՈՒՄ ՑՈՒՅՑ ՏՎՈՂ ԲԱՌԵՐՈՎ ԿԱԶՄՎԱԾ ՓՈԽԱՐԵՐԱԿԱՆ ՀՈՒՍՆԻՇՆԵՐ

Կրոնական հավատալիքները, ինչպես նաև նախապաշարումներն իրենց ուրույն դրոշմն են դնում ժողովուրդների մտածողության, հոգեբանության, դրանց հիման վրա ստեղծված ավանդույթների, հետևաբար և բառապաշարի վրա: Յուրաքանչյուր կրոն և դրանից բխող հավատալիքներն ու նախապաշարումները, դրանցով պայմանավորված կրոնական արարողությունները, ընդունված ծիսակարգը լեզուն համալրում են առանձնահատուկ արտահայտություններով, դարձվածքներով, առածներով, ասացվածքներով և այլն:

Հայերենի բարբառներին մույպես բնորոշ են հեթանոսությանը և քրիստոնեությանն առնչվող բառեր ու արտահայտություններ: Հակառակ սրան, օրինակ, Հայաստան ներթափանցած աղանդները հայերենի բարբառներում ածականական հոմանիշներով չեն արտացոլվել: Թերևս կարելի է նշել միայն արևմտյան խմբակցության հարավկենտրոնական բարբառախմբի Վանի բարբառի *անափոտ* (ան+հավատ) բառը, որ հոմանիշ է *խտոր* ածականին և բնորոշում է անկրոն ու անհավատ մարդկանց:

Ընդհանուր առմամբ ուղղափառ դավանությունից ցանկացած շեղում բնորոշվել է *սատանա* (եբր.՝ «հակասեռ») բառով և դրանով կազմված բազմաթիվ բառակապակցություններով, դարձվածքներով և այլն:

Հեթանոսական կրոնին առնչվող բարբառային ածականները, բնականաբար, քանակական առումով զիջում են քրիստոնեության հետ կապվածներին, թեև նկատելի է, որ քրիստոնեությանն առնչվող բարբառային ածականները ևս այդքան էլ մեծ թիվ չեն կազմում: Դա իհարկե կարելի է բացատրել ժամանակի զրական լեզվին զրաբարին, քրիստոնեության ավելի մոտ գտնվելու և արքունական կրոն լինելու հանգամանքներով: Հայտնի է, որ քրիստոնեական կրոնին վերաբերող բառերը հայերենին են անցել 5-րդ դարում թարգմանական զրականության միջոցով և հիմնականում հունական և ասորական փոխառություններ են՝ բնականաբար հայերենի բառապաշարին անցած զրական ճանապարհով:

Հեթանոսությանն է առնչվում *կռապաշտ* բառը, որն արևելյան խմբակցության Խոյ-Մարադայի միջբարբառի Ուրմիայի բարբառում բազմիմաստ բառ է և ունի՝ ա) «դաժան, բիրտ», բ) «ժլատ, ագահ, կծծի» ածականական իմաստները: Արևմտյան խմբակցության հարավկենտրոնական բարբառախմբի Մուշի բարբառում *կռապաշտ* բառը հանդես է գալիս *քար* բառի հետ և կազմում *քար կռապաշտ* հարադրությունը՝ «դաժան» իմաստով:

Հայաստանում 301 թ. որպես պետական կրոն հաստատված քրիստոնեությունը նորանոր բառերով ու արտահայտություններով է հարստացնում հայոց լեզուն: Նոր կրոնը տարածվում է Աստվածաշնչի թարգմանությունների, ինչպես նաև կրոնականեղեցական, հայրաբանական գրականության միջոցով: Աստվածաշնչյան սրբազան պատմությունները զանազան տարբերակներով մտնում են բանավոր խոսքի մեջ, որի ընթացքում կերտվում են համապատասխան դարձվածքներ և արտահայտություններ՝ խոսքին տալով նոր երանգ ու կենդանություն:

Քրիստոնեության հետ վերաբժկորվում է *աստված* հասկացությունը: Բազմաստվածությանը բնորոշ *աստվածներ* հոգնակի ձևի փոխարեն հայերենի բարբառներում գործածական է դառնում եզակի թիվը՝ շեշտելով քրիստոնեական ուղղափառ դավանության միաստվածությունը՝ ի դեմս Հիսուս Քրիստոսի:

ա) *Աստված* բառով արտահայտված հոմանիշներ. Այս բառով կազմված բառակապակցություններ հանդիպում են թե՛ դրական, թե՛ բացասական հատկանիշ արտահայտող հոմանշային շարքերում: Ի դեպ, երկու դեպքում էլ հատկանիշի սաստկականություն է արտահայտվում: Այսպես՝ «բարի» ածականի համար ունենք *Աստված սիրող*, թե՛, մանավանդ առաքինությամբ աչքի ընկնող բարի մարդու համար՝ *աստուծո օրհնած*, Դգխ. ՆՆ. բառակապակցությունները:

«Ընտիր», «մաքուր», նաև «կանաչ» ածականները Լոռու խոսվածքում ունեն *Աստոծ միջին ման էկած* նկարագրական եղանակով արտահայտված հոմանիշը, ինչպես՝ «*Աստոծ միջին ման էկած դաշտ, արտ*» և այլն: Շատ աշխույժ երեխան բնորոշվում է *աստծու կրակ*, Ար. հատկացուցիչ-հատկացյալով, ճշմարիտը՝ *աստուծո համար*, Պլ., արդար, ազնվագույն մարդը՝ *աստուծո*

հղեցը (=ուղի) *վրա*, Ղրբ., այսինքն՝ Աստծու ճանապարհի, ուղիղ ճանապարհի վրա գտնվող, բնորոշումներով: Դրան հակառակ՝ «ամբարիշտ» ածականի համար նույն բարբառում հանդիպում է *աստուծո հղեցեն տոյս էկած*, Ղրբ.

արտահայտությունը:

«Համեստ» ածականն ունի *աստուծո գառ*, Ալքս. Եր. Ղրբ. հոմանիշը, «գոռոգ, հպարտ»-ը՝ *Աստործուն Աստո խանչող*, Ալշ., «սուրբ Աստվածն» *ալ մոռցած*, Ղլթ. Վն. և այլն:

Անհոգ, անտարբեր մարդը բնորոշվում է *Աստված աղունն աղացած*, Եր. արտահայտությամբ: *Աստուծո աղերսագիր տվող* հետաքրքիր նկարագրական ձևով են պոլսեցիները բնորոշում չափազանց բարձրահասակ մարդուն՝ հիմք ունենալով աղերսագիր մատուցողների՝ ժողովրդի միջից տեսանելի լինելու համար բարձր տեղերում կանգնելը:

Ընդգծված բացասական հատկանիշ ունեցող մարդիկ բնորոշվում են հետևյալ արտահայտություններով՝ *աստուծո եզը*, Ղլ.՝ «բութ», *աստուծո կովը*, Կր. Ղլ., *աստու խենթը*, Սբ.՝ «հիմար» և այլն: Հայտնի է, որ բթությունը բնորոշվում է *եզ, կով, էշ* և նման բառերով, *Աստված բառով* արտահայտված հատկացուցիչը ընդգծում է նշվող բացասական հատկանիշը:

«Չար» ածականի համար ունենք *աստծո պատիժ/պատիք*, Նն. Ղլ. Սշ., *աստծու բեղիլը*, 391: Ենթադրելի է, որ *բեղիլը* բառը կազմված է թուրքերեն *բե* ժխտական նախածանցից և *ղիլ*՝ տեսք բառերից:

«Համառ» ածականին հոմանիշ են՝ *մեռնող, մեղա աստծու չասող*, Աշտ. Լ., *օխտը գոմեշ տվող, մեղա աստծու չասող*, Շիր. Աշտ., «սարսափելի գող, ոչինչ չխնայող գող»՝ *աստծու գդակը ծեռքեն գողցող*, Ղվ., «ստահակ»՝ *աստվածները վար իջեցնող*, Ղլ. և այլն: *Աստված* բառի հոգնակի ձևը, որ խորթ է քրիստոնեական ընկալմանը, սաստկացնում է բացասական իմաստը: «Յոգնակին կը ցուցնե, թե այս ոճը նախաքրիստոնեական դարձուած մըն է», - գրում է Զ. Աճառյանը⁹⁹:

Դաժանությունը, անգթությունը բնորոշվում են *անաստված*, Ար., *աստված չունեցող*, Ախք. Ղլ., *աստծուց չվախեցող*, Ղլթ. Շիր. Ալշ. Բլխ., *աստուծո պատիժ*, Եր. Ղլ., *աստործու կրակ*, Ար. Կր. Սշ. և այլ արտահայտություններով:

«Լիրք» ածականին երևանի խոսվածքում հոմանիշ են *աստծու ահը սրտից հանած*, *աստծու երեսիցը թափած* դարձվածքները և այլն:

Թշվառությունը բնորոշվում է *Աստված ողորմի՛իմ բան*, Ղլ. արտահայտությամբ, այսինքն՝ այնքան թշվառ, որ կարող է ողորմել միայն Աստված, մարդկային գթությունն ու օգնությունն անգամ անկարող են փարատելու նման թշվառությունը: *Աստուծո* բառով արտահայտվում է Սուրբ Երրորդությունը, և սակավադեպ են այս եռամիասնության որևէ կողմով արտահայտված հոմանիշները: Այսպես, ունենք *Քրիստոս* հատուկ անունով կազմված *սուտ Քրիստոս*, Թբ. որոշիչ-որոշյալ կապակցությունը՝ որպես հոմանիշ «ամբարտափան», «խարդախ» ածականների:

Հոմանշային շարքում «ամուր, հաղթ» ածականների դիմաց Նոր Բայազետում ունենք *գօրքով* բառը. այս դեպքում ի նկատի է առնված պահապան

⁹⁹ Զ. Աճառեան, Հայերեն գալառական բառարան, Թիֆլիս, 1913, էջ 142:

հրեշտակների զորքի աջակցությունն ու սատարելը: Արևմտյան խմբակցության Կարնո բարբառում «ծուլլ» ածականի դիմաց ունենք *իշու հրեշտակ* բառակապակցությունը, որով բնորոշվում է ծուլլ, անբան, նաև միամիտ մարդը:

Նոր Նախիջևանի և Պոլսի բարբառներում «ամայի», «դատարկ» ածականներն ունեն *աստուծո լեռները* հոմանիշը: Բնականաբար այն վայրը, որտեղ բնակվում է միայն Աստված, անհասանելի է մարդ արարածի համար, հետևաբար և ամայի է: Այսպես՝ «*Ան ալ ի՛նչ Աստուծո լեռները տեղ է որ*»:

Դրական կամ բացասական հատկանիշ արտահայտող նշված ածականներից բացի, կան նաև այնպիսի ածականներ, որոնցով բնորոշելի է միայն Աստված: Այսպես՝ «վեհ» արմատական ածականին հոմանիշ է *անահոււն*, Ապր. Բլ. բառը, որը հարավկենտրոնական բարբառախմբի Սուշի բարբառի Բուլանուխի խոսվածքում որպես որոշիչ կիրառելի է միայն *Աստված* որոշյալի համար՝ «*անահոււն Աստված*»: Այդպես և «արդար» ածականը Պոլսի և Տիգրանակերտի բարբառներում ունի *ջշմարիդ* հոմանիշը, որով բնորոշվում է *Աստված*: *Ջշմարիդ* բառը զործածելի է միայն «*Ջշմարիտ Աստված*» երդման մեջ:

Աստված բառով կազմվում է նաև գունանվան հոմանիշ, ինչպես՝ «կապույտ»՝ *թւնո Աստված, թւնո Աստու իրես*, 293 և այլն:

Աստված բառով արտահայտված հոմանիշների հետ են առնչվում *սուրբ* ածականով արտահայտված հոմանիշները, որոնք երբեմն փոխարինում են միմյանց:

բ) *Սուրբ* ածականով արտահայտված հոմանիշներ. «Սուրբ» արմատական ածականը (ինչյունական զուգաբանությունները՝ *սուրփ*, Ազլ. Թբ. Ալշ. Ախց. Ակն եր. Խրբ. Կր. Սչվ. Յնշ. Մկս. Շմխ. Պլ. Ջդ. Ռդ. Սբ. Սլն. Տգր. Նն. *Սսուրբ*՝ Մշ. Ջթ. Լհ.*Սսուրբ*՝ Ջթ. *Սսրփ*, Տգր. Թբ. Վն. *Սսուփ*, Նն. Վծ. Թբ.*Սսուռփ*, Մրդ. *Սսօրփ*, Սվ. *Սսուրփ*, Անտ. Ասլ.*Սսուր*, Ասլ.*Սսորփ*, Գրս. Դրբ. և այլն) ունի կիրառության բարձր հաճախականություն և՛ արևելյան, և՛ արևմտյան խմբակցության բարբառներում: «Սուրբ» բառի ծագման մասին Նոր հայկազյան բառարանը, Հյուբշմանը, Մյուլլերը, Տերվիշյանը, Ալիշանը, Կարստը և ուրիշներ հիմնականում վկայակոչում են արաբերեն, պարսկերեն, թուրքերեն, շուներենի և սանսկրիտով բառեր՝ կապված *ջուր*, *ջրով լվանալ*, *մաքուր*, *պայծառ*, *առողջ*, *ողորկ* իմաստների հետ¹⁰⁰:

Բարբառային նյութերի հավաքչական աշխատանք կատարելիս մեզ չիանդիպեցին «սուրբ» բառին փոխարինող այլարմատ փոխառյալ տարբերակներ:

Սեբաստիայի բարբառում «կոկ, հիդկ» ածականներն ունեն *սրբուն* հոմանիշը, «ջինջ» ածականին հոմանիշ է *սրպանական*, Վն. ածանցավոր կազմությունը:

«Սուրբ» ածականով կազմվում են զանազան հոմանշային նկարագրական արտահայտություններ և դարձվածքներ: Այսպես՝ *սուրբի դուռ դառած*, Ախք. արտահայտությունը հոմանիշ է «աշխույծ, բանուկ» ածականներին (օր.՝ *սուրբի դուռ դառած խանութ*, Ախք.): *Սրբած թուր*, *սրբած թրից երես չքնքող*

¹⁰⁰ Գ. Աւետիքեան, Խ. Սիրմէլեան, Մ. Աւգերեան, Նոր բառգիրք Հայկազեան լեզուի, Վենետիկ, հ. 2, 1837, էջ 733:

արտահայտությունները հոմանիշ են «քաջ, աներկյուղ» ածականներին, «սուրբ սրբոց»-ը Պոլսի բարբառում հոմանիշ է «թանկ, ընտիր» ածականներին: Ինչպես գիտենք, Սուրբ Սրբոցը, որտեղ պահվում էր Մովսես մարգարեի «Կտակարանի» կամ «Ուխտի» տապանակը, հին հրեական խորանի, հետագայում Երուսաղեմի տաճարի սրբազան մասն էր, որտեղ տարին մեկ անգամ իրավունք ուներ մտնելու միայն քահանայապետը¹⁰¹:

Աստվածաշնչական թեմաների, քրիստոնեական եկեղեցու ծիսական արարողակարգի հետ են առնչվում հետևյալ հոմանիշները. *չարխափան*, Ակն. Պլ.՝ «բարի, ամենագութ» (մակդիր սուրբ Աստվածածնի), *հարահաս*, Եր.՝ «բարի, օգնող» (արագահաս՝ ածական ս. Սարգսի), *հոգին խորան բռնած*, Նև.՝ «ուրախ», *պատկեր վայր բերող*, Թբ.՝ «գող» (ի նկատի է առնված եկեղեցու սրբապատկերներից մեկը), *քոշահան*, Վն.՝ «սուրբ, թանկ» (որոշիչ նվիրական ավետարանի, որ իբրև թե մի քոշ, կնդակով փորփրելով, հանել է հողից, ուր անհայտ թաղված էր)¹⁰², *փրկիչ*¹⁰³, Պլ., *փրկիչին խենթը*, Պլ., *փրկիչին փախուկը*, Պլ., *փրկիչ-բուրդիչ* (=փրկիչ բուրդից), Պլ.՝ «խենթ», *անառակ որդի*, Պլ.՝ «ըմբոստ», *ավագ ուրբաթ գիշեր*, Պլ., *խավարում*, Սրղ. Պլ., *խավարման գիշեր*, Պլ., *սև ուրբաթի պես* (Քրիստոսի տանջանքների և խաչելության օրը, որ կոչվում է **ավագ ուրբաթ**¹⁰⁴) «տխուր», *բորոլական, բորոլական կրակ*, Թբ.՝ «չար, անտանելի» և այլն: Ակնհայտ է, որ *բորոլական-ը բաբելական* բառի հնչյունական տարբերակն է, և նկատի են առնված հինկտակարանյան բաբելոնյան խառնակությունը և աշտարակաշինության ժամանակ տեղացած կրակը¹⁰⁵:

Բարբառներում հաճախադեպ են նաև *աղոթք, անեծք, երդում* և այլ բառերով, ինչպես և եկեղեցական ծիսակարգի հետ առնչվող բառերով ու բառակապակցություններով արտահայտված հոմանիշները: Այսպես՝ «հիմար, խև»՝ *իրեն համար ժամ չանող, ուրիշի համար պատարագ անող*, Աշտ. Օշկ. Շիր. Ախց. (այս նախադասության մեջ *ժամ* նշանակում է *ժամերգություն*. հոգևոր ծիսակարգում ամենօրյա ժամերգությունները բովանդակությամբ, տևողությամբ և այլ առանձնահատկություններով եականորեն տարբերվում են Տիրոջը մատուցվող պատարագներից), *ուրիշին քարոզող, իրան լուրզող*, Շիր. Խտջ. Բլխ., «կեղծ, արտաքուստ բարի, իրականում խաբեբա»՝ *սուտ ծցնավոր*, Ար., *սուտ մուղտուսի*, Վն. (*մահտեսին// մուղտուսին// մուխսին, հաջին* Քրիստոսի լույս գերեզմանին ուխտավորաբար այցելած հավատացյալն է), «մուրդ, հիմար»՝ *նա պախս կիտցող, նա զատիկ*, Շտխ., *աղոթած էշ*, Ար. Լ. Ղրբ., *աղոթած էշ կտրած*, Ար., «երեք, անկայուն բնավորությամբ»՝ *տուտուց-տուտուց* (=հիմար) *կարմիր կտուց, համ պասուց ու համ ուտիսուց*, Թբ. (այսինքն՝ հավասար վերաբերմունք ունի և՛ պահոց, և՛ ուտյաց օրերի հանդեպ),

¹⁰¹ Տե՛ս Բ. Թագաուրաց, 6.2-16, 18-29:

¹⁰² Տե՛ս Քրիստոնյա Հայաստան (հանրագիտարան), Երևան, 2002:

¹⁰³ Այս ածականը սերում է Պոլսի Սուրբ Փրկիչ ազգային հիվանդանոցի անունից. այդպես և ասում են *հոռոմների փրկիչը, հունաց հիվանդանոցը, փրկիչեն փախած խենթ* և այլն:

¹⁰⁴ Տե՛ս Մատթևոս, 26.58-75:

¹⁰⁵ Տե՛ս Ծննդոց, 11.1-9:

«վատ, չար»՝ *անիծիցիլ նգովից արմատ*, ՊԼ., «նվաստ, չնչին»՝ *ոչ օրհնելու, ոչ անիծելու*, Աշտ. Շիր., *ոչ մոլլի պուխ* (=ծոպ), *ոչ տերտերի ծուխ*, Կր. Բլխ., *ոչ արողի, ոչ գրողի*, Ակն Եվդ. Շմխ., «խեղճ, անճարակ»՝ *էշը խլած մղղսի*, Լ., «ստահակ, սրիկա»՝ *երդումը ջրի պես խմող*, Տրն., «վաղ»՝ *աղոթարանայառն*, ԲԼ. Սր. Վն. (օր.՝ *աղոթարանայառն վար, ջրտուք*), «կիրթ»՝ *տերտերի չափ բան իմացող*, Զդի. «լիրք, լկտի»՝ *երեսի ջուրը գնացած*, Ղրբ. Եր., *երեսի ջուրը փախած*, Սբ., *երեսի մեռունը գնացած*, Եր. ՊԼ. (ի նկատի է առնված մկրտության ժամանակ երեսին քսվող մյուռոնաջուրը), *իրեսը պրոթըծիրավ լվացած*, Ղրբ. Ղզխ. (մյուռոնաջրի փոխարեն), «շողոթորք, կեղծ»՝ *գիշերը գողություն անող, ցերեկը «Տեր ողորմյա» ասող*, Կլպ. Վղպ. Աստ., *պասը ուտող սուտ խև*, ՀՆ., *վանքի հավերը ուտող սուտ ճգնավոր*, Շիր. Սբ., *վանքին հավը ուտող սուտ խենթ*, Կյուր., *մեկ ձեռքը խաչ հանող, մեկալով գողություն էնող*, Զդի, «չար»՝ *անեծքատուր*, Ղրբ., *անեծքբերան*, ՆՆ. և այլն։ Սվեդիայի բարբառի *բւնրուք* ածականը հոմանիշ է «ազատ» բառին և մատնանշում է սրբերից մեկին նվիրված ոչ տոն օր, երբ ոմանք աշխատում են, ոմանք՝ ոչ։

Ինչպես ցույց են տալիս օրինակները, հաճախադեպ են նկարագրական եղանակով արտահայտված հոմանիշները։

գ) *Սատանա բառով արտահայտված հոմանիշներ*։ Ընդհանրապես *սատանա*-ով կազմված ածականական հոմանիշներն աչքի են ընկնում ոչ միայն քանակային գերազանցությամբ, այլև հայերենի բոլոր բարբառներին բնորոշ լինելով և ընդհանուր հայերենյան բնույթ կրելով։ Մեր հավաքած նյութերը ցույց են տալիս, որ *սատանա* բառով կազմված արտահայտությունները քանակապես գերազանցում են *Սատված* բառով կազմվածներին։ Երբեմն *սատանա* բառը փոխարինվում է *ալք*՝ «կանացի զգվելի դեմքով, պղնձե եղունգներով, վարագի ժանիքով, ամեն ինչ հոշոտող առասպելական գազան», *այս*՝ «չար ոգի, չար շունչ, չար բամի, պիղծ», *դև*՝ «ոգի, մարդամեման արարած՝ բարձր կարողություններով», *սառայել*՝ «սատանայի գլխավոր», *մեռ*՝ «չար, դաժան, ամբարտապան». քրիստոնյաներին հալածող Ներոն կայսեր անունից ծագած, *չար, չարք, քաջք*՝ «քարանձավներում, լեռներում ապրող երբեմն բարի, երբեմն չար առասպելական ոգիներ, երբեմն պատժող ուժեր, որոնք մտնում են մարդկանց մեջ» և այլ համարժեքներով¹⁰⁶։

Արևելյան խմբակցության Ղարաբաղ-Շամախի միջբարբառախմբի Ղարաբաղի բարբառում *քաշկ* հնչյունական տարբերակով բնութագրվում են աշխույժ, արի, կտրիճ մարդիկ, որում ի նկատի է առնված առասպելական այս ոգու դրական հատկանիշը։ Նույն բարբառում այն ունի միաժամանակ «նիհար ու տգեղ» իմաստները։ Այսպես՝ *ալք*, ՆԲ., *ալքի նման*, ՆԲ. արտահայտությունները հոմանիշ են «ազախ» արմատական ածականին, իսկ *ալքու կոխած*, ՇԳ., *ալքու փոխած*, ՇԳ. արտահայտությունները «նիհար» բառի հոմանիշն են և հատկանշում են շատ նիհար, հիվանդոտ և անբարետես երեխայի։ «Ազախ» ածականը Ադամայի բարբառում ունի *դևկըլլիր*՝ «դևի պես կլանող» զուգաբանությունը։

¹⁰⁶ Տե՛ս Ստ. Մախխատեանց, Հայերեն բացատրական բառարան, հի. 1-4, Երևան, 1944-1945։

Սեբաստիայի և Խարբերդի բարբառներում *ճեռ*-ը «թշնամի» ածականի հոմանիշն է, իսկ Արարատյան, Ղարաբաղի, Զղիի բարբառներում նշանակում է «նենգ, խարդախ»: *Սրիկա*, *ստոր* բառերը Պոլսում *ճեռի պաշտոնյա* բառակապակցությամբ են արտահայտվում, իսկ արևմտյան խմբակցության Փոքր Ասիայի բարբառախմբի Ամասիայի և Սեբաստիայի բարբառներում *սադա-յեշ*-ով: Այդ իմաստին հոմանիշ են նաև *սիրտը չարին տված*, Ար. դարձվածքը և *ճիզվիթ* (=հիսուսյան կրոնավոր, մասնավորաբար կաթոլիկ եկեղեցուն հարող), Երզ. բառը:

Դիտարկումից պարզվում է, որ «սատանա» բառով կազմված հոմանիշները հիմնականում բնորոշ են Արևելյան խմբակցության Արարատյան և Թիֆլիսի բարբառներին և արևմտյան խմբակցության Փոքր Ասիայի բարբառախմբի Խարբերդի և Սեբաստիայի, մասամբ նաև Կարնո բարբառներին: Կարնո բարբառի մեջ առանձնանում են մասնավորաբար Շիրակի և Ջավախքի խոսվածքները: Մյուս բարբառներում նման կապակցությամբ արտահայտված հոմանիշները սակավաթիվ են:

Նման հոմանիշները զանազան բնույթի են: Դրանք կարելի է դասակարգել հետևյալ նկատառումներով.

1) Այս ենթախմբում կարելի է առանձնացնել այն կազմությունները, որոնցում *սատանան* որևէ գործողության կամ վերաբերմունքի կրողն է: Կան նաև սատանայի մարմնի մաս կամ սատանային պատկանող որևէ առարկա՝ *մուրճ*, *սրոց* և այլն մատնանշող բառերով կազմված հոմանիշներ: Նման հավելումներն առավելապես են ընդգծում բացասական հատկանիշը և իմաստի սաստկականություն են արտահայտում: Այսպես՝ «խարդախ»՝ *կամացուկ սատանա*, Այնթ., «չափազանց ճարպիկ»՝ *սատանա*, Ար. Պլ. Շիր., *սատանորդի*, Պլ., *սատանա խաղացնող*, Ար., *սատանի ետի ոտ*, Ար. Գնձ. Խրբ., *սատանի ետևի ծուռ*, Խրբ., *սատանին փապուճ Ուջարող Ու տրեխ հագցընող*, Խրբ. ԿՄ., *սատանի չաքուճ*, Ար./*սատանի չեքուճ*, Սբ. Խրբ., *սատանի վիշակ* (նաև չարաճճի), Պպ. (*վիշակ*, Կն. Խ., *վիշլա*, Ազլ.: «թելը վրան փաթաթելու գործիք, որը կազմված է իրար վրա նստած մի քանի ոլորածն դալար գավազաններից՝ ներքևում սուր ծայրով. այդ կերպ պատրաստում են թելերի կաժը»¹⁰⁷), *սատանին (թարս) նալնող*, Ար. Կր. Թբ., *սատանին շապիկ կարող*, Սլթ., *սատանի հետի կրունկ*, Շիր. Սս., *սատանայի առջի ծիվ*, *սատանի յեղի պոչ*, Ար. Թբ. Սշ. Կր. Ախց., *սատանին շապիկ հագցնող*, Ակն, *սատանին չարուխ կարող*, Բլխ., *սատանի տակից քաշած*, Ար., *սատանեն գետնի տակը կերակուր եփելիս աղ գցող*, Շիր., *մեկ խաչակնքելով չհալածվող սատանա*, Կր., «խուլ, ըմբոստ»՝ *սատանի հետ ծնած*, Կր., «խարդախ, խորամանկ»՝ *սատանեքաց ալանի սպասին աղ անող*, Ար., «չար»՝ *սև սատանա*, Ար., *լեզուն սատանի չարխի պես պտտող*, Սշ. և այլն:

Եթե նշվածները հանդես են գալիս իմաստային որոշակի սահմանափակումով, ապա հետևյալները ցուցաբերում են բազմիմաստություն, այսպես՝ *սատանից սատանա*, Սշ., *սատաներու սատանա*, Թբ. միաժամանակ նշանակում են՝ «ճարպիկ», «ստահակ» և «խորամանկ»:

¹⁰⁷ Տե՛ս Ստ. Մալխասեանց, Հայերեն բացատրական բառարան, հ. 4, 1945, էջ 340:

Քիչ չեն մաս «սրիկա, խարդախ» արմատական ածականների հոմանիշները. դրանց մի մասը ևս հանդես է բերում բազմիմաստություն հոմանիշ դառնալով մաս «ծարպիկ», «ըմբոստ» ածականներին, օրինակ՝ *սատանի ճուտ*, Ար., *սատանի սերունդ*, Ար. (հատկացուցիչ-հատկացյալի այս բառակապակցությունը չնայած արտահայտված է *սերունդ* բառով, սակայն ի նկատի ունի կոնկրետ, որոշակի մարդու): «խարդախ» բառին հոմանիշ են նեմզ, ստորմարդկանց բնորոշող հետևյալ արտահայտությունները՝ *էղեվանց մալնած սատան*, Թբ., *սատանի ծնունդ*, Ար., *սատանի կծիկ*, Մշ., *սատանախաբ*, Ար. Շիր. Մշ. Սկս. // *սատանխափ*, Սս. // *սատանըխափ*, Ուրմ., *սատանայություն անող*, Ար., *սատանություն բանեցնող*, Ար. Թբ., *սատանին չարոխս հազցնող*, *կատվին վարտիք*, Ախց. և այլն:

2) Նկատելի է, որ «սատանա»-ով արտահայտված բառակապակցություններում հաճախադեպ է «ծի» բառը: Դրանով կազմված արտահայտությունները հոմանիշ են «համառ», «ըմբոստ» ածականներին:

3) Հայերենի բարբառներում շատ տարածված են *դուրսը քահանա, մերսը՝ սատանա*, Ար. Հն. Թբ. Լ. Բլխ. Վն. Չիր. Սլմ. Տգր. Եվդ. ԿՄ. Տրպ., *տանը քահանա, դուրսը սատանա*, Ար. Թբ. Դրբ. Եվդ. Կր. Ալշ. Վն. Պլ. արտահայտությունները որպես «շողոքորթ», «խարդախ» ածականների հոմանիշ: Նշված արտահայտությունների փոփոխակներ կարելի է համարել նկարագրական եղանակով դրսևորված հետևյալ հոմանիշները. *դուրսը սուրբ, տունը սատանա*, Շիր. Աշտ., *դուս գա դուռը քահանա, մերս գա՝ տանը սատանա*, Վղպ., *երսանան քահանա, տակնահան սատանա*, Աշտ. Ղթ., *մերսը սուրբ, դուրսը սատանա*, Շիր., *տանը քահանա, դուրսը սատանա*, Թբ. Դրբ. Ալշ. Վն. Պլ., *դրսեն քահանա, մերսեն սատանա*, Բլ., *մերսեն սատանա, դրսեն սուրբ*, Կր., *մես սատանա, դուս՝ քահանա*, Մշ. և այլն: Այս կազմություններում *սուրբը* և *քահանան* դիտարկված են որպես աստվածահաճո անձինք, որոնց հակադրված են սատանայի բացասական հատկանիշները, հետևաբար կեղծ, երկերեսանի, շողոքորթ մարդիկ արտաքուստ համեմատվում են սրբի և քահանայի, իսկ ներքուստ՝ սատանայի հետ: Ինչպես ցույց են տալիս թվարկված բարբառների մշումները, դրանք բնորոշ են և՛ արևելյան, և՛ արևմտյան խմբակցության բարբառներին և կրում են ընդհանուր հայերենյան բնույթ: Մեր հավաքչական աշխատանքի ընթացքում ման ընդարձակ տարածք ընդգրկող մեկ այլ արտահայտության չհանդիպեցինք:

4) «Սատանա» բառով կազմված բառակապակցությունների մի որոշ մասն էլ հանդես է գալիս իմաստային որոշակի սահմանափակումով և վերաբերում է հիմնականում երեխաներին և կանանց (*սատանի կնիկ*, Թբ.): Երեխաներին բնորոշող կապակցությունները հիմնականում ունեն դրական, փաղաքշական իմաստ և հոմանիշ են «աշխույժ, ժիր, չարածի» ածականներին, ինչպես՝ *սատանան բանվոր բռնած*, Սբ., *սատանի ծագ*, Ար. Սբ., *սատանի ոտ*, Ար., *սատանի պիպեղ*, Վն., *սատանի սրոց*, Ար. // *սատանի սրուց*, Թբ., *խըլվըլիկ սատանա*, Վն., *սատանի ծախարակ*, Մշ. Ար. և այլն: Համառ, ամսանձ, չար երեխան բնորոշվում է *սատանան կողերը մտած*, Սբ., *սատանեն մեշը մղուկ*, Ալշ. և այլ նկարագրական արտահայտություններով:

Աստված և *սատանա* բառերի համեմատությունը ևս հաստատում է, որ հայերենի բարբառներում բացասական իմաստ արտահայտող բառերն ավելի շատ հոմանիշներ ունեն, քան դրական իմաստ ունեցող բառերը: Սա էլ ինքնին վկայում է, որ ընդհանրապես մարդը հակված է չարը ժխտելու ու խարագանելու և ընդհակառակը՝ դրականը դրվատելու ու ամընդհատ շեշտելու:

Ըստ այսմ *Աստված* և *սատանա* բառերով կազմված հոմանիշները դիտարկելիս պարզվում է, որ աստվածաշնչական թեմաներին առնչվող հոմանիշներն առավել մեծ չափով բնորոշ են արևմտյան խմբակցության բարբառներին:

4. ՀԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆԵՐՈՎ ԿԱԶՄՎԱԾ ՓՈԽԱԲԵՐԱԿԱՆ ՀՈՄԱՆԻՇՆԵՐ

Հայերենի բարբառներում հաճախ ածականական իմաստ են ստանում հատուկ անունները՝ տեղանունները և անձնանունները, դրանցով կազմված կամ դրանց առնչվող բառերն ու բառակապակցությունները: Ի դեպ, հատուկ անուններից կազմված հոմանիշներն ունեն զանազան իմաստներ, որոնք ոչ միշտ է հնարավոր պատճառաբանել: Տեղանուններով և դրանց առնչվող բառերով արտահայտված հոմանիշները քանակապես գերազանցում են անձնանուններով կազմվածներին:

Տեղանուններով և սրանց առնչվող բառերով արտահայտված հոմանիշներ

Նկատելի է, որ այս շարքում ընդգրկված հոմանիշների մի զգալի մասը առնչվում է Աստվածաշունչ մատյանի հետ:

Պոլսի բարբառում «խեղճ» ածականին հոմանիշ է *Իսրայել* տեղանունը, որը բնորոշում է անճարակ, հինումին զգեստ հագած ընչազուրկ մարդկանց: Այս ածականի հիմքում ընկած է Իսրայելի ժողովրդի՝ Եգիպտոսում գերի լինելը¹⁰⁸:

«Ավեր» ածականին հոմանիշ են *ակոռի*, Գրս., *ագուլուգ*, Սշ. Տգր., *սըթումա գոմեր*, Գնձ. արտահայտությունները. առաջին հոմանիշի համար որպես հիմք է ընդունված Ակոռի գյուղի՝ 1840 թվականին երկրաշարժից հիմնահատակ ավերվելը, իսկ երկրորդի համար՝ Սողոմ և Գոմոր քաղաքների հինկտակարանյան ավերումը¹⁰⁹:

«Բռի» ածականին Շամախիի խոսվածքում հոմանիշ է *խոյեցի* բառը:

«Հպարտ» արմատական ածականին հոմանիշ *Ղազտաղիեն ջուր խմող*, Տրպ. ՀՆ. արտահայտության մեջ ի նկատի է առնված *Ղազտաղի* լեռը, որ հատկանշվում է իր բարձրությամբ և սառը, քաղցրահամ ջրերով:

«Ծարպիկ» ածականին հոմանիշ է *Թիֆլիսիի՛լ Բռի ջուր խմած*, Շիր. Ար. նկարագրական արտահայտությունը, «գող» ածականին՝ *սիբիրական*, Թբ. Ղրբ. բառը:

Արարատյան, Վանի, Ղարաբաղի, Կաղզվանի, Բուքանիայի և այլ բարբառներում «ընտիր», նաև «իյութեղ և քաղցրահամ» ածականներին հոմանիշ է

¹⁰⁸ Տես *Ելից*, 1.6-14:

¹⁰⁹ Տես *Ծննդոց*, 19, *Երկրորդ օրինաց*, 29.23:

մայաթիա¹¹⁰ (մալաչա, Ար. Կղզ. Վն.//մալաչի, Ար. Դրբ. Վն. //մալաչիկ, Վն.) տեղանուն-ածականը, որը հանդես է գալիս որպես որոշիչ տանձի շատ ընտիր մի տեսակի: «Ընտիր, լավ» բառերին հոմանիշ է նաև *քաղաքավարի*, Դրբ. բառը, որով մասնավորաբար մատնանշվում է վրացական կամ Թիֆլիսի տարազը, որն ըստ դարաբաղցիների՝ հարմար է, վայելուչ և պատշաճ:

«Ամուր» ածականին հոմանիշ է *սպահանի*, Վն. բառը, որը հատկանշում է ամուր փայտ ունեցող մի ծառատեսակ, որից թի են պատրաստում: «Ամոթի» բառին հոմանիշ է *Պաղտատը ավերակ*, Խրբ. նկարագրական ձևը, «ծուլ»-ին՝ *Բաղդըղու անգյալ*, ՆԲ. Մշ., «խենթ»-ին՝ *խորասան արտ ունեցող*, Կյուր., *Շամա էշ*, Մշ., «խարդախ, խորամանկ լրտեսող»-ին՝ *ասեղին ծակեն Չնդկաստանը տեսնող*, Պլ. Բ., «հեռու և օտար»-ին՝ *արանդա-թուրանդա* (=Իրան-Թուրան), ՆԲ. զուգորդական հարադրությունը և այլն:

Հայերենի բարբառներին և ժամանակակից ժողովրդախոսակցական հայերենին բնորոշ է որևէ տեղացի լինելուն ինչ-ինչ հատկանիշներ վերագրելը: Շատ հաճախ հարևան տարածքների բնակիչները, իրենց առավելությունն ընդգծելու համար գործածում են տարբեր արտահայտություններ՝ դրանց վերագրելով հեզմական, ծաղրական, նախատական, հանդիմանական, պարսավական և այլ բացասական նրբիմաստներ: Այդպիսի կազմությունները հիմնականում հոմանիշ են «վատ», «նվաստ», «չնչին», «բութ» և նման իմաստներ արտահայտող ածականներին: Բացի հանրածանոթ բնորոշումներից, մեր աշխատանքի ընթացքում հանդիպեցինք բավականին թվով հետաքրքիր ածականական հոմանիշների, որոնցով միմյանց բնորոշում են հարևան տարածքների բնակիչները:

Խիստ բացասական բնորոշումները զանց առնելով՝ մեջ բերենք դրանցից մի քանիսը, որոնց իմաստային հիմքը երբեմն դժվար է բացատրել: Այսպես՝ Թիֆլիսի և Պոլսի հայերը գործածում են *խըռ*, Դավիթի հայերը՝ *հըռ*՝ «բռի», «կոպիտ» բառերը՝ իբրև անարգական արտահայտություն զավառացիների, գյուղացիների. արևելահայերը արևմտահայերին անվանում են *կըռ*, Եր. Թբ.: Թիֆլիսիի բարբառում այդ բառը մասնավորաբար Ախալցխայի և Ախալքալաքի շրջանների գյուղաբնակներին տրվող ծաղրանուն է, իսկ Լոռիի խոսվածքում՝ լեռնաբնակներին տրվող մականուն: Առհասարակ լռեցիք շիրակցիներին *կըռ* են կոչում՝ բացասական հատկանիշներ վերագրելով նրանց: *Կըռ* բառին հոմանիշ են *կօշտ ու կօպիշտ*, Եր. *Իկօշտ ու կօպիտ*, Թբ. արտահայտությունները. այդպես են տփիսիսեցի հայերը կոչում դազախեցոց: Թիֆլիսի հայերը իրենց կոչում են *մաստակ ծամող*, Մեղան թաղամասի բնակիչներին՝ մաղանեցոց՝ *խլեգախօրով*, Օրթա ճալայում բնակվողներին՝ *գօրտնակեր*: *Շանճրագ* ածականով բնորոշում են երևանցիներին և հավաքարցիներին, որոնք նույնպես երևանցի վերաբնակներ են: Հավաքարցի հայերին տալիս են նաև *մօրխ ուտող*, Թբ. ծաղրական մականունը, շուլավերցիներին՝ *արջ-արջ*՝ «բռի»: *Հոսիոս* (արևմտահայերեն՝ *հոս*=այստեղ), Եր. Թբ. նախատական դերանուն-ածականով արևելահայերը բնորոշում են Պոլսի հայերին:

¹¹⁰ 7. *Ամառեան*, Հայերեն գալառական բառարան, էջ 742:

Վանեցիները՝ որպես քաղաքաբնակ, գյուղացիներին անվանում էին *շակալ-բերան*, որ ունի «ամնիտ, մեծ, բաց բերանով» իմաստները:

Տիգրանակերտի բարբառում *հոռումթութ* և *հոռումթութի* բառերում *հոռում* (=հոռոմ, լատինացի) ձեռք է բերել ածականական իմաստ և որպես «սև» ածականին հոմանիշ բնորոշում է թթի և թթենու մի տեսակը¹¹¹: Մալաթիայի բարբառում կա *հորումթութ*¹¹² բառը, որտեղ *հորում* նշանակում է «կարմիր»: Կարելի է ենթադրել, որ այն *հոռում* բառի հնչյունական զուգաբանությունն է:

Թբիլիսիի բարբառի *լոթի* (վրացերեն *լոթի* «գինով», *լոթորա* «գինովմալ, հարբել») բառով քաղաքի բնակիչները շամախեցիներին վերագրում են «հիմար» և «թեթևամիտ» արհամարհական հատկանիշները: Նույն իմաստն ունի *լոթի-փոթի* կրկնավորը, որն իբրև ծաղրական անուն թիֆլիսեցիք տալիս են շուլավերցիներին: Սալմաստցիներին թիֆլիսեցիները կոչում են *էշ ներկող* (իբրև թե գողացած էշը ներկում են, որպեսզի անձանաչելի դառնա, և ապա վաճառում են նախկին տիրոջը)¹¹³, *խաչագող*, որոնք հոմանիշ են «ճարպիկ», «ճարտար» բառերին: Իրենց բնորոշումներում չափազանց անողոք թիֆլիսեցիները սանահնեցոց անվանում են *հարսնասիրուն*, որ հոմանիշ է «լավ, ընտիր» ածականներին և ի նկատի են առնված բազմաթիվ սիրուն, պարկեշտ հարսները, որոնք Սանահինից բերվում էին Թբիլիսի:

Այս առումով հետաքրքիր է նաև երևանցիների լեզվական մտածողությունը: *Բրդաբերան*, Ար., *ջամաղակեր*, Ար., *բրդաբերան ջամաղակեր*, Ար. ածականական հոմանիշներով երևանցիները և շրջակա գյուղացիները բնորոշում են փարպեցիներին: Թիֆլիսի բարբառում և Աշտարակի խոսվածքում *սատանա խաբող* արտահայտությունը հոմանիշ է «ճարպիկ, ճարտար» ածականներին, որով բնորոշվում են կարբեցիները:

«Ստերիմ» ածականին հոմանիշ *ախպերացու*, Լ. Ղզխ. բառով գյուղացիները կոչում են իրենց ծանոթներին, «օտար» ածականին հոմանիշ է *այլազգ*, Աղն. Պլ. բառը, որով հատկանշվում են միայն մահմեդականները՝ տաճիկները: Պոլսեցիները *դուրսեցի* են կոչում գավառացիներին, մասնավորաբար՝ Անատոլիի բնակիչներին, նորմախիջևանցիները՝ բոլոր նրանց, ովքեր նախիջևանցի չեն, իսկ համշեցիները՝ ոչ համագյուղացիներին և այլն:

«Նվաստ» ածականին Թեոդոսիայի խոսվածքում հոմանիշ է *չում ուտող* // *չում ուտող արջ* բառակապակցությունները, որոնցով ծաղրաբար բնորոշվում են հինդդիմցիները:

«Հարազատ, յուրային» ածականները Ոգմիի բարբառում ունեն *տըփող* հոմանիշը, որով ոգմեցիները կոչում են միմյանց: *Տըփող* բառը ծածկաբար նշանակում է «կպուտ, բուրդ գզող», որով հիմնականում զբաղվում էին ոգմեցիները¹¹⁴:

Ղարաբաղի բարբառում «սիրուն» ածականին հոմանիշ է *զոկ* բառը, որով բնորոշվում են բարձրահասակ և գեղեցիկ աղջիկները՝ բնականաբար ի նկա-

¹¹¹ Ա. Զանեյան, Տիգրանակերտի բարբառը, Երևան, 1978, էջ 214:

¹¹² Թ. Դանիելյան, Մալաթիայի բարբառը, Երևան, 1967, էջ 222:

¹¹³ Տես Դ. Անտեան, Հայերեն գաւառական բառարան, Թիֆլիս, 1913, էջ 330:

¹¹⁴ Նույն տեղում, էջ 1048:

տի ունենալով ազուլիսցի աղջիկների արտաքին գեղեցկությունը (օր.՝ «*Ըն հնոթնն հունց ա գոկ ինի: Մին գոկ ախճեզ ըն պիրալ Սսկերանա*»), իսկ Շամքորի Բարսում բնակավայրի խոսվածքում *զոկ* բառը հոմանիշ է «ժլատ» ածականին: *Մոքոց*, ՆՆ. նախատական ածականով Նոր Նախիջևանի հայերը բնորոշում են իրենց շրջակա վեց գյուղերի բնակիչներին:

«Վատ» ածականին հոմանիշ են *տրոճան*, *տրոճան շուն* արտահայտությունները (Պոլսում համարվում է «դրուժան» բառի տարբերակ)¹¹⁵, որոնցով Մանիսայի և Պոլսի հայերը բնորոշում են միայն հույներին (օր. *տրոճան հոռոմներ*), Եվդոկիայում այդ բառը հոմանիշ է «դաժան» ածականին, Սվեդիայի բարբառում *տրոճան*-ը որոշիչ է չար, անհանգիստ երեխաներ բնութագրելու համար և այլն: Վերջին օրինակը առնչվում է *տրոճըկել* բայի հետ, որ Մուշի, Կարնո և այլ բարբառներում ունի «անհանգիստ ցատկոտել, ոստոստել» իմաստը:

Ինչպես ցույց են տալիս օրինակները, հոմանիշների գերակշիռ մասը առանձնահատուկ է արևելյան խմբակցության բարբառներին, հատկապես Թիֆլիսի բարբառին և Երևանի խոսվածքին: Այս երևույթը հավանաբար բացատրվում է մեծ բնակավայրերի, քաղաքի կենցաղավարությամբ առանձնացող բնակիչների գյուղական բնակավայրերում ապրողների հանդեպ ունեցած ոչ նպաստավոր, քամահրական վերաբերմունքով:

Ազգային կամ ցեղային պատկանելությանն առնչվող բառերով արտահայտված հոմանիշներ

Որևէ ազգի կամ ցեղի անունը բարբառներում երբեմն ձեռք է բերում ուրույն մեկնաբանություն, հաճախ ստանում է ածականական իմաստ և հանդես գալիս որպես հոմանիշ: Այսպես՝ *ուռուս* միջին հայերենից վկայված բառը «ուրուս» ուղիղ իմաստից գատ Մոկսում, Լոռիում, Ղարաբաղում և այլուր ունի «շեկ, շիկահեր» և «խաժ, կապուտաչ» փոխաբերական իմաստները (օր.՝ *Քիւ պըզտը ուռուս լւնժ*, Սկս.): Նշված իմաստն է արտահայտում Ղարաբաղի բարբառում *ղազախ* բազմիմաստ բառը, որը նաև նշանակում է՝ 1. «սպիտակամորթ», 2. «սիրուն, հաճելի դիմագծերով»:

Պոլսեցիները բռի, տգետ, նաև խարդախ ու խորամանկ անձնավորությամբ բնորոշում են հինկտակարանյան *փղշտացի* բառով, որում ի նկատի է առնվում փղշտացիների՝ նենգությամբ Սամսոնին հաղթելը¹¹⁶:

Չազա քրդական ցեղանունը Նոր Բայազետում, Արաբկիրում, Սասունում հոմանիշ է «հիմար» ածականին: Նույն բառը Արաբկիրում և Ակնում հոմանիշ է «համր» ածականին, իսկ Պոլսում ունի «չաղակրատ» իմաստը:

Քուրդ ազգի անվան հետ են առնչվում նաև *քըրդի ընգուզ*, երգ.՝ «ամուր, չկոտրվող», *թուլնկի քուրդ*՝ «խեղճ» (թուլնկի՝ *تولنكي* պարսկ.՝ «մուրացկան»), *քըրդի ոչխարի սման*, Սս.՝ «վտիտ, միհար» (Սասունում այն մտայնությունը կար, որ քրդերը ոչխար լավ չեն պահում), *քուրդ*, Ղրբ.՝ «կոպիտ», նաև «դիմա-

¹¹⁵ Տես *Ֆ. Ամառեան*, Հայերեն գաղափարական բառարան, Թիֆլիս, 1913, էջ 1044:

¹¹⁶ Տես *Ծննդոց*, 19, *Ելից*, 1.6-14, *Պատաւորաց*, 13.1-5:

ցինի նկատմամբ անտարբեր», *քրդդի*, Ղրբ.՝ «սև» (օր. *քրդդի կեռաս*՝ «ուշ հասնող, սև գույնի կեռաս») և այլն:

Արաբկիրում «հիմար» ածականին հոմանիշ է *լազ* բառը, որը կովկասյան ցեղի անուն է:

Բարբառներում բազմիմաստ ածական է նաև կովկասյան *թաթ* ցեղի անվանումը, որը Նոր Բայազետում հոմանիշ է «հիմար» ածականին, խնուսում, խարբերդում՝ «թոթով», «կակազ» ածականներին, իսկ Իջևանի և Բերդի տարածքում ունի նաև «ընտիր այգեգործ, բանջարաբույծ» իմաստը:

Հյուսիսային Կովկասի լեզգիների անունից թբիլիսիի բարբառում ունենք *լեզգի* բառը, որը հոմանիշ է «բուռն, հախուռն» ածականներին:

«Պարապ» ածականին Ղարաբաղի բարբառում հոմանիշ է Անդրկովկասում ապրող զնչուների ցեղի *բոշա* կոչվող ճյուղի անվանումը: Այն գործածվում է իմաստային որոշակիացմամբ՝ բնորոշելով միայն կանանց, քանի որ բոշա զնչու տղամարդիկ տանն էին նստում, և միայն կանայք էին դուրս ելնում՝ գուլակությամբ, երգով ու պարով ապրուստի միջոց հայթայթելու: Ինչպես նկատում ենք, տեղի է ունեցել բառիմաստի շրջում. իրականում կանայք ավելի զբաղյալ են, քան տղամարդիկ, սակայն պարապությունն ու անգործությունը հայերենում վերագրվում է կանանց: Բառը բազմիմաստ է. Պոլսի, Արարատյան և այլ բարբառներում հոմանիշ է նաև «կուպիտ» ածականին: Ախալքալաքում և Հավարիկում՝ *բոշա*, Երզնկայում՝ *փոշա* հոմանիշ են «ժլատ» ածականին: Գնչուներին տրվող մյուս՝ *ցիգան*, *ջինգյանա* բառերը ևս բարբառներում հանդես են գալիս ածականաբար և հոմանիշ են «ժլատ» ածականին՝ *ցիգան*, Ար. Լ. 183//*ցիկան*, 185. 177//*ցիխան*, 94//*ջինգոմա*, 3մշ. 94//*ջինգյանե*, 99. 17. «լկտի»՝ *ջինգանա*, Կր. Հվր. Մկս.//*ջինգյանա*, Ար.//*ջինգոմա*, 3մշ.//*ջինկյանա*, Զվխ. և այլն: «Հրեա»-ն ևս ածականական կիրառություն ունի, այսպես՝ *յահուտ*, Ամս.՝ «նվաստ», *ջրհեօտ*, Զսբ.՝ «ազահ», *ջրիուդ*, Լ.՝ «դաժան» և այլն:

Պաշգավետում և Սալմաստում «հում» ածականին հոմանիշ են *ծղդաթա* (չաղաթա ազգի անունից) և *թաթարի* բառերը: Թաթարները սովորություն ունեին միսը թամբի տակ դնելու. ձիու երկար վազքից միսը ծեծկռտվում, կիսահում էր դառնում, որից հետո ուտում էին: *Թարաքյանա*-ն, որ նույնպես թաթարական մի քոչվոր ցեղի անվանում է, հոմանիշ է «կուպիտ» ածականին:

Հայերենի բարբառներում առանձնակի իմաստավորում են ստացել *թուրք* և *տաճիկ* բազմիմաստ բառերը: Դրանք հիմնականում հոմանիշ են՝ Արարատյան բարբառում՝ «դաժան», «վայրագ», Պոլսում՝ «բռի», Նոր Նախիջևանում՝ «համառ», «ըմբոստ» և այլ ածականների: Որպես «դաժան» բառի հոմանիշ *թուրք*-ի փոխարեն երբեմն ծածկաբար գործածվում են այլ արտահայտություններ, ինչպես՝ *գործարան*, *կոյանոց*, Պլ. (=արտաքնոց). հատկապես ասվում էր իհի սերնդի մոլեռանդ թուրքերի մասին:

Ղարաբաղի բարբառի *թորքու թրորմակ* արտահայտությունը հոմանիշ է «գեշ, այլանդակ» ածականներին, *ըղուզ* թուրքական ցեղանունը՝ «ազահ» բառին:

Ինչպես նաև՝ *դաժան տաճիկ*, ՊԼ., *խածան տաճիկ*, Կր., *տաճիկ կտրած*, ՊԼ., *տաճիկ երես*, ՊԼ.՝ «դաժան», *տաճիկքերան*, ՊԼ.՝ «օտար», *տաճիկ կոկորդ*, ՊԼ.՝ «ազահ, որկրամուկ», *թյուրք գաֆալը*, ՊԼ., *թուրքի գլուխ*, Ար.՝ «հիմար» և այլն:

Ինչպես ցույց են տալիս բերված օրինակները, բացասական բնորոշումների քանակական առավելություն է նկատվում Պոլսի բարբառում, որը կարելի է բացատրել պատմական օբյեկտիվ պատճառներով:

Սեր մյուս հարևանների՝ պարսիկների և արաբների հետ առնչվող ածականական հոմանիշների բարբառներում քիչ հանդիպեցինք. օրինակ՝ լոռեցիք սպիտակցիներին և երևանցիներին կոչում են *պարսիկ*, Նոր Բայազետի բարբառում *մրմբի-մրմբի խոսող* են անվանում հիմար մտքեր արտահայտողներին:

Անձնանուններից առաջացած հոմանիշներ

Առանձնակի հետաքրքրություն են ներկայացնում նաև անձնանուններով կերտված ածականական հոմանիշները, որոնք ստորև ներկայացնում ենք երեք հիմնական խմբերով:

ա) **Աստվածաշնչական հիմք ունեցող անձնանուններից առաջացած հոմանիշներ.** Այդպիսիներից առավել հաճախադեպ են հիմնկտակարանյան Ադամի անվան հետ առնչվող հոմանշային կազմությունները: Այսպես՝ Ադամի՝ դրախտում մերկ շրջելը¹¹⁷ հիմք է հանդիսացել *ադամամերկ*, Եր. II *ադամերկ*, ՆՆ, *Ադամա կաշով*, Մշ.՝ «մերկ (բոլորովին մերկ)» ածականական հոմանիշների կազմության: «Ծեր» ածականի հոմանշությունը արտահայտվում է *հւթւան*, Գրս. Հդ., *Ադամ պուպուզ տեսած*, Շիր. և *Սիմոն ծերունի*, Ար. Ղրբ. որոշիչ-որոշյալ կապակցությամբ: Համաձայն Նոր կտակարանի Աստված Սիմոն ծերունու կյանքի տևողությունը սահմանում է մինչև Սեսիային տեսնելը: *Սիմոն ծերունի*-ն հանդիպում է նաև *Սիմոն ծերունի դառնաս* բարեմադթանքի մեջ, որով ցանկանում են, որ տվյալ անձը ապրի մինչև Սեսիայի երկրորդ գալուստը¹¹⁸:

Մուշի բարբառի *Ադամին եզանը պես*, Կեյվե-Միջագյուղի խոսվածքի *Ադամին եզանը պես պառկած* համեմատությունները հոմանիշ են «ծույլ» ածականին: Քանի որ դրախտում մարդն անելիք չուներ, հետևապես Ադամի եզը լծվելու և վարելու հոգսերից ազատ էր, նաև ծույլ էր: Հիմար մարդը բնորոշվում է *Ադամա էշ*, Ար. Կր. հատկացուցիչ-հատկացյալ կապակցությամբ: Հիմնկտակարանի «Մարգարեություններ» գրքի «Ամբակում» գլխի համաբանությամբ Պոլսի բարբառի *ամբակում* և Ադամայի բարբառի *ամբօ* կրճատ ձևը հոմանիշ են «տխմար» ածականին:

Տիրոջը երեսուն արծաթով մատնած, ապա ինքնասպան եղած Հուդայի¹¹⁹ անունից են կերտված հետևյալ հոմանիշները. «չար», նաև «դավաճան» և «նենգ»՝ *հուդա*, ՊԼ./*հութա*, ՀԲ., *Հուդայի ծնունդ*, Ար., «թշվառ, բազմաչար-

¹¹⁷ Տես *Ծննդոց*, 1.26-31, 2.7-22:

¹¹⁸ Տես *Ղուկաս*, 2.21-35:

¹¹⁹ Տես *Ղուկաս*, 22.8-20:

չար»՝ *Հուդի չարչարանք կրած*, Եր., «ամայի»՝ *Ութի ուրվաթ*, ԶԲ., *Հուդի ուրվաթ տունում*, Ղրբ. և այլն:

Ծաղկագարդի տոնի նախօրեին Քրիստոսից հարության շնորհի ստացած Ղազարոսն է ի նկատի առնված *աղբատ Ղազարոս*, ՆՆ. *Պլ.Ուղբատ Ղաղո*, Ախց. Թբ. արտահայտություններում, որոնք հոմանիշ են «թշվառ» ածականին: Հանդիպում են նաև կրոնական հիմք ունեցող այլ անձնանունների հետ առնչվող ածականական կազմություններ, ինչպես՝ «հին»՝ *Նոյի տարվա*, Ար., «չար, դաժան»՝ *կայեն*, Ար. Խրբ. Մշ., *Կայենի կոտոշ*, Խրբ. (*կայեն*-ը և *Կայենի կոտոշ*-ը նշանակում են նաև տգեղ), «շատ մեծ»՝ *կայենական*, ՆԲ. Մշ.: (օր.՝ *կայենական արտ*), «շողոքորթ, կեղծ»՝ *մորուքը եպիսկոպոսի, սիրտը՝ Հուլիանոսի*, ՆՆ., «չարասիրտ, դաժան»՝ *հուլիանոս*, Արբ. Եր. Վն. *Ուղարկիանոս*, Պլ. *Ուղարկիանոս*, Եվդ. և այլն:

Վերջին կազմություններում ի նկատի է առնված հռոմեական կայսր Հուլիանոս Փլավիոս Կլավդիոսը, որը իշխանությունից հեռացնում է քրիստոնյաներին և փորձում հեթանոսական կրոնը դարձնել պետական: Խորենացին նրա մասին հիշատակում է որպես ամբարիշտ կայսեր. «Այս ժամանակներում հունաց վրա թագավորեց ամբարիշտ Հուլիանոսը. նա Աստծուն ուրացավ, կուռքերը պաշտեց, հալածանք և խռովություն հուզեց եկեղեցու դեմ...»¹²⁰: Քրիստոնեական եկեղեցին կայսերը տալիս է Ուրացող մականունը¹²¹, որն էլ պատճառ է դառնում նշված բացասական իմաստներով ածականական հոմանիշների առաջացման համար:

Սեբաստացիները խարդախ, սրիկա մարդկանց կոչում են *սադուկեցի*¹²². երբեմն այդ բառով բնորոշվում են նաև բիրտ, անխիղճ ու տմարդի անձինք: Այս բառը սերում է *Սադուկ* հատուկ անունից. *Սադուկը* հրեա աղանդավոր էր, որ մերժում էր հոգու՝ հրեշտակների գոյությունը և մեռելների հարությունը¹²³:

բ) **Բանահյուսական և գրական ստեղծագործությունների հանրահայտ կերպարների անուններին առնչվող հոմանիշներ.** Շատ հաճախ ժողովրդական ավանդությունների, լայն ճանաչում ստացած գրական ստեղծագործությունների գլխավոր կերպարներին բնորոշ գծերը հիմք են դառնում մարդկային որևէ հատկանիշ նշելու համար: Այդպես են ստեղծվել հետևյալ ածականների հոմանիշները. «թոթով»՝ *թլոր Դավիթ*, Ար., «համարձակ և հախուռն»՝ *ծուռ Դավիթ*, Ար. Սս. Մշ., «ծուլ»՝ *հուռի*, Ար., «երկչոտ, վեհեր»՝ *Նազար*, Ար. Ամս. *վերգո*, Մշ. Սս./վկր, Օշ., «խեղճ, ապիկար»՝ *փանոս*, Ար., «մոլոր, պարզամիտ»՝ *գիքոր*, Ար., «նենգ», նաև «հզոր»՝ *մարա մելիք*, Ար., «սկա, ուժեղ»՝ *տորք*, Ար., «ազահ»՝ *շարա*, Ար., «կոլոտ», «նիհար ու բարձրահասակ», նաև «անհարիր»՝ *շոր ու շորշոր*, Ար., «խարդախ, ճարպիկ»՝ *միկիտան սաքո*, Աշտ. Ար., «գեշ, տգեղ»՝ *մարքրիտ*, Ար. Թբ. և այլն:

¹²⁰ *Մովսես Խորենացի*, Հայոց պատմություն, Երևան, 1981, էջ 252:

¹²¹ Տես *Հայկական սովետական հանրագիտարան*, հ. 6, Երևան, 1980, էջ 636:

¹²² Տես *Մատթ.*, 16.12:

¹²³ Տես *Ստ. Մալխասեանց*, Հայերեն բացատրական բառարան, Երևան, 1945, հ. 4, էջ 167:

Այս շարքը բարբառներում բավականին ընդարձակ ու կենսունակ է և յուրաքանչյուր տարածք ունի իրեն բնորոշ բանահյուսական և գրական անուններով արտահայտված ածականական հոմանիշներ:

գ) **Այլ անձնանունների առնչվող ածականներ.** Նման ածականների իմաստային առնչությունը տվյալ անձնանվանը երբեմն հիշարժան որևէ անձ է («ծեր»՝ *Շահ-Աբասի քոռ ջորուն տեսած*, Ար.) կամ պատմություն: Օրինակ՝ Շահունյանի, Գյուլիստանի խոսվածքներում *գուղովիչ* բառը հոմանիշ է «կարմիր» ածականին, որով բնորոշելի է միայն կարմիր լոբու մի տեսակը: Այդ լոբին շատ էր սիրուն գեներալ Գուղովիչ Իվան Վասիլևիչը՝ 19-րդ դարասկզբում Վրաստանի և Կովկասի կառավարչապետը, Շաքիի, Դերբենդի և Բաքվի խանը: Մինչև օրս Ղարաբաղում այդ լոբին կոչում են *գուղովիչ լոբի*, այսինքն՝ *կարմիր լոբի*: Արևելյան խմբակցության բարբառներում կան *միկոլի թվի*, *միկոլի վախտվա* արտահայտությունները, որոնք հոմանիշ են «հին» ածականին:

Հաճախ նման ածականների իմաստային առնչությունը տվյալ անձնանվանը դժվար է բացատրել: Երբեմն դա պայմանավորվում է ուղղակի պարզ հանգավորումով: Արևմտյան խմբակցության Պոլսի բարբառում «հիմար» ածականին հոմանիշ են *անդրեաս*, *խենթ անդրեաս* արտահայտությունները: «Նվազ», «թույլ», «փոքր» ածականներին Ղարաբաղում և Արարատյան բարբառում հոմանիշ է *ծիպլի ծատուր*, *Ասատուր* որոշիչ-որոշյալ կապակցությունը, «խարդախ»՝ *Ալու գլխարկը Վալու գլխին դող*, *Վալունը՝ Ալու*, Աշտ. Շիր. Թբ., «շողոքորթ»՝ *աղասի*, Շլ., «համառ»՝ *ինատ-ինատ, անունը քոռ Մուրատ*, Շիր. Աշտ., «մեղկ, թուլամորթ, կանացի բնավորությամբ տղամարդ»՝ *աղջիկ-կարապետ*, Պլ., «հիմար»՝ *օհան*, Դրբ., «խենթ»՝ *Հակոն տանը չէ*, Խրբ. Կր., *սըփըլթորոս*, Լ., *տոս*, Խրբ. և այլն:

Երևանի խոսվածքին բնորոշ է *մըխո* ծաղրական անունը, որով կոչում էին մշեցիներին: Ենթադրելի է, որ այս ձևը առաջացած լինի Մուշ>Մշո>Մխո համաբանությամբ: Չի բացառվում նաև, որ Մուշում «Մխիթար>Մխո» անունը շատ տարածված լիներ, ինչպես ընդունված է ասել, որ գյումրեցիների կեսի անունը «Հովհաննես>Օնիզ» է:

Խեղճ ու կրակ, ողորմելի լինելը Ղարաբաղի բարբառում արտահայտվում է *թուլնի* (Հարություն), Պոլսի բարբառում՝ *կակոս* (Կիրակոս), Նոր Նախիջևանում *խեղճ Արեթ* (Հայրապետ) ածականի իմաստ ստացած անձնանուններով: «Ազահ» ածականին Պոլսի բարբառում հոմանիշ է *կըլլէ Մինաս-ը*, որ հատկանշում է չափազանց ազահությունը և որկրամոլությունը: Վանի բարբառում վատ, անորակ ապրանքը ծածկաբար բնորոշվում է *մարկոս* բառով: Պոլսի բարբառում ուրախ մարդուն ծաղրաբար անվանում են *գըլտօր մայիս*: Օշականի խոսվածքում «պինդ, հաստ» ածականներին հոմանիշ է *սողոմոնի* բառը, որով բնորոշվում է հաստակեղև խաղողի մի տեսակը. այն կոչվում է նաև *եզան դարի*:

«Բարձր» ածականին Մխում հոմանիշ է *տոնա* բառը, իսկ Հավարիկում և Վանում այն հոմանիշ է «սիրուն» ածականին:

Երևանի խոսվածքում արհամարհական իմաստ է ստացել *Քերոր* հատուկ անունը, որ ունի «հասարակ», «չնչին» իմաստները:

Ի դեպ, «անդրանիկ» ածականը, որ գրական հայերենում ունի «առաջնեկ, երեց» իմաստները, Պոլսի բարբառում ածականական իմաստով չի գործածվում. այն ունի *Ամբառանիզ* հնչյունական տարբերակը, որ գործածելի է միայն իբրև հատուկ անուն:

Ինչ խոսք, նշված անձնանուններից մի քանիսը հասարակ անուններից են սերում, սակայն բարբառներում իմաստային անցումը հատուկ անունից վերաիմաստավորված ածականական հասարակ անունն է:

Հանդիպում են նաև այնպիսի ածականներ, որոնք կոնկրետ անձնանունից չեն բխում, այլ կազմված են իմաստանիշ բառի և որևէ անձնանվան հարմարեցումով, օրինակ՝ թուրքերեն *ղազ*՝ «սագ», բառի համաբանությամբ է ստեղծված *ղազարու բառը*, որ Պոլսի բարբառում հոմանիշ է «տխմար» ածականին, «սառը, անհրապույր, անհամակրելի դեմքով» մեկին Պոլսի բարբառում ծաղրաբար ասում են *պաղտասար*՝ «պաղ» բառի և «Բաղդասար» անվան հարմարեցումից, Բուքարնիայում և Պոլսում որևէ անձի կամ իրի վատ լինելը ծածկաբար կոչում են *վարդան*, որ հարմարեցված է *վար*՝ «ցած, վարի կողմ» իմաստին, այդպես և «շաղփաղփ, շաղակրատ» ածականին հոմանիշ Ղարաբաղի բարբառի *վարդան-վայ անող* բառակապակցությունը, որով բնորոշվում են չիմացած բանի մասին խոսող մարդիկ¹²⁴:

5. ԹԱՎԱԿԱՆՈՎ ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԱԾ ՓՈԽԱԲԵՐԱԿԱՆ ՀՈՄԱՆԻՇՆԵՐ

Որպես ածական անվան հոմանիշ կարող են հանդես գալ թվական անունով կազմված բառակապակցությունները և նկարագրական բնույթի արտահայտությունները: Դրանք իրենց կազմում ներառում են բավականին սահմանափակ թվով քանակական թվականներ: Դասական և բաշխական թվականներով ածականական կազմությունները բարբառներում խիստ սակավադեպ են, այսպես՝ *առաջի բերան*, Ար., *հ'առձի* (=առաջին) *քաղ*, Սշ.՝ «թարմ», *յեգ-որոր մեր*, Սշ. Կր.՝ «խորթ», *բիրինջի* (թուրք.՝ «առաջին»), Վն.՝ «ընտիր» և այլն:

Այսուհանդերձ, բարբառներում հանդիպում են քանակական թվականներով բաղադրված փոխաբերական իմաստներով հոմանիշներ: Բերենք դրանցից մի քանիսը:

Սեկ. — «մտերիմ»՝ *մեկ շապկի մեջ քնող*, Եր., *մեկ ծակե շող*, Պլ., *մի դռան շան պես*, Ար., «պարզ»՝ *մետակ*, Եր. Դրբ. և այլն: Վանի բարբառի *մեկ տակ* բառակապակցական ածականով հատկանշվում է ընտիր, եզակի, թանկագին որևէ բան, մասնավորաբար միամորիկ որդին (օր. *մեկ տակ տղա*):

Երկու. — «ուրախ»՝ *սրտին երկու թիզ յուղ կանգնած*, Ար., «հպարտ»՝ *ածնելիք երկու փարա, զինք դրած տույնի* (=աշխարհի) *պարա* (=համահավասար), Աշշ. և այլն: *Երկու* թվականով կազմությունների հիմնական մասը հոմանիշ է «հոգի» ածականին և բնորոշում է միայն կնոջ հոգի լինելը, օրինակ՝ *երկ-հոգիս*, Թբ.՝ *երկու հոգիս*, Եր. Դրբ.՝ *երկու հոգով*, Խլթ. Սկս. Պլ.՝ *երկու հոգոք*,

¹²⁴ Տե՛ս 7. *Ամառեան*, Հայերեն գաղաղական բառարան, Թիֆլիս, 1913:

ՄՆ. *Ստեղծագործություն*, Տգր. *Ստեղծագործություն*, 324, 113 *Ստեղծագործություն*, 169 *Ստեղծագործություն*, 67, 13 *Ստեղծագործություն*, 82 *Ստեղծագործություն*, 93 *Ստեղծագործություն*, 59 և այլն:

Երեք. – «ամենունի» *երեք ոտքով*, Երգ. (տգեղ ծիու մասին) և այլն:

Չորս. – «զգաստ, սթափ»՝ *աչքերը չորս բացած*, Դրբ. ՆՆ. ՊԼ. Տրն., *աչքերը չորս պահած*, Եր., *չորս ականջով լսող*, Շմխ., «խարդախ»՝ *չորս թղթի բերող*, Տգր., «ճարպիկ»՝ *չորսաչքանի*, Ար., *չորսածեղմանի*, Ար. և այլն:

«Բռի» ածականն ունի *չորստողեն*, Սլթ. *Ստեղծագործություն*, Ար. *Ստեղծագործություն*, ԲԼ. *Ստեղծագործություն*, Սվ. *Ստեղծագործություն* *չորսվող*, Քսբ. և այլ հոմանիշներ: Այս արտահայտություններում զուգահեռ է անցկացվում անկիրթ մարդու վարքագծի և չորքտանի անասունի միջև:

Հինգ. – «երկչուտ»՝ *սիրտն ու թոքը հինգ փարա չարժեցող*, Սվ., *ճիկերը* (=թոք) *հինգ փարա չարժեցող*, Ակն, «չնչին»՝ *հինգը մե շրճանուց*, Թբ. և այլն:

Վեց. – «անոթի»՝ *փորը վեց-վեց*, Ակն. Ար. Դրբ. Շմխ. Թբ., *վեց-վեց*, Արտ. և այլն:

Յոթ. – «օտար, խորթ»՝ *յոթնօտար*, Մրգ. Խրբ. ՆՆ. ՊԼ., *յոթը յատ*, Սվ., «ամեհի»՝ *յոթկանք*, Մշ., «մեծ»՝ *յոթունկմանի*, ՇԼ. (օր.՝ *յոթունկմանի դագան*), «դաժան»՝ *յոթ ծովենն դուրս ընկած*, Կր. Կյուր. Եվդ., «վատ»՝ *յոթը ծովեն դուրս մետած*, Ամս. Կյուր., *յոթը կարպետեն քըմնըված*, Կր., *յոթն օր կախված*, *չմեռած*, «խեղճ»՝ *յոթը օրոք մաղարան մնացած*, ՊԼ., *յոթը զավկով մաղարան մնացած*, ՊԼ., *յոթը որբով քարայրը մնացած*, ՊԼ., «կարծր»՝ *յոթը սանդիմի հալանին ոռը ծակող*, ՊԼ., «հարուստ»՝ *յոթը զուրթի տեր*, Մշ., «հիվանդ»՝ *չամիչը օխտը տեղից կծող*, Աշտ., «ճարպիկ»՝ *սատանից օխտն օր առաջ ծնած*, Շիր. Ախց., *ամեն մի մագի տակին օխտը սատանա ունեցող*, Ար., *յոթ ծով մե թել մանածով ներկող*, Վղպ. Աշտ., *յոթը գյուղ մի իշու բառնող* (նաև՝ «չար, խարդախ, շողոքորթ»), Զղի, «աշխույժ»՝ *յոթը չվանով չկապվող*, Խն., «երջանիկ»՝ *իմալ յոթ օրվա պսակուկ*, Մշ., «հիմար»՝ *յոթը իշու խելք ունեցող*, Կր., «լկտի»՝ *յոթը տան վարտիք*, ՊԼ. (հատկանշում է փողոցային աղջիկներին), «ուրախ»՝ *սրտին օխտը թիզ եղ կանգնած*, Մշ. *Ստեղծագործություն* *թիզ եղ կապած*, Ար., *սիրտը յոթը թիզ բաց արած*, *սրտին յոթը թիզ ծրագու կանգնած*, Ար., *սիրտը օխտը գազ բաց ելած*, Ար., «տխուր»՝ *սրտն չնեցող օխտը գազ կախ քցած*, Ար. և այլն:

Տասը. – «ժլատ»՝ *արև ըլլա, թաշկինակը մանտիլը տասը փարա կշորցնե*, ՊԼ., «ճարտար»՝ *տասը մատեն տասը արվեստի հյուներ կաթեցնող*, ՊԼ., «էժան»՝ *տասնաբանյա*, ՊԼ. և այլն: Վերջին օրինակն ունի Պոլսում ընդունված տասը փարա՝ 2 կոպեկ արժեքին համապատասխան իմաստը: Կարծում ենք, որ այն բառակազմորեն, ինչ-որ առումով նաև հարմարեցված է հինկտակարանյան տասնաբանյային: Ըստ Ելից գրքի՝ Իսրայելի ժողովուրդը չանասաց Աստծու տասը պատվիրաններին ու չարժևորեց տասնաբանյան և մինչև Մովսեսի՝ Սինա լեռից իջնելը ձուլեց ոսկե հորթ՝ որպես աստված և առաջնորդող: Իսկ Մովսեսն մարգարեն գայրոյթից փշոցեց աստվածային տասնաբանյան, որ գրված էին քարե տախտակների վրա¹²⁵:

¹²⁵ Տես *Ելից*, 32, 1-20:

Քառասուն. – «ժլատ»՝ կապեկի վրա քառասուն հանգուրց գցող, ՎՆ., «շաղակրատ»՝ բերանը քառասուն լիտր անվվա բուրդ չբռնող, Ալշ. և այլն:

Հարյուր. – «շատ»՝ հարյուր, Ար., «խարդախ»՝ հարյուր թուկից դուրս պրծած, Ղրբ., հարյուր մարդու ծիծ տված, Թբ., «հմուտ»՝ հարյուր մաղի հաց կերած, Եր. և այլն:

Հազար. – «սեթևեթ»՝ հազար կտոր լինող, Ար. Պլ., «երկչոտ»՝ մկան ծակը հազար թումանով առնող, Աշտ. Քնք. Թբ., մկան ծակին հազար մանեթ տվող, Ղզխ., «ընտիր»՝ հազարի գլուխ, ՆՆ., հազարեն մեկ, Ախք. Ղզխ. Պլ., «լկտի»՝ հազար մաղով անց կացած, Ղրբ., հազար մաղից հաց կերած, Ղրբ., «խարդախ»՝ հազար չաթու-չվան կտրած, Քնք., «ճարպիկ»՝ հազար շաբթու չվան կտրած, Ար. և այլն: Կարելի է ենթադրել, որ վերջին օրինակում շաբթու բառը առաջացել է չաթու (թուրք.՝ «պարան») բառի համաբանությամբ կամ պարզապես սխալ ընկալման հետևանքով:

Հանդիպում են նաև մեկից ավելի քանակական թվականների համադրությամբ կազմված հոմանիշներ, ինչպես՝ «նվաստ, չնչին»՝ երկու օտքով մեկ կամի վրա կանգնել չկրցող, Ալշ., «ավազակ»՝ երկու մեռելի կշտով անց կենող, մինը գողացող, Եր., «արագ»՝ երկու ոտքը չորս արած, Ախք., «շողոքորթ»՝ երկու երես, մեկ դերես, ՀՆ., «հմուտ, շնորհաշատ»՝ տասներկու մատին երեսուներկու արհեստ ունեցող, Ռդ., «մտերիմ»՝ մի դռան երկու շան պես, Եր., «խև»՝ շաշուփանջ (պարսկ.՝ شش «վեց» և چش «հինգ»), 98, «շիլ»՝ շաշ-բեշ, ՎՆ. Ոշաշի-բեշի, ՎՆ. (պարսկ.՝ شش «վեց» և թուրք.՝ beş «հինգ») և այլն:

Խարբերդի բարբառում «խարդախ» ածականին հոմանիշ է *իննուվեց* բառը: Բնականաբար 9 և 6 թվականների շիտակ և շրջում գրությամբ առանձնանալն է ընկած նշված ածականի արտահայտած իմաստի հիմքում: Այսինքն՝ խարդախ անձնավորությունը մի դեպքում հանդես է գալիս որպես *ինը*, մեկ այլ դեպքում՝ որպես *վեց*:

Ինչպես ցույց են տալիս օրինակները, քանակական *յոթն* (օխտ) թվականով կազմված հոմանիշները ակնհայտորեն գերազանցում են նշված թվականներով կազմություններին: Օրինակները հիմք են տալիս նշելու, որ թվականներով կազմված հոմանիշները առավելապես բնորոշ են արևմտյան խմբակցության բարբառներին, մասնավորաբար՝ Պոլիս, Խարբերդ, Սվեդիա, Վան, Սուշ, Զդի և այլն:

Գ Լ ՈՒ Խ Վ Ե Ց Ե Ր Ո Ր Դ

ԱԾԱԿԱՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱՌԱԿԱՆ ՏԱՐԲԵՐԱԿՆԵՐԸ ԲԱՐԲԱՌՆԵՐՈՒՄ

Ի տարբերություն գրական հայերենի՝ բարբառների բառապաշարն աչքի է ընկնում գործառական ոլորտների սահմանափակությամբ: Չեզոք կամ համագործածական բառերից բացի յուրաքանչյուր բարբառում հանդիպում են նաև այնպիսի բառեր, որոնք գործառական առումով սահմանափակ են, ունեն մասնավորեցնող բնութագիր և որպես այդպիսիք, հանդես են բերում տարբեր երանգներ:

Կենդանի խոսքում դրանք ուղեկցվում են հատուկ հնչերանգով՝ հարստացնելով բանավոր խոսքը, հիմնականում ունեն *արհամարհական, անարգական, մախատական, ծաղրական, փաղաքշական* և այլ երանգավորում: Հանդիպում են ծածկաբար կիրառվող, ինչպես նաև *մանկական* բառաշերտին պատկանող ածականներ: Ծաղրական կամ հեզմական հնչերանգ ունեն նաև բազմաթիվ բառեր, որոնք կապված են որևէ տեղանվան հետ:

ա) *Նվաստական, անարգական և արհամարհական արտահայտություններ*. Երևանի խոսվածքի *քրդի շուն* // *անաղուհաց քրդի շուն* բառակապակցությունը ծանր անարգական արտահայտություն է, որը հոմանիշ է «ստահակ», «երախտամոռ» ածականներին:

Այդպես և՛ *ջրլատըռտինգ*, և՛. «աղքատ», *անծոտապուծուծակ*, ևս., *խրզատակը անծոտ*, Ղրբ.՝ անարգական արտահայտություններ աղջիկների կամ հարսների հասցեին, որոնք հոմանիշ են «նսեմ», «չնչին» ածականներին: *Դել, Բբ. Սշ. Նբ. Վն.*՝ «անառակ, անբարոյական». ասվում է տղամարդկանց հետանուտ կանանց մասին. ուղիղ իմաստն է՝ «էգ շուն», *չէփիք*, Լ.՝ արհամարհաբար գործածվում է որպես հոմանիշ «փոքր» ածականին. ուղիղ իմաստն է՝ «մեկից երկու տարեկան ուլ»:

Գողելի քար, Պլ.՝ «բարձր», «երկար». անարգական բնորոշում բարձրահասակ մարդու, երկար առարկայի:

Գողեցուկ, Ալշ. Սշ.՝ «ծուլ», «վատ» բառը Սվեդիայի բարբառում գործածվում է «թոքախտավոր» ուղիղ իմաստով:

Քածարմատ, Շմխ.՝ «էգ», *ըրընդիգ*, որ նշանակում է «սիրուն, գեղեցիկ», Կարնո բարբառում հանդիպում է նաև արհամարհական իմաստով, *քյնֆտառ*, Կր.//*քյավթառ*, Շմխ. Ար. Թբ. Մղր. Ղրբ. Վն. Նն. Սբ. Ջվխ.// *քավթառ*, Գրս., *քավթառքոփոսի*, Գրս.// *քավթառքոսի*, Թբ.Ղրբ.՝ «ծեր և չար», անարգաբար, նաև մախատաբար կանանց բնորոշող ածական (ուղիղ իմաստը՝ «գայլի կատաղի տեսակ»):

Թուրքերեն «շուն» բառը հայերենի բարբառներում ունի *քժփագ* // *քժփյնկ*, Գրս.// *քժփյնգ*, Հդ. հնչյունական տարբերակները և *քժփյնկ շուն*, Գրս. բառակապակցությունը, որոնք հոմանիշ են «ծեր» ածականին:

Այսպես և *պիծի*, Խնածախ, Գորիս. «փոքր», ոչ արհամարհական հնչե-
րանգի դեպքում գործածվում է *կուծի* բառը, *պօջակտուր* («մագերի ծայրից
կտրած»։ մագերը կտրված լինելը համարվել է անհամեստություն, անպար-
կեշտություն), Դրբ.՝ «նվաստ», «չնչին», իզական սեռին ուղղված անարգա-
կան ածական։

Շըվտոլլ ֆըշոտ, Խն. Խրբ. (ուղիղ իմաստը՝ «ալք»), բազմիմաստ բառ է. 1.
բնորոշում է տգեղ դեմք ունեցող մարդկանց, 2. Մշ. «փետրվարի վերջին գի-
շերը», 3. Ալշ. «փետրվար ամիսը», թուրք. «շուպաթ», 4. Մշ. չար ոգի, որ
փետրվարի վերջին գիշերն է հայտնվում և տնետուն շրջելով՝ չարագործու-
թյուններ է անում, 5. Խրբ. Սս. «տյառնընդառաջի գիշերը հայտնվող ոգի»¹²⁶։

Շընիցլիշունեն շատ, Դգխ. Դրբ. Ար. Պլ.՝ «բազում, շատ», *սեպերը բաց ա-
րած*, Դրբ. Ար.՝ «ուրախ», *հարկավոր*, Պլ.՝ «դաժան, դաժանաբար» փոխաբե-
րաբար արհամարհական հնչերանգով, *մըռմըռավոր*, Վն., *մըրեղելիք*, Խրբ.՝
«նվաստ, չնչին», անիծական արտահայտություն, որ տրվում է աղջիկներին,
զըռե, Դրբ. *Ողտե*, Դրբ. Երգ. 116՝ «մեծ», *չօլախ*, 103՝ «կաղ», մի քիչ արհամար-
հական երանգ ունի։

Արհամարհական, նվաստական իմաստ ունեն մաև գրական հայերենում և
Արարատյան բարբուռում հաճախակի գործածվող հետևյալ կրկնավորները՝
բարակ-մարակ, *փոքր-մոքր*, *սևիկ-մևիկ*, *պարապ-սարապ*, *սուսիկ-փուսիկ*,
սուտ-մուտ և այլն։

բ) **Նախատական և հանդիմանական հոմանիշներ**. *Փուչ արև*, Ախք.,
փուչ կակալ, Ախք.՝ «ստահակ, սրիկա են», *էշու հրեշտակ*, Պլ., *տավարի հրեշ-
տակ*, Ար.՝ «հիմար», *սևառեխ*, Դրբ.՝ «երիտասարդ», *շանգավակ*, Պլ. Մշ.՝
«խարդախ, սրիկա», *նզովից արմատ*, Պլ.՝ «չար, վատ», *ծաքված*, Դրբ.՝ «գո-
ռոզ, ամբարտավան», *հորածլ հորած կոտ*, Վն.՝ «վատ, անպիտան», *լօղլօղ*,
Եր.՝ «միհար և երկայնահասակ», *կըզտան*, Դրբ.՝ «կուլտ», *մըքէզ*, Եր.՝ «չնչին»
(ուղիղ իմաստը՝ «փայտի փոքրիկ փշուր, ցլեփ»), *լոբի*, Թբ., *լոբի ուտող*,
Դգխ.՝ «լկտի, լպիրշ»։ «Լոբի» բառը Արարատյան բարբառում ունի «հիմար»
իմաստը։

գ) **Ծաղրական և հեգնական, կատակաբար ասվող հոմանիշներ**. Ինչ-
պես հայտնի է, գրական հայերենում *սուրբ* բառով բնորոշվում են հոգեհարա-
զատ վայրերը, թանկ ու նվիրական անձինք, հազվագյուտ առարկաները և
այլն։ Սակայն այդ ածականը կարող է կիրառվել մաև չակերտավոր, ստանալ
հակառակ իմաստ՝ բացասական հատկանիշներ մատնաշելու համար։ Ինչ-
պես՝ «*սուրբ*», «*սուրբ սրբոց*», «*սուրբ*» *սխտոր*, Պլ.՝ «արտաքուստ բարի, ի-
րականում խաբեբա, խարդախ»։ Հեգնական իմաստ կարող են արտահայտել
մաև *բարի*, *խելոք*, *սիրուն* և այլ բառեր, օրինակ՝ *բարի ծաղիկ*, Ար.՝ «չար»,
բարի պտուղ, Ար.՝ «ըմբոստ, չարածճի», *խելացի*, Պլ., *խելոք Դավիթ*, Ադն.
Խրբ. Պլ., *խելոք եղբայր*, Պլ.՝ «խենթ», *խելքի բուն*, Եր., *խելքի պուտուկ*,
Ալքս. Պլ. Եր. և այլն։

Բերնովը ծննդուկ բռնող, ԿՄ.՝ ծաղրաբար ասվում է երկար, բարձրահա-
սակ մարդուն, *գիր տարվույն դա*, Պլ.՝ «հիմար» (վերջին արտահայտություն

¹²⁶ Տե՛ս Գ. Աճառեան, Հայերեն գաւառական բառարան, էջ 843։

ունի «դղում» բառի սկզբնատառից կազմված կատակային բացատրություն), *երկնքից աստղեր վար բերող*, Ղրբ. «իբրև թե հմուտ, իրականում փծուն», *մածունը անփիշել ուտող*, Ար. «իբրև թե քաջ, իրականում երկչոտ», *գլուխը յէղոտ*, Ար. «իբրև թե երջանիկ», *քաջ նազար*, Ար. «երկչոտ», *կակա*, Սվ. «թոթով», *օնլըմօն*, Հմշ. «իբրև թե սիրուն, իրականում տգեղ» (ասվում է մեկին վիրավորելու համար՝ բանի չնմանվող), *ծաթծիրի ճիթնոգ*, Ակն. Պլ. «հիմար», թեթևամիտ, շաղակրատ, նորելուկ մոդայիկ, աշխույժ երիտասարդներին տրվող ծաղրանուն, *տերտերի դրկելու*, Պլ. «դանդաղ, ծանրաքայլ»: Իրականում տերտերի մոտ ուղարկվող անձը պետք է արագաքայլ լինի, որպեսզի մահաներձի համար հաղորդություն հասցնի:

Վասն ի վերուստ ընող, Պլ. «գող», *սխտորած*, Պլ. «խռով, քինոտ» (կազմությունը հարմարեցված է «սրդողած» բառին)¹²⁷, *պինդ*, Պլ. «պղտոր», ծաղրաբար ասվում է անմաքուր ջրի մասին, *պելուխլօք*, Ղրբ. «խենթ, գիծ», *պաղերանց*, Պլ. «սառը», ծաղրաբար ասվում է սառնարյուն, անհամակրելի դեմքով մարդկանց մասին, *ուրբաթախոս*, Եր. Ղրբ. «լուռ ու մունջ, քչախոս», *ուսն ունած*, Ղզխ. «կուզ», *ողորմած*, Սշ. «անառակ, անբարո», *նորելուկ*, Խրբ. *|| նորելիք*, Ակն. *|| նորելուրդ*, Եվդ. «պատանի, երիտասարդ» (երբեմն ունի ծաղրական իմաստ՝ «անփորձ»), *հորով-կորով*, Ղրբ. «շատ, բազում», *կրգլամ*, Սվ. կարճ, փոքր առարկաներին, նաև կարճահասակ մարդկանց ծաղրաբար տրվող բնորոշում, *ռէխ-մռէխը*, Թբ. «լիրբ, անպատկառ», *կըլըմբօս*, Ղրբ. «հարուստ, մեծատուն», *կուպրի*, Թբ. «կոլոտ» և այլն:

դ) **Փաղաքական իմաստով գործածվող հոմանիշներ.** *Սևիկ*, Ար. *|| սևուկ*, Արբ. *|| սևուիկ*, Պլ. Խրբ. *|| սևուկ*, Արբ. Պլ. «թուխ ու սիրուն», *պառվիկ*, *|| պառվուկ*, Ար. Պլ. Սշ. «ծեր», որ սիրելի է, *ծուռ*, 94՝ «հախուռն», *փրքսօ*, Կր., *գըմբըջիգ*, Կր., *հաստիկ*, Ղրբ. Պլ. Վն. «գեր, հաճելիորեն գիրուկ»: *Թրխածամ*, Ղզխ. փաղաքշաբար ասվում է թուխ աղջիկների մասին: *Քօջօլօ*, Տգր., *փըստըլօ*, Վժ., *փօթօլօ*, Տգր., *քընջօլօ*, Տգր. փաղաքշական արտահայտություններով բնորոշվում են փոքր, սիրուն և հաճելի շնիկները:

ե) **Ծածկական նպատակով գործածվող հոմանիշներ.** Սուչավայում, լեհահայոց մեջ, Երևանում, Մարաշում, Նոր Նախիջևանում, Պոլսում *դրացի* բառը հոմանիշ է «հարևան»-ին, որը Պոլսի բարբառում ծածկաբար գործածվում է նշանածը՝ հարսնացու կամ փեսացուն մատնանշելու համար: Պոլսի բարբառի *գործարան*, *կոյանոց*, բառերը, որոնք ունեն «արտաքնոց» ուղիղ իմաստը, հոմանիշ են «դաժան» ածականին և ծածկաբար գործածվում են հին սերնդի մոլեռանդ թուրքերին բնորոշելու համար, *թօ*, Ազլ. «ընտիր, թանկ» (ծածկաբար գործածվում է «թանկ» բառի առաջին տառը), *անտուն*, Վն. «վատ, գարշ», *կենուծա*, Եր. «քսու, կեղծավոր». կազմված է *կ* և *ծ* տառերից, որոնք «կեղծավոր» բառի բաղաձայններից են: *Ղա-բեն-թո*, Պլ., *ղա-եչ-գա*, Պլ. «խարդախ» (նաև՝ «միջնորդ», «կավատ»), *ծրագ*, Վն. «ստոր, նենգ, մատնիչ». իմաստով առնչվում է «վառել» բառի հետ, որ ծածկաբար ունի «մատնել» իմաստը: *Մոմ կոխած*, Ազն. *|| մոմ փակցրած*, Ակն «լուռ, համր», *շուն*, Ար.

¹²⁷ Տե՛ս Գ. Աճառեան, Հայերեն գաղափարական բառարան, էջ 973:

Վճ.՝ «ճարպիկ», տերև կըտորող/լքադող, Ազլ.՝ «վարժ». ասվում է օտարազգի մեկի մասին, որ հասկանում է, վարժ է մեկ այլ լեզվի մեջ, *մուկը կարասն ընկած*, Վճ.՝ «հղի», *քոշ*, Ոզ.՝ «երեց, ավագ, աղա, իշխանավոր», *քըչամանը մօտիկ*, Ազլ.՝ «երեք, անհամբեր, խոսք չպահող, բացբերան», *քիլօ*, Չճ.՝ «խենթ», (ֆրանսերեն «կիլո»՝ *կիլոգրամ* բառն է, որ Օսմանյան թուրքիայում համարվում էր նոր կամ պակաս օխա, քանի որ օխայից 87,5 գրամ պակաս էր կշռում)¹²⁸, *փընջերը թուկ*, Վճ.՝ «թույլ բնավորությամբ, շուտ համոզվող», *տըրական*, Ազլ., *տուն*, Վճ. *Ուտօն*, Ազլ.՝ «լավ, աղեկ» (օր.՝ *տուն տղա է, անտուն չէ*), *փետուր*, Վճ.՝ «հախուռն», *տափակագլուխ*, Պլ.՝ «օտար», ասում են մասնավորաբար ֆրանսիացիներին՝ նրանց կրած տափակ գլխարկներն ի նկատի ունենալով, *սըխտորգուշ*, Պլ.՝ «կաղ», բառը բազմիմաստ է. Ախալքալաքում, Արաբկիրում ու Մանիսայում ունի գոյականական իմաստ, որ նշանակում է «սխտոր ծծեելու աման»։ *Սեզուց*, Ոզ.՝ «էգ», մանավանդ գեղեցիկ կին, *ջուր անող*, Սլմ.՝ «շաղակրատ, բացբերան, անգաղտնապահ», *չըվան*, Սլմ.՝ «երկար», *շորկեր*, Վճ.՝ «բոգ, ցանռակ», *նոսրը*, Վճ.՝ «հիմար, խենթ»։ *Նոսրը*-ը բազմիմաստ բառ է, որ Համշենի բարբառում հոմանիշ է «քիչ», իսկ Նոր Նախիջևանի բարբառում՝ «աղքատ» ածականներին։ *Մուխաթ անող*, Վճ., *մախաթը սուր*, Վճ.՝ «գող», *մաղը ծակ*, բազմիմաստ բառակապակցություն է, որ նշված բարբառներում հանդես է գալիս ծածկաբար և ունի հետևյալ իմաստները. 1. Թք. «անխելք, հիմար», 2. Ասլ. Կյուր. Կսր. Պլ. Սբ. Տրմ. «օտար մեկը հայերեն խոսել գիտի, հասկանում է», 3. Կր. «պարտական է, պարտք ունի», *կոշկակար*, Պլ.՝ «անառակ, անբարո կին», *կուտը կախ*, Վճ.՝ «ծրի, ապառիկ», *կանթըրուկ*, Վճ.՝ «էգ», ծածկական բնորոշում աղջիկ երեխայի, *կուկ*, Ազլ.՝ «ընտիր, լավ» և այլն։

Պոլսում և Ասլանբեկում *ջըմազ* ածականը ծածկաբար բնորոշում է տաճկական մեծոտին, որ 20 դրուշի է հավասար, որ է՝ 1 ռուբլի, 20 կոպեկ կամ 4 ֆրանկ, 20 սանտիմ (օր.՝ *ջըմազ փարա*)։

Պոլսի բարբառում սուրճը ծածկաբար անվանում են *սև ջուր*։

Կոճ բազմիմաստ բառը Ոզմիի բարբառում ծածկաբար գործածվում է որպես հոմանիշ «պառավ» ածականի. այն որպես գոյական անուն տարբեր իմաստներով գործածվում է բազմաթիվ բարբառներում, այսպես՝ 1. Ազա Ղվ. Խ. Սրղ.՝ «կորիզ», 2. ՆՆ.՝ «վեգ», 3. Հմշ. Խրբ.՝ «կոճղ, հաստ փայտ», 4. Բբ.՝ «հաստ գերան», 5. Ղրբ.՝ «տանիքի տակի գերանները», 6. Ղրբ.՝ «ցորենի հասկի ծունկերը», 7. Եր.՝ «թելի կոճ», 8. Խտջ.՝ «շենքի ծակատային մասում երդիկի դուրս մնացած գերանները, որոնց վրա տերևներ են լցնում (սաչախ)» և այլն¹²⁹։

գ) **Մանկական բառերով արտահայտված հոմանիշներ.** Քանի որ որպես մանկական բառ կարող է հանդես գալ ցանկացած երեխայի յուրաքանչյուր բառի թոթով արտասանություն, ուստի վկայաբերված են միայն Հ. Աճառյանի բարբառային բառարանում որպես մանկական նշված բառերը։

¹²⁸ Տես **Հ. Աճառեան**, Հայերեն գալառական բառարան, Թիֆլիս, 1913, էջ 1115։

¹²⁹ Տես նույն տեղում, էջ 590։

Այսպես՝ Արարատյան բարբառի Երևանի խոսվածքում «առատ» արմատական ածականին որպես հոմանիշ երեխաները գործածում են *բորբ* բառը, որը, ըստ Հ. Աճառյանի, ծագում է թուրքերեն *բոլ*՝ «շատ, առատ» բառից:

«Նոր» ածականը Նոր Ջուղայում ունի *պապախ* հոմանիշը:

Գեղեցկությունը, սիրունությունը բնորոշելու համար մանկական բառապաշարում հանդիպում են *ալօ*, Պլ., *զիզի*, Շմխ., *պոպոռ*, Վն. և այլ բառեր: Կարծում ենք, որ համընդհանուր բարբառային գործածություն ունի *քրի* բառը՝ որպես հոմանիշ «վատ» ածականի, չնայած Հ. Աճառյանը նշում է միայն Եվդոկիայի բարբառը:

«Վճիտ», «մաքուր», «զուլալ» լինելը տիգրանակերտցի երեխաները արտահայտում էին *ախեխ* բառով, «փոքր» լինելը՝ *բըջիջիզ* ածականով և այլն:

Հանդիպում են նաև այլ հոմանիշներ, այսպես՝ *պիշ/կպիշուկ*, Եվդ.՝ «լավ, ընտիր»: Այս բառը Եվդոկիայի բարբառում բազմիմաստ է, որ ունի նաև «նոր», «քնքուշ, սիրելի, գզվելի» իմաստները: *Նունու*, Խրբ.*Ոնունուշ*, Ար., *փուփուլիկ*, Պլ.՝ «քնքուշ, անուշիկ», *ծիծի*, Ար. Պլ. Տգր.՝ «սիրուն, գեղեցիկ». այս բառը Ղարաբաղի բարբառում հոմանիշ է «շաղակրատ, շատախոս» բառին (ուղիղ իմաստը՝ «ճպուռ»), *հոլոք*, Եր.՝ «հնազանդ, համեստ», *կիտուտ*, Թբ.՝ «փնթի, աղտոտ», *պուճուկ*, Ար.՝ «փոքր», *պըպո*, Վն.՝ մասնավորաբար՝ «փոքր տղա». բառը բազմիմաստ է, հանդես է գալիս գոյականաբար և նշանակում է «տիկնիկ»: *Պիժոնի*, Ար.՝ «քիչ», *փափա*, Եվդ.՝ «հիվանդ», *սիրսուն*, Ղզխ.՝ «անուշ, սիրուն», *օլոլո/ օլեօլօ*, Այնթ.՝ «տաք», նաև «կծու», *փուփալա*, Թբ.՝ «սուրբ», բազմիմաստ բառ է և գոյականաբար նշանակում է «խաչ»:

Վերոնշյալ զուգաբանությունները կարելի է համարել բառիմաստների կոնկրետացման, տարբերակման, սահմանափակման և այլ կարգի դրսևորումներ, որոնք էլ որոշակիորեն գունավորում են այս կամ այն տարածքին բնորոշ խոսքը:

Ե Ձ Ր Ա Յ Ա Ն Գ ՈՒ Մ Ն Ե Ր

1. Հայերենի արմատական ածականները բարբառներում ունեն բազմաթիվ հոմանիշներ, որոնք արտահայտված են պարզ, ածանցավոր և բաղադրյալ կազմությամբ բառերով: Բավականին մեծ թիվ են կազմում նաև բառակապակցություններով, այսպես կոչված՝ նկարագրական եղանակով արտահայտված ածականական հոմանիշները:

2. Մեր աշխատանքի համար ելակետային միավորի արժեք ունեցած ածականների մի մասը հանդես է գալիս հնչյունական բազմաթիվ տարբերակներով, որոնք ի հայտ են բերում բարբառային հնչյունափոխական հետաքրքիր իրողություններ՝ իրենց ընդհանուր օրինաչափություններով և որոշակի կարևորություն ներկայացնող առանձնահատկություններով:

3. Բարբառային ածականները բնականաբար կիրառության նույն ակտիվությունը չունեն, ուստի քանակապես խիստ տարբեր են դրանց համապատասխանող հոմանիշները:

4. Արմատական ածականների մի որոշակի խումբ բարբառներում գերազանցապես գործածվում է հնչյունական տարբերակներով, հետևաբար ավելի պակաս հոմանշային շարքեր է ներկայացնում:

5. Հոմանշային շարքերի մանրամասն դիտարկումից պարզվում է, որ փոխառյալ ածականները հայերենի բարբառներում այնքան էլ մեծ թիվ չեն կազմում: Համեմատաբար շատ են նկարագրական եղանակով և բառակապակցությամբ դրսևորվող հոմանիշները:

6. Նկատելի է, որ հոմանիշների առատությամբ աչքի են ընկնում հատկապես արևմտյան խմբակցության պատկանող Վանի և Պոլսի, իսկ արևելյան խմբակցության Արարատյան և Ղարաբաղի բարբառները: Դա բացատրվում է ոչ միայն հիշյալ բարբառների տարածքային համեմատաբար լայն ընդգրկմամբ, այլև դրանց բառապաշարի հարստությամբ, բարբառակիրների պատկերավոր լեզվամտածողությամբ և առհասարակ բարբառների համեմատաբար կենսունակությամբ: Եվ չնայած Վանի բարբառը, օրինակ, այսօր դուրս է մղվել խոսակցական ոլորտից, սակայն բարբառագիտական գրականության մեջ ամբարված հսկայական նյութը հնարավորություն է տալիս այդ բարբառը նույնպես դասելու հարուստ բառապաշար ունեցողների շարքում նշված բարբառախմբում:

7. Մեր ծեռքի տակ եղած ծավալուն նյութը հնարավորություն է ընձեռում ածականական հոմանիշները դասակարգելու ըստ տարբեր իմաստային խմբերի: Սակայն սույն ուսումնասիրության մեջ անդրադարձել ենք դրանցից առավել ընդարձակ խմբերին: Այդպես, համեմատաբար մեծ շրջանակ ունեն Բազմիմաստ, փոխաբերական, իմաստաբանորեն բազմաբաղադրիչ, իմաստի որոշակիացմամբ ու տարբերակումով և այլ ածականական հոմանիշներ, որոնք ներկայացվել են համեմատաբար ոչ լիածավալ չափով:

8. Փոխաբերաբար հանդես եկող ածականներից առանձնապես մեծ տեղ են զբաղեցնում կենդանական աշխարհ, կազմախոսություն, կրոնական հավատալիքներ ցույց տվող, ինչպես նաև հատուկ անուններ հանդիսացող ածականական հոմանիշները:

9. Գերիշխողը տարարմատ հոմանիշներն են, կան նաև նույնարմատ հոմանիշներ, որոնք ունեն համեմատաբար սահմանափակ թվով գործածություն: Նկատելի են բազմաթիվ դեպքեր, որոնք օրինակ կարող են հանդիսանալ այն բանի, որ նույնարմատ հոմանիշները բարբառներում ձեռք են բերել ոչ միայն նոր իմաստներ, այլև իմաստային տարբեր կարգի նրբերանգներ:

10. Ածականների գործածության հաճախականության, այլ կերպ ասած՝ գործածության հարաբերակցության պարզաբանման նպատակով կատարված ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ մի խումբ ածականներ խիստ գործածական են համարյա բոլոր բարբառներում, ներկայացնում են մի շարք հնչյունական տարբերակներ և ունեն բազմաթիվ հոմանիշներ: Մեկ այլ խումբ ընդգրկում է համեմատաբար սակավ գործածության ոլորտ, այլև հոմանիշների քանակային սահմանափակություն:

11. Փաստերը ցույց են տալիս, որ դրանք ունեն տոկոսային տարբեր հարաբերակցություն, և ըստ այդմ ներկայացնում են հետևյալ պատկերը.

ա) Արմատական ածականների մոտ 20-25 % հանդես է գալիս կիրառության բարձր հաճախականությամբ, ունի հոմանշային բազմաթիվ տարբերակներ, մտնում է հայերենի բարբառների հիմնական բառաֆոնդի մեջ՝ որպես գործուն (ակտիվ) բառաշերտի բաղադրիչ: Դրանք պատկանում են ժամանակակից հայերենի գործուն բառապաշարի շերտին, բարբառներում նույնպես հանդես են գալիս գործածության բարձր հաճախականությամբ, ունեն հոմանշային մեծ շարքեր: Այս խմբի մեջ մտնում են այն բառերը, որոնք բնորոշ են հայերենի բոլոր բարբառներին, ունեն հնչյունական և հոմանշային մեծաթիվ տարբերակներ (օրինակ՝ *ազահ, աղքատ, ամուր, աշխույժ, բարի, գեր, գիժ, գոռոզ, դաժան, երկար, երկչոտ, թույլ, ժլատ, լկտի, խարդախ, խեղճ, ծույլ, կոպիտ, համառ, հարթ, հիմար, ճարպիկ, մաքուր, մեծ, նիհար, շաղակրատ, չար, սիրուն, վատ, տխուր, փոքր, քիչ* և այլն):

բ) Արմատական ածականների 35-40 % նույնպես դրսևորում է բարձր հաճախականություն, սակայն հոմանշային տարբերակների քանակով զիջում է նախորդ խմբին և, այդուհանդերձ, դարձյալ մտնում է հիմնական բառաֆոնդի մեջ՝ որպես գործուն (ակտիվ) բառաշերտ: Դրանք գրական հայերենում ունեն գործածության մեծ հաճախականություն, բայց սահմանափակ թվով հոմանիշներ. համեմատաբար գերիշխող են հնչյունական տարբերակները: Օրինակ՝ *ազնիվ, այրի, անոթի, անճոռնի, առատ, արթուն, բարակ, բարձր, բող, գաղտնի, գեշ, գող, գուլ, դառն, դատարկ, դեղին, դժվար, էժան, ընտիր, թանկ, թաց, թթու, լայն, լավ, լի, խոնարհ, խոր, խորթ, ծարավ, ծանր, ծեր, ծուռ, կանաչ, կապույտ, կարճ, կարմիր, կլոր, կույր, կուլուշ, հաստ, հարուստ, հպարտ, հում, հին, հիվանդ, հողի, մանր, մերկ, մուգ, մեղ, շոգ, չոր* և այլն:

գ) Արմատական ածականների 10-15 % կազմող բառերը բարբառներում պատկանում են ոչ գործուն բառապաշարի շերտին, ներկայացնում են խիստ սահմանափակ թվով հոմանշային շարքեր (բարբառային տարբերակներ), եր-

բեմն հանդես չեն բերում հոմանշային շարքեր, մնում են առանձնակի (օրինակ՝ *աժդահա, ախորժ, ակամա, աղոտ, ամփոփ, անդրանիկ, ապահով, ապստամբ, արգավանդ, զերծ, թառամ, թավ, թափուր, խեղ, շեն, շեղ, շիտակ* և այլն):

դ) Եվ մնացած 15-20 %-ը հայերենի բարբառներում ընդհանրապես գործածելի չեն, հոմանշային շարքեր չեն կազմում և հատուկ են միայն գրական լեզվին՝ որպես ոչ գործուն (պասիվ) բառապաշարի բաղադրիչ (օրինակ՝ *աղավաղ, աղճատ, ամոք, անհեթեթ, անծուկ, անագորույն, անապակ, անդորր, աշխետ, ասանջական, բարգավաճ, բեղուն, բուռն, կուրտ, հակիրճ, պատեհ, պատիր, վեստ* («ազատ», «ազնվական»), *վերտ* («շղթայի պես հյուսված»), *օժանդակ* և այլն):

12. Հայերենի բարբառներում ածականների հոմանշությամբ (տարբերակներին) նվիրված սույն գրքում ի մի է բերված ոչ միայն բարբառներում եղած ողջ նյութը, որն ինքնին բառապաշարի հարստություն է, այլև կատարվել է նյութի դասակարգում և համապատասխան վերլուծություն, որոնցով պարզ է դառնում, թե տվյալ դեպքում հայերենի բարբառներն ինչպիսի հարստություն են կուտակել՝ պայմանավորված մեր ժողովրդի լեզվամտածողությամբ և հոգևոր-մշակութային կենսունակությամբ:

Հ Ա Մ Ա Ռ Ո Տ Ա Գ Ր ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն Ն Ե Ր

ա) Բարբառախոս վայրերի (տարածքների) անվանումներ¹³⁰

Ազլ.	– Ազուլիս	Բրդ.	– Բուրդուր (ըստ Աճառյանի՝ Պռ., դիմացը՝ Պուրտուր)
Աղբ.	– Աղաբազար	Գճձ.	– Գանձակ
Աղմ.	– Աղանա	Գմք.	– Գամիրք
Ազա.	– Ազա գյուղ	Գրս.	– Գորիս
Ազմ.	– Ազնաբերդ	Գվշ.	– Գավաշ
Ալշ.	– Ալաշկերտ	Դդ.	– Դիադին
Ալքս.	– Ալեքսանդրապոլ	Դերբ.	– Դերբենտ
Ախց.	– Ախալցխա	Դիլ.	– Դիլիջան
Ախք.	– Ախալքալաք	Դրջ.	– Դերջան
Այնթ.	– Այնթապ	Դրս.	– Դերսիմ
Անտ.	– Անտիոք	Դվ.	– Դավրեժ
Աշտ.	– Աշտարակ	Եր.	– Երևան
Ամս.	– Ամասիա	Երզ.	– Երզնկա
Առտ.	– Առտիալ	Եդս.	– Եդեսիա
Ապր.	– Ապարան	Են.	– Ենիճե գյուղ (իմա՝ Պրուսա)
Աստ.	– Աստապատ	Եվդ.	– Եվդոկիա
Ար.	– Արարատյան	Ջթ.	– Ջեյթուն
Արբ.	– Արաբկիր	Ջմ.	– Ջմյուռնիա
Արդ.	– Արդվին	Էնկ.	– Էնկյուրիա
Արծ.	– Արծափ	Էջմ.	– Էջմիածին
Արծկ.	– Արծկե	Էվր.	– Էվերեկ
Արծշ.	– Արծվաշեն	Թ.	– Թեոդոսիա
Արճ.	– Արճեշ	Թհր.	– Թեհրան
Արմ.	– Արմաշ	Իգդ.	– Իգդիր
Ասլ.	– Ասլանբեկ	Իջ.	– Իջևան
Արտ.	– Արտաշատ	Լ.	– Լոռի
Բբ.	– Բաբերդ	Լհ.	– Լեհահայք
Բզ.	– Բազար գյուղ (իմա՝ Նիկոմեդիա)	Խնս.	– Խնուս
Բղշ.	– Բաղեշ	Խ.	– Խոյ
Բլ.	– Բալու	Խլթ.	– Խլաթ
Բլխ.	– Բուլանըխ	Խթ.	– Խութ
Բյլ.	– Բեյլան	Խուլթ.	– Խուլթիկ գյուղ
Բթն.	– Բութանիա	Խն.	– Խիան
Բն.	– Բինկյան	Խստ.	– Խաստուր
Բս.	– Բասեն		

¹³⁰ Համառոտագրությունները հիմնականում տալիս ենք ըստ Հր. Աճառյանի «Հայերեն գառառական բառարանի» (Թիֆլիս, 1913, էջ 40-42):

Խրք. – Խարբերդ
 Խտջ. – Խոտորջուր
 Խիզ. – Խիզամ
 Կլպ. – Կուլապ (իմա Սուրմալու)
 ԿՄ. – Կեյվե-Միջագյուղ
 (իմա Բուքանիա)
 Կղբ. – Կողբ
 Կղզ. – Կաղզվան
 Կմ. – Կեմլեյիկ
 Կմխ. – Կամախ
 Կմշ. – Կյունուշխանե
 Կյուր. – Կյուրին
 Կր. – Կարին
 Կս. – Կարս
 Կրծ. – Կարծևան
 Կքվ. – Կաքավաբերդ
 Հդ. – Հադրութ
 Հբ. – Հին Բայազետ
 Հգ. – Հազգո
 Հգր. – Հազրո
 Հմմ. – Համամլու (իմա Սպիտակ)
 Հթ. – Հայթաղ (իմա Խոյ)
 Հղկ. – Հողեկ (իմա Դերջան)
 Հճն. – Հաճըն
 Հմ. – Հյուսնիմանսուր
 Հնգ. – Հունգարահայք
 Հն. – Հին Նախիջևան
 Հվր. – Հավարիկ
 Հմշ. – Համշեն
 Հս. – Հյուսեյնիկ (իմա Խարբերդ)
 Դգխ. – Դազախ
 Դրբ. – Դարաբաղ
 Դրդ. – Դարադաղ
 Դլթ. – Դուլթիկ (իմա Բաղեշ)
 Դրմ. – Դրիմ
 Դք. – Դարաքիլիսե
 Մերտ. – Մերտեկյոզ գյուղ
 (իմա Նիկոմեդիա)
 Մկս. – Մոկս
 Մժ. – Մուժումբար
 Մշ. – Մուշ
 Մլթ. – Մալաթիա
 Մլկ. – Մալկարա
 Մկս. – Մոկս
 Մղր. – Մեղրի

Մճռ. – Մաճառ (կամ Սուրբ Խաչ) քաղաք
 Մն. – Մանիսա
 Մնգ. – Մանագլերտ
 Մնճ. – Մունճուռուն (իմա Կեսարիա)
 Մշկ. – Մաշկերտ
 Մրդ. – Մարադա
 Մրշ. – Մարաշ
 Մրգ. – Մարգվան
 Մկ. – Մակու
 Մֆղ. – Մուֆարդին
 Յլպ. – Յուլպիշ (Սևերեկի մոտ)
 Նոյեմ. – Նոյեմբերյան
 Նբ. – Նոր Բայազետ
 Նն. – Նոր Նախիջևան
 Նձ. – Նոր Ջուղա
 Նկմ. – Նիկոմեդիա
 Նխ. – Նուխի
 Նփ. – Նփրկերտ (կամ Մուֆարդին)
 Շլ. – Շուլավեր
 Շգ. – Շապին-Գարահիսար
 (Նիկոպոլիս)
 Շմխ. – Շամախի
 Շշ. – Շամշուլե գյուղ
 Շոթ. – Շոռոթ (իմա Ագուլիս)
 Շտխ. – Շատախ
 Ոգ. – Ոզմի
 Չլթ. – Չալթր
 Չիր. – Չահարմահալ
 Չմշ. – Չմշկաժագ
 Չն. – Չենկիլեր
 Չրս. – Չարսանջակ
 Պլ. – Պոլիս
 Պն. – Պենի
 Պնտ. – Պանտոմա
 Պշ. – Պաշգալե
 Պշպ. – Պաշպալով
 Պպ. – Պապեն
 Պրտ. – Պարտիգակ
 Պրս. – Պրուսա
 Ջղ. – Ջուղա
 Ռդ. – Ռոդոսթր (կամ Թեքիրդաղ)
 Ռմ. – Ռումանահայք
 Սբ. – Սեբաստիա
 Սթ. – Սթանոզ
 Սլ. – Սալիա

Սլզ. – Սեյրոզ
Սն. – Սիսիան
Սդ. – Սդերդ
Սվ. – Սվեդիա
Սվրի. – Սիվրիհիսար
Սա. – Սասուն
Սվրկ. – Սևերեկ
Սլմ. – Սալմաստ
Սչվ. – Սուչավա
Սր. – Սուրմալու
Վդպ. – Վաղարշապատ
Վն. – Վան
Վծ. – Վայոց ձոր
Տգր. – Տիգրանակերտ
Տվկ. – Տիվրիկ

Տվշ. – Տավուշ
Տրն. – Տերենտե
Տրպ. – Տրապիզոն
Ցղն. – Ցղնա
Ուրմ. – Ուրմիա
Փռկ. – Փառակա
Փեր. – Փերիա
Ք. – Քղի
Քնդ. – Քանդակ
Քսբ. – Քեսաբ
Քսթ. – Քիսթինըզ
Օշ. – Օշական
Օվ. – Օվաճըք
Օրդ. – Օրդու
Ֆ. – Ֆոնուզ գյուղ (իմա Ձեյթուն)

բ) ՀՀ ԳԱԱ Հր. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի
բարբառագիտության բաժնի բարբառային գրանցումներով տեղերից՝
համապատասխան թվահամարներով

1. Քեսաբ
2. Տիգրանակերտ
3. Շապին-Գարահիսար
4. Ակն
5. Երզնկա
6. Խարբերդ
7. Վան
8. Դիադին
9. Փարպի (Աշտարակ)
10. Արփի (Սասուն)
11. Սալմաստ
12. Ռամիս (Օրդուբադ)
13. Փառակա (Նախիջևան)
14. Ազա
15. Խանաբադ (Ասկերան)
16. Ենգիջա (Եղեգնաձոր)
17. Շատախ
18. Գոպալ (Խնուս)
19. Արտաշատ (Ուրմիայից, Բարանդուզից, Սալմաստից)
20. Օշական
21. Կարճևան
22. Ագուլիս
23. Երևան (Կենտրոն)
24. Դաշբուլաղ (Դարաբադ)
25. Ազնաբերդ (Նախիջևան)

26. Թուսկուլա (Վարդենիս)
27. Ջուլդա և Ծղալթբիլա (Ախալցխե)
28. Չմշկածագ
29. Փալդրվան (Կարս)
30. Մամռտանց (Մոկս)
32. Շահումյան (Դարաբադ), նաև Շարուկ-քար և Ջազիկ
33. Կրիսու (Մոտկան)
34. Բիջունիկ (Խուբ)
35. Մկրագոմ (Մուշ)
36. Վարդաբլուր (Ապարան)
37. Մելիքգյուղ, Հարթավան, Արագած, Արայի, Ավնա, Մուլքի (Ալաշկերտ)
38. Ապարան
39. Շենիկ (Համշեն)
40. Հավարիկ
41. Գորիս
42. Կոպ (Բուլանուխ)
43. Յողամարզ (Դուկասյան, Կարսի Դըզըլդոչից, Ճըջլուլարից)
44. Մուղնի (Աշտարակ)
46. Քիշմիշթափա (Պարսկաստան)
47. Բանանց Դաշքեսան
48. Լեռնապար (Արագած)
49. Վաղուհաս (Դարաբադ)
50. Հարությունագոմեր (Դարաբադ)

50ա. Կոճողուտ (Ղարաբաղ)
 51. Ծաղկաշեն (Ապարան, Ղիաղին, Բագավան)
 52. Չիբլուխու (Օրդու)
 53. Խանազահ (Ղարաբաղ)
 54. Մարտակերտ (Ղարաբաղ)
 55. Հառեն և Արջու (Արծկե)
 56. Առնցկույս (Արծկե, Աշտարակի, Ոսկեհատ)
 57. Սասուն, Իշխանաձոր (Աշտարակ, Ավան)
 58. Ծայծակ (Արճեշ)
 59. Խոտորջուրի Միջին թաղ
 60. Մակու (Ապարանի Վարդենիս)
 61. Օհանավան (Մակու)
 62. Գեղեգուզան (Սասուն, Աշտարակ, Լեռնարոտ)
 63. Վերին ճամբարակ (Կարմիր)
 64. Մուժումբար
 65. Կապան
 66. Հախվերիս (Իգդիր)
 67. Շեն (Խուբ)
 68. Թաղավանք (Խուբ)
 69. Էզնախոջա (Մանազկերտ)
 70. Բյուրական (Աշտարակ, Խոյ)
 71. Ուրգուրուն (Ղարաղաղ)
 72. Արագած (Էջմիածին, Խոյ)
 73. Անտառուտ (Աշտարակ, Խոյ)
 74. Բաղնու (Մանազկերտ)
 75. Ղաբուռ (Ծալկա)
 76. Քասաղ (Բուլանուխ)
 77. Աջաջուր (Իջևան)
 78. Կոզովիտ (Արծափ)
 79. Նորք (Երևան)
 80. Մամգարա (Բոզդանովկա, Էրզրուն)
 81. Սեբաստիա
 82. Սևերեկ
 83. Կոշ (Աշտարակ)
 84. Եմիշճան (Մարտունի, Ղարաբաղ)
 85. Չովդար (Քարիատ, Ղաշքեսան)
 86. Եղվարդ
 87. Մարտունի (Շամխոր)
 88. Փարաղաշ (Ջուլֆա, Նախիջևան)
 89. Վահան (Կարմիր)
 90. Տումի (Հաղրութ)
 91. Արծվաշեն (Կարմիր)

92. Օրջոնիկիձե (Շամքոր)
 93. Հաջըն
 94. Օրդու (Համշեն)
 95. Գյումրի
 96. Միրբար (Բուլանուխ)
 97. Գետք (Ախուրյան)
 98. Շավարշավան (Նոյեմբերյան)
 99. Տրափիզոն, Ծինգեր և Սիմեր, Բագատյաշա (Աբխազիա)
 100. Սարդու (Ղարաղաղ)
 101. Քարահունջ (Գորիս)
 102. Խնածախ (Գորիս)
 103. Խնձորեսկ (Գորիս)
 104. Վերին շեն, Բռուն (Գորիս)
 105. Կորնիձոր (Գորիս)
 106. Վերին Կարմիրաղբյուր (Տավուշ)
 107. Թալիշ (Մարտակերտ, Ղարաբաղ)
 108. Կազի (Ալաշկերտ, Նախիի Թղիթ)
 109. Բանթաղ, Ջուլաքար, Մարտունի (Ալաշկերտ)
 110. Ջեյթուն
 111. Եկմալ, Լաթար (Մուշ)
 112. Տաթև, Սևարանց (Գորիս)
 113. Եղեսիա, Ուռիա, Ուռֆա
 114. Գարնունջ (Եղեսիա, Ուրֆա)
 115. Ուզ, Միսիան, Ույծ (Խոյ)
 116. Խաչիկ, Գմիշիկ (Եղեգնաձոր)
 117. Աղավնաձոր (Եղեգնաձոր)
 118. Ագարակ (Աշտարակ, Կարկառ, Ծոկու)
 119. Հազգո (Սասուն)
 120. Օլավերդ, Ախալքալաք (Կարին, Երկար մասուր)
 121. Երեքին Սասնաշեն (Հոսներ, Սասուն)
 122. Գանձա (Բոզդանովկա)
 123. Խոտ (Գորիս)
 124. Վաղատուր (Գորիս)
 125. Շինուհայր (Գորիս)
 126. Գոմաձոր (Բասեն)
 127. Հին Թաղլար (Հաղրութ)
 128. Թագագյուղ (Մարտունի)
 130. Նյուզգեր (Շամխոր)
 131. Բյուրական (Երևանի մայլա)
 132. Արաբկիր
 133. Ախալքալաք, Բալխո, Ծալկա (Կարին)

134. Սանահին
135. Դսեղ
136. Թեղուտ (Թումանյան)
137. Շամուտ (Թումանյան)
138. Ճոճկան (Թումանյան)
139. Հաղբատ (Թումանյան)
140. Բարսում (Շամքոր)
141. Դուզնուզ, Ջառ, Ալափարս, Թղիթ (Մուշ)
142. Վերնաշեն, Եղեգնաձոր (Սալմաստ)
143. Ծալկա, Ղալբիլիսա (Կարին)
144. Նորս (Նախիջևան. Խոյ)
145. Ջովունի (Ապարան. Սալմաստ)
146. Նորաշեն (Ղարադաղ)
147. Շահունյանավան (Շամախի)
148. Մադրասա (Շամախի)
149. Ցղնա (Օրդուբադ)
150. Արենի, Արփա (Երեգնաձոր)
151. Աշտարակ
152. Շամիրամ (Բաղեշ)
153. Ալիճագրակ (Բասեն)
154. Եղեգիս (Երեգնաձոր. Խոյ)
155. Ծաղկավան (Իջևան)
156. Կարմիր գյուղ (Նոր Բայազետ)
157. Մասիս (Խոյ)
- 158ա. Տոսու (Ապարկերտ)
- 158բ. Վերին Հուրուք, Ուշի (Բիթլիս)
159. Ղալայջի, Արագած, Ատմա (Ապարան. Մուշ. Ալաշկերտ)
160. Ընգուզնակ, Սաղղուն (Սասուն)
161. Ջորադբյուր (Խոյ-Սալմաստ)
162. Բերկրի, Խաչան, Աբաղա (Կոտայք. Ողջաբերդ)
163. Սիփան, Ողջաբերդ (Կոտայք. Արծկե)
164. Հաղրուք
165. Մալաթիա
166. Վերին Հոռաթաղ
167. Սեյսուլան (Մարտակերտ)
168. Խոժոռնի (Մառնեուլ)
169. Խանլար, Ելենսդորֆ (Գանձակ)
170. Սառնաղբյուր (Աճի. Ալաշկերտ. Յոնջալու)
172. Բուղաշեն (Ախալքալաք)
173. Մեծ շեն (Մարտակերտ)
175. Նավուր (Տավուշ)
176. Վարդաբլուր (Ստեփանավան)
177. Վաչիան (Ախալքալաք. Էրզրում)
178. Սեյրավար (Խոյ)
179. Այնթափ (Մասիս. Խոյ)
180. Գյումուր (Նախիջևան. Խոյ)
181. Ղասնաշեն, Քեյվան (Ղարադաղ)
182. Թաղվու (Խուսթ)
183. Բոզդանովկա (Դիլիֆ)
184. Քըխսան (Բիթլիս. Հիսուր)
185. Ախալքալաք
186. Տանակերտ (Նախիջևան)
187. Ալախաձե (Աբխազիա. Համշեն. Սամսոն)
188. Քարադաշտ (Վան. Ուտան)
189. Բլուր (Սուրմալու)
190. Ուլյա, Նորաշեն (Շարուր)
191. Մեծոփ (Նախիջևան)
192. Ռոդոսթ
193. Ալաստան (Ախալքալաք)
194. Քոփ (Սասուն)
195. Բազմաշեն (Խարբերդ)
196. Կտրած քար (Արճեշ)
197. Արարատ
198. Փոգա (Բոզդանովկա)
199. Իրցանք (Տավուրիկ)
200. Ջրվեժ
201. Գետահովիտ (Իջևան)
202. Ազատավան (Արտաշատ)
203. Սառնաղբյուր (Աճի. Ալաշկերտ)
206. Բուրաստան (Արտաշատ. Խոյ)
208. Ղալախչախ (Կարս)
209. Գետաշեն (Խանլար)
210. Իքի-Աղաջ (Ուրմիա)
211. Տեղեր (Աշտարակ)
212. Շուռուտ (Նախիջևան)
213. Ալջող (Խարբերդ)
214. Կ'աղ (Նախիջևան)
215. Բիստ (Նախիջևան)
216. Հաղան (Փերիա)
218. Հասանդայա-Մարալյան Սարով (Մարտակերտ)
219. Չափար (Մարտակերտ)
220. Մեհտիշեն (Ղարաբաղ)
222. Ղազարահող (Ղարաբաղ)
223. Պողոսագոմեր (Ղարաբաղ)

224. Ճարտար (Ղարաբաղ)
225. Ջագլիկ (Մարտակերտ)
226. Հաթերք (Ղարաբաղ)
227. Մարաղա (Մարտակերտ)
228. Սեսրոպական (Օրդուբադ)
229. Կաթնաղբյուր (Աբովյան)
230. Քանաքեռ
231. Փոզա (Բոզդանովկա)
232. Հագարեն (Վան)
233. Շուրիշկան (Փերիա. Սպահան)
234. Մեծ Սամսար (Ախալքալաք)
235. Աստապատ (Նախիջևան)
236. Առինջ (Աբովյան)
237. Շահումյան (Շուլավեր)
238. Էլար (Աբովյան)
239. Պտղնի (Կոտայք)
240. Լիճք (Մարտունի. Ալաշկերտ)
242. Միլակերտ (Փերիա)
243. Բերկրի (Վան)
244. Կողբ (Իգդիր)
245. Առաջածոր (Մարտակերտ)
246. Ջանյաթաղ
247. Մաղաղիս
248. Ղազանչի (Մարտակերտ)
249. Քուլատակ, Գառնաքար, Թբղլվի
250. Տոնաշեն, Սողոմոնագոմեր, Գետի գոմեր, Դաստակերտ (Ղարաբաղ)
251. Մաղինա (Մարտունի. Ալաշկերտ)
252. Ունիե, Բալլուղ (Համշեն)
253. Մրգաշատ (Հոկտեմբերյան)
254. Կարբի (Բայազետ)
255. Լիզ (Ներքին Բուլանուխ)
257. Արտամետ
258. Մարմետ, Պողանց (Վան. Թիմար)
259. Քոշկ, Անթապ (Էրզրում)
260. Դարման (Ծվստան. Վան)
261. Չուխիլու (Կարս)
262. Արմուլու (Բասեն)
263. Մազրա (Ալաշկերտ)
264. Ուզունքիլիսա (Կարս)
265. Կողպանց (Վան)
266. Շուշանց (Վան)
267. Կյուսնենց (Վան)
268. Լեսկ (Վան)
269. Չանախչի (Արարատ)
270. Արամուս (Աբովյան. Խոյ)
271. Ավրակ (Վան)
272. Ջառ (Աբովյան)
273. Ակունք (Աբովյան)
274. Մառնիկ (Սասուն)
276. Կապուտան (Աբովյան)
277. Խալենց (Վան)
278. Տղացպար (Շատախ)
279. Գյաբուներ (Բուլանուխ)
280. Խտրբեկ (Ավեդիա)
281. Կամարիս (Աբովյան)
282. Բերդ
283. Խաակալ (Նիկոմեդիա)
284. Պարտիզակ
285. Հալնձի (Բիթլիս)
286. Քյուրագղարա (Կարս)
287. Հադին (Մոկս)
288. Խալենց (Մոկս)
289. Կրճավ (Մոկս)
290. Հարպերտ (Գավաշ)
291. Կուրթան (Ստեփանավան)
292. Յոնջալու, Իրիցու (Ալաշկերտ)
293. Յոնջալու (Բուլանուխ)
294. Խուռնավուլ (Մեքաստիա)
295. Ֆուռնուս (Ուլնիա. Ջեթրուն)
296. Ապարանց և Սեղ (Մոկս. Մամուտանց)
297. Քոեր (Վան)
298. Գոմք (Սասուն)
299. Բալախովիտ (Աբովյան)
300. Սըվտըլի (Շատախ)
301. Կվերս (Շատախ)
302. Ավան (Երևան)
303. Հարուսի (Խարբերդ)
304. Արմաշ (Նիկոմեդիա)
305. Մանդան (Արճակ)
306. Աղաբագար (Նիկոմեդիա)
307. Կ'աղ (Նախիջևան)
324. Միսկյա, Միսկներ (Վան)
325. Մարգիյան (Գափլա)
326. Շավրավա (Ներքին Բուրվար)
327. Սևան և Ջարանց (Վան. Արճակ)
328. Նամագերդ (Փերիա)
329. Աթարբեկյան (Էջմիածին)
330. Լիմ (Վան. Արճակ)
331. Չիգյան (Փերիա)
332. Ուչքիլիսա (Ալաշկերտ)

333. Հուռթուկ (խոշաբ. Վան)
 334. Հնդստան (Վան. խոշաբ)
 335. Կիրովաբադ
 336. Ծերելդա (ճանիկ. Սամսոն)
 337. Մարաշ
 338. Հացիկ (Մուշ)
 339. Ներքին և Վերին խոտանան
 (Ղափան)
 341. Թաղիաբադ (Միանդար)
 342. Նոր գեղ (Հայոց ձոր)
 343. Արևշատ (Արտաշատ)
 344. Դաջան (Փերիա)
 345. Վերին խոզյան (Փերիա)
 346. Աբուլ (Ախալքալաք)
 347. Մըշկեղ (Սասուն. Փսանք)

348. Բոլորմակ (Արճեշ. Վան)
 349. Ազնավուլ (Փերիա)
 350. Ղարաք'րիս (Փոքր Բուրվար)
 351. Բոլորան (Փերիա)
 352. Տուսու (Բիթլիս)
 353. Հաջիաբադ, Հուսենաբադ
 (Սուլթանաբադ)
 378. Ռստան-Գեղուկ (Մանազկերտ)
 382. Աղավնատուն և Հայթադ
 (Եջմիածին)
 391. Չինչին (Շամշադին)
 402. Մոլալու (Մարտունի)
 406. Կաղզվան (Կարս)
 451. Խան (Սասուն)
 453. Խասսուր (Ալաշկերտ)

գ) Այլ նշումներ

Աճ. – Աճառյան
 Առձ. – Առձեռն բառարան
 ա., արաբ. – արաբերեն
 անրգ. – անարգական
 արհմ. – արհամարհական
 բզմստ. – բազմիմաստ
 եբր. – եբրայերեն
 զնդ. – զենդերեն
 թ., թրք. – թուրքերեն
 ՀԲԱ – Հայերենի բարբառա-
 զիտական ատլաս
 հմմտ. – համեմատել
 հպրս. – հին պարսկերեն

մնկ. – մանկական
 մխտ. – մախատական
 ՆՀԲ – Նոր բառգիրք հայկազեան
 լեզուի
 պիլ. – պահլավերեն
 պազենդ. – պազենդերեն
 պարսկ. – պարսկերեն
 ռուս. – ռուսերեն
 ՍԾԲ – «Սասնա ծռերի» բառարան
 վրաց. – վրացերեն
 քրդ. – քրդերեն
 ևն – և այլն
 օր. – օրինակ

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Աստուածաշունչ մատեան Հին և Նոր կտակարանաց, Երևան, 1997:
2. *Արեղյան Մ.*, Հայոց լեզվի տեսություն, 1965, էջ 154-161:
3. *Աբրահամեան Ռ.*, Ի՞նչ կերպ հնարաւոր է հայերէնի գիտական ուսումնասիրութիւնը, «Արարատ», 1912 ապրիլ, էջ 364-377:
4. *Աբրահամյան Ս. Գ.*, Ժամանակակից գրական հայերեն, Երևան, 1981:
5. *Աբրահամյան Ս. Գ., Պառնասյան Ն.Ա., Օհանյան Հ.Ա.*, «Ժամանակակից հայոց լեզու», հ. 2, Ձևաբանություն, Երևան, 1974, էջ 134-182:
6. *Աղամյան Հ.Ա.*, Մոտկան-Սասունի բարբառը (թեկնած. ատենախոսություն), Երևան, 1969:
7. *Աղայան Է.Բ.*, Ընդհանուր և հայկական բառագիտություն, Երևան, 1984:
8. *Աղայան Է.Բ.*, Մեղրու բարբառը, Երևան, 1954:
9. *Աղայան Է. Բ., Բարսեղյան Հ.Խ.*, Հայոց լեզու, Երևան, 1968:
10. *Աճառեան Հ. Յ.*, Քննութիւն Ղարաբաղի բարբառի, «Արարատ», Վաղարշապատ, 1899, սեպտեմբեր, էջ 394-399, հոկտեմբեր-նոյեմբեր, էջ 453-459:
11. *Աճառեան Հ. Յ.*, Քննութիւն Ղարաբաղի բարբառի, Վաղարշապատ, 1901:
12. *Աճառեան Հ. Յ.*, Հայ բարբառագիտութիւն, Մոսկուա-Նոր Նախիջևան, 1911:
13. *Աճառեան Հ. Յ.*, Հայերէն գաւառական բառարան, Թիֆլիս, 1913:
14. *Աճառյան Հ. Հ.*, Քննություն Մարաղայի բարբառի, Երևան, 1926:
15. *Աճառյան Հ. Հ.*, Քննություն Ագուլիսի բարբառի, Երևան, 1935:
16. *Աճառյան Հ. Հ.*, Քննություն պոլսահայ բարբառի, Երևան, 1941:
17. *Աճառյան Հ. Հ.*, Քննություն Նոր Զուղայի բարբառի, Երևան, 1944:
18. *Աճառյան Հ. Հ.*, Քննություն Համշենի բարբառի, Երևան, 1947:
19. *Աճառյան Հ. Հ.*, Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, հ. 1, Երևան, 1952:
20. *Աճառյան Հ. Հ.*, Քննություն Առտիպի բարբառի, Երևան, 1953:
21. *Աճառյան Հ. Հ.*, Քննություն Վանի բարբառի, Երևան, 1953:
22. *Աճառյան Հ. Հ.*, Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, հ. 5, Երևան, 1965, էջ 202-206:
23. *Աճառյան Հ. Հ.*, Հայերեն արմատական բառարան, հհ. Ա-Դ, Երևան, 1971-1979:
24. *Ամատունի Ս.*, Հայոց բառ ու բանը, Վաղարշապատ, 1912:
25. *Այտմեան Ա.*, Քննական քերականութիւն աշխարհաբար կամ արդի հայերէն լեզուի, Վիեննա, 1866:
26. *Անդրեասյան Տ.*, Սվեդիայի բարբառը, Երևան, 1967:
27. *Անթոսյան Ս.Ս.*, Կեսարիայի բարբառը, Երևան, 1961:
28. *Առաքելյան Վ.Դ., Խաչատրյան Ա.Հ., Էլոյան Ս.Ա.*, Ժամանակակից հայոց լեզու, հ. 1, Երևան, 1979:
29. *Ասատրյան Մ. Ե.*, Ուրմիայի (Խոյի)բարբառը, Երևան, 1962:
30. *Ասատրյան Մ. Ե.*, Լոռու խոսվածքը, Երևան, 1968:
31. *Ասատրյան Մ. Ե.*, Ժամանակակից հայոց լեզվի ձևաբանության հարցեր, Բ, Երևան, 1973:

32. *Աւետիքեան Գ., Սիրմէլեան Խ., Աւգերեան Մ.*, Նոր բառգիրք Հայկազեան լեզուի, Վենետիկ, հհ. 1-2, 1836-1837:
33. *Քաղիկյան Խ.*, Ժամանակակից հայերենի դարձվածային միավորները, Երևան, 1986:
34. *Քաղդասարյան-Թափալցյան Ս.Յ.*, Մշո բարբառը, Երևան, 1958:
35. *Քաղդասարյան-Թափալցյան Ս.Յ.*, Արարատյան բարբառի խոսվածքները Հոկտեմբերյանի շրջանում, Երևան, 1973:
36. *Քաղրամյան Ռ.Յ.*, Կոզենի բարբառը, Երևան, 1961:
37. *Քաղրամյան Ռ.Յ.*, Հայերեն բարբառներ (Սևանա լճի ավազանի խոսվածքները), Երևան, 1972:
38. *Քաղրամյան Ռ.Յ.*, Դերսիմի բարբառային քարտեզը, Երևան, 1960:
39. *Քաղրամյան Ռ.Յ.*, Շամախիի բարբառը, Երևան, 1964:
40. *Քառնասյան Զ.*, Ժամանակակից բառերը հայերենի բարբառներում, (թեկն. ատենախոսություն), Երևան, 2002:
41. *Քեղիրյան Պ.*, Ժամանակակից հայերենի դարձվածաբանություն, Երևան, 1973:
42. *Քեղիրյան Պ.*, Բառերի տեսակներն ըստ իմաստի և դրանց ուսուցումը, «Հայոց լեզուն և գրականությունը դպրոցում», 1968, 3-4, էջ 37-43:
43. *Գաբրիելեան Կ.*, «Բառգիրք սեքաստահայ գաւառալեզուի», Երուսաղէմ, 1952:
44. *Գաբրիէլեան Ս.Ս.*, Ակնայ գաւառաբարբառը և արդի հայերէն լեզուն, Վիեննա, 1912:
45. *Գազանձեան Հ.*, Եւդոկիոյ հայոց գաւառաբարբառը, Վիեննա, 1899:
46. *Գալստյան Ս.Ա., Սուքիասյան Ա.Ս.*, Ժամանակակից հայերենի դարձվածաբանական բառարան, Երևան, 1975:
47. *Գայայեան Յ.Թ.*, Բառարան-գանձարան հայոց լեզուի հոմանիշներու, Կահիրէ, 1938:
48. *Գասպարյան Հ.*, Հաջընի բարբառը, Երևան, 1966:
49. *Գևորգյան Գ.*, Սահմանական եղանակի ներկա ժամանակի արտահայտությունը հայերենի բարբառներում (թեկն. ատենախոսություն), Երևան, 1988:
50. *Գրիգորյան Ա.Կ.*, Հայոց լեզու, Երևան, 1960:
51. *Դանիելյան Թ.*, Մալաթիայի բարբառը, Երևան, 1967:
52. *Դաւիթ բէկ Մ.Ս.*, Արաբկիրի գաւառաբարբառը, Վիեննա, 1919:
53. *Դավթյան Կ.*, Լեռնային Ղարաբաղի բարբառային քարտեզը, Երևան, 1966:
54. *Լուսենց Ա.Ղ.*, Արեշի բարբառը, Երևան, 1982:
55. *Չաքարյան Մ.Գ.*, Ագուլիսի բարբառի բառարան, Երևան, 2008:
56. *Խաչատրյան Հ.*, Ազգակցություն ցույց տվող բառերը հայերենի բարբառներում, Երևան, 2009:
57. *Խլղաթյան Ֆ.*, Ոճաբանության առարկան և խնդիրները, Երևան, 1971:
58. *Կոստանդյան Դ.Ս.*, Երզնկայի բարբառը, Երևան, 1979:
59. Հայ ժողովրդական հեքիաթներ, հհ. 1-13, Երևան, 1958-1985:
60. Հայերենի բարբառագիտական ատլաս, 1, Երևան, 1982:
61. Հայերենի բարբառագիտական ատլասի նյութերի հավաքման ծրագիր, Երևան, 1977:
62. Հայկական տվետական հանրագիտարան, Երևան, 1974-1987:
63. *Հանանյան Գ.*, Սվեդիայի բարբառը (խորդեկի խոսվածքը), Երևան, 1995:
64. *Հանեյան Ա.Ն.*, Տիգրանակերտի բարբառը, Երևան, 1978:

65. **Հովհաննիսյան Լ.Շ.**, Հայերենի իրանական փոխառությունները, Երևան, 1990:
66. **Հովսեփյան Ն.Ե.**, Ոգմի բարբառը, Երևան, 1970:
67. **Ղանալանյան Ա.**, Հայկական առածանի, Երևան, 1951:
68. **Ղարիբյան Ա.Ս.**, Հայ բարբառագիտություն, Երևան, 1953:
69. **Ղարիբյան Ա.Ս.**, Հայոց լեզու, Երևան, 1968:
70. **Մադաթյան Զ.Մ.**, Ալաշկերտի խոսվածքը (Ապարան-Արագածի տարածք), Երևան, 1985:
71. **Մալխասեանց Ս.**, Հայերեն բացատրական բառարան, հատոր Ա-Ե, Երևան, 1944-1945:
72. **Մարգարյան Ա.Ս.**, Գորիսի բարբառը, Երևան, 1975:
73. **Մարկոսյան Ռ.**, Արարատյան բարբառ, Երևան, 1989:
74. **Մեծունց Բ.Խ.**, Շաղախի ենթաբարբառը, Երևան, 1975 (թեկնած. դիս.):
75. **Մեծունց Բ.Խ.**, Շամշադին-Դիլիջանի խոսվածքը, Երևան, 1989:
76. **Մկրտչյան Ն.Ա.**, Բուրդուրի խոսվածքը, Երևան, 1971:
77. **Մկրտչյան Հ.**, Կարնո բարբառը, Երևան, 1952:
78. **Մովսես Խորենացի**, Հայոց պատմություն, Երևան, 1981:
79. **Մուրադյան Մ.Հ.**, Շատախի բարբառը, 1962:
80. **Մուրադյան Հ.Դ.**, Կարճևանի բարբառը, Երևան, 1960:
81. **Մուրադյան Պ.**, Նշմարներ Դավիթ Կյուրոպաղատի և Տայքի հայոց բարբառի մասին, «Էջմիածին», 2009, Ե, էջ 96-105:
82. **Մուրադյան Հ.Դ.**, Կաքավաբերդի բարբառը, Երևան, 1967:
83. **Մուրվալյան Ա.**, Հայոց լեզվի բառային կազմը, Երևան, 1955:
84. **Շահնազարեան Ս.**, Սշոյ բարբառը և իր ժողովուրդին դիմաստուները, Պէյ-րուք, 1972:
85. **Չոլաքեան Յ. Ա.**, Քեսապի բարբառը, Հալեպ, 1986:
86. **Պառնասյան Ն.Ա.**, Շարահյուսական հոմանիշները ժամանակակից հայերենում, Երևան, 1970:
87. **Պետոյան Վ. Ա.**, Սասունի բարբառը, Երևան, 1954:
88. **Պետրոսյան Հ. Ջ.**, Հայերենագիտական բառարան, Երևան, 1987:
89. **Պետրոսյան Հ. Ջ., Գալստյան Ս. Ա., Ղարազյուլյան Թ. Ա.**, Լեզվաբանական բառարան, Երևան, 1975:
90. **Պողոսյան Ա.Մ.**, Հաղուրթի բարբառը, Երևան, 1965:
91. **Ջահուկյան Գ.Բ.**, Հայ բարբառագիտության ներածություն, Երևան, 1972:
92. **Ջահուկյան Գ.Բ., Աղայան Է.Բ., Առաքելյան Վ.Դ., Քոսյան Վ.Ա.**, Հայոց լեզու, 1-ին մաս, Ա պրակ, Երևան, 1980:
93. **Ջահուկյան Գ.Բ.**, Ժամանակակից հայոց լեզվի իմաստաբանություն և բառակազմություն, Երևան, 1989:
94. **Ջրբաշյան Էդ., Մախչանյան Հ.**, Գրականագիտական բառարան, Երևան, 1972:
95. **Սարգսեանց Ս.**, Ագուլեցոց բարբառը (գոկերի լեզուն), մ. 1-2, Մոսկուա, 1883:
96. **Սևակ Գ.**, Ժամանակակից հայոց լեզվի դասընթաց, Երևան, 1955:
97. **Մուքիասյան Ա. Մ.**, Հայոց լեզվի հոմանիշների բառարան, Երևան, 1967:
98. **Մուքիասյան Ա. Մ.**, Հոմանիշները ժամանակակից հայերենում, Երևան, 1971:

99. *Սուքիասյան Ա. Մ.*, Ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, 1982:
100. *Սուքիասյան Ա. Մ.*, Ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, 1999:
101. *Վարդանյան Ա.*, Վայոց ձորի խոսվածքների լեզվաաշխարհագրական բնութագիրը, Երևան, 2003:
102. *Վարդապետյան Ն. Դ.*, Խոսքի մասերը Սյունյաց բարբառում, Երևան, 1962:
103. *Տեր-Պողոսյան Գ.*, Հավարիկի բարբառը, «Բանբեր Հայաստանի գիտական ինստիտուտի», 1921-1922, գ. Ա-Բ, էջ 160-175:
104. *Փաշայան Ա. Ա.*, Սվեդիայի բարբառի մասին, ՊԲՀ, 1963, 4:
105. *Քյուլիելյան Հ.*, Բեյլանի բարբառը, Երևան, 2007:
106. *Քոչոյան Ա.*, Թբիլիսիի բարբառի կառուցվածքային առանձնահատկությունների արտացոլումը Գ.Սունդուկյանի երկերում, Երևան, 1956:
107. *Քոչոյան Ա.*, Սայաթ-Նովայի հայերեն խաղերի բառարան, Երևան, 1963:
108. *Քրիստոնյա Հայաստան* (հանրագիտարան), Երևան, 2002:
109. Патканов К. Мушский диалект, СПб. 1875.
110. Ж. Марузо, Словарь лингвистических терминов, Москва, 1960.
111. О. Ахманова, Словарь лингвистических терминов, Москва, 1970.

ԱԾԱԿԱՆԱԿԱՆ ՁՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱՌԱՐԱՆ

1. **ԱԳԱՅ**, Մշ./ա'գահ, Ղրբ. Թբ. Ալշ. Կր. Ջղ./ազ'գայ, Խրբ./ազ'գ'օհ, Յճն. //ազ'այ, 179. 183//ազ'օհ, Ջթ./ազ'ոհ, Ջթ./անգահ, Այնթ. Աղն. Սն. Պլ. Սվ. //ակա, Ալշ./ակա, 182//ակահ, Շմխ. Յմշ./ակահի, Կքվ. Կրճ./ակկահ, Երզ./անքա, Ասլ. Անկ. Պլ./անքահ, Տգր./անքահ, Պլ. Աղն. 165//աքահ, Յմշ. Ող. Սչվ./աքայի. Ակն//աքաֆ, Նն./անքահ, Տգր./անգախ, 82

Ալք. ՆԲ./ալքի նման, ՆԲ. «շատակեր»

Ամբրոդավան, Աղն. «շատակեր»

Անգոթք, Վն. Պլ./անկծտկ, 260//անկ'ո'թք, Վն. Պլ./անքոթ//հանքոթ, Խ. 10//ան-կոթ, 161

Անկուշտ, 178//անկծշտ, Քսր./անկշտում, Եր. Ալշ. Ղրբ. Նն. Թբ./զըշտում չու-նի, Սբ./անկուշտուպատեր, Պլ. (*Շատ անկշտումն է. Անկուշտուպատե'ր ես, ի'նչ է*):

Աչքածակ, Ազա, Ախք. Գրս. Եր. Ղրբ./աճկածագ, Ալշ./անչկածագ, Վձ./ըչկա-ծակ, Գրս. Շիր. Թբ./ըկնածակ, Մղր./ակնածակ, 2. 40//ակնը ծակ, Կրճ./աշկը ծակ, Ուրմ./աշկը ծագ, Սբ./աչքը ծակ¹³¹, Եր. Ղրբ. Նն. Կյուր. Պլ./ծագաճկ, Լն. Ալշ./ծագաշկ, Երզ./ծագաշֆի, Երզ./ծագա'աչք, Կր./ծակաշկ, Գրս. Ուրմ./ծակաչք, Արբ. Նն. Չրս. Պլ./ծակաչվի, Խրբ. Ուրմ./ծակեչք, Էվր. //ծագաշկ, Խրբ./ծագաչք. Տգր./ծըզաշք, Սվ./ծուօկ աշգ, Քսր.

Ավոխիկ, Վն.

Բախիլ, 260//բանիլ, 162. 28

Բաշկտուր, Ար.

Բըկլատ, 22. 185//բըզլիզ/բ'զլաղ, Կր./պըզլիկ, 27. 12//բուղըզէկ, թրք. Գրս./գեշբուկ, Խրբ. Պլ./բուզը գլուխը ծեծած, Աշտ. Շիր./գլուխը բողազին դուր-բան արած, Աստ. փխբ./ծակ բողագ, Աշտ. Շիր. փխբ. շիշբողագ, Գնձ./պօշպու-ղուօզ, Քսր. թրք./պողազին համար դատիին (=դատավոր) երթացող, Արբ./փիս պողագ, Պլ./փիսբուկ, Խրբ./տաճիկ կոկորդ, Պլ./տաճիկ-պօղազը, Պլ. փխբ. «որկրամուլ»

Բետուգոնմ, 25. 11

Գէլփօ//գէլփօր, Ար./գէլի ախորժակ ունեցող, Ար. «որկրամուլ»

Գյոյրմամիշ, Փռկ. 7. 25

Գ'ուլգյահ, Ղրբ. 9

Դնկըլլիր, Աղն. «որկրամուլ. դն կուլ տվող»

Ետիտես, Չն.

¹³¹ Ընդհանրապես բարբառներին շատ բնորոշ է բառերի փոխաբերաբար կիրառու-թյունը. բառացանկում ոչ բոլոր հոմանիշների կողքին է նշված *փխբ.* համառոտագրու-թյունը:

Ջինախըռ, 186. 26

Էշու մը պոչը ծգող, Քղի «շատակեր»

Ըղուգ, Ղրբ. (թուրքական ցեղանվանում) փխբ.

Ըսկըաօյ, Արծշ./ըսկուպոյ, Փռկ. 8. 25. փխբ.

Թամաի, Խրբ./թամաքար, պարսկ. Գրս./թամաք'ար, Գրս./թըմախք'ար,

260//թամայլի, 75//դամօհ, 110//դըմահ, 187

ժլատ, 141. 21

Լերդաքաշ, Ար.

Լըկըզտանի, Մղր. «որկրամոլ»//լըկըզտանի, Կրճ.

*Լըփըշէկ, Գրս. որկրամոլ/*լիփլնփան, Գրս. «շատակեր»

Լոզտի, Մղր. //լոթի, Եր. Ղրբ. Մշ. Շմխ. Ջղ. Թբ. 1) «հարբեցող, գեխ, սակայն ազնիվ և մաքուր», 2) «սրիկա», 3) Վն. «ագահ»

Լոթռան, Ազլ. Ղրբ. 1) «շատակեր», 2) Ղրբ. «շաղակրատ»//լոթռիկ, Եր.

Ճըվատ, Մշ.

Կալաշ, 172. 24

Կախարթ, 56. 15

Կերպատառ, Աղն փխբ. «շատակեր»

Կըլլէ Մինաս, Պլ փխբ. «ագահ, շատակեր, որ առանց ուտելիքի վրա նայելու, ինչ լինի, բերանն է տանում»

Կըրճան, Ար. Գնճ. փխբ.

Ձեռքափակ//ծեռքը փակ//ծեռքը գոց, Պլ. //ծեռքը ծիգ

Ղըսմըխ, 93. 18

Ղըլմաղ, 187

Ճիլ, Մկս./ճըլակ, 111//ճլանգ, 3. 60//ճըլըկ, 182

Ճընկռեմ, Մլթ. Խրբ.

Մեծակեր, Եր.

Մըշկոեմ¹³²

Նալս, Թբ. Մշ. Պպ./նաֆս, Մկս./նըֆս/նալսատ, Վն./նաֆսատ, Մկս./նըվ-սատ, ՆԲ Մշ. Կր.

Նեղաչք, փխբ.

Նըխըրզ, Սվրկ.

Շանխոթիկ, Քղի

Շատ, 19. 127//շատուտան, Քղի

Շիշկլած, Խրբ. Երգ. Ջմռ. Մն. «որկրամոլ»

Չանթա, 140. 20

Չըտես, Ար. Թբ. Ղրբ. Ուրմ. Նն. Եվդ. Սբ. Շիր. Արբ. Հմշ. Մշ. Վն. Մկս. Մլթ. Պլ. 172. 23//չըդեսիկ, Երգ./չտեսած ափ մը, տեսած չափ մը, Նփ.

Պապուկ, Պլ. (բազմիմաստ բառ է)

Պիմը, Ար./պեմը, Ղրբ./ծերքը պեմը, Ղրբ. փխբ.

Պըլընկոտ, Վն.

Պըխիլ, Քղի

¹³² Ափսոսանքով նշում ենք, որ Ա. Սուքիասյանի «Հայոց լեզվի հոմանիշների բառարանում» ընդգրկված բարբառային բառերը ընդհանրապես չունեն տարածքային նշումներ:

Պըռնուզ, Սվրկ.

Պապագել, Վն.

Ջըհէօտ, Քսր. (= ջիուդ) փխր.

Ջիմգոնա, Յմշ.//ջիմգոնա, 94//ջիմգյանէ, 99. 17. փխր.

Ռեխսհարուստ, Ղրբ.//ռըխիվեր, Գնծ. //ռըխվիր, Մղր. //ռըխագուլ (ռեխ+գայլ), Մղր.//ռըխիվեր, Գրս. //(ը)ռ(ը)խեվեր, Ղրբ.//ռռըխագուլ, Մղր «որկրամուլ»

Սուրսուզ, թրք. Գրս. Ղրբ.

Սովխուկ, Քղի

Սուլտի, Մղր. «որկրամուլ»

Սուվիրի սելավ, Թբ. փխր.

Սիմ, հառջ. Յմշ. 39. 14. 59//սիմօվ, 59//սիմաչք, 59

Սուգոմսուզ, 176. 25

Վերեն հափ, վարեն թափ, Եվդ.

Տաշտաքանդ, Վն. Մկս. փխր. «շատակեր»

Տըկլամ, Սվ. «շատ ուտող»//տըկլիկ, Վն. «շատ ուտելուց փորը ուռած»

Տըռտըպլիկ, հրք.

Ցընփոր, Վն. 2) «մեծափոր»¹³³

Ցիգան, 85. 22. 172//ցիկան, 177

Ուման, 186. 27

Ուտան, Եվդ. հրք. Նն. Չն.

Փընթփոր, Թբ.//փորն ու հորը մեկ, Թբ. Շիր.//փորը անտակ ձոր, Աշտ.//փորը լի, աչքն անոթի, Բլխ.//փորուն հետ հաշտ, Պլ. փխր.

Քարիկ//քարի կոկոն, Կյվ. 1) «շատ ամուր», 2) «ժլատ» փխր.

Քասկալ, Չն. փխր. «շատակեր»

Քաքակիր, Մկս.// քաքկոկորդ, Պլ.//քաքքողազ, Պլ.

Քենթիկ, Ար. ՆՋ.

Քենց, հրք. Բլ.//քենծ, հրք.//քունծիկ, Ախց.

Քիթկախ, Տրմ. 1) «փնթի», 2) «չտես, ծակաչք»//քընթահան, Տգր. «աչքածակ,

մեկի կերածը քթից հանող»

Քոռ գայլ, ընդի.

Քիծեփ, Սշ.//քցիպ, Ար.//քըծիպ, 22. 13

Օծ կնտող, Կր.//օծ խուզող, Ալշ.

Օշափ (= վիշապ), Յդ. Գրս.//օշեփ, Գրս. 1) «շատակեր», 2) «շատ քնող»

2. ***ԱՅԱՊ** [արաբ. 'azab], «դեռ չամուսնացած տղա կամ աղջիկ», Այնթ.՝ «մշակ, ծառա»¹³⁴, տես **ԱՍՈՒՐԻ**

3. ***ԱՅԱՏ** [աիլ. azat], Ազլ. Ախց. Եր. Ղրբ. Սշ. Ոգ. Մրդ. Ջղ. Սլմ. Վն. Թբ. 1) «ազն-վական՝ իբրև հակառակը շինական, ծառա բառերի», 2) «անկախ, ինքնիշխան, ազատված, արծակ»//ազա*, Ասլ.//ազաղ, Ալշ. Ակն հրք. Կր. Նն. Շմխ. Պլ. Ռդ. Սբ. Սչվ.// անան, Տգր.//ազող, Ջթ. //ազօղ, Ջթ.

¹³³ Բառի առաջին իմաստը համապատասխանում է գլխաբառի իմաստին։ Այդպես նաև մյուս օրինակներում։

¹³⁴ Այս և հետագա բացատրությունները ըստ Դ. Աճառյանի «Հայերեն արմատական բառարանի», հհ. Ա-Դ, Երևան, 1971-1979:

Անհովիվ արծաժ, անփարախ պառկած, խտջ.
 Աչքը, երեսը բաց, ՊԼ.
 Գլուխը ատակած, Եր.
 Ինք իր գլխու, ՊԼ. «ինքնագլուխ մարդ»//իրանուգլխու, Եր. Ղզխ.//իրա գլխի
 տեր, Եր.
 Խալի, պարսկ. Գրս.
 Խօլվաթ, Գրս.
 Յայլաղ-յայլաղ, Թբ.
 Ջիլավը բաց թողած, Ղրբ.
 Սանձը բաց թողած, Ար.//սանձը թողած, Ար.
4. ԱՁԻՁ
 Աչքի արդար եղ, Ար. //աչքի լուս, Ար.
 Գարաղի
 Հոգեհոգի, Թբ.
 Ծար ու ծրագ, Թբ.
 Մեկ տակ, Վն. «միամորիկ, թանկագին» (օր. *մեկ տակ տղա*)
 Պաշտոց, Եվդ.
 Ջուրը քաղցր, Ազա
 Սալանա, Վն. «ազատախոս, համարձակ»
 Սեր, Ար.//սիրական, Ավն. Խրբ. ՆՆ.//սիրեկան, Թբ. ՊԼ.//սիրուկ, Մշ.
 Սրտին սյունը, Ար. Տրն.
5. ԱՁՆԻԿ, «լավ ազգից, ընտիր տեսակի, նվիրական» (ազն՝ ազգ, սերունդ,
 ցեղ), Ազլ. Ալշ. Ախց. Գրս. Կր. Հճն. Ղրբ. Մշ. ՆՆ. Ջղ. Սլմ. Առտ.//անցնիվ,
 Տգր.//անցնիժ, Տգր.//ագիֆ, Եր. Սբ.
 Աղա, պարսկ. թրբ. Գրս.
 Աստուծո հղեցը վրա, Ղրբ.
 Արդ'ար, Ջղ.//արթար, Ակն Ասլ. Եր. Խրբ. Կր. ՆՆ. Հմշ. Շմխ. ՊԼ. Ռդ. Սբ. Սչվ.
 Թբ.//անթար, Ոգ.//արտար, Ալշ. Մշ.//աշթար, ՆՆ.//անթար, Ազլ.//անթան, Գրս. Ղրբ.
 Մող. Սլմ. Տգր.//արտան, Սկս. //անտան, Վն. //անթան, Ազն.//արդոր, Ջթ.//այդոյ,
 Ջթ.//այդոյ, Հճն.
 Բաց ճակատ, Ար.
 Դեմի, պարսկ. թրբ. Գրս.
 Իստակ, Եր. Ղրբ. «ուղղամիտ, բարոյական»
 Իրավուստան, Մլթ. (=իրավ խոսող)//դուստ խոսող, Թբ.//դուզ խոսող, ՀՆ.
 Դրմ. Վղպ. ՊԼ. Ալշ. Բլխ. Մշ.
 Խօրուրոր (<հոր որդի), Սկս. «ազնիվ և աշխատասեր մարդ կամ կին»
 Ծուռ նստող, շիփ-շիտակ խոսող, Մշ. //ծուռ նստող, դուզ խոսող, Լ.
 Կաթը բարով, Ակն.//կաթը մաքուր, Տրն.
 Հալալ, Մշ. Ար. Կր.
 Հախ
 Ձեռքը հստակ, Թբ.//ձեռքից մաքուր, Ար.
 Դորդ գուրցող, Կյուր.
 Երմակերես, Ակն. Կս. ՊԼ.
 Մարդ

Միտականի, Եր.

Նադան, Վն.

Ներս դուրս չունեցող, Մշ. Կր.

Նստի նե, վարդ, կայնի նե, մարդ, Պլ. Մլթ.

Շիտակախոս, Ար. Մշ./շիտակգրույց, Պլ./շիտակ ասող, Խտջ.

Պղտոր ջրերի հետ խմվող, Սբ.

Ջինս, Ար. Ղզխ. Գնծ. Ուրմ. Նն. Կր. Յմշ. Մշ. Վն. Մկս. Շտխ.

Ջրի պես պարզերես, Շիր.

Ջուար, Խտջ. 497// ջուհար, փխբ. Ար. Թբ. Գնծ. Շիր. Մշ.

Սըյասօրտ, Գրս./սիրտը շիտակ, Սբ.

Քիպար, Մշ./քիբար, Մշ.

Օղորթ խոսող, Մշ.

6. **ԱՋՈՒՄ**, 1) «խակ պտուղ», 2) «մատղաշ, երիտասարդ», 3) Ակն «նաև որևէ խակ պտուղ», տես **ԽԱԿ**

7. **ԱԺԱՆ (ԷԺԱՆ)** [պիլ. arzan], //էժան, Եր. Սրդ. Սլմ. Թբ. Ախց. Ակն Խրբ. Կր. Նն. Պլ. Ռդ. Սբ. Սչվ./աժն, Ասլ./ *արժան «պատշաճ և վայելուչ բանը»//աժանկեկ, Եվդ. Նն. Պլ./աժնեկ, Մշ./աժաննոց, Արբ. Նն. Պլ./անրժնիկ, Թբ./արժանի/էժան, Ազլ. Վն./էժժան, Տգր./էժոն, Յմշ./էյժան, Շմխ. //իժժան, Գրս./հեժան, Ռզ./հէժան, Սկս./յեթժան, Ջղ./յեժժան, Ջղ./յեժան, Ջղ. //յեժան, Ալշ. Մշ.

Արող/անրոթ (= առատ), Յճն.

Իշու գին, Կր./շան մսի գին, Ար. // ջրի գին, Ղրբ. Մշ. Պլ. Ար.

Պանիր հացի տեղ, Պլ.

Տասնաբանյա, Պլ. կտկ. (ինձա Մովսեսի տասնաբանյան)

8. **ԱԺԴԱՅԱ**, տես **ՀՍԿԱ**

9. **ԱԼ**, տես **ԿԱՐՄԻՐ**

10. **ԱԼՎԱՆ**, տես **ԿԱՐՄԻՐ**

11. **ԱՆՄԱԽ**, տես **ՀԻՄԱՐ**

12. ***ԱՆՈՐԺ** [իրան. *a-xuarza «հաճելի, հաճոյական»]

Մուշ-մուշ, Գրս.

Պաղուկ, Ակն. Արբ. Պլ. «հաճելի և դուրեկան պաղ»

Տատախիկ, Պլ. «համով»

Տնիրալի, Գրս.

13. ***ԱԿԱՄԱ** [պիլ. akamak «անվճռական», «իր կամքին հակառակ», «չուզեմալով»]//ազամա, Սբ. Սչվ.

Կացրկամ, Ուրմ.

Վայնաչարի, Կր. Լ.

14. **ԱՅՅԱԿ**, տես **ՁԱԽ**

15. **ԱՂԱՎԱՂ**

16. **ԱՂԵԱՏ**

17. **+ԱՂԲԱՏ**//ախգ'աղ, Լհ. //ախգ'աղ, Ալշ. Սբ./ախկաղ, Գրս. Ղրբ. Շմխ. Ջղ. Ալշ. //անխքան, Տգր. //ախկատ, Եր. Սրդ. Թբ. Կրճ. Երզ./անխկատ, Սղր./անխկաթ, Ազլ./ախքաղ, Նն. Ռդ. Սչվ./ախքատ, Ախց. Մշ. Սլմ./ախք'ատ, Մկս. Ռզ. Վն./ախքօղ, Ջթ. Յճն./աքող, Ջթ./*ախգա, Ասլ./անխքան, Տգր./աղքատ-ուղքուտ, Վն./աղքատ Ղադօ, Ախց. Թբ./աղքատ Ղազարոս, Նն. Պլ./ղառն աղքատ, Եր. Ջղ.

Անկուտ, Արբ. փխբ. ջւղիղ իմաստը Բն. Խրբ. «անկորիգ»//անկուտի, Պլ. Մն.
 //անկուտիին մեկը, Արբ.
 Անկ-տնանկ, Վն. (հավաքական իմաստով)
 Անտուն-անտեր, Ար. Նն.
 Անփթռուկ, Ղրբ. «մինչև իսկ փթռուկ չունեցող, հետին թշվառ ու աղքատ»
 Ավուր հացի կարոտ, Մշ.
 Ատամի ժանգով ապրող, Կր.
 Գերեզմանուց քաշածի պես, Մշ. «աղքատ ու անոթի»
 Գրպանը ծակ, Պլ.//գրպանը ծակ, քսակ ծակ, Պլ.
 Դառն դատարկ, Ղգխ. Ղրբ. Վն. Թբ.
 Դռներն ընկած, Ղրբ.
 Դրուկ երես, Մշ.
 Զըրիգ (զուր+իկ), Տգր.
 Ընկուկ բերան, Տգր.
 Ըռոտ, Մշ.
 Թամարգու, արաբ. պարսկ. թրք. Գրս.
 Ժուռիկան
 Ժողովարար, Մշ.//ժողովքարար//ժովօխկըրան, Ար. «մուրացկան»
 Լըբուգ, Կր.//լպուկ, ՆԲ.//լպուստ
 Լոթ, Գրս.
 Խեղճ ու կրակ, Ար. Մշ.
 Խըզան, Երգ. Վն.
 Խնդրական, Ար.
 Կանկառ կրծող, Եր. փխբ. «ոչինչ չունեցող, աղքատ և ամուրի»
 Կարոտ//գարօդ, Խրբ. Նն. Պլ. Ռդ. Սբ. Սշվ.//գանթօդ, Տգր. //գարտօդ, Ակն
 Զմշ.//գարօդ, Զմշ.//գարտօ՛դ, Ասլ.//գարտօ՛, Ասլ.//գույրօդ/գուրօ՛դ, Զթ.//գայօդ,
 Զճն.//կարօտ, Ախց. Կր. Ղրբ. Սկս. Շմխ. Ոգ. Զղ. Սլմ. Վն. //կարօդ, Ալշ. Մշ. //կան-
 րուտ, Ազլ. Գրս.//կարուհտ, Մրղ.
 Կեղըպած սոխ, Սբ. փխբ.
 Զազալիս գոտին կտրող, Խն. Կյուր.
 Զացը փոշին թաթխող ուտող, Խրբ. փխբ.// հացը կոտմին հազիվ հասցնող, Եր.
 Զողից հող կորած, Շլ.
 Զեռը պակաս, Լ.//ծեռքը պակաս, Եր. Թբ.//ծեռքը դատարկ, Եր. Թբ.//ծեռքը
 կարճ, Ար. //ծեռքը գրպանիցը խռով, Ղրբ.//ծեռք երկնցնող, Նն. Պլ.
 ճաշին սոված քնող, Ար. Մշ.
 ճարընկան, Մշ.
 Մածնի աման լպստող, Եր.
 Մյուխթաճ, Պլ. թրք.
 Մորից մերկ, Ար. //մորե մերկ, Ար.
 Մսները ուտելով ապրող, Ղրբ.//միսը վրեն վեր թափված, Ղգխ.
 Մուտ, Նն. «մուրալու վիճակի հասած»
 Մուրող, Զթ.//մուրող-մուրացկան, Զթ.
 Նաշար, Բլ. Լ. Ուրմ. պարսկ. // նեղ ու նաշար ապրած, Ար.
 Նեղության մեջ ընկած, Ախց. //նեղ ապրած, Ար.
 Նոսր, Նն.

Շեյվար, Վն.

Շուն քակելով ապրող, Ղրբ.

Ոչ ջաններում՝ ջան, ոչ դաշտերում՝ հաց, Ար.

Չըլլօտ, Երգ./ջըլուտ, Ալշ. Վն. Բղշ. Մկս. Շտխ. 1) «մերկ», 2) «աղքատ»//ջըլուդ, Ար. Ուրմ. // չուլը փորն ընկած, Գնծ. //չուլը փորի տակ ընկած, Շմխ. //չուլի վրա նստած, Խրբ.

Չոչոք, Մլթ.

Չպլաղ, Ար. Պրտ. Կր./չպլախ, Կր. Ար. Պրտ./չիփլախ, Ար. Գնծ. Գրս. Կսր. //չլբախ, Գնք./չփլախ, Թբ. Գրս. Ազլ. Նն. Կր. Յմշ. Մշ. Մկս.

Չունուկ, Յմշ./չունևոր, Արբ. Նն. Պլ. Եվդ. Թբ. Ար.

Չքոտիկ, Պլ.

Պանիր հաց, սիրտը բաց, Ար. «աղքատ և հյուրասեր»//պանիր հացիկ, պարզ երեսիկ, Պլ. //սոխ հացիկ՝ պարզերեսիկ, Պրտ. //սոխ ու հաց, սիրտը բաց, Ար. «մաքուր ու ազնիվ, հյուրասեր, պարզերես, պատվով աղքատ»

Պատառ մը հացին ախ քաշող, Պլ. «սաստիկ չունևոր»

Պըլուտ, Գրս. (ռ. ուրտ) Ալշ. Ար. ՆԲ. ԹԲ. Ղրբ. Մղր. Խ. Շիր. 2) Ղրբ. Մղր. «փչացած վարքի տեր, անբարոյական»// պուլուտ, Յվր. //պըլուդ, Կր.

Պլեճկեր, Ար.

Ջեբը ծակ, Ար./ջեբը լղար, Ար. //ոչ ջեբումը՝ կոպեկ, ոչ դռանը՝ չորսոտանի, Ար. // ջեբը մի քոռ չեթ չտեսած, Գրս.

Ջըբըլ, Մլթ./ ջըմբոռ, ՆՋ.

Ջըլթիկ, Չն. «ցնցոտիավոր»

Ջլատոտինգ, ՆՋ. արհմ.

Ջնդար, Լ.

Ջնթռտ, Ար. //ջնգռտ, Ար. Ուրմ.

Ջրվրան, Ջվխ. //ջուր մուրացող, Սբ. Խրբ./ ջուրը փչող, խմող, Կսր.

Սաղքատ, Գնծ. «սուտ աղքատ»

Սապոնի հրուցք դառած, Մկս.

Սառցի վրա նստած, Թբ.

Սև ճլան վրա նստած, Մլթ.

Սթարից ընկած, Ար. //սթար-մթարից ընկած, Ար.

Սիրո սով մնացած, Թբ.

Սոված շուն, Ար. արհմ.

Սըպըլտրան, Ղրբ./սըբըլտրան, Ղրբ. //սըպըլտրիկ/սըպլուխ, Վն. «մերկ»

Վերջին շապիկն էլ ծախած, Եր.

Վրան կտրված, Վն.

Տալդաբան, Մշ. Խրբ. Ամս. 1) «ոտաբորիկ», 2) Ամս. «չունևոր, աղքատ», 3) Մշ. «մեծ, խոշոր»//տալտապան, Մշ. Խրբ. Ամս.

Տակը դատարկ, Ար. // տակը դարդակ/տակը երդ, ընդի. 2) «արհեստի մեջ ոչ հմուտ»

Տափին մնացած, Ղրբ./ ուրիշի դռանը մնացած, Շլ.

Տկտր, Ազլ. Ախք. Ար. Ղզխ. Ղրբ. Մկս. Չն. Վն. Թբ./տըզլօզ, Կր./տկլուզ, Մկս.

//տկլոզ, Ար. Ղվ. Ապր. Խ. Խլթ. Խն. Ղզխ. Չն. Չրս. Վն. Ղրբ. Շմխ. ՆԲ. Ուրմ. Պրտ. Սբ. Կր. Խտջ. Մշ. Վն./տկլոճ, Բլ./տկլոզիկ, Բլխ.

Տեղչոր, Բրդ. «մերկ»

Տուկատ, Մշ.

Ուզան, Կյուր. ԿՄ. Կս. Բ.//նւզօղ, Ղրբ.//ուզվոր, Լ. Եր.
 Փերուշան, Քսր.
 Փր-փրկություն չունեցող/փրկություն յօք, Աղն. «չատ աղքատ»
 Քասըբ, Ուրմ.//ք'ասըբ, Վծ.//քյասիբ, ընդի. արաբ. պարսկ. //ք'անսիբ, Գրս. Զդ.
 փխբ. «շահող, վաստակող»
 Քանանդ, ՆՆ. «մուրացկան»
 Քեսատ, ընդի.
 Քսակը ծակ, ՊԼ.
 Քրջոտ, ՆՆ. Ար.
 Օրուկ, Մշ. // օրեն հացի մուրացկան, Ար.
 Ֆանդիլ, Ուրմ.
 Ֆուկ'արա, արաբ. Քսր.
 18. **ԱՂՈՏ**
 Լոշ
 Ելագ, Ղրբ.
 Մըթնժօռ, ՇԼ.
 Մըրըմէրի, Գրս.
 Նըվժրուկ, Մշ.
 Շլագույն
 Պլպլան, Ար.
 Տգուլի, Ղրբ. 1) «գյուղական փոքրիկ ճրագ»
 19. **ԱՄԱՅԻ**, Ալշ. Եր. Խրբ. Սբ.
 Անասուն, Վն.
 Անժաժ, Լ.
 Անշէն, Կր.
 Անվայրի, Վն.
 Անվերվերի, Ուրմ.//վերվերի, Ուրմ.
 Աչքաթող արած, Եր. Ղրբ.
 Ապոլ արած, Զմշ. Տրպ.
 Աստուծո լեռները, ՆՆ. ՊԼ.
 Խըռ, ՊԼ.
 Խոզանոց, Եր. փխբ.
 Զուդի ուրբաթ դառած, Ղրբ.//ութի ուրփաթ, ԶԲ.
 Յարան, Թբ. Զվր. Զվխ. Վն.//յաբանա, թրբ. Ար. Թբ. Գրս. Զդ.//յապան, ՊԼ. //յա-
 բանի, Թբ. Զվր. Ղրբ. Ուրմ. ՆՆ. Կր. Զմշ. Վն.//յաբոնի, Զմշ.//յապան(ի), ՊԼ. //յըբանա,
 Զդ. //պեպան
 Ռուք, Քդի
 20. ***ԱՄԲԱՐԻՇՏ** [ամ+պարսկ. պարիշտ`պաշտել], «անկրոն, դաժան»
 Անսպեռ, Ոգ. Վն.
 Աստուծո հղեցեն դուրս եկած, Ղրբ.
 Զոգին ծախած, Թբ.//հոգին կորցրած, Եր. //հոգին կրակը գցած, Ղզխ.
 Զեթ, Եր. Թբ. (վատ մարդկանց մասին)
 Շառատ, ՆԲ.
 Պոռպռան, ՊԼ.
 Քաֆար, Շոթ.

21. *ԱՄԲԱՐՏԱՎԱՆ, [ափլ. *anbārtavn=an-bār]

Բերանը մեծ, Ար.//մեծ-մեծ խոսող, Եր. Պլ.// մեծ-մեծ ջարդող, Պլ.//մեծ-մեծ վրա տվող, Դրբ.//մեծ-մեծ ծևեր կտրող, Թբ.

Քամի անող, Ար.

22. + (ԱՄԲ)ՈՂԶ

Անթափ, Խրբ.

Անծամ, Եր. Դրբ.

Բ'իթտուն, Կր.

Բ'իթիք, Կր.

Դիբ, Թբ. Շլ.//դիփ, Ազլ. Թբ.

Ձոտ, Ուրմ. նաև՝ «բոլոր»

Թամամ, Գրս. արաբ. թրք. պարսկ.

Լըման, Սս.

Լոխ, Դրբ. Շլ. Շմխ.

Յոնի, Գրս. թրք.

Ուռքեն գլուխ, Ախց. Պլ.//ոտքով գլխով, Եր. Դրմ. Պլ.

Չիմ, Լ.

Պտույտ, ՆՆ. (օր.՝ պտույտ տարիմ)

Սալուր

Սաղ, Կրծ. Ար. ՆԲ. Թբ. Դրբ. Կռզ. Չվր. Շմխ. Ուրմ. Պլ. ՆՆ. Անս. Կր. Յմշ. Քսբ. Յճմ. Սկս. Մշ. Վն. Շտխ.

Ցափ, Թբ. «բոլորովին, ցիփ տկլոր»

Ունեցած-չունեցած, Եր. Պլ. Թբ.//ունիմ-չունիմ, ՆՆ. (օր.՝ ունիմ-չունիմ ապրանքը)

Ուռ-բուռ, Սվրի.

23. ԱՄԵՅԻ, 1) «անգուսպ, կատաղի», 2) «անկիրթ (մանկություն)», 3) «անմշակ, կորդ (հող)», 4) «անսամծ, անգուսպ, կատաղի, վայրագ», տես **ՅՍԿԱ**

24. ԱՍՈՒԼ, Կր. Մշ.//ամուր, Սբ.

Անպտուղ, Ար.//անբերդուղ, Տգր.

Ավարիկ, Դք. «էգ, չբեր գոմեշ»

Նամեր, Սկս. Բլ.

Նաքարա, Թբ.

Չոր կոծ, Կր.

Չբեր, Եր. Շիր. Ջվխ. Երզ.//չպեր, Գրս. Ուրմ. Շտխ. Վն.//չիպերք, Գրս.//չպերք, Դրբ.

Չպետք, Չվր.

Չորի, Ար.

Սօնքսուզ, թրք. Վծ.

Ստիրծ, Սս.

Սուբա, Կրծ.//սուբահ, Ար. Դրբ. Լ.//սուբեհ, Դրբ. Չվր. նաև՝ «ազապ»

25. ԱՍՈՒՐ, Ախց. Ակն Խրբ. Կր. ՆՆ. Ռդ. Սբ.//ամույ, Յճմ.//ամբուր, Սչվ. Առտ. 121//էմուր, Ասլ.//համուր, Ոզ.//համուր, Սկս.//յամբուր, Մշ.//օմուր, Յմշ. (բոլորն էլ

ամուր, միայն Ռդ.՝ թանձր, Բզ. Յմշ. Սվ. գործածվում է գերադրական աստիճան կազմելու համար. օրինակ՝ ամուր աղէկ ամենալավ) //ամուրկեկ, Պլ.

Ատամ ատամի տված, Եր. (տոկուն մարդու մասին) //ակռան կտրող, Թբ.

Աշտուճ, ՊԼ. «չորությունից սաստիկ ամրացած, կարծրացած»
 Բանդ, 110//բինդ, Յճն. ՆՆ. Խրբ. ՊԼ. Ռդ. Սբ. Սչվ. Լհ. Տգր. //բընդ, Ձթ. //բենդ, Սվ.
 Թորաման «ամրակազմ»
 Գ'անչիլի, 81. «չկոտրվող»
 Գուռ, Խրբ. Քսբ. «կուռ, խիտ, ամուր, պինդ կպած հագուստ»//գուշդ ու գուռ.
 ՊԼ. Ռդ.//գուռուգուշտ, Սբ. «բոլորովին հագեցած»
 Դ'ըմըշխիզ, Կր. նաև «գիրուկ»
 Դիմացկան, Դրբ.//դիմացկուն, Արբ. ՆՆ. ՊԼ. //տիմանսկան, Գրս.
 Եզան դարի, Օշ. «հաստակեղև խաղողի տեսակ»
 Ձանին գողըրվօղ, 99//գօր գօղըրվօղ, 94
 Ջիլ, Եր. «ամուր, պինդ, կուշտ» (Ամատունի)
 Թաթրուզ, Սլթ. «դիմացկուն, տոկուն»
 Ժիր, Բլ. Խրբ. Երզ. Տգր. 5
 Ժիշտ, 185
 Լերճ, Վն.//լերջ
 Խըջու, 67. 182//ղըժու, 29//խըժու, 57. 67. 182//խժի, Խն.
 Խըռխուռ, Կր.
 Խըսիմ, 121. 13
 Խիսդ, Տգր. «պիրկ, կարծր»
 Խունդ
 Խօժոթ, 110
 Կ'անլանուկ, Վն.
 Կաղնի, Ար.
 Կասկամ, 158
 Կըջըռօտ, Ակն 4 «չկոտրվող»
 Կըռըկը'նի, 104// կըռըվկը'նի //կըռվենի, Գրս.
 Կըռու, Եր. Դրբ.//կըռօ, Գրս. Լ. Դրբ. «պինդ, չկոտրվող ընկույզ»// կըռօվ, Կրճ.
 (ծու, ընկույզ)
 Կըսկուծ, Ախք. Կր. 126, 14
 Կիք// կուք, Վն.
 Կրկիտ, Եր.
 Կորթ, Վն. (քարի մասին)
 Կուփիճ, Դրբ. 2) «կիպ (շոր)»
 Կռճիթ, 44 «չկոտրվող»
 Ձիք. Երզ. 6. 172. 177//ծիքկեկ, Երզ. 6//ծզլիկ, Ախք.
 Դայիմ, Կր. Շլ. Գրս. 187. 29//խայիմ, Սշ. արաբ. թրք. 183//կանյիմ, 178//կայիմ
 Դըվան, Կր. «ուժեղ»
 Դուրս, Կրճ.
 Եեդ, Վն. «ընտիր, ամուր» (օր.՝ *ճեդ փայտ*)
 Միս, Դրբ. (որպես որոշիչ խաղող բառի, *միս խաղող*՝ «ամուր, կարծր ու մսոտ խաղող»)
 Մուխկ'ամ, Կսր.//մուխքյամ, Սշ.//մօքկյան, արաբ. պարսկ., Գրս.//մօկ'կ'ամ, 25.
 8//մուխքեմ, 108//մեխկան, 153

Յոթը սանդիկն ոռը ծակող, Պլ. //յոթը հավանիկն ոռը ծակող, Պլ.
 Ոսկորոտ, Պլ. //ոսկրահաստ, Ղրբ. (մարդ, կին)
 Ուտքը պինդ, Եր.
 Չնք, 14//չեթին, Ղրբ.//չըթըրըն, Քսբ.
 Չալիկ, Բլ. «տոկուն»
 Չանըր, 114
 Չեփուն, Չն. Պլ.
 Չըխմագ, 165
 Չըխուբլովեղ, Քսբ. «անշարժ»
 Չոր ապուխտ դառած, Ղրբ.//չոր ապուխտ կտրած, Ղրբ. 179
 Չուր, 57. 10
 Պարկ, Կրճ.
 Պետառոսկոր, Դվ. (մարդ, կին)
 Պընդիկ, Ուրմ. //պինդ, Ալշ. Եր. Սկս. Սշ. Մրդ. Շմխ. Սլմ. 178. 176// պինտ, Ախց.
 Կր.//պընդ, 24 //պնդավուն, Ղրբ. «բավականին պինդ» //պիթ-պիթ, Մրդ. // պնդա-
 խաշ, Ար.
 Պըրի, 94. 19
 Չիլ, Ար. Ղրբ. Զվր. Մրդ. Սբ. Խտջ. Ակն Բղշ. (միս, հաց) //ջիլոտՂրբ.//ջիլջիլոտ,
 Ղրբ.
 Ջղալ, Շիր.
 Ջուխտակապ, Ղրբ. (օր.՝ *ավել*) //ջուխտակար, Ղրբ. (օր.՝ *կոշիկ*)
 Սալիմ, Սս.
 Սաղլօմ, 93. 11
 Սանգ, Ար. «ծանր, ամուր, քարի պես»
 Սառթ, Ուրմ.
 Սափ, Մղր. Ղրբ.
 Սըլոր, Պա. 1) «ամուր», 2) «հարթ, ողորկ», 3) «մաքուր, անարատ»
 Սըխ, թրք. Ար. Ղրբ. Գրս. 15. 7//սըխի, Բլ.//սըխ, 32. 9//սէխ, 15. 7
 Սընման, Բլ.
 Սըռշընգի, Զճն. 1) «սռնակ», 2) «անասուն»
 Սերդ, Առտ. Սչվ. «խիտ» (օր.՝ *սերտ սանտր*), Սշ. «պինդ» (օր.՝ *ծմերուկ, բողկ*),
 Սշ. (ճոր նշանակությամբ «դասը լավ սովորած»)/սեռտ, Սլմ. Վն. «թարմ, առույգ,
 քաջառողջ»/սեռտ, Եր. «պինդ. ծու, փայտ»/սիրտ, Թբ. «թանձր»/սերտ, Ար. ՆԲ.
 Ղրբ. Սշ. Վն. նաև՝ 1) «աշխույժ», 2) «խիտ»/սիռտ, Պա. նաև՝ «աշխույժ», «լիքը»,
 «թարմ»/սիրդ, Սս. նաև՝ «աշխույժ, առողջ»
 Սողոմոնի, Օշ. «հաստակեղև խաղողի տեսակ, որը կոչվում է նաև *եզան դա-
 րի*»
 Սպահանի, Վն. փխբ. «ամուր փայտ, որից թի են պատրաստում» (ուղիղ իմաս-
 տը՝ ծառատեսակ)
 Սոռռան, Ար. «խրթխրթան» (օր.՝ *բողկ*)
 Տըծնր կօղորդ, 115
 Տըրամ, Վն. 10 «չկոտրվող»
 Ուժեղ, 94. 12. 20
 Ք'աննա՞, 148. 23 «չկոտրվող»

Քարեկապան, ՆՃ* փխբ.//քարեկապար, Ղրբ.//քարկապան, Մշ.//քարի կծիկ, Մնս.//քարի կոկոն, Կլվ.//քար կտրած, Ախց. Պլ. 2) Պլ. սառն 3) Պլ. Վն. մոլոր//քարակճրի, Ղրբ. «քարաշեն»//քափ-քար, Պլ.//քափ-քար կտրած, Պլ. «խիստ կարծր»// քարկողինձ, Վն. «ամուր կորիզ ունեցող»//քարկոշ, Պլ. «չորությունից սաստիկ ամրացած, կարծրացած»

Քիփ, Եվդ.

Քրդի ընգուզ, Երզ.//քոր ընգոզ, Խրբ. 12. «չկտրվող»

Օասսոս, Տգր. 6

26. **ԱՄՈՒՐԻ**

Ազաբ, Կր. Ազլ. Ակն Մշ. Պլ. Սկս.//ազափ, Շլ.//ազապ, Ախց. Եր. Կր.//անգնփ, Հդ.

Անմարդ, Թբ.

Աճի//աճո, Գրս. (աղջկա մասին)

Անկնիկ, Խ. Կյուր. Թբ.//կնկաթող, Ղրբ.

Ձոհիդ, Մշ.

Սուբահ, Ար. Ղրբ. Հվր.//սուբեհ, Ղրբ. Հվր.

27. **ԱՄՈՔ**, «մեղմ»

28. **ԱՄՓՈՓ**, 1) «ժողովված, հավաք, մեկտեղված», 2) «կոկիկ» (օր.՝ *հագուստ*),

3) «փոքր, սահմանափակ» (օր.՝ *գեղիմ*), 4) «անմասն, զուրկ»

Կոկիկ, Ղրբ. Պլ. Վն.//կօկիկ, Գրս.//կուք, Խրբ. 2րս. 2) «ամուր», 3) «կոկիկ»

Հավաք, Ղրբ.

Սեղմուկ, Մշ.

Սոդոդիզ, Խտջ.

Սոթ, Վն. 2) «նուրբ»

Սուփիկ, Գրս.//ցուփիկ, Գրս.

29. **ԱՅՐԻ**//երի, Սս.//իրը, Սվ.//էօրփըվարի, Ասլ.//էրալվարի, 52//ըրբըվարի, Ազլ.

//ըրփըվեր, Ղրբ.//ըրփըվերի, Գրս. Ղրբ.//ըռ'բեվերի, Մշ.//ըռփըվեր, Ոգ. //իրբիվեր,

Ղրբ.//իրփիվերի, 54 //վըրֆերի, Իջ.//վըրփըվերի, Շլ.//վօրփըվերի, Վծ //ւորփեվերի,

188//ւորփըվերի, 160 //վօրփեվարի, Սբ.//վըռթվերի, Շմխ.//վօրբերի, Լ.//վօրֆերի,

Լ.//վորփավարի (և կին, և՛ տղամարդ)//վօրփեվարի, Շմխ. Ռդ.//վօրփըվարի,

Խրբ.//վիրթիվերի, 47//վորբ'ավերի, Ջդ. //վուրփեվերի, Թբ.//վոռփեվերի, Վն. //վոռայծ-

վերի, Վն.//վօռպավարը՝, Մշ.//օռպեվերի, Կրս. 34, 57//օրպեվերի, Ալշ.//օրբ'օվարի,

Սչվ.//օրալվի, Սս.//օրփեվարի, Ախց. Ախք. Փեր. Ակն Կր. Պլ.//օրփըվերի, Եր.

Հմշ.//օրփըվերի, Եր.//օրքըվերի, Ճօշարա գյուղ//օրֆարի/օֆարի, Նս.//օրալվաու-

րի, 187

Այրկնիկ, Ձթ.//անրզընիզ, Սվրկ. Եդս. 114//անրզընիզ, 165//անրզընիզ, Մլթ.//էյ-

զընակ, Ձթ. //էրիզը'նըզ՝, Ձթ.//էրիզզընիզ, Տգր.// (յ)իրզընէ'իզ՝, Քսբ.

Անմարդ, Ղզխ.//անմօրդ, ՀՆ. Ցղն.//անմարթ կընիզ, Տվշ. 106. 108// մըրթամեռ,

Գրս. Խնլ.

Ղուլ, Սվրկ. 91. 93//ղուլ գընագ, Բլլ. Հճն. Մրշ.//ժնաբի կնիկ, Սս. (քրդերեն «այրի»)

Եղնիկ, Վն. 1) «մատաղատի գեղեցկուհի», 2) «մանկամարդ կին, որ շուտ է

գրկվել ամուսնուց»

Ջանմեռ//իզանմեռ//իզամեռ, Գրս.

Սևալաչակ, Ար./սըվըլնչանկ, Մդր./սըվըլաչա, Կքվ./սըվըլաչակ, Գնծ. Մդր./սըվըլաչակ, Կրծ./սև լաչակավոր, Վն./սև կապավոր, Վն.

Քիմսամեռ, թրք. Գրս.

30. **ԱՆԱԳՈՐՈՒՅՆ**, 1) «անգութ, անողորմ», 2) «անխելք, անմիտ», տես **ԴԱԺԱՆ**

31. ***ԱՆԱՊԱԿ**, [ախլ. *anapak] 1) «անջուր, անխառն» (զիմի), 2) «զուտ, մաքուր, անխառն», տես **ՄԱՔՈՒՐ**

32. **-ԱՆԴՈՐՐ**, 1) «լայն, արծակ, ընդարձակ», 2) «հանգիստ», տես **ԽԱՂԱՂ**

33. **ԱՆԴՐԱՆԻԿ**, Եր. «առաջնեկ, մախկին, երիցագույն»//անդրանիգ, Ջթ./անթրանիգ, Սբ./անթրանիկ, Կր. «միամոր»// անդրանիկ, Մկս. //անդրնեգ, Մշ./անթանիգ, Պլ. (միայն իբրև հատուկ անուն) // ընթռանի*, Ասլ.

Աղուր, Արծ. «առաջնորդ»

Առջինակ, Դվ./առջնեկ, Կր./առջինեկ, Արբ. Եր. ԿՄ. Մլթ. ՆՆ. ՉՆ. Պլ. ՎՆ. Թբ./անջինեկ¹, Ուրմ./ըռջընակ, Դրբ.

34. **ԱՆՅԵԹԵԹ**, «անմիտ, ամբովանդակ, իմաստազուրկ»

Այլեք-վայլեք, Ավ.

Արտառոց, Պլ.

Կաղ իշով քարվան մտած, Կր.

Պտիկ, Խրբ. մաև՝ «ծաղրելի»//պտիկ-հիստ, Խրբ.

Վրան բաց, Պլ. «չինծու, անմիտ» (օր.՝ խոսք)

35. **ԱՆՁՈՒԿ**, տես **ՆԵՂ**

36. **ԱՆԾՈՐՆԻ**, Ջղ. «անհեթեթ մեծությամբ, խոշոր»//անծօնի, Ախց. Եր. Շմխ./անծօնի, Ակն Ասլ. ՆՆ. Պլ. Ոդ. Տգր.

Աճպատես, Կր. Մշ.

Այլակերպ, ՆՆ. Պլ. Թբ./այլևայլ, Խրբ. ՆՆ. Պլ.

Անշենք, Դրբ.

Անսագ, Ար.

Անտաշ, Ար./անդաշ, Տգր.

Արջ պար ածող, Դրբ. «սև, կեղտոտ ու անշնորհք մարդ»

Գյօռսաթմա, Մակու

Դաթանոս, Ախց.

Երեք ոտքով, Երգ. (ծիու մասին)

Ձուլամա, Մշ. Ար. Կր.

Խեյբար-խեցատ, Թբ.

Շանկալոգ, Պլ.

Շօռնիկ

Մարդաչմամ, Ար.

Մըշտօղ, Մլթ. «տգեղ»

Շափշալ, Չմշ.

Շեպեք, Ամս./չեպի արջ, Դրբ.

Շիթ, Դրբ. «տարօրինակ, ծաղրելի» (օր.՝ խոսք, շոր)

Շվոտ, ԽՆ. Խրբ. անրգ. (ուղիղ իմաստը՝ «ալք»)

Չաչք, ՎՆ.

Պատիճ, Ադն.

Պատուհաս, Ադն.

Պարտապանաց, Ադն. Բլ. Մրշ.

Պոռպինակ, ՆՁ.

Պռտըշենք, Խրք.

Սիրտխառնուկ, Պլ. //սիրտխառնվուկ, Պլ. «զգվելի, այլանդակ»

Տուցանք, Շիր. Ղրմ. ՆՆ. Պլ. 1) Ասլ. ԽՆ. ՄՆ. ՆՆ. Պլ. ՎՆ. «իրեշ, Իրեշային երևույթ», 2) ՎՆ. «ցավ, տառապանք, նեղություն», 3) Եվդ. «իրաշք»//ցուցարանք, Մվ. «տնն և ապիկար»//ցուցք, ԽՆ. //աստծո Փեռատ, ՆՆ. «անճոռնի և խեղճ, ողորմելի»

Քարթթոշ, Մշ.

37. **ԱՆՈՐԻ**//անօրի, Ախց. Եր. Խրք. Կր. Շմխ. Սբ. Թբ. ՎՆ. 13//անուրի, ՎՆ. ՅճՆ. Պլ. Ռդ.//անուրը, Մկս.//անօտի, Ալշ. Մշ.//անօթը, Մրդ.//անօթա, Սվ.//անըթը, Ձթ.//ենօթի, Ասլ.//ընօթի, Գրս.//օնօթի, Յմշ.//օնեթի, Յմշ.//նօթըլ, Դրբ.//անթի սվադ, Ակն.//անթութենն գլուխը ուռած, Խրք. Պլ. «սաստիկ սոված»//անօթի-սվադ, Ակն.//անօթի-անըվար, Սբ.

Ամաժուռ, Եր.

Անկեր, Դրբ. Թբ.

Անփոփ//անծիծ ու անփոփ

Անմանանա, Դրբ.

Բերանը նխշարք (նշխարք) չմտած//բերանը մանանա չդրած, Եր.

Գիլիաման, Մշ. «հոգնած գայլի պես սոված»

Թորթափ

Միսժամ, Գրս.

Նաշտանվ, Կրծ.//նաշտավ, Խ. 5

Պաղտատը ավերակ, Խրք.

Ռութ, Սս. նաև՝ «բոկոտն»

Սըվակնած, Գրս.

Սիրտը մարմրած, Պրտ.//սիրտը քամ ընկած, Թբ. ԳՆԾ.//սիրտը քանված, Թբ. Յմշ. Սվ.

Սոված, Ար. Դգխ. Դրբ. Թբ.// սըլջվեծ, Քսբ.

Վեց-վեց, 6 Արտ.

Տուգնը, Դրբ. Յդ. Ազլ.

Փորը դատարկ//փորը մեջքից կպած, Ար.//փորը մեջքից կեցած, Դրբ. նաև «նի-հար»//փորը ողջույն տվող առնող, Պլ. //փորը վեց-վեց, Ակն. Ար. Դրբ. Շմխ. Թբ.

Քըխցած, Տգր.//քաղցուկ, Տգր.

38. **ԱՆՋԱՍ**, տե՛ս **ՋԱՍ**

39. **ԱՆՍՎԱՂ**, տե՛ս **ԱՆՈՐՆԻ**

40. ***ԱՆՈՒՇ** [պիլ. Anos՝ «նեկտար, անմահության ըմպելիք»], Ազլ. Ալշ. Ախց. Գր. Կր. Եր. Ձթ. Խրք. Դրբ. Ռդ. Սչվ. Թբ. ՅճՆ. Դրիմ Մկս. Մշ. ՆՆ. Շմխ. Ռգ. Պլ. Սբ. ՎՆ. Ջդ. Տգր. (Ազլ. Դրբ. Մրդ. Շմխ. Ջդ. Սլմ. գործածում են միայն իբրև բարենադրություն ուտողին կամ մանավանդ խմողին ուղղված)//անո՛շ, Ջդ. //անօ՛շ, Սլմ.//անո՛շ, Ակն.//անօշ, Մրդ. Ասլ. Դրիմ Պլ. «քաղցր» (քաղցր բառը չկա), Սչվ. Խրք. Ռգ.՝ «համեղ, համով» (քաղցր բառը կա) //ենո՛շ, Ասլ.//օնուշ, Յմշ.

Գառու բերան դարծած, ՎՆ.//գառնաչքանի, Եր. «գառնուկի պես անուշ աչքե-րով»

Դուրեւի, Խտջ.//դուրեւկան, Եր. Դրբ. Թբ.//դուրիկ, Պլ. (ասվում է միայն *դուրիկ-դուրիկ* «անուշ, հաճելի խոսել»)
 Խնկահոտ, Եր.
 Հոտոտ, Նն. Պլ.//հոտոտ, Խրբ.
 41. *ԱՆՔՈՒՅԹ*, տես *ԽԱՂԱՂ*
 42. **ԱՇԽԵՏ* [զնդ. xšaeta], «կարմիր, դեղնագույն, հրագույն»
 Տիրեն, Նն.
 43. *ԱՇԽՈՒՅԹ*, «ուժեղ, զորեղ, արի, կտիրիճ»//աշխուժ, Ախց. Ակն Պլ. //աշկուշ, Սբ.
 Ալ չուդ, Սչվ. «ավելի կայտառ և արագաշարժ»
 Աղած-մաղած, Ար.
 Աճառ, Ասլ. Սվ. //աճառուտ, Չն.
 Այծի մման, Եր.
 Անսպեռ, Ոգ. Վն. (երեխայի մասին)
 Առ ու ոլոր
 Ասող-խոսող, Ար. Նն. Թբ.
 Աստծու կրակ, Ար..
 Արկնճա, Վն.//արկնճան, Վն.
 Արյունը եփած, Նն. Պլ.
 Բամբարակ, Խրբ.//բ'ամբառագչի, Բս. (մարդու մասին)
 Բուլդի կտրած, Դրբ.
 Բուրդե գորուգ, Տգր. «պորտը կորած» (ասում են չարաճճի երեխաներին)
 Դալար, Դվ.
 Դատկան, Մշ.
 Դըռի, Գրս. //դըռռի, Գրս. //դիրի, Նոյեմբ.
 Դյուրկոկորդ, Ակն. «համարձակ, ասող-խոսող»
 Երեսի գույնը գետին կաթող, Պլ. «շատ առողջ, կարմիր գույնի»
 Զալըմ, Մշ.
 Զարթուն, Սչվ.
 Զվարթ, Եր. Կր. Մշ. Շմխ. Թբ.//զվարթ, Մկս. Ոգ. Սլմ.
 Զրինգ, Մշ.//զըրինգ', Ուրմ.
 Թըռթըռիկ, Դրբ. 2) Ախց. Պլ. «շատ բարակ զգեստ»//թռչկան, Եր. Դրբ. 2) Դրբ.
 (ընդհանուր անուն ճանճի, մժեխի և մման բաների)//թռլան, Մկս.
 Ժարի, 1) Կսր. Ալշ. Ախց. Ասլ. Եր. Կր. Մշ. Շմխ. Պլ. Ջդ. Սբ. Տգր. 1) «ժրաջան»,
 2) Ախց. Մկս. Սլմ. Վն. «առողջ», 3) Մկս. «կենդանի», 4) Խրբ. «պինդ, կարծր»,
 5) Զրս. «բարձրաձայն», 6) Խլթ. «շուտ-շուտ, հաճախ», 7. Խրբ. «զաղտնապահ»
 Իժիր, Խտջ. Հմշ. «միշտ, հաճախ»
 Լղլղած, Թբ. (օր. *լղլղած աղջիկ*)
 Խըլվըլիկ, Վն.//խվլիկ սատանա, Վն.
 Խընդլիկ, Կր.//խնդմնդան, Կր. //խնդվտուն, Մշ.//խընդմընդուն, Կր.
 Ծաղիկ, Պլ. (չարաճճի, անհանգիստ տղայի մասին)
 Կայծակոթիկ, Դրբ. «արագավազ»//կայծյալ/կէծել, Վն. 1) «բորբ, տաք»//կայծկ-
 տուրկ, Կյուր. //կայծկտրուկի մման, Կյուր.//կայծուկտրուկ, Դրբ. (կըծը պօղուն)
 1) «բորբ, հրաշեկ», 2) «առույգ, ժիր»
 Կանչուն, Մշ.
 Կաշու մեջ չպարտկվող, Եր.
 Կըտրուկ

Կրակ //կրակի կտոր, Ար./կըրակոտ, Պլ. «տաքարյուն», 2 ծծկ. «անգլիացի»//կրակ ու բոց, Պլ. Վն. Ար./վրայեն կրակ թափվող, Եր./կրակ ու կայծակ, Զգր. «անհանդարտ, չար»//պեծ ու կրակ, Լ. Ղզխ. 2) Ար. «չար, անհանդարտ»

Կոճո, Ախց. (տղամարդու մասին)

Կընները ժաժ տվող, Ղզխ.

Կըտկըտան, Եր. (հաստատ և միօրինակ դոփյուն ունեցող քայլվածքի մասին)

Չեռով-ոտով, Խ./ծեռք ու ոտք անող//ծեռք ոտք անող, Ղրբ. ՆԲ. ԹԲ./ծեռք ու ոտք ընկնող, Եր.

Ղըյրըթավեր, արաբ. Գրս.

ճարի, Սվ.

ճարտարվոր, Պլ.

ճըլճըլ, Պլ. //ճըլպըլտուն, Խն. «քաղցրախոս, ժիր», 2) «սիրուն, փայլ-փլուն»//ճըլվըլա//ճըլվալա, Պլ./ճըլփըստիկ, Պլ. «և բարձրախոս, ծիծաղկոտ, թեթևոլիկ»

Յամ(մ)ան, Գրս. արաբ. թրք.

Շառուտ, Սկս.

Շըլուղչի, Ղզխ.

Շեշետ, Էվր.

Շուխ, Մղր. Կրճ./շախաճի, ՆՆ. //շախա-շուխա անող, Մշ.

Շուտիկ, Պլ./ չուստ, Լ.

Ոռը խպլիկ մտած, Խրբ.

Ոտմապինդ, Ղրբ. «արագոտն» //ոտքիցը թեթև, Եր. //ոտքով- ծեռքով, Երգ.

Չաչարում, Պլ./չաչեր, Եր./չաչուռ, Պլ. «լավ աշխատող»

Չըթըռտան// չըթըռտուն, Պլ. Կր.

Չախմախ, Խրբ./չախմախի կտոր, ԹԲ./ չախմըխի պեծը վեր անող, ԹԲ.

Չագլագ, Գնձ.

Պալարտ, Եվդ./պալրտուկ, Մշ.

Պիճ, Գրս. թրք.

Պտղունցով, Պպ.

Ջըլըլմ, Սբ.

Ռընդ, Պպ.

Սըսլախ, Վն. «և կտրիճ»//սսլուխ, Վն. Ալշ. Սկս. //սիսլախ, Մշ.

Սատանա բռնող, Պլ. (այսպես էին Պոլսում կոչում Աճառյանի հորը՝ Զակոբին) //սատանի ոտ//սատանի պիպել, Վն. //սատանի սրոց, Ար. //սատանի սրուց, ԹԲ./սատանի վիլակ, Պպ./ սատանան բանվոր բռնած, Սբ./սատանի ճուտ, Ար./սատանի ծագ, Ար. (երեխայի մասին)

Սարխոշ, Գրս. պարսկ.

Սըբըթ, Գնձ.

Սըլեթ, Սվ. //սըլիկ, Խտց. Զմշ. Վն./սըլիկ, Շիր. Ջվխ. ճան. «ճարպիկ»

Սըլուլ, Բլ. Մշ. Սմս. Վն. «անոթի»

Սըպլիկ//սըպլադ, Վն. Պպ. 2) «ճարպիկ»//սըպլադ, Վն. 2) ճարպիկ//սըպլոգ, Վն. //սըպլադիկ, Վն. (տղայի մասին)//սըպլադիկ, Ուրմ. (երեխայի մասին)//

Սըրըհեղված, Գրս.

Սըքվըքան, Սկս. Պլ.

Սեռտ, Վն./սիրտ, Վն. «առողջ, թարմ»//սիրտը ուրախ, Սբ./սիրտը շեն, Սբ./ սրտին փասերը բացված, Սբ./սրտին օխտը թիզ եղ կանգնած// սրտին երկու թիզ

յուղ կանգնած, Ար.// սրտին յոթը թիզ ճրագու կանգնած, Ար. //սիրտը յոթը թիզ բաց արած, Ար.//սիրտը թունդ հանած, Ար.// սրտով-սակատով, ՆԲ. ՎՃ.

Սուլի, ՆԶ.

Վազվուտան, Տրն. «գործունյա»

Վթվճան, Կր.//վթվթան, Մշ.

Տըռճըկան, Գրս.//տըռճըկան, Գրս.

Տեղքով, Ախց.

Տուն շալակող, ման մածող, Ար. (շատ գործունյա կնոջ մասին)

Ուրախ-գուրախ, Մշ.

Քամին պատռող, Ար.//քամու պես թռնող, Ղզխ.

Քայլական, ՆՆ.//քայլան, Արմ.// քայլուկ, Եվդ.(լավ քայլող ծիու մասին)

Քաշկ, Ղրբ.

Քըթըթան, Մղր. «աշխույժ ու աշխատասեր»

44. ***ԱՇԿԱՐԱ** [Ե դարի փոխառություն, կա պազենդ., պիլ., պարսկ., քրդ., թրք. հնագույն ծնն է գնդ. āvis՝ *հայտնի, ակնհայտ+kāra՝ անել* բառերից. Մոդ փոխառություն արևելյան թուրքերենից, գործածվում է միայն արևելյան գրականում, իսկ արևմտյանից վտարված է՝ իբրև թուրքերեն գոեհիկ բառ]//անչկարա, Ջղ.//անչկըրեծ, Ազլ.//անչկ'արն, Ղրբ.//աչկարա, ՇԼ.//էշգ'արե, Պլ.

45. **ԱՊԱՅՈՎ**

46.**ԱՊԵՐԱՍԱՆ**, իրան. rasan

Լավանդ, Պ. Գրս. նաև՝ «ընտիր»

47. **ԱՊԻՐԱՍ**, «ամարդար, ապօրեն»

Անհավան, ՆՆ.

Աչք գոցող, Պլ.

48.**ԱՊՏԱՍԻՐ** [պիլ. *apastamb=apa+stamb- «ստամբակ, իշխանության դեմ կանգնած»]

Հասակ//պոյ քաշած, Պլ. 2) Ղրբ. «մեծ, ծեր»

Ուռք ելլած, ՆՆ. Պլ. //ոռքի հանած, ՆՆ. Պլ.

49.**ԱՁ**/աչ, Ակն Գրս. Եր. Ղրբ. Ոգ. Ջղ. Սբ. Սլմ. Վն. Թբ.//անչ, Սկս. //աճ, Ալշ. Մշ.

//աչնոգ, Ասլ.//էջ'իգ, Զճն.//աշնո, Ասլ.//ըշվըծեխ, Զդ. «աչ ու ծախ»

50.**ԱՌԱՍ** [պիլ. rat- «վեհանձն, բարեբարո», պազենդ. պարսկ. գնդ. սանս. բուլղոն էլ ծագում են ra՝ «տալ, բաշխել, շնորհել» արմատից], Ախց. Եր. Սլմ.//առաղ, Ալշ. հրբ. Մշ.//արող, Զճն. «էծան»//օռօղ- օռող, Ջթ.//ըռատ, Ոգ.//ըռաղ, Ակն

Աղբյուրի նման քլքլացող, Ղրբ.//աղբյուրի պես վազող, Պլ.

Անտակ ծով, Ար.

Բալան-բալան, ՎՃ.

Բըրատու, Գրս.

Բոբոլ, Եր. մնկ. *բոլ* բառից//բոլ, թրք. Գրս.//բ'օլամա, Կր.// լեն-բօլ, Շմխ.

Գոնմոայ, Կր.//գոյնո, թրք. Կրճ.//գ'ոնո, Վճ. //գ'յուռ, Կր.

Թներու պես, Պլ. (ասվում է խողովակից կամ աղբյուրի ծորակից վազող ջրի մասին)

Լոլիկ, Ասլ. «շատ պտուղ ունեցող» (օրինակ՝ *լոլիկ ծառ*)

Ծավ-ծավ, Ղրբ. (ասվում է կերակուրների վրա կամ տակը հավաքված յուղի մասին)

Կարկուտի պես, Պլ. Ար.

Հօռ, Սկս. «լավ աճած՝ առատ ու բարձր»//հ'օռտ ու բօռտ, Մշ.

ճող-ճող, Վն.

ճորճուկի//ճուճուկի, Ղրբ. (ասվում է պտուղների մասին. *ճորճուկ-ճորճուկ պտուղներ*)

ճտահար, Եր.

Սլլածու, Բն.

Մուխտ, Սվ.

Յաղատար, Շիր.

Յոլով, Խտջ.

Շատկեկ, Պլ. Սր. Սլթ. Բղզլ. Բլ. //շաղգեգ, Քսբ.//շատեգ, Սլթ.

Շիմբիլան, Գրս.//շիլիբիլան, Գրս.// շմբլան, Ղրբ.

Շըռշըռան, Գրս.//չըռչըռան, Լ. Մշ. Կր.

Չաղ, Ար.

Պեռշ, Վն.

Պոպուկի մեջ, Ար.

Սենի-սենի, ՆՆ. (սինիներով)

Վարքար, Ղրբ.

Տվուկ, Ար. «շատ պտուղ տվող» (օր. *ժառ*)

Քարեկարկուտ, Վն. «շատ պտուղ տված ծառ»

Քըմլած, Խն.

Քուլա, Պրտ. Ղրբ. «առատ և փայլուն լույս»

Օրկուն-օրկուն, Գրս.

51. ԱՌԱՔԻՆԻ

Աբուռըն իրեսին, Ղրբ.

Աչքը դռանը, Ար.//աչքը տանը, Ար.//աչքը տունն ի վեր, Պլ.

Աստուծո օրինած, Ղզխ. ՆՆ.

Իրեսեն ճիրավը անարատ, Ղրբ.

Հալալ ծիծ կերած, Ար.//հալալ կաթնակեր, Ար.//հալալ կաթ կերած, Ար.

Մոր աղջիկ, Ար. //տան աղջիկ, Ար.

52. **ԱՌՈՂՋ**, տես նաև **ՈՂՋ** //ղխջ//առօխջ, Լհ. (մյուս բարբառներում գործածվում է թուրքերեն **սաղ** բառը) // յոխջկըպուլեր, Հմշ.

Արմթուկ, Խրբ.

Բողկ, ՆՆ. Պլ. //բողկի պես, ՆՆ. Պլ.

Գենդանի, Առտ.

Դըռի, Լ. //դիրի, Նոյեմբ. //տիրի, Վն.

Երեսին կարմիրը գետին կաթող, Պլ.// կարմիրը թուշերեն/երեսեն կաթող, ՆՆ. Պլ.

Երկուտունանի, Եր. Ղրբ.

Թըմբըլի'կ', Կրճ.

Ժիր, Վն.

Կենով կենդանի, Վն.

Ձըլափուն, Սլթ.

Մորե մեկ, Վն. //մորե մին, Եր.

Ջանսաղ, պարսկ. թրք. Ար. Թբ. Մշ.//ջանը տեղը, Կր.

Ռունտ, Պլ.

Սաղ. Ուրմ. Գրս. թրք. //սաղլամ, Ուրմ. Գրս.//սափ-սաղլամ, Ուրմ.//սալամաթ, արաբ. Վձ. Ար. Թբ. Ղրբ. Կռզ. Չվր. Ուրմ. Կր. Տրմ. Մշ. Վն.//սանլամնթ, Կր.//սըլամաթ, Մշ.//սաղ-սալամաթ, ընդի.

Սափ, Գրս. արաբ. //սըփ ու սաղ, Մշ. (հիմնականում ասվում է ծառի մասին, որի վրա որդ չի լինում)

Սերտ, Վն.

53. ***ԱՌՈՒՅԳ** [առ+ոյգ «ուժ, զորություն», փոխ. իրանյանից, կա զեմդերենում], տե՛ս **ԱՇԽՈՒՅԺ**

54. **ԱՍՊԵՍԱԿԱՆ**, «հյուրընկալ, վանատուր»

55. **ԱՎԱԳ** [ամեն տեղ միայն Ավագ հատուկ անվան ձևով], տե՛ս **ՄԵԾ**

56. **ԱՎԱՅԱԿ**, Ազլ. Ախց. Ջղ. Սլմ.//ավանգակ//ավանգազ, Եր.//ավագայ, Ասլ.//անվանգ, Տգր.//ավագոզ//ավագոզ, Չճն.//գոդ-ավագազ, Պլ.//գոդ-տոռլ, Վն.

Առավ փախավ, Պլ.

Էրկու մեռելի կշտով անց կենող, մինը գողացող, Եր.

Լոթի-փոթի, Թբ.

Հարամի, արաբ. Գրս.

Պոչը աճռած, ՆՆ.

57. * **ԱՎԵՐ**, «քանդուած, աւերուած, աւելում, քանդում, աւերակ տեղ», Ալշ.//ափր, Ոգ. Սլմ. Թբ.//անվիր, Տգր.//յեվեր, Չվր.//ավերակ, Սլմ.//ավերակ, Ախց. //ավերագ, Մշ.//անվերակ, Մկս.//ավերուկ, Բլ. Խլթ.//իվերան, Գրս.//վերան, պարսկ. Ազն. Գրս.

Ակոռի, Գրս.

Բարբադ, Գրս. պարսկ.

Բեկ, Ղրբ. (*բեկանիմ* բայից)

Բրիշակ, Եր. Խրբ. Ղրբ. Մշկ. Չն. Վն. Թբ.//բրշակ, Խրբ.// պրիշակ, Ղրբ. Շմխ. Սս. Վն. Մկս. Շտխ.//պիրիշակ, Գրս. (պարսկ. *برشاک*)//բրով բրիշակ եղած, Վն. «հիմ-

նահատակ ավեր»

Դանբանդան, Գրս. պարսկ.

Դուռը սև քարով շարած, Եր.

Խառաբա, Մշ. // խարաբ(ա), Կր. //խարաբ, Հդ. արաբ.

Խոռատ, Մշ. «կեսը կտորած» (օր. *խոռատ ծրագ*)

Կիսաշեն, Վն.

Ունաթակ, Ղրբ. «տրորված, ավիրած դաշտ են»

Սըթումա գոմեր, Գնծ.

Սունկ արած, Աշտ.

Պըլպըլուկ, Ուրմ.

Փուկ ածած, Եր. Ղրբ. Թբ.//փուկ էկած, Եր. Ղրբ. Թբ.//փլշտուկ, Խն. 2) «թույլ ու դանդաղաշարժ մարդ»//փլուկ, Պլ.//փլփլուկ, Պլ. //փուկ ու քանդ, Թբ.

Քյամբախ(տ), Ար. Ղրբ. Մշ. Վն. Սբ. Բղշ. ՆԲ. Կս.

Քարուքանդ, Ար. Ղզխ. Ղրբ. Վն. Թբ.//քարվատակ, Ղրբ.//քանդուքար, Ղրբ.//քանդուքարափ, Ախց. Ար.//քար ու քանդ, ընդի.//քըրքքանդ, Գրս.//քարաքտ-վունի, Մլթ.//քարատակ, Վն.//քարտակ, Բս.//քար-քարատակ, Վն. //քարով-քարատակ, Վն.//քըրքյատակ, Գրս.

Քոնծախ, ՆԲ

58 ***ԱՐԱԳ** [պիլ. rag+ա հավելված], «շուտ, փութով»

Բըլանդրկի, Սշ.//բըլընդըրկի, Սշ.

Երկու ոտքը չորս արած, Ախք.

Թեգ-թեգ, Տգր. Լ. //թեգ, Պլ. Լ. թրք.

Լեղով-լեղով, Շլ.

Կայծակոթիկ, Ղրբ. «արագավազ»

Կրակը ջանն առած, Եր.

Ղժժոն, Շլ. //ղժժով, Ղրբ.

Յիգին, Լ. Յվր. //յեգին, Լ. //յեգին, Երգ.

Նոխտեն կտրած

Շուշուտ, Ալշ. Բլ. Բղշ. Դվ. Խլթ. Խրթ.//շիշուտ, Խ.//շնշնող, Սղր. Կրճ.//չուստ, Լ.

//չուչուստ, Լ. Ախք. Կս. Ջվխ. //չուչուտ, Խտջ.

Չաբուզ, Կր.//չապուզ, Ջվխ.//չափուկ, Կր. Վն.//չապուխ, Եվդ. Ամս. //չաբուխ,

Վն. //չափուխ

Չալտ, Նն.// ջալդ, պարսկ. Ար. Թբ. Գնձ. Յվր. Ուրմ.

Չափարխանի, Ար.

Ջաղացի պես տորոք տալով անց կենող, Ղգխ.

Ջուխտըվոտ, Ուրմ.

Սվար-սվար

Սրախըլիճ, Քղի

Վգիկ-վգիկ

Վռագ-վռագ, Ար.

Վրա-վրա, Լ.

59. **ԱՐԲՇԻՈՒ**//իբշիր, Սվ.

60. **ԱՐԳԱՎԱՆԴ**

Ջրովի, Ար. (դաշտ, արտ են)

61. **+ԱՐԴԱՐ** [արդ+ար], տես **ԱՋՆԻՎ**

62. ***ԱՐԹՈՒՆ (ՋԱՐԹՈՒՆ)** [հնխ. րոհ], Ալշ. Եր. Խրթ. Սշ. Պլ. Ռդ. Սբ.//զաշթուն, Նն.//անթուն//զանթուն, Ազլ. //անթուն, Տգր.//արթուն, Ասլ.//արդուն, Ակն//անթուն, Վն.//այդուն, Յճն.//այդուն//արդուն, Ջթ.//զանթուն, Գրս. Սրդ. Շմխ.//զարթուն, Ախց. Եր. Կր. Ջղ. Սջվ. Թբ.//զանթուն, Սլմ.//զանթուն, Վձ. //զէրթուն, Ղրբ.//զայթուն, Յմշ.//հարթուն, Ոզ.

ակահ, Ազլ. Շոթ.//անկախ (<ակահ), Մկս.

Աղուզ/անղուզ, Տգր.

Ականջը կախ, Սշ. //ականջը ձայնի, Եր. Ղրբ. Ղգխ. Պլ. //ականջը ձայնի պահած, Եր. Ղրբ. Ղգխ. Պլ.//չորս ականջով լսող, Շմխ.

Այդ, Կր.// օյաղ, Գրս. թրք.

Աչքերը չորս բացած, Ղրբ. Նն. Պլ. Տրմ. //աչքերը չորս պահած, Եր.

Ջարընջի, Շոթ. «արթուն և անհանգիստ»

Կայնուկ, Ալշ. Ակն. Արբ. Բլ. Բղշ. Խլթ. Սշ. Չն. Չրս. Պլ. Սբ. Տգր. Դրս.

Խելքը վրան, Նն. Պլ.

Սաճաղ, Յվր. Գան «կանաչ»

Սարվախտ, Յվր. Շմխ. Բղշ.

63. **ԱՐԺԱՆ(Ի)** //արժ, Շմխ. //աժ, Թբ.//արժանի, Թբ.//արժնիկ, Թբ.//աժնիկ, Ախց. Թբ., տես **ՀԱՐՄԱՐ**

64. **ԱՐԻ**, տես **ՔԱԶ**

65. ***ԱՐԶԱԿ** [հյուս. պիլ. harzak]//արցակ, Ախց. Թբ. «լայն»//արծազ, Շմխ. //անգակ, Ազլ.//անրգակ, Տղ.//հանրգանկ, Ղրբ.//հանրծանկ, Կրճ.

66. **ԱՐՈՒ**

Ործեղեն, Ար.

Ջմար, Ղրդ.

67. **ՔԱԶՈՒՄ**, տես **ՇԱՏ**

68. ***ՔԱԺԱՆ** [իրան. baz], տես **ՋԱՏ**

69. ***ՔԱՄՔ** [պարսկ. բն.]

Գոբ-գ'օբ, Կր.

Իշու հարսանիք «աղմուկով լի»

Պրկաձեն, Մղր.

Վռվռ, Խրբ.

70. ***ՔԱՐԱԿ** [պիլ. barak]//բարակ, Թբ. Ազլ. Դվր. //բարակ, Ախց. Եր. Կր. Ջղ. //բարագ, ՆՆ. Պլ.//բարագ, Խրբ. Մշ. Սբ. Սջվ. Ալշ. Ոգ. Առտ. Մաև «հիվանդություն»//բարայ, Ասլ.//բարոգ// բայօգ, Ջթ. Զճն. //բերակ, Կրճ. //պարակ, Զմշ.//պարակ, Մկս.//պարանկ, Գրս. Վն. Մրդ. Սլմ. //պարագ, Վձ.//պանրագ, Շմխ.//պերակ, Ղրբ.//պայոգ, Զճն.//փարագ, Ող.//փանրագ, Տգր. //բարալիկ// պարալիկ, Մրդ.//բարակուկ, Եվդ. Պլ.//բարկճուկ, Զրս. Պլ. (կազմված թուրքերեն վերջածանցով)//պարաջուկ, Գմք.//բարակիկ, Խլթ.//պարագետ, Զմշ.//պարակոտ, Գմք. //պարակեն, Գմք.

Ձիլզիլան, Գրս. «բարակ ու նուրբ»

Թռթռոռիկ, Ուրմ. «խիստ բարակ»

Թուղթի պես, Պլ.

Լօլօգ, Կր. «շատ բարակ ու երկար»

Ծընգըթու, Զղ. «շատ բարակ»

ճոճոռիկ, Պլ. «քիչ վազող» (օր. աղբյուր)

Մազի պես, Պլ. Ար.

Շարմաղ, Գրս.

Շռիկ, Ախց. Պլ. (բարակ հոսող ջրի, աղբյուրի մասին)

Չար, Խտջ. «անախորժ ծայն»

Սապոնի հրուցք դառած, Կր.

Պարկ

Ջավլեղ, Քսբ. «բարակ ու երկարահասակ»//ջավլանեղ, Քսբ.

Ջիդոկ տեռած, Ղրբ.

Սուրայի, Կր. «բարակ և երկայնահասակ»// սուրահի, Ղրբ. Վն. «բարակ ու նուրբ, երկար»//սուրայի, Կր.//սիրայի, Կսր.//սիրահի, Մշ.//սուրաի, Բղշ.//սրեյի, Եվր.//սուրեյի, Կս.//սուրեյիմ, Զմշ.

Սվորիկ

Սուլուլիկ, Գմք. «բարակ ու երկար»

Տափկուկ, Պլ. (սմքած հացի մասին)

Օձի շապիկ, Ար.

71. ***ԲԱՐԲԱՐՈՍ**, (հուն. barbaros- «ոչ հույն, այլազգ, օտարազգի, վայրենի».
այսպես էին կոչում հույները բոլոր ազգերին, որոնք հունարեն չէին խոսում, որոնց
լեզուն անհասկանալի էր), տես **ԴԱԺԱՆ**

72. **ԲԱՐԳԱՎԱՏ**, տես **ՓԱՐԹԱՄ**

73. **ԲԱՐԴ**

Խընճիշ- բընճիշ, Ակն.

Խորը տկենն, Թբ. «անհասկանալի, գրաբար»

Կըտիտ, ՆՆ. 1) «խճճված, դժվար լուծելի գործ», 2) «կամաց, դանդաղ»,

Շատ ջուր վերցնող, Պլ. Ար.//ջուր վերցնող խմոր, Ար.

Սարը սարի վրա դրած, Ղրբ.

74. **ԲԱՐԻ**, ՆՆ. Թբ.//բարի, Ալշ. Ախց. Ասլ. Եր. Խրբ. Կր. Մշ. Ջղ. Սբ. Լհ.//բարի,
Ոգ.//բարը, Ձթ.//բայը, Ձթ.//բայի, Զճն.//պարի, Ղրբ. Շմխ.//պարի, Սլմ. Վն.//պանի,
Սրղ.//պարը, Մկս.//պարա, Մշ.//պարիմըս, Զմշ.//փարի, Ռդ.//փարի, Տգր.//բարեհո-
գի, Ղգխ. Ղրբ.//բարի աչք ունեցող, Ղգխ.//բարի սրտանի, Թբ.

Աղտոտ ջուրերուն հետ վարվող, Պլ.

Աղուհացով, Ար.

Անուշբերան, ՆՆ. Պլ.//անուշլեզու, ՆՆ. Պլ.//անուշ-անուշ խոսող, ՆՆ. Պլ.

Աչքը քաղցր, Ար.//աղեկ աչքով նայող, ՆՆ. Պլ.//տաք աչքով նայող, Պլ.

Աստված սիրող, Թբ.

Բերնին պատառը ուրիշին կերցնող, Պլ.

Դուռը բաց, Ար.

Դըրդարար, Լ. «սրտացավ»

Լենսիրտ, Կր.//մեծ սրտի տեր, նաև՝ «հպարտ»

Խղճմտանքավոր, Թբ.//խղճմտանքով, Եր.

Կամօրթ, Կր.

Հարահաս, Եր. «արագահաս» (մակդիր՝ ս.Սարգսի)

Հացով, Ղգխ. Թբ.

Ձեռքը բաց, Ար. Ակն. Կյուր. Պլ. Թբ. Բ.// ծըրքապանց, Գրս.

Մարմարական, Վն.

Մեծին հետ մեծ, պզտիկին հետ պզտիկ, ԿՄ. Պլ.

Մրջյուն չտրորող, Ար.

Ողորմած, Ար.//ողորմածիկ, Եր. Լ. Կս. Ղգխ. ՆԲ. Թբ.//ողորմածիկ, Աստ. Եր.

Զնգ. Ղրբ. ՆՆ. Պլ. Թբ. «բարի հիշատակ ունեցող»//ողորմասիրտ, Թբ.

Զարխափան, Ակն. Պլ. (մակդիր սուրբ Աստվածածնի)

Ջիգյարով, Ար.//ջան ու ջիգյարով, Ար. //ջան ասող, ջան լսող, Ար.

Ջոջահողի, Մշ.

Ջուրը կակուղ, Ղրբ. Պլ. «հանդարտ բնավորությամբ մարդ», 2) «բարոյականը
թույլ կին»//ջուրը քաղցր, Ար. //ջուրը փափուկ, Ար.

Ջմանող, Ուրմ. պարսկ.

Ռահմով, Ար. Թբ. Ղրբ. Զվր. Մղր. ՆՆ. Բղշ. Սս. Մկս.

Սրտաբաց, Ար.//սըրտըպաց, Ուրմ.//սըրտապանց, Գրս.//սրտբաց, Վն.// սիա-

սիրտ, Ղրբ. Վն.//սըյասիրտ, Գրս. նաև՝ «միամիտ»//սիրտը դուզ, Ար.//սիրտը լեն,
Ար.//սիրտը ճոչ, Ուրմ. //սրտահեռիչ, Ղրբ.//սըրտըհըռեչ, Զղ.//սըրտըհեռիչ,

Գրս./սրտալի, թբ./սրտատեր, Մշ./սրտացավ, Ար. ՆՆ. թբ. «գթոտ, ողորդող»/փա-
փուկսրտանի, թբ./փուխսիրտ, եվդ. Պլ.

Ցավարար, Լ. //ցավ իմացող, Ղրբ. «սրտացավ»

Ուրիշի հավին քշա չասող, Ար.

75. **ԲԱՐԿ**

Մոմոուն, Վն./մոու, Մշ. «կծու»

76. **ԲԱՐՁՐ**/բանձր, Ալշ. Մշ./բանցըր, Ախց. Կր. Ջղ./բարձր, Լհ./ բանցըր,
Սշվ./բանցըր, Սշվ./բարցըրն Առտ./բարսը, Պլ. //բանսը, Ակն Սսլ. Սբ./բ'օնձըր,
Ջթ./բօնձըր, Ջթ./բոնձըր, Ջթ./բօրի, Յնն./բօնձըր, Կրճ./բարս, Խրբ./բառս,
Խրբ./բանցըր, թբ./բացր, Եր. //բանցըր, ՆՆ. //բանցըր, Ոգ./բեծձըր, Ազլ./պանցր,
Շմխ./պանցըր, Գրս./պեցուր, Ղրբ./պեցուր, Թաղուտ //պանցըր, Վն. Սլմ.
Սկս./պանցի, Մրղ./պայսը, Յմշ./պանցր, Քսբ. Սս. Վն. Սկս. Շտխ. //պարսը,
Յմշ./պացըր, Ղզխ./պածր, Ամս. նաև՝ «մեծ»/պեցուր, Ղրբ. նաև՝ «մեծ»/պեցի,
Վրնդ. նաև՝ «մեծ»/պոնձըր, Մրղ. նաև՝ «մեծ»/պանձըր, Վձ./պանսը, Յմշ./փան-
ցըր, Տգր./բարձրեկ, Արբ. Խրբ. Պլ. Պրտ. «բավական բարձր»/բառցըգեգ,
ՆՆ./բանձրիկ, Մշ. Վն. «բարձրադիր»/բարսըգեգ, Պլ./ պայսըրուգ, Յմշ.

Ալ վեր, Սշվ. «ավելի բարձր»

Ամուր, Արբ. ՆՆ./ամուրեկ, Արբ. ՆՆ. «բավականին բարձր»

Աշխարհք բռնած, ՆՆ. Պլ. (ծայնի մասին)

Առանց սանդուխի ուղտին ոռը պագնող, ԿՄ. Պլ. «շատ բարձրահասկ»

Աստուծո աղերսագիր տվող, Պլ. «շատ բարձրահասակ մարդ» (Աղերսագիր
մատուցողները ժողովուրդեն մեջեն տեսնուելու համար բարձր տեղ մը կը կանգ-
նեն. – Աճ.)

Բերնով դուշ բռնող, Բս. (հասակի մասին)

Գմռտուն, Ապր. Բլ.

Դար, Վն.

Երկնախլունձ, Վն. «շատ բարձր»/երկնունիկ, Պլ. «երկայնածև»

Ջիլ, Գրս. պարսկ. թրք. «բարձր և սուր»// ծիլ

խուլուլիկ

Նահական, Գնձ.

Նարին, Բրչ. Սբ. Կր. «բարձրահասակ ու նուրբ»

Շրխվա, Շիր. փխբ. «բարձր ու բարակ, ճկուն»

Շիմշաղ, պարսկ. Գրս./շիմշատ, Ուրմ. «բարձր և ճկուն»//շիմշանթ, Վձ. (հասակի

մասին)//շիմշատ բոյավ, Ղրբ.

Շիփ-շիտակ, Պլ. «բարձր և ուղիղ»

Չինար, պարսկ. թրք., Գրս. «բարձր և ճկուն»

Չոպուլխ, Խտջ.

Պոպոզան, Վն. «բարձր և սուր»

Ջեյրան, Գրս. թաթարերեն «բարձր ու գեղեցիկ»

Սալքինազ, Յվր. «բարձրահասակ և նուրբ»//սալվի, Բրչ. Շիր. Վն. «սլացիկ,
բարձրահասակ»//սալբ, թբ. Բրչ./սալբի, թբ. Բրչ./սեվի, ՆՆ./սարվի, թբ./սիվի, Պլ.

Սոնա, Սիս, 2) Յվր. Վն. «գեղեցիկ»

Սուլուլ/սոնալ, Պրտ. 1) «սուր»//սուլուլիկ/սուրուզիկ, Ալշ.

Փարս, Ռդ.

Քըշըպեցիր, Հդ. «բարձր ու ցածր»

77. **ԲԱՅ**, ՊԼ. Թբ./բաց, Լհ. Աշ. Եր. Խրբ. Մշ. Սբ. Սշվ. Ոգ./բեց, Կրճ. Մղր. //բօց, Ազլ./բօց, Հճմ. Ձթ./պնց, Գրս. Սկս. Մրդ. Շմխ. Վն./պեց, Ղրբ./փաց, Ասլ. //փաս, Ասլ./բացահար, Ղրբ. «ամբողջովին բաց»//պիցըհօփ, Հդ. «բացուխտուփ»//վրան բաց, ՊԼ.

Տուտուռովիկ, Ախց. «շրթունքները վեր դարձած, բերանը բաց»

78. **ԲԲՈԵՃ**, փխբ. «մի տեսակ թռչուն»//պրպեճ

Գզուզ//խզոզ

ճճան

Չետետ, Գնձ.

Պռճուք

Փոչոչ, ՇԼ. //փչեչիկ, Ղրբ.

79. **ԲԵԿԲԵԿ** (հնխ. bheg) //պեկ, Ղրբ. 1) «փոս», 2) «ավեր»

80. **ԲԵՂՈՒՆ**

81. **ԲԵՐՐԻ**, տես **ԱՌԱՏ**

82. **ԲԻՐՏ**, տես **ԴԱԺԱՆ**

Կոպիտ, Ադն.

Սօքռ, Ակն//սօպռ, Եր.

83. **ԲՆԴՈՐ (ՓՆԹՈՐ)**

Շափշալ, ՊԼ. «խառն, թափփված»

Շլտիշփոթ, Դվ. Ղրբ.

Շղմաղլի, Ղրբ.

84. **ԲՈՐԻԿ**/բնայիկ¹, Ազլ./բ'բիկ, Եր./բոբիկ, Կր./բոպիկ/բոպլիկ/բոկիկ //բօբիգ, Նն. ՊԼ./բ'օբիգ, Մշ. Աշ. Խրբ. Սբ. Սշվ./բօբլիկ, Թբ. Ախց. Կր. //բ'ոփիկ// բոփիկ, Ջղ./բ'նուպեկ, Ոգ./բ'իբիգ, Հճմ. //բ'իբեգ, Ձթ./բ'օրիյ, Ասլ./պօպիկ, Վն. //պեպիկ, Գրս./պոբիգ, Հնշ./պնուպիկ, Սկս./պօպնուկ, Մրդ./պեպեգ¹, Ղրբ./փոբիգ, Ռդ. Տգր./վընդըպեպիկ, Գրս. //վընըպեպիկ, Գրս. //վոտըպօպիկ¹, Ոգ.

85. **ԲՐՈՋ** [վրաց. բրզի, փոխառյալ կովկասյանից]/բ'ոգ, Աշ. Հճմ. Մշ. Ջղ./բ'օգ, Ախց. Եր. Խրբ. Կր. Սշվ./բօգ, Նն. ՊԼ./բ'օգ, Ասլ. Սբ./բուգ, Թբ./բ'նուգ, Ձթ. Ոգ. //պնոգ, Վն./պօգ, Շխմ./պօգ, Վձ./պուեգ, Սլմ./պնուգ, Սկս./պը¹գ, Մրդ./փօգ, Ռդ./փուգ, Տգր./բօգարած, Արուճ

Ադիքը ծռած, Շիր.

Արածող կնիկ, Խրբ.

Բարձը փոխող, Դվ. Կր.

Գեշ, ՊԼ.

Դեկ, անրգ. Բլ. Մշ. ՆԲ. Վն. 1) «եզ շուն» (ասվում է տղամարդկանց հետամուտ կանանց մասին)

Ջօշոտ

Թարս բմբուլ, Շիր.

Թռիվռի, Եր.

Ի նոցանե, ծծկ. ՊԼ.

Խաշփուշ, Գրս./խասփուշ, Գրս.

Խեխպե, թրք. Քղի// կ'անխպա, ՆԲ.//ղանխան, Գրս. Վժ.//ղախպա, ՇԼ.
 Կանանչ խոտեր վառող, Բս.
 Կճռտուկ, Մշ. Վճ.
 Կոշկակար, ՊԼ. ծծկ. «բոզ կին»
 Հ'առու թռնող, Մշ.
 ճամբե ելլած, ՊԼ.//ճամբից հանած, Լ.
 Շապկըծան, Քղի, նաև՝ «ճարպիկ»
 Շափշափ, Այնթ.
 Շեթ, Սլթ., նաև՝ «խենթ»
 Շեռը պղտոր, Եր. (մասնավորապես՝ տղամարդկանց մասին)
 Շըլըխի, Կսր.
 Շխբիկ, Սբ. //քուչի շըփիզ, Տգր. «փողոցային կին»
 Շխշիր, Քղի
 Շորկեր, Վճ. ծծկ.
 Ողորմած, Մշ. ծղր.
 Ունադրեց, Ղրբ.
 Պեց ընկած, Գրս.
 Պըլուտ, Մղր. Գրս. Ղրբ.
 Պճրտան, Խրբ.
 Պռնիկ, Մրշ. //պռտիկ, Թբ.//պռտկերես, Ար. Թբ. Գնժ.// պռկիրես, Ուրմ.
 Պցահայր, Ղրբ.
 Ջեբը դըսէն, Շիր.
 Ջլթիկ, Եվդ. Սլկ. ՊԼ. (աղջկա մասին) 2) Չճ. «ցնցոտիավոր»
 Սոխտա, Ար.
 Սորսոր, Չրս. Խրբ.//սորսուկ, Չրս.
 Տվուկ, Ախց. Խրբ. 2) «շատ պտուղ տվող ծառ»
 Փարթամ, Սչվ. «անպարկեշտ, անամոթ կին, աղջիկ»
 Փեշից կտրած
 Փոստալ, ՊԼ.
 Քարան, Եվր.
 Քոփակ, Շռթ. (տարեց տղամարդու մասին)
 Քոնթիկ, Վճ. (կնոջ մասին)
 Օրոսպի, Կլկ. ՊԼ. (կնոջ մասին)//օռոսքը, Սս.
 86.**ՔՈՒ**, Կրճ. Ար. Ղրբ. 2) Հմշ. «դժվար» (ճանապարհի մասին), 2) ՆՆ. «նա-
 գուկ, դժվարահաճ»
 Այբը տեսնելիս մարդակ (տանիքի գերան) կարծող, Շիր. Տգր. ԿՄ. Ակն
 Վճ.//փորում մեչ այբ մը չունեցող, Կյուր.
 Այրըմ, փխբ. Ղրբ. «քրդական ցեղանուն»
 Անհովիվ արծած, անփարախ մեծցած, Տրպ. Խտջ. Շիր.//անհովիվ այծ, Խտջ.
 //անծիծ արծըցած, անպարան մեծըցած, Ալշ.
 Անսարա//անսարա, Կրճ. Ա
 Առչ, Ար. Հդ. 2) «մեծ»//առջ, փխբ. Կրճ.
 Ղեգ, Խրբ. Տրմ. 2) «հիմար»
 Ձըզըռնա, Կր.//զըզա, Կր. 1) «դռան փակ», 2) «կոպիտ, անգետ»//զըբըռ,
 Գրս. թրք. //զըռ, Կր.

Թարաքյամա, Ար. Ղրբ. 1) «թաթարական թափառական ցեղանուն»
Թուրք, Պլ.

Իշավարի, Ղրբ. Թբ. (օր. *իշավարի մարդ*)//իշու կտոր «բռի և անբան»//էշ կե-
րած, էշ մենծացած, Շիր. Թբ. Սլմ. Պլ. Ար. «անբան, կոպիտ»//էրկու իշու գարի չջո-
կող, Հղկ. Շիր. Ղրբ.

Խմալըլ, Պլ. Վն.

Խոյեցի, Շմխ.

Խոպան, Վն. «տգետ» (օր. *խոպան տղաք*)

Խոտ ուտող, Թբ. (մականուն՝ դարաբաղցիների)

Կոպիտ, Սլմ.//կուպետ, Ոգ.//կօպիտ, Ախց. Եր. Թբ.//կօբիդ, Ալշ. Մշ.//գօբիդ,

Աղն.//գ'օբուդ, Ազն. //գոբիդ, Սբ. Սչվ. Տգր.//գօբիդ, Ասլ. //գօբի, Ասլ.// ք'օբիթ, Ազլ.

//կոշտ ու կոպիշտ, Եր. //կոշտ ու կոպիտ, Թբ. 2) Թբ. «մականուն, որ տփխսեցի
հայերը տալիս են դազախեցոց»

Կճը, Սվ. «կոպիտ, տկարամիտ կին»

Կրոօ, Կր.//հրոռո, Ղվ. //խոօ, Պլ. նխտ. (գավառացիների, գյուղացիների մասին)

Մխտ, Եր. «ծաղրական անուն, որ տալիս են մշեցիներին»

Մոիկ, Եվդ. «գռեհիկ, անազնիվ»

Յաբանի, Կր. Վն.//յաբան, փխբ. Վն.

Նախրչի

Շլխտի, Մրգ.//շըլխտի, Երգ. (կին)

Ործ, Կր. (օր. *ործ կնիկ*) //ործատու, Ղրբ. «կոպիտ, կոշտ մարդ»//վըռցատու,
Գրս.//վըրցատու, Գրս.//ործատու կեզար, Ղրբ. «տղամարդու նման աղջիկ, որ չի
գբաղվում կանացի գործերով»

Չարփ, ՆԲ. Ղզխ. Գնծ. Լ.

Չուլեցի, Ղրբ.//չուլցե, Ղրբ.

Չորսողեն, Մլթ.//չորստեն, Մլթ.//չորստնանի, Ար.//չորստեն, Բլ.//չուքվըդ-
նին, Սվ.//չուքվիդնին, Քսբ.//չուքվիդ, Քսբ.

Չոր-չոր, Ղրբ.//չորվենի, Խտջ.//չորվոնի, Հմշ.//չորվոնիգ, Հմշ.

Չփռոց, Վն. //չփռոտ, Վն.

Պալանդուրի, ՆԲ.

Պիրթանճաջ, Գրս.

Պոզ-պոզ արած, Ղրբ.

Պոյա, Թբ.

Պռանի, Խրբ. Քղի

Ջանավար, Մշ. թրք. փխբ.

Ջիմի, Հվր. 402

Ջլբաց, Ղզխ., նաև՝ «մերկ»//ջղեբաց, ՆՀԲ. 378

Ջող, Ղրբ.//ջուդում, Ար.

Ռապանի, Պպ.

Սարի անասուն, Մշ. Ար.//սարի արջ

Սառը-սառը ուտացնող, Ար.

Սունկրի, Հմշ. փխբ. 1) «ցից»

Վարնոց, Քսբ. (օրինակ՝ *վարնոց աղջիկ*)

Վըռըշիկ, Վն. փխբ. ուղիղ իմաստը՝ 1) «թելերով շինված տրեխի մի տեսակ»,
2) «գյուղացի, ռամիկ, շինական»

Տրեխավոր, Ար. փխբ.

Տուլաշ, Ղրբ. փխբ. 1) «աներես», 2) «մեջ ընկնող»

Ցաքի, Ղրբ. փխբ. 1) «բուսատեսակ»

Փայտկոտրող, Պլ.

Փնջերը թույլ, Վն. ծծկ.

Փըփըղավէր, Գրս.

Քիթը մագոտ, Աբ.

Քոնդ, Ղրբ. փխբ. 1) «դիմացինի նկատմամբ անտարբեր»

Քատակ, Խտջ.

87. ***ԲՈՍՈՐ** [եբր. basera՝ «ամրապատ և անմատչելի տեղ»], տես **ԿԱՐՄԻՐ**

Մոռ

88. ***ԲՈՎԱՆԴԱԿ** (պիլ. buvandak)//բովանդ (աշխարք), ՆԲ.//բովանդար (աշխարք), Վն.//աշխարիք-Արարատ, ՆՆ. Պլ.//աշխարիք-արարած, ՆՆ. Պլ. //արարած աշխարհ, ՆՆ. Պլ.//արար-աշխարհ, Եր.//տարած աշխարհ, Շլ. //աշխարիք-արյու-նատ, Ակն

89. **ԲՈՐԲ**, «կծու»

անջի, 107. 13. 167

Աֆաթ, 132. 14

Բարութ, 20. 9

Բիբռոտ, 59. 10

Ձան, 99. 12

Իթի, 54. 11. 102

Իրուղ//իրուտուղ, Կրճ. 7//յերըմ, Փռկ. 6

Կծուտուղ, 104. Քսբ.

Մըռմուռ, 28. 8. 56//մըռմուռ, 30. 2

Վառման, Յնգ. Մշ.//վառմուն, Չրս.//վառնունկ, 3. 39

Փըրփուր, Ակն. 5

90. **ԲՈՒԹ** //բութ, Ախց. Ջղ.

Ավեր, 56. 9. 152

Աստուծո եզը, Պլ.//աստուծո կովը, Պլ.

Բըլուն, Սկս. Շտխ. 6

Բէթղուն, 59. 10

Գույր, Քսբ. 4 (կտրող գործիքների մասին) //գուլ, Երգ. Խրբ. Պլ. Չմշ.//գուլ, Կրս. Սշվ.// կուլ, Վն.//գուլ գլուխ, Պլ.//գուլ խաֆա, Պլ. //պնդագլուխ, Գրս.//պընդը-կուլուխ, Բրդ.//պինդգլուխ, Պլ.//պինդ գըլոխ, Երգ.//պտտուրե գլուխ, Վն.//պտտրա-գլուխ, Վն. (մարդ)

Գունդ, Ասլ. Պլ. «բթամիտ»

Ջազա, Արբ. փխբ. 2) «համր» (քրդական ցեղի անուն), 3) Պլ. «շատախոս»

Լազ, Արբ.

Լուրչ, 138

Խլալոշ, Լ.

Խերդի, 136. 14

Հինջ, Շմխ.

Ղամմազ, արաբ. թրք. Գրս.

Ղաքանի/ղաքանի, Քսր. 5 (ծակող, փորող գործիքի մասին)

Ղոռաղա, 138. 13

Մախ, Տրնտ. «հիմար»

Շիլ, 12. 110. 113. 114.

Պիմը, Ղրբ. 8. 11. 32. 47. 89//փունջ, 11. 98

Սըվըտավար, փխբ. Գրս.

Սուլդուգ, Ղրբ.

Քոլ, Մշ./քոռ, ընդհ./քոռ, L.183. 187. 176//քոլ, 57. 62

Քոթ, Ղրբ. 238. «անընդունակ»//քոնդ, Կր./քյութ, Պլ. «ծայրը բութ և

հաստ»//ք'ծթ, Խ. 7//քոթ, 116//ք'նրթ, 179//ք'ուռթ, 178

Քոռիզան, Կր. (մարդու մասին)

91. **ԲՈՒՆ**/ բուն

Խալխ, Գրս.

92. **ԲՈՒՌՆ**, տես **ԽԻՍՏ**

93. **ԳԱՂԶ**, տես **ԳՈԼ**

94. **ԳԱՂՏԻՒ**/գաղտուկ, Ախբ. Զթ. Խրբ. Կսր. Մշ. Մրշ. ՆՆ. Պլ. Զդ. Տգր. //գանխտուկ, Ազլ./գաղտուց, Ախց./գաղտիկ, Մկս. Վն./գաղտլիկ, Դվ./գախտուգ, Սչվ. //գախդնի, Սչվ./գաղդուգ, Ակն/գաղդոգ, Զթ./գաղդոգ, Զթ./գաղդուգ, 81/գաղդուգ, ՆՆ./գաղդոդ, ՆՆ.-ի գյուղերում/գաղած, Դվ. Զդ./գեղած, Ղրբ. Շմխ./գանդտի, Ոգ./գաղնիկ, Եր./գ'օղտուկ, Ախց. Կր. Ախբ. Սրբ. Արծ. Խիգ. Խլթ. Խրբ. Կր. Զրս. Պլ./գ'օղտունկ, Եր./գօղտուգ, Խրբ./գ'օղդուկ, Մշ. 34/գ'օղդու, Ալշ. 37/գաղտուգ, Պլ./գողդուգ, Պլ./գ'օղդուգ, Կր./գ'օղդուց, Կր./գ'օղդոյ, Ասլ. //գողնիկ, Խ./քողդուգ, Ռդ. Տգր.165/գ'ողվուգ, Ար./գ'օղտուն, 56/կօղդուգ, 57/կաղնի, 114/կաղդուգ, 114/կ'ողնիկ, 188/կ'անդտիկ, 158/կ'անդտ(ըն)իկ', 158/կ'անխտի, 162/քօղդուգ, 16/կանդտիկ, Մկս./կ'անխտիկ, Վն./կ'անդտիկ, Վն./գողտվտիկ, Մշ./կուեղնիք', Սլմ.

Բանին մեջ բան ունեցող, Ադն. Ղրբ. ՆՆ. Պլ.

Գողնովի, Եր. Ղրբ. Թբ.

Դալղա, Գրս. թրբ.

Թանքուն, Գրս. Եր. Ղրբ./թաքուն, Մշ./թաքուն պատառ/թաքչելուկի //թըքնար,

Կրծ.

Տափուկ, Ալշ. Բլ./տափիկ-մափիկ

Ճածօկ, Ոգ./ծածուգ, Ղրբ. Պլ. Սչվ. (կովկասյան բարբառներում չկա) Սչվ. «սփռոց, ծածկոց»

Ձեռքի տակի, Պլ.

Մուլիկ, Ախց.

Յոթ կողպեքի տակին պահած, L.

Նապանի, Խիգ.

Տանըրհան/տակնըրհանց

95. **ԳԱՃԱՃ**/գաջաջ, Ար.

Բութակ

Գռլոճ, Մշկ. //գօթլօգ, Մլթ.

Խլե-խլե, Սբ.//խլե-փլե, Պլ. Պրտ. Սբ.
 Կոլոտ, Ար.
 ճուտ, փխբ. Ար. //ճնտիկ//ճտիկ-պստի//ճատլիկ//ջուջա, փխբ. Ուրմ. Ջվխ.
 Սկս.//ջուջի, Թբ. Ուրմ. Ջվխ.
 Պիտլա, Շմխ.
 Զգուխ, Վն.//ջգխիկ, Վն.
 96. **ԳԱՆԳՈՒՐ** (վրաց. *գանգուրի*), «ամասունների մազափոխության ժամանակ
 քափված մազը կամ բուրդը»//գ'ընգըռնուգ, 34
 Բըբռեջ, 76//բըբռդեջ, 34//բուռուջ-բուռուջ, 115
 Բըլօջ, 114
 Բուռմա, 25
 Բ^աըլդիգ, 132
 Գռզնոտ, Ղգխ. Ղրբ.//գռզնուտ//կըռօգ, 28//քուռուգ, 172//կըռինձ, Ուրմ.//
 կռուգ//կռունձ, Վն. Նբ. 240.//կռունջ/կռինջ/կըռինձ, 260. Ուրմ.//կուռունձ, 40//կը-
 ռընծիկ⁹, 183//կըռըգնօտ, Կրճ. Գրս.//կոգոգ, 28//կոնծուկ, Մշ.//կոնծուկ, Մշ. //կոժ-
 նուտ, Մշ.//կոունձ-մռունձ, Մշ. Կր. // կաննձ, Շտխ. //կաննծիկ-մաննծիկ, Վն. 2) «պչրուն,
 նագուկ»//կըռջիկ, Ակն. //ղըռջիգ, Սբ.//կըվըռջուգ, 39, 187//գըվըռջուգ, 94//քռիկ,
 Ախց.// կուռուկիկ, Սերտ.// կըկըռիկ, 120
 Լուլն, Տգր. //լոլն-լոլն, 82
 Խուճիճ, Շմխ. //խուճուճ, 291//խըճուճ, Եր. Ղրբ. Թբ.//խուջուջ, 183 //խըջըջուգ,
 286. //խըվըռջուխ, 13
 Կըռըճըլիք, 27 //կըռճըլիկ, 177
 Կըտոտ, 158
 Ղըրըջըխ, 93//հըրըննհ, Քսբ.
 Ոլոծուն, Մշ. //ոլոտուն, Վն.
 Չուռ, Շիր. Մշ. Վն. Սկս. Շտխ.
 Ոըմբուկիկ, Ար. փխբ. «պոչավոր ոչխար»
 Վըսկըք'նք'ոլ, Գրս.
 97. ***ԳՍՐՇ** (հնիս. gzhers)//գարշէլի, ՆՆ.//գ'արշէլի, Ախց. Խրբ. Կր. Մշ. // գառշէլի,
 Ալշ. ՆՆ. (գյուղերը), Սբ. //կ'արշէլը, Սկս. //քարշէլի, Սչվ.//գարշել-գարշել, Վն. //գա-
 նելակ, Պլ.//գանելանք, Սվ.
 Աշ ընկած, Ղրբ. «հոտած»
 Թռռնագ, ՆՆ.
 Ժահրոտ, Եր.
 Լորճուկ
 Խոգ
 Ծլլակաթ
 Կեղտակոլոլ
 Կոկրոտ
 Կվոտ, Մշ.
 Մնջոտ, Կր.
 Մուրտառ, Կր. Մշ.
 Տգոտ, Կր.
 Տավարի ցավ, ՆՆ.

Տռճան շուն, Պլ.

Քռահոտ, Ղրբ. «ծեթի կամ ձկան հոտ ունեցող»

98. **ԳԵՇ**, «վատ, պիղծ, հոռի»//գէշ, Պլ. Բբ.//գէշ, Ալշ. Ախց. Ակն Եր. Ջթ. Խրբ. Կր. Զճն. Մշ. Սբ. Սշվ.//գէշ, Ոգ.//գէշ, Ասլ.//կէշ, Զմշ.//կ'էշ, Ղրբ. Մկս. Ուրմ. Սրղ. Սլմ. Վն.//քէշ, Նն. Ռդ. Տգր.

Ալամանժուրի, Ղրբ.//ալամանժուրնի, Ղրբ.//ալամանջուրնի, Ղրբ.

Ախվար

Ակռակուկուշ, Ղրբ.

Աղաղոց, Ախց.

Աճպատես, ՆԲ.

Անասթղ, Գրս.//անաստղ, Ղրբ.

Անլի, Նն. Պլ. Թբ.

Անկամորթ, Եր.

Անշենք, Վն.

Անտուն, Վն. Ժծկ.

Անտուր, Գրս. //անտուրէկան, Գրս.

Առած-անցած, Պլ.

Բխուֆաթ, Կր. «տգեղ»

Բեղռանգ, պարսկ. Գրս.

Բրդաբերան, Եր. (անարգական ածական, որ չրջակա գյուղացիք տալիս են փարպեցոց)

Գիշագրող, Ղրբ.

Թօրքու թըռնմասկ, Ղրբ.

Իրեսեն մի պըռոշ տընելու տեղ չունեցող, Ղրբ. «շատ տգեղ»

Լեպեռոշ, Ախց. «տգեղ ու լայն բերանով»

Լղրճուկ, Արբ. Խրբ. Պլ.

Խոլ, Բթն.

Խուզան, Զնգ. (մարդու մասին)

Խուծած

Ծոխառ, Մշ. (գեշ ածական մ'է)

Կըլխըկյէր, Ուրմ.

Կօթռուջ, Վձ.

Կռոտ-մռոտ, Վն. (ծիռ մասին)

Մռթոշ, Ղվ.

Շենքը շնորհքը վերնած//շենքից շնորհքից ընկած//շենքը շնորհքը կորցրած//շենքավեր, Վն.

Պաղած ապուր, Պլ. «սառը, ոչ համակրելի մարդ»//պղպղուն, Վն. «ապակա-նյալ»

Սատանի հետ ծնած, Ար.

Սև սապի, Ղրբ.//սևանթրոց, Վն. «շատ տգեղ»

Սոսրաթ, Ար. Շիր. Խլթ. Մշ. //սօսըրնթ, Ուրմ.

Տանըպողիկ', Ուրմ.

Տեսք չունեցող, Ար.

Տռտեշ, Կր. «տգեղ և կոպիտ»

Տուցանք, Կր. «տգեղ»

Փիս, Ար.

Քավթառքօսի, Գրս. փխբ. ուղիղ իմաստը՝ «բորենի»

Քախսի-փղխսի, ՆՆ. (խոսքի, վարմունքի մասին)

99. **ԳԵՋ**, տես **ԽՈՆԱՎ**

100. **ԳԵՐ**//գեր, Մշ. Ախց. Կր. Ջղ. Ջթ.//գեր ՆՆ. //գեր, Սչվ. //գեյ//գիր, Թբ. //կեր, Մրդ.//կիր, Յմշ.//քեր, Ռդ. Տգր. Խրբ.//կիրուկ, Երզ.//կէյ, 93 «յուղոտ» (անասունի մասին)

Առօխչ, 41, 14//առօխճ, 147, 14

Արջ դառած, Ղրբ.

Բղեղ, Խրբ. //բթկած, Չն.

Բղեշ

Գարուկեր, Վն. (ծիու մասին)

Գըլըմթօր, Կր.

Գըմփղը, 108. 12//գըմբրոջիգ, Կր. փղջ. «գիրուկ»//գ'ըմպըոջիգ, 35. 12//գըբշիկ//գըբշիկ//ղըմբըոջիգ, Կր.// դմբոիկ, Եր. //դմբոճիկ, Ախբ. Եր.//գմփոտիկ, ՆԲ.//ղըմբըռ, Կր.//ղըբըռ, Մշ. փխբ. «երկուսից երեք տարեկան կրտած նոխագ»//ղմփոռան//ղըմշշիփիգ, Կր. նաև «ամուր»//տմփոռան, Վն. (տմփոռան լաճ մը)

Գօնչօ, Կր.

Դնդոշիկ//թոնթոշիկ

Չօզանի գառ, փխբ. «գիրուկ, փափլիկ» (երեխայի մասին, *զոզան* լեռնային հովասուն վայր, ուր գնում են ամռանը բնակվելու, յայլաղ)

Ջըխմ, 62 «թափով»

Թավլու, 28. 8. 165

Թանթուխ, Թբ.//թանթախ, Թբ. //թխնագ

Թոկալ, Ակն. «խիստ գեր»

Թմփլիկ, Եր. «գիրուկ ու փափուկ»//թըմբլիկ, Գրս.//թոմպուլ, Պլ.//թօմբուլ, Սբ.//թոմպուլիկ, Պլ. //խըմբըռ, Մշ. //տոմբլի-տոմբլի, Ղրբ.//թումբլակ, Վն. «փոքր թունը»//թոփարլաք, Պլ.//թոփարլախ, Պլ. «խիստ գեր»//ծոմպարլախ, Պլ. (թրք. *թոփարլաք* բառի համաբանությամբ կերտված)

Թլթալի, Թբ.

Թխլիկ, «գիրուկ ու փափուկ»//տըխլիկ, Գրս. «գեր և թուխ»//տախ, Ղրբ. «գեր և թխիկ» (օր. ոչխար), 84. 15

Թուրթուշիգ, Կրպ. //թօտօլ, Լն.

Ժիրքով, Մրդ.

Ինչպես նաև պտուղ, Ղրբ.

Լեղլիկ, Մշ. (կովի մասին) //լըխտիկ¹, Ուրմ.

Լըմբըլըմբան, Կր. //լըմփատ//լըմփոշ «խիստ գեր»

Լիկ-լիկ, 35. 11//լիքը, 185//լըցկուն, Վն.

Լոթի

Խըմուն, Վն.

Խըլավ, Խրբ. Մշ. Բ.//խըլավ, 183//ղըլավ, Խ.//կըլավ, Վն. 178. 56. 3. 154//ղըլավ, Խ.

Խիմալի, Գրս.

Խուռտ, 33. 10. 62//խոռթ, 152. 10//խորտ, Բղշ. Վն.//խուրտ, 13. 57. նաև «հա-րուստ»

Խոզ, Ար. Ղրբ.//խոզ դպրած, Ար. Ղրբ.

Կերած չքաքած, Պլ. «սաստիկ գեր»

Կըլօրուկ, 121. 18

Կոմբոշ, Ղրբ. «լայն ու տգեղ կերպով գեր»//կըլըմբօզ, Ուրմ.

Կուլիկ, Ադմ. «գեր և կարճահասակ»

Կումպա, Չմ.

Հաստ, Ակն, 7//հաստաշլինք, Եր.//հաստավիզ, Գնծ.//հաստափոր, Գնծ. Եր.
Թբ.//հաստփոր, Պլ.//հաստփորիկ, Մշ.//հաստիկ, Ղրբ. Պլ. Վն. փղքշ. //հաստկեկ,
Արբ. Նն. Պլ. //պորտը հաստ, Ար. //վրացու սելի ակի, թոփի պես շլինքը հաստ,
Ղզխ.

Ձիթահանքի քարը պտտող գոմեշ, Ղզխ.

Ճրդդուուն, Ղրբ. փխբ. (հաստ ու գեր ձեռքերի մասին). ուղիղ իմաստը՝ «ճեղք-
ված, կոտրած» (փայտ)

Մըսլի, Սբ.16//մըսլ'օդ, 81.// մըսսօդ, 93 (անասունի մասին)//մսամոլ//մսերը ե-

լած, թափած, Ար.//մսերը վրան լող տվող, Պլ. //միս կապած, Նն. Պլ.

Սողալ, Թբ. (օր.՝ մողալ եզներ) //մոլ, Վն. 1) «զամփո շուն»//մոլի նման, Վն.

Յուղոտ, Արբ. Եր. Ղրբ. Նն. Պլ. //յեղօդ, 94, 17//յըղըթաթախ, Ղրբ.// յուղակա-
լած, Եր. Ղրբ.//յուղ կապած, Ար. Պլ.

Յօսմա, Ղրբ.

Յըռչօ, Կր. նաև՝ «վիթխարի»

Յոթը տուն դռողամի

Շիշման, Սբ. Ամս. 81//շիշմօն, 93 //շըշման, 110 (միայն մարդու մասին) //շիշ-
մանկեկ, Պլ.//շիշկո, Պրտ. Բրդ.

Չաղ, Կրճ. Ար. Թբ. Ջնգ. Գրս. Կր.

Պավարտ, Ղրբ. «ուռճացած կանաչեղեն, բույս»//պավարտավուն, Ղրբ.//բա-
լարող, Չրս. (եվդ.՝ «դալար, թարմ ծաղիկ»)//բալըրդուզ, Եվդ. նաև՝ «առույզ, կայ-
տառ»

Պըռօզի տափ, Ղրբ. «լայն և տգեղ, երեսները լիքը»

Պլըխ-պլըխ, թրբ. Պլ.

Պոլոջ, Զմշ. «գեր և դամդաղաշարժ»

Պտղունգի կոխած, Պրտ.

Պրնկնոտ, Մշ.

Ջաջուռ (միջին հայերեն բառ. «նորաբողբոջ բույս»)

Ջըֆթի մսացու, Սբ.

Տգման, Կր.//տռուզ, Ար. Ղրբ. Թբ. 2) «մեծ, խոշոր», 3) Ար. «մեջը լիքը»//տռզիկ,
Ար.

Տըտռիճ, Սկս.

Տկռան, Վն. «գեր և ուռած» (օր.՝ ոջիլ)

Տոնտոռլոզ, Պլ.//տոնտոռլոշ, Պլ.

Տոռճի, Ղրբ.//տոռճան, Ղրբ.//տոռճպան, Ղրբ. «հաստափոր»

Փափլիկ, Գրս.

Փըքսօ, Կր. փղքշ. «գիրուկ»

Փմփիխի, Խրբ.//փմփիտուկ, Խրբ. //փմփոռած, Ղրբ. «գեր և մազոտ»//փմփոն-
տած, Ղրբ. «յուղակալած»

Փշված, Բթն.

Փոքոշ, Դվ. «տգեղության աստիճանի գեր»
 Փորօք, Մլթ.//փորը բերնին, Պլ.//փորը յուղ կապած, Ար.
 Բյօք, Դդ. քրք. փխք. 1) «արմատ»//քօկօլ, 29. 9//քօկը, 187
 Բմբլոշ, Մշ.
 Բոստոլ, Դմշ. (երեսայի մասին)
 Բաշը քարին դրած, Դրք.
 101. ***ԳԵՐԻ**//գ'երի, Թբ.//գ'երի, Ալշ. Ախց. Խրք. Մշ. Սբ.//գ'երի, Ոգ.//կերի, Սլմ.
 //կ'երի, Կն.//կ'երը, Սկս.//գերեկ «թշվառ, խեղճ»
 Զար, Ալշ.
 Յեսիր, արաբ. քրք. Գրս. Կծ.
 102. ***ԳԻԺ** (պարսկ. گنج), տես **ՀԻՄԱՐ**
 103. **ԳԻՐԳ**, տես **ԳԵՐ**
 104. **ԳՇՈՒԾ**, տես **ԺԼՍ**
 105. ***ԳՈԼ**, Եր. Թբ.//գ ոլ, Սչվ. Ալշ. Մշ. Զդ. «ապակու վրայի շոգին»//գ'օլ, Ախց.
 Եր. Խրք. Կր. Սչվ. «ապակու վրայի շոգին»//գուօլ, 176 //գօլ, Պլ. (միայն *ամպզոլ*
 բառի մեջ)//գ'օլ, Սբ.//գ ոլ, Ոգ.//կօլ, Դմշ. «վառ»//կ'ոլ, Սկս. «տաք գոլորշի»//կ'ոլ,
 Կն. //կ'ոլի, 260//կոլ, 182//կօլ, Կծ. 13//ճոլ, 158 //գոլուկ, Մշ. Սվ. «մի քիչ տաք»//
 գօլշօղ, 153//քուլ, Տգր. //քօլ, Ոդ.// կ'իլանաք, 47//կ'ըլատաք, Զովդար//արեգոլ,
 Նն.//մատնագոլ//մընմակօլ, Արծշ.//մատնագուօլ, 176//քամագոլ, Կր. Բդի//քամ(ա)գոլ,
 Սբ. Կս. Ակն Խրք. Բդի Մրգ.
 Եղմ, Սչվ. (կազմված է *եղկ* բառից, որ շփոթված է *մեղմ* ձևի հետ)// էխք, Սկս. //
 յէխս', Սլմ. //յէխք', Ոգ. Կն. //յէղմ, Սչվ. //յէղկումեղկ, Ախց. //յէխկի, 260//եղկիկ, Խրք.
 «տաք օղ»//յէղգիգ, Սբ.//եղկ ու մեղկ, Ախց. Կր.//եղկումեղկ, Կր.//յէղկումեղկ, 75.
 185//յէխկը, 178
 Թըքուչի, Դրք. Գրս.// տաքուչի, Դրք.
 Իլըղ, Սկրկ. 82//ըլըխ, Թբ. 81. 13//ըլըմա, 165//իլիթմա, 14//նլնթմա, 14//լիլի-
 մար, 102 //հօլմըր, 104//հըլծլում, Փռկ. 6//հըլծլմա, 149
 Խառնուրթ, 27
 Խօվան, 142
 Հանդարտ, Թբ. (օր.՝ հանդարտ ջուր)
 Դնարար, 132
 Մարխօշ, 125
 Մարմանդ, 59//մարմախ, 53
 Մոլա, Դմշ.//մօլա, 39, 52, 187, 99//մօլաքուր, 59//մոլախմ, 13
 Տաք, 32//տըքըհօվ, 32 //մըրընատաք, 127
 Տըխպուկ, Ուրմ. «բորբոսած»
 106. **ԳՈՂ**//գ'օհ, Ախց. Եր. Սբ.//գ'օյի, Ակն.//գոհանակ, Թբ.//չուլգ'օհանք, Խրք.
 Աչքը բան տեսած, Եր. Նն. Պլ.//աչքը կուշտ, Կյուր. Նն. Պլ.
 Աշխարհից կուշտ, Ար.
 Լիասիրտ, Լ.
 Ռազի, Ար. Նբ. Թբ. Դրք. Մղր. Կր. Գմք. Դմշ. Կռգ. Զվր. Շմխ. Ազլ. Ուրմ. Բղշ.
 Բիրտը յուղով, բերանը ջրով, Խն.//սիրտը կալած, Դրք.
 Փորը կուշտ, կռնակը տաք, Ար.

107. **+ԳՈՂ**/ գող, Ալշ. Մշ. Ջղ. Յճն. //գօղ, Սբ.//գօղ, Ասլ. //գուղ, Թբ.//գ'ուղ, Ոգ.//գ'ուղ, Ձթ.//գ'ուղ, Ազլ. //գօղ, Նն. Պլ.//գօղ, Ախց. Ակն եր. Խրբ. Կր. Սչվ.//կօղ, Վժ.//կ'ող, Վն. Ղրբ.//կուղ, Վն.//կ'օղ, Ղրբ. Յմշ. Մկս. Շմխ.//կուղ, Մրղ. //կուղ, Սլմ. //քօղ, Ռդ.//քուղ, Տգր.

Աչքի սուրմա թոցնող, Ար. //աչքից մազ հանող, Ղզխ.
Աստծու գղակը ձեռքեն գողցող, Ղվ. «սարսափելի գող, ոչինչ չխնայող գող»
Բանալի, Սվ. «շատ ճարպիկ գող»//գող-բանալի, Սվ. «շատ ճարպիկ գող»
Թալանչի, Գրս. պարսկ. (պ. talan+ թրք. chi)
Ձեռքը ծուռ/ձեռնաքաշ, Ար.//ձեռքաշ, Մշ.//ձեռքքաշ, Մն.//ձեռնաքաշություն անող, եր.//ձեռքկախ/ ձեռքից քաշ, Ար. //ձեռքեն քաշ, Չն. // ցեռք դըփսուղ է, Տգր. (= ձեռքը դռնաբոս է)

Ղաչաղ, Գրս. թրք.

Մախաթը սուր, Վն. ծծկ.

Մուխաթ անող, Վն. ծծկ.

Մոր մանածը ծախող, Ար.

Յաղի, Ար. Թբ. Ղրբ.

Չքաք

Չվանե փախած, Պլ.

Պատկեր վայր բերող, Թբ.

Ջըրջ, Կր.

Սիբիրական, Թբ. Ղրբ.

Վասն ի վերուստ ընող, Պլ. կտկ.

Տռալ, Վն. 2) Մշ. Վն. «ծուլ», 3) Վն. «թագավոր»

108. **ԳՈՂՏՐ**, տես **ՍԻՐՈՒՆ**

109. **ԳՈՆՋ**, «խեղանդամ, հաշմանդամ, բորոտ, քոստ»//գ'ոնջ, Ջղ. «ածուխի խոշոր կտոր, որը դնում են քուրսու տակ»//գ'ոնջ գլուխ, Սբ.//գօնձօ, Ալշ. «խոշոր գլուխ ունեցող»//ջոջագլուխ, Վն. //կօճանակ'ըլօխ, Ղրբ.//խաստըկլօխ, Ուրմ.//շյու-դե մարդ' պտտուրե գլուխ, Վն. «մարմինը բարակ, գլուխը հաստ»
Գողի/գողեցուկ/գողեցվոր, Մշ.

Կոճոռ, Պլ.

Ղոնդո, Ախք. «խոշորակազմ, հաստափոր և հիմարագլուխ»

110. **ԳՈՇ**

Լքպուգ, Ուրմ.

Մազկարոտ, Լ.

Քոսա, Ար.

111. **ԳՈՒ**, տես **ՉՊԱՐՏ**

112. **ԳՈՒՈՂ**, «խրոխտ, հպարտ»//գ'ոռղ, Մշ.//գ'ոռզ, Ախց. Կր. եր. Ջղ.//գ'ուռզ, Ձթ.//գուռուզ, Նն.//գորոզ, Թբ.//գ օրոզ, Յճն.//գօռեջ, Տգր.//կռօզ, Ղրբ. Շմխ.//քօռօզ, Ռդ. Տգր.

Ագին խոր թաղած, Ղրբ. //ագին ցից, Ղրբ.//ագին խլըվըզտ, Ղրբ.

Աժնելիք երկու փարա, գինք դրած տույնի (աշխարհի) պարա (համահավասար), Ալշ.

Ակլեզ-պկլեզ, Նն. «պարծենկոտ»

Աղանձ ուտող մուկ, Վղշ. Բլն. Մշ. Ալշ. Լ.

Ամփրոդական, Պլ. Ռդ.//անփարդական, Ակն//անփանդանան, Տգր.//ամբարդը-
վան, ՆՆ (Ղվ. «շատ մեծ, վիթխարի», Եվդ. «կոշտ, անկիրթ»)//անբ'այդավոն,
Հճն.//ամբարտական, Ալշ. Ախց. Կր.//ամպարտական, Մշ. Ոգ.//ամբարդական,
Շմխ.//ամբարդական, Սչվ.//ամբարտանական, Եր.//ամպառտական, Մրդ. Սլմ. Վն.
//ամփարդական, Խրբ. ՆՆ.//ամբարդական, Սբ.//ամփարդական, Ասլ.//անփանդան-
վան, Տգր.

Անյուլագեջան//անյուլագեդան, Շլ.//անյուլագյալմագ, Կր.

Անծկոտոր

Ապրեշուն գործողին չհավնող կտավ գործող, Թբ.

Առակչառակ, Վն.

Առուն չթռած, իրեն գովացող, Աստ. Կլպ.

Աստընուն Աստո խանջող, Ալշ.//«սուրբ Աստվածն» ալ մոռցած, Ղլթ. Վն.

Արա-թարա, Վն.

Բանծր տեղ ի ծեռ թալող՝ ծգող, Մշ. //պանցր քինթ, Քսբ.//պանցրահավան,
Վն.//պինչը վեր քաշած//քիթը բարծր, Ար.//քթըբեծր, Մղր.//քիթը տնկած//քիթը ցից-
ցից//քիթը ցից, Ար.//քեթը ցեց, Ղրբ.//քիթը երկայն, Պլ.//քիթը մեծ, Պլ. Հմշ.//մեծ
քիթ//քիթը վեր, ընդհ.//սիրտը մեծն, Սբ. //փուչիկը մեծ, Ար.

Գ'առ, Կրծ. Տվշ. Գրս.

Գիռըվաչի, Գրս.

Գմռած, Վն.

Գռեխի պարկ, Ազա

Գուգուռուկ, Մշ.

Երկնքից աստղեր վայր բերող, Ղրբ.

Թառիկ-թառիկ քելող, խավու փառիկ չաժող, Մկս.

Թևին տվող, Եր. //թևերուն տակ ծմերուկ չպարտկող, Զ. //թև չհանած, թառ
թռնող, Աշտ.

Թըղլան-փըղլան, Տգր.

Ինծանից էլած, ինծ լող սորվացնող, Վդպ. Թբ. Շիր. Բլխ. Վն. Ալշ. Սլմ. ԿՄ. Հթ.
Ինքը չկա թիզ ու կես, արարմունքը՝ գագ ու կես, Վդրշ. Շիր. Թբ. Վն. Աշտ. //ին-
քը պգտիկ, լեզուն մեծն, Պլ. Թբ.//ինքը պգտիկ, կիծը (խայթ) մեծ, Ախց.

Իշից վեր ընկած, «չոշ-չոշը» չկտրած, Աշտ. Շիր. Թբ. Պլ. Տրպ. Եվդ.

Իր գլուխը կապել չկարողացող, հարսանիքին հարսի գլուխը կապող, Աշտ.
Թբ. Շիր. Բլխ. Տվկ. Ախց.

Լոպպագ, Ախց. Եր. Ղրբ.

Լողվա, Գրս. արաբ. «պարապ խոսող, զրախոս»

Խորոզ չելած՝ կանջող, Հգ.

Խօշ, Վծ. պարսկ.

Ծանդր-ծընդրմեծ, Ղրբ. Կր.//ծանր-ծանդրմեծ, Ղրբ.

Կա ալ նե ինք է, չկա ալ նե, ԿՄ.

Կանիուտ, Սկս.

Կաղ էշով քարվան խառնվող, Վդշ. Աշտ. Աստ. Բլն. Շիր. Ախց. Պլ. 382

Կատու չեղած՝ մուկ թռնող, Կյուր.

Կծեպից դուս էկած, կծեպին հավան չկեցած, Աստ. ՀՆ.//հավկիթեն էլած, զհավ-
կիթ չհավնող, Խճ. Խլթ. Վն. //քաստանից դուս էկած, կծեպին չհավնող, Շիր.

Կնտած, ՆՆ.

Կոկոզ, Այնթ.

•

Կոտին քրոջ կոտինգ էլած կոտ կիրիրա (կրիա), 453. Տրպ. Ղթ.

Կովի առաջն ընկած հորթ, Վղշ. Շիր. Ղրդ. Աշտ.

Կուկուռիկ, Աղթ.//կոկոռ-կոկոռ, Պլ.

Կոմկտան, Սվ. (= գովկտան)

Դպարտ, Ախց. Կր. //խպառտ, Մրդ. Ոգ. Ջղ. Սլմ. Վն. //խնպարտ, Մկս. //խպառտ,

Եր. Ազլ.//հբարդ, Ալշ. Խրթ. Մշ. Ռդ. Ասլ. //հբատ*, Ասլ. //հաբարդ, Սզվ.//հաբարթ, ՆՆ.//հրմբարդ, ՆՆ. Շմխ.//հբայդ, Յմշ.//հմբարտ, Տղ. //հրմպարտ, Թթ.//հաբուրդ, Սվ.

Դազնելու շոր չունեցող, ֆայտոնով գնացող, Շիր.

Դայրը՝ սոխ, մայրը սխտոր, իմքը կանաչ գխտոր, Պլ. Սլմ.

Դավ չեկած, թառ թռնող, Վղպ. Աշտ. Վն. Շտխ. Մշ. Սլմ.//հավ չեղած, հավկիթ ածող, Բլխ.// դազու հավկիթ ածող թագա հավ, Ալշ.//երկաթե ձու ածող նոր հավ, Վղշ. Շիր. Թթ. Ղրթ. Զգր.

Դուռուբուռ//հուռն

Ջնել չգիտցող, մկրատը ձեռքեն չձգող, Տրպ.

Չողու ծերով վարող դնչին չհասնող, Եր.

Դազտաղիեն (լեռան անուն) ջուր խմող, Տրպ. ԶՆ.

ճաքված, Ղրթ. Գրս. Գխտ. (մարդկանց, կանանց տրվող) //ճաքի-տըրաքի, Գրս.//ճաքիտըրաքի, Ղրթ. «ճոխաբար շարժվող տիկիներ»

Մեծասիրտ, Եր.//մեծախոսիկ, Պլ.//մեծ բերան, Ար.//մեգբերան, Երգ.//մինձ մեռուզ, Տգր. //մեծ սրտի տեր, մաւ՝ «մեծահոգի», Ար. //մեծսիրտ, ՆՆ. Պլ.//մեծսրտանի, Թթ. //մեմծ ձեն տվող դատարկ կարաս, Շիր. Թթ. Ղրթ. Թթ. // մեծ երազ տենող պուճուր մարդ, Բրչ. Թթ. Ղրթ. Աստ. Շիր. Վղշ. Աշտ. Տրպ. //մամր տրեխով, մեծ ռեխով, Լ.

Մեկ էշով քարվանձուքեն էնող, Ալշ.//մեկ եզնով քարվանի մեջ մտնող, Վղշ. //քոռ էշով քերվան խառնված, Պլ.

Մուկ չեղած՝ դղում ծակող, Քղի//արոճ անող մուկ, Աշտ. Շիր. Վն.

Նըփերթ, Գնծ. «աղքատ հպարտ»

Ոտքը չարուխ չունեցող, գլուխը վարդ շարող, Բլխ. //անձին շապիկ չունեցող, գլուխը վարդ դնող, Ախց. //ոտքը շատ բարձր տեղ դնող, Ար. //նոր ոտքի էլած, ռեյվանի (արագընթաց ծիու վարդ) քալել ուզող, Քղի

Որդնած, Ազա

Չհաշտ, Ուրմ. //չմարդահավան, Վն.//ոչ մարդանման, ոչ մարդահավան, Բլխ. Շիր. Վն. Ալշ.

Պարծենկոտ, Արթ. Ար. Եվդ. Պլ. Սզվ.//պարծուկ, Պլ.

Պըզըկալած, Շլ.

Սալամ, Մշ. գործածական է միայն *սալամ-կաքվու պես ման կիզա*.

Սոսուռ, Ամս.

Սրտամեծ, Գնծ.//սիրտը դեմեն (ուղտ) չվերցնող, մալը՝ խորոզը, Տրպ.

Սունապոյով, Խրթ.

Սուջա, Ուրմ.

Սուտ Քրիստոս, Թթ.

Սուրբ սրբոց, Պլ. ծղր.

Սինամ հավքի պես քելոդ ազոավ, Բլխ.

Վարը մտած, վերը խոսող, Բլխ.

Վզան

Վըրվարուտ, Գրս.

Տինկոզ//տնկոզ

Տունը գդալ մը թան չունեցող, սյուալի-սյուսլի (պճնված) մեյտան ելլող, Տրպ.
//տունը թան ու փոշի չունեցող, գլուխը կարմիր փուշի կապող, Ալշ. //տունը հաց
ու փոշի չունեցող, գլուխը արապու փուշի կապած, Բլխ. //տունը տաք ապուր չու-
նեցող, դրսում աքապուր (կոտրատվելով) քելող, Ալշ. Շիր. //տունը պուլղուր ա-
պուր չունեցող, ապըր-գուպուռ (ամբարտաժան) պտտող, Յդկ. //տունը թանջուր
չունեցող, հետին չանջուր (ծոպի պես գարդ) կապող, Բլխ. Ախց. Խտջ. Ակն//տունը
խմելու թան չունեցող, ոտքի ճանապարհը ձիով գնացող, Բլխ.

Ցած տալեն (ճյուղ) թուք չուտող, Պլ. Արք.

Ունծկուտոր, Վն.

Ուշունց տվող, Լ.//ռւշունցատու, Գրս.

Ուռեցած, Արք. Պլ.//ուռված-փքված, Խրք. //ուռած տռռոն, Դրք.

Փշած տիկ, Ար.

Փռփռան, Դրք.//փրփրալի, Թք.

Փօթի, Գրս. (իբրև լօթի-ի կրկնավ.)

Քաք չեղած՝ աթար դարծող, Ախց. Վդպ.

Քեռթիկ, Նն.

Քըլընգնը, Գրս. պարսկ. թրք. փխք.

Քիթը տնգած, Ար.//մեծքիթ, Նն.//քիթը բարծր, Ար.//քիթը երկայն, Պլ. //երկայն
քիթ, Պլ.//քիթը ունքերից բարծրացրած, Դրք.

Քոթոս, Մն. //կոթլոս «հպարտ և չարասիրտ»

Քոնքորոզ //քոնքոռոզ, Շիր. //քոռքոռ-քոքոռ, Պլ.

Ք'ռիչի, Գրս. թրք.

113. **ԳՈՍ**, «դալարությունը կորցրած, չոր» (մարմնի անդամների և ծառերի
մասին), փայտ էլած, Ախց.

114. **ԳՈՐՇ**

Բօզ, Գրս. Լ. Վծ. թրք. // պոզ, Ամս. Ջվխ. Խրք. Ալշ. Վն.//բօզանմուշ

Գ'օզի, Գրս. թրք. (մոխրագույն ձիու մասին)

Ջոն, Վն.

Ք'ռլըռանգ, Վծ.

115 **ԳՈՒԼ**, տես **ԲՈՒԹ**

116. ***ԳՈՒՆԴ** (պիլ. gund), տես **ԿԼՈՐ**

117. ***ԴԱԺԱՆ**, պարսկ. دانه — «թու, դաժանաբար, ցասկոտ, ահարկու,
տրտում, տխուր» (թարշանյալ, խորշոմյալ բառից)/դաժան-տաճիկ, Պլ. միայն այս
դարձվածով, որ ածական է և նշ.՝ «դաժանաբար»

Անխղճմտանք, Դզխ. Դրք. Նն. Թք.

Աչքի լույսիցը պեծ ու կրակ վայր թափող, Դզխ. //աչքը միս-արյուն դառած,
Խրք. (կատաղած ցուլի մասին) //աչքը մուք կոխած, Նն.

Առնակավոր, ՆԲ (կատաղի շան մասին)

Աստված չունեցող, Ախց. Պլ.//աստծուց չվախեցող, Դլթ. Շիր. Ալշ. Բլխ. //աս-
տուծո կրակ, Եր. Պլ.//աստծո պատիժ, Դզխ. Պլ. Դրք. Ար.

Արյունախում, Ար. Վճ./արենխում, Եր./արնախում, Ղրբ./արյունխմուկ, Ապր.
Բլ./ըրնախում, Գրս./ըռնախում, Գրս./արյունքերան/արյունքռած, Պլ. Վճ./ա-
րյունխռած, Վճ./արյունկեր, Եր. Ղգխ./արյունտեր, Խրբ. Պլ./արենտեր, Եր./ար-
նատեր, Ղգխ. Ղրբ./արյունը արյունով լվացող, Ղգխ./արյունը գլուխը թռած, Եր.
Վճ./արյունը գլուխը ցատկած, Պլ. //արենպարտ, Եր.

Բենուրվաթ, Շռթ.

Բռակալ, Ար.

Գայլ գազան դառած, ՆՆ.

Գ'ավճուր, արաբ. թրք. Գրս.

Գործարան, Պլ. ծծկ. (ուղիղ իմաստը՝ «արտաքնոց». հատկապես գործածվում
է հին սերնդի մոլեռանդ թուրքերին բնորոշելիս)/հարկավոր, Պլ. փխբ. արհմ.
(իբրև թարգմանություն տճկ. քենեֆ՝ *արտաքնոց* բառի)/քաքանոց, Պլ. ծծկ.

1) «արտաքնոց» (մոլեռանդ թուրքերի մասին ասվող)

Եզը քաշող, տակին հորթ ման եկող, Եր.

Երեսը ժանգոտ, Եր.

Թիթխոտ, Վճ.

Թունդ, Գրս. Եր. Ղգխ. Ղրբ. Ջդ. Թբ./ թնդված, Եր.

Թուրք, Ար. 2) ՆՆ. «համառ, ստահակ», 3) Պլ. «բռի»// թորք. Ղրբ. փխբ.

Ժանտեռք, Վճ. «դեմքի դաժանություն, թթվածություն»

Կնյխնի ջուր խմուկ, ՆԲ.

Կաշի քերթող, Կր.

Կըռապաշտ, Ուրմ. փխբ. նաև՝ «ժլատ»// քար կռապաշտ, Մշ.

Կծու սխտոր, Եր.

Հավալլու, Գրս.

Հիրսծտ, Գրս. //հրսոտ, Գրս.

Հոգեհան, Եր. Թբ./հոգեառ, Եր. Ղգխ. Պլ./հոգեհանիկ, Վճ./հետին բանիկ, հո-
գեհանիկ, Վճ. // հոգին անծղան պատուհանը դրած, Վճ./հոգին սատանին ծա-
խած, Ար. Թբ. //անհոգի, Եր. ՆՆ. Թբ. //փորու մեջ հոգու նմուշ չունեցող, Մշ./անջի-
գ'ար, Գրս.

Մատից փուշ չհանող, Աշտ.

Յիփվան արծըճումը լիղցնող, Թբ.

Յոթ ծովեմեն դուրս ընկած, Կր. Կյուր. Եվդ.

Նահանջ, Ար.

Նեմրուտ, Մշ.

Շունիկ, Ադն. «բռնավոր և անգութ մարդ»

Ոսկոր ծակող, Հզր.

Չաթին, Ուրմ. թրք.

Չորամահակ//չորքար, Մլթ.

Պառպառ, Ամս. Ար.

Պատիժ-պատուհաս, Պլ. //պատիժ ու կրակ, Թբ.

Ջալլադ, Ղրբ. Ուրմ. փխբ. «ղահիճ»//ջալլաթ, Ար. Թբ. Բրջ. Մնգ. Բղշ./ջալլատ,
Ալշ. //ջալադ, Սս. Վճ. Սկս. Մնգ./ջանլաթ, Ար. Ղրբ. Շիր. //ջելլադ, ՆՆ.

Ջինդար, Լ. Պպ. //ջիները բռնած, Շմխ./ջիները հավաքված, Շմխ./ջիները ե-
կած, Ղրբ./ջիները կլոխա տըված, Ուրմ.

Ջուրը դառը, Ազա

Սեվսիրտ, Երզ./սիրտ ուտող, Ար./սիրտը պինդ, Ար. //սիրտը քար, Պլ. Ար. //սիրտը քար դառած, Ար./սիրտը քար ընկած, Դրբ./սիրտը քարացած, Ար./քարասը՞րտ, Շմխ./ քար սիրտ, ընդհ./ քուրսիրդ, Ավ.

Վայրընի, Ասլ./վայրենի, Խրբ./վրինի, Դրբ./վրունի, Գնծ./վիրած, Գնծ. «կատաղած»/վիրու Ղզխ. «վայրի»/վերի, Ալշ. Մշ. Վն. Թբ. Գրս./վերունի, Ազլ. Շոթ./վերու, Ազլ. Շոթ. Բլ./վիրունի, Ազլ. Շոթ./վիրու, Ազլ. Շոթ./ իվիրի, Դրբ. //իվերի, Գրս.

Տաճիկ կտրած, Պլ. //տաճիկ երես, Պլ. «դժնյա կերպարանքով»

Տըժար, 121. (*տըժար շուճ*=կատաղած. *տըժար ը* = անծնուն է)

Տղան մամուն փորեն հանող, Զգր.

Տոճան, Եվդ. (Պոլսում ոմանք համարում են *դրուժան* բառի տարբերակ), 2) Սվ. «չար, անհանգիստ երեխա», 3) Սն. Պլ. «վատ ածական, որ տրվում է միայն հույներին» (օր.՝ *տոճան հոռոմներ*)

Քոլրդ, փխբ. Գրս.

Քաջ, Խտջ.

Ք'աֆուր, Ազն./ք'նփուր, արաբ. Գրս.

Օծփոր, Մշ./օծնփոր, Շլ./օծի կծած, Ար. Ղզխ./օծ կծած, Դրբ./օծի փուշ

118. ***ԴԱԼԱՐ** (դալ+ար հնիս. *dhel* արմատից)/դալար, Ալշ. Ախց. Եր. Մշ. Ջղ. Խրբ. Սբ. (Ասլ. «կանաչեղեն»)/դ'ալար, Ոզ./դալոյ, Ջթ./դ'ալոր, Ջթ./դալար, Ար. //թալար, Պլ. Ռդ. (գործածական են միայն մի քանի ասությանց մեջ՝ *ծեռքդ դալա՛ր*, *ծայնդ դալա՛ր*)/տու'ալար, Մկս. Սլմ. Վն./տալար, Դվ. «կայտառ»

Բղբուն, Մշ. «մանր»

Դմշխի, Մշկ. Մշ. //թմշխի

Կանաչուն, Ար. (օրինակ՝ *կանաչուն ծաղիկ*) //կանաչկոտ, Դրբ. Պլ. (այգի, վայր) //կանչոտ, Մշ.

Հերվնեկ մորճիկ, Խրբ. փխբ.

Նորչ//մորչ//նորչի, Թբ.

Շահ, փխբ. «խաղողի որթի նոր ծլած մատ»

Քյծրփա, Զդ. թրք.

119. ***ԴԱԼՈՒԿ**

Բբռած, Մլկ. «հիվանդագին, գունատ կամ կանաչած դեմք»

Գուղծ, Ջթ.

Գունտ, Պլ.

Երեսը պատի ծեփ շինած/երեսի գույնը ճերմակ թան, Ախց./պատ դառած, Պլ./պատի ծեփ դառած, Ար./ռանգ թալուկ, Մշ. Մկս./ռանգը թռած/ռանգսըզ, Ջվխ. // սպիտակ քաթան դառած, Ար.

Ժիպակ, Վն.

Խունացած, Եր. Դրբ. Թբ. (զլխարկ, գոգնոց, շատ լվանալուց կամ արևից գույնը գցած) //խունի, Ղզխ.

Մասունք կտրած, Մն. (հուզմունքից)

Պայղուն, Ամս. Սբ.

Պլնկած, Ջվխ. Խրբ.

Սկռած, ՆՋ.

Սռիճ, Պպ.

Տկլած, Մն. «դեղնած և հիվանդոտ»

120. **ԴԱՆԴԱԴ**, դանդաղ, Եր.//դանդախ, Մշ.//դանդող/դանդող, Զճն.

Անշահ, Խրբ. բզմատ.

Գագոշ, Վն. 1) «ծույլ», 2) «խենթ»

Թինթիլիկ, Խրբ. «դանդաղաշարժ»

Ժիշտ, «դանդաղաշարժ»

Ծանրըվոռ, Պլ.//ծանր-ծրարոց, Պլ.

Կակ, Մշտ. «ծանրաշարժ»

Կամկար, Ուրմ. Ալշ. Բգ. Մշ.

Կըցմած, Նն.

Կուրկուր, Պլ.

Մըզմըզ, Եվդ. Ղրբ. Պլ. 1) «դանդաղաշարժ», 2) Ախց. Վն. «կծծի», 3) Ղրբ. «կա-կազ»

Մուլուլ-շուլուլ, Գրս.

Յայամ, Բս.

Յավաշ, Վծ. Ար. Կր. թրք.

Ջանջալ, Ղզխ. թրք.

Սիմ-սիմ//սիմսիմ, Ղրբ. Գրս.

Տերտերի դրկելու, Պլ. ծղր. «ծանրաքայլ» (տերտերի մոտ ուղարկված անձը պետք է արագաքայլ լինի, որպեսզի մահամերձի համար հաղորդություն հասցնի)

Տըռտըռ, Ասլ. //դռռըռ, Կր.

Տընտըն, Պլ. «դանդաղաշարժ»

Քըցմած

Քըթիկ-քըթիկ, Պլ.

121. **ԴԱՌՆ**/դառն, Կր. Ջղ.//դառը, Եր.//դառ, Ալշ. Ախց. Մշ. Ոգ. 189//դառը,

Թբ.//դծնը, Ազլ.//դըժժնը, Կրճ.//տառնը, 178 //տառն, Մկս. Մրդ. Վն.//տառը,

Վծ.//տառնը, Շմխ.//դառնակողինձ, Վն. (դառը կորիզ ունեցող ծիրանի, պտղի մա-

սին)/դառնիճ, Ալշ. Լ. Մշ.//դառինչ, Չն.//թթու-դառինճ, Չրս. «խնձոր, որ և՛ դառն է, և՛ թթու»//դառ լեղի, 3. 56// տառնաղու, Քսբ.//տառը- մըլըրդի, Քսբ. 77//տառնաժաժ,

Ազն. «դառնավուն»//տառնըկոճ, Ուրմ. (դառը կորիզ ունեցողների մասին)

Աղու, Գրս.//աղի-լեղի, Նն. Պլ.//աղու-լըղի, Շմխ.//աղու-լըղէ, 3. 84. 166// ա-ղըշնայ, Խ. 2//աղատ-աղատ, Ղզխ. Ղրբ.

Ջահրումար, պարսկ. (պարսկ. جَاهِ رُومِ + ارمه) //զահրիմար //զիհիար, 102. 4

Ջափարան, արաբ. zaferan Գրս.

Իթի, թրք. Գրս.

Լեղի, Վն. //լեղին, Ջղ. //լեղէ, Ոգ.//լեղի, Ազլ. Ալշ. Ախց. Ակն Ղրբ. Գրս. Եր. Խրբ.

Կր. Զճն. Զնշ. Մշ. Նն. Պլ. Ոգ. Սլմ. Սլվ. Տգր. 187//լեղը, Ջթ. //լեղի, Ասլ. //լանդի,

Աբ.//լիդի, Թբ.//ծղո, Մրդ. //լեղու, Մրդ. //լեղը, Մկս. //լըղէ, Ղրբ. նաև՝ «լեղապարկ,

մաղձ»//լեղի դառն, Խրբ.// լըղի, Վծ. Շմխ. գոյական //լեղունցք – «լեղի» գոյա-

կան//լեղի մարխ, Չն. «խիստ դառն»//լեղի-անուշ, Բս. (խնձորի մասին, խնձորի

տեսակ, որ և քաղցր է, և՛ դառը) //լեղվոթա, Ախց. «դառն և կծու»// ծոխ լեղի, Ղրբ.

«սաստիկ դառն»

Խակ, Թբ. 2) փխբ. «ամփոթծ»

Խըտուտ, Մկս.//խըղուղ, 121. 5
 Կծիկ, Վն. (վիրավորական խոսք)
 Մխկուկ, Վն. «բոբբոսնելով դառն համ ստացած» (օր.՝ մխկուկ կաղիմ)
 Յաղու, Ար. Թբ. Շիր. փխբ. «թույն»
 Չար, Խտջ. Հմշ.
 Տիրմիթ, Հմշ. Տրպ. «սունկի տեսակ»
 Օծի Եղի//օծի փոր, Ար.
 122. **ԴԱՏԱՐԿ**//դարտակ, Ախց. Եր. Կր.//դարտակ, Ոգ.//դարդակ, Թբ.//դարդակ, Մշ.//դարդագ, Նն.//դարագ, Սբ. Ասլ.//դարդայ, Ասլ.//դառդագ, Ալշ.//դառդակ, Ջղ.//դառդակ, Ջղ.//դանդանկ, Ազլ.//դարդագ, Ակն//դայդագ, Ակն//դէռտակ, Կրճ.//թարդակ, Ռղ.//թարդանգ, Տգր.// տանդանգ, Վծ. //տարտանկ, Գրս.//տարտանկ, Սլմ.// տարտանգ, Շմխ. //տառտակ, Մկս. Վն.//տէրտակ, Ղրբ.//տայդագ, Հմշ. //հանդանկ, Մրղ.//դակ-դատարկ
 Ամբախ-զամբախ, Ար. //աբուզամբաղ, Կր. նաև՝ «անմիտ»
 Բօշ, Կր.
 Ջախերա-ախերա, Մշ.
 Թեփուր, Խն. Հմշ. Ղրբ.//թեփիր, Այնթ.//տեփուր, Ակն Եր. Խտջ. Խրբ. Սբ. Թբ.//տափուրիկ, Ջղ. «ափսե»
 Խոռ
 Խոշակ
 Հանց, Բլ.
 Չռռատ, Թբ. //լվացած ձեռներով, Եր. (մարդու մասին)
 Մեջը փուչ
 Չարանդ
 Չրթի-վիրթի, Ղրբ. «պարապ խոսք»
 Պառատա
 Պաս-պարապ, Պլ.
 Պընգըլ, Կրճ. Կքվ.
 Ջուրի ձայն, Պրտ. Տրն. (խոսքի մասին) //ճիրանած ճեղագ, Հղ.
 Սպլարան, Ղրբ. «դատարկ, անկուտի, բան չունեցող»
 Վեր-վեր, Եր. «անմիտ խոսք»
 Տըռըլդի, Կր. նաև՝ «անմիտ»//տըռտըռ, Արբ. //ղըռըռ, Մշ. «անմիտ»//տըռտըռտուկ, Ախց. «անմիտ խոսք»
 Ուրուն-պուրուն
 Փարփուտ
 Փըռտուկ, Մշ.
 Փըստ, Եր. «պարապ, անհաջող»//փուստ, Թբ.
 Փուշ, Տգր.
 123. **ԴԵՂԻՆ**//դեղին, Եր. Ջղ.//դեղին, Ազլ. Նն. Պլ.//դեղին, Ալշ. Ախց. Ակն Խրբ. Կր. Հճն. Մշ. Սբ. Սչվ.//դէղին, Ասլ.//դեղն, Ջթ.//դեղն, Ոգ.//դիղին, Թբ.//թեղին, Ռղ. Տգր.//հեղն, Ղրբ.//տեղին, Սլմ. Վն.//տեղին, Գրս. Հմշ. Մկս. Մրղ. Շմխ.//դեղինկեկ, Պլ. «բավական դեղին»//դեղինփառ, Պլ. «դեղնորակ, մի քիչ դեղին»//դեղնավուն, Ղրբ. Վն. (դեղնորակ, մի քիչ դեղին)//դեղընլա, Սվ. «քիչ դեղին»//դեղնուկ, Մշ. «դեղնորակ, մի քիչ դեղին»//դիղնօգ, Սվ.//դեփ-դեղին, Արբ. Պլ. «բուրուվին դե-

ղին»//տեղեն-խօնգ, Հր. «շատ դեղին»//տեղնամուշ//տեղնեղ, Հմշ. «դեղնավուն»//
տըղնըկանանչ, Գրս. «դեղին ու կանաչ»//տըղնըկարմիր, Գրս. «դեղին ու կարմիր»
Զառ, պարսկ. փխբ. zar «ոսկի»//զանդանվ, Ազն. «կանաչավուն դեղին»

Զմշկենի, Գմծ. «դեղին, անկորիզ, հաստ կեղևով ուտելու հատուկ խաղողի տե-
սակ»

Սարի, Վն.

Տռվարդ, Սբ. «դեղին վարդ»

124. **+ԴԵՂԶԱՆ**, տես **ՇԵԿ**

125. **ԴԺԽԵՄ**, տես **ԴԱԺԱՆ**

126. **ԴԺՆԴԱԿ**, տես **ԴԱԺԱՆ**

127. **ԴԺՆԻ**, տես **ԴԱԺԱՆ**

128***ԴԺՊԻՅ**, «տիպ»

Տաղտամ

129. ***ԴԺՎԱՐ**//դժվար, Ախց. Կր.//դժվար, Ոգ.//դժար, Թբ. Նն.//դժար, Եր. Ջղ.

Սշ.//դժար, Ակն Խրբ. Սբ. Ալշ. Լհ. Հնգ. Աչվ.//դժար, Նն. Հվր.//դժոյ, Ձթ.//դժոր.
Զթ.//դժօր, Ազլ.//դժվար, Սլմ.//դիժեր, Կրճ.//թըժվար, Տգր.//տիժուոր, Քսբ.//տըժ-
վար, Սկս.//տըժար, Գրս. Սլմ.//տիժար, Մրդ. Շմխ.//տըժեր, Դրբ.//դժվարատամ, Եր.

Բըռի, Հմշ. (ճանապարհի մասին. *ճամբան բռի է, չես կարող երթալ*), 2) Նն.
«նագույն, դժվարահամ»

Զոռ

Խիփաթավոր, Թբ.

Խորթ մոր կորեկ, Կյուր. «դժվար գործ»

Յաման, Ար. Դրբ. Հվ. Շիր. Զվխ. Վն.

Զաթին, Սշ.//չաթին, Կր.

Զխինդ, Խտջ.

Փաթերակավոր, Թբ. «վտանգալից, փորձանալից»

Քարով կարկուտով ճարած, Դրբ.

130. **ԴԻՆՁ**

Անհոգ (գրական լեզվին բնորոշ բառ, որ Աճառյանը նշում է որպես բարբառա-
յին) //անհոգ-ադորք, Ադն.

Անհուշ, Սկս. 2) «խենթ», 3) «նվաղ»

Աստված աղունն աղացած, Եր.

Իշի անգաջումը քնած, Վղպ. Շիր.// ուղտի ականջումը քնած, Վղպ.

Հագար ճորով, Վն.//ճորով-ճորով, Նն.//ճորով/մորով, Նն.

Հացը եփված, կաթան խեթված, Տրն.//հացն եփուկ, գաթան մխշուկ, Ք.

Նա առնեն առնե կա, նա դե փառին, Բղզլ.

Նա հռին է, նա դռին, ՆՁ.

Տնկա, Մն.

131. **ԴՅՈՒՐ(ԻՆ)**, տես **ՀԵՇՏ**

132. **ԴՄԲՈ**, տես **ՀԻՄԱՐ**

133. **-ԴՈՂԴՈՋ**

134. **ԴՈՒՅՁՆ**, տես **ՔԻՉ**

135. **ԵՂԿ**, տես **ԳՈԼ**

136. **+ԵՐԵՐ**//երերմընի, Կր.

Ամեն բարև տվողը իրեն բարեկամ կարծող, Տրպ.//ամեն դայդի տակ պարող,
Աշտ.

Անբնավոր, Կր. «անսկզբունք բնավորությամբ»

Ավագի վրա գրած//ավագի վրա սարքած

Բաղնիք էրթալիս խուռնան (խողովակ) հավնող, հարսնիք էրթալիս՝ զուռնան, Նխ.

Ձոլ-զոլ «փոփոխամիտ»

Թմբիի (օխլամուրի) տերևի պես միշտ դարձող, ԿՄ. (փոփոխամիտ, անկայուն
մարդու մասին)

Թռռարև, Ղրբ. փխբ. (թռռարև) «մեկ լավ, մեկ վատ խոսող» 2) «տխուր-
տրտուն» (բուն իմաստը՝ անծրև և արև, փոփոխական եղանակ)

Թքած-կպցրած, Ար.

Ժաժկան, Եր.

Իշին նստի՝ իշավուր, ծիուն նստի՝ ծիավուր, Թբ.

Իքի տինտեն ավարա, Ադբ. «փոփոխամիտ»

Խըլվըլան, Ուրմ.

Խելքը տոպրակած, Տրմ.

Խըպլիկ, Խրբ.

Խոսքի եկող, Նն. Պլ.

Կացրկան, Ուրմ.

Համ նալին տվող, համ մեխին, Ար.//համ նալին զարնող, համ մեխին, Մշ.//համ
նալին թխող, համ մեխին, Ղրբ.//նալին էլ խփող, մեխին էլ//համ տաք փչող, համ
պաղ, Վդպ. Ղրբ.

Սիտք՝ն ունեցող, հազար ալ՝ խելք, ԿՄ.

Մատը խիար ասողին աղը առնող, վազող, Շիր. Ախց.

Մարտին հավան (եղանակ), Արբ. Քդի Կյուր.

Մորթուլոգ, Ադբ. «փոփոխամիտ»

Որտեղ զուռնա, ինք պար բռնող, Աշտ. //որի սելին նստող, նրա հորովելը կան-
չող, Աշտ. Շիր. Բլխ. Ախց. Նխ.//ուս կոմշին (սերկկիլ) ուտող, նրա գոմշին քշող,
Վդպ. Թբ. //որ կեմին (նավ) մտնող, ամոր դափտանը (նավավար) գովացող, Տրպ.

Ձուրը տեսնելիս ծուկ դարձող, կատուն տեսնելիս մուկ դարձող, Տրպ. Կյուր.
Եվդ. Մրդ. //ջրի վրայի ճմճուղ, Ակմ

Սընգսընգան, Գրս.

Սիաթ սիաթին սազ չեկող, Շիր.

Սըռու խոտ, Ղրբ. «անկայուն»

Տարբեր, Ղրբ. «մեկ խելք, մեկ խենթ»//տարուբեր, Պլ. «շարժուն, տատան-
վող»

Տանտողիկ

Տուտուց-տուտուց (հիմար) կարմիր կտուց, համ պասուց ու համ ուտիսուց, Թբ.

Տմբահան իլած, Ղրբ. «տեղից շարժված»

Քչամանը մոտիկ, Ազլ. Ժժկ. «անհամբեր, խոսք չպահող, բացբերան»

Օխլամուրի (ծառատեսակ) տերև, ԿՄ.

Օրորան, Վն.

137. **ԵՐԵՑ**

Մեծավոր, Աստ. Աշ. Ախց. Արճ.//մեծվոր, Եր. Երգ. Լ. Ղզխ. Ղրբ. Մկս. Նն. Պլ.

Ձղ. Սս. Վն. Տգր. Թբ.

Սպիտակ-մորուք, Մշ. «տան մեծը, նահապետը»

Քոչ, Ոգ. ծծկ. «մեծ, աղպ. իշխանավոր»
 138. **ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ** [պիլ. retaksard] «պատանիի և չափահասի մեջտեղը, երիտասարդական տարիքով»
 Աղվամազը երեսին, Ար.
 Անթետակը հավկիթ խաշող, Մշ.
 Լդտոր, Ախց. 2) «սրիկա»
 Լպուզ, Թբ.
 Խորթ, Խն. Մշ. 2) Սս. «քաջ»
 Ծաղիկ-ծաղիկ, Ար.
 Կանաչ-կտրիժ, Պլ. Վն. //կտրիժվոր, Զնգ. Ոմ.//գըղրիջ, Սչվ. Լհ. //կանաչուկ, Խրբ.//կանաչ արև, Պլ. Վն.//չոզարեվ, Շիր. Վն.//չրզարև, Պպ. «կյանք չտեսած»//կարճարև, Խրբ.
 Զասած, Դրբ. Պլ. Ար. //հասած-բսած, Դրբ.// նշանի հասած, Դրբ.
 Յաշ, Նն.
 Պապ-պապ, Սբ. «ծերի տեսք ունեցող երիտասարդ»
 Պեխն ու հոնքը մեկ, Պլ. «25-28 տարեկան»
 Ջիվան, Ուրմ. Ար. Գմծ. Բրչ. Կր. Վն. Շտխ.// ջուվան, Զդ. պարսկ. //ջըվան, Զվր. Ալշ.
 Ջահել, Ար. Նբ. Ուրմ. Շիր. Ջվխ. Զմն. Վն. արաբ. փխբ.//ջահիլ, Գրս. Զդ. Վծ.
 «ամփորձ, տգետ»// ջ'այել, Կր. //ջահիլ, Թբ. Դրբ. Կրծ. Կս. Պլ. //ջհել, Ար. Թբ. Մշ. Շտխ. Սկս. //ջըհիլ, Թբ. Դրբ.//ջեհել, Ար. Թբ. Մշ. Բղշ. //ջայել, Կր. //ջիհիլ, Դրբ. //ջոյիլ, Ազլ. //ջեել, Մշ. //ջայիլ, Կր. //ջահել-ջիվան, Ար. Շի. Դրբ.//ջահիլ-ջիվան, Դրբ. Կս.//ջայիլ-ջիվան, Դրբ.//ջահելուկ//ջահելիկ//ջըհել-ջըմրիկ, Մշ. //ջըմրիկ ջահել
 Ջուրը դարի դուրս գնացող, շպռտող, Ար. «երիտասարդ և ժիր»
 Սևառեխ, Դրբ. նխտ.
 Տելիխանը, Պլ. թրք.
 Տղամարդ, Ախց. Ախք. Դվ. Եր. Լ. Դզխ. Դրբ. Մշ. Նբ. Նն. Շմխ. Ջդ. Սբ. Թբ. //տղաղջիկ, Դվ. «երիտասարդուհի»//
 139. **ԵՐԿԱՅՆ**, տե՛ս **ԵՐԿԱՐ**
 140. **ԵՐԿԱՐ** «երկար ըստ ժամանակի տևողութեան և թէ ըստ տարածութեան» (Աճ.//Երգար, Եր. Ռդ. Թբ.//Երկար, Սստ. «հեռու»//Էրկան, Ախց. Կր. Դրբ.//Էրգան, Խրբ. Նն. Պլ. Ռդ. Տգր. Լհ. //Էրգա, Ասլ. //Էրկ'ան, Գրս. //Էրկեն, Սլմ. Վն. //Էրկ'են, Սրդ. //Էրգեն, Եր. Թբ. Զմշ. //Էրգըն, Զմշ. //իյգան, Ջթ. Զմն. //իրգան, Ջթ. Քսբ.//հերկեն, Սկս. Ոգ.//Էրկան, Շմխ. //Էրգան, Սբ.//Էրգան, Սչվ. //Էրգեն, Ալշ. Մշ. //հ'երկար, Ջդ. «հեռու»// յերկար, Ջդ. «հեռու»//Էրգան, Սչվ. //անոռ էրկան, Դրբ. «ավելի երկայն»//անոռ ըրկընավուն «էլ ավելի երկայն»//Երգ'անգ, Ավ. //Երկայն-ալեւուհա, Պլ. Վն. «Երկար և ծանծրալի»//Երկայնաճալաիկ, Վն. (Երկար թեւորով զգեստի մասին) //Երկայնածիգ, Վն. «շատ երկար»//Երկայնապոչ, Դզխ. Եր. «Երկար պոչով»//Երկայնավուն, Դրբ. «բավական երկար» //Երկայնկեկ, Պլ. «բավական երկար»//Երկարավուն, Եր. «բավական երկար»//Երկարապոչ, Եր.//Երկայն-բարակ, Ախք. Դրբ. Նն. Պլ. Վն. //Երկայնոտիկ, Դրբ. «բավականին երկար»//Երկայն ու մեկ, Թբ. (ոչ թե մեկ, այլ մեկնել բառից) //Երկարումեկ, Եր. (ոչ թե մեկ, այլ մեկնել բառից) //Երկար-բարակ, Եր. //Երկար ու բարակ, Եր.//Երկայնճտանի, Ախք. «երկար վզով»//նրգունօտիկ, Գրս.//Էրկան դոյդաղ, Զդ. «չափազանց երկար»//Լափ էրկան,

Յդ. «շատ երկար»//երկենսու, Սրղ. «բավական երկար»//ըրկընուտիկ, Ղրբ. «ավելի երկար»//իրգինծտիկ, Գրս. //իրգիննվեն, Գրս.

Բերնովը ճնճղուկ բռնող, ԿՄ. ծղր. (երկար հասակ ունեցող մարդու մասին)
Գոռելի քար, Պլ. անրգ. (բարձրահասակ մարդու մասին)
Ձոզոյ//զո «անճոռնի երկար, ցից երկար»//զոլակ «երկար ու նեղ»//զոլուլակ
«երկար ու նեղ»//զոզո (հասակի մասին)
Ձուբանի «շատ երկար ու անճոռնի»
Լխտիկ, 77 (հասակի մասին)
Լաչին, Ղրբ. Գրս. «բարձրահասակ»
Լատան, Ղզխ. Ղրբ. փխբ. 1) «կեղևը հանած խոշոր երկար փայտ, գերան շինելու համար», 2) «ընկույզ թափելու երկար փայտ» (օր. լատան հասակ) //լատան-լատան, Ղզխ. Ղրբ. (ակամջներ, աղջիկների մասին)
Լըպպուզ, Եր. «երկար ու բարակ, մարդ կամ իր»
Լօլօ, Թբ. (երկար ու բարակ հասակի մասին)
Ծամր ու բարակ «մանրամասն»
Ձաղկիչ, Արբ. փխբ. (հասակի մասին), 1) «բրդի ճիպոտ»
Ձիգիծիգ, Ազլ. (օր. ձիգիծիգ՝ շատ երկար, կտուց)
Մեծ, Յմշ. (օր. մեծ գիշեր), 2) «գիլ» (օր. մեծ ծայր) //մեծ պասից երկար, Ար.
//մեծ պասի չափ, Ար.
Չվան, Սլմ. ծծկ.
Պլստրիկ, Քդի «բարակ և սրածայր»
Պոլոզ, Թբ. Նկմ. Կր. Կար.Ադբ. //պուլուզ, Կար
Ջոլոլ, Խրբ. Սդի «երկար ու բարակ, տձև հասակ»//ջոլուլա, Մշ.
Սվորիկ, Բղշ. (երկար ու բարակ օձի մասին)
Սրըղ, Պրտ. փխբ. «բարձրահասակ և նիհար մարդ»
Սուրահի, Ղրբ. Վն. փխբ.//սուրայի, Կր. //սիրայի, Կար.//սիրահի, Մշ. //սուրաի, Բղշ.//սրեյի, Էվր.//սուրեյի, Կս.//սուրեյիմ, Յմշ. «բարակ, նուրբ ու երկար»
Ուզուն, Լ.
Ուսավոր, Ղզխ. «երկարածիգ բլուր, ծոր և այլն»
141.ԵՐԿԶՈՏ
Ահակալած//ահահար, Եր.//ահառած, Լ.//ահռած, Ախք. Ղզխ. //ախախորուկ, Վ.
//ահից արջին ափու կանչող, Աշտ. Խլթ.
Անլեղի, Մշ.
Արյունը սրտում թան դառած, Շլ.
Դըզդիկ, 26
Դոդիկ, 26.
Թեը քամի տարած, 103//թըսուտօղ, 102//թըսկուրի, 138//թստան, 27
Լեղին ճաքած, Մշ. Ար.//լեղին պատռած, Մշ. Ար. Ղրբ. Պլ.//լեղապատռ եղած, Մշ. Ար.// լեղին փորի մեջ պատռած, Ախք.//լեղին ջուր շինած, Եր. //լեղին ջուր կտրած, Եր.// լեղին-մեղին պատռած, Եր. //ճիկերը (թոք) հինգ փարա չաժեցող, Ակց
Լեզուն փորը գցած, Եր. Ղրբ. Պլ. Վն.//լեզուն փորն ընկած, Եր. Ղրբ. Պլ. Վն.
//լեզուն քաշած, Եր. Ղրբ. Պլ. Վն.
Լխկած տանձ, Պլ. «թույլ ու վախկոտ մարդ»
Կատու դառած, Ախք. Պլ.
Հավու սիրտ, Խրբ.

Ղիզիկ, 47

ԵՆՃՂՈՒԿԻ ՍԻՐՈՒ

Մամուկօիկ, ՊԼ.

Մկան ծակը հազար թումանով առնող, Աշտ. Բնք. Թբ.//մկան ծակը հազար թումանով փնտրող, Թբ.//մկան ծակին էրմենկ տվող, Թբ.//մկան ծակին հազար մանեթ տվող, Ղզխ.//մկան ծակ ման էկող, Ղզխ.//մուկ դառած, Ար. // թրջված մուկ դառած, Եր.

Նազար, Ամս. փխբ.

Նամբրտ, Ամս.

Նապաստակի սիրտ ունեցող, Ար. //նապաստակ փախցնող, Ղզխ.

Սրտամեռ, Ար. Ղզխ. Շլ. Սշ. Վն. Խիզ. Շտխ. //սրտըմեռ, Ուրմ. (գործածվում է նաև որպես անեծք և մտերմական արտահայտություն) //սռամեռ, Վն.//սրտըրպատառ, Ուրմ.//սրտապատառ, Ար.//սիրտը ջուր դառած//սիրտը ջուր կապած//սիրտը պորտի գլուխը թռած//սիրտը վախ ընկած//սիրտը վեր էլած, Պրտ.//սիրտը փորը ընկած//սիրտը փորիցը ընգած//սիրտը փորումը ձիավոր//սիրտը փորումը ձիավոր դառած, Ղզխ.//սիրտը փորին վախեցած, Ախց.//սիրտը փորումն մեջքն ելլած, Սբ.//սիրտը փռած, Սշ. //սիրտը փրած, Արբ. Ձթ. ՊԼ. Սբ. Բլ.//սիրտը փրցած, Սբ.//սիրտն ու թոքը հինգ փարա չարժեցող, Սվ.//սրտի թելը կտրած//սրտի թելը փրած//սրտախաղ էլած, Ղրբ. նաև՝ «զայրացած»

Սլկուտ, Սկս. //սքլած, Էվր. 2) «սմքած», Պրտ.

Վախկոտ, Արբ. Բղշ. Ար. Եվդ. Ձթ. Ղզխ. Սշ. Նն. ՊԼ. Սշվ.//վախլուկ, Ար. Ղզխ.

Թբ.//վախլան, Շլ.//վախկոտ, Ղրբ.//վախշուկ//վախակալած, Շլ. //աչքը վախեցած, Նն. ՊԼ. Ղրբ. Ար. // իր շուքեն վախցող, Տգր. Կյուր. // շուքեն վախցող, Ղզխ. ՊԼ. Տգր.

Վոթես

Վերգո, Լ.//վէկո, 20//ցըռան վերդօ, Սշ.//ցըռան, Ուրմ. Ար. Խ.//ցըռօտօղ, 102

Փըլըստ, 145

Փորը կատու ընկած, Եր.//փոխանը կատու ընկած, Ար.//փոխանը ոտներն ընկած, Շմխ.

Քաջ նազար, Ար.

Քաքլան, 54

Օտլանղ//օտլանղ, 94

142. –**ԵՐՋԱՆԻԿ**

Աղը չոր, տոպրակը նոր, Տրմ.

Աստղը բաց, Նն.//աստղը վառ, Ղվ.

Բախտավոր, Եր. Ղրբ. ՊԼ.//բախտին դուռը բացված, Եր. Նն. //բախտը կտուր, Եր.//բախտը կտրող, Եր.// շան բախտ ունեցող, Շիր. (կապվում է Շան համաստեղության հետ, այսինքն՝ երբ ամառային գիշերահավասարին արծակուրդ են գնում)

Գլուխը յուղոտ, Ար. հեզն.

Իմալ յոթ օրվա պսակուկ, Սշ.

Շապիկով ծնված, Ար.

Օր տեսած, Ար. ՊԼ.

143.**ՋԱՋԻՐ**, տես **ԳԱՐՇ**

144.***ՋԱՆԱՋԱՆ** հայրս. zand//զանազան, Շմխ.

Այս-այն, ՊԼ.//այս ու այն, ՊԼ.

Տնօրբաջուռ, պարսկ. Գրս.

145. **ՋԱՌ**, տես **ԴԵՂԻՆ**

146. **ՋԱՏ**, Ալմ. Վն. Ոգ. «հեռու»//զատն, Մկս.//զադ, Պլ. Ռդ. Սբ. Ասլ.//զանդ, խրբ.

Տգր.//զա, Ասլ.//զոդ, Յճն.//իզոդ, Ջթ.//իզոդ, Յճն. Ջթ.

Սընգուզ, Տգր. «միայնակ, ջոկ, մեկուսի»

Ջըղիո՛ր քաշուզ, Տգր. «մեկուսացած, ինքնամոկոկ»

Պախչա, Բղշ.//պաչխա, Պլ. Նն. Ղրմ. Մրգ. Ամս. Շգ. Ջվխ. Բլ.

Ջոկ, Ար. Նձ. ՆԲ. Թբ. Ղրբ. Խ. Ազլ. Նն. Սբ. Կր. Մշ. Շտխ. Մկս. Գվշ. Աստ.

Ալշ.//ջոգ, Նն. Խտջ.//ջուզ, Թբ.//ջ'ոկ, Ջղ.//ջ'ոք, Ալշ.//ջ'ոգ, Մշ.//ջ'ոկ, Ախց. Կր.//ջուկ,

Վն. Մկս. Կրճ. 68, 244 «առանձին, անջատ»//ջօգ, Եր. Նն. Խտջ. բուն իմաստը պա-

հել է միայն Խտջ. բարբառում՝ «ջորինների, էշերի և այլնի խումբ»//ճօկ, Գրս. Ղրբ.

Մկս. //ճօգ, Վձ.

Սատր, Գնձ.

147. –**ՋԳԱՍՏ**, տես **ԱՐԹՈՒՆ**

148. ***ՋԳՈՒՅՇ** //ըսգուշ, Ջղ. //սկուշ, Ոգ.// ուսգուշ, Պլ.

Անժեղ պատին չմոտեցնող, Մշ.

Անմթի, Թբ. «մեղապարտ, երես չունենալով»

Մուղաթ, Կր.

Սախտ, Նն. Ղրմ.

Սայաղ, Կրճ. Գրս. //սայըղ, Գրս. թրք.

Սմսար, Ղզխ.

Ստուրին, Ղզխ.

Ուսուլօվ, Ուրմ.

149. **ՋՈՎ**

Հով. Եր.//հոված, Մշ. Ալշ.//հովան, Չրս. 2) Մշ. օգոստոս ամսվա լուսնին տրված ածական, օր.՝ Լուսին, իմ հովան լուսին, կերթար գիշեր ամահուն

150. **ՋԵ(Ղ)Խ**, տես **ՅՈԾ**

151. **ՋԵՐԾ**, տես **ԱՋԱՏ**

152. ***ՋԻԼ**

Ջայնով, Մկս.

ճոթռած, Եր. Ղրբ.

Մեծ, Յճշ. (օր. *մեծ ծայն*), 2) «երկար» (օր.՝ *մեծ գիշեր*)

Սլիկ/սըլըլիկ, Կր. //սուլուլիկ, Ար.

Վալվլուն, Ար. «աղեխարշ, բարձրագոչ»

Ջացախած, Ար. «ճզղած ծայն»

Քջջան, Ար. «կարկաչուն»

153. **ՋՎԱՐԹ**, տես **ԱՇԽՈՒՅԺ**

154. **ՋՈՒԼԱԼ**, արաբերեն՝ «մաքուր ջուր», տես **ՍԱԶՈՒՐ**

155. ***ՋՈՒՅԳ**, ասոր. zauga, (պիլ. quxt- Մարգարյան) //զօգ, խրբ.//զըք, Ջթ.

Ղար

Էքիչ, Վն.//էքիզ, Կր. «երկվորյակ»

Լուվդ', Լհ.

Ջամուկ, Ար. ՆԲ. Վն. Մկս.//ջամուզ, Կր.//ջամուզ', Ուրմ.//ջըմըկ, Մկս. //ջըմուկ, Մկս.//ճամուկ, Վն. 1) «երկվորյակ», 2) «զույգ մեծացած», նաև՝ *ջամուկ ծիրան* «ծիրանի տեսակ»//ջավըք, Մշ.//ջեվիկ, ՆԲ.//ջեվլկ, Մշ.// ջամբթակ

Ջուխտ, Ար. եր. Թբ. Ղիբ. Յվր. Շմխ. Ուրմ. Ջղ. Սլմ. Պլ. Կր. Խրբ. Քղի Մշ. Վն. Կրճ. Ալշ.//ջ'ուխտ, Ախց. Կր.//ջ'ուխտ, Սբ.//ջոխտ, Սկս.//ջուֆդ (ջ և ոչ ջ') թուրքերենից և քրդերենից նոր փոխառությամբ//ջիֆթ. ՆՆ.//ջուֆթ, ՆՆ. //ջութ, ՆՆ.//ճոխտ, Գրս. Ղրբ.//չուխտ, Ռդ.//չիֆդ, Պլ.//չութ, Տգր.//չնիֆթ, Վն.//ճոխտ, Գրս.//ճոխտ, Գրս.//չիֆթ, Պրտ. Ամս. Ջվխ. Արբ. Վն.//չուխտագ, Յմշ.//չնիխդագ, Ասլ.//չնիխդայ, Ասլ.//ջ'ուխդոգ//ջ'ուխդոգ, Ջթ. «պաստեղ»//ճոխտակ, Գրս.//ճոխտակ, Գրս.//ջխտուկ, Նկմ.//ջխտված, Ար.// ջուխտակ, Ար. Ղրբ. Յվր. Պրտ. Սբ. Կր. Խտջ. Բլ. Ակն Յմշ. Մշ. Սկս. Սս. Վն.//ջխտակ, Ար. Կբվ. Շիր. Ակն Վն.//ջխտագ, Կր.//ջխտակ, ՆՋ. //ջրխտըկանի, Կրճ.//ջրխտըրընգեր, Մղր.

156. **ՋՈՒՄՊ** // սըսբուգ, Ակն. «կոկիկ»

Ամրափորի, Թբ. «փորի համար շատ չծախսող մարդ»//բուկը պահող, Ախք. ՆՆ. // նավսե պինդ

Բերանը սանձ դրած, Ար.//լեզվին սանձ դրած, Ար.//սանձը քաշած, Ար. //պնդաբերան, Ղրբ.//բեղպիրուն, Սվ.

Ջիլավը ծեռքըն պահած, Ղրբ.//ջիլավը քաշած, Ար.

Տկեր, Սվ. «քչակեր»

Քըսդէնքոզ, Տգր.

157. **ՋՈՒՏ**, տես **ՄԱՔՈՒՐ**

158. ***ՋՈՒՐԿ, ՋԻՐԿ** (ասոր. sriga զուր, «ունայն» բնիկ սեմական) //զըրիգ, Խրբ. «խեղճ, թշվառ» //զրկուկ «հարստահարված» //զոնրզոնրդ, Գրս.

Մահրամ, Գրս. արաբ.

159. ***ՋՈՒՐ**

Պաղ երկաթ ծեծածի պես, Քղի (օր.՝ գործ, աշխատանք)

Ջաղաքը մածուն աղալու պես, Տրմ. (օր.՝ խոսք, գործ, աշխատանք)

Տուրը տված, Ար. Ախց.//չուռը տված, Ախց.

Փուստ, Թբ.//փստ, Ար. Պլ.

160. **ԷԳ** //ազ', Ազլ.// էգ, Մշ.//էք, Ալշ. Ախց. Գրս. եր. Կր. Յմշ. Ջղ. Սբ.//էք', Ղրբ. Սկս. Սլմ. Վն.//յէք', Ոգ.//էգ հաց, նոր տարվա հաց, Ուրմ. Վն. «գոմեշի մատակը»

Դել

Կանթ ջրուկ, Վն. ծծկ. (աղջիկ երեխայի մասին)

Սեզուց, Ոգ. ծծկ. «կին, մանավանդ գեղեցիկ»

քածարմատ, Շմխ. անրգ.//քած, Արբ. (շուռ), Ար. (եգ) Արբ. Դվ. Դզխ. Վն. նխտ. (կին կամ աղջիկ)

Քենթ, Քսբ.

161. **ԸՄՔՈՍ**

Անառակ որդի, Պլ.

Ափսոսմբ, Սբ. «անհնազանդ գավակ»

Բարի պտուղ, Ար. ծղր.

Բեղասըլ, Գրս. //բըղասըլ, Գրս. պարսկ. արաբ. թրք.

Եաղի, Ազլ. Շոթ.Յնր, Սկս. «բարկացկոտ»

Ջոռքա, Ազլ. Շոթ.

Թուրք, ՆՆ.

Լեզուն երկար, Պլ.//երկայն լեզու, Պլ.

խիմջի, Ղրբ.

խեղճակ, ՎՆ. «քինախնդիր»//խեղճ, ԱԼԶ. ՄԶ. «նախանձոտ»
խոսքիցը դուրս եկող, Ղզխ. Ղրբ.
Հուլյաթ, ԱզԼ.//հուլյաթ, 25. «իրասածի»

Նահանջ, Երգ. Սր. «անհանգիստ, անզգաստ մանուկ»
Որդն ու մղմող, Ղրբ.

Չարխատա, խրբ. «չարածճի»

Չմոռող, ՊԼ.

Պատիչ, Գրս.

Պեծ ու կրակ, Ար. «չար, անհանդարտ»

Պեռ, Ար. ՆԶ. Ղզխ. իս. ՀմՆ.//պոի

Պղնձառեխ, Ղրբ. «խոսքի տակ չմնացող»

Պոզերը հանած, Ղրբ.

Ոճան, ՆՆ. «բարկացկոտ»

Սատանի հավկիթը գլտորող, ՊԼ.

Սմսեղուկ, ՊԼ.//սմսուկ, ՊԼ.

Վանքի ոչխար, իս. «անհանգիստ մարդ»

Վեճուկ, Գնձ Տանձ, Գրս.

Տիմատիր, Գրս.

Ուրուր, ՊԼ. փխբ. «չարածճի երեխա»

Քացի-քացի անող, Ղրբ.

Քուռ

162. **ԸՆՏԻՐ**// ընտրածուրիկ

Սնփուտ, Թբ. «առանց պակասության» (մարդու մասին)

Աչքի արդար եղ, ՊԼ.//աչքի լույս, Ղրբ. ՆՆ. ՊԼ. Ար.

Աստուծ մեջը ման էկած, Լ. (դաշտի, արոտավայրի մասին)

Ատմով, ԱԼԶ. (խոտի մասին)

Արարմունքով, Ղրբ. «շնորհալի աղջիկ»

Բերնի համով, ՊԼ. (համեղ կերակուրի մասին)

Բիրիմջի, ՎՆ.

Գյոզալագան, Կր.//գյոզալ, ՄԶ. Թբ.

Երես հանող, ՊԼ.

Չուրբիա, Շիր. փխբ. (ուղիղ իմաստը՝ «ընկույզով պատրաստված համեղ ճաշատեսակ»): օր. *Չուրբիա դառնա, չեմ ուզեմ*:

Թիքեն մի պաճախլու արժեցող, Ար.

Թմշխի, ԲՆ. «դիմացկուն, ուշ հնացող» (ասվում է նաև այն կանանց, որոնք կա-
րողանում են երկար ժամանակ կնություն անել. հմմտ. դմշխի *մատղաշ*)

Թութուլկան, ՎՆ. «հազվագյուտ, չնաշխարհիկ»

Խաս, Կր. Շռթ.

Խա'լիս, Կր.

Ծերի արտի զառդան, Ղրբ.

Կաթնոտ, ԱԼքս.//կաթնուտ, Երգ.//կաթոտ, ՊԼ.//կաթուտ, խրբ.

Կարող-կարկատող, ՊԼ. Ար. ՄԶ. Թբ. (աղջկա, կնոջ մասին)

Կընդածուրիկ, Մկս.

Կուկ, ԱզԼ. ծծկ.

Հազարի գլուխ, ՆՆ. //հազարեն մեկ, Ախբ. Ղզխ. ՊԼ.

Հալած-թափած, Ար. •
 Հորորդի, Խ. ՎՆ. (երեխայի, զավակի մասին)
 Հիացք, ՆՆ. Թբ.
 Մատով շհանց տալու, Ար.
 Մալաթիա, Բթն. (որոշիչ ամենաընտիր տանձի, որ Մալաթիա քաղաքի անու-
 ցից է)/մալաչա, Եր. Կղզ. ՎՆ./մալաչի, Եր. Ղրբ. ՎՆ. //մալաչիկ, ՎՆ
 Մայրը եփած, տղուն չտված, Պլ. (համեղ կերակուրի մասին)
 Մարմար քարերի նման, Ղրբ. (լավ, սպիտակ հատիկներով ցորենի մասին)
 Մուղնիկ, ՎՆ. (եզ, մարդ են)
 Յաման, Հվր.
 Յուղալի պատառ, Եր. //յուղ թափող, մեղր հավաքող, մեղր թափող, յուղ հա-
 վաքող, Շմխ. (տմարար կնոջ մասին)
 Նագենիմ, Ակն
 Նշով, ԽՆ. (իբրև նշանով)
 Շահածուկ, Աղբ. ՉՆ. Պլ. «հոգատար, կոկիկ, տնտեսագետ տանտիկին, նաև
 մարդ, տղա»
 Չամչի, ՆՆ. (ընտիր, դեղին, ծվածև և մանր, քաղցր խաղողի մասին)
 Չպլախիատ, Շիր. (ցորենի մասին, որ վրան կաշի չունի)
 Պահոնի, Ար./պահունի, Ար. Սբ. Եվդ.Սշ./պահկենի, Խտջ./պահիցնի, Պլ.
 //պահենի, Պլ./պահու, ՆԲ./պահվնի, Արբ./բըռնի, Տգր. «մաքուր պահած և տո-
 նական օրերին միայն գործածելու»/պահեստեն, Եվդ. (օր: *հալալ*)/պայածուրիկ,
 Կր./պեհութան, Քղի //պահած-պաշտած, Ղրբ./պահան օրվան, Գմք./պահատա-
 կան, Ար. Շիր./պահեստեկվան, Ամս. //պահաստեն, Եվդ. Սբ.
 Պիտվական, Ախց. Խրբ. Սշ.
 Պակաս տեղ չունեցող, Ար. Ղրբ.
 Ջըկծվե, Սղր./ջըկծվի, Կրճ./ջըկովա, Կքվ./ջըկովե, Սղր./ջըկովի, Կրճ. //ջոկո-
 վի, Ղրբ. Կր./ջգովի, Լ./ջգուվի, Լ./ջուկովի, Լ./ջուկածուրիկ, Կր. ՎՆ./ջոգածուրիկ, Կր.
 Ջադդահ, Ար. 2) «մեծ»
 Ջինս, Թբ.
 Ռեխալի, Ղվ. «աչքի ընկնող, նշանավոր, երևելի» (օր: *երիտասարդ, խնջույք* են)
 Ռուքար, Թբ.
 Սև աղվեսի պես, Եր.
 Սերմացու, Ղրբ.
 Սոյլի, Ուրմ.
 Վերի արտի ցորեն, Ար. Պլ. ԽՆ. Ղգխ. //...ոսպիկ, ԿՄ. //...ծուկ, Եվդ.
 Տաշած քար, Ար.
 Տեսակոն, Մկս. 1) «ընտիր», 2) «պատվավոր»
 Տելասիկ, ՎՆ. «ամենաընտիր խնձորի տեսակ, մեծ, կարմիր, նուրբ կեղևով, ա-
 ճուշահոտ և ախորժահամ»
 Տեսնելու բան, ՆՆ. Պլ.
 Տնական/տնորիկ/տընուրիկ, Մկս./տընըղըրի, Ղրբ. «տնարար, տուն պահող»
 Փնջած մորու պես, Լ.
 Քաղցրակողինձ, ՎՆ. «անուշ կորիզ ունեցող»
 Քըթված, Տգր. «բարակ, ընտիր ալյուր»
 Քոիկ, Շիր. (ցորենի մասին, որ վրան կաշի չունի)

163. –**ԹԱՂԿ** // քաղկուն, Ագլ. // քախնուկ, Ագլ. // քաղիկ, Ջղ. «թնջկված մագ, քնջուկ»
 Պռճնքոտ, ՆՆ. // պռճնկոտ, ՆՆ.
 164. ***ԹԱՆԿ** [պիւ. tang], Ար. Ղգխ. Կր. Սխց. Հնգ. Խտջ. // քանգ, Եր. Թք. Գրս. Մշ. Ալշ. Մրդ. Ռդ. ՆՆ. Շմխ. Ջղ. Ռմ. Սլմ. Սչվ. Կր. // քանգ', Մկս. Վն. Ոգ. Ղրբ. // քանգ, Ղրբ. // քոնգ, Հմշ. // քոնգ, Ագլ. // քո, Ագլ. Ժժկ. (քանկ բառի առաջին տառը) // քընգըմա, Գրս. // քընգըմալի, Գրս. // քանկանոց, Եր. Ղրբ. // քանկնոց, ՆՆ. // քանկ-կրակ, ՆՆ. // քանկ ու կրակ, Ար. // քանգ-կըրակի, Գրս. // քանգ ու կըրակ, Քսր.
 Աժովի, Թք. // աշխարհք աժեցող
 Ագիգ, Կր.
 Աղի. 27. 3
 Աչք բռնելու, ՆՆ. Պլ. // աչքի արդար եղ, Պլ.
 Բահալի, 39. 4. 52. 187 // բահալլը, 82. 4 // բըհալի, 94 // պահալի, 59. 4
 Գինով, Պլ. // գնանոց, Եր. Ղրբ. // գնավոր, ԿՄ. // գնոջ, Եր. Եվդ. Շլ. Շշ. // գնոց, Վն. // գին չունեցող / կրակի գին ունեցող, Ար. Ղրբ. Պլ. Թք. // գըրագի կին, 121. 5
 Ծանտր, Պլ.
 Կենտ ու հատիկ, Ղգխ. // մեգ հաղիգ, մեգ ջըրաքիգ, Տգր. «մինուճար» // հոր ու մոր ճրագ, Եր. «մեկ հատիկ, միամորիկ երեխա»
 Հավի կաթ, Ախց.
 Մատտահ, արաբ. Վժ.
 Պապու մամու գիգ ունեցող, Սք.
 Ջանֆիկար, Մշ. «սիրելի»
 Սրբի տված, Ար. // յոթ սրբի տված, Ար.
 Սուղ, Ակն. Արք. Եվդ. Ջք. ԿՄ. Պլ. // սող, Քսր. // սուղ ու կրակ, Սք. // սղնոց, Արք. // սըղնոց, Երգ. // սուղնոց, Մն. Պլ.
 Վերնոց, Արք. Մն. Պլ.
 Ուսր, Մշ. «ընտիր սև քար, որից համրիչ են սարքում»
 165. +**ԹԱՆՇՐ** // քունժըր, Քսր.
 Թափւամա, Մլք. «հացի տեսակ»
 Մուգ, Եր. Ղրբ. (թեյի, սուրճի մասին)
 Քոփս դառած, Ղրբ. // քոփս կտրած, Ղրբ. «շատ եփվելուց թանձրացած»
 166. +**ԹԱՌԱՄ**
 Ամռած (ամ+առ+ած), Խրբ. (աղջկա մասին)
 Թռռմշկած
 Չմշկած, Ղրբ. (խաղողի մասին) 2) Թք. «ընդհանրապես թառամած ամեն ինչ»
 Պլնկած, Խրբ. (ծաղիկ, մարդ)
 Սոլմիշ, Շիր. Արք.
 Տնմնա, Խրբ. (աղջկա մասին)
 Տքլած, Տրմ. (ասվում է մահ մարդկանց մասին)
 167. +**ԹԱՐԱ**
 Թանժա, Գրս. // քանգա, Վժ. պարսկ.
 Թռռ, Ղրբ.
 Ժժժ, Գրս. Ղրբ.
 Լօփ, Տգր. «թարմ թուզ»
 Ծաղիկը վրան

Կաթնաթաթախ, Ղրբ. (նոր ու թարմ կարագի, յուղի մասին, որ դեռ նոր հանված է խնոցուց և իբր կաթը վրայից թափվում է)

Մանղանշ, Տգր.

Նոր թխած

Շաղաթաթախ, Ղրբ. Վն.

Շարը վերեմ

Շիշակ, Եր. Ղրբ. (ուղիղ իմաստը՝ Այնթ. *մեկ տարեկան գառնուկ*), 2) Բթն. Եր. Ղրբ. Մշ. ՆԲ. Վն. «Երկու տարեկան եգ գառ», 3) Եր. Ղրբ. «մատաղ, մանկահասակ դեռատի»

Չռչըռ, Շիր. ՆՆ. «մատղաշ, դալար»

Պալարտ, Չրս. (ծաղիկի համար է ասվում) Եվդ. Խրբ. Ակն//պավարտ, Ղրբ.//պալարտուկ

Սախսիկ, Ակն. (թարմ և կանաչ լոբու մասին)

Սըլիկ, Ակն. (թարմ և կանաչ լոբու մասին)

Փեր, Խտջ. (նոր շինված պանրի մասին)

168. **ԹԱՐՇԱՄ**, տե՛ս **ԹԱՌԱՄ**

169. **ԹԱՐՄ** թրք. tars

Բերանքսիվայր, Թբ. Տրպ.

Ետևոռանց, Պլ.//ետևոռիկ, Բթն.//յետոռիկ, Չն. //յետվրա, Չն.

Նաս, Ղրբ. Ղվր. Ազլ.//նեաս, Ղրբ.//նաստ, Ղզխ. Գնծ. (օր. *նաս մարդ*)

Շագ, Ձթ.

Շրջոն, Խլթ.//շրջոք, Ակն.//շեյշոնց//շեյշով, Չմշ.//սրջոնք//սոճոնք//շրջոնք Վն.

Շիշմիլեք, Սվ. //շիշմիլաք, Սվ.

Պորտիդուրս//պորտլտոն, Ղրբ.//պորտիդուս, Թբ.//պրտլտոն, Ղրբ.// պըռտը-տյուս, Ղրբ. 2) «հիմար-հիմար» (խոսք) //պորտիվայր, Ղզխ.

Սա՛մ(թ)սըզ, Կր.

Սատանական, Ար. «ամհաջող»//ստնկան, Ղրբ.

170.+**ԹԱՎ**, տե՛ս **ԽԻՏ**

171.+**ԹԱՑ**, Եր. Ղրբ. Թբ. Վն. Կր. Ախց. Ալշ. Չմշ. Սրդ. Խրբ. Պլ. ՆՆ. Ոգ. Ռդ. Սբ. Սլմ. Սշվ. Ասլ.//թաս, Ասլ.//թսց, Տգր.//թօց, Ձթ. Չճն.//թոց, Ձթ.//թափ-թաց, Պլ.//թիփ-թաց// թաց-խխում, Արբ. Պլ. «սաստիկ թաց»

Ելպեշտ, Սվ. «խիստ թաց»

Թաթախ, Արբ. Պլ.//թուռըթաթախ, Գրս.

Թոջած հավ դառած, Պլ.

Թօռ, Կրճ.// թոռած «թեթևակի թաց»//թոռութաց// թուռը թաց, Չդ.

Լեռխ, Մշ. Զդի

Լխաիկ, Պլ. //լխտիկ, Եր. «շատ հասած պտուղ»

Լոլիկ, Պլ.

Խխում, Արբ. Երզ. ՆՆ. Պլ. «չափազանց թաց»//խմխուկ, ՆԲ.

Ծնած կով դառած, Եր. «սաստիկ թոջված»

Կիճանլի, Չդ. «թացավուն»

Մըլչ ըլլած, Եվդ.

Սուկ դառած, Պլ. Վն.//թան ընկած մուկ, Ղրբ. //

Նամ արած, Թբ.//նամ դիպած, Թբ.

Շողոտ, Խրբ. «փսնքոտ»

Պըխտի, Ավ.

Ջընջընա//ջընջընա//ջիմջամն, Գրս.//ջըմբջըմբոց էլած, ՆՁ.

Ջըստ-ջըստ, ՆՆ.

Ձուր, Պրտ. Սն.//ջրողող, Դրբ.//ջրողող արած, Դրբ.// ջրողող դառած, Դրբ.
«ամբողջովին թաց»// ջրջըրուկ, Արբ. //ջրատըռտինգ, ՆՁ.//ջրո՛ւզուզ, Դրբ.

Տըզկուկ, Խն. Մշ.//տուզմուզ, Վն.

172. **ԹԱՓԱՌ**

Վրանավոր, Ար.//չադրավոր, Դզխ.//օբավոր, Մշ. Դզխ.

173.***ԹԱՓՈՒՐ** [պարսկ. تافور «փայտե սկուտեղ, թեփսի, անոթք քարեղեն և խեցեղեն»), տե՛ս **ԴԱՏԱՐԿ**

174. +**ԹԱՔՈՒՆ**, տե՛ս **ԳԱՂՏՆԻ**

175. **ԹԵԹԵՎ**/թեթեվ, Եր. Մշ. Գրս. Խտջ. Կր. Ախց. ՆՆ. Պլ. Լհ. Ոդ. Սբ. Ասլ. //թեթեվ, Ասլ.//թեթեֆ, Սշվ.//թեթիվ, Դմշ. Թբ.//թիթեվ, Դճն. Ջղ.//թիթեվ, Դրբ. Շմխ. //թիթիվ, Ազլ. Քսբ. Ջթ.//թիթըվ, Մկս. Ոգ. Տգր.//թիթըֆ, Տգր.//թիփտիր, Մրդ. //թետըվ, Ալշ.//թըթեվ, Ադն. //թիթնավ, Կրճ.

176. **ԹԵԺ** //թիժ, Գրս.

Աթաշ

Ալեֆլի/նլեֆլի, 187. 17

Բարգ, Թբ.//բարգ, Ալշ. Խրբ. Մշ.//բնրկ, Ոգ.//բարք, Ախց.//բար*, Ասլ.//պարկ,

Ակս. Սլմ. Վն.//պուերգ, Քսբ.//պարգ, 182. 13

Բոճ, 153. 16//բոցով վառվող, 185. 16

Գիջբնլն, 187. 18

Գուռ//գ'յուռ, Կր. Ար.//գ'ուռ, 13

Դաք, 99. 13

Ձը հանր, 63. 11

Էրան, Մրդ.

Թունդ, Գրս. Եր. Դզխ. Դրբ. Ջղ. Թբ. բզմատ.

Կեժել, Վն. 2//կեժգըլդան, 96. 2

Կիմբիրդած, 143. 15

Կրակցած, Վն. (օր. շամփուր)

Կօլ, 120. 14

Ղամբարուն, Քղի

Ճանաք, Մկս. «արև, շոգ»

Շըլշըլան, 30. 8

Շեղ, 39. 9

Չաղ, Ար. Գրս.

Չար, 39. 10

Սանրտ, 99. 12

Ուժեղ, ՇԳ. 6

Քոգ, Բլ.//քօգ, Ակն, 7. 113

177. +**ԹԵՐԻ**/թեր, Արբ. Պլ. Խրբ. Սբ. Ոդ. Տգր.//թեր, Ասլ.

Թօթխար, Գրս.

Կիսատ-պռատ, Եր. Թբ.//պըռադ, Կր.//պակաս-պռատ, Ար. ԳՈՃ. Գրս.

Չախ ու ծուռ

Չաթ-փաթ, Ջվխ. Ախք.//չաթ ու փաթ, Ջվխ. Ախք.

Չալփաշիզ, Զնդ.

178.+ԹԵԹ/թեք, Եր. Ղրբ.

Դիքչան, Գրս.

Դօլաիի, Գրս. //դօլայի, Գրս. թրք.

Իջվայր, Մշ.//պարվար, Սս.

Խորթ ու փորթ, Եր.//խուրթըր՝րտ, Մղր.

Ծուռնի, ՆՆ. //վըռածօռ, Գրս.

Կեկաճ, ՎՆ. //դեղաճ, Ղրբ. Գրս. թրք.

Յամաշ, Գրս. թրք.

Յըրդան, Գրս. //յըռդան, Գրս. թրք.

Շիլ, Ղրբ. նաև «սխալ, խարդախ, վատ»

Քեշ, Թբ.//քեշու, Շլ.

179. ԹԹՈՒ, Եր. Թբ. Խրբ. Կր. Ախց. Զմշ. Մկս. Մշ. Ալշ. Ջղ. Սբ. Սչվ. //թութու, Լհ. ՆՆ. Շմխ. Պլ. Ող.//թըթու, Տգր.//թութու, ԶճՆ.//թօթու, Ձթ.//թթու, Ասլ. Սլմ. ՎՆ.//թութու, Մրդ.//թթօ, Ազլ. Գրս. Ղրբ. Ոզ.//թըթօվ, Կրճ.//թթուրուխ, Աղն. «չատ թթու»//թթվեշաղի/թթվեշաղիկ «քիչ թթու»//թըթվաշ, Ուրմ Գրս. Ղրբ.//թըթըվաշ, Գրս.//թութ-վաշ, Շմխ. «փոքր-ինչ թթու»

Բոնվածք// պռվածք, Խիզ. ՎՆ.//պըռվասկ, Շտխ.

Ջոզդան//զոզդուն «սաստիկ թթու»//զեր

Թուրշի «մարինադ»//թուռշի, Կր.

Ժպռտուկ, ՎՆ. «չափազանց թթու»

Խռքչնած, Ղրբ. 1) «անքնությունից կամ հարբելուց կարմրած», 2) «բավակա-
նին թթված խմոր»

Տզզան, Ղրբ. «անտառային վայրի տանձի, խնձորի տեսակ»

Քըցախած, Գրս.//բացախ գինի, Ղրբ.//գինի դառած, Պլ.

Օս վեր անող, Ղրբ.

180. ԹՍՐԼԻԿ [հնխ. tum արմատից, գենդ. Tuma՝ «գեր»]/թումբուլիզ, 13

Գերգեզ, 132 //քերգիզ, Տգր.

Գընդըլ, 33//կընդըլ, 33//կընդ, 67//կընդըլ-մընդըլ, 68//կուլդարակ, 14// ք'ըլընթ-րիկ, 85

Գընփըռ, 141

Դըմբօ, 33//դըմփան, 135//դօմփօլ, 135//թօթօլ, ԽՆ. 172//թօփալ, 15//թօմփլան, 54//թօմփօլ, 134

Թօքմա, 137

Խօռթ, 152

Կըլոր, 30//կըլօլակ, 53

Կօլըբուդօվ, 154

Դըլալ, 36

Չաղ, 29

Փափուկ, 50

Ք'օք, 84, 173

Քուցիկ, 185

Քօտօտ, Սս.//քօքօ, 120

181. **ԹՅՈՒՐ**, տե՛ս **ՍԽԱԼ**

182. **ԹՆՋՈՒԿ**

Մճճած, Եր. Ղրբ. Վն. //մճիճ ընկած, Ղրբ.

183. ***ԹՇՆԱՄԻ** [dušman], Ազլ. Ախց. Եր. Զթ. Կր. Մշ. Ջղ. Սլմ. Սչվ.//թշնամե՛, Ոգ. «սատանա»//թշնամը, Մրղ. //թշնամը՛, Սկս.

Դ՛ուշման, Կր.//դո՛ւշման, Կրճ.

Միս կտրող

Շուն ու գլխ. Ար. Թբ. Քղի //շուն ու կատու, Ար.//շուն ու կատու դառած, Հդ. //շը-
նըկատու, Հդ.

Յաղի, Ար. Թբ. Ղրբ.

Նայար, Սկս. Շտխ.

Նեռ, Սբ. Խրբ. փխբ.

Ներհակ, Սբ.//նեռակ, Խրբ.

Քեջ, Գնձ.

Քեմով, Պլ.

184. **ԹՇԿԱՈՒ** [իրանյան փոխառ. զնդ. dušxvarənah], տե՛ս **ԽԵՂԾ**

185. +**ԹՈՐԹՈՒԿ** (թով+թով)

Բիլի-բիլի անող, Ղրբ.

Գազազ, Նն.

Գըլօր, 13

Թաթ, Խն. Խրբ. //թաթ, Սս. 13//թաթօ, Խրբ. 13

Թատան, 121

Թլոր, Սկս.//թըլու, Սկս. Ոգ. 56, 62//թլիկ, Վն.//թվատ, Եր. Ղրբ. Նն. Թբ.//թվատ-
բերան, Նն.//թըլու, 189//թըլֆատ, 187//թալթաթ, 113//թըլթըգ՛, 71//թըլիկ,

168//թըլթիկ, 185

Լալօ, Փրպ. //լալօշ, 70//լալափաթի, 149//լալեգ՛անըման, 127

Լեզուն կապ ընկած, Ար. Ղրբ.//լեզուն փախսանգ՛ի, Խ. 163//լիզուն ծամող,
176//լուզուն փաթ տըվօղ, 25

Լըպլըպան, 62

Կակազ, Եր. Կր. 116//կակա, Սվ. ծղր.//կազազ, Ալշ. Մշ.//քեքեզ, Հմշ. (փոխառյալ
է տեղական *կզկզան*, թուրքերենից, որ թվում է, թե իր հերթին ծնագիտված է հա-
յերեն *կակազ* բառի ազդեցությամբ. Աճ.)//ք՛աք՛աք, 82//ք՛աք՛աք, 165//կըզկըզան,

Գրս. Ղգխ. Ղրբ.//կըզկըզեկ, 103

Կակատին, Սվ. //կաղկղտուն//կաղկտուն, Տրն.

Կապկապ, 71

Կըլտիկ, 138//կիլտի, Ղրբ.//կըլվատ, Սկս.//կըլատ//կըլվատ, Վն. 163

Կըմկըմացուղ, 186//մըկմըկան, 121

Կլլած, Խն.

Մըզմըզ, Ղրբ.

Նա(հ), Գրս. //նու(հ), Գրս

Պզտիվար, Եվդ.

Ռուն-կճատ, Սվ.

Տըտըլ, Մշ.

Փնխննգ, Գրս. պարսկ. //փնլ տըվող, Փռկ//փնխթաք, Ակն Երգ.

Տգր.//փնխթաք, 165

Փնփն, ՇԳ

186. **ԹՈՒԽ**, Ալշ. Ախց. Եր. Սկս. ՆՆ. Շմխ. Ջղ. Վն. Թբ. Սչվ. Հնգ. «զնչու» //թօխ, Ազլ. Գրս. Դրբ. Ոգ. Կրծ.//թխկած «թխագույն, հիվանդոտ կերպարանքով»//թուխ-ծամ, ՆԲ Դրբ.//թխածամ, Դգխ. փղքշ. (աղջիկների մասին)//թուխթանաք, Վն. «շատ սև մազերով ու բեղերով, գեղեցիկ»//թուխաչվի, Ակն. «սև ու գեղեցիկ աչքերով»//թխահող//թուխթխենի, Դրբ.//թուխկեկ, ՆՆ. //թղխըլ, Ազլ. Ասլ. Շմխ.

Էսմերկեկ, Պլ. թրք. «մի քիչ թուխ»

Խառունառ, Մշ. «թուխ ու ճերմակ»

Հենթի, Դրբ. (օր. սև, *հենթի աղջիկ*)

Մուգ, Եր Դրբ.

Սևըննոտ, Պպ. //սևըննուտ, Խրբ.//սևիկ-մևիկ, Ար. արհմ.//սևկեկ, Պլ. Սբ. Գմբ.//սևսևենի, Դրբ.// սըվսըվենի, Գրս.//սևուջուկ, Սբ. Գմբ. //սևջուլուկ, Սբ.

187. **ԹՈՒՅԼ** «լույծ, վատ, աղոտ, մեղմ, մեղկ, ծույլ»//թոլ, Գրս. Դրբ. Հվր. Ակն//թուլ, Սլմ.//թիլ, Եր.//թուլ, Ալշ. Ախց. Կր. Հմշ. Հճմ. Սկս. Տգր. Մշ. ՆՆ. Ոգ. Պլ. Ջղ. Ող. Սբ. Սչվ. Թբ.//թոլ, Վն.//թուլ, Խրբ.//թըլ, Ջթ.//թօլ, Ակն//թուլօլ, Քսբ.//թլոտ,

Նձ. //թլլալի, Թբ. (ծկան մսի մասին)//թիլիկ//թուլիկ, Պլ. «բավականին թույլ»

Ագին քաշ տվող, Դրբ.

Ազագուեն, Պլ. նաև՝ «նիհար»

Ալյուր-աղցան դառած, Եր. (ծեծից, հոգնությունից)//աղցան դառած, Դգխ.

Ակրաները համրած, Պլ.//ատամները համրած, Դգխ.

Անաղկ

Անջան, Ար.

Անցուկ, Պլ. «շուտ մարող, թույլ ածուխ»

Բամբակ, Պլ. «ամնարակ, կանացի բնություն ունեցող»//բամբակ-կոկով, Շմխ. «խեղճ ու անճարակ մարդ»//բամբարակ, ՆՆ. Պլ. 1) «խեղճ ու անճարակ մարդ», 2) Խրբ. «կատակասեր»

Բացբերան, Ար.//բերանբաց, Ար.//թայլաիրուն, Սվ.//բերանը շտր չթրջող, Դրբ.//բերանուն լոբի չթրջող, Աշտ.//բերանուն չիր չթրջող, Աշտ.//բերանուն չիր չհորացնող, Մղր.//բերանուն ջուր չտաքացնող, Մղր.//բերանուն տաք ջուր չպահող, Տվշ. Գնծ.//բերանուն գոլ ջուր չպահող, Տվշ.//բկուն գկեռ չունեցող, Մղր.//տաք կարտոփը բերնին համ չտվող, Լ.//տաք ջուրը բերանում գյոլ չանող, Լ. (բացբերան մարդու մասին)

Բօշ, Վծ. Գրս. թրք.

Գնվրնկ, Գրս.//գ նվրաք, Գրս. թրք.

Դանդողիկ, Վն. (գրբ. դանդող)

Թելիկ-մեկիկ, Լ.

Թռնջի, Գրս. (մսի մասին)

Լակ, Լ.//լախ, Դրբ. Շմխ.//լախլախ, Գրս.//լխլխան, Դրբ. (դմակ, մարմին)//լխլխ, Պլ. //լոխլոխ, Խրբ. «լայն»

Լամս, Դրդ. (լամս թև ու ոտ), 2) «հաստ թխված հաց»

Լիկած, Ասլ. Պլ.//լղկած, Խրբ.//լխմոր, Վն.//լըփխ, Վն. (լըփխ կոշիկ)

Լոշ-լոշ//լոշլոշ, Մն. «թույլ և անխոհեմ»
 Լապրոտ, Ղրբ. (մսի մասին)
 Խաշիլ ուտող, Շլ. «թույլ և անպիտան մարդ»
 Ծղե փեթակի նման, Քղի
 Ծնկնակոտոր, Եր. «ծնկները թույլ»
 Ծոփ, Խրբ. «տկար»
 Ծույլ, Ղրբ. (գործածվում է օղու և կրակի մասին. *ծույլ օղի*)//ծուլ, Խտջ.
 Կախ կոկով, Ասլ. Պլ./կավեն կոկով, Պլ. «խեղճ ու անճարակ մարդ»//կախկլիր,
 Պլ./կախոռ, Ակն./կախած կով, Պլ. «խեղճ ու անճարակ մարդ»
 Հվտրուկ, Մշ. «հոգնած, ուժասպառ»
 Ձեռքից ոտքից ընկած, Եր.
 Մաղը ծակ, Ար. «անգաղտնապահ»
 Նյութը կտրած, Ար.
 Նոսրկեկ, Պլ.
 Նխտից ընկած
 Նըվժրուկ
 Ցանձնը հուքի չունեցող, Գնծ./ջանքիան, Ար. Ղզխ./ջանքիան (ը)ելած, Ար.
 //ջանջալ, Ար. Թբ. Ղրբ. ՆՆ. Կր. «տկար»//ջանսըզ, Գրս. պարսկ. արաբ. թրք.
 Հլագտ, Ղրբ.//ջլջլոտ, Խրբ./ջլիկ-ջլիկ ըլլած, Մբ.
 Ջըհթում, ՆՆ.
 Ջրատ, Ղրբ. (ասվում է միայն ուժ չունեցող օղու մասին)//ջուրը բերանում գյոլ
 չանող, Լ. (բացբերան մարդու մասին)//ջուր անող, Սլմ. ծծկ. «բացբերան, ան-
 գաղտնապահ»//ջուրը փախած, Պլ. «մետաղը տաքանալիս թուլացած» (օր. դա-
 նակ)
 Սխտուկ, ՆԲ.
 Սատկած, Ար./սատկուկ, Մշ. Վն./սատգուգ, Աս.
 Տանդոշ, Մկս. (ոտքերի մասին)
 Տեսմուխ, Վն. «կրակը թույլ, դեռ չբոցավառված թոնրի մասին, որը հորդ ծուխ
 է արծակում»
 Տռլան, ՆՆ. նաև՝ «կնատ»
 Տուկատ
 Ուժե ինկած, Պլ.
 Փալագ, Գրս. պարսկ.
 Փլշտուկ, Խն. 2) «ավեր»
 Փորփոշ, Մշ. (ծյան մասին)
 Փոփ ընելուն չդիմացող, Պլ.
 Քամքամ, Գրս. պարսկ.
 Քաքլան, Պլ. «անճարակ, ապիկար»
 188.+**ԹՈՒՆԴ**, Եր. Սկս. Մշ. ՆՆ. Ջղ. Վն. Թբ./թունտ, Ախց. //թոնդ, Ոզ./թոնդ,
 Գրս. Ազլ. Ղրբ. Սրղ. Սլմ. Շմխ. 1) «խիստ թանձր, կծու», 2) «դաժան, բարկացկոտ»
 Ծիրանի ծուխ, Ղրբ. «հորդ ու թանձր սև ծուխ»
 Կտրուկ
 Ղեր
 Սանթ, Գրս. թրք.
 Տղամարդ (գինի), Ղրբ. (այն գինու մասին, որի ալկոհոլը շատ լինելու պատ-
 ճառով չի փչանում)

189.* ժԱՆՏ, տե՛ս ԴԱԺԱՆ

190.* ԺԻՐ պիլ. zir, տե՛ս ԱՇԽՈՒՅԺ

191. ԺԼՍ, Եր. ՎՃ. Շտխ. Շիր. Կր. Ախց. Խիգ. Բղշ. Նխ. //շլատ

Անմուխ, Թբ. 1) Ախց. «չափազանց հարուստ» (որ իբր այնքան պատրաստի ու-տեղիք ունի, որ առանց կրակ վառելու կարող է բազմաթիվ հյուրեր պատվել, հյու-րասիրել)

Անգոթք, ՎՃ. Պլ.

Աչքը ծակ, ընդի.//նեղաչք, Աբ. Խրբ.//աչքը կոխելու ծեղ չտվող, Շլ. «շատ կծծի»// ծեղ չի տալ, որ մարդ աչքը կոխի, Շլ. //մարդու քթնի չտվող, Ակն.

Ապառաժ, Ար.

Ասեղ քըռտող, Ալշ.

Ավռիկ

Ավուճով (ափ) սխմող, կաթածը լիզող, Նխ.

Արև ըլլա, թաշկինակը (մանտիլը) տասը փարա կը չորցնե, Պլ.//արև ըլլա, մարդու վրայ չի ծագեր (չի ցաթեր), ԿՄ. Պլ. Քղի

Բաշկտուր

Բոշա, 185, 40//փոշա, Երգ.

Զօկ, 140

Ըռըխեվեր, Տվշ.// ռըխեվեր, Դրբ.

Ըսկըպօ, Գյումրի//ըսկուպօյ, Յդ.//ըսկըբօ, Վժ. ռ.//սկուպո, Կս.// սկուպոյի, Թբ.

Թամաքար, Ուրմ. Գրս. արաբ. պարսկ. //թամաք'նր, Գրս. «աչքա-

ծակ»//տե'մնուօհ, Քսբ.//տըմաքար, Մշ.//տըմմա^հ, 182//դեմնի^հ, Քսբ.//թամահ'քար, Խ. 178//տըմա, 33//տըմնի, 57//դամօ, 110

Լու քերթող, Թբ. Շիր.//լվից ճրագու հանող, Եր.//լվեն ձեք քամող, Բղշ.//լվից ձեք քամող, Դլթ. //լվից եղ հանող, Վղշ. Աշտ. Կլպ.//լվեն ճրագու աղերսող, Բլխ.

Լուլտի

Լվացած խնոցին եղ հանող, Խտշ.//ճանճից եղ հանող, Եր. Շիր.

Խըսիս, Խրբ. 28//խնսիս, 64//խայսըզ, 100//խըսիսիս, 13

Խժիկ ընկուզ, Քղի

Ծըպու, 187, 41, Յմշ. 2) «համառ»

Ծիմն, Յմշ.

Ծովը նետելու, ետևեմ ալ քար մը նետելու, Պլ.

Կապեյիշնի, Գրս.//կապեշնիկ, 169, 43//կապեկի վրա քառսուն հանգուրց գցող, ՎՃ.// կապեկի համար մեռած, Ար.

Կատվի աչքերը կապող, Ար.

Կըզկըզ, 40

Կըծծի, Երգ. Արբ. Պլ.//զըծծի, 13//զուծի, Յմշ.//զըծծի, Պլ. Սբ.//զըծցի, Ռդ.//զըծի, Ասլ. //զածծի, Յճն. //զըզցի, Ադն.

Կըպըրչի, 98, 155

Կըռչանգ, 134, 38

Կըռփի, Մղր. Թբ. (որի դռնից ծուխ անգամ չի բարձրանում)

Կըսմուղ, 52//կըսմուխ, 94

Կիրճի, Դրբ.//կրճան, Ար. Գնձ.

Կրկիտ, Ախց. //կըրգիթ, Ախց. Լ.

Կուռք, 137 «շատ ժլատ», 36//կըռապաշտ, Ուրմ. փխբ. նան՝ «անգութ»
 Կուսօ, 176, 42
 Յատկսկիծ, Պլ.
 Զեռքեն կորեկ չի թափող, Խն.//ծեռքեն քթնիկ չտվող, Ակն//ծեռքը ձիգ, Չն.
 //ծեռքը գոց, Բղի//ծեռքը փակ, Ար.//փագձեռ, 35//ծեռքը հուպ, Ղրբ.//ծեռը խուփ,
 Վն.//ծերքը հօփ, 15//ծեռնափակ, Ար.//ծերքի պայկ, պարիկ, 186, 44//ծեռքին տա-
 կեն գոփը (բռունցք) լիզող, ԿՄ.
 Զրի պատանքի մեջ փաթթվող, Բղի
 Զու խուզող, Եր.
 Ղայիմ, 29//ղայիմ քար, 176//խայիմ, 106
 Ղըռչի, 135//ղըռչի, 89, 138// ղըռնազ, 113
 Ղըսնըխ, Սբ. 81//խսնըզ, 181
 Ծըլակ, 111
 Ծըկուզ, 34
 Ծընկռեն, Մլթ. Խրբ.
 Մալը փեսեքն ուտող, վիզը՝ ոչիլը, Շիր.
 Մաշախկաթ, 40
 Մըզմըզ, թրք. Յդ. Ախց. Վն. 2) Եվդ. Ղրբ. Պլ. «դանդաղաշարժ», 3) Ղրբ. «կա-
 կազ»
 Մըթըռըր, Արտ.
 Մըշկռեն
 Մուք տեղը մագ մանող, Բղի
 Յուղ ու մեղրը շան տկում, Ղրբ.//շնից մագ պոկող, Ար.
 Նաքազ, Թբ.//նաքյազ, Ար.//նաքյաս, Բլ. Վն.//նակնազ, Յճ.//նեաքեաս, Բլ. //նըկ-
 կըս, 165//նաքք'ան, Տգր.//նըխըրզ, 82//նաք'ան, 112//նըղըրզ, 114, 113
 Նաշի, Շոթ. 2) «խամ»
 Շատի ետևից ընկնող, քիչը կորցնող, Շիր. Նխ.
 Շիրիգ գըշըռե, Տգր. (ծեթ է միզում, կերածը ծեթ է)
 Ոչ ուտող, ոչ կերցնող, Պլ.//ոչ ուտող, ոչ ուտեցնող, թարաքը (դարակ) դնող,
 հոտացնող, Ախց. Մըշ. Զթ. //ոչ ուտող է, ոչ ուտացնող, Շիր. Նխ.
 Ոսկորի մտող, Յգր.
 Չկամ, Գրս.//չի կամ, Գրս.
 Չորամահակ, Ղրբ.
 Չեղիգ, Յճն.
 Չորոտ, Արբ.//չորոտ-բորոտ, Արբ.//չորուկ, Մշ.//չորցած, 14//չուրաքաք, Գրս.//
 չքաչի, 50//չոր քար, 20
 Պամիրը շիշին մեջ դնող, դուրսեն լիզող, Խրբ.
 Պարկ', Ազլ. (բարկ)
 Պինդ, Ար.//պինտ, Բլ.//պենդ, Ղրբ.//պինդ ձեռ(ք)//պնդակիթ, փխբ. Գնձ. Զնգ. Կր.
 Պըռնօ, 30
 Զ'ինգանա, Կր.//չինգ'անն, 13, Երգ. 1) «գնչու», 2) փխբ. «ժլատ» //չինգանն,
 Երգ.//չինկանա, Զվխ.//չինկյանա, Զվխ.
 Սաղ ձեռքը բերնին, սոլը՝ դմակին, Երգ. Սլմ. Վն.
 Սըթթաշ, Յճն.

Սիմիջ, 147, 39

Սոխ ու սխտոր հիսապ (հաշիվ) էնող, փաչա (խաշ) չուտող, Տրպ. ԿԱ. Նխ.
Ցիզան, փխբ. Ար. Լ. 183//ցիկան, 185, 177//ցիխան, 94 (կ>խ հնչյունափոխ.)
Ցլեփ

Քամֆրսանդ, Ուրմ.

Քանծի(կ), Ղրբ. Ախց.

Քարի կոկոն, ԿԱ.//քարի կուտուր, 104//քարերեն քամվող, 172//քրրկըճիպ, 15,
166, 54

Քթին կծիրը ուտող, Ձթ.

Քըծիր, Կր.//քյըծեփ, Շտխ.// քծիքծի, Կր.//քծիփ, Խիզ.//քցցիք, ՆԲ. Ուրմ. Խտջ.
13// քցեք, Բղշ. //քծիքրի, Շիր.// քցիմ//քցիպ, Բլխ. Ապր. Գրս. //քիծեփ, Վն. Գրս.
//կցիմ// քծեփ, Շտխ. Վն.//քըծիպ, 183//քըցիփըռի, 185//քըցո, 172, 177//գուծի, 39//
քծխի//քըծխի, 83//կըծխի, 118

Քըս-քըս, 1) Ար. «բանսարկու», 2) Բլ. «ժլատ»//քըստըր, Կր.//քստիկ, Ախց. Կր.

Չնչլոտ, Մն. «անպիտան մարդ»

Չոտե, Վն.

Չպետք, Վն. //չպիտո, Ակն. //չպիտոյական, Ակն.

Չտեսիկ, Խրբ. «աղքատությունից հետո հարստացած անպետք մարդ»

Ցընցըն, Եվդ. «ժլատ և կեղծավոր»

Փայտե կոկով, Պլ.

Փռռտուկ, Ապր. Բլ.

Քաքակեր, 37

Քունծիկ, Ախց.

Օծ խուզող, Աշտ. Վդպ. Ալքս.//օծ կնտող, Չն.//օծեն մազ խուզող, գսող, մազին
մէջ բան փնտռող, Խն.

192. **ԺՊԻՐՅ**, տես **ԼԿՏԻ**

193. **ԺՈՒՌ**, տես **ԽԱԿ**

194. **ԻՉՈՒՐ**//գուր

Անատեն, Ձթ. Խն.

Նըհախ, Գրս. պարսկ.

Նըսյա, Գրս. արաբ. թրք.

195.+**ԻՍԿ(Ը)**, տես **ՃՇՄԱՐԻՏ**

196. **ԻՍՏԱԿ**, տես **ՄԱՔՈՒՐ**

197.+**ԼԱԿ**, Գրս. Ար. (պ. խց «նեխած ծու»)//լախ (ծու)//լնդմուն, Սկս. «շատ հա-
սած, լիկած»

Ախոխ, Յճն.

Պըղօղ, Կր.

Չալուխ, Նն նաև՝ «դատարկաբան»

198. +**ԼԱՅՆ**//լան, Ախց. Ախք. Կր. Նն. Պլ. Ռդ. Սր. Սչվ. Լհ. Ասլ.//լա՝, Ասլ.// լեն,
Ռգ.//լեն, Ար. Լ. Գրս. Եր. Ալշ. Ղրբ. Սկս. Սրդ. Մշ. Լեն. Շմխ. Ջղ. Սլմ. Վն. Տգր.
Թբ.//լեն, Յմշ.//լըն, Յմշ.//լիմ, Ազլ.//լն, Քսբ.//լընեղ, Յմշ. «լայնավուն»//լենոտ, Կր.//
լենթոլ, Գրս. «լայն և առատ»//լայնդի//լայնշի//լայնաբերան, Եր.//օրոցբերան, Մշ.
(լայն բերանով)//լայնածակ, Ղգխ. (քթի մասին)//լայնատերև, Եր.//լայնկեկ, Պլ.//
լայնկուկ, Սլթ. «բավական լայն»//լայնկակ//լայնոխ, Ղգխ. (բերանի մասին)

Գենիշոտ, ՆՋ. «լայնավուն»

Թող (հագուստ, կոշիկ, ականջ)

Լըխլըխ, Պլ./լոխլոխ, Խրբ./լախ (հագուստ, կոշիկ, ականջ)

Լոփ, Ղրբ./լոփա-լոփա, Ղրբ./լըփոշ, Վն. «անճորիք կերպով լայն»// լըփոշ, Ուրմ. «շատ լայն»//լապշո, Ախց. «մեծաբերան, լայնաբերան»//լեպոշ, Մշ. (լայն բերանով. *լեպոշ կնիկ*) //լնմփնռ, Վծ. «չափից ավելի լայն և տծև»// լեպեռոշ, Ախց. 1) «տոգել ու լայն բերանով», 2) «հին ու լայն զգեստ»//լուքոշ, Ուրմ. //լնքոշ, Ուրմ.

Ծովծվան, Վն. (լայն և մեծ աչքերի մասին. *Սիրուն ծովծվան աչերուդ մատաղ*.)
Հնրծնկ, Կրծ. (նաև՝ ազատ, արծակ հագուստի մասին)

Ճախ, Ղվ. (ճախ բերան)

Նեխ, Սկս.

Պալ, Բլ. //պոլ, Պպ. «լայն և ուռուցիկ»

Քպռոշ

199. *ԼԱՉԱՌ*, տես *ԼԿՏԻ*

200. +*ԼԱԿ*, Ալշ. Ախց. Կր. Եր. Մշ. Ոգ. Սլմ. Թբ./լնվ, Գրս. Ղրբ. Շմխ. Տգր. Հվր.

//լել, Ջղ./լավթնր, Թհր. «ավելի լավ»

Ակվա, Ջթ.

Աղէկ, Ազլ. Ակն Ասլ. Արբ. Խ. Խիգ. Խլթ. Խտջ. Խ. Կյուր. ԿՄ. Կսր. Հգ. Հնգ. Մլթ. Մշ. Մրշ. Մրս. Նկմ. Նն. Շտխ. Պլ. Պրտ. Սվրհ. Սվ. Վն. Տգր. Քղի Առտ. //աղէկ, 178. Ուրմ. նաև՝ «առողջ»//անդէգ, Տգր. Խրբ./աղէգ, 113//աղեկին աղեկը, Նն. Պլ. «ամենալավը»//աղեկուկ, Արբ. Պլ.

Անուշ//անուշ, 9. 30

Աջքի ընկնող, Ար. //աջքը մտած, Արբ. Եր. Նն.

Բաբաթ, Գրս. պարսկ.

Բաշ, 119. 13

Բարօվ, Ակն. 5

Դուրս կանգնացրած, Թբ.

Թնմըզուգ, 132. 14

Խանկ'րստուն, Սկս. «լավ հագնված»

Խաս, 187. 94

Խօթօտ, 188. 15

Կուկլա, Ղրբ. փխբ. (գործ, աշխատանք)

Հարսնասիրուն, Թբ. «սիրուն հարսներ ունեցող» (մականուն, որ թիֆլիսեցիք տալիս են սանահնեցոյ)

Շետ, Հնշ./շաշտին, Ղրբ. «կանոնավոր, տեղը տեղին»

Շենքով, Գնծ. Պլ. Ղրբ. Նն. Կս. Վն./շենքը շնորհքը տեղը, Այնթ. Աղն. Եր. Ղրբ. Վն. Պլ./շենքի-շնորհքի էկած, Նն. Պլ./շնորհքին, Եր./շնորհքով, Եր. Ղրբ. Պլ. Թբ./շնորհք ընկած, Եր. Ղրբ./շնորհքի մտած, Պլ.

Շամամ, Գրս. արաբ.

Պակաս տեղ չունեցող, Ար.

Պետլած, Թբ.

Պիշ//պիշուկ, Եվդ. մնկ. 2) «նոր»//պուշ, Ակն

Պիտվալի, Եվդ./պիտվանի, Արբ./պիտվական, Ակն./պիտու, Ար. Մշ. «օգտալար»//բետջ, 28. 10

Ռոմտ, 3մշ. //առանդ, 110//ըռընդ, 28, 7//հԶիժնդ, 93. 11

Սամել, Ար.

Սափ, Ղրբ. «ամբողջ, անվնաս խնձոր, լիքը ընկույզ»

Սիրուն, 115. 12//սօրոն, 6. 53. 71. 181. Կրճ. նաև «գեղեցիկ»//սերուն, Ղրբ.

//սերուն, 149//սորուն, Կրճ. Ղրբ.//սուրուն, Ղգխ. Գնծ. //սանրոն, 8. 22

Տուն, Վն.//տոն, Ազլ. ծծկ. (տուն է, ամտուն չէ)

Տրական, Ազլ. ծծկ.

Ուտելի, 3նգ. (համի մասին)

Քեռուն, Նկմ. նաև «համեղ»

Օքուտ, 13//օգտական, Թբ.

201. **ԼԵՂԻ**

Շաղգամահամ, Վն. «տհաճ համ ունեցող» (օր. գինի)

202. **+ԼԵՐԿ**

Պտվոն, 3մշ. «կեղևը հանած»

203. **+ԼԻ**, Ազլ. Սլմ.//իլին, Վն.//հըլին, Վն.//ըլինք, Լհ.//ըլինքն, 3նգ.//ըլլինք, Տգր.//իլինք, Նն. Պլ.//իլլինք, Ար.//ըլլէ՞ք, Քսբ.//իլլենքը, Ջթ.//լեզն, Ոգ.//լինքը՛ն, Սլմ.//լինք՛ն, Մրդ.//լիկ, Սկս. //լիգ, Ալշ. Մշ.//լիգ՛նի, Շմխ.//լինքը, Սչվ.//լիքն, Ջղ.//

լիգ(ն)ը, Գրս.//լիցգ, Սչվ. «տողմա»//լիզը, Ղրբ.//լիյնը, Ղրբ.//լիփ-լիինք, Նն. «շատ լիքը»//լեփ-լեցուն, Արբ. Պլ.//լեցուկ, Զրս. Տրն. Արբ. Պլ.//լեցուն, Խրբ. Պլ. Արբ. 13//լեցուն, Ակմ.//լեցունգ, Ասլ.//լեցուն, Ասլ. //լեցունգ, Խրբ. Պլ. Ռդ.//լեքցուն, Արբ. 132,

2//լցմուն//լըցման// լքիցք//լըմանչը «սուտ»//լի-լման, Սչվ. 3նգ. «ճշմարիտ, արդարացի»//լիքը, Ախց. Գրս. Եր. Կր. 3մշ. Թբ. Ղրբ.//լման, Պլ. Ռդ. «ամբողջ» Սչվ. Լհ. «ճշմարիտ»//լցկուն//լցուկ//ըլորդ, Սվ.//մըչալի, 3դ.//չըլման

Ղանպուն, 187. 12

Լանթ-լամբ, Կր. «պոկեպոռնկ»//լանթլան, Ուրմ.

Ծուպածոնպ, Կրճ.//ծուպածուպ, Կքվ.//ծփմամուփ, Նն.

Կըլխուն, Ուրմ.

Կօխուն, Կր.

Չըմշխիկ, Խրբ.

Պէյնա-պէրան, 79. 9

Պըզպըզուն, Ակմ.//պըրբըզուն, Երգ.//պրպզման, Ապր. Բլխ.//պոպզման, Ալշ.// պրպջուն, Ար.

Պիլէպիլ, 86. 8//պըլէպինչ, 138. 11

Պուլոգ, Բղշ.

Պռկապոռնկ, Վն.//պռկեպոռնկ, Ար.//պռնկեպոռնկ, Շլ. Թբ.//պոտեհար, Ար.//պոտեպոռնկ, Ար.//պըռնկեպոռնգ, Կր.//պըռնկեպըռուկ, Ուրմ. //պըռզէպըռունգ, 18. 5//պընդըպըռունգ, 89. 7

Պրցեպուր, ՆՋ.

Պօլնի, 103. 10

Սիլմասիլ, 63. 6//սըլըսիլան, Գրս.//սիլա-սիլա, Թբ.//սըլըսիլա, Գրս.//սիլան, Գրս. 4//սիլան, 15. 4//սիլան-փիլան, 15, 4//սիլան-բիլան, 112. 4//սիլիկուկու, Ղրբ.//առողի սիլիկուկու, Ղրբ. «լեփ-լեցուն»

Սիրդ, Սս.

Տըռօզ, Գրս.

Տրաքում, Դրբ. (օր.՝ պարկ)

Տուտլուտուզ, ՎՆ.//տուտուզ, ՎՆ.//տուտուզ, Դրբ. (օր.՝ գրպան)

Քյնրանգ, Գրս.

Քպսուն, ՎՆ.//քսպուկ, ՆԲ. «հուպ տված, կուռ, սեղմ»//քըփսուկ, 60. 3 //քին-թանքիփ, Սլթ.

204.+**ԼԻՐԲ**, տես **ԼԿՏԻ**

205. **ԼԿՏԻ**, Ախց.//լկոտի, ՎՆ.//լկոտի, Եր.//լգոի, Մշ. //լոտի, Ադն.

Ամոթավեր, Դրբ.//ամոթքավեր, Դրբ.//չեմընչուեծ, Քսբ. «անամոթ»//չամչընց, Մրշ. Անաբուռ, Եր.//աբուռը կտրված, Դրբ.//աբուռը երեսից մեռոնաջրի հետ ուրագով տաշած, Դրբ.//աբուռը ոռին կապած, Դրբ.//բիյաբուռ, Գրս. պարսկ.

Աներես, Եր. Դգխ. Դրբ. ՆՆ. Պլ.//անիրես, Գրս.

Անըսպեռ, Ուրմ. նաև՝ «չար»

Անծամ կուլ տվող, Պլ. //հում-հում կուլ տվող, Դրբ.

Անհարկի, ՆՆ. Պլ.

Առկե ելած, ՆՆ.//առկե հանած, ՆՆ.

Առջևը անցած, ՆՆ.

Առսուզ, Շլ.

Աստծու ահը սրտից հանած//աստծու երեսիցը թափած, Եր.

Արջապար ածող, Լ. փխբ.

Բերանը պատռած, Ար.//պատռած բերան

Եղջերիկ

Երեսապինդ, Դրբ.//իրիսապենդ, Գրս.//պնդերես, Ար. Գրս. Խրբ.//պինտերես, Բլ.

//պընդիրես, Բրդ.//պինդերես, Մշ.//բենդիրիս, Սվ.//բեվիրես, Ուրմ.//բինդերիս, Տգր. //երեսը պինդ, Եր. Դրբ. //երեսբաց/երեսպահտ, Դրբ. //երեսի շնորիքը վերացած, Պլ. //երես առած, Ախց. Արբ. Եր. Դրբ. Պլ.//երեսը աբուռ չունեցող, Դրբ.//երեսի աբուռը թափած, Խ.//երեսը գոմեշի կաշի շինած, Եր. //երեսը հատիկի ջուրը սրբած, Տրն.//երեսի մեռոնը գնացած, Եր. Պլ.//երեսը մեռոն չունեցող, Դրբ.// մեռոնը երեսից թափած//մեռոնը երեսից լվացված//երեսի միմը գնդան շինած, միմը կրակ, Եր. //երեսի ջուրը գնացած, Դրբ. Եր. Պլ.//երեսի ջուրը փախած, Ար.//իրեսը պըռթըրճիրավ լվացած, Դրբ. Դգխ. //երեսի քողը պատռած//երեսի քողը պատռված, Ար.//երեսը պատռած, ՆՆ. Պլ. Թբ. //քողը ճղած, Դրբ.//երես թռնող, Եր.//երես հանած, Պլ.//երեսը սկրթած, Պլ.//երես տված, Արբ. Եր. Դրմ. Դգխ. Դրբ. ՆՆ. Պլ.// կաշի երես, Պլ.// ծիգերես, Պլ.//ծիգ սուրաթ, Պլ.//ոռ ու երես ելած, ՎՆ.//սիրաթը գնացած, Թբ.//սիրաթը երեսեն կտրած, Թբ.//տաքերես

Թըլթրփած, Ադն.

Թօքի, Գրս. Դրբ.

Լա՛չառ, Կր.//լա՛չառ, Ուրմ.//լաչառ, Եր. Դգխ. Դրբ. Սր.

Լաքաթա, ՎՆ. (աղջկա մասին)

Լըպստած, Եր. Թբ.//լպստված, Եր.//լպզտած, Դրբ.//լպզտրուկ, ՎՆ. //լպռտուկ, Խրբ. Դրբ. ՆՆ. Պլ.//լիպոզ, ՎՆ.//լըպուզ, ՉՆ.// լըպռտան, Խրբ. Դրբ. ՆՆ. Պլ.// լեպեշտի//սատանի լիպոզ, ՎՆ. (սատանի լիպոզ կնիկ)

Լիրբ, Ազլ.//լիրփ, Ազլ. Ախց. Կր. Սկս. Սլմ. Տգր. Թբ.//լիրբը՝. Սջվ. //լիռփ, Եր. //լրփ, Դրբ. ՆՆ. Շմխ.//լեռփ, Ալշ. Մշ. Ջղ.//լեռ, Դրդ. (կանանց համար ասվող վատ ածական)//լըրփուզ, Խտր.

Լվացված//լվացված շուն
 Լկրտած, Այնթ. Պլ./Լկրտած-սկրթած, Այնթ. Պլ./Լկստած, Եր. Ղզխ. Վն./ Լկռտած,
 Ադ. Պլ. Վն./Լկրտված, Ղրբ./Լըզըրդուզ, Տգր./Լըզըսդուզ, Տգր./Լըկտված, Շմխ.
 //Լըռճուկ, Վն. փխբ. «աներես» (ասվում է վեզի մասին, երբ վեզը մեկ ուրիշով
 զարնվելու դեպքում տեղից չի շարժվում)
 Լորի, Թբ. մխտ./Լորի ուտող, Ղզխ. մխտ. (Լորի ուտող տղա)
 Լորիկ, Լ. «մուրացկան», 2) Մշ. «պնդերես», 3) Մշ. «զնչու» (Լորի-կ Լակոտ) //
 Լորկեր, Վն. «ծրիակեր»
 Լէթի, Վն. (անպարկեշտ աղջկա մասին)
 Խեղուկ, Չրս./խեղեփ, Ակն. 2) «բարակ, կարճ, ծաղրելի իր, հանդերձ և այլն»
 Խըզի, Ադբ./խըզնի, Ադբ.
 Խոսք մետող, Պլ.
 Ծամը կտրած, Ար. Կր.
 Կապը կտրած, Ղրբ. Թբ. Ար./կապից փախած, Ար. //թուկից փախած, Ար. //վզի
 կապը կտրած
 Կոկած, Պլ.
 Հազար մաղով անց կացած, Ղրբ./հազար մաղով հաց կերած, Ղրբ.
 Հանած-վարած, Պլ. «լիրբ, սրիկա»
 Հալած-թափած, Վն. «լիրբ, սրիկա»
 Հայասըզ, Գրս. արաբ. թրք.
 Հարթված, Ղրբ.
 Հերատուկ, Պլ.
 Զծում հեզնող, Մշ.
 Դանջըղ, Վծ. Ար. թրք.
 Ծակատը պինդ, Ար./ծակատապինդ, Ղրբ./ծակատը կտրված, Ղրբ.
 Ծաճա, Պլ./ջաջա, Ակն (գործածվում է միայն իգական սեռի համար)
 Մաղ ծախող, Տրմ.
 Մուխ մարող, Ախց.
 Յավա, Գրս. պարսկ. թրք.
 Յոթը տան վարտիք, Պլ. «փողոցներում միշտ թափառող, փողոցային աղջիկ»
 Նամուսը կտրած, Թբ./Նամուսը կտրած//Նամուսը կորած, Լ./Նամուսը ոտի
 տակ տված//Նամուսը շանը տված//Նամուսը շունը կերած//Նամուսը ջուրը
 զցած//Նամուսը տափը կոխած, Ղրբ./Նամուսը տափը քցած, Ղրբ./Նամուսը տա-
 փը մտած, Ղրբ./Նամուսը ցեխը կոխած, Ղրբ.
 Շանէրես, Երզ./շաներես, Պլ. ՆՆ. Կր. Հվր. Արբ. Հմշ./շներես, Ար. Մշ./շոներես,
 Հմշ./շանոսկոր, Պրտ. //շանկաշի, Պլ.
 Շըրփնթի, Ադն./չրփնթի, Պլ.
 Շիթ, Ղրբ./շուշտ//շքթած
 Շփացած, Այնթ. Ադն. Պլ. Ար./շփածուկ, Ավ.
 Ոտքը թեթևացրած, Եր.
 Զանգի, Զնդ.
 Զանթռեխ, Ղրբ. «բաց խոսող, անզաղտնապահ»
 Զաչոխ, Մրշ.
 Զլխտի, Եվդ. Խրբ. (տղա, կին)
 Զըլթիկ, Պլ. Եվդ. Ռդ. Բլ. Բզշ. Ակն//չըլդիկ, Պլ./չըլփիկ, Ակն//չըլխտի
 Պահառ, Մլթ.

Պատռտած, Եվր.
 Պնդաքար, Ղրբ.//չեչոտ պնդաքար, Ղրբ.
 Պիպլոգ, Վն.
 Պոչակտուր, Ղրբ.//պոչըկուտուր, Ղրբ.//պչըկատուր, Ղրբ.//պչըկուտր, Ղրբ.//
 պոչուկուտուր, Ղրբ.
 Պոպկած
 Պռտիկ, Թբ.//պռտկերես, Ար. //պըռկիրես, Ուրմ.
 Ջինգանա, փխբ. Կր. Զվր. Մկս.//ջինգյանա, Ար.//ջինգոնա, Զմշ. //ջինկյանա,
 Զվխ.//ջինկանա, Զվխ. (բոշա՝ 1. 190. 406.)
 Զլթիկ, Ոդ. Բլ.//ջլդիկ, Պլ. Խրբ.
 Ջոջո, Վն. «մեծախոս»
 Ռեխ-մռեխը, Թբ. Ժղր.
 Սակատամեռ, Վն.
 Սեղման, Եվդ.
 Սևավոր, Մնգ. Մշ. Բլ.//սևերես, Խտջ.//սևումուր, Ար.
 Սըլեթա, Ղրբ.//սիլիթան, Գրս.
 Սըլկված, Եր. Շմխ.
 Սըկըրդած, Պլ. Խրբ. Տրն.//սկրդված, Խրբ.//սկրթած, Այնթ. Պլ.//սկրթած երես,
 Խրբ.
 Սըղլուր, Ար.//սլխտրիկ, Ար.//սլխտիկ
 Սթալ, Ղգխ.
 Սիսեռ պառռեսմ, Ար.
 Սմի, Պլ.
 Սրտամեռ, Վն. Խիգ.//սռամեռ, Վն.
 Սուպուռ, Ղրբ.//սոպուռ, Ուրմ.
 Սուսուբրան, ՆՁ.
 Սուրթուկ, Բղշ.//սուղիկ, Խրբ. //սուլտուգ, Ղրբ. 1) «կոնաձև, սուր»//սրած, Թբ.
 //սուռութմա, ՆՆ.
 Վռթկած, Պլ. «երես առած, ամամոթ աղջիկ»
 Վրան բաց, Պլ.
 Ուռուսպի, Վծ. պարսկ.
 Ութամմազ, Վծ. թրբ.
 Քած, Մչվ. «ամամոթ աղջիկ»
 Քարը քսած, Եվդ.
 Քոսնուկ, Բղշ. (Խրբ.՝ «ձամձրալի»)
 Քուռ, Մշ. Շիր.
 Ֆռթըխ, Պլ. (ասվում է շատ ազատ աղջկա մասին)
 206. **ԼՂԱՐ**, տե՛ս **ՆԻՅԱՐ**
 207. **ԼՂՊՈՐ**, տե՛ս **ՓԱՓՈՒԿ**
 208. **ԼՂՐԵՈՒԿ**, տե՛ս **ՓՆԹԻ**
 209. **ԼՈԹԻ**
 Զարդբուրդ, Պլ.//ջարդջուրդ, Պլ.
 Տատաշ, Կր.
 Քամիքշան, Թբ. «սնապարծ»
 210. **ԼՈԿ**, Մշ. Զղ.//լօկ, Ախց.//լծօ, Ար. «առանց յուղի, անժուր»//լոգ, Ալշ. «ա-
 ռանց յուղի, անժուր»//լօգօր, Խտջ. Զմշ. «հենց հիմա, մի քիչ առաջ»//լոճ, Ակն

(բայերի վերջում կցվող թարմատար մասնիկ) // լուկ, Մշ. (բայերի վերջում կցվող թարմատար մասնիկ) // Լօք, Եր. «առանց հացի և ուրիշ ուտելիքի» // ցլօգ, ՆՆ «միայն, ցամաք»

Դարտակ, Եր. Դրբ. Ադբ.

Ջըռ

211. **ԼՈՇՏԱԿ** // Լօշտագ, Մշ. // Լօշտրակ, Վճ. // Լաշտրակ, Դրբ. // Լօշտակ, Կր. Ալշ. (լայն բերանի կամ շորի համար ասված)

212. **+ԼՈՒՅԾ** «ծորուն, հոսանուտ»

Չըլչըթան, Եր. «խափկ, խխում»

Ջրի, Յմշ. Տրպ. // ջրլի, Եվդ. // ջրհամ, Եվդ. «ջրալի և անհամ կերակուր», 2) ՆՆ. «անհամ տանձ, թութ» // ջրոտ, Պլ.

Սըմբուն, Տգր. Նփ. «լպրծուն, սահուն» // սըլկուն // սըլկիհան, Դրբ. // սըլկիոտ, Դրբ. // սըլընգե, Գրս. // սըլընգի, Գրս. // սպլխուն, Ակն. Բն. // սպլղուն, Խրբ. // սպղտուն, Արբ. // սըռիկ, Խրբ. // սոթլիգ, Կր. // սոթլիկ, Ար. Դրբ. // սութլիկ, Գրս.

Տըթուգ, Մլթ. «ծյութի պես կաշոդ, առածգական»

Փխակուտ, Շլ. «խոր ցեխով ծածկված» (օր.՝ *հող*)

213. **+ԼՈՒՐՈ** // Լուր, Թբ.

Ախուս, Գրս. (ան+խոս) // ախոս, Գրս.

Անսան, Գրս. թրք. *sus* // ասան, Գրս. // անսա(վ)ուր, Գրս. // սաս արած, Դրբ. // սու-

սիկ, Մրգ. // սուստ, Դրբ. // սուսուփուս, Ար. Թբ. Դրբ. Կքվ. Կս. // սուսիկ-փուսիկ, Ար. արհմ. // սուս-փուս, Կս. // սուսը-փուս, Ուրմ. // սանսմագ, Գրս. թրք.

Լեզուն բռնած, Արբ. // լեզուն բռնված, Պլ. // լեզուն բունը դրած, Եր. // լեզուն իրան արած, Եր. // լեզուն կապած, Դրբ.

Լեռ քար, 47

Ծեմ-ծըպուտ, Շմխ.

Կըրկուփ, Դրբ. Գրս. // Կըրկօփ, Գրս. // Կարկուփ // կուկուփ // կրկուփ արած, Դրբ. «բոլորովին լուռ» // կրկուփ եկած, Դրբ.

Հաշ, Խճ.

Եզմանուկ, Ադբ.

Մունջ, Ար. Թբ. // մունջ, Թբ. // լուռ ու մունձ, Ախց. // խուլումունջ, Ադն.

Մոմ կոխած, Ադն. ծծկ. // մոմ փակցրած, Ակն. ծծկ.

Պապանձ, Գմձ.

214. **ԼՈՒՐԹ**, տես **ԿԱՊՈՒՅՏ**

215. **-ԼՈՒՐԶ** // Լուրջ, Մշ. 1) «պայծառ, բաց, ոչ մութ, ոչ խիստ, նուրբ», 2) «պայծառ, ուրախ, գլաթ, պարզերես», 3) «պայծառ մտքով, արթուն մտքով, սթափ կամ զգոն», 4) «արթուն, սթափ», 5. «արթուն, զարթուն, չքմած», 6) «բաց կապույտ գույնը», 7. Մշ. «մի տեսակ կապույտ լեղակագույն կտավ, որ գործում են Հալեպում»

Խելքը նստած

Ծանր, Դրբ. Պլ. // ծանրախոս, Դրբ. «հանդարտ ու լուրջ խոսող» // ծընդըրանա, Գրս. // ծընդրիանա, Գրս. // ծանր մարդ / ծանր ու բարակ / գլուխը ծանր, Եր. Պլ. // շուքը ծանր, Պլ.

Ներսեն, Յմշ. // ներսըն, Յմշ.

Պառավանկ, Վճ. «լուրջ ու ծանր խոսք»

Ջոջագլխանակ

Տըփիգ, Կր.

216. **†LՊԻՐՇ**, տեւ **LԿՏԻ**

217. **ԽԱԺ**, Ոգ. Վն. Խրք. «աչքի վրա իջած փառ»//խանժ, Խրք. Սլմ.
Ուրմ.//խժուժ//խաժիկ, Ախց. Կր.//խաժուժիգ, Սբ.//խաժուժմաժ, Ալշ. Մշ. //խա-
ժուկ//խաժուկաչվի

Բալաք (աչքեր), Ախց.

ճաղար//Ղրք.//ճուղուր//չնղնր, Մկս.//ճղրիկ, Ար. «կապտակամաչ»//չղրիկ, Սս.

«կապուտաչյա»//չախմուր, Ար. ՆՋ. Ղրք. նաև «սիրուն»

218. **ԽԱԽՈՒՏ**, տեւ **ԽԱՐԽՈՒԼ**

219. **ԽԱԿ**//խազ, Ալշ. Եր. Մշ. Ուրմ. Սբ. Սչվ.//խանգ, Խրք. Տգր.//խայ, Ասլ. (զործ է
ածվում միայն մարդկանց բնորոշելու համար)

Ազոխ, Յճն.//նզուխ, Տգր.//նզոնխ, Ձթ.//ածոնխ, Ձթ.//ազոխ, Խրք. Արք. «ընդ-
հանրապես որևէ խակ պտուղ»//ազոխ կտրած, Սբ. «շատ թթու»

Ղուզուլ, Եր. «խակ և խիստ փոքրիկ ձմերուկ»

Թթու

ժեժ, Գրս. Ղրք.

ժոչոր, «թփի վրա չորացած ազոխ»

ժուռ, Ալշ. Խն. Մշ. Լ. «թթու» Եր. Ջղ. «ազոխ, խակ խաղող» Թբ. «անտառային
խաղող» Խտջ. «խաղող» (խոտրջուրի խաղողը միշտ այնքան թթու է, որ այս ա-
նունն ունի) Վն. 1) «կիսահաս, չգարգացած», 2) «թթու դեմքով, խոժոռաղեն» Յմշ.
«ողկույզ» Թբ. «թթու ապուր»//ժուռ, Ոգ.//ժոռ, Մկս.//ժուրը, Թբ.// ժո՛ռ, Մկս. //ժուռ-
մուռ, Վն. «տիաս»//ժուռմուռ, Վն.

ժուստ

Լոզակ, Մշկ.

խազ// խոզ, Ազլ.

խակ, Գրս. Ղրք. Թբ.//խակ-պրոռոն, Յղ. «շատ խակ»//խակկոտոր// խականոյշ//
խակլազուտ// դազ, Կր.//խակուժուռ

խանգար, Մշկ. Զ. (կամ հում)

խժիկ, Չն. Քղի (*խժիկ ընկույզ*)

խժիծ, Գրս.// խեծեկ, Տրնտ.//խեցխեր, Խրք.

խկռո, Թբ.//խակռը-մակռը տիաս-միաս

խուլ

Կապարուկ

Կեճ, Շլ. (թաց ընկույզի, մատղաշ լոբու մասին)

Կիսահասնիլ, Եր.

ճիռն, Ղրք.

Մորը դրած լուլակով, ԿՄ. (մարդու մասին)

Չաղլա//չաղալա, Մլթ.

Չետուր, Յմշ.

Չխար, Գրս.

Պրոռոն, Յղ. «շատ խակ միրգ»

Պիճ, Շլ. «խաղողի, մրգի առաջին հասը»

Ջուր ընկած, Ար. «նոր հասնող»

Փարփուտ, Ղրք. «ամիս և խեղճ ու կրակ շերամի բոժոժ»

Քա՛լ, Կր.

220. **ԽԱՂԱՂ**, Ալշ. Ախց. Խրբ. Մշ. Մրդ. Ոգ. Սբ. Սչվ.//խանդանդ, Տգր.// խաղավ, Լհ.// հաղաղ, Եր. Թբ.// խաղականջ, Պլ.//խաղաղ օթք, Սչվ.//ուտքը խաղաղված, Եր. Ազին մի քաշած, Ղրբ. Աթոք-անդորոթ, Աղմ. Ականջը կախ, Ղզխ.//ականջը կախ, սիրտն ուրախ. մակն՝ «անտարբեր» //ա-կանճը տինճ, Պլ. Ամեխ, Լ. //անշառ, Ար Այծերը գնացած, Եր. Ղրբ.//այծերը դուրս դառած, Ղրբ. (բարկությունից հետո) //այծերը փախած, Թբ. Անցավիլ, Վն. Արխային, Գրս. (թրք. Arke՝ մեջք) Ղինջ, թրք. Գրս. Տգր. Կրճ. «հանգիստ բնավորությամբ» Ըռհաթ, Շիր. պարսկ. Թունտիկ, Պլ. (խելոք երեխայի, կնոջ մասին) Լայնսիրտ, Պլ. Խախանդ, Մշ. Ուրմ. Խեշտան, Պլ. Խելօք, Պլ.//խելունք, Ղրբ.//խելօքիկ, Պլ. Կամկար, Ուրմ. Կամաց, Նն. Պլ. Թբ.//կամանց, Թբ. Զանդարտ, Կր.//հանդարդ, Եր. Թբ. մակն՝ «գաղջ»//հանդարդ, Սչվ.//հանթարդ, Նն. Պլ. Սբ.//հանդանոտ, Ազլ.//հանթարդ, Տգր.//հանդանր, Ոգ.// հանդարտ-անդարտ, Ջղ. Զոգնություն առած, Պլ. Մաղմաղ, Կր. //մուղոմիկ, Վն. «հանդարտ և անդադրում աշխատող»//ալյուրը մաղած, մաղը կախած, Եր. Պլ. Մարմանդ, Ալշ. Բլ. Եր. Կր. Ղրբ. ՆԲ. Մըշիկ-մըշիկ, Պլ. Վն.//մըշ-մըշ, Այնթ.//մըշ-մըշ, Արբ.//մըշ-մըշ, Այնթ.//մուշ-մուշ, Եր. Պլ. Յաշ, Պպ. Յավաշ, Ար. ՆԲ. Ղրբ. Կռզ. Շմխ. Ուրմ. Նն. Կր. Վն. Շտխ. Զռիզ, Ղրբ. Զուրի պառկած, Պլ. Ռոմտ, Զմշ. Սըթրած, Ար. //սըթրուզ, Սս.// սըթրում, Ուրմ.//կաշունը սըթրած, Ար. Սիա, Պպ. Սիրտը թեթև, Ար.//սիրտը իջած, Սս. Պլ.//սիրտը մատած, Ար.//սիրտը հիդ էկած, Թբ.//սիրտը հիդ բերած, Թբ.//սիրտը հոնքշած, Թբ.//սիրտը հովացած, Թբ. Կրս.//սիրտը վեր մատած, Ղրբ.//սիրտը տեղը եկած//սիրտը տեղը ընկած//սիրտը օ-նահ, Զմշ.//սրտին փուքը վեր թողած//մատած սիրտ ունեցող, Ար. //սիրտը ետ բե-րած, Թբ.//սիրտը շինած, Պլ.//սրտի փուշը հանած, Ղրբ. Վեր ընկած, Եր. (օր.՝ վեր ընկած քամի) Տըմբլիկ, Վն. (օր. քում), 2) Ղրբ. «կարճ ու կլոր քիթ», 3) Եր. «ուռած» (օր.՝ փոր), 4) Վն. «կլորիկ» Տըփիկ, Ախց. 2) Կմշ. «մարդ, որ սուսիկ-փուսիկ անում է չսպասված բաներ»

Ունքաբացված, Ղրբ.
Ֆշըր-Ֆշըր, Արբ. «մուշ-մուշ»
Քնած դշխուհի, Ար.
Քօշագեգ, ՆՆ
221. **ԽԱՄ**

Նաշի, Շոթ. 2) «ժլատ»

222. **ԽԱՌՆ** (բոլոր բարբառներում բայական գործածությամբ. –ԱՃ.)// խառ-
նուկ, Մշ. Պլ. (Աս ի՛նչ խառնուկ թել է:) //խարնուփնտուր, Թբ.//խառնուբշտուր,
Թբ.//խառնիբշտուր, Թբ.//խառնուխատին, Եր.//խառնախաթիշ, Ղրբ.//խառնամառ,
Վն. 2) թուխ ու ճերմակ//խռունձ, Վն.//խանձըն, Սչվ.//խանձախռուն, Գրս.//խեռընգձո,
Քսր.//խռընդխաթիշ, Գրս.//խառնափնդոր, Վն. //խառնախըշտիկ, Ար. // փընդոր,
Վն.//սուտ ու փնդոր, Վն.

Աբուռ-ճուբուռ, Կր. «խառնափնթոր»

Աղապ-ճաղապ, Չն. Պլ. Անսարք, Եր. Ղրբ.

Աղլոր-պղլոր, Աղն.

Առութառ, Չն. //առութառ ելլած, ՆՆ. Չն.

Ավալ-թավալ, Վն.//ավալ-թավալ եղած, Վն.

Բաղնիքին թասը կորսնցուցած, Պլ.

Բբռեճ, Մշ.//բբռեջ, Կր.//պըպըռեճ, Ուրմ. (մազերի մասին)

Գարուն աշուն իրար խառնած, Խն.

Գզգզնակ, Մշ.//գզգզված, Եր.

Թաթուկ, Շլ.

Թնջուկ, Արբ. Խրբ. Մլկ. Մշկ. Պլ. Սվ. Քղի//թնջիկ, Թբ.//թնջկած, Խրբ.//թնջկռած,
Խրբ.//թընջկոուկ, Մն.

Ժժնուկ, Խն. // ժղխթուգ, Տգր.

Լերդեցունց

Խենթ խոտի պես աճած, Պլ.

Կաթը փսորած, Ար.

Կապ ընկած, Ղրբ. «խճճված»

Հերդեցունց (մտմտութենք)

Ղարման-չորման, Կլկ «խառնաշփոթ վիճակ, գործ»

Ղըժբըժում, Ղրբ.

Մայրը մանուկը մոռցած, Ախք.

Մժժած, Եր.

Շաղած թան, Ջղ.

Շըղլըմաղլի, Հղ. Ղրբ. Գրս.

Շլտի-շփոթ, Ար. Ղրբ. Խրբ.//շիլաշըփօթ, Գրս.

Ոտքի վրա ըրած, Սվրի.

Պռճուկ, ՆՀԲ//պռճնկոտ, ՆՆ.//պռճինկ-պռճինկ արած, ՆՆ. (մազերի մասին) //
պճռքուկ, Պրտ.

Սաչու, ՆՆ.

Սուտ ու փնդոր, Վն. (սուտ ու փուտ)

Տըլդրգուն, Կր

Տըվըրտուկ, Վն.

223. **ԽԱՐԴԱԽ**, տե՛ս **ՍՐԻԿԱ**

224. **ԽԱՐԽՈՒԼ** // Խնդիրը լած, ՊԼ. // Խը լի լի, Աղմ. 2) «նիհար, տկար» // Խարի լը-
լի // Խը լի լի տ, ՊԼ. 2) «շատ ծեր» // Խղի լի լա // Խը լի լի լա, Չն. // Խը լի լի լա լա // Խը լի-
բը լի լի, Քղի // Խը լի լի լի, ՊԼ. Նկմ. // Խը լի լի լի, Նն. // Խա լի տ, Ախց. Կր. Մշ. Սլմ.
Վն. Թբ. // Խա լի տ, Ալշ. Եր. Խրբ. Դմշ. ՊԼ. Ռդ. Սբ. // Խա լի տ, Նն. // Խա լի տ, Ռգ. // Խա լի տ, Տգր. // Խա լի տ, Ասլ. // Խա լի տ, Ասլ. // Խա լի տ, Աղմ.

Անցվորական, Թբ.

Թքով կպցրած, Ար.

Հանգ (օր.՝ *հանգ եկեղեցի*)

Պկլոգ, Վն.

Սը լա լա, Ղրբ. Գրս. // սլա լա լի, Գնծ.

Սխոխան, Գած.

Փը լը շգուն, Տգր. // Կը լը շգուն, Տգր. // բը լը լի, Մշ.

Փը լի լի, Սվ. // Խը լի լի, Սվ.

Քակվուկ, Մշ.

225. **ԽԱՐՏՅԱՇ**, տեն **ՇԵԿ**

226. **ԽԱՎԱՐ**, տեն **ՍՈՒԹ**

227. **-ԽԵԹ**, տեն **ԽՈԺՈՒ**

228. **+ԽԵՂ** (Ակն. Խտջ. Զրս. Զթ. բայական կիրառությամբ) // Խեղուն, Զրս.

«շփացած»

Անունավոր, Ղրբ. 2) «նշանավոր» բզմատ. (Շուշիի մօտ կայ աղբիւր մը, որ կը
կոչուի այս անունով՝ չի չե լու համար բուն անունը, որ շատ տգեղ է:– Աճ.):

Թաթան (թևի մասին)

Կոնդ, Ղզխ. Ղրբ.

Շիլ, Վծ.

Ոտք ու ձեռքից ընկած, Ղրբ. Ղզխ. // ոտքը քաշ, Ղրբ.

Չոնթ, Ար.

Սանաթ, Ուրմ. սանդակ, ՆԲ.

Սոխկուռ, Ղրբ.

Փաթաքուր, Աղմ. «ծերությունից ցնդած կամ անդամալույծ»

Քօթրմօղուգ, Տգր.

229. **ԽԵՂԸ**, Ռգ. // Խեղծ, Սլմ. Վն. Լ. // Խեղծ, Ախց. Գրս. Կր. Ղրբ. Սկս. // Խեղծ, Ազլ.
Եր. Մրդ. Երգ. // Խեղջ, Ջղ. // Խեղջ, Խրբ. Նն. ՊԼ. Ռդ. Երգ. // Խիխծ, Թբ. // Խեղջ,
Ասլ. // Խեղծ, Ասլ. // Խիղջ, Տգր. Սվ. // Խեղծ ու կրակ, ՊԼ. Վն. Ար. // Խղճավզիկ,
Մշ. // Խեղծ աբեթ, Նն. // Խը լը լի, Տգր. // Խը լը լի, Տգր. // Խեղջ, Եր.

Ալանգ, Լ. // անլանգ, Գրս. թրբ. «ծուլ, անկարող»

Ախքետօկ // անխքետօկ (աղքատուկ) Քսբ.

Այվընիկ // այվին // այվընիկ մարդ, Վն.

Անբաշար, Ալշ.

Անկար, ՊԼ. // անկարյա, Նն.

Անկուտի, Մն.

Անկուտլանկ, Եր.

Անմըղօկ // անմըղօկ (անմեղուն), Քսբ. «անծար»

Անշահ, Այնթ. Աղմ. բզմատ.

Ամտեր, Ալշ. Ադն. Եր. Լ. Կս. Ղրբ. Սշ. Նն. Պլ. Ջղ. Վն. Տգր. Տրպ. Թբ.//անտեր-
անտիրական, Ղրբ. Նն. Պլ. Թբ.

Անփոքուկ, Ղրբ.

Աչքը գոց, Պլ.//չորսաչքանի, Թբ. 2) «ակնոցավոր», 3) «գրագետ, կարդացվոր»
Աստղը ջուլկահորը ընկած, Ղրբ.

Աստված ողորմիին բան, Պլ. (այնքան թշվառ, որ մարդկային օգնությունը ան-
կարող է գայն փրկել և միայն Աստված կարող է ողորմել -ԱՃ.)

Ավուր հացի կարոտ, Պլ.//օրեն հացի մուրացկան, Ար.// օրը սև էլած, Ղրբ.//օրը
սև ու մթին էլած, Ղրբ.

Արևն երդիքեն, ջուրը կարասեն տեսնող, ՇԳ.

Արյունը ծծած, Եր. Նն.

Ափալօնիկ, Երգ.//ապալօնիկ, Երգ.

Բախտը ջլկահորը ընկած, Ղրբ.//բախտը յետ եկած, Շմխ.//բախտը յետ տված,
Շմխ. Ղրբ.

Բէջարայ, Ազլ. Շոթ.

Բըլընգած, Կր.//բըլընգազ, Ուրմ. 62//պլնկած, Վն.//պլնգած, Ջվխ. Վն. //պըլըն-
գած, Գրս.

Բըհիֆ, 62

Բուրդը տված, Ախց. Թբ. փխբ. ման՝ «պառավ»

Գեր ու գերբ, Սբ.//գեր ու եսիր, Սբ.

Գլխին տված, Ար.//գլխին քար աղացած, Եր.//գլխին սև ծուն էկած, Շիր.//եր-
կինքը գլխին մթնած, Ղրբ.//հողգլուխ//ափ ոռուն, ափ գլխուն պտտող, Սշ.

Գջլտած, Թբ. «խեղճ ու կրակ, պատռտած, թափթփած»

Դամբուլ, Եր. փխբ.

Դանփակ, Վն. փխբ. «խեղճ ու կրակ» (ուղիղ իմաստը՝ խոնավությունից թուլա-
ցած, կակղած, ասվում է դափի, թմբուկի կաշվի համար)

Ետ ծգած, Նն.

Երերմանի, Թբ.//երերմանի, Ուրմ.

Երկու իշու գարի բաժանել չիմացող

Ըմետ, Ավ.

Թանքաշ, Կր.//թանքերան, Սշ.//թան փչող, Ար. «անճարակ»

Թերմաշ, Երգ.

Թինթոն, Ադբ.//թանթուկ

Թռնի Ղրբ. «խեղճ ու կրակ, ողորմելի» (Չարություն հատուկ անունից)

Թրջած հավ, Ար.//թրջած հավուկ, Ջթ.//թեպրած հավ, Լ.

Իսրայել, Պլ. ծղր.//խենթ Իսրայել, Պլ. ծղր. «հինումին զգեստ հագած խեղճ
մարդ»

Իրփիվերուն տըռանը պըպըլ'պապալ' ընող, Հդ. «ահավոր թշվառ»

Լալիք, Պլ.//խեղճ ու լալիք, Պլ.

Լօբի, Գրս. փխբ. «անճարակ»

Խըմպըլ, Քսբ. թրք.

Խըղզնահատ իլած, Ղրբ. «չորացած հասկ դարձած»

Խոտը բերանին, Ար.

Ծապան, Ղրբ. «խեղճ, նիհար երեխա»

Ծվոցը կտրած, Ար. Ղրբ.

Կանաչ խոտը չորցընող, Ղրբ. «անճարակ»

Կախշալվար//կախոռ, Ակն Պրտ.//կախ կօգօվ, Երգ.
 Կակոս, Պլ.
 Կապով ընկած հորթ, Լ.
 Կարկուտի տակ ընկած, Ար.//կարկուտը թակած տանձ, Ղրբ.
 Կընթըռ, Ղրբ. Ղրդ. (մարդ), 2) «շատ մաշված, միայն պոչը մնացած» 3) «պոչն ու թևերը կտրտած հավ»
 Կոնծոլոտ//կոնծոլոտ,
 Կոտոր, Վն. 2) Սկս. «կոտորած»//կոտոր, Թբ. 2) ՆԲ. «կոտորած»
 Կորած, Եր.
 Կտատար, Ազլ.
 Հալակամ, Սբ.
 Հարիֆ, Կր. Ուրմ.//հարիֆ, Լ. Ար.
 Հիվանդիկ, Աղբ.
 Հոգին բերանը եկած, Եր. Պլ. Տրն.//հոգին բերանը հասած, Ջղ. Ար.//հոգին բու-
 կը հավաքած, Ղրբ.//հոգին դուս եկած, Եր.//հոգուն հասած, Ախց.//հոգին հանած,
 Ար. Պլ.
 Հուղի չարչարանք կրած, Եր. «տանջված»
 Հայնագուրկ, Գրս.
 Հեռը ծոցը, ծոցին, ծոցումը, ընդի. //ծեռքը տակեն փրթած, գետնին ընկած,
 Խրք.
 Զրի, Պլ. 2) Զթ. «զուր»
 Ծարակտուր, Եր.//ծարկտրած//ծարահատած, Եր.//ծարը կտրած, Աստ. Եր.
 Ղրբ. Թբ.//ծարընկան, Մշ.//անծար, Եր. Ղրբ. Ախց. Նն. Պլ. Վն. Թբ.Աշ.//անծարակ,
 Ար. ԿՄ. Լհ. Ասլ. Ադն. Մլթ. Նն. Պլ.//անծարիկ, Մշ.//անծրկած, Նն. Պլ.//նաճար,
 Կր.//նաչար, Ար. Թբ. Ղգխ. Գնծ. Հվր. Ուրմ. Կր. Բլ. Ակն Երգ. Վն. Մկս. Ամս. Լ.
 Վծ.//նաչոր, Մրշ.//նաչար(ի) պարսկ. Գրս.
 Ենպը ծակ, Պլ.
 Եոթռտած, Թբ. «խեղճ ու կրակ, պատառոտված լաթերով»
 Ծուրծուր, Մշ. Շիր.
 Մալուլ, Բս.
 Մայրահոր, Վն.//մայրամեռ, Վն. (մաև անիծական կոչական)
 Մանթի, Ղրբ.
 Մանի
 Մախքօնկ (մեղքունք), Քսբ.//մեղք ու կրակ, Ղրբ. Պլ.//մեղք ու կրակ արած, Թբ.
 Մատը լպստելով մնացած, Եր.
 Մեկուն ձեռքը մայող, Սբ.//մեկի շամփուրը լիզող
 Մերժուկ, Ղդ.
 Մղափուն մնացած, Ղրբ.
 Մղկտալի, Եր. «խեղճ, աղիողորմ» (օր. ծայն))
 Մոխրի վրա նստած, Պլ. Տրն.
 Մուխը մարած, Ախք. Ախց. Նն. Թբ.
 Մուրն ի վրան, Զթ.
 Յօխսուլ, Գրս. թրք. «անկարող» (yoksul՝ «կարիքավոր»)
 Յոթը օրոք մաղարան մնացած, Պլ.//յոթը զավկով մաղարան մնացած, Պլ.//յո-
 թը որբով քարայրը մնացած, Պլ.

Լարմա, ԳՆԺ.
 Լազի, ԳՆԺ. 51. 6
 Նեղսրտանի, Թբ. փխբ.//նեղը մնացած
 Նմժուկ, ԽՆ. «անճարակ, թույլ ու դանդաղ մարդ»
 Շիվար, ընդի.//շեյվար, ՎՆ.//շվար, Մշ. ՎՆ.//շվարա, Կր.
 Ոտք ու ձեռքից ընկած, Ղզխ. Ղրբ. Շլ.
 Չայնուգ, Հմշ.
 Չանաժան, Հզ. «տանջված»
 Չաջողած, Պլ.
 Չարուր, ԳՆԺ.//չըմարուր, ԳՆԺ. (անբան)
 Չխարակ, Ղրբ. փխբ. «ապիկար, խեղճ ու կրակ մարդ»
 Չսթիկ, Խրբ.//չլթիկ, Պլ. Մրգ. Ամս.//չըլդիկ, Պլ.//չըլփիկ, ՎՆ.//չըլթիկ, Նկմ. Պլ.
 Եվդ. Ռդ. Բլ.//ջըլդիկ, Պլ. Խրբ. «ցնցոտիավոր»
 Չօջան, Գրս.
 Պամպարակ, Պլ. ՆՆ. Ջվխ.//պամպոկ մուրուք, Մրշ.
 Պատերի տակ մնացած, Ար.//պատածակը կոխած, Ար. //պատածակը մնացած,
 Ղրբ.
 Պնկած//պլնկոտ, ՎՆ.
 Պուր պատիկիմ էլած, Ախց.
 Ջոռթմազ, ՆՆ.
 Ջրատար, Ալշ. Եր. Լ. ՎՆ. Թբ.//ջրի, Պլ. (Ինչ ջրի մարդ ես պե՛ր անճարակ)//
 ջրակտրի, Ղրբ.//ջուրը ածելու, Թբ. Լ.//ջուրը տարած, Թբ.//շան քթից ջուր խմած,
 Ղրբ. «հոգնած ու տանջված»
 Ռաբան, Սս. Մկս.
 Սարսաղ, Մշ. ՎՆ.//սարսախ, Ղրբ.
 Սեղանը այծ կանչող
 Սև, Մշ. փխբ.//սև արև/սև ու սուգ/սևըսուք, Ուրմ.//սև ու մուրը գլխին եկած,
 Ար.//սև ու մութի տարած, Ար.//սևշուար, ԽՆ.//սևբախտ, Մշ.//սևբախտիկ, Մշ. (իբրև
 անեծք՝ *Սևբախտիկ եղնի քո ծնած օրը* //ումբող սև, Ղրբ. //օրը սև, Ար.// վերջը սև, Ար.
 Սէֆիլ, Ազլ. Շոթ.
 Սիմը սղոցած, Ար. փխբ.//սրտի սունը կոտրած, Ղրբ.
 Սմսեղ, Պլ. 2) «խորամանկ»
 Սրտամեռ, Ար. Մշ.//սիրտկտրտուկ, Պլ.
 Սոմսոմիգ, Վժ. թրք.
 Վայն ի վրան, Պլ.//վայնասուն, ՎՆ. «ողբալի, խղճուկ» (օր.՝ վայնասուն
 ծայն)//վայվերիկ, Արթ. «անճարակ, ապիկար»
 Վավելեր, ՎՆ.
 Վերջին շապիկն էլ ծախած, Եր.
 Վրէտ, Մղր.
 Տափին թողած, Ղրբ.
 Տուն արած, դուռն երեսին փակած, Ղզխ.
 Վարտիքիս միջի, Պլ. //անվարտի, Արթ. Պլ.//անվարտիք, Եր.//անփոխան, Աստ.
 Եր. Թբ. «անճարակ, ապիկար»
 Վիզը ծուռ, Ղրբ. Ար.//ծովիզ, Ար. ՎՆ. Բլխ.//ճիտը ծուռ, Լ. Ախց. Կր. Պլ.//ճիտը ու-
 սուվը գցած, Ղզխ. //շլիմքը ծուռ, Ար.
 Տըլլա, Ղրբ.

Ցավագար, փխբ. Պլ. «խեղճ ու կրակ»
 Ուրդելուք, Սվ. «ապիկար, անճարակ»
 Փափա, Ազլ. Եր. Մշ. Վն. 1) «հաց», 2) Թբ. «ծավարով շիլա»
 Փեք
 Փերուշան, Բս. «անօգնական, մոլորված, անկար»
 Փինատ
 Քամուն տալու մոխիր դառած, Ղզխ.
 Քանթառ-մանթառ, Պպ.
 Քաշվուկ, 1) Հմշ. «ամաչկոտ», 2) Քղի «անճարակ»
 Քաքլան, Պլ. «անճարակ»
 Քիթը պոզ դառած, Ղզխ.
 Քոռուղաբ, Ղրբ.//քոռուղուք, Ղրբ.//քոռուղուֆ, ՆՁ.
 Քոսոտ, Ղրբ.
 Քծղա, Գրս.
 Ք'ուշ, Գրս.//քուշ, Գնծ.
 Քնծոտ, Ար. Եր. Ղրբ. Թբ. ՆՆ.//քնծոտ, //քունծոտ, Գրս.//քնծլոտ//քնծլոտ, Պլ.
 1) «չնչին, անպետք» 2) «խղճուկ»
 Քցմած, Վն. «անճարակ»//քըցմուկ 2) Կր. «մրսած»//քսմուկ, ՆԲ.
 քընծոտ//քընծոտ, Ար.//քընծլոտ, Պլ.//քընծոտ, Ար. Ղրբ. ՆՆ. Թբ.//կըռծլոտ,
 ՆՆ.
 Ֆախիր-ֆուխարա, Մշ.//ֆուխարա, Մշ. «խեղճ ու կրակ»
 230. **ԽԵՆԵՇ** «թուլամորթ, գարշելի, կնատ», տես **ՄԵՂԿ**
 231. **ԽԵՆԹ**, տես **ՀԻՄԱՐ**
 232 **ԽԵՌ**, 1) «անսաստ, ըմբոստ, անհնազանդ, ստամբակ», 2) «խեթ, ծուռ,
 խոժոռ», տես **ԸՄԲՈՍ**
 233. **ԽԵՎ**, տես տես **ՀԻՄԱՐ**
 234. **ԽԻՉԱԽ**, տես **ՔԱՉ**
 235. **ԽԻՍ**, Ախց. Եր. Կր. Մշ. ՆՆ. Ջղ. Թբ.//խիսդ, Տգր. «շատ, կարի»//խընց,
 Ջթ.//խինց, Ջթ. «կարի, հույժ» (**խինց մեծ**) //խե' շատ, Ղրբ. «խիստ շատ»
 Թերս տամարլը, Կր. «բարկացկոտ»
 Լափ, Կրճ.
 Խոսքը անցուկ, ՆՆ. (մարդ)//անցուկ, ՆՆ. (խոսք)
 Կոթ
 Կտրական, Եր. Ղրբ. ՆՆ. Պլ. Թբ.//կտրողական, Պլ.
 Չախ, Կր. «բարկացկոտ»
 Մարդու ընկույզ անգամ չտվող, Պլ.
 Մազը մազեն գատող, Պլ.//մազը մազից ջոկող, Եր. «բժախնդիր»
 Սաթթ, Հդ. թրք.
 Փշոտ, Ար. (մարդու մասին)
 Փուռ, Տգր.
 Քասգուն, Տգր. «սուր, ուժեղ քացախ»
 236. **ԽԻՏ**
 Թանձըր, Ալշ. Գրս. Եր. Ղրբ. Մկս. Մշ. Ուրմ. Ջղ. Վն.//թանձըր, Ախց.//թանձըռ,
 Տգր. ՆՆ. գյուղերում//թանձըր, Տգր.//թանդըռ ՆՆ (հաստ)//թուճըր, Ազլ. //թունձըր,

Քսր. //թոնծորը, Զնշ. «հաստ, կոպիտ» //թոնծորը, Զթ./թոնծորը, Զթ./թարզը, Սր./
թարզ, Խրբ. Ող./թորզ, Ակն//թորզը, Ակն//թէ'որզը, Ասլ./թարզը, Պլ. //թոր, Զնն./
դրանծը, Սշվ.

Թալ, Դրբ. «մեծ, խոշոր» Ալշ. Բլ. Սկս. Մշ. Շտխ. Աստ. Վն. «ծմեռը այծերին
իբրև կեր տալու համար անտառի քփերից կտրված տերևներ»//թով, Ազլ.

Խըլթեխըլթ, Լ. Դրբ.

Լեռթ, Ուրմ./լարթ, Դրբ. Պլ./լառթակ, Ուրմ. //լերդ-լերդ (արյուն)

Դալին, Գրս. թրք.

Մօք, Գրս.

Շամբ դառած, Դրբ.

Պապաճիկ, Պպ.

Պընդի

Սըխլաթ, Կր./սըխլա'թ, Կր. «խիտ, հոծ»//սըխուղ, Զնշ. Զնն.

Սեռտ, Դրբ.

237. –**խոժոռ** //խօժօռ, Եր./խօժոռ, Ալշ. Մշ./խժօրած, Շմխ.

Աժղօղուզ//անժղօղուզ, Տգր. //աշխած ապուր, Խրբ.

Այծուտած, Վն./ածերը էկած, Եր. Դրբ. Թբ./այծերը հավաքած, Եր. Թբ./այծերը
մոտ արած, Թբ. //այծերը տուն էկած, Եր.

Աչքերը մթնած, Եր. Դրբ.

Բակլայի ջուր դառած, Վն.

Դըմնըքուզ, 2) Տգր. «դեղնած» (սպիտակեղեն)

Ժանգոտ, Ար. Կր. Մշ./ժընգըռած, Գրս./կռիժանգ

ժանիք ըրած, Արբ. Պլ./ժանիքը կախ, Արբ. Պլ./ժանիքոտ, Պլ./ծուռ ժանիք,

Անմ.

Ժուռ, Վ.

Լեյմոնի, Կլկ.

Խեռ, Ջղ.

Խէթ, Ջղ. Եր. Դրբ. «ոխ, վրեժ»//խէթը, Գրս. //խէթ-խէթ, Կրճ.Ախց. Սլմ. Շմխ.
//խիթ-խիթ, Թբ./խէթումէթ, Ղզխ.

Կախերես, Չն.

Կզնվուկ, Դրբ.

Կուտ կերած, Լեռն ելած, Կյուր.

Ծուռ-ծուռ, Վն.

Չմռած, Արբ.

Մժռուկ, Խն.

Մրկված, Դրբ. 2) «հարուստ»

Նամռութ, ՆԲ. Վն. Սկս. Կր.

Նոթոտ, Ար. Ջվխ.

Չըրա, ՆՆ./չրայսըզ, ՆՆ.

Պըլըզէկ, Գրս.

Պռպոտոտուն, Ար.

Ջընջլօղուզ, Տգր. «բարկացած»

Ջրատար ջաղացի նման, Դրբ.

Սևակնած, Լ.

Արտմտոտ, Ղրբ.//սրտոտ, Սչվ.//սրտոտած, Կար. Սչվ.(բարկացկոտ)// սրտագդալը նի կալած, Ղրբ. «սաստիկ զայրացած»

Տզվզան, Վն. «միշտ դժգոհ»

Ունքակախ, Ղրբ.//ունքակախված, Ղրբ.//ունքամեջը փոթ գցած, Ղրբ.

Քացախ ծախող, Տրն.

238. **ԽՈԼ**, տես **ՀԻՄԱՐ**

239. **ԽՈՆԱՎ**, Սկս. //խոնաֆ, 172

Գէջ, Թբ. Ղզխ. «չափազանց կեղտոտ»//գէջ, Բլ. Յճն. Մշ.//կ'եճ, Արծշ. Ղրբ. Սկս. //կէջ, 94 (միայն փայտ) //գիջկոտ «կեղտոտ»

Գ'աննա՛, Քսր. 7

Թոռ//թօռ, 100. 14//թաննա, 146. 15//թառ, 149. 14

Թաց ու թօն (եղանակի մասին)

Թըրջըված, 32. 10

Ծընա, Արտ. 9

Ծընավուն, Հդ. «քիչ խոնավ»

Յաշարուղ, 39. 11

Նամ, պարսկ. Ղրբ. Ար. Թբ. Կրճ. Ուրմ. Կր. Խտջ. Սս. Վն. Սկս. Հդ.//նեմ, Պլ. //նեամ, Բլ.//նամ, Ախց. Կր. 13//նամլիգ, 132. 6//լեմլի, 94. 187 //լամլիկ/լամ,

110//նամօղ, 165//նամ ընցած, Ղրբ.//նամ քաշած//նամակուշտ, Լ.

Սիս, Նն. «խոնավ ու ցուրտ»

Տեն, 59. 12//տան, Փռկ. 8//տենոտ// տենըռած, 80

Տմկիլ, Ղրբ. Շմխ. //տըմկած, 41. 13

Քընքխուգ, Տգր.

240. **ԽՈՆԱՐՀ**, տես **ՀԱՄԵՆՍ**

241. **ԽՈՇՈՐ**, տես **ՄԵԾ**

242. **ԽՈՊԱՆ**, Ոգ.//խօպան, Սկս. Վն.//խօբան, Խրբ. Մշ. Սբ. Տգր. Խրբ.

Արոս// հարոս

Ղատարկ

Երեգ

Խամ, Գրս. պարսկ.

Խոփթող, Մշ. Կր.

Կեն, Սվ.

Կորդ/Վն. կռող, Մշ.//կոռթ. Ալշ. Սլմ. Վն.//կորթ, Լ.//կուրթ, Սկս. Ոգ. Ալշ. փխբ. «պինդ մածուն»//կորդան, Գնձ. «կոպիտ»//գօրթ, Խրբ. «կարծր, դահացած»

Յաբան, Թբ. Հվր. Ջվխ. Վն.//յաբանա, Ար. Թբ.//յապան, Պլ.//յաբոնի, Հմշ. //յաբանի, Թբ. Ղրբ. Հվր. Ուրմ. Նն. Կր. Հմշ. Վն.

Պարապ, Ար.

Պոգ, Ամս.

Պոռ, Խրբ. Մրշ.//պոռթ, Արբ. Մշկ.

Պրոս

Ցետ, Գրս.

Օրան/օրան, Կրճ.

243. **ԽՈՌ**

Հաթ-չաթ, Ղրբ. «շատ հասունալուց ճաքած»

Պռատ, Ար. Ղրբ. //պոլատ, Վն. «պոչը կոտրած, կտրած»

Ջարդ, Եր. (օր. *ջարդ ոսկիներ*) //ջախութուրդ, Ար.//ջախութուրդ, Ար.

Ջնջխտուկ, Մշ. (ջնջխված)

244. *ԽՈՏՈՐ*//խըղըր, Տգր.//խուտու'րու, Ղրբ. «ծուռ, խտտոր բնավորու-
թյամբ»//խօտօրնակ, Թբ. «հակառակ» (միայն *խտտորնակին՝ խտտորնակ* ասաց-
վածքի մեջ)//խօղորնագ, Մշ. «հակառակ, գեշ բնավորությամբ» (գրական փոխա-
ռություն է)

Անավտ, Վն. «անկրոն, անհավատ»

Աչքը դուրսը, փխբ. ՆՆ. Պլ.

245. *ԽՈՐ*, Ալշ. Մշ. Ջղ. Վն.//խօր, Ախց. Գրս. Եր. Ղրբ.//խօռ, Շմխ. //խօռը, Լ.
//խուր, Մղր. Ոգ. Թբ.//խուրը, Թբ.//խուխր, Մրդ.//խերք, Յմշ.//խօր, Յմշ. «ա-
ռու»//հուր, Ազլ.//խըրուզն, Լհ.//խերուզ, Յնգ. (*խերուզանց* ի խորոց սրտի) //խե-
րուկ, Առտ.//խօրունկ, Ախց. Կր. //խօրունգ, Կր. Պլ. Սբ. ՆՆ. //խօռունգ, ՆՆ. գյուղե-
րում, Խրբ.//խօրոնգ, Ասլ.//խօրոն, Ասլ.//խօրունգ, Ռդ.//խօռու, Տգր. 1) «խոր», 2)
«հեռու»//խուռու, Չթ.//խուռն, Յնմ.//խուրխուփ, Գրս. «խոր ու մթին»//խորանդր, Վն.
«շատ խորը»//խօրանք, Սկս. «շատ խորը»//խօրունտր, Մշ. «շատ խորը»//խո-
րուն, Ակն. Արբ. Չրս.

Անտակ, Գրս. Եր. Լ. Ղրբ. ՆՆ. Վն. «շատ խորը»

Նես պգուկ, Յմշ. «փոս ընկած»//նի պրծած, Ար.//փոս ընկած, Ար. Ղրբ.

Չըխօռ, Կրծ.

246. *ԽՈՐԹ*, Ջղ. Սլն. Վն.//խոթ, Ալշ. Գրս. Ղրբ.//խօթ, Ղրբ. Գրս. Ախց. Եր.
Խրբ. Կր. Շմխ. Պլ. Ռդ.//խորտ, Մշ. //խեշտ, Յմշ.// խեշթ, Յմշ.//խուրթ, Սկս. Ոգ.
Տգր. Թբ.//խուրթ, Մրդ.//խօրթ, Սբ.//խեօրթ, Ասլ.//խեօր, Ասլ.//խուրթ, Ազլ.//խեօրթ,
Չթ. //խոյդ', Յնմ. //խօռ'թ, Վծ.

Լակոտ, Արբ. «խորթ գավակ»

Խնամու եզան գեղից, ՆԲ.

Հորու, Խտջ. Քղի (հոր մասին)

Մորու, Խտջ. Քղի (մոր մասին)

Յաղ, Կր.

Ջոկ, Ար. ՆՋ. ՆԲ. Թբ. Ղրբ. Խ. Ազլ. ՆՆ. Սբ. Կր. Մշ. Շտխ. Սկս. Գվշ.//ջոգ, ՆՆ.
Խտջ. //ջուկ, Վն. Սկս. //ջուգ, Թբ.

Տամառիե, Մշ.

247. *ԽՈՒՎ*, տես *ԽԱՈՆ*

248. *ԽՈՌՎ*//խեթուխոռվ, Ղրբ.//խռովուկ, Մշ.//խռոված, Ղրբ.//խռովկան, Խն.
Ղրբ.//խռովկոտ, Ղրբ.

Խեռնակ, Վն. //խեռ, Վն. //խեռ-խեռնակ, Վն.

Կեռապոզերը եկած, Ղրբ.

Հոնքը աչքին քաշած, ՆՆ. 2) «մտախոհ»

Ծեղծ (միշտ անգոհ, լացող, թնծկացող տղայի մասին)

Մաղդեն կախած, Սկս.

Ջիր, Ուրմ.

Սիրտը ելլած, ՆՆ.

Սխտորած, Պլ. ծղր. «քինոտ, խռոված» (կազմությունը հարմարեցված է *սրտո-
ղած* բառին)

Փորը կատու մտած, Եր.

Քիթով, Դերբ.//քիթկախ, Տրն.//քիթ-պոչ, Պլ.//քիթ պոչ արած, Պլ.//քիթ ու պոռն-
զը վեր թողած, Ար. Դզխ.//քիթ-պոռչ արած, Դրբ.

249. ԽՈՊՈՏ

Մխոտ, Եր.

250. ԽՐԹԻՆ, տե՛ս **ԲԱՐԴ**

251. ԽՐՈՒՏ, տե՛ս **ՀՊԱՐՏ**

252. ԽՈՒԼ, Ախց. Ակն Ձթ. Կր. Հմշ. Հճն. Սկս. Մշ. Նն. Պլ. Ջղ. Ռդ. Սթ. Սչվ. Վն.
Տգր. Թթ.//խուլ, Ոգ.

Ականջաքառի տվող//ականջը բամբակ թխմած, Կս. Պլ.//ականջը բան դրած,
Պլ.//ականջը բուրդ մտած, Եր.//ականջին թաղիք կապած, Կս. //անգուճնեղը ծուն-
դուր, 188, 7//ծանր, Եր. Դրբ. Պլ. //ծանր ականջ//ծոնդըր լըսող, 94, 6//ականջիցը
ծանր, Դրբ.//ականջը ծանր, Պլ. //նազ անգամ, Թթ.

Դանգ, 98

Դում, 62

Սաղըր, Հրս. Երգ. 3. 13. 75. 187//սաղըռ, Ամս.

Քառ, Ար. Դզխ. Դրբ. Գրս. պարսկ. //քառ, Ուրմ.//ք'ան, Կրճ.//կըռ, 182. 183//քա-
ռականջ, Ար.//քըռանջակ, Գրս.//քառադողոշ, Դրբ. «խուլ և բթամիտ»//քառաբըռը,
20. 2

253. ԽՈՒԾՈՒԾ, տե՛ս **ԳԱՆԳՈՒՐ**

254.* ԽՈՒՄԱՐ արաբ. chumar հարբեցողության հաջորդող թնրությունը, որ
ծագում է chamr *գիմի* սեմական բառից, Եր. «գինարբ», Ալշ. Մշ. Վն. «սառած՝ պա-
ղած հայացքով», Սթ. 1) «փոքր-ինչ շիլ հայացքով», 2) «խենթ, գիժ» (մարդու կամ
ծիռու մասին)

Անուշ, Պլ. «փոքր-ինչ շիլ հայացքով»

Մախմուռ, Կր.

255. ԽՈՒՐՆ, տե՛ս **ԽԱՌՆ**

256. – ԽՈՒՓ, տե՛ս **ՓԱԿ**

257. ԾԱԾՈՒԿ, տե՛ս **ԳԱՂՏԵԻ**

258. ԾԱԿ (փոխառություն է քրդերեն zaga, ziga՝ *քարայր*. ժողովրդական գոր-
ծածությամբ ստացել է նաև *քանտ* նշանակությունը, որի ավելի հին վկայությունը
ունի Ջաքարի սարկավազը Բլ. 102. «Մուծին զնա ի ծակ և ոչ թողին զնա ելանել
արտաքս»), Ախց. Երգ. Եր. Կր. Դրբ. Սկս. Մրդ. Շմխ. Ոգ. Ջղ. Սլմ. Վն. Թթ.//ծագ,
Ալշ. Մշ.//ծագ, Ակն Խրբ. Հմշ. Նն. Պլ. Ռդ. Սթ. Սչվ. Տգր. Ասլ. //ծայ, Ասլ. //ծօգ,
Զթ.//ծոգ, Զթ.

259. ԾԱՆԾԱՂ (փոխառություն վրացերենից՝ «փոսի կամ ջրի վրայից անցնելու
համար դրված տախտակ»), Ախց. Կր.//ծանծանղ, Ոգ. «ծանծաղամիտ»//ծանծաղ,
Մշ.//ծանծաղ, Խրբ. Ալշ. Մշ. «ցնղած» //ցանծախ, Սթ. «ծանծաղաջուր»//ցանցախ,
Տգր. «խեղկատակ, ծաղրածու» Դրբ. «ճահիճ»//ցանծանղ, Տգր.

Երես, Պլ. (Երես պնակ)//Երեսկեկ //Երեսկունկ, Պլ.// ջուրըրես, Դրբ.

Ջռտիպ «քիչ հողով ծածկված»

Սաղըր, Ար. Բղշ. Սս. Վն. Շտխ. Ուրմ.//սաղ, Ար. Բղշ. Սս. Վն. Շտխ. //սայ, Դրբ.
Նն.//սաղրիկ, Ար. //սաղլիկ, Ար. ՆՋ. //սայկեկ, Նն.

260.+ԾԱՆՈԹ//ճանմանչ, Ապր. Եր. Խ. Դզխ. Դրբ. Ջղ. Վն. Թթ.//ճանաչվոր,
Դրբ.//ճանչվոր, Սկս. Մշ. Սչվ. Վն.//ճանչվոր, Պլ.//ճանցվոր, Նն.//ջոնչվեր,
Հմշ.//տեսճանաչ, Դվ. Դրբ.//տեսուճանաչ, Եր. Դզխ.

Աշնա, Գրս. պարսկ.

Գիտածուն, Պլ.

Ջոբուգ, Մշ./ջոպուկ, Մշ./ջրբուկ, ՆԲ.

261.* **ԾԱՆՐ** (փոխառյալ է կովկասյան լեզուներից, որոնցում ածականական իմաստ չունի՝ կշիռ: Գավառականների մեջ գործածվում է նաև նոր իմաստներով՝ ինչպես, *դժվար, լուրջ, խուլ, վիրավորական, թանկ, յղի, մի քիչ նեխած* և այլն) //ծանդըր, Ալշ. եր. Ղրբ. Գրս. Մկս. Մշ. Մրդ. Շմխ. Ոգ. Ջդ. Վն. Թբ. //ծանտր, Ղրբ. Կր. Ախց. //ծար, Սբ. //ծանդըռ, Կր. //ծանդըռ, Սլմ. //ծայնը, Սբ. //ծունդըր, Ազլ. //ծունըր, Պլ. //ծայրը, Պլ. //ծոնդռէ, Յմշ. «ավելի ծանր» //ծոնըր, Ձթ. //ծոնըր, Ձթ. //ծոնըր, Ձթ. //ծանդըռ, ՆՆ. Սչվ. //ծոնդր, Յմշ. //ծոնդրուգ, Յմշ. //ծայնը, Սբ. //ծայր, Խրբ. Վն. //ծեորյը, Ասլ. //ծորը, Յճն. //ծոյ, Ակն //ծանդըր, Տգր. Լհ. //ծունդըր, Քսբ. //ծանդըր, Սչվ. Յնգ. //ծանդըռ, ՆՆ. //ծոնդըր, Յմշ. //ծայնը, Ոդ. Սբ. //ծայրը, Պրտ. //ծեօրյը, Ասլ. //ծօր //ծօրը, Յճն. //ծօյը, Ակն //ծանրկեկ, Արբ. Պլ. «ավելի կամ բավական ծանր» //ծանրություն //ծընդըրանա, Գրս. //ծընդրհանա, Գրս.

Թըծրուգ (դժվար+ուկ), Տգր.

Լեռ ու բեռ, Ալքս. (Լեռ ու բեռ ցավեր)

Նեղած, Բս. (հիվանդության մասին)

Նեխուտ, Մկս. (բնավորության մասին)

Շունշալակ, Արբ. (բեռ)

Ջոջիկ-ջոջիկ «ծանր ու մեծ»

Սև սար, Ղրբ.

Տեղով-բարձով (հիվանդ), Ար. //տեղով ջլով պառկած (հիվանդ), Վն.

262. **ԾԱՎԻ**, տես **ԿԱՊՈՒՅՏ**

263. **ԾԱՐԱՎ**, Ազլ. Գրս. եր. Կր. Ղրբ. Մկս. Մրդ. Շմխ. Ոգ. Ջդ. Սլմ. Վն. Թբ. //ծառավ, Ալշ. Ախց. Մշ. //ծրավ, Յվր. //ծարավ, Ասլ. Յմշ. Սբ. Սչվ. //ծառավ, Ակն Խրբ. ՆՆ. Պ. Ոդ. //ծօրօվ, Ձթ. //ծէլվ, Յճն. //ծէրուօվ, Քսբ.

Աղանձված, Ղրբ.

Անխում, Թբ. //անխմել, Թբ.

Չամանվուեծ, Քսբ.

264. **+ԾԵՐ**, Ալշ. Մշ. Ջդ. //ծեր, Ախց. Կր. եր. Շմխ. //ծիր, Բբ. //ծեր, Սչվ. //ծեր, Լհ. Խրբ. ՆՆ. Պլ. Ոդ. Սբ. Տգր. //ծէր, Ասլ. //ծէրուգ, 188 //ծերկեկ, ՆՆ.

Աղամ պուպուգ տեսած, Շիր. //Յնթնմ, Գրս. (Աղամ)

Ալևորիկ, Մշ. //հալվուր, 57 //հալլեվուր, Կր. //հնլվուր, Տգր. //հիլլեվուր, Կրճ. //հուլլեվուր, Կրճ. //հալվուր, 34, 114 //հալիվուր, 52 //հըլլեվուր, 54, 93 //խնլիվուր, 188 //անհիլ, արաբ. Վժ.

Ախսախկալ, Գրս. թրբ.

Ակռաները թափած, Պլ.

Բամբակած, Շմխ. //բամբակ դառած, Պլ.

Բաբ, 52, 187

Բիծա, Կր. //բիծա, Շմխ. //բիծմ, 57

Բուրդը տված, Ախց. Թբ. փխբ. նաև «խեղճ»

Գիշկին, Կր.

Դահ, Ձթ./դահացած, ՆԲ. Վճ./դահնած, Զմշ.
 էխտյար, 187//էխթիար, Կր./ըխտիյար, Մշ. 188 //ըխտիար, 34, 114
 Թիմթին «ծեր, մաշված, ուժասպառ»
 Լոռ, Մշ. Շտխ. (լոռ աղջիկ)
 Խլխլոտ, Պլ. «շատ ծեր»
 Կըրկօռ, Գրս.
 Կոճ, Ոգ. ծծկ.
 Զայը, Շմխ. //հայ, 47
 Զասակը առած, Եր. Պլ.
 Զող կտրած պառավ, Պլ. «չափազանց ծեր, մեռնելու ժամանակը հասած»
 Մազը թան դառած, Պլ.//մազերը սպիտակ թան դառած, Դրբ.
 Մերուն, Եր. (ասվում է ծագեր համած պառավ հավի մասին, օր. մերուն հավ)
 Մի ոտը գերեզմանումը, Եր.// ոտի մեկը գերեզմանում, Ար.
 Յաշն առած, Ար.
 Շահ Աբասի քոռ ջորուն տեսած, Ար.
 Պառավ, Ազլ. Սխց. Գրս. Եր. Դրբ. Մկս. Մրդ. Շմխ. Ջղ. Սլմ. Վճ./պարավ,
 Թբ./պոար, Ալշ. Մշ./պառավ// բառավ, Սչվ. Ասլ. Զմշ. ՆՆ. Պլ. Ոդ. Սբ. Տգր./բա-
 ռաւ, Սչվ./բառաբ, Խրբ. Տգր./բառօբ//բառօբ, Ձթ./բարօբ, Զճն./բարուվ, Սվ.
 //պառիկ, Շլ./պառվիկ, Լ. «սիրելի»//պառվուկ, Ար. Պլ. փղքշ. Մշ. //պառվադիդար,
 Վճ. «պառավի տեսք ունեցող»// պըռըվկենի, Գրս.//պըռվուկենի, Գրս.
 Պապա, Բլ. //պապալըղ, Վճ.
 Պոռռ, Ջվխ. «ծեր ու չար կատու»//պըռան, Վճ. «ծեր ու խոշոր, չար կատու»
 Պտտան մեռել, Պլ. «չափազանց ծեր»
 Ջանից ընկած, Ար.
 Սիմոն ծերունի, Ար.
 Սպիտակ մորուք, Սս.//սպիտակավարս, Վճ.
 Տարիքը լեմած, Պլ.//տատիս տարիքով//մամիս տարիքով, Պլ. «շատ ծեր»
 //տարիքոտ, Պլ.
 Փեկռատ, Լ. Վճ. //փեռատ, Մշ. «ատամները թափած»
 Փիր, Ազլ. Շոթ. նաև «փորձառու»
 Քըլքըլած, Եվդ.
 Քյնֆտառ, պարսկ. Կր.//քավթառ, ընդի.//քյավթառ, Շմխ. Ջվխ. Ար. Թբ. Դրբ.
 Վճ. ՆՆ. Սբ. Մրդ.//քավթառքոսի, Թբ.Դրբ.//քավթառքոսի, Գրս. նխտ. (կանանց
 համար ասվող. ուղիղ իմաստը՝ գայլի կատաղի տեսակ)
 Ք'օփագ/ք'օփանկ, Գրս.//ք'օփագ', Զդ. թրք. գռեհկ. «շուն»//ք'օփանկ շուն, Գրս.
 265. ՃՈՒՅԱ/ ծուկ, Սխց. Եր. Մշ. Թբ.//ծո՛ւր, Ազլ.//ծո՛ւլ, Դրբ. «տկար, թույլ, ոչ
 բարկ» (ասվում է օղու և կրակի մասին)// ծուկ, Սբ.// ծույլ ու գոտի, փորեն անոթի,
 Աշտ.//ծուկ ու գուկ, Պլ. «ծույլ ու անխելք»
 Ադամին եզանը պես, Մշ.//Ադամին եզանը պես պառկած, ԿՄ.
 Ալարկոտ, Եր. Լ. Թբ.//ալարգեղ, 187//ալըրկան, 122//ըլարկուօտ, 176//անլանգ'ան,
 Գրս. թրք.
 Ամբան, Ձթ. Եր. 189//ամբան, 61
 Անկ, Մշ.//անկլոզ, Մշ.//անգուտըլանգ, 111//անգյալ, 176//անգ'անլ, Ազն.//ան-
 գյանլ, Ուրմ. Գրս.//անկյալ, Պլ.

Ականջաքառի տվող//ականջի ետին ծգող, ՊԼ//ականջի մինը մաղ շինած, մյուսը խախալ, Եր. «շատ անտարբեր»//ականջի քամակը գցող, Ղրբ.
 Ամեն բանին բանգետ, տախտն ավելուն անգետ, Վն.
 Ամոկ//ամոկ, Գրս.
 Անգ'անք//անգ'անք, Կրծ.
 Անկուտի պախրե, Ավ. «ծույլ և դանդաղ ու ապուշ»
 Անծամեռ, Դվ.
 Անճրկոտած, ՊԼ.
 Ավարա, պարսկ. Ար.// ըվարա// հըվանն, Գրս.//ավարա-սավարա, Ար.
 Բանկատար, Վն.
 Բեք'ուն, 71
 Բոշա, Ղրբ. (ասվում է միայն կանանց, քանի որ բոշա՝ գնչու տղամարդիկ տանն էին նստում, և միայն կանայք էին դուրս ելնում)
 Գալլին մորթին ճիտը ճտովը ընկած, Ղրբ.
 Գլուխ պահող, Ար.// բանի անունը տալուս գլխի ցավը բռնող, Աստ. Թբ.
 Գոթի, Արբ.
 Գործեն փախտող, հացին ժամանող, Եվդ. Տրպ.//գործեն բաց, հացին կաց, Էվդ.//հացին մոտիկ, բանեն հեռու, ՀՆ.//հացի զոռ, բանի քոռ, Ջնգ.//հացի ցեց, ապրի դահեկ, Ակն
 Գուլ, Չմշ.
 Դաղալ, 155
 Դանդալօշ, Տգր.
 Դատարկ, Եր.
 Դմբլուկ, 158
 Թամբալ, 176//թամբալ, Կր. Կրծ. (շեշտը առաջին ա-ի վրա)//թանպալ, 187//թըմ-պըլ, 122//թամբալ, 13//թամբալությունից իշուն քեռի կանչող, Շիր. Կրն. Կյուր. Խտջ. Ալշ.
 Թըթխար, Վն.
 Թըսթըս, Գրս.
 Թինթիլիկ «ծանրաշարժ»
 Թռիկ, Արբ.
 Թուլ, 27. 189//թուլալօշ, Վն.//թօլթօշ, Վն. «ծույլ և թափթփված շորերով»
 Իշու հրեշտակ «ծույլ և անբան, միամիտ»
 Լանգոնդ, Քսբ.
 Լառի, Գրս. «ծանրաշարժ»
 Լոկի, 15
 Լոդըր, 54
 Լօթի, 164
 Ծանր ոտ(ք) //ծանրավոռ, Վն.//ծանրը վոռ, ՊԼ.//ծանր ծրարոց, ՊԼ.
 Կախըվօռ, Ուրմ.
 Կրհալ, Ղրբ. Գրս. արաբ. պարսկ.
 Կրունկները փռկու քարին տնկած, Հմշ.
 Կուռ ու ճուռը կարմիր քամի ընկած, Ղգխ.

Կօմդ, Գրս.

Հագըր տղի տատմներ, Բլխ.

Հորը բերածը կերած, մորը մանածը հագած, Ախց.

Հոլ, Սկս.

Ձեռոց, Վն.//ծեռքը ծալած, Ար.//ծեռքերը ծալած նստող, Ար. Դրբ. Պլ.//ծեռքը ծեռքի վրա նստող, Պլ.

Ղալբ, Գրս. 168. 181. 176//ղանբ, Հդ. 2) «կեդծ»//ղըլպ, 122

Ճանճ բռնող, Դրբ. Պլ. //ջանջի գերագուր, Նն.

Մաշկան բօշ, 15//մաշկը կոտորած, 15

Մատը մատը չխփող, Թբ. //մատը մոխիրը չթաթխած, Պլ. «առտնին գործեր ա-
մեննին չկատարած»

Մըզմըզ, Գրս. արաբ. թրք.

Մըլուլ-շըլուլ, Դրբ.//մըլըզդուզ, Տգր. //մուհան, 15

Մուֆթա պատանք ուզող, Շիր. Վղպ. Աշտ.//մուֆթա նաշ (ղագաղ) ուզող, Աշտ.
Կյուր.

Մծն, Վն.

Յասար, Գնծ.

Նախիր քշելու բան, Ար.

Նամնամ, Թբ. Գրս.

Նմժուկ, Խն.

Նստկան, Վն.

Շահի թամբալ, Ար.

Շավռի, Դրբ. «անհոգ, անփույթ, թափթփված»

Շլխտի, ՆՁ. Պլ. Կր. Դգխ. Հճն. Մրշ. Խրբ. Ակն Ամս. Աղն. Չրս. //շըլըխի, Կսր.

Չաման, Նն.

Չարուր, Գնծ.//չըմարուր, Գնծ. նաև՝ «թշվառ»

Չլփիկ, Բն. (ծուլ և փողոցները թափառող աղջկա մասին)

Պանպալ, Խրբ.

Պարապ-սարապ, Ար. Ախք. Դրբ. արհմ.//պարապ մարդոց հերիք, հերիք ըսող,
Խն. «շատ ծուլ»

Պաղտըտու տըռան, Բղշ.

Պժեռ, 134

Ջանջալ, Կր.//ջանջան, պարսկ. թրք. Գրս. Ուրմ. «ղանդաղկոտ»

Ջանպախ, Ուրմ.//ջանթափ, Ուրմ.//ջանբեգար, 108

Սատակ, փխբ. Այնթ. Տրն. Կսր. (ուղիղ իմաստը՝ Կր. Չն. Պլ. «տաճկի մեռել,
ղիակ») //սատկած էջի նալերը քաշող, Շիր. Թբ. Հն. Բլխ. Քղի Դլթ. Հգր. Կն Տրպ.
//սատկած էջ փնտռող, պայտերը քակող, Պլ.//սատկաշ էջ փնտռող, վրան նստող,
պտտող, Պլ.

Սանսանբ, Կր.

Վրածգոց, Պլ. «ղանդաղ, անգործ»

Տարին տասներկու ամիս գուլպեմ մեկ տոտին էնող, Խտջ.

Տանձը բերանին, կոթը՝ վերև, Հղկ. Դրբ.

Տըռալ, Մշ. Վն. 57. 2) Վն. «գող», 3) Վն. «թագավոր»//տանալ, 57//տըռըլ, Խն.

Տըլանգ, 118

Տըխցըխ, Պլ. «դանդաղաշարժ, անճարակ»
Տըմի/ցըմցըմ/ցըմիկ, Պլ. «դանդաղաշարժ, անճարակ»
Ուտիմ՝ տիտիմ, նուևում՝ նանամ (կիմ)
Ուլանմ/ռլանմ, 15//օլանմ, 15

Փըլէխ, Մկս.
Փըրդըվէրան, Գրս.//փիրդիվէրան, Գրս.
Քալ, Գրս.
Քառականց, փխք.//քըռ, Կրճ.
Քըսքըս, Պլ. Սրշ.
Քնափ, Ղրք.//քնկոտ, Ախց. Ար.

266. +**ՏՈՒՌ** (Ալշ. Մկս. Վն., ինչպես նաև ուրիշ գավառականներում՝ «խենթ, հիմար, գիժ» իմաստի զարգացման համար հմնտ. պարսկ. **دُخ** (**chul**) «թյուր, ծուռ» իմաստը, որ թեհրանի արդի բարբառում դարձել է **دُخ** (**chol**) «խև, խենթ, խուլ, հիմար»//ծու, Կրճ. Ազլ. Գրս. Ղրք. Ոզ.// ծուռ, Տգր. Խրք.//ծուռ, Ասլ. //ծուռն, Ջղ. //ծուրը, Թք.//ծուռը// ծուռն, Եր. //ծուռ, Ալշ. Ախց. Կր. Մշ. Սրդ. Մկս. Շմխ. Սլմ. Վն.//ծըը-ծորտի, Ղրք. նաև՝ «ճանապարհից շեղված»//ծոթծուռ, Ղրք.//ծոթմոռ, Ղրք.//ծըը-մուռ, Ղրք.//ծըըմծու, Գրս.//ծուռնումուռ, Կր.//ծուռնիծուռը, Ակն// ծուռնիմուռնի, Աստ. //ծըըշղ, Պրտ. //ծուռիկ, Պլ. «բավական ծուռ»//ծուռտիկ, Ար. Ղրք. Վն. Լ. Ղլխ. (*ծուռտիկ ոտքեր*) //ծըռուկ, Չրս. Մշ. «սիրեկան»//ծըռթապանի, Դվ.//ծըռթավարիկ, Վն.//ծըռթիկ, Դվ.//ծըռտիկ, Լ. Մշ.//ծուռծուբալ, Կր.//ծըռըմանգլի, Գրս.//ծուռնի, Նև.//ծըռներես, Եր.//ծախուծուռ, Ղրք. «ծուռումուռ»// ուտնծուռ, Ղզխ.

Բենքռատ, Եր. «ծուռ ատամներ ունեցող»

Դուշ, Ջթ.

Թեք, Եր. Ջղ.

Խեղաջ, Սս.// դեղաջ, Ղրք.

Խլթուփոս, Ղրք. «խորդուբորդ»// խութուփոս, Ղրք.//խոթուբոթ// խոռուփոթ, Եր.

«խորդուբորդ»// խուլուբույթն, Ղրք. «ծուռումուռ»

Խուլ, Ղրք. «դարուփոս, անհարթ՝ վրան մազմզուկներ»

Կեռ, Խտջ. Ալշ. Ջղ. Մշ.// գե՛ռ, Սք.//կեռ, Արք. Ախց. Գրս. Եր. Կր. Շմխ.//կըռ, Ղրք.//կիռ, Թք. (նույն բառը ունեն նաև Արք. Խտջ. Բք. Յմշ. Չմ. Վն. զանազան նշանակություններով)/կռապատի, Ղրք. «ծուռումուռ»

Ծըզի-բըզի, Եր.

Ծուկ, Ղրք. (ծուկ վիզ)/ճուկ ու մուկ, Ակն. «ծուռումուռ»

Սետ, Չմ.

Յաջուր-մայջուր, Տգր. «ծուռումուռ աճած վարունգ»

Շարմաղ, Շմխ.

Շափշալաղ, Յմշ.

Չալիշ, Նև.

Չանկչանկոտ, Ղրժք. «խորդուբորդ, փշփշոտ, ծուռումուռ»

Չոշըչափռաստ, Յմշ.

Պաշ, Վն. (ծուռ հայացք)

Ջըռքըխ, Նև.

Փառիկ, Մշ.//շաշփառ, Վն. նաև՝ «շիլ»

Փելեշ, Ախց. «ծուռ կտրված» (օր.՝ *զգեստ, պատրույզ*)

Քեթր, Վն.//քլեթր, Վն. Սս. Մկս. Շտխ. Բղշ.//քեթրոշ, Պպ. Վն.

Քիխի, Ղրք. (քթի մասին)

267. *ԿԱԽ*//կօխ, Յդն.//կօհ, Ազլ.
 Գրս.
 Պոկոշ, Ախց. Վն. «Երկար և կախված շրթունք ունեցող», 2) «տամձի տեսակ»
268. *ԿԱԿԱԶ*, տես *ԹՈԹՈՎ*
269. *ԿԱԿՈՒՂ*, տես *ՓԱՓՈՒԿ*
270. *ԿԱՂ*, Ազլ. Եր. Սկս. Մշ. Մղդ. Ոգ. Սլմ. Շմխ. //գաղ, Ակն. Ռդ. Սբ. Սչվ. //գանդ, Տգր.//կաղլիգ, Շմխ.//կանղլիկ, Գրս.//կանղլեգ, Ղրբ.//գաղօլ, Ձթ.//գաղոլ, Ձթ. //գըզա-դօ, 93. «մի քիչ կաղ»//կաղի տօլ, Ազլ.
 Անկյալ, Նն.
 Թօփալ, Գրս. թրք. //թուփօլ, 110//թօպալ, 187
 Լանգձ, Վն. 5//լընգէ, 121//լընգօ, Մշ.//լանգձլուշ, 142. 5//չըխկըլանգի, Մղդ.//չըխկլի, Գրս. Ղրբ. Ղգխ.
 Ղօպ, 119. 9
 Նօխանդ, արաբ. թրք. 104, 8//նօխսանդ, Գրս. //նօղսանդ, 112, 8
 Չախ-չախ, Մլթ.
 Չանկ, հտոջ.//չանգ, 59. 7
 Չոլախ, պարսկ. թրք. Ար. Թբ. Ղրբ. Կրճ. Յմշ. Ալշ. Ուրմ. Ամս. Նն. Կր.//չօլախ, Կրբ. Գրս. 103 (մի քիչ արհմ.) 98 //չալուխ/չօլղի, 98 «սաստիկ կաղ»
 Սախ, Մշ.//սախատ, 29. 6
 Սխտորգուշ, Պլ. ծծկ. (ուղիղ իմաստը Ախք. Արբ. Մն. «սխտոր ծեծելու աման») Տընգըլ, Կր.
 271. **ԿԱՄԱՅ* [ալի. Kam' «կամք, կամեցողություն»]//**ԿԱՄՈՎ*, Ոգ.//**ԿԱՄ*, Թբ.//գամաց, Սչվ. Ակն//գամած, Լհ.//կամանց, Եր. Ջղ.// կամմաց, Կրճ.
 Կամկար, Ալշ. Ակն Բգ. Մշ. Նն. Չրս.
 Կտիտ, Նն.
 Յուշիգ, Կր. Մշ. //ուշկիկ, Մշ.
 Սեզուց
 Սլովեն, Նն.
 Սուս
 Տանտին, Պլ.
 Ուսուլ, Կր.
 272. *ԿԱՅՏԱՌ*, տես *ԱՇԽՈՒԹԺ*
273. *ԿԱՆԱՉ*, Սկս. Մշ. Ոգ. Վն.//կանանչ, Ազլ. Ալշ. Ախց. Գրս. Եր. Կր. Ղրբ. Մշ. Մղդ. Շմխ. Ջղ. Սլմ. Թբ.//կանեշ, Մղդ.//կ'անիչ, Կրճ.//գանաչ, Սվդ. Ասլ.//գանանչ, Խրբ. Նն. Պլ. Ռդ. Սբ. Սչվ. Լհ. Տգր. Յնգ.//գանաշ, Ասլ.//գանօչ, Յճն.//գեննչ, Ձթ.//կանաչենի, Ղրբ. «խաղողի տեսակ, որ ունի կանաչ գույն, հաստ կեղև, երկար հատիկներ, հատուկ է ուտելուն» (օրինակ՝ *կանաչենի խաղող*)//կաս-կանաչ, Արբ.//կափ-կանաչ, Պլ.//կանաչկենի, Վն. 1) «կանաչ հագած» (օրինակ՝ *կանաչկենի աղջիկներ*) 2) Եր. «կանաչ գույնի և բարակ կեղևով խաղող, որ հատուկ է գինի պատրաստելու համար»//կանաչակ'իճն//կանանչ-մըրտօց, Յդ. «խիստ կանաչ»//կը-նըշկարմիր, Գրս. «կանաչ ու կարմիր»
 Գեղեղ, Յմշ. «կանաչավուն»//գեղուգ, Յմշ.
 Դալար, Դվ.
 Ժանգառի, Կր. Ղրբ. Մշ. Թբ. «բաց կանաչ գույնով»

ճղար, Գրս. «կանաչ և կապտավուն»

Յէշիւ, քրք. Զմշ. //յէշիւէր, Զմշ. «կանաչավուն»

Սաճաղ, Զվր. 2) «զգաստ»

Ուրունջի, Խրք. «մուգ կանաչ»

274.* **ԿԱՊՈՒՅՏ** [պիւ. kapot]//կապուտ, Ախց. Մկս. Մրդ. Ոգ. Ջղ. Սլմ. Թբ.//կա-
բուղ, Կր. Ալշ. Մշ. 182. 183. 189//կ'անպոտ, Ազլ. Գրս. Դրք.//կանպոտ, Շմխ.//կանպիտ,
Զվր.//կապիտ, Եր. 293//կապըտ, Շմխ.//կապոտ, Վն.//զաբոնդ// զաբոն, Ասլ.//զաբիդ,
Զճն.//զաբուղ, Ակն ՆՆ. Պլ. Ռդ. Սբ. Սչվ. Լհ. Սվրկ. «մուգ կապույտ»//զաբոդ,
Խրք.//զանբուղ, Տգր.//զաբդդ, Զմշ. «կապտավուն»// զաբուդդ, Զմշ. «կապտա-
վուն»//կապտանմուշ//կապտածեռ, Եր. ՆԲ. «կապտավուն»// կաս-կապույտ, Արք.
Երգ. Պլ. «բոլորովին կապույտ»//լեռ-կապույտ, Սվ. «կաս-կապույտ» //կամաղդիզ
96. «կապտավուն»

Աբի, 98. 12. 166

Ամբակ'ին

Արբեղ, Սվ.

Գ'օգ', 15. 6

Ջաղառ-չալ, 59

Թմն, Արժշ. Դրք. 15. 5//թմն Աստված, 293//թմն Աստու իրես, 293

Ժանգառ, 35. 8//Ժանգառի, 42. 8. 67 «մուգ կապույտ»//ժընգընձի, 121

Լըղագ, 59. 10

Խած, Վն. «կապտավուն»

Ծովի պես, Պլ.

Յէշին, 57. 9

Ճաղար, Դրք. 32. 7

Մանուշեկ, Մշկ.

Մափի, Սվրկ. Եղվ. Տգր. 4. 82. 113. 168. «բաց կապույտ»

Մոռ, Երգ.//մառի, Մշկ.//մոռի

Յէրզընքու գուն, 108. 13

Զախալ, քրք. Կր. «կապուտաչյա»//չախկալ, Գրս. «կապուտաչյա ու տգեղ»//
չաղալ, 176. 14

Զանգառի, Մկս.

Պըլուգ, Ար. //պըլիգ, Ար. Եր. //պըլուգ, Կրճ. Կքվ. Վն.

Պըպուռ, Խրք.

Սիմնի, 99. 11

Չիյան, Ամս. «կապուտաչյա»

Քարկապույտ, Խրք

275. + **ԿԱՐԾՐ**, տես **ԱՍՈՒՐ**

276. **ԿԱՐԿԱՍ**

Կըսկըտուր, Ուրմ.

277. **ԿԱՐԾ**, Ախց. Գրս. Եր. Կր. Դրք. Շմխ. Ոգ. Սլմ. Թբ.//կառջ, Ալշ. Մշ. //կոռճ,
Ազլ.//կառճ, Մկս. Մրդ. Ջղ. Վն.//զարժ//զարշ//զարջ, Խրք. ՆՆ. Պլ. Ռդ. Սբ. Սչվ. Լհ.
Ասլ.//զարջ, Սվ.//զանջ, Տգր.//զայջ, Զմշ.//զ'այջ, Զթ.//զ'արջ, Զթ.//զայջեղ, Զմշ.
«կարճավուն»//զայջուգ, Զմշ.//կարճաղագ, Դգխ. (ճանապարհի մասին)//կառճա-

մնուլ//կառնու, Մրդ. «բալական կարծ»//կըրճըճաղէր, Գրս. «կարճ ու հաստ»// կարճաթաթիկ, Դվ.//կարճատոտիկ, Դվ.

Լորի պոչ շինած, Ար.

Խեղեփ, Անն. «կարճ և բարակ, կարճ, ծաղրելի իր, համդերձ և այլն»

Կրճատ, Վն. 2) «կիսատ, կտրատ», 3) «ծայրերը կտրած, կարճ մնացող», 4) Աղն. Սվ. «մոմը վառելուց հետո մնացած կտորը», 5) Սվ. «ծխախոտը վառվելուց հետո մնացած կտորը», 6) «հնացած ավելի մնացած մասը»

Կուճուկ, Պրտ. «պոչը կոտրած» (օր.՝ *կուճուկ գդալ*)

Մի թիզ, Ար.

Պոխրո, Թբ. «կարճ ու հաստ»

Սըմքած, Պրտ.

Տըմբլիկ, Դրբ. «կարճ և կլոր» (օր.՝ *քիթ*), 2) Եր. «ուռած» (օր.՝ *փոր*), 3) Վն. «կլորիկ», 4) Վն. «հանդարտ» (օր.՝ *քուճ*)

Ուսկուր, Բն. «կարճ կոթավոր, գլանաձև պղնձյա գավաթ»

Քյասա, թրք. Կր.//քասան, Կրճ. Գրս. «կտրուկ, կարճ»//քասան, Գրս. //քասան, Գրս. (ճանապարհի մասին) //քեսման

278.***ԿԱՐՄԻՐ** [պիլ. karmir], Ազլ. Ալշ. Ախց. Եր. Կր. Սկս. Մշ. Ջղ. Սլն. Վն. Թբ.//կարմէր, Ոգ.//կարմռոր, Ցղ. //կ'արմռոր, Գրս. Դրբ. Շմխ. //կ'արմիր, Կրճ.//կ'արմբռոր, Դրբ.//կառմըր, Մրդ.//գարմիր, Ասլ. Խրբ. Յմշ. Նն. Պլ. Ռդ. Սբ.//գարմիր, Տգր.// գարմեր, Սչվ. Լհ.//գ'արմեր, Սվ.//գերմեր, Քսբ. //գայմը'յ, Ձթ. //գարմը'ր, Ձթ.//գայմի, Յճն.//գարմըրեղ, Յմշ. «մի քիչ ավելի կարմիր»//գարմըրլա, Սվ. «քիչ կարմիր»//կարմիրիմսի, Պլ. «կարմրավուն»// կարմրակ'իմ// կարմրին տվող, Եր.//կարմրագագաթ, Եր. (գլխարկ)//կարմրաթուշ, Վն. 1) «երեսը կարմիր», 2) «ծիրամի և խնձորի տեսակ»//կարմրաժեռ, Եր. ՆԲ.//կարմրաշ, Դրբ. «մի քիչ կարմիր» //կարմրաշորիկ, Վն. Թբ.//կարմրաշոր, Դգխ. //կարմրաչք, Դրբ.//կարմրատոտիկ, Վն.//կարմրավուն, Եր. «մի քիչ կարմիր» //կարմրերես//կարմրոշիկ, Վն. «գեղեցիկ և կարմիր»//կարմրոտնիկ, Դգխ.//կարմրուկ, Արբ. Խրբ. Պլ. «գեղեցիկ կարմիր գույնով»//կարմրվոր //կարմրվորիկ, Կր.// կարմրտուն, Խրբ. «մի քիչ կարմիր»//կափ-կարմիր//կաս-կարմիր, Ար.

Ալ. Կր. «վառ կարմիր»

Ծաղիկ հաց, Դվ. «երեսը եփած, կարմրած հաց»

Կակաշ, Սբ. «կարմիր կով»

Կրակ կտրած, Պլ.

Հորունթութ, Սլթ. «կարմիր թութ»

Հոշնած, Դրբ. Շմխ. (Երեսի մասին)

Դղզըլ, Կր. «թունդ կարմիր»

Ծիտու արուն, Մշ. (ասվում է շատ կարմիր ծմերուկի մասին)

Մուֆա, Յմշ. (սունկի մասին)

Նուռ, Պրտ.//նռան հատ, Ար.

Պտուտգույն, Դրբ.//կարմիր-պտուտգույն, Դրբ.

Ջիգաարի, Թբ.

Սիկ, Մշ. «կարմիր ու դեղին կավ ունեցող հող» (օր.՝ *սիկ արտ*)

Սիրամ, Սբ. «կես կարմիր- կես սև կով»

Սոսրաթ, Խուլթ. Վն. «կարմիր քար, որ հինայի պես քսում են ձեռքերին»

Սուսր, Բն. «կարմիր հող, որից սուրսող» (այսինքն՝ սուսր հող, սակայն երբեմն
նաև՝ *սուրսող հող*)

Քամետ (ՍԾբ)

Քափուր (վարդ), Վն. «մուգ»

279. *ԿԱՐՈՏ*, տես *ԱՂԶՍ*

280. +*ԿԵՆԴԱՆԻ*//գենդանի, Սչվ. Առտ. (անասուն իմաստն արտահայտում են
ամբան բառով)//կենթանի, Ախց. Եր. Կր. Շմխ. Թբ.//կենթանի, Ոգ.//կենդունը՝
Սկս.//կենթանը, Մրդ.//կենտան, Ալշ. Սշ.//կենթան, Թբ. //գենթանի, Տգր.

ժիր, Սկս.

Յոխչկը, Յմշ.

Սաղ, Կրճ.

281. *ԿԵՂԾ*, տես *ՍՈՒՏ*:

282. –*ԿԵՌ*, տես *ԾՈՒՌ*

283. *ԿԵՐԿԵՐ*, տես *ԽՌՊՈՏ*

284. *ԿԻՊ*, տես *ՍՈՏ*

285. *ԿԻՐԹ*

Գրչեն կտրուկ, Նն. «վարժ, լավ գրող, ուսյալ մարդ»//կրիչը կտրուկ, Պլ. //խել-
քը կտրուկ, Վն. «բանիմաց»

Գրվոր-կարդցվոր, Սշ.//կադացվոր, 1) Սշ. «կիրթ, ուսյալ», 2) Վն. «ընթերցա-
սեր», 3. Վն. «հմայող, կախարդ», 4) Վն. «մահմեդական մոլլա»//մանրգիր, Ակն. 2)
ծծկ. «տաճկական կրոնական դատավոր՝ մյուֆթի»

Իրան պահող, Գնծ.

Մտքով, Եր.//մտքը, Յմշ.

Շապիկ մը-երկու ավելի հագած, Վն. //քանի մը շապիկ ավելի կտրտած, Խն.
«գիտակ»

Պլլվան, Պլ.

Վարժված, Խրբ. «գիտուն»

Տափին տակը երեսը գիտցող, Ղրբ.

Տերտերի չափ բան իմացող, Քղի

286. *ԿԻՑ*, տես *ՍՈՏ*

287. *ԿԼՈՐ*//կոլոր, Նն. Սչվ. 1) «կլոր», 2) Ազլ. Մնգ. Սշ. Չրս. Վն. «սեխ»//կըլպոր,
Բն. «կլորիկ, պստիկ, սիրուն»//կոլու, Եր. Թբ. //կուլու, Գրս. 149, 1//կուլուր,
181//գոլոր, Սչվ.//գըլոր, Տգր. 13//գըլըվըր, 57//գըլըվմր, Քսբ.//գըլօվըռն, 62,
3//կըլօլիգ, Վծ.//կըլօրակ, Ուրմ. 178//կլորիկ, Արբ. Պլ.//կլորիկ, Սչվ. «կլոր և սի-
րուն»//կըլօրակ, Արտ. 3//կուլինդրակ, Փռկ. 3//կլորկեկ, Եվդ.//կըլորապլոճ//կոլո-
րավուն, Ղրբ. «բավական կլոր»//կըս-կըլոր, Պլ. «բոլորովին կլոր»

Բլիկ, Են. Խրբ. «կլոր և փոքր, մեջը ծակ հաց»

Բոլոր, Սշ.//բըլոր, 13 //բոլլոր, 40. 1//ալոր, Ար. Կյուր. Շիր. Ջվխ. Քղի Սշ. Վն.
Սկս.//աըլուր, Սկս.//առլլուր, Ղրբ.//ալիլոր, Շմխ. Արծշ.//ալըլ, Թբ.// ալուլ, Բլ.//ալո-
լուր, Սս. «կլոր ու սիրուն»//ալուլոր, Ղրբ. Վն. Շտխ. Կրճ.//ալուլուր, Ղրբ. Շտխ.
Քսբ.//ալուլոր, Ղրբ.//բոլորաչք, Ղրբ. «կլոր աչքեր ունեցող»//բուլուլիգ, Կր.//բուլու-
լիկ, Խ.//աըլօրեդ, Յմշ. «կլորավուն»//ալօլիգ, Վծ. //աըլօրիկ, Արծշ.//ալուլիկ, Գնծ.
Լ.//ալուլոկ, Ղրբ. Լ.//առլլուլիկ՝, Ուրմ. //փլօլիգ, Վծ. //ալորիգ, Յմշ.//ալուլորագ, Յմշ.//
ալուլիկ, Ար.//ալուլըգեգ, Քսբ.//ալուլուրգեգ, Քսբ.// ալուլուրպատիկ, Ղրբ.//ալուլուր-
պատիկ, Ղրբ.

Գունդ (պարսկ. کوند (kund), «բութ, գուլ, հաստ» (ոչ սուր դանակի մասին), ՆՆ. Պլ. Տգր. Թբ.//գունտ, Ախց. Կս.//գունդ, Ալշ. Եր. Խրբ. Մշ. Ջդ. Սբ.//գունդ, գոն*, Ասլ. //գօնդ// գոնդ, Ջթ.//կունդ, Շմխ. //կոնտ, Ոգ.//կ'ունդ, Սկս. Մրդ. Սլմ. Վն. Վն. Տգր. «գնդածն» Եր. Ջթ. Խլթ. Խրբ. Կսր. Յմշ. Մրդ. Շիր. Շմխ. Վն. Սբ. «խմորի ման կարագի գունդ», Յմշ. «ընկուզի միջուկ» Պլ. «գնդածն դիզած» Յմշ. Մշ. Ոգ. Վն. «սայլի, ճախարակի, գութանի և գաղացի անիվ»//քունդ, Ռդ. «բթամիտ»//կօնտ, Ոգ. (կարծում եմ՝ Լ խոսվածքի կոնդ իմաստը այս բառից է ծագել, մասնավաճնդ որ պարսկերենում այդպես էլ արտասանվում է) //գընդըլիգ, Կր. //գընտլիկ, Ախց. Արբ. Պլ. 1) «կլոր և սիրուն», 2) «կարճիկ»//կունդուլ, 3. 27//կընտըլիկ, 143. 3//գըլդօրակ, Ուրմ.//գըլդօրակ, 3. 69. 154. 179//գունդ ու կլոր, Պլ.

ԳՆԺԻԿ, Տգր.

Դուրս դառած, Դրբ.

Թըմբլիկ, Գրս. //թօմպուլ, Պլ.

Լուրկ, Չն.

Կալածն, Ար.

Կոլոճիկ, Սվ.

Կոկիկ, Դրբ. (բոլորակ երեսի, խնձորի մասին), 2) Եր. Դգխ. Դրբ. «հարթ»//կոկո, Խրբ. 2) Խրբ. «լերկ, անմազ», 3) Խրբ. «ամպոչ հավ», 4) մնկ. Ակն. «հավկիթ», 5) ՆՆ. «ամորձիք», 7. մնկ. Սվ. «մրգեղեն, պտուղ» 87. մնկ. Թբ. «պանիր»

Կրուզլի, 5. 148

Յուվարլօխ, 4. 93

Ջվարա, Դրբ.

Սիմիթ, Վն. «կլոր և բարակ հաց»

Տդտղիկ, Վն. «կլոր և շատ ցրալի տանձի տեսակ»

Փուռնիկ, Լ. Մշ. «կլոր և թանձր, պինդ հացատեսակ»

Քարկոճիկ, Սբ.

Օղիկ, Վն. «կլոր և բարակ հաց»//օղիկ-օղիկ, Մշ. (օր. ձորեր)

288. ԿԾԾԻ, տես ԺԼՍ

289.*ԿՈԼՈՏ [gulat], Ագա Արճ. Ոգ. Խ. Վն. ՆԲ. Շտխ. «պոչատ»//կօլօտ, Եր. //կլատ, Վն. (առավել գործածական է կարճ ու կլատ ձևով) //կօլտոտ, Մշ. //կոլոտիկ, Արճ. Վն. Մշ. «բավական կարճահասակ»

Աճռն/անճռն-պոճռն, Ուրմ. 2) «մանր երեխաներ»

Ավազանի խցկան, Թբ.

Բ'ուրթիգ «կարճիկ»//բ'ութտուգ «կարճահասակ»

Գավաթլակոտ, Դրբ. փխբ. «փոքրիկ աման»

Գդուլ, Շմխ. 2) «շատ կարճ», 3) «պոչատ»//գոդուլ, Կրճ.//գըղըլ, Դրբ. (շապիկ, գգեստ) 2) Գրս. Դրբ. «պոչի ծայրը կտրած էշ, ծի» //քոթուլ, Դրբ.

Գընտլիկ, Ախց. Արբ. Պլ. 2) «կլոր, սիրուն»

Թօրն, Կրճ. «կարճահասակ»

Կարճիկ, Դրբ.//կարճիկ, Դրբ. Պլ. Վն. փղքշ.//կարճուկ, ՆՆ. Տրն. //կարճ-կճատ, Պլ.

Կզլամ, Սվ. (առարկաների, ման ծղր. մարդկանց մասին) //կըզտան, նխտ. Դրբ.

Կիստուկ, Մշ. 2) Խրբ. Մշ. «չնչին»

Կոճակ, Թբ. (օր. կոճակ տղա), 2) Դրբ. «պինդ, ամրակազմ»

Կունդիկ, Թբ.

Կուպրի, Թբ. ծղր.//կոպի, Եր.
 Կուտուու, Գրս.//կուտուու, Ալքս. Բբ.//սատանի կուտուու, Ալքս.
 Շեխլիկ, Գնծ.
 Չաճու, Ավ. «կարճ ու վտիտ»
 Չաջողած, Ավ. «կոլոտ ու նիհար»
 Չոչամա, ՆՆ.
 Պըլու, Կն.//պուլու, Կն.
 Պճիկ, Կն. Բղի Բլ. Կն.
 Պոլ, Մշ. թրք. //պուլատ, Շիր. Մշ. թրք.
 Պոտուու, Պրտ. Ամս.//պոդիկ, Երգ.
 Ջուլո-փոթո, Խրբ.
 Տափից կպած, Ղրբ.//տըփըքիշերի, Ղրբ. Գրս.
 Ցեխակոլուակ, փխբ. Ղրբ.
 Փոթուխ, Չն. «խոշոր, կարճ ու գեր», 1) «ուղտի ծագ, կողմն»
 Փուգա, Կս.
 Փուստիկ, Ար.
 Քաստան, ՆՆ. փխբ.
 Քստիկ, Աղբ. Յնշ. Բլ. 2) Պլ. «չնչին»//քզիսիկ, Կն.//քուլուղիկ, Պպ.//քզուխ, Կն.
 290. **ԿՈԿ**//զօզդան, Մլթ.
 Սաքաք, Ղրբ. «կանոնավոր»
 Սըպրիկի, Խն. Ղրմ. Մշ.//սըպրկուկ, Մշ.//սըփըրզու, Տգր. «սուրբ»// սուբր>սը-
 բըր) //սպրկրատ, Խն. (մաքրասեր կնոջ մասին)
 Ցուփլիկ//ցուփումը, Ղրբ. «կոկ և կիպ»
 291. **ԿՈԿՈՉ**, տես **ԳՈՈՈՉ**
 292. **ԿՈՇՏ**, Ալշ. Մշ. Ջղ. Սլմ. Կն.//կօշտ, Ախց. Եր. Գրս. Կր. Ղրբ. Շմխ.
 Թբ.//կուշտ, Մրղ. Ազլ. Ոզ.//զօշդ, Խրբ. Ող. Տգր.//զօշտ, Սբ.//այս բառերը գործա-
 ծական են զանազան իմաստներով՝ Ալշ. Ող. Ոզ. «հողի գուղծ», Ակն «հողի, թար-
 խանայի կտոր», Մրղ. «պանրի և այլնի մեծ կտոր», Կր. «սառած հողի հաստ
 կտոր», Ախց. Խրբ. «մարմնի վրա կոշտ, մազոլ, նասըր», Ազլ. Եր. Գրս. Ղրբ. Ախց.
 Սբ. Տգր. Թբ. «կարծր, անհարթ, կոպիտ» // կոշտ ու պլոշտ, Պլ.
 Գոնգո, ՆԲ. «կոպիտ, գունդ ու կոլոտ, տծև»
 Գունդուկուլոշ, Պլ.
 Խապա, Պլ. թրք.
 Խեշ, Յնշ.
 Խոզամագ, Ղզխ. (օր՝ *խոզամագ պեխեր*)
 Խօշուր-խօշուր, Տգր.
 Կըռտու, Մշ.//կռծլուկ, Չրս. «անտաշ» (օր՝ *կռծլուկ քար*)
 Կօզօթօշ, Կր.
 Մուլուլ, Եվդ. «գունդ-գունդ մնացած խմոր»
 Չօթ, Երգ.
 Պըլոշտ, Ող. Մլկ.
 Ռութ, Բղի
 Ռոկ, փխբ. Թբ. Խտջ. «ծառի ճյուղերից չկտրված ձեռքի հաստությամբ փայ-
 տեր»
 Սագդար, Յնն.
 Սըրթըխ, թրք. Գրս.

Միսեռ-սիսեռ, Ար.

Սոպո, Ար.

Տախ, Ուրմ. 2) փխբ. «տարիքով աղջկա մասին»

Քառնափոթիկ, Պպ. «կոշտ ու բրդոտ, անհարթ»//քեռնափոթիկ, Վն. «խորդու-բորդ»//քըռփըշտուն, Մշ. ՆՆ. «անհարթ»

Քեսթեր, Չրս.

Քոթ, Գրս. թրք.

293. **ԿՈՊԻՏ**, 1) տես ԲՈԻ, 2) տես ԿՈՇՏ

294. **ԿՈՐ**//կոռ, Սկս. Սլմ. Վն. «ծայրը ծռած, կեռ, կոր գլխով», Սկս. Վն. «կոր ծայրով հովուական գաւազան», Մշ. Վն. «ծայրը կեռ ցուպ»//կեռլիկ, Ղրբ.//կեռուկ, ՆԲ.//կեռումեռ, Ակն. Եր. Ղրբ.//կեռումեռտի, Ղրբ.//կեռումեռտիկ, Շլ. //կըռակոռ, Ղրբ. «կորաքամակ պառավ» //կոռքար, Վն. «դուրս ցցված մեծ ժայռ»

ճըկըռ-ճըկըռ, Գրս.

295. **ԿՈՐԴ**, տես **ԽՈՊԱՆ**

296. **ԿՐՏՍԵՐ**

Տաշտաքերանք, Ար. փխբ. 1) «տաշտի պատերին կպած խմորից պատրաստված վերջին փոքր հացը»

Փորանմա, Ղրբ. «ամուսնու մահվանից հետո ծնված զավակ»

Քոթունք, Վն. փխբ. 1) «կաթի տակի այրված, կպած մասը»

297. ***ԿՈՒԶ**, Ալշ. Ախց. Եր. Կր. Թբ. Սկս. Մշ. Շմխ. Ջղ. Սլմ. Վն.//կօզ, Ոգ.//գուզ, Ջթ. Խրբ. ՆՆ. Պլ. Սբ. «սապատ»// կզուկ, Չրս.//կուկուզ, 121. 162//կուռուզնըկ, 40//կուռուզնուկ, 40//կուզուզիկ, 61//կօզլիկ, Գրս. //գուզլիզ, ՆՆ.//կուզլիզ՝ ղուզլէզ՝, Ղրբ.//կուզղիկ, 176//զըզգուզ, Սս.//զըծգուզ, 121// կըռըկօկօզ, 32// ղուզման, 50// մաշկը ղուզ, 15. 53

Բութիկ, Եր. Ղզխ. 176// պութիկ, Ղզխ. //պութիկ, 91// պութ, Ղզխ.

Կունդուզօվ, 14

Կօմպուր, 39. 187

Ղըլլուզ, 119

Մեջքը հոռ ըրած, Ղրբ.//մեշկը կօր, Փռկ. //մեշկան կըռացած, 102//ծուր մեշկ, 94//գանձմեշկ, 28

Մըլլիզ, 165

Պպթած, Ար.

Ուսն ուռած, Ղզխ. ծղր.

Փուռնիզ, 96

298. **ԿՈՒՅՍ**, Շմխ.//գույս, Ջթ. ՆՆ. Սբ.//գուս, Տգր. Ող.//կուհս, Մրղ. //կուս, Ախց. Կր. Եր. Սկս. Ոգ. Ջղ. Սլմ. Մշ. Թբ.//կուս ու կօկօմ, Թբ.

299.* **ԿՈՒՅՐ** [պիւ. kor` կույր]/կուիր, Մրղ. //կոր, Սլմ. Վն. //կուր, Սկս. Մշ. Ոգ. Ջղ. Թբ.//գիյ// գիր, Ջթ.//գուր, ՆՆ. Մշվ. Լհ. //գայր, Սվ.//գուրվօր, Ակն//կուրուկ, Ղրբ. «հավկույր»// կույր մաղուռ, Վն.//հավգուր, Պլ. «հավկույր»

Աչքը պղտոր ջուր իջած, Սբ.//աչքը սև ջուր իջած, Սբ.//աչքի լույսը վեր առած, Ղրբ.//աչքի լույսը վեր դառած, Ղրբ.//աչքին լույսը քաղված, Ար.

Ափախավար, Վն. «ցավից ու վշտից կուրացած»

ճըճկուր, Սկս. «կիսակույր»

Մադուռ, Վճ. (կրկնաբար ասվում է՝ *կույր-մադուռ*)//մատար, Խճ. (իբրև թե մատ-
ներով շոշափող)

Յափալաղ, Ազա

Քոռ, ընդհ.//քօռ, ՉԴ. պարսկ. // քօռուկուր, Մշ. (միայն այս բառում)

300. *ԿՈՒՆԴ*, տե՛ս *ՃԱՂԱՏ*

301. *ԿՈՒՌ*, տե՛ս *ԱՄՈՒՐ*

302. **ԿՈՒՇՏ* [աիլ. kust՝ կուշտ], Ակն Դրբ. ՆՆ. ՊԼ. Ալշ. Ախց. Եր. Կր. Սկս. Մշ.
Ջդ. Սլմ. Վճ. Թբ.//կուշտ, Ոգ.//կէշտ, Ազլ.//կըշտ, Մրդ. //կուրդ, Զթ. Խտջ.//գուշդ՝,
Սչվ. Լհ.//գուշդ, Խրբ. Չճն. Չմշ. ՊԼ. Ռդ. Սբ. Տգր.//գուշտ, ՆՆ.//գօշդ, Սվ.//գոշդ.

Ասլ.//գոշ, Ասլ.//գուշտ-գըռուշդ, Տգր «սաստիկ կուշտ»//քուշտ, Շմխ.//կուշտ-
կըռուշտ, Մշ.//կուշտ ու կուռ, Ակն Եր. ՊԼ.//կուշաչվի, ՊԼ.//կուշտփոր, ՆՆ.

Շեն, Բլ.

Պինդ, Ուրմ.

303. *ԿՈՒՐՏ*, «կրտված»

Չվանկ

Կրտիկ

Քածավարոտ

304. *ՀԱԽՈՒՌՆ*

Նեղսիրտ, ՆԲ. ՊԼ.

Տարտածար, Վճ. «անհանգիստ»

Տաքարյուն, ՊԼ.

Փետուր, Վճ. ծծկ.

Փուչիկը ոռին մոտ, Դրբ. «շուտ բարկացող»

305. *ՀԱԿԻՐՃ*, տե՛ս *ՍԵՂՄ*

306. *ՀԱՂԹ*, տե՛ս *ՀՍԿԱ*

307. *ՀԱՄԱՌ*

Անկտորում, Եր. Թբ.

Առասպել, Թբ.

Առնկող, Տրպ.

Զօր գըլօխ, Երզ.

Երակը բռնած, ՊԼ.

Երեսը դեմ անող, Ղզխ.

Երկու ոտքը մի մաշիկ դրած, Եր.//երկու ոտքը մի սղի մեջ դրուկ, Վճ.//մի սղ
ճխտուկ, Խ.//մի չմշկում դրած, Դրբ.

Էլեբին ինատ անող, գելեբին ետևն անող, Վդպ. Ախց. Ալշ. Վճ.//ինատ ինատ, ա-
նունը քոռ Մուրատ, Շիր. Աշտ.

Էլի իր ծին քշող, Եր.//իր էշը քշող, Վդպ. Դրբ.

Թաթ անող կանգնող, Դրբ.

Թըռ, Կրճ.//թըռլինկ, ՊԼ.

Իրասածի, Եր. Թբ. //իր զուռնեն փչող, Աշտ. Լ.

Լեպ ըսող, լեպլեպի չըսող, Տրպ.

Խոսքին պինդ, Գճճ.

Ծըպու, Չմշ նաև՝ «ժլատ»

Կըղըրական, Ուրմ.

Կողը հաստ, Ար.//կողքը հաստ, Ղրբ. Թբ.//կողինա, Վն.//կողքավոր, Եր.// հաստակող, Ար.//հուսդգուղ, Սվ. «հաստակող»//չորկող, Մշ.//հաստաբեհին, Օշ. «եղվարդցիներին տրվող մականուն»

Կոռեճ, Վն.

Ղանմազ, Կրճ.

Մեռնող, մեղա աստծու չասող, Աշտ. Լ.

Նառավիստ, Կր.

Նախս, Վն.

Նահանջ, Սբ. 116. 4. 83

Ոտը վերի նարդվանին դնող, Մշ.

Չմռոս, Վն. Մկս.

Պառը կոշտ, Ղրբ.

Պեռ, Ար.

Պինդ գլուխ, Պլ. //չորագլուխ, Վն. //պինդիրավ, Խրբ.

Սասնա// սասնա- սասնա, 54.

Սատանի հակառակ ոտին կանգնած, Ար.//սատանի ծին թամբած, Ղգխ. Ար. //սատանի ծին հեծած, Ար. Ղգխ.//սատանի ծիուն հեծնած, Շիր. Ջվխ.//սատանի ծին էլած, Ար.//սատանի ծին նիւնած, Յմնլ.//սատանի ծիու վրա նստած, Թբ. Շիր.//սատանի ծի նստած, Խրբ.//սատանի ծիուն նստած, Շիր.//սատանի ծին նիւած, վեր չեկող, Աշտ. Լ. Ալշ.

Տինկոզ Վն «համառ, գոռոզ, ամբարտավան»

Տկլոզ, Վն.

Քոնծ, Սբ. Խրբ.//քոնծ, Սբ. Խրբ.

Օխտը զոմեշ տվող, մեղա աստծու չասող, Շիր. Աշտ.

308. **ՀԱՄԱՌՈՏ**, տես **ՍԵՂՄ**

309. **ՀԱՄԵՍ**

Ականջով, Խ. Լ. //ականջ անող, Ալշ. Ախց. Ախք. Եր. Կս. Ղգխ. Ղրբ. Մշ. ՆԲ. Տրպ. Թբ.

Ակռա ակռայի վրա դրած համբերող, Պլ.

Ադի պես հալվող, Ախք.

Ամաչկոտ, Նրբ. Եր. Ղրբ.//ամըշկոտ, Սչվ. Վն. Թբ.//ամընչգօղ, Առտ. //ամընչքող, Առտ. //ամընչուղ, Տգր.//հըմանչկուտ, ՆՆ. Պլ.// հըմընչիրես, Գրս. Ղրբ. //անծթով,

Մկս. //ամոթ քաշող, Ղրբ. ՆՆ.

Անխոս, Ակն Ղրբ. 2) «համր», 3) «համաձայն»

Անծամ կուլ գնացող, Պլ.

Առռե//անռե խըլընքավուն, Ղրբ. «ավելի խելոք, համեստ»

Բարատու ծառ, Թբ. Վդպ. (մարդու մասին)

Բերան ունեցող, լեզու չունեցող, Պլ. //բաժկաբերան, Ղրբ. «բերանը սուրբ հաղորդության բաժակի պես սուրբ»

Բրդուն մը բամբակ, Վն.

Գառ դառած, Պլ.//գառն Աստծո, Աղբ. //Աստծո գառը, Ղրբ. Պլ. (երեխայի մասին) // Աստուծո գառ, Ալքս. Եր. Ղրբ. //աստծու ծեղի թաշկինակ, Ար. // խուզի դառած, Պլ. (թրք. գառ բառից)

Երեսն ու սիրտը սանտերքով ծեծուկ, Մշ.//երեսի ջրով, Ակն. Պլ. //շիկընդերես (շիկն+ոտ+երես), Սբ.//շկնդերես, Եվդ.//շկնտերես, Եվդ.

Թանքներիս (թաթ+երես), Տգր. //թանքներիս (թաքուն+երես), Տգր.

Լսան, Խրբ. Կր.//լսուզ, Ախք. //լսուկ, Ախց.

Խաթուն, Պլ. փխբ. 1) Եր. Մշ. Պլ. «ազնվական կին»

Խելոքիկ, Պլ. //հոլոք, Եր. մնկ.

Խոնար, Ջղ. Վն.//խոնար, Ալշ. Ախց. Եր. Խրբ. Կր. Մշ. ՆՆ. Պլ. Սբ. Սչվ.//խոնար,

Տգր.//խոնար, Թբ.//խոնար, Թբ.//խոնարիս, Մրղ.//խոնարիս, Սլմ.//խոնարք, Մրղ.//

խոնար, Շմխ. Ոգ. //խունդի, Ջթ.//խունդի, Ջթ.

Խոսքեն չանցնող, Պլ.//խոսքլսուկ, Ախց.//խոսքմռուկ, Ասլ. Պլ.

Խանոտ, Պլ.

Խուլիկ-մունջիկ, Պլ.

Խանոտ, Բլ.

Խօվանիիրիս, Մկս.

Ծանղըր, Մշ. Ար. //ծանղրամաղ, Պպ. //ծանղրավիզ, Վն. //ծանրագոգոթ, Ար.

Կակուղ, Պլ. //կակողիրես, Ուրմ.

Կուլ գնացող, Ար.

Հարկեր, Եր. 2) Եր. Ղրբ. Հնգ. Սչվ. Թբ. «հարգելի, պատվավոր»

Հարս, Ար.//քողած հարս, Սբ. //խամավոր (խարս), Ուրմ.//խնամահարս, Վն.

(ասվում է քիչ խոսող, ամաչկոտ տղաների մասին)

Հետքաշ, Հմշ. «ամաչկոտ» (օր.՝ *հետքաշ տղա*)

Հմուկ, Պլ.

Հնազանդ, Ազլ. Եր. Կր. Շմխ. Ջղ. Թբ.//հնազանդ, Ալշ. Մշ.//հնազանթ, Ախց. ՆՆ.

Սբ.//հնազանթ, Տգր.//հնազոնդ, Սվ.//հնազոնդ, Ջթ.//հնազոնդ, թրք. //խնազանդ,

Սլմ.//խնազանդ, Մկս. //խնազանդ, Վն.

Մանդ, Ազն.

Միամիդ, Սչվ.

Մոմի մման վառվող, Վ.

Մորուք երզնցընող, Տգր. «համբերող»

Մռուկ, Մշ.//խոսքմռուկ, Մշ.

Նազաբնութ(ք), Ար.

Չափը ճանչցող, Պլ.//չափը ճանաչող, Եր.

Չխոսկան, Եր. Ղգխ. // չիմխոս, Հմշ.

Պարկեշտ, Ախց. Կր.//պարկիշտ, Թբ.//բարգեշդ, Սբ. Աղբ.//բարգեշդ, Տգր.

Պարտակ, Խրբ.

Պինդ աղէկ, Պլ. //պինդ մեծը

Պորպինակ, Վն.

Պռու, Վն.

Ջեղիկ, Սբ.

Սեքին

Սուսուփուն, Կրճ. Կքվ.

Վարվարիկ-վերվերիկ, Եվդ.

Փըշգուղ, Տգր.

Փուրթի, Ղրբ. «ոտքերը հեզ, քմբշորեն գետնին դնող»

Քիթը կալած, Ղրբ. //քիթը կալած նոր հարսի մման, Ղրբ.

Քոքաշ, Վն.

310. **ՀԱՄՐ**

Ակոհան սեղմած, Պլ./կեռակապ, Վն./կեռակապվուկ, Վն.

Անլեզու, Երգ. Ղրբ. ՆՆ. Ար.

Ամխոս, Ակն Ղրբ./ամխոսուկ, Պլ./չըխոս, Գրս./չխոսկան, 7. 77/ուրվիքթախոս, Գրս.

Դիլսիգ, Աբ. 5. 81/դիլսուգ, 5. 39. 187. 94/դիլսըգ, 304

Ջազա, փխբ. 2) «բութ» (քրդական ցեղի անուն)/զազ, 62

Լազ, Ակն Արբ. 132. 8/լազիքո, Արբ.

Լալ, Կր. Ակն. Եր. Փռկ./լալիկ, Ղրբ. Գրս. պարսկ. //լալըք'ան, 178/լալուկ'առ,

4. 69/լալաբանդ, Շմխ. //լալաբանդ իլած, Շմխ.

Լեզուն բերնին մեջ կապ ընկած, Ախբ./կալկալուկ, Վն.

Կանման, Գրս.

Հագազը մտրած, Ղրբ.

Մունջ, Եր. Ջթ. Հճն. Հմշ. Պլ. Սլմ. Սբ. Սկս. Մշ. ՆՆ. Շմխ. Վն. Ռդ. Թբ./մունճ, Սխց. Կր./մոնճ, Ասլ./մոնճ, Ասլ.

311. ***ՀԱՆԴԱՐՏ** [պիլ. handart՝ «դադարել, հանգչել»), տես **ԽԱՂԱՂ**

312. **ՀԱՆԴՈՒԳՆ**

Ձին ձիավորիցը վեր բերող, Եր.

ճակատը բաց, Ղզխ. Ղրբ. Պլ. «համարձակ»

Մանչ աղջիկ, Պլ. (տղայի պես ազատ վարվող, փողոց ելնող աղջիկների մասին)

Ռեխը պատռած, Ղզխ. Ղրբ. //տեփը ճրդած, Ղրբ. «բացախոս, համարձակ»

Ցուռի-մուռի խոսող, Ղրբ. «համարձակ և անպարկեշտ»

Փըրփրտան, Թբ. «պարծենալով խոսող»

313. **ՀԱՇՄ**, տես **ԽԵՂ**

314. ***ՀԱՇՏ** [պիլ. asť «հաշտ, խաղաղ»), Ալշ. Մշ./հաշտ ու բարիշ, թրք. Ալշ. Մշ. //բարիշ, Գրս. թրք. // պարըշուխ, Ամս.

Եղունգ ու միս, Կյուր.

Միախոսք, Շլ./իրար հետ խոսք կապած, Եր./խոսքը մեկ արած, Ար. Պլ. //խոսքերը մին արած, Ղզխ. Ղրբ. Եր. Թբ.

Յար, Ամս.

315. **ՀԱՍԱՐԱԿ**, Կր. Սխց. «պարզ», Եր. «վատորակ»/հասարագ, Ասլ. Պլ. «արտաքնոց, իբր վայր հասարակաց», ՆՆ. (գյուղերում՝ *հավասար* բառի հետ խաչաձևմամբ՝ *հավասարագ՝* «հասարակություն, համայնք, ժողովուրդ», օր.՝ *հասարակ* ձևից են առաջացել՝ *հորայսագ*, Աբ./հորսագ, ՆՆ. //հորսուկու, ՆՆ./հորցագ, ՆՆ./հծրծուգ (օր+ծագ), Շմխ. «առավոտը կանուխ»/էօրարսագ, Ասլ «կեսօր, ցերեկ»/օրարսագ, Ռդ./օհարսագ, Պլ./օրասսագ, Եվդ./օսրաք, Ակն/օվարսագ, Ադն.

Գյաթրջի, Լ. Մշ./գյաթթօ, Լ.

Հեյվարա, Կրճ. ճան՝ «ոչ պիտանի, չնչին»

Ներքի արտի գարի, Ար.

Շիֆաներկի, Լ.

Սաղա, Թբ.

Սըթից, Ար.

Պարզուկ, Պլ.

Քաշ, Ար. Ղրբ.

Օրավորի, Ախց. «ամենօրյա» (օր.՝ *զգեստ*)

316+**ՀԱՍՍ**, Ալշ. Ախց. Գրս. Եր. Կր. Դրք. Մշ. ՆՆ. Շմխ. Թբ./հասդ' Սչվ./հասդ, Խրք. Զմշ. Սբ. Տգր./հանդը, Պլ. Ռդ./հօստ, Ազլ./հօսդ, Ջթ. Դճճ./խաստ, Մկս. Մրդ. Ռզ. Ջդ. Սզմ. Վճ./ հոսդ, Ջթ. //հուստ, Սվ./հուստ, Քսբ./խաստանմուշ, Վճ./խաստավուն, ՆՋ. «բավականին հաստ»//խաստիկ, Մրդ./խաստոտ, ՆՋ. «բավականին հաստ»//հասդադ, Ասլ./հասդա, Ասլ./հաստակոլոլ, Եր. «հաստ ու կլոր»//հաստավուն, Դրք./հաստուբորդ, Դրք. «հաստ ու կոպիտ»

Լամս, Դվ. Դրք. //լանթ, Դվ. Դրք. «հաստ թխված հաց, խմոր մնացած»

Լամփուշ, Դրք. //լոմփօշ, Գրս./լըմփօշ, Գրս. «հաստ ու կոպիտ»

Մատ-մատ, Պլ. (օր.՝ *հոնքեր*)

Պրոկոշ, Մկս. (շուրթերի մասին)

Սոմուն, Վճ. 2) «հացի տեսակ»

Տանակապած, Դրք. «հաստ և կոպիտ, խոշոր» (ոտքերի և ձեռքերի մասին)

Տմպուզ, Վճ. 2) «հացի տեսակ», 3) փխբ. «լիքը, ուռած» (օր.՝ *այտեր*)

317. **ՀԱՎԱՆ**, «համաձայն, համակարծիք»

Խեքի մոտ(իկ), Ար.

Ղայիլ, Գրս. արաբ.

318.***ՀԱՎԱՍԱՐ** [պիլ. havsar կամ havasar], Եր. Շմխ. Թբ. ՆՆ. Սլմ./ խօվասար, Ջդ./խովսար, Ռզ./հավսար, ՆՆ./հվսսար, Ազլ./հնվսսար, Տգր./հավասոյ, Ջթ./ հավասոր, Ջթ./հաֆսար, Խրք. Պլ. Սբ. Ալշ. Ախց. Կր./հնվսար, Մկս./հափսար,

Ակն Ալշ. Մշ. բոլորը նշանակում են՝ «հարթ, տափակ, միապաղաղ»

Աշխարհովի, Թբ./աշխարհքովի, Եր.

Բարաբար, Ազն./ պարամպար, Բղշ. // պասպարապար, Խրք.

Ընկերովի, Վճ. //ընկերվարի, Դրք.

Թննխա, Կրճ.

Սարակ, Դրք.

Սափ, Ռւրմ.

Փաթա, Կր.

319. **ՀԱՎԱՍԻ**, տե՛ս **ՃԻՇՏ**

320. **ՀԱՎԵՏ**

321.***ՀԱՎԵՐԺ** [պիլ. yavez]/հավժ, Կր.

322.***ՀԱՐԱԶԱՏ** [պիլ. habazat], Եր. Մշ. //հարազադ, ՆՆ. Սբ.

Ավազանդբայր, Ակն

Բնխտով, Մկս.

Էոզ, Պլ. թրք.

Իրավոր, Եր. Թբ.

Հալալ, Գրս. արաբ. թրք./հնլալ, Կրճ. 1) «ոչ պիղծ», 2) «արժանի»

Մի հողի՝ մի ջրի, Ար. //մի հող ու ջրի, Ար.

Մեջքեն ելած, ՆՆ.

Ջիգար, Թբ. Զվր. Զվխ. Ղզխ. Բլխ. Վճ. Մկս. //ջիգեր, ՆՆ. //ջիգյար, Ար. Գճճ. Բրջ. Կրճ. Ռւրմ. Կր./ջիկար, Շիր. Զվխ. Ալշ. Պպ. //ջիկյար, Շիր. Զվխ.

Ջիլադ, Թբ.

Սըխ. Ար. Դրք. Զվր. Ամս. Կր. Զմշ. Վճ. //սըդ, Քսբ./սըդա, Քսբ./սըկ, Քսբ.

Սոիր, Ախց. //խսիր, ՆՆ.

Սրտին մոտիկ, Ար.
 Տնացի/տնեցի
 Տիող, Ոգ. ծծկ. «յուրային» (այսպես են ոգնեցիները կոչում միմյանց, տփող,
 Ոգ. /պուտ, բուրդ գգող. ոգնեցիները սովորաբար լպուտ են)
323. ՀԱՐԹ
 ան, Գրս. «հարթ ու փափուկ»
 Գըվիգ', Լհ.
 Գօփծուն, Մլթ. «տաշած, կոփած»
 Դուր, Խտջ. Խրթ./դոր, Կս. Մն. Թրս. //դուրան, Կր. Բլ. Խուլթ. Խն. Հգր. Մշ. Մշկ.
 Վն. Մ.
 Դուզգուն, Գրս. թրթ. //դյուզկեկ, Պլ. թրթ.
 Զեփչոփիկ «սիրուն հագնված»
 Լեռան, Մշ. (լեռան քարեր)
 Լիծ, Ալշ. Մշ. Ուրմ./լիծ-լիծ, Ալշ. Մշ.// Լծուկ, ՆԲ. Վն.
 Լոկ, Ուրմ. //լոճիկ, Ուրմ.// Լոկիճ, Ուրմ.
 Խեշտրան// խեշրան, Վն. Մկս. Պպ. Խիգ. 2) «հանգիստ, հանդարտ»
 Խժրիկ, Ակն. (խժրիկ քար՝ «բլուրակ, տափակ, ողորկ, իբր մեկ ռուբլիանոցի
 մեծությամբ քար»)
 Կոկ, Բղշ. Ջղ. Սլմ. Վն. //Կօկ, Մխց. Գրս. Եր. Կր. Դրթ.//Կոգ, Ալշ. Մշ. //Կուկ, Ագլ.
 Մկս. Ոգ.//գօգ, Խրթ. Պլ. Սշվ. Սս.//գիգ, Ջթ.//Կոկիկ, Ար.//Կոկլիկ, Լ. Դգխ. Դրթ. //գօ-
 գիգ, Նն. Պլ. Սթ.//Կօկլիկ, Գրս. //Լոսված կոկված, Դրթ.
 Եպխած, Նն.
 Ման
 Յառը, ՆՀԲ
 Յասը, Ար. Դրթ.
 Շլըփեռ, Գնծ.
 Չարխածուրիկ, Մշ. //չարխաքաշ, Ջվխ. Բլ.//չարխըքաշ, Կր.//չարխըքաշ, Բլ.
 //չարխեն քաշ, Սթ.
 Պըզօրդուկ, Երգ.
 Պլստան
 Պռտուկ, Վն.
 Սալած, Դգխ.//սուկ, Չրս.//սղալ, Դրթ. Հվր.//սղալին, Դրթ.//սըլսըլիկ',
 Ուրմ.//սլուրիկ//սրուլիկ//սուլուլ, Դրթ.//սուլուլիգ, Կր.//սուլուլիկ, Ար. Դրթ. Շիր. Գմք.
 Ակն Վն. Մխք. Տրպ.//սուրուլիգ, Մլթ. Հմշ.//սուրուրիկ, Բղշ.//սըլըլուգ, Ակն//սլուլիկ,
 Ակն 2) «բարակ ու երկար»/սլըլիկ, Շիր. Ջվխ. Մշ.//սուլուլիկ, Դրթ.//սուլուլուկ, Էվր.
 //սղլուտ, Գնծ. 2) «սուր»//սըլիգ, Հմշ.//սըլըբըդրան, Գրս. //սմբուլ, Սս.
 Սապալախ, Ջթ. Վն. «հարթ և կլոր»//սաբըլուկ, Խրթ.
 Սատուր, Գրս.
 Սարքին, Գրս. //սաքուլ, Դրթ.//սաքուլ', Հդ.// սանք-սանք, Գրս. (սարք) //սըբըր-
 քուգ, Տգր. «սահուն»
 Սափալ, ՆՀԲ
 Սբոգ, Քսթ.
 Սըրսըրուկ, Կսր. «հարթ ու փայլուն»//սըրկընի, Կրճ.//սըրկընուկի, Մղր.
 Սնման, Բլ. 2) «ամուր»//սնուկ, Սթ. Խրթ.

Սոթ, Եր. Ղրբ. //սօթ, Գրս.//սոթլիզ, Կր.//սութլիկ, Գրս. 2) «սահուն»//սոթլիկ, Ար. Ղրբ. 2) «սահուն» //սոթտուն, Ղզխ.// սոթվտան, Ղզխ.

Սալխուկ, Խրբ.//սըպըլուկ, Խրբ. 1) «փայլուն ու հարթ», 2) փխբ. «խորամանկ, խաբեբա», Տրն.//սպըրուկ, Բլ. //սպըրխուկ, Բլ. //սպըրթխիկ, Բլ. //սպլտան, Ար.// սպրդուն, Խրբ.//սպտրիկ, Կյուր. «հարթ և փայլուն» (*էլ սպտրիկ, սպտրիկ, ել նա այծերը վար տուր. հանելուկ ածելիի մասին, բառի իմաստը Աճառյանը երկմտում է. պայծառ կամ ողորկ*)//

Սրբուն, Սբ.//սրբունճաղ, Սլթ.//սրբունչուխ, Սլթ.

Սուեբ, Քսբ.

Տափակ, Ար. Ղրբ.//տափլակ, Ղրբ. Գրս. «տգեղ կերպով տափակացած»//տափակիկ, Վն.//տափլկոր, Չրս. «դրամի ձևով, տափակ և կլոր» //տափսլուկ, Չրս. «հարթ ու փայլուն» (օր. տախտակ, քար են)

Քփուկ, Սբ. //քըխփ, Պպ.

324. **+ՀԱՐՍԱՐ** (գրական փոխառություն) Սբ. (ժողովրդական ստուգաբանությամբ եղել է *հնր ու մար* ճիշտ ու ճիշտ յարմար, իբր թե հայր ու մայր) //յարմար, Ալշ. Ախց. Կր. Մշ. Ջղ.

Ակոեքի բան, Թբ.

Առունակ, Կմշ.

Իրար ընկած, Եր.

Լնյաղ, Կրճ.//լայեղ, Մշ. //լայեղ, Կր.//լայըղ, Վժ. արաբ.

Ծակը ծակին, Աղմ.

Կարքին, Գրս.

Հունգուֆ, Մշ.

Պկեռ, Վն. Սկս. Շտխ. //պկեր, Վն. Սկս. Շտխ. //պըքեր, Շտխ.

Սազ, պարսկ. Ար. Թբ. Ղրբ. Հվր. Ուրմ. Սբ. Կր. Խտջ. Գրս.//սազա, Թբ.//սազի, Թբ.//սեզին, Թբ.//սազական, Ար. Ղրբ. Հվր. Ազլ. Շիր. Ջվխ.//սըզական, Գրս.// սազով, Թբ.

Սալահ, Ղզխ. «ծեռնտու, արժանի»

Սամթին, Ար. Գնժ. Կր. Բղշ. 2) «կարգին»

Սարքին, Ար. Ղրբ.//սաքին, Ղզխ.//սարքուն, Մղր.//սարքով, Թբ.

Սոսլախ, Բղշ. պարսկ.

Սրտոք, Կյուր. //սրտուզելիք, Ար. Ղրբ. «սրտի ուզածը, սիրածը»

Վայլիչկուն, Եվդ.

Տեղին, Գրս. Ղրբ. Ար. Պլ.

Քաղաքավարի, Ղրբ. «վրացական կամ Թիֆլիսի տարագով»

325. **+ՀԱՐՈՒՍ** (գրական փոխառություն), Ազլ. Ալշ. Ախց. Գրս. Եր. Կր. Ղրբ. Մշ. Ջղ. Սլմ. Թբ.//հարուսդ, Սշվ.//հնրուսդ, Տգր.//հառուստ, Մրղ. //հառուս, Մրղ.// հարուսդ, Ասլ.//հարուս, Ասլ.//հնրօստ, Սվ.//հեթօստ, Քսբ. //հարուսդ, Խրբ. Սբ.

Ամնուխ, Ախց. «շատ հարուստ, որ կարող է առանց կրակ վառելու շատերին հյուրասիրել» (Թբ. ունի *ժլատ* իմաստը)

Ալ խոջա, Լհ. «շատ հարուստ»

Աղը չոր, Պլ.

Ղեզը թանձր, Տգր.

Ղովաթվոր, Բլխ.

Ջանկին, Մշ. //զենկին, Հղկ.//զենգին, Երզ.

Խնեցեն յղկկալած, վընխճարը՝ կըղըկալած, Ղրբ.
 Կըլըմբոս, Ղրբ. կտկ.
 Կըտոտ, Կր. (*կուտ* դրամ)
 Կերածը տունի հաց, ՆՆ.// հացը անպակաս, Ար. ընդի.
 Հալով, Մշ.
 Համփա, Գրս. պարսկ.
 Ձեռքը երկայն, Ար.//ծեռքը երկեն, Մշ.//ծեռքը տաք, Ար. Խ. Թբ.//մի ձեռքը յուղի,
 մի ձեռքը մեղրի մեջ, Եր. Ղրբ. Պլ.//մի ձեռքը յուղում, մեկելը՝ մեղրում, Ար. //մեղրի
 մեջ կեցած, Ձթ.
 Մեջքը պինդ, Եր.
 Մրկված, Ղրբ. (*շատ մրկված մարդ*)
 Յաղլու ուտող, Թբ.
 Յուղալի, Եր. Ղրբ. փխբ.//յուղոտ, Արբ. Եր. Ղրբ. ՆՆ. Պլ.//բերանը յուղոտ,
 Ար.//պորտը յուղակալած//թափանը յուղոտ, Ար.//կողքերը յուղակալած, Ար.
 Ղրբ.//փորը յուղոտ, Ար.
 Շաքարի մեջ ապրող, Ձթ.
 Շեն, Եր. Եվդ. Ձթ. Լհ. ՆՆ. Պլ. Տր.
 Ոսկու տոպրակ, Ար.
 Ոտքին ոտք բուսած, աչքին՝ աչք, Շլ. «շատ հարստացած»
 Չաղ, Ար. Թբ.
 Չոլոնգ-բոլոնգ, ՆՆ.
 Ջոջ, Մշ.
 Ջեբը տռուգ, Ար. //ջեբերը լցրած, Ար. Գրս.
 Սեղբոս սեռաֆ, Ար.
 Վարդի պես ապրող, Ար. Պլ.
 Տիզը թանձր, Տգր.
 Տնով-տեղով, ընդի. //տուն-տեղ ունեցող, Շմխ.
 Ունավոր, Սչվ.//ունեվոր, Լհ.//ունևոր, Արբ. Եր. Եվդ. ՆՆ. Պլ. Ջղ. Վն. Թբ.//ունե-
 նավոր, Ղրբ.
 Փաբնակ
 Փողատեր, Ազլ. Ար. Ղրբ. Ջղ. Թբ. //փողավոր, Ղրբ. Թբ. //փողմի տոպրակ, Վն.
 //կարողության տեր, Ար.//դրամատեր, Թբ. // շատատեր, Լ.//յոթը գութանի տեր, Ալշ.
 Փրփրած, ՆՆ.
 Օծիքը երկուք, Ձթ.
 326.* **ՀԱՐԵՎԱՆ** [պիլ. had- գնդ. haba՝ միասին]+հայ. –վան (բնակարան՝ բնա-
 կակից «նորագյուտ բառ, որ գործածված է 1314 թ. մի հիշատակարանում, գրված
 Ազախ քաղաքի մեջ (Ազով) մի երևանցու ձեռքով. այս բառը գտնվում է միայն
 արևելյան բարբառներում և չկա բնավ արևմտյան բարբառներում, ուր գտնում
 ենք միայն *դրացի* բնիկ հայերեն ձևը) // հարեվան, Եր. Թբ. Լ. Ղգխ. Ղրդ. //հրեվան,
 Ղրբ.
 Դրացին, Սչվ. Լհ. Եր. Մրշ. ՆՆ. Պլ. 2) Պլ. ծծկ. «նշանածը»//թըրնցի, Տգր.
 //դրկից, Ալշ. Ախց. Եր. Խ. Խուլթ. Կս. Հգ. Մկս. Մշ. ՆԲ. Խբ. Վն. Կր. // տընկից, Մկս.
 //պատկից, Ար.
 Ծանտաշ, Պլ. նաև՝ «խոսակից»
 Դծնչի, Կրճ.

Քովի, ընդի.

327. **ՀԵԳ**, տես **ԽԵՂԾ**

328. **ՀԵԶ**, տես **ՀԱՄԵՍՏ**

329. **ՀԵՇՏ**/հեշտ, Գրս. Եր. Շմխ./հիշտ, Կրճ. Ազլ. Ղրբ. Թբ. Սվ. //խեշտ, Ջղ. //խա'շտրան, Սկս. //խեշտրան, Վն./խեշրան, Վն./հեշտրան/հեշրան 1) «անդորր, հանգիստ, հանդարտ», 2) «տափարակ, հարթ»

Դօր, Խրբ. Ակն 2) «ճիշտ, ստույգ»/դուր, Թբ./դուր, Ալշ. Ախց. Եր. Կր. Մշ. Սբ. //թուր, Տգր./տօր, Գրս./տուր, Սկս. Սլմ. Վն. //հուր, Ղրբ. (նշված բարբառներում հիմնականում *դուր գալ*՝ ակտորժելի լինել հարադրության մեջ)

Խաղ ու պար, Եր.

Խելքը կրտուր, Ուրմ. «հասկանալի» // խելքի մոտ, Եր. //խելքի մոտիկ, Պլ.

Ձեռքը թեթև, Ար.

Ձուրի պես, Նն. Պլ. //զավաթ մը ջուր խմելու պես, Նն.

Ոհաթ, Մշ.

330.+ **ՀԵՌ** «կռվարար, կռվազան»

Խօռու, Տգր.

Ծեծկվան, Սբ.

Կռվազան, Ասլ. Պլ./կռվարար, Պլ./կռվան, Ղրբ. Պլ. Թբ./կռվտան, Սբ./կռվոան, Մշ. 2) Վն. «լավ կռվող գոմեշի տեսակ»

Շեթ, Սլթ.

Չարհանճար, Սբ.

Սիրտկոտորում, Պլ. «մարդ վիրավորող»

Վըրվարուտ, Ղրբ.

Քաջքոտ, Ղրբ.

Քառպոտ, Հզ.

Քացախ, Պլ. փխբ. //բարկ քացախ, Ակն Տրպ. Ղթ./թունդ քացախ, Վղպ. Թբ. Ախց. Ղրբ. Մշ. Հն. Ալշ.

Քըլանան կապած շոն, Ղրբ.

Օծու գոտի, Եվդ.

331.* **ՀԶՈՐ** [պիլ. huzor- զնդ. huzavar հոմանիշից]

Թնդումը, Ղրբ./թունդ, Գրս. Եր. Ղզխ. Ղրբ. Ջղ. Թբ.

Ձեռքը ծանր, Պլ. Ար.

Ջղիկ, Պրտ.

Ուժօվ, Ուրմ. Եվդ. Պլ./ուժ առած, Պլ.

Քարը բռնող, ջուր հանող, ԿՍ./քարը հուպ տվող, ջուր հանող, Ար./քարեն ջուր քանող, Պլ./քարը սեղմող, հոգին հանող, Պլ.

332. **ՀԻՂԿ**, տես **ՀԱՐԹ**

333. **ՀԻՍԱՐ**, Ազլ. Գրս. Եր. Կր. Սլմ. Ղրբ. Սկս. Մրդ. Շմխ. Թբ. 176./հիմար, Տգր.

//իմար, Ալշ. //իմար, Ախց. //իմօ, Ջթ. //իմոր, Ջթ.

Ամբակում, Պլ. //ամբօ, Աղն.

Ապլիկ, Սվ./ապլոց, Խրբ.

Առբա, Սլթ. «թեթևսովիկ»

Ազաս-մագաս, 62//ծալը (ծալքը) պակաս, Եր. Լ. Ղզխ./ծալպակաս, Եր. Ղրբ. Թբ./ծալապակաս, Ղրբ./ծըլըպակաս, Գրս./ծալպագաս, Կր. //ծալ բագաս, 62//խելքի ծալը պակաս, Ար./տախտակ պակաս, 36

Ագիին հետ խաղացող, Գրք.//ագիին հետ խաղցող, Տրն.

Ալանի-ալանի խոսող, Եր.

Ախմախ, Ար. Գրս. արաբ. //ախերակ

Ականջները երկար, Ար.//երկարականջ, Ար. //կախականջ, Ար

Աղվաշ, Տրն. //ազդուն

Աճատես, Մշ. Կր.

Անգիտում, Թբ. «տգետ»

Անդրեաս, Պլ.

Անհուշ, Դրբ. 2) «նվաղ»

Անմտածել, Եր.

Անվիկ, Մշկ. «անունը դուրս եկած»

Աշխարհք որ վառի, մեջը մեկ խորոմ չունի, Շիր. Թբ. Տրպ.

Ապիկ//ապլոց

Առսըզ մարդ, Աշտ. Օշկ.

Առվին վերի դին սերմ ցանող, Քղի

Ավդու, 93

Ասու խենթը, Սբ.//աստծու կով, Ար.

Ավե-շվե, Խրբ.

Ատլավոր, Վն.

Արմբի//արմբի// արմբի-արմբի խօսող, Նբ.

Ացալիկ-մացալիկ, Դրբ.

Ափեղցփեղ, Ազա ՆՆ. Պլ.// աղցքեղծ, Ադն. //անֆար-ցանֆար, Տգր.

Աֆո//անֆո, Կր.

Բահ-փայտատով կարդալ գիտցող, Վն.

Բամբակը նոստր, Թբ.//փամբակ դենիրն է, Տգր.//սեպեթը բամպակ չունեցող, ՆՆ.

Բայդուշ, Կր. «ապուշ»

Բանը թան հասկցող, Մֆղ.

Բացքերան, Ար. Պլ. //բերանը բաց, Ար.

Բելմազ, Մշ. //բիլմազ, Մշ.

Բեզսեվնոր, Քսբ.

Բըժըժած, Ար.

Բըլեկ, Ալշ. //բըլե, Նբ.

Բիթ, Ախց.

Բուտալա, Մշ.

Բոշպուղով, 110

Գազաշոտ//գազոշ, Վն.

Գ'անվան, 126

Գարի ուտող, Դզխ.

Գզզված, Եր. «ցնդած ծերունի»

Գիր տարվույն դա, Պլ. (դղում բառի նախատառից կազմված կատակային մի բացատրություն)

Գլուխը այբ մը չունեցող, Ակն.//փորումը այբի կտոր չունեցող, Դզխ.

Գլուխը ծակ, Ար.//գլուխը կուտ չունեցող, Քղի//գլուխը ուռած, ՆՆ. Պլ.//գլուխը դարմանով լիքը, Ար.//գլուխը բամբակ չունեցող, Կյուր.//գլուխը քարը, երեսը պա-

տը, Եր. Թբ. Ղրբ.//գիլու գլխուն ավետարան կարդացող, Բլխ. Կյուր.//գլխին քացի տված, Ղրբ.//հաստագլուխ, Եր. Ղրբ.//պինդագլուխ, Ար.//պինդգլուխ, Պլ.//ծանրագլուխ, Ար.//կոպտագլուխ, Ար.//կովգլուխ, Ար.//հաստ գլուխ, Ար.//հըստընկոծի, Գրս.//հորթու գլուխ, փխբ. //գռագլուխ//գըռընկոծի, Գրս.//պտըտուրե գլուխ, Վն.//պտըտրագլուխ, Վն.//թուրքի գլուխ, Պլ.//թյուրք գաֆալը, Պլ. (թուրք ազգի անունը անարգական բառ է Պոլսի տաճիկների մեջ, նույնիսկ նշանավոր առած կա՝ «պին թյուրք պիր թուրփ, կենե եազըք թուրփա») *հազար թուրքը կարծե մեկ բողկ, բայց դարձյալ ափսոս բողկիմ* //փայտի գլուխ, Ար.//փայտե մարդ, Ար. Գիծ, Ազլ. Աստի. Բղշ. Եր. Խն. Ղրբ. Շմխ. Թբ.//գեծ, Ալշ. Մշ. ՆԲ. Վն. //գյեծ, Ուրմ. //գծատամար, Լ.//գծտուտ, Եր. Ախց. //գծատ, Ղրբ.//գիծ մոգի, Եր. Թբ. // գիծիխե-լաք. Փռկ.

Գոնչ//գոնչո//գոնչագլուխ
Գուլ, Երգ. Խրբ. Պլ.//գուլ գլուխ, Պլ.//գուլ խաֆա, Պլ.
Գունտ, Պլ.//գունդգլուխ, Պլ.
Դալղած, Աղբ. «թմրած, ապուշ դառած»//դալիդոլի, Մշ.//դալիդոլի խօսող, ՆԲ. Մշ. //դամլա, Գրս. Շմխ. թրք. //դամլա կտրած, Շմխ. //դ'ալիդանլի, թրք. Կր. նաև «ածղահա»//դ'ալի-դօլու, Գրս.//դալու դիվանա, Ազլ. Շոթ.

Դանգալախ, Պլ. 2) ՆՆ. «դուրսեցի, ոչ նորոնախիջևանցի)
Դանդաղ, Ախց. Խրբ. Ոգ.//դանդան, Ղրբ. //նադան, Վժ. պարսկ. 2) «մանուկ»//դանդալոգ, 62//դնթոնած, Լ.//դընդոշ, Վն.//դըմբլոշ //դընդոշ, Ախց. (կնոջ մասին)
//դանդալոշ, Եր.

Դատարկ ջվալ, Աշտ.//դատարկ կոտ, Աշտ.//դատարկ կարաս, Ար. //դարտա-խուրախ, Պլ. (դատարկուրախ)//կատարը դատարկ, Ղրբ.//կոկոշը դատարկ, Լ. //տնարտնի, 14//նեբսը դատարկ//նեբսեն-դուրսեն, Պլ.

Դանդանա, Կր.

Դդում, Ար. փխբ.//դդմած, Արբ.

Դեգ, Խրբ. Տրմ. 2) «բռի»//դոնգի, թրք. Մշ. Ղրբ.//դօնդի, Կրճ. «թմրած, ապուշ»//դոնգլի, Գրս. //դունդի//դընկլոգ, Խրբ.//դընգլավեն, Գրս.//դըմբօ, Ուրմ.//դըմբօ, Կր.//դըմբլոշ//դոմդոմ//դունդուկ, Լ. //տուտուն, 87//դըմբո, Եր. Ղրբ.//դըմբլո, Ար. //դըմբլի //տըմբօ, Գրս.//դըմբուկ, Արբ. Ար.//դըմրակ//դըռլանգ, Ղրբ.// թենթեկ, ՆՆ.

Դըզդիկ, 184

Դիվոտ, ՆԲ.//տեվետ, 14

Դնկլոգ, Խրբ.

Դում, 108

Դուրբախ, Գրս. թրք. (dur bak՝ կանգնի նայի)

Դօնգի, 84

Ձակատյալ, Պլ.

Ձեղջ//գիղջ (միայն աղջիկների մասին)

Ձեվզեկ, Վն. Պլ. Դվ.

Ձըզըռռան, Տգր.

էշ, փխբ. ընդի.//էշ արածացնող, Ար.//էշ դառած, Ար.//էշ կտրած, Ար. //էշի ականջունը քնած, Ղգխ.//էշ նահատակ, Ար.//էշի ականջունը քնած, Ար.//իշագլուխ, Ար. Ղրբ.//իշու գլուխ, Կր.//իշու տեղ դրած//աղոթած էշ, Ար. Ղրբ. Լ.//աղոթած էշի նման,

Եր. Ղրբ.//աղոթած էշ կտրած, Ար.//յոթը իշու խելք ունեցող, Կր.//ինքը էշ, խտուն ու-
րիշի առաջը դնող, Շիր. Լ.//Շամա էշ, Մշ.//աղամա էշ//աստծու էշ//ավանակ,
ընդհ.//աստծու ավանակ, Պլ.

Ընկնավոր, Եր. Խթ. Մշ. Վն. //հ ընգնավոր, 36//հ ընգնավոր, 94

Ըրածը թողածը չգիտցող, Պլ. «թափթփված»

Թաբառուգ, Կր.

Թաթ, ԵԲ. փխբ. (ազգի անուն) 2) «թոթով»//թանթաղ, Աստխ. // թավթավը, 33

Թանբերան, Աղն. Խրբ.// թանոտ բերան, Խրբ.// թանփչող, Խրբ.

Թանթուկ, Ղրբ. «ծեռքի իրը գցող կոտրող, թափող»//թանթալանի//թաթուկ,

Լ.//թանթալանիկ, Վն. փխբ. «թեթևտիկ» (ուղիղ իմաստով բուսանուն)

Թավաք'ավի, 30

Թացիկ, Պլ. հմմտ. իրիկ «թեթևտիկ»

Թեթևաժողի, Վն. «թեթևտիկ»//թեթևաօլիգ, 13//թեթևտիկ', 142//թեթևտիկ',

154//թեթևիկ', 179//խելքե թեթտըր, Սլմ.//խելքան թիթվ, 50//շալակը թեթ/գլուխը
թեթ/կըլխան թիթվ, 50// թեթևտիկ, Ար. Այնթ. Ղլ.//թեթլըգիգ, 60// թևթ, Վն.

Թեթերիգ, 187//թեթեփ, 138

Թըռո, Վն. //թըռոց, Վն.//թռո'ւց, Պլ.//թերթուց, Սխց.//թելթուկ, Մշ.// թիթեռնիկ,

Աղն.//թըռթըռնիկ, Ար.//թըռթըռնեկ, Վն. փխբ. 1) «թիթեռնիկ»

Թըս-թըս, Փռկ.

Թիթիգ, Գրս. թրք.//թըգի, Վն.//թիթըգ, 71//թիթիչ, 77//թըթըռիգ, 115//տիլ-
տիգ//տուտուգ, Ղվ.//տուտուգիկ, Խրբ.//տուտուխիկ, Վն. //տիտիկ, 32//տիտռի,
105//տիտլոգ, 121//տուտուց, Ար. Թբ.

Իմկնի, Վն.

Ինչ ընելիքը չգիտցող, Պլ.

Իր ծառը ծառավ թողնող, ուրիշինը ջրող, Թբ. Շիր. Ախց. Թբ. Ալշ.//իրա կալը
թողած, ուրիշի կալը ծեծող, Աշտ. Շիր. //իրեն դարտը թողած, ուրիշինը լացող,
Ախց.//իրեն համար ծամ չանող, ուրիշի համար պատարագ անող, Աշտ. Օշկ. Շիր.
Ախց.//իր համար քուն քնող, ուրիշի համար երագ տեսնող, Վղպ. Շիր. Թբ. Ղրբ. Բլ.
Ալշ. Խն. Սլմ. Տրպ.// ուրիշին քարոզող, իրան լուրզող, Շիր. Խտջ. Բլխ.//օտարին
մաշակար, ինքը բոբիկ, Բլխ.

Ինծ տուր, քեզ տամ, Եր.

Լալօշ, Կր.//լելել//լելել

Լանգօ, Սլթ.

Լըխլըխած, Պլ.

Լոլո

Լողը կորած, Տրն.

Խազ, 127

Խեբակ// խեբուկ, Մշ.//խեբուգ, 62//խեբ//խեբ, 57//խըբըլիկ, Երգ.//խմբըլ,
Կար.//խմբլի// խմպըլ, Պլ.//խըբրո

Խելացի, Պլ. ծղր.//խելացի Դավիթ, Աղն. Խրբ. Պլ.// խելոց Դավիթ, Աղն. Խրբ.
Պլ.//խելոց եղբայր, Պլ.//խլապատի//խելուտուկ, Կր. Սխց.//խելուկ, Կր. Խն. // խե-
լառ, Ախց. Ախց. Խն. Հմշ. Մշ. Պլ. Տրպ. Ք. //խելառլամա, Կր. //խելոթափ, Մշ. // խե-
ռալ, 59//խելագառ, Փրպ. //խելըռուկ, 185//խեռալ, 172//սարսուռ խեռալ,
Խտջ.//խելքե ելլած, Պլ.//խելքը գլխեն ելած, Պլ.//խելքին քամին նի էկած,
Ղրբ.//խելքից ընկած, Ղրբ.//խելքը թոցրած, Եր. ՆՆ. Պլ.//խելքը տարած, Ախց. Եր.

//խելքին քամի փչած, Ղրբ.//խելքից ծարավ, Ազլ.//խելքը քամին տարած, Ղզխ.
//խելքից պակաս//խելառի նման//խելքամաղ, Եր. Վն. Թբ.//խելքապակաս,
Եր.//խելքապակաս, Խրբ.//խելքը արևգոլ, Նն. //անխելք, Եր. Խտջ. Ղրբ. Նն. Պլ.
Թբ.//խելքը դարիդուս//խելքի տոպրակ, Ար.//խելքահան էլած, Եր. Թբ.//խելքահան
արած, Եր. Թբ.//խելքը աղ արած, Եր.//խելքը տանուլ տված, Եր. Ղրբ.//խելքը ծավ-
րած, Վն.//խելքի աղքատ, Նն. Շլ. Թբ.//խելքից բարակ, Եր.//խելքի բույն, Եր.
ծղր.//խելքի պտուկ, Ալքս. Պլ. //խելքի տոպրակ, Եր. ծղր. //խելքն նվազ, Ար.//ճե-
պախելք, Աղն. // խելըռշունչ, 36//խելըրտուկ, 185//խելք'ե սակնաթ, Խ.//թռչունի խել-
քով, ԿՄ.//խելքի՞ բագաս, 62// մի քոռ կոպեկի խելք չունեցող, Ար.//սյուսյուլ խելք,
Պրտ.//սուսուլ խելք, Պրտ. // օսալ խելքի տեր, Ղզխ.

խենթ, Մշ. Արբ. Կյուր. ԿՄ. Մրշ. Պլ. Պրտ. ում ճյուղի բարբառներում այս բառը
չկա//խենթ, Խրբ. Պլ. Ռդ. Սբ. Տգր. //խընթ, Ասլ. // խինթ, Չթ. // խինդ, Մլթ. //խենթ
կով, Պլ. //խենթ կով դառած, Պլ.// խենթանոց, Այնթ. Աղն. (այսինքն խենթանոցի
համար)//խենթաչվի, Պլ. (խենթ աչքերի մասին)//խենթուլիկ, Ար. //խենթուխելառ,
Պլ. //խենթունենթ, Նն. Պլ.// խենթենթ, Պլ.//խենթ Անդրեաս, Պլ. ծղր.//կոտոշով
խենթ, Սբ.

խելվ, Ալշ. Ախց. Սկն Այնթ. Աղն. Արբ. Եր. Եվդ. Չթ. Խն. Խտջ. Խրբ. Կսր. Մլթ. Մշ.
Մրշ. Սրգ. Նն. Չն. Սբ. Սչվ. Վն. Տգր. Տրն. Թբ. Քսբ.// խելվ, Մշ. Վն. Կր.//խեֆ.
Սչվ.//խևտրուկ, Վն.//խևլանկ//խևանոս, Սբ. Ամն. //խևարար, Պլ.//խևխուլ, Կսր.//խել-
խուլ, Մշ.//խևուլա, Ակն//խևուլիկ, Ակն// խևո// խևրուկ //խևանոց, Աղն. //խևուկ, Արբ.
Խրբ.// խև-ճաղրիկ, Աղն. //խվու խենթուլ, 110

խըղըրգուզ, Տգր. (խտոր) // խըղօ, Տգր.

խըզի, Վն.

խըմխըմ, Արդ. 2) «ռնգախոս»

խիշկ, 62//խոշիկ, Այնթ. //խըշպըլուկ, Երզ. (պարսկ. `«չոր»)

խլխլոտ, Ղզխ. «ուռուցքներով պատած ծառ» Աղն. Յճն. Ազլ. Ախց. Եր. Կր. Յնշ.
Մրդ. Նն. Շմխ. Պլ. Ջղ. Սբ. Սլմ. Թբ. Ակն. Խրբ. գոյական// խլխլուկ// խուլ/խուլո//
խուլիկ//խիլխանտ, Խն.//խել-բլե, ՆԲ.//խըռֆուկ, Ապր. Բլ. «ցնդած ծերունի» //
խռֆած, Վն.Պլ. «չափազանց ծերությունից ցնդած»//խըռֆած, Տգր. «խելապակաս
ծերունի»

խոտ արածող, Ղզխ.

խորասան արտ ունեցող, Կյուր.

խումար

Ծակվարտիք, Առտ.

Ծանծողուկ, Վն. Մշ. Սս. //ծանծղան, Վն.//ծանծողած, Վն.

Ծափրապուպուզ// ծափտապուպոզ

Ծամը բարակ//ծամը կարծ//ծամը երկար, խելքը կարծ

Ծվըխ, Աղն.

Ծկլա, Նն. «թեթևուլիկ» (Ամ ի՛նչ ծկլա տղա է) //ծկըս

Ծուլտի, 169

Ծուծը բարակ, Եր. //ծուծապակաս, Եր.

Ծուռ, ընդհ. Ալշ. Բլ. Խ. Խն. Սս. Վն. Ուրմ. Մշ. 178, 94 (լավ իմաստով)//ծուռ, Սս.
//ծուռ քուռ, Վն. Բղշ.// ծուռ-ծուռ, Վն.//ծոթիկ, Պրտ. //ծոտիկ, Մշ. Մկս. նաև «նվազ,
պակաս»//ծոխար, Յնշ.//ծոխառ, Յնշ. //ծոթապանի//ծռատուտ, 83//ծըռթիկ, 117

Կապած ավել, Պլ. //կապելու դառած, Թբ.//կապելու խենթ, Ղրբ.//կապովի, Եր.

Կալաշ

Կախ-կախ, Ար.
 Կըծըկոտրի, Ղրբ.
 Կիտոսիկ, Վն.
 Կոճոռ
 Կով//կովզլուխ//կովլիանոս//կովմտե, Պլ.
 Կռվազար,
 Կուտը պակաս, Մրշ. Ար./կուտ պակաս, Ադն. Խն./կուտը պոլոզ, Ալքս. //ան-
 կուտ, Այնթ. Պլ. փխբ. 1) Բն. Խրբ. «անկորիզ»
 Հակոն տանը չէ, Խրբ. //Հնգոն տունը չէ, Կր.
 Հայվոն, 94//հնյվոն, 39. 187
 Հավիկ, Այնթ. Պլ./հավի խելք ունեցող, Ար. Պլ. //հավկիթ, Պլ.// հավի չափ խելք
 չունեցող, Պլ.
 Հացին մամա ըսող, ջուրին ըմպու, Պլ. «թեև տարիքով մեծ, սակայն տհաս»
 Հափիթա, Պլ. //հատն, 85
 Հէյդար, 103//հիդրիկ, 134//հիտրի պօպօզ, 89//հոտլի, 127
 Հլուսուկ, Պլ.
 Հոսիոս, Եր. Թբ. նխտ. (ռուսահայերը՝ Պոլսի հայերի մասին)
 Հովոսուկ, Խն. // հովթռուկ, Խրբ.
 Հովպալա//հոպալալա, Պլ
 Հուշտ-հուշտիկ, Ար. // հոշտոնլուն, 40//հուշտոնիկ, 138
 Ձավրած, Կր. Պլ.
 Ձվիկ, Պլ.
 Ղազարոս, Պլ. (տաճկերեն *ղազ*՝ տխմար բառից առաջացած)
 Ղամմազ, Հդ. Վժ. թրք.
 Ղըռըշմալ, Կր.
 Ճաթճիի ճիթճոզ, Ակն. Պլ. ծղր. «թեթևսուլիկ, զավզակ» (նորելուկ մոդայիկ ե-
 րիտասարդներին տրվող ծաղրանուն)
 ճնլան, Կրճ./ճլճլա//ճլվլա
 ճանկլոզ
 ճնտոլոտ
 Մալեզուկ, Ավ.
 Մախ, Տրն.
 Մաղը ծակ, Թբ. ծծկ. 1) Ասլ. Կյուր. Կսր. Պլ. Սբ. Տրն. «օտար մեկը հայերեն խո-
 սել զիտի, հասկանում է», 2) Կր. «պարտական է, պարտք ունի»
 Մայս
 Մանը, 14
 Մանծավել//մանծավելի, Նն.
 Մարդաչնման
 Մըռթոշ
 Մորոս
 Մոխիր կլլոդ, Պլ.
 Մունջ
 Մօշօշիկ, Սս. Բազմաբերդ
 Յալլօդ, Երզ.

Յոթը չվանով չկապվող, Խն. «հիմար և անսամծ, կատաղի»
 Նամադուլ, Ար. Թբ.
 Նաշի, Գնծ. Բղշ. Պպ. //նաշիա, Ղրբ. //նաշ, Սբ.
 Նոսր, Բլ. Վն. ծծկ.//նոսր, Կր.//նծսըր, Վն. 2) Զնշ. «քիչ», 3) ՆՆ «աղքատ»// նոր-
 սես, Սբ.
 Նստուկ գացող, Պլ.
 Նուկին պակաս, Կյուր. //նուկին թեթև, Խրբ.//նուկին փայտե, Խրբ. Զղի
 Շաղված, Ար. Ղրբ. //շաղուկ, Նձ
 Շաշ, 187 Ար. Թբ. Ղրբ. Լ.//շաշ, Գրս. թրք. //շաշուփանջ, 98//շըշուփանդի,
 140//հողշաշ, Վն.//շաշխուն, ՆՆ. Ջվխ.//շաշղուն, Անս.//շաշար, Զնշ.//շառ ու շիլ-
 թառ, Գրս. //շառը շըշթաղ, Ղրբ.
 Շապիկը կարծ, Ալքս. Եր. Կս. Վն. Զ. Խտջ.//շապիկը կարծ ու բարակ, Խտջ.
 Շավալան, Ազա
 Շեթ, Ղրբ. Սլթ. նաև՝ «բող»//շիղար//շիթառ, Ալշ. (Յուշիկ քալեմ կըսեն կամկար,
 շուշուտ քալեմ, կըսեն շիթառ)
 Շիլ, Նձ. Մղր. Կրծ.//շիլեհած, Մղր. //շխտի, Նձ. //շըշըքօհլան, 77//շլղրակ,
 Նձ.//շըլքըր, Զնշ. փխբ. նաև՝ «շիլ»
 Շըփօթիկ//շըփըռվելուկ, Գնծ.//շըփըռթիկ, Վն. 2) «ամբարիշտ»
 Շիղար
 Շիվշիվ//շըվշըվ, Ուրմ.
 Շմպխան, Վն. (ծերուկի մասին)
 Շոշորդ, Խրբ. Պլ. Վն. //շօշօթ, Երգ.
 Շպըզոն
 Շուշտիկ, Ակն Երգ.//շուշտակ, Վն.
 Շօշօթ, Երգ.// շոշորդ
 Ոլոր-մոլոր թալող, Խլթ.
 Շատռան, Գնծ.
 Շըլտուր, Խտջ.//չըլղըր, Զնշ.//չլտրիկ, Խտջ.
 Շըխպիկ, Նձ «թեթևսուիկ»
 Շըթապուպուզ, 135
 Շըռի-վըռի, 48
 Շըռփըսըզ, 185
 Շըթվոթան, Ղրբ.//չրթի վիրթի անող, Ղրբ.
 Շըփըչափռաստ, Ղրբ.
 Պալուլ, Բղշ.
 Պակաս, Ար. Սլմ. Ախբ. Ադն. Արբ. Պլ. 77// պուռակը պակաս, Մրգ.//ծալը պա-
 կաս, 149//խիլքը պագաս, Փռկ.//տախտակը պակաս, Կր. Ար. Վն. Ալքս. Եր. Վն.
 //թուղթպակաս, Կր. Պլ.
 Պաղած ապուր, ՆՆ.
 Պամպուլի, Ար. //պամպուլիկ, Ար. //պամբուլի, Գրս.
 Պել, Ար. Նձ. Ղրբ.// պել, Գրս.//պըլ, Ղրբ. 15// պալ, Բրչլ.//պելուխելոք, Ղրբ.
 Կտկ.//պըլըխելունք, Գրս.//պելացած//պելի գիծ, Տվշ. //պելակատար, Գրս.//պըլը-
 կատար, Ղրբ. Գրս.//պելակնդրի, Ղրբ.//պելաքոք, Ղրբ. «հիմար-հիմար ծիծա-
 ղող»//պիլիկ, 138//պիլիկ-միլիկ, 140//շըթըպըլ, Մղր //պելականդրի, Գրս.//պըլը-

կատար, Ղրբ.//պըլըկընդրիկի, Ղրբ.//պելուզնտի, Ղրբ.//պըլըհուշտրի, Ղրբ.//պիլի հիւշտրի, Սղր. «թէթևամիտ»//պըլըհիւշտրի, Գրս.

Պեռանի, Խտջ.

Պև, Ար.

Պլնկած, Խրբ.

Պոնպոն, ՆՁ.

Պոտել, Բղշ.

Պուլուրավենդ, Գրս.//պոլլորավոնդ, Գրս.//պոլլորավենդ, Գրս. «չորքոտանի»//պոլլորամար, Գրս.

Պուպու, 61

Պուտալա, Ամս.

Պծած, 91

Ջըրիգ, 20//ջըրիկ, Ար. Ղվ.//ջըրի- ջըրի//ջըրի-մըրի, Ար. Ղրբ.//ջրի պուպուզ, Ար. //ջրի շարտեմ, ՆՁ.//ջըրիկ ծամոն
Ջունուն, Ար. Թբ. Ազլ. Շոթ. //ջունուն դառած, ըլած, էլած, Ար. //ջինոտ, Ղրբ.//ջնջնոտ, Ար. // ջյունաբեք, ՆՆ.

Ռապանի, Պպ.

Ռուպը նոսր, Խրբ.

Սադրի, 54

Սալոն

Սախատ, Ամս.

Սակավ, Տրնտ.

Սակռակոտ, Շտխ.

Սամա, Կր.//սաման, Կր. Գրս. թրք. //սայմազ, 120. Շիր.//սայղըսըզ, 120//սայմադ, Կր.//սավախ, Երգ. Խրբ. Մշ.//սավադ, Բղշ.//սամվս, 32//սավսալակ, Ար. Ղզխ. Գրս. 118// սավակատիք, Խրբ.//սավսարակ, Վն.//սանվանլազ, Գրս.

Սատանա, Պլ. Ար. Վն.//սատանի հետ ծնած

Սարի էծ, Թբ. փխբ.//սարի արջ, Թբ.

Սարին Սուսան, Տգր.

Սարսարի, Թբ. Գնծ. Գրս. Խտջ. Բղշ. Վն. 2) «մոլոր», 3) «թափառական», 4) «փոփոխամիտ»//սանրսանրի, Գրս.//սանրսանդ, Յդ. 64//սարը լակ, 15. պարսկ. *սար* «զուլխ»//սեռը լակ, Ղրբ.//սարսադ, թրք. Ար. Գրս. Ջվխ. Ուրմ. Վն. Ղրբ. Թբ. Բրդ.142//սարսուխ, Ամս. //սերսամ, Բլ.//սերսեմ, ՆՆ. Ամս.//սըրին, 122//սերվերիկ, Վն.//սըվանվս, 62 //սարսախ, Ար. Ջվխ. Ուրմ. Վն. Ղրբ. Թբ. Բրդ.//սարսամ, Վն. //սարսամբ, Կր.

Սանիւզ', Փռկ. 53//սափիզ', 54, 168//սափիլի, Գնծ. Կրճ. Կքվ.//սափիկ, Քնդ.//սանփիլ, Կրճ.//ստ փիլ, Կրճ.//սանիլիկ, 41//սուլիզ, 99//սահիլիկ, Գրս. Ար. Ղրբ. Շլ. Բբ. Սխց. Այնթ. Ղրբ. նաև՝ «անհամ, անդուր մարդ», 3) «ապիկար»//սայլիկ, Ջվխ.//սայլուկ, Բլ.//սայլուզ, Կր. // սանիլիկ, Քնդ.//սըփըլթորոս, Լ.//սպլտրիկ, Ախբ.// սպլտիկ//սապի, ՆՆ. Ամս. Շիր. Վն. 1) «երեխա», 2) փխբ. «հիմար, խենթ»
Սեթած, Էվր.//սեթազ, Կսր.

Սըխըկ, 57

Սիսեռը պատմն ի վեր ձգող, Վն.

Սոս, Խրք.

Սուլուլիկ// սուլիկ-մուստուռիկ, Եվդ.

Վել

Վանուց հաց կերած, Ջթ.

Վերվերի//վերվերիկ//վերվերիգ, 62//վերվերիչ, Պլ./վերեն-վարեն չհասկցող, Պլ./վերնատունը դատարկ, Քղի//վերնատունը տախտակ, Խրք./վերնատունը անբնակ, Կսր. Պլ./վերնադուռն բնարբ է, Տգր. //վեր քաշված, Թբ.

Վիտվիտ, Գրս./վիտվիտի, 40//վիթվիթ//վիտ-վիտ, Մղր.

Տնթլուտուկ, Խ./տըմբըլծգի, Կրճ. «թթևսուլիկ»

Տալուխանլի, Մշ.

Տախտակ, ընդի. //տախտակագլուխ, Ար.

Տաղլեղ, Մշկ.

Տանկուտի, Պլ./տանտիլիկ, Նն. փխբ. 1) «հոլ»//տանկասեր, Ադն.

Տանձ, Ադն. Պլ./տանձի պես, Ադն./տանձի կոթ, Ադն. Պլ. 2) Ղգխ. Ղրք. Թբ. «շատ նիհար»//զանձը տանձ հասկացող, Վղպ. Բլխ. Պլ. ԿՄ.

Տննցւոր, Շտխ.

Տավար, Ար. Գրս. փխբ./տավարի հրեշտակ, Ար. նխտ./տավարի ցավ, Նն.

Տավտալ//տավտավ, Պլ.

Տարած, Ար. //տարուկ, Խն. Մշ./յանը տարած, Ար./ դնրուգ, Տգր. //թթխը տա-

րած, 154

Տըլլա, Պլ. «հիմար և անճարակ»//տըլմոշ, Կր./տիլիլ, Սլ. «թթևսուլիկ»

Տղնեք, Ադն. «թթևսուլիկ»

Տնկոզ, Արք. Կր.

Տոնտնգի պուպուզ

Տուլաշ, Ղրք. 1) «սև, ազոսվի նման վայրի թռչուն»

Տունը մարդ չկա, Կսր.

Տուտոսխիկ, Վն. //

Տուրմարուխիկ, Վն. //տուտմարուխիկ, Մշ.

Ցանցառ, Ար. Ղրք. Թբ.

Ցափլար, 137, 135

Ցըլխուգ, Տգր./ցըլխե, Տգր.

Ցընձո, Տգր.

Ցընդուկ, Սր., 26

Ցընօրուգ, Տգր.

Ցըվըրդուգ, Տգր «ապուշ»

Ուղտի ականջունը քնած, Եր. Ղրք.

Ումար, Ակն//ումիկ, Ակն.

Փայտվոր, Ասլ. 1) «լեռներից փայտ բերող», 2) Պլ. ծծկ. «զինվոր», 3) «դաժան», 4) Եվդ. «ոստիկան»//փայտե գլուխ, Պլ./փայտե մարդ, Պլ.

Փախաժ, Պլ./փախած, Պլ. Ար./փախուկ, Երգ. Մշ. Ադն. Արք. Ձմ. Պլ.

Փեռատ

Փեօզ, Սբ.

Փրկիչ, Պլ. (կազմված է Պուլսի Սուրբ Փրկիչ ազգային հիվանդանոցի անունից. այդպես և ասում են *հոռոմների փրկիչը, հունաց հիվանդանոցը, փրկիչն փա-*

խած խենթ) // փրկիչին խենթը, *ՊԼ. // փրկիչին փախուկը, ՊԼ. // փրկիչ-բուրիչ, ՊԼ. (փրկիչ բուրիչ ձևից)

Քամոտ, 140 // քամի դիպած, ՆԲ.

Քարափուշտա, Թբ.

Քարթ, ԳՆԺ. // քեթր, ՎՆ. // քելքից քեթր, ՎՆ. // քարթաթոշ

Քերիկ, Սվ.

Քիլո, ՉՆ. 84. Ժծկ. (ֆրանսերեն կիլո կիլոգրամ բառն է, որ Տաճկաստանի մեջ համարվում է նոր կամ պակաս օխա, քանի որ օխայից 87,5 գրամ պակաս է կշռում)

Ք'նիշ, 41, 103 // քշված, Ար. Լ.

Քուռ-ծուռ, ՎՆ. Բղշ. // քոռ, ՎՆ. // քուռ, ՎՆ. Սբ. ՆՆ. Հիւր. Շիր. // քեռ, Սբ. ՆՁ.

Քօլօմօստ, Ախց.

Օհան, Ղրբ. «ապուշ, բթամիտ, հաստագլուխ»

Օտկաթետկ, 34 «թեթևադիկ»

Օրընգըվուզ, Տգր. «հիմարավուն դարձած, ջրիկացած»

Օքնիզ // օքնիզ, Ուրմ.

Ֆըռֆըռիկ // ֆռթիկ

Ֆելիմ, Կսր. «խենթ»

334. + **ՀԻՆ**, Ալշ. Ախց. Ասլ. Եր. Չթ. Խտջ. Խրբ. Հճն. Հմշ. Կր. Մշ. ՆՆ. // խին, Սկս. Մրդ. Ջղ. Սլմ. ՎՆ. // խե'ն, Ոգ. // հեն, Սվ. // հայն, Ազլ. // հինմաշ, ԽՆ. // հնմաշ, Եր. // հինու-մին, ՊԼ. Ար.

Աղամ-Եվայի ժամանակվա, Ար. // Նոյի տարվա, Ար.

Անցուկ, ՊԼ. ՎՆ. // անցուկ-մոռցուկ, Կյուր. Կր. ՆՆ. ՊԼ.

Գըլզըլած, Կր. 1) «հնացած», 2) «ծերացած»

Գջլտած, Թբ. «խեղճ ու կրակ, պատռտած, թափթփած»

Դահ, Չթ. Խ. ԽՆ. Խտջ. Հմշ. ՎՆ. (անասուն, մարդ և այն) // թահացած, ՊԼ.

Դող, Մշկ. Քղի

Երեկ մեկել օրվա, Ար.

Լակ, Շմխ. (ծվի մասին)

Լղզուկ, ԽՆ.

Լնտած, Սվրի. (ասվում է նեխած հեղուկների մասին)

Կտրտուկ, Ալշ. 2) ՊԼ. «տխուր» // զըղըրդուզ, Տգր. // զըղըր // զըղըրիկ (հացի մասին)

Հուրը գացած, մուրը մացած, Խրբ.

Մաղ դառած, ՊԼ.

Մանկութ, Ալքս. (օր.՝ մանկութ ընկեր)

Մորդ աղջիկության, Կյուր.

Մաշուկ, ՊԼ. // մաշուք-փուշուք, Արբ. // կիսամաշ, Ղրբ. // թելմաշ, ՉՆ. «կիսամաշ»

Նանեխ օրեն մնացած, Ամս.

Նիմդար, ՆՁ.

Շամշա, Ակն (մթերքի մասին)

Շտարար տեռած, Գրս.

Շոտանց, Գրս.

Չօթ, Տգր. (չօթ շըլվանր կանացի տնային անդրավարտիք)

Պայաթ, ՆՆ. Խրք.

Պապենական, Ար. Եվդ. ՆՆ.//պապիս տարվա, Ար. //պապիս օրվա, Ար.

Պառավական, Ար. Ղզխ. Մշ.

Պատառ-պատառ, Արք. //պատոռ-պատոռ, Արք.//պըտըռ-պատառ, Ղրք.//

Պլնկոտ, Վն.

Վաղի. Գրս.

Փթրաղ, Ղրք. (տրեխի կամ կոշիկի մասին)

Քարթու, պարսկ. քրդ. Բղշ. Խ. Շլ. Վն. Ախց. Մշ.//ք'արթու, Սկս.//քառթու, Եր.
//ք'անթու, Վն.//քանթու, Գրս. //քռթու, Վն. Էվր. Կսր. «պատառոտված»//քարթուա-
ցած, Խ.//քարթու հիվանդ, Ապր.

Քրքրուկ, Մշ.//քրքրուկ, Սս.//քրիկ-քրիկ, Պլ.// քրիկ-քրիկ բերած. Պլ.// քրիկ-
քրիկ եկած. Պլ.// քրիկ-քրիկ իլած. Պլ. «բոլորովին քրքրված»

Քրջլոտ, Խրք. Քղի//քրջոտ-մրջոտ, Ար.

Ք'օյնն, Կրճ.// ք'օհնն, Գրս. պարսկ. թրք.

Օթի, Գրս.

335. **ԴԻՎԱՆԴ**, Ազլ. Ալշ. Եր. Խրք. Մշ. ՆՆ. Պլ. Ռդ. Սբ. Սչվ. Թբ.//հիվանդ, Եր.
մնկ.//խիվանդ, Սկս. Վն. Սլմ.//խվանդ, Սլմ.//խեվանդ, Ռզ.//հիվանտ, Ախց.
Կր.//հիվանթ, Տգր. //հիվօնդ, Ակն Զճն. Զմշ. Զթ.//հիվոնդ, Զթ.//հիվանդ, Սվ.
//հեվնդ, Ղրք.//հվանդ, Ասլ.//հվա, Ասլ.//հիվընդդ, Սչվ.//հիվանդկախ, Պլ. //հիվան-
դուկ, ՇԳ.// մրսահիվանդ, Մշ.

Բամբակի քթով ջուր խմող, Ղրք.

Գռոտ, ՆԲ.//գռոտուկ, ՆԲ. (քոսոտ տավարի մասին)

Դեղին ժիպակ, Վն.//դեղնած, Վն.

Դժրուկ, Զրս. (ծանր հիվանդ, մահամերձ)

Ընկրած, Սն.

Թուկ, Եր.

Լավլակ, ՇԳ. 1) «հիվանդոտ», 2) «նիհար»

Խաստա, արաբ. թրք. Գրս.

Խիկար, Վն.

Խոցոտ, Չն. Պլ.//խոցվոր, Խրք.

Խռա, Խտջ.

Խրամուլիկ, Ախց.

Կախ-կախ, Չն. 2) Չն. «տխմար, ապուշ»

Հեվլու, Գրս.

Մաժաժոր, Վն.

Մեջքը թույլ, Պլ.

Նաչաղ, Ար. Ղրք. Զվր. Սս.//նաչախ, Ղզխ. Գնձ.

Նախօշ, Վձ. պարսկ.

Չամիչը օխտը տեղից կծող, Աշտ

Չոռոտ, Ար.//չօռօդ, Կր.

Պատամքը ճիտը գցած, Ղրք. «մահամերձ հիվանդ»

Պեհանջ, Ալշ.

Ջլերը ընկած, Կր.//ջուլը ընկած, Մշ.

Սախաթ, ՆՆ. (կենդանու մասին) //սակոտ, Գնձ. (կենդանու մասին) //սախթա, Գնձ.

Արնկսընկ, Խրք.

Վեր դիպած, Եր.

Վերմակին քացի-քացի տվող, Ար. «ծանր հիվանդ»

Ցրտատար, Եր. Լ. Ղզխ. «ցրտահարված»

Փափա, Եվդ. մնկ.

Ք'նմուտ, Մկս. «հողացավոտ»

336.+**ՅԼՈՒ**, տես **ՅԱՄԵՍ**

337.+**ՅՂԻ**, Ձթ//ըղի, Եր. Խրք. Յմշ. Ար. Սլմ. Վն. 169. 324. 188 (կով)//ըղէ, Ոգ./ աղղա, Սվ./հաղա, Ազլ./հղի, Գրս./հըղի, Ալշ. Ախց. Մշ./հղէ, Ղրք./հռւ. Ազլ./հու-
ղի, Ջղ./հէղղա, Ազլ./հէղէ (կենդանի), 64//հըղը^է (անասուն) 105//հըղէ, Ղրք. 173,
166. (անասուն)

Անալօք, 165

Արախիօ, 40//խուխավ, Ղրք. 166//րէխով, 168 (կին)

Բերեւու. Սվ. //պերեւու, Սվր./բեր էկած, Ղրք. (կովի մասին)//բեր ածած, Ղրք.

(կովի մասին)

Բըղով յէկած, 63

Բողազ, 14

Բալայով, 14

Գ'ծվդալու (անասուն), 93

Ետ ընկած, Ղրք./յետ ինգած, 50//յետ ինգ'ւն ծ (կին), 105

Երկհոգիս, Թբ./երկու հոգիս, Եր. Ղրք./երկու հոգով, Խլթ. Մկս. Պլ. //երկու հո-
գոք, Մն./երգուիօքքով, Տգր./երգուիօկով, 324 (կին), 113 (կին) //երկուհուգիս,
169 (կին)//երգուիօկով, 67, 13//երգուիօկով (կին), 82//էյգուիօկով (կին)93//յեր-
կուիօքիս, Շմխ. (կին)//նրկուիօք'նու, Ղրք./երգուդազ, 59 (կին)

Լիք ի փոր, 96

Խաշալ, 40

Խիզանով, 115

Ծանր, Ար. Ղրք. Պլ. Սչվ. 59 (անասուն)//ծանրուկ, ՆԲ. (նախ անասուն)//ծանտր,
Ղրք. Յվր. Պլ./ծար, Ար./ծանը, Ար./ծանդը, Սչվ./ծայը, Ար./ծայր, Վն./ծանդը,

Յնգ./ծանտը, 80//ծանդած, Ուրմ. Շմխ. (անասուն)// ծանդած, Արծշ. 104, 324,
168, 169 (կին)// ծանրած, Ար. (միայն անասունների մասին) Ղրք. Նն./ծանդըրած,
Տգր. (անասուն), 82 (անասուն)//ծանդրած (և՛ կին, և՛ անասուն), 113//ծանրոտը,
Կր. Ար. (հղիության 3-ից 9-րդ ամիսները)// ծայրոտը, Քղի//ծանդըրուզ, 67. 324
(անասուն) //ծանրածք, Մն./նսկոնքս, 165//ոտքը ծանր, Ապր Եր. Մկս./ուտը ծան-
դըր, Փռկ. //օղը ծանդըր, 25//ծանտոփօտք, 75//ծանդըր ւողկ (կին) 67//ծանդրած
վոտ (կին), 69// //ծանոտք (կին) 122//ծառվոտկ, 80// վընդը ծանդըր, 104, 324
(կին)//վընըծանդըր, Ղրք. Յդ. 127. փխք. (դանդաղաշարժ, ոտքը ծանր)

Ծօծվոր, Լն. //ծօցվոր, Կր. Ամս. Վն. Մշ. Պլ. Ակն Խրք. Արք. Երգ. Սրգ. Եվդ. Յմշ.
Մկս. Մշկ. Պլ. (կնոջ մասին) //ծօսվոր, Ար. 81//ծօցօք, ՇԳ//ծուցցեվ զընիգ (կին),
93//ծուցով, 110//ծօսֆօր, 13//ծիծ ու ծոցվոր, Մշ. (կնոջ մասին)

Ծընու (անասուն), 122//ծընիլու (անասուն), 93

Ծիժով, Խ./ճըժով, Մշ./ճըժով, 67

Մեկի վրա մնացած, Ար.

Սըքթափօխ, Արծշ.//մըտկափօխ, 169 (կին)

Մուկը կարասն ընկած, Վն. ծծկ.

Նսֆսօվ, 114 (պարսկ. *Մաֆաս* շունչ)

Չայնող, Զմշ.

Պատճառավոր, Ար. ՆՆ. Թբ.//պըտճըռավեր, Ղրբ.//պաճառավուր, Կրճ.//պաճառավեր, 104, 324 (կին)//պատճառեվուր (կին), 173//պատճառավեր, 169 (կին)

Պատեղվոր, Աբ. հրբ.//պետեղվիր, Սվ.//պատիղվոր, հրբ.//պետեղվիր, Մրշ.//պատեվոր, Տրպ.//բաղեղվօր, 13//բեղղվնօր, Զսբ.

Պգտիկով, Արբ.

Տըղօվ, Արճ. հիգ. Վն. Կր. Ուրմ. 188 (կին) //տղով մնացած, Վն. (կին) //տղոց-կան//տղացկան

Փորով, Կր. Ասլ. Կր. ՉՆ.//փօրով, հն. 120 (կենդանի) //փօրը քըթեն տամ ինգան, 50ա

Փորցվոր

338. –*ՅՄՈՒՏ*

Ածած-զցած, Թբ.

Անաճ, Կր.

Աշխարհք տեսած, ՆՆ. Պլ.

Բովված, Եր.

Գիտնակ, ՆԲ.//գիտնավոր, Վն. Թբ.

Գլուխ քաշող, Ղրբ.

Գործած, Թբ.

Գրոց-բրոց, Վն. «խելացի»

Դուրս եկած, Ղրբ.

Ետ եկած, Եր.

Երկնքից աստղեր վար բերող, Ղրբ. ծղր.

Եփված, Եր. Ղրբ.//եփուն, Պլ. //եփած, հս.//եփող-թափող, Ար.

Ինկած-ելած, Պլ.

Լուսոտ, Չրս. (սրատես աչքի մասին)

Կարդացող, 1) Արբ. Պլ. «գիտուն, ուսյալ», 2) Սվ. «դատավոր», 3) Պլ. «հմայող, գուշակ», 4) Պլ. «մահմեդական մոլլա»

Հարյուր մաղի հաց կերած, Եր.

Հատոճի հատոճ, ՆՆ. Պլ. (օր.՝ *ընթերցանություն*)

Ձեռքաջրով, Ազլ. Մղր.//ծեռքի ջուրը սանրուն, Ազլ.//ծեռքեն բան եկող, Ղզխ. Պլ.

//ծեռքը թեթև, ՆՆ. Պլ. Թբ.

ճօխլօխան, Վն. «ճարտարախոս»

Մազը մազից հանող, Թբ. «շատ խորունկ գիտուն»

Շահրաստանցի, Վն. փխբ.

Շնորհք բանեցնող, Թբ.

Շռատ, Վն.

Չեպեր, ՆՆ.

Պլվան, Պլ.

Ջանքաշ, Թբ. «աշխատասեր»

Ջըղըռ-ջըղըռ, ՆՆ.

Ջուր անող, Ղրբ. «լավ սովորող, վարժ կարդացող»//ջուր եղած, Պլ. «հմուտ, գիտակ, լավ սովորած»//ջուրի նման սռռացնող, Ղրբ. «վարժ, արագ կարդացող»//ջուր-ջուր անող, Պլ. «լավ սովորող, վարժ կարդացող»//ջուրը տանող ծառավ բերող, ՆՆ. Պլ.//ծառավ ջուրը տանող, բերող, Ղրբ.

Ռեխով, Ղզխ.

Սովորցուկ, Ալշ./սովորուկ/սորվուկ, Չրս. Զ./սվար, Ար. Ղրբ.

Վարժմուն, Չրս. «պատրաստված» (օր.՝ *գինվոր*)

Վարպետ, Զթ. ՆՆ. Չրս. Պլ. Սրշ./պարպետ, Վն. Թբ. //վարպետորդի, Պլ. «նաև ինչ-որ չափով խորամանկ»

Տանտիկին, ՆՆ. Պլ. Թբ. (իբրև ածական՝ առտմին գործերի մեջ վարժ, գիտակին)

Տասներկու մատին 32 արիեստ ունեցող, Ռ. //տասը մատեն տասը արվեստ, հյուներ կաթեցնող, Պլ.

Տեռված, Եր./տերված, Կր.

Տերև կտրող, Ազլ./տերև քաղող, Ազլ. ծծկ. (ասվում է օտարազգի մեկի մասին, որ հասկանում է, վարժ է մեկ այլ լեզվի մեջ)

Ուշկալ, Շլ. «խելոք»

Փակ աչքով արած, Ար.

Փորցուգ, Տգր.

339. *ՀՆԱԶԱՆՂ*, տե՛ս *ՀԱՄԵՍ*

340. *ՀՈԺԱՐ*, տե՛ս *ՊԱՏՐԱՍ*

341. *ՀՈԼԱՆԻ*, տե՛ս *ՄԵՐԿ*

342. *ՀՈԾ*, տե՛ս *ԽԻՏ*

343. *ՀՈՂԴՈՂԴ*, տե՛ս *ԵՐԵՐ*

344. *ՀՈՅԱԿԱՊ*

345. *ՀՈՌԻ*, տե՛ս *ՎԱՏ*

346.+ *ՀՈՎ* //խով, Մրդ. Սկս. Վն. Ոգ. Ջղ. Սլմ. //հով, Ալշ. Ախց. Ակն Եր. Խրբ. Մշ. Շմխ. Պլ. Ռդ. Սբ. Տգր. Թբ. Հնգ. Լհ. Սչվ. ՆՆ. 2) «տգեղ»//հու, Սչվ. //հուվ, Ազլ./հուվ, Քսբ./հծվ, Զթ./հեժվ, Ասլ./հեվ, Հճն./հավ, Ղրբ. Ակն Խրբ. Պլ. Ասլ. Սբ.

Ռդ. Տգր. (նշանակում են «քամի», մյուս բարբառներում՝ «հով, շվաք»)/ամպիով, Եր. //բարձրահով, Թբ. «բարձր և հով տեղ»

Շուռունդու, Հդ. «շատ հով»

Պաղ Պլ. 1) «ցուրտ», 2) «տգեղ»

Սնրին, Ղրբ. Հդ. Կրճ. Գրս. թրք.

Քամի կայնած, Ղդ. //քամհար, Ղրբ.

347. *ՀՈՐԴ* //յորդորան, Վն. «ալեկոծ, աղմկահույզ գետ»

Ելման, Ախց. Մշ./եւուն

Յէխդ, Ախց.

Շաթ, Գնձ.

Շփշփալի, Թբ.

Ողողան, Վն.

Վազկան, Ղրբ. Վն. «արագընթաց գետ»//վազուկ, Ախբ. Եվդ./վազուն, Արբ.

Վարար, Ազլ. Ար. Ղրբ.

Վրխան, Շլ./վրխկան, Ղրբ./վրխկալի, Ղրբ.

Օրկուն-օրկուն, Ղրբ.

348. –*ՀՊԱՐՏ*, տես *ԳՈՌՈՋ*

349. *ՀՄԿԱ*

Ազնավոր, Բլ. Խլթ.

Աժդահար, Տգր.//^{*}աշդահակ (պարսկ. *آزدها* (azdahā)՝ «վիշապ, մի տեսակ ծուկ. քերես վիշապածուկ»

Սիհուգ, Տգր.

Անահուն, Մշ.

Ամբարտավան, Դվ.

Ամբեն, Մշ.

Առնավուտ, Ախց. թուրք.՝ «ալբանացի ժողովրդի ցեղանունը»

Արջապան, Դրբ.

Արքենի, Խրբ.

Գ'նվդնն, Կրճ.// գյավդով, Մշ. «հաղթանդամ»

Դալիդանլի, Կր. նաև «ծուռ, խենթ»

Եփեի, Մշ.

Ջըրբով «ուժեղ» (արաբերեն *zarb* «զարնել, սաստկություն». անցել է թուրքե-
նենից) //զըրզըմբա, Կր. //զօռա//զօռի, Գրս. թրք.

Թոսուն, Պլ.

Թորաման, Պլ.

Թոփուզի պես, Պլ.

Լայնուսավոր, Թբ.

Ծառի պես, ՆՆ.

Ծերատ, Գնձ.

Կոթըքուն, Վն. «ուժեղ»

Կոլեն, Պլ. //կոլլո, Պլ.

Կոճակ, Դրբ. «պինդ, ամրակազմ», 2 Թբ. «կոլուտ» (օր.՝ *կոճակ տղա*) Հաստա-
թիկունք, ՆԲ.

Հ'ռչօ, Կր.

Հրեիկ, Աղն.

Հրեղեն սուր, Ար.

Ձեռքը ծանր, Ար.

Ղօջ, Ար. Մշ. փխբ. 1) «խոյ» (ամրակազմ տղա երեխայի մասին)

Յոթկանթ, Մշ.

Շըշման, Սկս.

Ոհմոտ, Մն. «սոսկալի, ահավոր»

Պապա, Խլթ. Խրբ.//պապա պապա, Մլթ. //պապագել, Վն.

Պատի կտոր

Պարդաբանաց, Երզ.

Պետոսկոր, Վն.//պետոսկոռ//պեդոսկուր, Սս.

Ջանով, Թբ. Գնձ. Լ. Ջվխ.//ջանոտ, Թբ. Գնձ. Լ. Ջվխ.//ջանոք, Ղզխ. // ջանլու,
Դրբ. Լ. «պարթև»//ջանաթաթախ, Ար. Ղզխ. Գնձ.//ջընթաթախ, Գնձ.//ջընաթաթախ,
Լ.//ջանավար, պարսկ. թրք. Ար. ՆԲ. Թբ. Դրբ. Հվր. Սկս. Կրճ. Ուրմ. Կր. Մշ.
Վն.//ջանավար, Գրս. Կրճ. փխբ. 1) «գազան»

Ջոլուլ, Խրբ. Քղի//ջոլուլա, Մշ.

Սասանական, Պլ. ՆՆ.

Սարի կտոր, Ուրմ./սարի նման, Ար./սարի պես, Մշ. Ար. Ղզխ. Ղրբ. Ղրդ./սարի չափ, Ար. //լեռան պես, Պլ.

Սերթկիք¹, Մկս. «ամուր, պինդ»

Սոսկում, Պլ. «սոսկալի, վախենալի»

Տգման, Մշ.

Տռտռա, Կր.

Փնիլվան, Գրս. պարսկ.

Քարափ, Մշ.

Քերծ, փխբ. Ղրբ.

Քոնոռա, Խրբ.

350. **ՀՍՏԱԿ**, տես **ՄԱՔՈՒՐ**

351. **ՀՈՒԺԿՈՒ**

352. + **ՀՈՒՄ**, Ալշ. Նխ. Գրս. Եր. Ղրբ. Նն. Պլ. Սչվ. Թբ. Չթ. Խրբ. Կր. Հճն. Հմշ. Մշ. Շմխ. Ող. Տգր. (Ախբ. Կր. նաև՝ «հում կաթի թթված սերը»)/խում, Ազլ. Մկս. Մրդ. Ջղ. Սլմ. Վն./խում, Ոզ./հում, Սվ./հում, Ասլ. //հըմոտ, Կր. ՆՁ./հում-լում, Վն. //հում ու լում, Ալշ. Խն. «չափազանց հում»/հում-հում, Պլ.

Թաթարի, Պշ. Սլմ. (թաթարները սովորություն ունեին միսը թամբի տակ դնելու, ծին երկար վազելիս միսը ծծելուսովում, կիսահում էր դառնում, որից հետո ուտում էին)

Թերեփ, Եր.

Խանգար, Մշկ. Քղի (կամ խակ)

Լախ, Ղրբ. «կիսահում» (*լախ ծու*)

Կոլոճ, Մրդ. (հացի մասին)

Հէխկուտ, Գրս.

Գըղաթա, Պշ. Սլմ. (չաղաթա ազգի անունից է)

Տըծուկ, Խն.

Քամ, Հն. 1) Ակն. «թույլ օդի», 2) Հն. «թույլ կրակ»

353. **ՀՈՒՌԹԻ**, տես **ԾՈՒՄ**

354. **ՀՈՒՅԼ**, տես **ԾՈՒՅԼ**

355. **ՀԱԽ** //ծախի, Գրս.// ծախպոտ, Գրս.

Բոք, Ար.

Գափ, Մշ. պարսկ. «չափ»

Սօլը, Երզ./սօլախ, Կր./ սօլախա, Գրս. թրք.

356. **ՀԻԳ**, Ոշտ. «արորի հաստ չվան»//ծիք, Գրս. Հմշ./ծիք, Ղրբ. //ծիք, Մխց. Կր. Ջղ./ծիկս, Մշ. «երկարություն»//ծիք, Նն. Պլ./ծիք, Ասլ./ծի*, Ասլ./ծիգ, Ազլ./ծիյգ, Ազլ./ծիգ, Հճն./ցիք, Ող./կիք¹ Մկս./սըկ, Քսբ./սըխի, Ամս./սըխ, Ուրմ. Ար. Ղրբ. Հվր. Ամս. Կր. Հմշ. Վն./սըղ, Քսբ./սըղա, Քսբ.

Ածած, Թբ. (հասակի մասին)

Շամփուր կուլ տված, Թբ. «արծաճացած, երկար ձգված մարդ»

Չարխ, Կրճ. նաև՝ «պիրկ, ամուր»

Պիրկ, Ջղ./պերկ¹, Տղ. «ամուր»//պայկ¹, Կրճ./պարկ¹, Կրճ.

Պնդի, Ար. Կս./պինդի, Բրդ.

357 + **ՀՐԻ**

Անկուտի, Մն./ կուտը կախ, Վն. ծծկ.

Անհախ, Ակն

Անփող, Եր. Ղրբ. Թբ.

Բաղյալա, Կր.//պատիիալա, Ար.//պատիալա, Տրպ., բանդվա, ՆԲ.

Գլխիվայր, Ազլ. ծծկ.

Գտնովի, Թբ.//գտուկ, Խլթ.

Իրիկինա, Բրդ.

Լոր, Վն.

Մուքտան, Գրս. արաբ. թրք. //մուֆթա, Ար.

Պալաշ, Ազլ. Շոթ.

Ջաբբա, Ար.

Ռեզան, Ղրբ.

Տվովի, Շլ. «բնության կողմից տրված, երկնատուր»

358.+ՉՈՒՅԼ//ծուկ, Մշ.

359. **ՃԱՂԱՏ**

Արծաթ գլուխ, Չն. //պարխաճ գլուխ, Սբ.//սոխգլուխ, Ար.

Թնփան, Գրս. թրք.

Կոնդալ, Եր. //կընդուկ, Ուրմ.//կունդգլուխ, Կր. //կնտուգ, Մշ.

Մազթափ, Վն.//մազկարոտ, Ախց. Մշկ. Քղի

Նեյթաթ, Ար.

Չաչալ, Վն.

Պոսլիկ, Թբ.

Սմալլիկ, Քղի

Սունդուխ, Պալ.

Տըբըզ, Կր.

Քան, Յնշ.//քել, Ամս.//քյան, Կր.//քյալ օղլան, Մշ. «քաչալ տղա»

Քյանչալ, Կր.//քաչալ, Գրս. պարսկ.

Ք'նան(կ), Գրս. պարսկ.

360. (**ԽԱՅՏԱ**)**ՃԱՄՈՒԿ**

Պտպտուն, Մշկ. Քղի//պտպտուրիկ, Ղրբ.

361. **ՃԱՊԱՂ**/ջաղուբ, Պլ.//ջաղբոկ, Քսբ.//ջ'ախաբ, Ակն «հոգնած, ոսկորները ջարդված, թուլացած»//փըճխուգ (քիտ), 182

Բիզ պինչ, 178 (քիթ)

Բիթիկ, 137

Բըռնըղ, 25 (քիթ)

Գըրօջ (քինթ) 94

Դըխփուճ (քիթ), 62

Թօփալ (քիթ), 127

Խընջիգ, 13 (քիթ)

Ծուռ (քիթ), 74//ծուռըպինչ, 142

Կառճ պինչ, 20//կըճատ պինչ, 161

Կընգուկ, 144

Կ'յըն, Խն.//կյընօ, Փռկ.//կենքիթ, 108(քիթ)

Կուննօս, 24, 28 (քիթ)

Գըմուկ, Վն.//ճըմօռած (քիթ), 164

Գիճեխած (քը'իթ) 123

Մըռըղ (քիթ), 150

Մոստիկ (քիթ), 185

Յամըխ (քիթ), 93

Չեմքիք (քիթ), 110

Պընչատ (քիթ), 61

Պըռատ (քիտ) 91

Պոտ (քիթ), 34

Պուճուր քիթ, 20

Տափագիրան, Գրս.//տափակ (քինթ) Փռկ. //տափին կպած, Ղերք.

Տընգուզ (քիթ) 153

Տըչմած (քիթ), 59

Տուճիկ, 87 (քիթ)

Ցեից (ք'էինթ), 30

Փռուկ, հսթ. Մկս. Մշ. Սթ.

Փըլխուզ (քինթ), Տգր.

Փընչըռ (քիթ), 121

Քընթուշ (քիթ), 59//քընթաղ (քիթ), 59

Ք'ուճուզ, 81 (քիթ)

Քոթլազ, 185

362. **ՃԱՊՊԻԿ**, «դյուրաթեք, արագաշարժ»

363. ***ՃԱՐՊԻԿ** [պիլ. čarpik]

Աթիկ, Երզ. «արթմնի»

Աղբյուրը տանող, ծարավ բերող, ԿՄ. ՊԼ.//ծարավ ջուրը տանող բերող, Եր.

Թբ.//ծարավ աղբյուրը տանող բերող, Եր. Թբ.

Աղեզըն ծ'եռաց, Լհ.

Ամարատ, Սվ.

Ամեն չլեմեն դուս էկող, Թբ. //ամեն մի մագի տակին օխտը սատանա ունեցող.

Ար.//ամեն քարի տակից դուս եկող, Ախց. Կյուր. Եվդ. Խն. Տրպ. Արբ. Վն.//ամեն թալաքեմեն դուս էկող, Թբ.

Աշխարհը ման եկած, Եր. Ղզխ. «բանիմաց»//գտալըն մածնով աշխար մակըրթող, Ախց.

Աչքը բաց, Ար. ՆՆ. ՊԼ.//ըշկակապ//ըշկապանց, Գրս.//ըշկըպեց, Հդ.//աչքի սուրմա թոցնող, Ար.

Առողի-կրողի, Երզ.

Բանարար, Ղրբ. Թբ. «ծեռքից բան եկող» (մասնավորաբար՝ կին)

Բերնի սաղունձը գողանող, Ղրբ.

Զալում, Ազլ. Շոթ.

Էրկու մեռլի կշտով անց կենող, մինը թոցնող, Աշտ.//էրկու եզան արանքեն գող (շերտ) մի կաշի հանող, Հդկ.

Էփող-թափող, ՆՆ. ՊԼ.//եփող-թխող, Ղրբ. (կնոջ մասին)

Ընկած դուրս եկած, Ղրբ.

Թանգամալա, Մշ.//սուղ ծախ, Եվդ.//սուղ պագ, ՊԼ. «ճարակորեն իր ապրանքը թանկ ծախող»

Թիզ ու կես, գետնի բզեզ, Շիր.

Իշի տռռռռռռ (վայրի բանջար) մանիշակի տեղ անցկացնող, Աշտ.//իր շիպ
 չաքարի տեղ ծախող, Բլխ.
 Լուզվանիկ, Գրս.//լուզվանի, Գրս.//լեզու թափող, Ղրբ. Պլ.//լեզու ունեցող, Պլ.
 Խըըշտրի'կ', Կրճ.
 Խիսղ խասսա, Տգր. 1) «խիտ, անթափանց կտավ» (ասում են խորամանկներին)
 Խռնուն, Վն.
 Խօրօրմանի, Տգր. «խորամանկ, խորը մտածող»
 Կայծուկրակ, Կյու. Քղի 2) ՆՆ. «չարածճի, անհամդարտ»
 Կորեկը սյունն ի վեր հանող, Մշ.
 Կտրող-կապող, Պլ.
 Զարսնիքի շերեփ, Վն. Պլ.//հարսնիքի գդալ, Պլ.//կոտրած գդալ, Ար. Վն. «փոք-
 րիկ, բայց ամեն բանի մեջ խառնվող, ժիր»
 Զազար չաթու չվան կտրած, Ար.
 Զամարաթ, ՆՆ. Պլ.
 Զանած-վնած, Տգր. «ճարպիկ ու խորամանկ»
 Զացը քարեն հանող, Պլ.
 Զծուս հեզնող, Մշ.
 Զեռքից թեթև, Եր.
 Ծարի, Սվ.
 Ծարտար, Ախց. Կր. Եր. Մկս. Մրդ. Շմխ. Ոգ. Սլմ.//ճարդար, Ալշ. Մշ.//ճանտար,
 Ազլ.//ջարդար, Խրբ.//ջարդար, Տգր.//ճարտարվոր, Պլ. «ճարպիկ, աշխույժ»
 Ծըստիկ, Եր.//ծըզտիկ, Վն.//չըստիկ, Խրբ. Թբ. Գնձ. Խտջ.//չըստիկ, Թբ. Գնձ.
 Խտջ. Խրբ.//չուստիկ
 Ծըվըռնիկ, Վն. «փոքր, բայց ամեն բանի մեջ խառնվող, ժիր»
 Ծոխլոխան, Վն. «ճարտարախոս»
 Մատրապազ, Ար. «ճարպկորեն իր ապրանքը թանկ ծախող»
 Մեծըցած մեծըցած, պզտիկցած, Պլ.//մեծացած փոքրացած, Ար.
 Մեկ խաչակնքելով չհալածվող սատանա, Շիր.//մեկի ցերեկը ման եկածը գի-
 շերը ման եկող, Աշտ. Օշկ. Զդկ.
 Մհակ, Ղրբ.
 Մոր ծիծ կտրող, Ար.
 Մողոզիկ, Վն. փխբ. «ճարպիկ և գող երեխա», 2) «նիհար ու ճարպիկ գող կատու»
 Մտնիլ լողալն իմացող, էլլել դողալն իմացող, Ախց. Շիր. Պլ. Ղրմ. ԶՆ.
 Յարամազ, Ար. Թբ. Ղրբ. Կր. Ամս. Վն.
 Յոթ ծով մե թել մանածով ներկող, Վղպ. Աշտ.//յոթը գեղ մե իշու բառնող, Մշ.
 Կր. «ճարպիկ և չար»
 Յիղի պես ջրի երեսն անող, Թբ.
 Նամ տեղ չպառնող, Ախց.
 Շաբոտ
 Շապկոծան, Քղի նաև՝ «հրապուրիչ բոգ»
 Շատ յոլ գիտցող, Պրտ. Շիր. Զվխ. Մշ. Վն.
 Շարագա, Մշ.
 Շարուր, Սբ. Խն.
 Շահրաստ, Մնգ. //շահրաստա, Մնգ.
 Շուս, Ար. Վն. ծծկ.//շանորդի, Ար. Պլ. Զվխ. Մշ.//շանորթի, Բղշ.//շանկոճի, Թբ.

Շքաք, Վն. «գողության մեջ վարպետ»

Ով հարս, ինք հարսի քույր, ԿՄ.

Չալանգ, Ուրմ.

Չասպանդ, Թբ.

Չարքաշ, Եր. «փորձառու, դիմացկուն», 2) Եվդ. «վշտի, ծանր աշխատանքի դիմացող»

Չորսաչքանի, Ար.//չորսծեռնանի, Ար.

Չոր խոտը կանաչցնող, Ղրբ.

Պաղ թոնրեն (թոյրեն) տաք հաց հանող, Խրբ.//պաղ փռեն տաք հաց հանող, Ար.

Պատռտած, Եվր. նաև՝ «լիրբ»

Պարպետ, Պրտ.//պարպիտ, Մրշ.

Պըլլիկ, Քղի

Պիճ, Շմխ. «ճարպիկ և խորամանկ»//պիճ, Կրճ. Կքվ.

Պիպեչք, Վն. (տղայի մասին)

Պիննբանր, Գրս.

Պղտոր քուրի մեջ ծուկ բռնող, Խն.

Պոչը թաղկած

Պսպոր, Վն.

Ջադալոգ, Յմշ. 2) «շատախոս»

Ջազի, Խտջ.

Ջադացի բողազիցը դուրս պրծնող, Էկող, Ար.//ջադացի բկից ազատվող, Ար.

Ջանբազ, Բղշ. //ջընբըզ, Բղշ.

Ջասուր, Բղշ.

Ջիք, Ար. Ղրբ.//ջիգ, ՆՋ. Ղրբ. փխբ. 1) «վեգի փոս կողմը» (օր.՝ *ջիք աղջիկ*)

Ջրի վրայի գխտոր, Խրբ.

Սատանա խաբող, Թբ. Աշտ. (կարբեցիների մակամունը)//սատանա խաղացնող, Ար.//սատանա նալող, Ար. Կր.//սատանայի առջի ճիվ//սատանի ետի կրունկ, Ար. Ղգխ. Շիր. Սս.//սատանի ետի ոտ, Ար. Գնծ.//սատանի ետևի ոտք, Խրբ.//սատանի ետևի ճուռ, Խրբ.//սատանի ետևի ճիվ, ԿՄ.//սատանի ձագ, Ար.//սատանին փապուռ հագցնող, Խրբ.//սատանի չաքուռ, Ար.//սատանի չեքուռ, Ար. Խրբ.//սատանի սրոց, Ար.//սատանի սրուց, Թբ.//սատանի վիլակ, Պա.//սատանին թարս նալող, Ար.//սատանին շապիկ կարող, Ալթ.//սատանին տրեխ հագցնող, Խրբ. ԿՄ.//սատանից օխտն օր առաջ ծնած, Շիր. Ախց.//սատանի ետի պոչ, Ախց.//սատանին շապիկ հագցնող, Ակն//սատանին չարող հագցնող, ԿՄ. //սատանին չարուխ կարող, Բլխ. //սատանից սատանա, Սշ.//սատաներու սատանա, Թբ.//սատանեն գետնի տակը կերակուր եփելիս աղ գցող, Շիր.//սատանեքաց սպասը որ ալանի է լինում, աղ առող//սատանորդի, Պլ.//սատանա հեծնող, Ար. Կր.

Սեկեսուկ, Սվ. Եվդ. փխբ.

Սըթըրիկ, Պլ.//սըվըլուլիկ, Վն.//սըլուլիգ, Ար. Սս.//սըլիկ, Վն. Խտջ. Յմշ. Վն.//սըլիկ, Շիր. Ջվխ. //սըվըլիկ, Ար. ՆԲ. Մրգ. Վն.

Սըլլուրդ, Ար.

Սիլմուտ, Խրբ.

Սլխտրուն

Սկլմուկ, Խրբ.//սկլմուտ, Ար. Խրբ. 2) «խորամանկ»

Սալպոզ, Պլ. Վն.//սալպոչ, Վն.//սալոզ, Վն.//սալպուրիկ, Վն. //սըբըլդըրիգ, Կր.

2) «աշխույժ»

Ավրվարիչ, Քղի

Սուխ, ՆՆ.

Վթվթան, Մշ. «ճարպիկ և անդադար խոսող», վվվան, տլտլան, ՆԲ.

Քարեն կաթ կթող, Քղի հորք.

Օծ հարթող, Քղի

364. **ՃԱՐՏԱՐ**, տե ս **ՀՄՈՒՏ**

365. ***ՃԵՐՄԱԿ**, պիլ. cermak, տե ս **ՄՊԻՏԱԿ**

366. **ՃԻՇՏ**

Աղվորմանց, Կր. Ուրմ.

Անդալաթ // ան ղ անլանթ, Տգր.

Ասըլ, Մշ.

Աստուծո համար, Պլ.

Դըրուստ, 57//դըրուստ, Կր.

Դողրի, Մշ.// տողրի, Մշ.

Դուզ, 37//դուզ, թրք. Կրճ. Գրս. 158

Լման, ՆՆ. ՆՆգ. (լման պատճառ)

Խելքի մոտ, Ար.

Հատած-կտրած, ՇԳ.

Դոմ-դորդ, Կսր.//դորդման //դորդմանց, Եր.

Ճշմարիտ, Սլմ. Թբ.//ճշմարիդ, Ալշ. Եր. Մշ. Ջղ.//ջիշմարիդ, Ակն հորք.//ջշմարի*,

Ասլ.//ջշմարիդ, Պլ. Տգր. Ասլ. (Պլ. միայն *ճշմարիտ Աստված* երդման մեջ)

Մի խնձոր, Ար.

Նրս-նման, Պլ.

Շիտակ, Ախք. Եվդ. Լհ. Խն. հորք. Կսր. Կր. Հգ. ՆՆ. Նփ. Պլ. Վն. Տգր. //շիդագ,

57. Մհ. 187//շիդագաշիդագ, Հմշ.

Սաղ, Ար. ՆԲ. Թբ. Դրք. Կռգ. Հվր. Շմխ. Կրճ. Ուրմ. Պլ. ՆՆ. Ամս. Կր. Հմշ. Քսբ.

Հճն. Մկս. Մշ. Վն. Շտխ.

Սայի, Հճն.

Սառաստ, Դգխ.

Սափ, Դրք.

Տոր, 114

Տեղը տեղին, Ար.//տեղակի, Մխք.//տեղնիգտեղոք, Պլ. (օր. *խոսք*) //տեղիկ-տեղիկ, Վն. «կանոնավոր»//տեղնիտեղը, Պլ.//տեղով, ՆՆ.//տեղվատեղ, Դրք. //տեղսե տեղով, ՆՆ. «միշտ և մամրամասն»

Ուղիղ, 59//ուղղորթ, 56//խուրտ, 57//օղորտ, 34//օղոռտ, 37//ղօրթ, 64//օղօրթ, 165//անղօրթ, 188//աղվօրթ, 158//աղօրթ, 158//ըղօրթ, 162

367. **ՃՂՃԻՄ**

Ալալող, Վն. «լուր տանող-բերող»

368. **ՃՇԳՐԻՏ**, տե ս **ՃԻՇՏ**

369. **ՃՇՄԱՐԻՏ**, տե ս **ՃԻՇՏ**

370. **ՃՈՒՍ**

Թորթոշ, Աբ.//թըփոշ, Մշ.//թըփռուն, Մշ.

Խըլթխըլթալի, Դրք.

Հագուկ, Արճ. Մշ.//հագուկ-սքուկ, Մշ. «գարդարված, լավ հագնված»

Ծիծի-պիծի, Քսբ. հորք. Պլ. «պերճ»

Սարամաթիմ, ՆՋ.

Փրփրթան, ՎՆ.

371. **ՃՈՂՈՍ**

372.+**ՄԱՆՐ**//մանրը, ՊԼ//մարը, ՊԼ//մանդրը, ՊԼ. ԱԼԶ. ԱզԼ. Եր. Մկս. ՄԶ. Շմխ. Ջղ. Թբ. Լհ//մանդո, ՆՆ//մանտո, Ախց//մանդրը, Մջվ//մանդր, Տգր. //մանդ- ող//մանդող, Ջթ.//մունդր, Սվ. Քսբ.//մանյը, Ռդ. Սբ.//մայր, Խրբ.//մայրը, Պրտ.//մեծ- րյը, Ասլ.//մայրը, Ակն//մայը, Ակն//մայ, Ակն// մանրեկ, Եվդ. ՊԼ. «բավական մանր»//մանր-մծուր, Դրբ. ՄԶ. ՆՆ. //մանրման, Ջթ. «մանրացված, ջարդ- ված»//մանրուկ, ՄԶ.//մանրունի, Սբ. (ասվում է անասունների մասին, ինչպես այծի և ոչխարի)//մանրուշք, ՆԲ.// մորմոր, ՄԶ. «նուրբ ծյուն, ալյուր» //մընիկ, ՎՆ. «շատ մանր, փոքր» (օր. տղա)

Բըզով ծագած, Վժ.

Գունծուլ, Ախց. «մանր և կլոր»

Թեփ-թեփ, Բթն. (ծյան մասին)

Լիմա-լիմա, Ախց.

Խոփոփ, Զղ. պարսկ. //խուրդա, Գրս.

Խըղուղ (խիտ+ոտ), Տգր. (ծկան տեսակի մասին)

Ծեթ, Ուրմ., Խ.//ծետ, Ազա ՎՆ.//ծարթ, ՎՆ.//ծետ-պետ, ՎՆ. «մանր-մունը ծա- գեր»//ծեթկիկ, ՎՆ. «մանրիկ» (*իմ ծեթկիկ ծագեր*)

Ծիլանգ-ծիլանգ, Գրս.

Կիծի-կիծի, Զղ. «շատ մանր»//կիծի-պիծի, Թբ.

Շանճի ոտք, ՊԼ.

Շընկըռ, Խ.

Նաշիհ, Ար.//նըշիվ, Գնձ.//նաշու, Սվ.//նիշշե, Մլթ.

Նարին, Ար. Գնձ. Զվր. Զմձ. ՎՆ.

Նաքա, ՆՋ.

Շոփթո, Գրս.

Ոսլա-ոսլա, ՎՆ.

Պլուլիկ, ՎՆ. Շտխ.

Սոխրած, ՊԼ. փխբ. «մանր կտրտած որևէ բան»

Սպլտոռ, Յլպ. «մանր հատիկներով կեռասի տեսակ»

Վլլամաղ, Դրբ. «մանր և մաքուր, սպիտակ հաց, ալյուր ևն», 2) «սպիտակ ե- րես, մարմին»

Ցոիկ, Ակն. (փոքր ձկների մասին)

Փթիկ, Արբ. (խիստ մանր ծավարի մասին)

Փշրուկ, Արբ. ՊԼ. //փշրուք, ՊԼ. //փուրշուք, 2) Սվ. «մանր կարկուտ»

373. **ՄԱՌ**, տես **ԽԱՎԱՐ**

374.+**ՄԱՏԱՂ**, ԱզԼ. Ախց. Գրս. Եր. Կր. Սլմ. Թբ. Դրբ. Մկս. Շմխ. Ոգ. Ջղ. ՎՆ. //մա- դաղ, ԱԼԶ. Ասլ. Խրբ. ՄԶ. ՆՆ. ՊԼ. Ռդ. Սբ. Մջվ. (Աղն. Այնթ. «զոհ» տաճկախոսնե- րը)//մադաղ, Տգր. «զոհ»//մադոդ, Զճն. Ջթ. «զոհ»//մադող, Ջթ. «զոհ»//մդաղ, Զմձ.//մատտաղ, Մրդ. «զոհ»//մա-տտաղ, Դրբ. (միայն իբր բացականչություն՝ *սիրե- լի՜ս*, «զոհ» իմաստով մնում է *մատաղ*)// մատղաշ, Կր. Դրբ. Թբ.//մադղաշ, ՆՆ. Զմձ.//մադղաջ, ՆՆ.//մադղաշ, Տգր. //մաթխաշ, ՊԼ. Ռդ.//մա*ղաշ, Ասլ. «մատղաշ, փափուկ»//մադղաշ, Մջվ. «կաթնակեր մանուկ»

Ժուռ, Վն. «կիսահաս, չզարգացած»
 Դանդանգ, Տգր. «մեկ տարեկան»
 Նազուկ, Բլ.
 Նորջի, Թբ.
 Պըլպըլուկ, Սբ. Մլթ. Ակն Արբ. Բլ./պուլպուլուկ, Մլթ./պուլպուլիկ, Բլ. Վն./պու-
 պուլուկ, Արբ.
 Պուտ, Շիր.
 Վառեկ աղջիկ, Շլ. «9-12 տարեկան աղջիկ»
 Վըրնիկ, ՆՅԲ. «փոքրիկ ուլ, տղա են»
 375. **ՄԱՐԽՈՇ**
 376. **ՄԱՐՄԱՆԴ**//մարմար, 82, 165//մուրմուտ, 100, 181//արմաղ, 182//մարմար,
 13//մաղմաղ, 13
 Բանակ', 22
 Բօլբօլիծ, 187
 Ծանդըր, 20
 Ծռու, 84
 Թեթեվ, ՇԳ
 Թուկ, 27
 Խարխանդ, 179//հարհանդ, 189
 Խանֆիֆ, 81
 Խօվ, 179, 161
 Կամանց, 98//կամանց-կամանց, 176
 Կակուդ, 111
 Հուշիկ, 61
 Դարնր, 132
 Մըծղած, 187
 Մեղմ, 63//մըղումը, 89//մըլայըմ, Քսբ./մլիկ-մլիկ, Պլ.
 Միալար, 106
 Մըշմեղած, 139
 Յավաշ, Փռկ.
 Վամ, Դվ.
 Յօծ, 110
 Ուսուկ, 27
 Քաշ, 98
 Քումակօլ, 28
 377. **ՄԱՔՈՒՐ**, Ադն. Եր. Ջթ. Կր. Թբ. //մաքուր, Ասլ. //մակուր, Մշ.
 Անապակ, Թբ./անբագ, Ակն Ռդ./ամբակ, Կր./ամպակ, Ախց./ամբագ, Խրբ. Պլ.
 «անհամ» ՆՆ. «առանց հետը բան ուտելու»//ամբա*, Ասլ./անբագ, Տգր. «առանց
 շաքարի»//ամբըբուդ, Սբ./ըմբըբուդ, Սբ. «անյուղ, անհամ»//օմբագ, Հմշ. «ցա-
 մաք»//լամպակ, Ախց. «հասարակ» (լամպակ ջուր- անապակ ջուր, ամպակ ձևից)
 Անարանդ/անանդ, Տգր.
 Անթաքցնել, Թբ.
 Անպոչ էշ, Եր.
 Անքյաշ, Ուրմ./անքաշ, Ար.

Արդար
 Բացքերան, ՊԼ. «միամիտ»
 Բըսսուն, Տգր.//բըսսուն-բըռըխդուն, Տգր.//պսուն, ԲԼ.
 Եղլիկ, ՎՆ.
 Ձուլալ, Խ. 7
 Ձուտ, Ախց. Եր. Մշ.//զուդ, Տգր.//զուդըր, Մշ. Աշ. Կր.//զուտը, Զնգ. «միշտ, շա-
 րունակ»
 Ընտրուկ, Մշ.
 Թորդիկ-մորդիկ, ՊԼ. «անգարդ»
 Թամիզ, Մշ.//թամու'զ, արաբ. թրք. Կրճ. Գրս. Շմխ. Ղրբ.//թամուզ, Կր. //թամըզ,
 Արծ.//թամըզ, 178//թամուզ-թամը'ուզ, 4, 15, 103//թամուզ-թամը'ուզ, 103 «շատ մաքուր»
 Իրիսաճուր, Զդ.
 Իսպահի, 137, 11
 Իստակ, Եր. Ղրբ. Ազլ. Ախց. Գրս. ՊԼ. ՎՆ. 2) Եր. Ղրբ. «ուղղամիտ, բարոյա-
 կան»//իստագ, Կր. 13//իստահ, Շմխ.//իսդագ, Խրբ. Զմշ. Սք. Ասլ. Սչվ.//իսդա",
 Ասլ.//իսդօզ, Զթ.//իսդոզ, Զթ. ԶճՆ.//լիստագ, Մշ. 62//իսդագ, Ռդ.//իստուօզ,
 Քսթ.//յիստակ, ԲԼ. Ջղ.//յիստագ, Աշ.//ուսդուդ, Սվ.//սըտակ, Ռգ.//հ'իստակ,
 Մշ.//հիստագ, Արծ.//իստուկ, ՎՆ.//լըստագ, 57//ստըկման, Տգր.//ստըկուկ, ՊԼ. ՎՆ.
 (<իստակ)//սատակ, Ղրբ.//յիսպահի, ՆՋ.//իսդուզ, Բյլ. Զթ. Սրշ.//իսդըզ, Քսթ.
 Խալիս, Տրպ. (անխառն գինու և այլնի մասին)
 Խաս, Գրս. արաբ.
 Ծութ, Տգր.
 Կանթեղի նման գուլալ, Եր. (ջրի մասին)
 Կատվի լպստած, Ղրբ. Ար. «շատ մաքուր»
 Կոկլիկ, Լ. //Կոկլիկ-մոկլիկ, Ար. //տանկոկիկ, Տրպ. «տունը կոկիկ պահող մարդ»
 Զալալ, Գրս. արաբ. թրք. //մոր կաթին նման հալալ, Եր.
 Զամարոտ, Նխ. (մարդու մասին)
 Զնծխտան, Մշ., ծնծխական, ՆԲ.
 Ծընտրիկ, Ար.//ճնդրեկ, ՆԲ.//ջընտիկ, Սք.//ջնտրիզ, Զմշ.
 Մանիլուն, Գրս. պարսկ.
 Սրոշիկ, ՎՆ. «մաքուր և սիրուն»
 Շարմաղ, 139, 12
 Շըլըղան, Պրտ.
 Շըղփիկ-շուշան, Գճճ.//շղճիկ, ՆԲ.
 Շիք, ՊԼ. ՆՆ. ՎՆ. «մաքուր և ճաշակով»
 Չեպար, Սչվ. (գինու, ջրի մասին)
 Չիճչիճ, Ար. //չիճ-չիճ, Ար.
 Պարզ, Աշ. Ախց. Գրս. Եր. Կր. Ղրբ. Սկս. Մշ. Շմխ. Ջղ. Սլմ. Թք.//պօռզ,
 Ազլ.//բարզ, Խրբ. ՆՆ.//բարզ, Տգր.//պարզիրտ, Ուրմ.//պարզասիրտ, Ար.//պարզա-
 վուն, Ղրբ.//պարզավեն, Գրս.
 Պրպսթոր, Խտջ.
 Ջեր, Բղշ.
 Սադա, Ար. Թք. Գճճ. Զվր. Ուրմ. Կր. Մշ. ՎՆ. Սկս. պարսկ. //սեղե, Գմք.//սայ,
 Ուրմ. «մաքուր սիրտ»//սայա, Գրս. Ղրբ. «մաքուր թուղթ», 2) «պարզ»// սայասիրտ,
 Ղրբ.

Սաֆ, Սս. Վն. Մկս. Մտկ.//սափ, Ղրբ. Հվր. 2) «ջինջ», 3) «զուտ»

Միվդագ, 58, 10

Սոսուն, ՆՆ.//սուսուն, Վն. փխբ. 1) «կարմիր և գեղեցիկ լեռնային ծաղիկ»

Սրսուր, Սս.//սռսռան, Վն. «զուտ, մաքուր» (փայլուն հողի մասին, որ դնում են երեխաների տակ) //սըռսուռ, Մլկ. ՆԲ. Վն. Բ. Ուրմ. Մշ.//սըռսուրփ//սնռսուրփ//սեռսուփ, Շտխ. 6, 56//սերսուփ, Ալշ. Բլ. Խիգ. Խլթ. Խն. Հգ. Մշ. Վն.//սարսուփ, Մկս. Շտխ.//սերսփիկ, Վն. (առաջացել է *սուրբ* բառի կրկ. սուրբ-սուրբ>սուսուրբ> սե-սուրբ>սերսուփ) //սրպանական, Վն.//սպրիկ, Ղրմ. Մշ.//սպրկուկ, Ղրմ. Մշ. 2) «լրիվ» //սըբըրգիգ, 9, 57//սպրկրատ, «մաքրասեր» //սըլպըհատ, Գրս. //սիլի-պիհատ, Գրս. «սրբահատ, զտված» //սիրփրիհատ, Գրս.

Ցոլուն, ՆՆ. 2) Սշվ. «մաքուր ու փայլուն»

Ումի, Զրս. «միամիտ»

Փաք, 28, 8//փօք, 93, 8 պարսկ.

Փութ, Ակն. Պլ.//փուխ, Ադն. Զթ. ՆՆ. Պլ. Սբ. Սվ. (մաքուր, անոսկոր և անյուղ մսի մասին) //փիթ-փիթ, Պլ.

Քյըֆշ, Սլ. Բլխ.

378.+**Մեծ**//մեծ, Եր. Շմխ.//մեծծ, Գրս.//մեծ, Ալշ. Հճն. Մշ. Սշվ. Լհ. Ակն ՆՆ. //մըլեծծ, Ղրբ.//մըծ, Ղրբ.//միծ, Ազլ.//միծ, Հնշ.//մեմծ, Ախց. Կր.//մեմծ, Լ. Զդ. //մեմծ, Ադն. Խրբ. Ղրմ. Պլ. Ռդ. Սբ. 183//միմծ, Զթ. Սվ. Տգր. Թբ. //մըմծ, Ասլ. //մըգ, Ասլ.//մուծ, Կրմ.//վեմծ, Լ. Զդ.//վեմծ, 183//վեգ, Արբ.//մուծ, 64//առռե լուխչաց շատ մեծը, Հդ. «ամենամեծը» (ածականի բացարձակ աստիճան) //դահա մեմծ, Պլ.//մեծ-մեծ, ընդհ.//մեծավուն, Ղրբ. «բավական մեծ» //մեծկակ, Արբ. Մն. Պլ.//մեծկեկ, ՆՆ.//մեծդի «բավական մեծ»//մեծթր, Թիր. «ավելի մեծ»//մեմծոտ, Կր. ՆԶ.//մեմծգագ, Պլ.//միմծա-միմծա, Զթ. Սվ. Տգր. Թբ. «մեծ-մեծ»//ալ միծ, Ազլ.

Ազուգա, Վն. (միայն քթի մասին. *քիթն ազուգա*)

Ազիմաթ

Աճեկուն, Խրբ. Մշկ. Զրս. Պլ. «խոշորացող»

Անահուն, Մշ.

Անվոր, Խն. //անընով, Լ. (հայտնի մարդու մասին)

Անտուտ, Եր.

Առչ, Հդ. փխբ. 2) «կոպիտ»

Ավօգ', Զթ.

Արշա ընկած, Ղրբ. «տարիքով կամ դրամով նշանավոր դարձած»

Ափար-ափար, Կր.

Բակլա-բակլա, Պլ.

Բեդ, Կր. «խոշոր», 2) «կոպիտ»//բետ, Մշ.//բեդ, Մշ.//պեդ, Սս. Վն. Մտկ.//պետ, Սդր. Ուրմ. Էվր. Մշ. Վն. Մկս. Շտխ.//պետ, Սդր. Ուրմ.//պետ բերդակ//պետ պերթակ, Սս.//պեդպպեդ, Պպ.//պետուռք, ՆԲ. «խոշոր հատիկներով» (օր. *ցորեն*)

Բիլոռ, Սս.

Գոմեշի չափ, Ղրբ.

Գոմփոկեն, Կղգ. «ծիրանի ամենամեծ տեսակը»//գմբուկ, Կղգ. «սալորի մասին»

Գունտ, Պլ.

Դըռնբն, Գրս. քրք.

Դոնդո, Եր.

Երկնուց սյուն, Ախց.

Զուլայ «մեծ ու երկար»
 Զըռ, 32, 5 «անկանոն մեծ»//զըռ, Ղրբ.//զեռ, Ղրբ. 5, 116//զոնդոնի//զըռլամա,
 Ուրմ.//զոփի//զոփո (մարդու մասին)//զմփո //զոմփո, Ուրմ.//զըմբո, Կր.//զոմբո,
 Կր.//զարզըմբա, Կր. «մեծ, ահռելի»//զոռբա, 11. 23. 5ա
 Զընար, 158, 8
 Զոզո
 Թառփօշ, Տգր. (թափուր)
 Լոնդի, Եր. Թբ.
 Խօշօր, Ախց. Խրբ. Կր. ՆՆ. Պլ. Ող. Սչվ.//խօշուր, Տգր.//խօշօր, Ակն. Զնշ. // խօ-
 ժօռ, Եր.//խուժոռ, Զղ.//խուժուռ, Ղրբ.//խժօր, Շմխ.//խօժօր, Թբ. //խոժոռ, Ար.//խօ-
 չէր. Սբ.//խօշօ՛ր, Ասլ.//խուշոյ, Զթ.//խուշուր, Զթ.//խուշուր, Քսր.//խուշոյ,
 Զճն.//խանշար, Ղրբ. «լայն ծակերով հյուսված»//խոշրոտ, Կր. ՆՁ.//խոշրուկ,
 Սչվ.//խոշորկեկ, Արբ. Մն. Պլ.
 Կայենական, ՆԲ. Մշ. (օր. *կայենական արտ*)
 Կոմբ, Զթ. Խլթ.//կոբալքիթ, Ղրբ.
 Կօլլօ, Կր.//գօլլօ, Մլթ.
 Դասակ/պոյ քաշած, Ղրբ. 2) Պլ. «ապստամբ»
 Դավլունի, Մշ. //հալվունի, Եր.
 Դօջա, 27. 7//դօճճա, 172//կօջջա, 187
 Մաստ, Մլթ. Սվ. (օր. *մաստ ասեղ* «մեծ, հաստ ասեղ»)
 Մոքոս, Ակն.
 Յանա, Մշ.
 Յաման, Ար. Ղրբ. Զվր. Շիր. Զվխ. Վն.
 Յիքա, Թբ.//յոքա, Ղրբ.//յեքա, Արծ.//յեքան, Գրս. //յեկա, Գրս. թրք. //յեք'ան, Ղրբ.

6. 15
 Յոթունկնանի, Շլ. «չատ մեծ կաթսա»
 Նիհանգ, Մղր.
 Շահ, Ղրբ. (տարիքի մասին)
 Շենք շնորիք, ՆՆ. Սբ. Պլ. Վն.//շենքով-շնորիքով, Պլ.
 Չփուռ, Բբ.
 Պալ-պալ, Ապր. Բլ. Մշ. «մեծ և անշարժ»//պալապան, ՆՆ. Զվխ. Էվր.//պալպան,
 ՆՆ.
 Պաճո, Ար. Ղրբ. Թբ. (մեծ ու տափակ քթի մասին)
 Պապեր, Վն. (ավագ եղբոր մասին)
 Պարտապանաց, Պլ. Ամս. Մլթ. Վն. «չատ մեծ քիթ, տուն, ջուր ևն», 2) Պլ. «չա-
 փազանց գեր», 3) Աղն. «կոշտ» (ծեռք, դեմք ևն)
 Պառավաշենք, Ղրբ. «արտաքինից մեծ, իրականում ջահել»
 Պելետեն, Սվ.
 Պկլոր, Վն. (խոշոր աչքերի մասին)
 Պոչով (սուտ), Ար.
 Պոպոշ, Խտջ.
 Պուզավեր, Ղրբ. Գրս.//պոպոզան, Վն.
 Ջանով, Գնձ.//ջանավար, Ար. ՆԲ. Թբ. Զվր. Կրճ. Ուրմ. Կր. Զնշ. Մշ. Վն. Սկս.
 Զադդահ, Ար.

Չալալի, Թբ. Վն. «մեծ և ուժեղ»

Չոխտահաց, Ղրբ. «մեծ հաց, որը երկու հացի մեծությունն ունի» (օր.՝ *բոքոն*, *լալաշ*)

Չոջ, Ար. Լ. Նբ. Խ. Ուրմ. Կր. Բս. Շիր. Խրբ. Բլ. Պլ. Մկս. Վն. Ոգ. Մշ. Ապր. Արճ. Տգր. Քդի Խլթ. Նփ. Սբ.//ջոչ, Լ. Մշ. Վն.//ջուջ, Մկս//չոճ //ճոճ, Վն. (սեռ. ճոճն)//ճուջ, Մրդ.//ճոճ, Մրդ. Սլմ.//ճոճ, Մկս.//չոճ, Ռդ.//ջոճ, Ալշ.//ճոճ, 182//ճոչ, 178//ջոջվոր, Խլթ. Արճ.//ջոջկեկ, Մշ. Վն.//ջոջիկ, Ար. Մշ. Սս. Վն. //ալվելի ճուջ, Մրդ.

Սալարսուն, Վն. «խոշոր սալ քարեր» (օր.՝ *սալարսուն քարեր*)

Սալդաբան, Մշ.

Սերմակալած, Ար. Ղրբ.//սերմացու//սերմըցու, Ար. Ղրբ. Կր. (վարունգ ևն)

Սոսուռ, Եվդ. «ոչ այնքան բարակ ծեծված աղ ևն»

Տանգուլիս, Պլ. «մեծ տառերի մասին»

Տընամնա//տընընընա, Ղրբ.//տընմընա, Կր. Զրս. Խրբ. (տարիքն առած աղջկա մասին)//տունն արած, Ղրբ.//տունն ընկած, Ղրբ.//տանը մնացած, Ար. Պլ. «տարիքն առած աղջիկ»

Տռուգ, Ար. Ղրբ. Թբ. 2) գեր 3) Ար. մեջը լիքը

Փիլիպոս, Պլ. ծծկ. (խոշոր.. ամհարմար բառ..)

379.+ՄԵՂԿ

Աղջիկ-կարապետ, Պլ. «կանացի, թուլամորթ մարդ»

Կնկաբիբի, Ղրբ.//կնկնակ, Խրբ. «կնոջ նման տղամարդ»

Ելըլմօլի, Գրս.

Սամուխիկ, Վն. «կանացի, թուլամորթ մարդ»

Պուցի, Պլ.

Տուտուլ, Գրս.//տուտու, Գրս.//տուտուն, 47 (տղամարդու մասին)

Տիգիվալա, Ար. «ոյուրագրգիռ, թուլամորթ»

Ուտող-խմող, Ար.

Փրփժուկ, Խն. //փրփլուկ, Խն.

Օլն//ծլն, Գրս. թրք.

380.+ՄԵՂՄ, Ալշ.//մեղմ, Մկս.//մեղմուկ, Պլ. «կանացուկ կամ գաղտուկ գործող»

Բամբակ, Նն. (մարդու բնավորության մասին)

Դխրդըհան, Գրս.

Լանջիկ-լանջիկ, Ար. (քայլքի մասին)

Ծոլ, Կրճ. (կրակի մասին)

Կամացուկ, Պլ. Ակն. Արբ. Կսր. Նն. 2) Այնթ. «վարպետորդի, խորամանկ»

Հարսի պես, Պլ.//նոր հարսի պես, Ակն. Պլ.

Մարմանդ, Ագլ. Ալշ. Եր. Մկս. Մշ. Ոգ. Վն. //մարմանտ, Կր. Ախց. //մդ-մդ.

Տգր.//մաղիկ-մաղիկ, Ալքս.//մաղմաղ, Արբ. Աղբ. Մշկ. Պլ. Քդի// մղմեղ, Ղրբ. //միլ-լայիմ, Կր.

Մազաշարժ, Ղգխ. (օր.՝ *մազաշարժ քամի*)

Յանըխ, Մշ. «սրտակեզ, նվաղկոտ ծայն»

Նղնդուն, Մշ. //նվնվուն, Մշ. «սրտակեզ, նվաղկոտ ծայն»

Սիրտը կակուղ, Ջվխ. Ար.

Սվլլուն, Վն. //սվվան, Վն. (օր.՝ *քամի*)

381.+ՄԵՐԿ//մերկ, Ախց. Կր.//մերգ, Մշ.//մերգ, Եր. Նն.//միրկ, Մկս. Ոգ.//մեյգ. Զճն.//միրգ, Սվ.//միրգեգ, Սվ.//միյգիգ, Զթ.//մերգիգ, Սշվ. Լհ. Զնգ.//մօրե մերկ, Վն.

6//մօրեմերգ, ՆՆ. Սբ. 13//մօրե մերգի, Ասլ. «աղքատ»//մերգ ի մօրե, Ադն.//մօրեմերկ,
Պլ. Երգ. 59, Քսբ.//մօրե մերգիգ, Խրբ. Ասլ.//մերկիկ, Ջթ.//աղամամերկ, Եր.//աղա-
մերկ, ՆՆ «քուլորովին մերկ»//Աղամա կաշով, Մշ. «բուլորովին մերկ»

Անհալավ, Մշ.

Ըռութ, Մշ.//ռուտ, 33. 8. 182//հըռուտ, 108. 8//լոթ, Գրս. Մաև «աղքատ»//լոթ-
կօմ, 102. 10

Լերկ, Ալշ. (կաշվի կամ սարի՝ լեռան համար ասված)//լեկ, Ալշ. Խտջ. Խ. Վն.
«ոչխարի բարակ և լերկ մորթի, կաշի»

Լոկ, Վն. 2) «թանի երեսի աննյութ ջուրը»

Լպուկ, ՆԲ. (լպուկ երես, լպուկ մորթ. *լպկել* բայի արմատից), 2) «աղքատ»//լը-
բուտ, 108

Կոկո, Թբ.

ճըռտիկ՝, 142. 9

Շալլախ, Մրգ. Ամս.

Շապկահան, Չրս.

Չիփլախ, Արծշ. 183//չըլբաղ, Կր. Սվրկ.//չպլաղ, Ար. Պրտ. Կր. //չիպ-չպլաղ,
Ղգխ.//չիպ չիփլաղ, Ղգխ.//չիփ-չիփլաղ, Գմբ.//չըփ չըպլախ, Գմբ.//չըփ չըլբախ,
Գմբ.//չըր չըպլախ, Ջվխ. //չոչփլաղ, Դմշ.// չըփլախ, Թբ. Գրս. Ազլ. ՆՆ. Կր. Դմշ. Մշ.
Սկս. Շտխ. 13//չըբախ, Գմբ.//ջօբլօղ, 110//չնղլիաղի, Ղրբ.//չըղըլիաղի, 15, 7//չփչլղըր,
Ղփ. «անվարտի»//չտած, Սկս. Վն. //չլտո, Ջվխ.//չլտրուկ, Վն.//չլտուկ, Վն.//չլտուգ,
Սս.//չլուղ, Ար.//չըլուտ, Վն. Բղշ. Սկս. Շտխ. 5//չըլղըր, Գրս. 104. 7//չօլախ-չըփլախ,
4, 158//ջլբբաց, Պլ. Սբ.//ջլբբաց, Ղգխ.//ջղբբաց, Ղրմ.//ջլիբբաց, Ղրմ.//ջըլիբեց, 100, 11
Պըլկըհան, Գրս.

Պըլնդրի, ՆՆ.//պըլընդըր, 186, 10

Պիպ, Սկս.

Պորտաբաց, Ղգխ.

Սկլութ, ՊՊ. «կեղևը հանած»

Սրպլուխ, Պպ. Վն (դատարկ, մերկ ու լերկ, կողոպտված)

Տըկլօր, Ղրբ.//տոլլօգ, 115//տըկըլվագի, 3, 53, 181, 100,

Տըմբլափաջա, 64, 9

Փոխանհաղի, Ղրբ. «անվարտիք»

382. *ՄԵՐՁ*, տես *ՄՈՏ*

383. *ՄՈԼԱՐ*

Մեղքի տոպրակ, Պլ. «խիստ մեղավոր»

384. *ՄՈԼՈՐ*//մօլօրուգ, Տգր. //մոլորուկ, Խն.//մոլըրուկ, Մշ.//մոլոր-շոլոր,
Ղրբ.//մտքամոլոր, Եր.//մըտկըմոլօր, Գրս.// մօլօրուգ Խնչօ, Տգր.

Ազին սառնուճը մնացած, Ղրբ.

Աղոթած էշ, Ար.

Բըզուգ բօսդան, Տգր. «սառած վարունգ» (ասում են պաղ, շշմած մարդկանց)

Գլխին սառը ջուր մաղված//գլխե հանած, Ղրբ. Պլ.

Գռնմքար, Գրս. պարսկ.

Ժուռ, Նգ.

Խեյքից տարած, Ղրբ.

Կաթը թափած կատու, Տրմ.

Կալուկապ ընկած//զցած, Շլ./կալուկապվուզ, Մշ.

Հաբույն հաբույն ընկած, Դրբ. «ճգնաժամի՝ շատ վատ վիճակի մեջ ընկած»
Մաղադկուն, Պլ.

Մծուծ, ՆՆ.

Շաշմիշ ըլած //շաշմիշ իլած //շաշմիշ էլած, Վճ.

Շաշտ դառած//շաշտ եղած

Շավալի//շավալլալի, Դրբ.

Շափարզա, Սս. Վճ. //շարփազա, Մշ. // շիվար շափարզա, Սս. Վճ.

Շեբուզ, Սս.

Շփոթի տոպրակ, Վճ.

Պաղբերան, Շտխ. //պաղապերան, Շտխ. //պաղշկուկ, Քղի//պաղպրակ, Վճ.

Պաշարած մնացած, Նձ.

Պլլլւած, Նձ.

Սարսարի, Թբ. Գճձ. Գրս. Խտջ. Բղշ. Վճ. 2) «խենթ», 3) «փոփոխական»

Տարած ու դրած, Պլ. «շփոթված, մտազբաղ»

Ցըվիր, ՆԲ.//ցըրուկ, Խճ.

Ուշքը կորցրած, Դրբ.

385.+ՄՈՏ, Ոգ. Ջղ. Սլմ. //մօտ, Ախց. Կր. Շմխ. Վճ. Թբ.//մօտի, Գրս.//մօտըէ,

Դրբ.//մօդ, Ալշ. Եր. Խրբ. Մշ. Պլ. Ող. Սբ. Սչվ. Լհ. Տգր. Թբ.//մօդ, Ջբ. //մե՛օդ,

Ասլ.//մե՛օ՝, Ասլ.//մուդ, Սվ.//մը՛տ, Մրղ. //մոտիկ, Արբ. Եր. Խթ. Խտջ. Հնգ. ՆՆ. Պլ. Սս.

Վճ. Թբ.//մօտիկ, Ախց. Կր. Թբ.//մօտիկ՝, Շմխ.//մօտիգ՝ Շմխ.//մօդիկ, Թբ. Հնշ. ՆՆ.

Պլ. Սչվ. Լհ.//մօդիզը, Լհ.//մօտիկի, Հնգ.

Ականջի հետև, Թբ.

Ժրպնդուկ, Մշ.

Կից, Բթն.

Նեստա

Շլլխուզ, Սս.

Ջրզլխի, Ար. «ջրին մոտ»

Քթի տակի, Ար. Եվդ. Պլ.//իրար քիթ մտած, Ար. Դրբ. Պլ.

Քիփ, Ար. Սբ. Վճ.//քոփ//քոփիկ//քիփուլիկ//քիփուկ, Վճ.//քիփիլի, Ար.

Քսպուկ, Մշ.//քսպուն//սսբուկ, Ակն

386. ՄՈՍՅԼ

Ամպ, ՆՆ. Պլ.//ամպաժեռ //ամպաժեր//ամպած, Ախք. Հգ. Դզխ. ՆՆ. Պլ. Վճ.
Թբ.//ամպտ, ՆՆ. Պլ.//ամպ-զամպ, Վճ. Մշ. (միայն ամպամած) //ամպուզամպ, Շիր.
«տեղ-տեղ պարզ»//ամպակալած, Եր. Դրբ.//ամպամած, Պլ. (օրվա, երկնքի մասին)

Աչքը սև ու դեղին անող, Դրբ.

Գոց, Պլ. 1) «ամպտ»

Ժմզռած, Դրբ.//ժմզռնոտ, Դրբ.

Հոնքերը իրար տված, Դրբ.//հոնքերը կախած, Դրբ. Ար.//հոնքերը կախ գցած,
Դզխ.//հոնքերը կիտած, Եր. Լ.//հոնքերը վեր թողած, Եր.//հոնքերը փոթ ընկած,
Շլ.//նիաթը կախ, Շիր.//նիաթն ավրուզ, Մշ.//նիաթը կախ երած, Շիր.//քիթ-մոռութը
կախ, ընդի.

Մլար, Լ. «աչքի մշուշ», Ակն «մթություն, հատկապես գինի խմելուց աչքը պա-
տած մութը»//մոէլ, Հնշ. «ամպ»//մոալ Խտջ. «մառախուղ»//մլալ, Մշ.//մըռտ, Մկս.
//մըրքըմութ, Տգր.

Սիրտը փակ, Ար.

Սև ու սուգ մտած, Բս.//սուքն առած, սևը մտած, Ար.//սև ուրբաթի պես

387. ՄՏԵՐԻՄ

Ախպերացու, Լ. Ղզխ. (այսպես են կոչում գյուղացիները իրենց ծանոթներին)

Աղուհացկեր, Ար. Ղզխ.

Դոսթ, Մշ.//դոստ, Գրս. պարսկ.

Իրար բերան քթած, Կյուր. Ղրբ. Պլ. Քղի (ըստ Տարեմտեում պատմվող ավանդության՝ երբ մեկը նորածինի բերանը քթի, երեխան նրա բնավորությունը կունենա)

Լույս ու ջուր, Մշ. (*լույս ու ջուր ընկերներ*)

Խոսքընկեր

Կաթն ու կորեկ դառած, Ղրբ. ՆԲ.//կաթն ու մերան, Շլ. //կաթուկոկիկ, Քղի

Հավատար, Թբ.

Հեմշերի, Պլ. թրք.

Մեկ շապկի մեջ քնող, Եր. //մեկ ծակե շող, Պլ. // միմակ կերածնին խմածնին գատ, ԿՄ. Պլ. // մի դռան շան պես//մի դռան երկու շան պես, Եր.

Մեղր ու կարագ դառած, Ղզխ.

Մոտ, Ար.//մոտիկ, Ար.//սրտամոտ, Մշ.//սռտաշ, Ար. Ղզխ.//սրտաշ, Բրջ. Պրտ.//սրտե ի սիրտ, Ար.

388. ՄՈՒԳ

Գոց, Պլ

Թունդ, Գրս. Եր. Ղզխ. Ղրբ. Ջղ. Թբ.

Կուշտ, Ախց. Կր.

389. ՄՈՒԹ, Ակն Եր. Խրբ. Կր. Ախց. Հճն. Հմշ. Մրղ. Մկս. ՆՆ. Պլ. Ջղ. Ռդ. Սբ. Սլմ. Սչվ. Վն. Տգր. Թբ.//մութը, Թբ.//մութ, Ոգ.//մութ, Ասլ.//մութ, Ասլ.//մութ, Ալշ. Մշ. //մութ, Զսբ. //մութ, Սվ. //մութ, Չթ. //մութը, Շմխ. //մութ, Կրճ. //մութ, Գրս. Ղրբ.

//մթայն, Ազլ. «մթին»//մթան, Ազլ. «մթին»//մթնակոխ, Գրս.//մթնալեն, Գրս.//մթնագիշեր, Ղվ. Եր. Ղրբ. «խիստ մութ ու լռին գիշեր» (օր.՝ *մթնագիշեր ծմեռ, օր*)//մութ ու կութ, Պլ. //մութ ճռիկ, Կր.//մութկեկ, Պլ. «բավական մութ»//մութ-մութ, Պլ.

Ամպինեծ, Խն. Հգր. Մշ. նաև՝ «ամբռնոտ»

Ականակույր, Եր. Ղրբ. «չափազանց մութ»

Գուփ, Ախց. Կր. Պլ. «մութ և խոնավ, խեղդուկ օդով տեղ»

Թխպած, Եր. Ղզխ. Ղրբ. 2) Ղզխ. տխուր

Ժեռ, Եր.

Խավար, Ալշ. Ախց. Գրս. Եր. Խրբ. Կր. Ղրբ. Մկս. Մշ. Շմխ. Ոգ. Պլ. Սլմ. Սչվ. Սբ. Վն. Թբ. Ասլ.//խավայ, Հճն.//խավարում, Մրղ. Պլ. «Ավագ ուրբաթ գիշեր»// խավարման գիշեր, Պլ. «Ավագ ուրբաթ գիշեր»//ափախավար, Մշ. «խիստ մութ»

Խորխարանց, Սվ. //խորխուփ, Ղրբ. «մութ և խոր, նեղիկ»

Հընիծ, Խն.

Մըրդաբ, Խրբ.

Մըգավում, Ղրբ.

Նըժվաղ, Շտխ. 51. 5//նըժվուկ, Ալշ. 51. 5//նըժգրուկ/նըժգրուկ/նըժըղուկ, 51.

5. Քղի

Ջնտիկ, Սբ. 156.

390. + ՄՈՒՆԶ

Ուրբաթախոս, Եր. Ղրբ. ծղր.

391. **ՆԱԶՈՒԿ** [պիլ. naz, պարսկ. յն՝ «նազանք, սիգանք»] //նազ, Ալշ. Ախց. Գրս. Եր. Խրբ. Կր. Ղրբ. Սկս. Մրդ. Զմշ. ՆՆ. Շմխ. Ոգ. Պլ. Ջղ. Ռդ. Սբ. Սլմ. Սչվ. Սվ. Վն. Տգր. Թբ.//նօզ, Զճն. Ազլ. Զթ.//նոզ, Զթ.//նազուզ, Կր.//նազուկ//նազոնք, Գրս.//նազիզ, Տգր. //նազլի, Տգր. Շիր.//նազան, ընդհ.//նազանի, ընդհ.//նազանիկ, Վն.//նազկթան, Ալքս. Շիր.//նազկտան, Շիր.//նազզըղան, Կր.//նազմանազուք, Ար. Վն. Պպ. Գրս.//նազ անող, Ար.//նազ ծախող, Ար.//նազ ու բազ անող, Ար.//նազ ու դանգով, Թբ.//նազ ու տուզ անող, Ար.//նազ ու տուզ ծախող, Ար.//նազեն տեզեն չը կեցվիր, Պլ.//նազ ու նազանի, Թբ.//նազանք-մազուք, Գրս.//նազուկ-մազուկ, Ար.//նազուք-մազուք//նարմանազուկ, Ար. Ղրբ. Մշ. Վն.//նարմընազուզ, Վծ.//նարմանազուք, Ար.//նազանանգոնք, Գրս.//նարմանազիկ, Ղրբ. 56.// նազիկ-մազիկ, Ար.

Բարակասիրտ, Ղրբ.//բարակսրտանի, Ղրբ.

Բըռի, ՆՆ. 2) Զմշ. «դժվար» (ճանապարհի մասին)

Գանոտ, Պլ.

Թիլիկ-միլիկ, Լ.//թելիկ-մելիկ, Ար. 2) «մվազ»

Թիսիվալա, Գրս.

Թոթու, Կր.//թոթուլիկ, Ախց.//թութուլիկ, Ախց.//թոնթոշ, Պլ.//թոնթոշիկ, Պլ.//թունթուշիկ, Ախց.//թոնթոշիկ, Ղրբ.//թոնթոռուշ, Ղրբ.

Լաջակ, Ակն //լաջկիկ, Ակն

Լավիկ-մավիկ, Ար.

Լդմոր, Վն. (դեմքի մասին)

Խորոտգրուց, Վն.

Խլվլան, Ախք. (*խլվլան աղջիկ*)

Խունջիկ-մունջիկ, Գրս.//խօնջիկ-մօնջիկ, Գրս.//խընջիկ-մընջիկ, Վն.//կանծիկ-մանծիկ, Վն. 1) «զանգուր»

Կակուղիկ, Պլ.

Կաքավնակ, Սս.

Կտոր-կտոր, Վն.//հազար կտոր լինող, Ար. Պլ.

Կըլընդորիկ, Վն. «կոկիկ, գողտրիկ» (օրինակ՝ տղա, աթոռ, սեղան)

Հավկիթի մեջ մազ փնտրող, Պլ. Ակն Բղի Զթ.

Հեզ ու մեզ, Ար.//հեզիկ-մեզիկ, Ար.

Մաղի մեջ պահած, Եր. (ինչպես հավի ճտերն են մաղի մեջ պահում)

Մանտրտիկ, Ակն. Արբ. Կյուր. Զմշ. Պլ. Տրմ. «մանր և սիրուն»

Միմոտիս, Պլ. «աղջիկ, որ գործ չի անում, ծանր ու բոլոր նստում է»

Մոր պահած, Ար.

Նուշ-անուշ, Շիր.//նուշ-քնքուշ, Շիր.//նոնոշ//նոնոշիկ, Եվդ. Պլ.//նունու, Խրբ.//նունուշ, Ար. մնկ.

Շատ լավին ման եկող, Աշտ. Շիր.

Շարմղուն, Սբ.//շարեմաղ//շարմաղ, Ար.

Շուխ, Ուրմ. թրք.

Շփթիկ,

Չեմ ու չու անող, Խ.//չեմ ու չում անող, Եր.

Չոնչոն, Պլ.

Պուլուլիկ, Վն.

Անքնիւ, Գրս.

Արնգսընգան, Գրս.

Սիրունիկ-միրունիկ, Ար.

Սյուսլի, Վն.

Սորոր տվող, Ար. Ղզխ.

Ցավմեծիկ, Եվդ. «ցավի չդիմացող, փոքր ցավը մեծացնող»

Ուլուլիկ, Վն.

Ունքերը սերկևիլի թեփուկ շինած, Ղրբ. (ասվում է փափուկ և հաճելի էակների մասին)

Փամփուս, Վն.//փմփխուկ, Մշ.//փմփուխ/փմփուխ. ՆԲ. Վն.//փմփուլիկ, ՆԲ.

Վն.//փուլուլիկ, Պլ. մնկ. //փօթօլօ, Տգր. փղթշ. «փողբիկ, սիրունիկ»

Փնճիճ, Մշկ. «լավկան տղա»

Քընջօլօ, Տգր.//քօջօլօ, Տգր. (շնիկի մասին)

Քրքրվան, Ար.

Քուրջե պեպեք, Պլ.

Օրոր-շորոր, Վն.

Ֆթթան, Ախց. «կոտրատվող, մի քիչ բաց աղջիկ»

Ֆսիկ, Ախց.//ֆսֆսիկ, Ախք. «բծախնդիր»

392. **ՆԱԽԱՆՁ**, Ալշ. Ազլ. Եր. Սկս. Մշ. Ջղ. Սլմ. Թբ.//Նախանծ, Ախց. Կր. //Նախանց, Պլ. Սչվ.//Նախանց, Տգր.

Խալին, Հդ. արաբ. //խային, Գրս.

Խօթխօթ, Տգր.

Նեխած, Վն.//նեխ, Պպ.

Չար, Սբ.

Չկամ, Ար. Ղրբ. Կր.Սկս.

Չուզեան, Ախց. //չուզող, Ախց.

Օցփոր, Ազն.//օծնփոր, Շլ. // սև օծ, Սբ.

393. ***ՆԱՄ** [պիլ. nam, namb' «խոնավ, խոնավություն»), տե՛ս **ԽՈՆԱՎ**

394. **ՆԱՆԻՐ**, տե՛ս **ՓՈՒՉ**

395. **ՆԱՉԱՐ**, տե՛ս **ԽԵՂԵ**

396. **ՆԵՂ**, Ալշ. Եր. Ձթ. Մշ. Ջվխ. Սլմ. Վն.//Նեղ, Ազլ. Ակն Ախց. Խրբ. Կր. Հմշ. Սկս. Սրղ. Նն. Շմխ. Պլ. Ող. Սբ.//Նեղ, Ասլ.//Նըղ, Գրս. Ղրբ.//Նըղ, Գրս. Ղրբ. //Նիղ, Սվ. Տգր. Թբ.//Նեղգեգ, Ձթ.//Նեղգուգ, Ձթ.//Նեղկիկ, Պլ.//Նեղկուկ, Պրտ. Բլ.//Նեղկճուկ, Պրտ. Պլ.//Նեղկուճիկ, Բլ.//Նեղկունուկ, Պլ.//Նեղկնուկ, Պլ. //Նեղուչուկ, Բղզշ.//Նեղգըջուկ, Երգ.//Նեղջուկ, Երգ.//Նեղ-նվազ, Պլ.//Նեղջուլիզ, Հմշ.//Նեղլիկ, Երգ. Եր.//Նեղվածք, Կր. Նն. Պլ. Վն.//Նեղվասկ, Երգ.//Նըղեղ-ծապան, Հդ. «չափազանց նեղ»//Նեղեղ, Հմշ.//Նեղլիկանեղ, Ղրբ.//Նեղկեկ, Պլ.//Նեղատերև, Եր. (օր. նեղ տերևներ ունեցող սուսամբար)

Ձուլակ //զուլուլակ «ճեղ ու երկար»

Լօլօզիկ¹, Ուրմ. «ճեղ և երկար»

Սխլաթ, Ար. Կս. Բլ. 2) «կարևոր», 3) «խիտ»//սխլեթ, Նն. Խրբ.

Սխմուն, Չրս. Խրբ.//սխմուկ, Պրտ. //սխու, Չրս.

Սղլուր. Օշ. (քարի մասին) Փրպ. Աշտ. 2) «երես առած»

Սըմսեղուգ, Կր.//սըմսեղուկ, Պլ.//սըմսղուկ, Խրբ.//սըմսղուգ, Հմշ.//սըմսուկ, Պլ. //սմսրուկ, Խրբ. (ճեղ ու երկար երեսի մասին)//սմսրիկ, Պպ. «ճեղ ու սուր դեմքով»

Տարգուն, Լ. (օր: *դժվար տեղ, սենյակ*)
 Քիվիլի, Ջվի.
 397. *ՆԵՆԳ*
 Հավատքը ուտող, Պլ.
 Տակահան, Ղրբ. Թբ. //տակնահան, Ար. Շմխ. //տակնահանց, Լ. //տակետակ, Ար.
 Թբ.
 Ուրացկան, Խրբ.
 Քնինքարար, Ղրբ.
 Օծ, Ար. //օծոտ փոր, ԿՄ.
 398. *ՆԺԴԵՅ*, տես *ՊԱՆԴՈՒՄՏ*
 399.* *ՆԻՀԱՐ* [պիլ. nihar, պարսկ. نهار «պակասումն, նվազումն մարմնի, անքոթյունն»), Կր. Թբ.
 Ազազուն, Պլ. նաև՝ «թույլ»
 Ալքու կոխած, ՇԳ. //ալքու փոխած, ՇԳ. (շատ նիհար, հիվանդոտ և տգեղ երեխայի մասին)
 Ակլակօկօզ, Գրս.
 Անգի, Ղրբ.
 Անժուր, 59
 Անցած, Զրս.
 Աշունքաճուտ, Ղրբ.
 Արուղ, 115//առըխ, 253//յնըխ, Փրպ. 189
 Աղքատ, Հմշ. նաև՝ «հիվանդոտ»//ախքատ, 59
 Աջքերը փոս ընկած, Ղրբ. Ար. //աշկեր գբուկ, Մշ.
 Ասեղին ծակեն անցնող, ԿՄ. //ասեղ կերած շուն, ԿՄ. //ասեղի կող, ՆՆ. «բարձրահասակ ու շատ նիհար մարդ»
 Բարակ, Ակն. //բարակ-մարակ, 126//բարակ մանած, Ղրբ.
 Բրտուլ, 62
 Եղին-ղեղին, Վն.
 Ջաբուն, Երզ. 56, 187//զըբուն, 183 պարսկ. ذاب
 Չաիֆ, Սբ. //զայիֆ, Կր. 183, 187//զաիֆ, Տգր. Խն. 165//զայիֆոտ, Կր. ՆՁ.
 «բավական նիհար»// զայիֆկեկ, Պլ.
 Չանանիկ
 Թելդերձան, Պլ.
 Ժար, Վն. (*Էնա տավար ժար ի*, 260), 158. 58
 Լալազիզ, Կր. «չափազանց նիհար ու երկար»//լավազիկ, Վն. չափազանց նիհար»//լաղոզիկ, Մշ.
 Լավազ, 1) Վն. «խիստ նիհար, վտիտ», 2) Լ. «ղատարկ, անպետք»(մարդ) //լրվզիկեյ, Վն. //լրուազ, 57//լավազ-մավազ, Վն. //լավաշ-մավաշ, Վն. //լավլակ, ՇԳ. «նիհար, հիվանդոտ»
 Լըղար, Կրճ. //ղար, Գրս. Եր. Ղրբ. Թբ. //լըխմար, 30 պարսկ. //լըղբուր, 62//լըղբոր, Կր. //լըղճոր, 158
 Լիք, Արբ. «սիրտը կոտրված», Աղն. «նիհար, վտիտ»
 Լողլող, Ուրմ. Եր. նիստ. «նիհար ու երկայնահասակ»
 Խեշկեդրոն, Պպ.
 Խլըբիզակ, Ղրբ.

Խլխիկ, Աղմ.

Խլսուկ, Վն.// ղ ըլս, 119// ղըլսըգուգ, 119

Խռնիկ, Աղմ.

Ծապան, Ղրբ. «նիհար և պզտիկ, խեղճ, ճղճիմ երեխա»// ծա'պա'ն, Գրս.

Ծըծախաշ, Գրս. (երեխայի մասին)

Ծիծեռնակ, Ղրբ. «նիհար ու ժիր երեխա»

Ծիկռի, Ղրբ.

Ծրտառռիկ կաչաղակ, Ար.

Ծուծը բարակ, Ղրբ.

Կ'աժ, 134//կաժման, Ղրբ. 2) «շատակեր»

Կաշիին մեջ հալած, ՆՆ.

Կերմաշ, Վն. «թեև շատակեր, բայց միշտ նիհար» (Ֆ. Խլղաթյանը կարծում է, որ բառը ուտել բայի հետ կապ չունի և առնչվում է Կերա աստվածուհու անվանը)

Կռաջիկ, Ղրբ.

Հընգուկ, 156

Հիլոդ, Կր.

Հաժ(ի), Գրս.

ճանճե ճմուռ, Պլ.

ճըլագ, Ղրբ. Գրս. 2) «չորացած», 3) «աղոտ» //ճըլեգ, Կր. Գրս.//ճըլըգ, Գրս.//ջիլեգ, ՆՆ.//ջըլեգ, Հմշ.//ջիլագ, Հմշ.//ջըլլոգ, Կսր.//ճգլած, Վն.//ճգղած, Պլ. Խրբ. «միշտ լաց լինող, հիվանդությունից նիհարած, վտիտ»//ճըլըլիկ, Մկս. //ճիլիվիզտորի, Գրս.//ճռնագ, 126//ճվեգ, Կր. //ջիվագ, ՆՆ «նիհար ու թույլ»//ճլերկ, Եր.//ճլերք ընկած, Եր. Թբ. //ճըվըռնեգ, 108 //ճռնգի ընկած, Ղրբ. //ջիվգի, Գճծ.

Մաշված, 140 «ժամանակավորապես նիհարած», 15. 107. 147. 166//մաշված-մաքրված, Հդ. «շատ նիհար»

Մասունք կտրած, Ղրբ.

Մենծի, Ղրբ.

Մի չաթած ոսկոր, մի մորթի գիրավ ածած, Ղրբ. «շատ նիհար»

Միսը գնացած, ոսկորը մնացած, Ախց. «չափազանց նիհար»//մըսիընուգ, 57. 62// յուղն ու միսը հալած, Ղրբ.

Մոզի արած, Ղրբ.

Մոմի պես հալած, Պլ.

Մորթուջիղ//մորթեճեղ, Քղի «հիվանդությունից սաստիկ նիհարած»

Յանգժի, Ղրբ. (կենդանու մասին)

Նագի, Գճծ. 228

Նաչար, ՆՆ.

Նընգգուտ, 134

Նըվժուկ, Ալշ. 333 //նվըրգուգ, 333. Քղի//նվըրգուկ, Քղի 333//նվժըղուկ, 333.

Քղի

Շխկոլ, ՆԶ.

Շյուղե մարդ, Վն.

Ոսկոր ու կաշի դառած, Պլ.//ոսկորը ոսկորին ձայնող, Մշ.//ոսկորը ոսկորից ան-ցած, Խրբ.//ոտան վրա չորացած մի ոսկորի դառած, Ղրբ.

Չաճում, Սվ. «նիհար և կարճահասակ»

Չամչիգ', Մղր. «նիհար, սակայն գրավիչ դեմքով»//չամչի բօջ, Տգր.

Չապրած, Ար. (երեխայի մասին)

2երդ, Կրճ. 1) «փոքր ու նիհար թռչունի անուն», 2) «նիհար մարդ»
 Չըխար, Գրս. //չխողգա, Կր.
 Չլագտրան, Դրք. «նիհար և փոքրիկ, չարածճի երեխա»
 Չողե, Վճ. Մկս. //չոտե, Վճ. Մկս. «նիհար ու բարձրահասակ»
 Չորչորուկ, «վտիտ, չոր»//չորչըրկուկ, Քդի//չորվենի, Խտջ.//չորվոնի, Զմշ.//չոր-
 վոնիգ, Զմշ.//չորուգ, Սս.//չորուկ, Ար. Ղզխ. Գճճ. Ուրմ. Մշ. Պրտ. Մճգ. Վճ. Սս. //չոր-
 խարխազի, Կար. //չորատիք, Սք.
 Չպլսխտոր, Դրք.
 Չսթիկ, Խրք.
 Պըլեճ, Կր. նաև՝ «մանր արմտիք»
 Ձեղուլար, Սք. «նիհար ու ջլապինդ»//ջղանք, ՆԲ.//ջըխըլտուրագ, Զմշ.//ջըխըլ-
 տուրիգ, Զմշ.//ջըխլագ, Զմշ. փխք. 1) «շատ մանր երկնագույն վայրի ծաղիկ»
 Սըբխէլի ուլ, Մշ. Կր. Ար.
 Սըզխա, Վճ. «միշտ նիհար մնացող, չաճող»
 Սըպլըտիկ, Սք. «նիհար ու բոյով»// սըպլուգ, ՆԶ.
 Սլքած, Արք. «սիրտը կոտրված», Ադն. «նիհար, վտիտ»
 Սխտորաթակի, Քճդ. //սխտորթակի, Դրք.
 Սոխկոն, Լ. //սոխկի, Դրք. //սոխկուռ, Դրք.
 Սրմըտիկ, Բլ. «նիհար ու փոքր, բայց ջլուտ երեխա»
 Վիզը տանձի կոթ, Պլ.//տանձի կոթ, Ար. Ղզխ. Դրք. Թք. «շատ նիհար», 2) Ադն.
 Պլ. «ապուշ»//շլիմքը տանձի կոթ դառած, Լ.
 Տգուղ, Վճ. «միշտ նիհար մնացող, չաճող»
 Տկլագ, Դրք. «նիհար և մագերը թափած»
 Տամաք ձորի աղվես, Քդի Կր. «շատ նիհար»//ցըմըքատեսն, Զդ.// ցամաք տեղ
 բուսած դաղձ, Զդ. փխք. «նիհար և գունատ»
 Տանկածակի, Դրք. «նիհար և փոքր, որ ցանկապատի ծակերով էլ կարող է
 մտնել»
 Տնգոնի//ցունգոնի, Դրք.//ցնգոռոտ, Դրք. Թք. «ճռգած, խղճուկ»
 Փորը մեջքին կպած, Ար.//փորը մաշկան կեցած, Զդ. «շատ նիհար»
 Փսուս դառած, Վճ.
 Քաշկ, Դրք. «նիհար ու տգեղ»
 Ք'նսաղ, Ղդ.
 Քիչցած, Զմշ.
 Քորիթ, Զմշ. (այծի մասին)
 Քոթիկ, Կմշ. (շատ նիհար երեսի մասին), 1) «օճառի մնացորդ»
 Քրդի ոչխարի մման, Սս. (քրդերը ոչխար լավ չեն պահում)
 Օգոստոսի աղվես, Ար.
 400. **ՆԿՈՒՆ**
 Տափից խոնավություն//նամ վերցնող, Դրք. «շուտ նեղացող»
 401 ***ՆՄԱՆ**, Եր. Կր. Զվր. Մկս. Ջդ. Սչվ. Վճ. Թք.//լմօն, Զմշ.//լման, Ախց. Խրք.
 Մրդ. Ջդ. Սլմ.//մնան, Գր. Դրք. Շմխ.// մնուն, Ազլ.//նօմօն, Ջք.//նօմոն, Ջք.// մմա-
 նագ, Մշ.
 Գեց, Խճ. Զգ. Նփ.
 Կես արած խնձոր, Եր.
 Հատուկտուր, Լ. Թք.

Սի սանտրի գգած//մի սանտրի գգած կտավ, Ար.//մի կտավից կտրած, Ար. //մի շան կծած, Ար.//մի խմորից հունցած, Ար.//մի մկրատով կտրած, Ար. //մի ծառի պտուղ, Ար.//մի տաշտի խմոր, Ար.//մի արտի ցորեն, Ար.

Պնչից բռած, Ար.

Զրթեն յընգած, Կր.//քթից ընկած, Ար. //քնթեն ինկած, Պլ.

402. **ՆՈՍՐ**//նօսրը, Տգր. Սխց. Կր. Շմխ.//նօսը, Ալշ. Սկս. ՆՆ. Սլմ. Վն. Տգր.

//նօրս, Սխց. Կր. Խրբ. Ռդ. Սբ.//նօստըր, Շմխ. Թբ.//նեօ րսը, Ասլ.//նօյսը, Ջթ.//նօսը, Ջթ.//նեյս, Յնմ.//նիյսը, Յնմ.//նիսուր, Սվ.

Շիգուն, Քսբ.

Կենտակաթուկ, Ղրբ.

Սեիրակ, Յդ. թ //սեյրագ, Վն. Շիր. Կր.//սերհագ¹, Կրծ.//սեյրագ, Յվր. Կր. Սշ. Վն.//սեյրակ, Գնծ. Բրդ. Կս. Ջվխ. Ալշ. Բղշ.//սեիրակ, Ար. Ղգխ. Շիր. Ման «սաղը»//սեիրագ, Կրծ.//սեյրակ, Գրս. թրք.

403. +**ՆՈՐ**, Ալշ. Սշ. Ջդ. Վն.//ընօր, Վծ.//նօր, Սխց. Եր. Կր. Խրբ. ՆՆ. Շմխ. Պլ. Ռդ. Սջվ.//նու¹ր, Մրդ. //նօր, Ակն Սբ. Սլմ. Յմշ.//նե¹օր, Ասլ.//նու¹ր, Սվ. Ջթ. //նու¹, Ջթ.

//նոյ, Յնմ.//նուր, Ազլ. Սս. Սկս. Տգր. Թբ. Սկս. «հիմա, նոր», Թբ. Գվշ. //ներ, Յմշ.//նուեյ, Յնմ. //նորաշեն, Վն. «նոր շինված»//նոր թխած, Ար. //նորկակ, Գմք.//նորկեկ, Գմք. //նորուճուլուկ, Գմք. //նուփնոր, Պլ. Սբ. Խրբ. Արբ. Յմշ. Վն. //նուփգնոր, Ամս.//նիփնոր, ՆՆ. Պլ. Սբ. Բլ. //նիփ-փոր, ՆՆ. //նուփ-նոր, Արբ. Պլ. Ար. //նուրոգ, Քսբ.

Անծալ, Ղրբ. Ար.

Առջի բերան, Ղրմ. ՆՆ. Պլ.

Գալած, Սխց. Արծ. Խրբ. Թրս. (գալած տարի) //գալող, Սխց. Ապր. Սկս. Սբ. (գալող տարի)

Թնագա, Կր. //թածա, Կր. //թնգն, Կրծ.//թան-թնգն, Յդ. «բուրոսվին նոր»

Լխտիկ, Եր. «ծվից նոր դուրս եկած ճուտիկ»

Յեղի-հեղի, Գրս. «նոր, նոր հասունացող»

Ջվից նոր դուս եկած, Ար.

Ղդղդալի, Թբ.//ղդղդան «բուրոսվին նոր»

Պապախ, ՆՋ. մնկ.

Ջղջղալի, Շմխ. «նոր և առատ, շառաչուն դրամներ»

Ջրնգալի, Շմխ. «նոր և առատ, շառաչուն դրամներ»

Փշիշան, ՆԲ. «նոր լինելուց փայլող» (օր. *փող*)

Փոխուն, Չրս.

404. ՆՎԱՋ, Սխց. Եր. Կր. Ղրբ. Սշ. Ջդ. Սլմ.//նվայգ, Ազլ.//նվագիլ, Շմխ. Թբ.//նվզըրուգ, Սշ. //նվծրուկ, Ալշ.

Ակռաները կղաված, Սշկ. Պլ.

Ամբետկ, 62

Անգրոտ, Սվ.

Անծամ կուլ գնացող, Պլ.

Անհուշ, Ղգխ. 2) «խենթ»

Աջքին սեն ու սպիտակը դեղնած, Ալշ.

Առղխ, 20

Բագաս, Խրբ.

Բեուշ, Շոթ.

Բարակ-մարակ, Ար. արհմ./պանակ¹, Վճ. 172, 161/պանօք, 110
 Ձմիֆ, Տգր.
 Չավալիզ, Հմշ.
 Չըզար, 99
 Էվոդ, Քսր.
 Ընկրթելն ընկած, Եր.
 Թաշքուկ, Խն.
 Թան խմելուց ընկած, Ղզխ.
 Թևաթափ, Մշ.
 Թըռըմօշկած, 104
 Թիլիկ-միլիկ, Եր. 2) «փոքրիկ, քնքուշ» (Աճառյանը գրում է, որ իրեն հայտնի չէ, թե *թել* բառից է ծագել, թե *թիլ>թուլ* ածականից)//թելիկ-մեղիկ, Եր. 2) «փոքրիկ, քնքուշ»//թիլը կըտրած, 54
 Թուլուլիզ, 35//թոլլոմուլ, Ղրբ./թուլաբանջար, փխբ. (ինչպես բանջարը թուլանում է շոգից)//թուլաբերան, Եր. (այլ է *թուլբերան*)//թուլ, 42//թուլուլիզ, 35
 Թուշ, 127
 Լանդան, Խ./լըղօզիզ, 62
 Լավազ, Խ.
 Լըխճուկ, Մրգավան, Հոկտ./լըխճօրուկ, 56
 Խէխճ, 58
 Խըդըր, 187. 52
 Խըլեզ, 36
 Խըրե, 64//խըրմըզ, 187. 51
 Խոշակ, Ղրբ. (խոշակ ցորեն, գարի, ընկույզ և այլն)
 Ծիպա, Հո. //ծիպլի, Ղրբ. Լ. //ծիպլի Ծատուր, Ղրբ. Լ.
 Ծռթիկ, Պլ./ծռտիկ, Մշ. Սկս. նաև «խենթ»
 Կիսամեռնիլ, Եր. //կիսախեղդ, Մշ.
 Հալից ընկած ձի
 Հիլանդար, 162, 55
 Հոգին առած, Արբ.
 Հում-հում կուլ գնացող, Ղրբ.
 Դըլս//հըլս, 119// հըլսըզուզ, 119
 ճանճի նման, Պլ.
 ճըբըխուզ, 76//ճըբըլդօրած, Կր.
 ճըլմըլստուզ, 18//ճըլխտօ, 135//ճըլվարակ, 87//ճիլօ, 73//ճըլեր, 69//ճըլեթ¹, 188//ճըլեմ¹լե, 122//ճըլեզ, Ղրբ. Արծշ. 183//ճիլանգտի, Կրճ./ճըլըզուզ, 182//ճըլորած, 185//ճըլօրուզ, 62//ճըմլաճիճեխ, 20// չըլմսըզ, Ղրբ., Սլմ. 104//ճըռնազ, 126//ճըռնազ, 20//ճըռնվազ, 135
 Միյաղաթ, Ար., 81
 Մանրուք, Պլ. Սվ. «փոքրակազմ, մանրակազմ»
 Մարազ, 39, 187
 Մափարը կըտրած, 54
 Յուղ կերած աղվեսի նման, Ազա

Նարըն, 133, 48

Նըզլը հատած, 53. 176

Նընգզուտ, 135. 47

Նուխսան, 57//նըղսանդ, 158. 54

Նիհարված, 189, 50

Շունչը փչած, Ար.

Չըխար, Ղրբ., 90

Չըքընդու, 138, 46

Չօղող, 59

Չ'օչջօր, 94

Պստիկ, 156, 49

Ջանսըզ, 103, //ջանսըզ, Կրճ.

Սավա, Գրս.

Սիրտը անցած, ՆՆ.//սիրտը գնացած, Ար. //սերտը քնացած, Ղրբ.//սիրտը թույլ.
Ար.//սիրտը փորին մարած//սիրտը քաշված, Պլ.// սըյդին տախտակը մնացած, Յմշ.

Վըռնի, 96 //վըռնիկ, Մկս. «փոքր մնացած, չաճած կենդանի»

Վէլ, 25

Տեղնուզ, 33

Տհաս, 59

Տուկատ, 138

Փոքր-մոքր, Ար. արհմ.

Քամու քաշուկ, 108

Ք'անսադ, Ղդ.

Քիչցած, Պլ.//քչացած, Ար.//քչկցուկ, Վճ.

Քափցան, ՆՆ.

405. **ՆՎԱՂ**

ճաղուպ, Պլ.

ճարը կտրած, Պլ.//ճարը հատած, Պլ. Լ. «հոգնած, ուժասպառ»

Սև շանը այծ կանչող, Ղզխ. //սև ջուր կտրած, Յճճ.

Սիրտը գնացած, Եր. Ղրբ. Շմխ.

Ուշաթափ, Եր. Ղրբ.//ուշաթափված, Եր. Ղրբ.

Փելտիկ-փելտիկ էլած, Լ.

Փիցուկ, Ալշ. Ապր. Բլ.

406. **ՆՎԱՍՏ**

Աժեմ-չաժեմ, Պլ. (մարդու մասին) //աժմչեժմի, Խրբ. (խոսքի մասին)

Ականջով մեկ թան չաժեցող, Շիր. Քղի Ղլթ. Կր.//ականջովը մեկ թեփ չաժեցող, Կյուր. //ականջովը թեփ չաժեցող, Կր. //ականջով մեկ հող չաժեցող, Կյուր.

Անծոտապուճուճակ, Խ. անրզ. (աղջիկների կամ հարսների մասին)//սզատա-
կը անծոտ, Ղրբ. անրզ. (աղջիկների կամ հարսների մասին)

Ամալլո/անմալլո, Գրս. ա+թ

Անհամ, անհոտ, անժուր կորկոտ, Շիր. Վճ. Աշտ.

Անմեղ, Թբ.

Անպտուղ ծառ, Շիր. Թբ. Ջնգ. Պլ. Տրպ.

Աշխարհքի բերանը ընկած, ՆՆ. Պլ.

Ավելով հավաքած, Թբ.

Արծըմ//Արծըմ, Մկս.

Արիգորանք//Արիգորանք, Տգր. «անպատիվ անձնավորություն»

Բօմ, Մկս.

Գեղացի, Ար.

Գլխամեռ, Գնձ. Եր. Դգխ. Թբ.

Գ ծ ու ձ, Ասլ.//Գ ծ ու ձ, Ասլ.

Գօղի, 59 //Կօտի, Վն. (գողի՝ գրբ. ուղիղ իմաստը՝ «բորոտ, քոսոտ»)

Դժմնա, Ագա «Փառակայի և Բիստի բնակիչներին տրվող անուն»

Դունչը կապած մոզի, Դգխ.

Երեսե ընկած, Պլ. //Երեսից ընկած, Եր. //Ետ ընկած, Եր.

Զռզիկ

Երկու օտքով մեկ կամի վրա կանգնել չկրցող, Ալշ.

Թուլնկի, Վն. «աչքից ընկած, անարգ»// թուլնկի քուրդ (ուղիղ իմաստը՝ պարսկ.

մուրացկան)

Թթու քացախ, քարե հաց, Կյուր.

Իշի քնթումը մախաթ անց կացնիլ չկարող, Թբ.

Լավագ-մավագ, Վն.//Լունդ ու լավագ, Լ.//Լանկլավագ, Լ.

Լունդ, Լ. «անպիտան մարդ»

Խլեգ, Կր. Պլ. «կարճահասակ, անարժեք, ոչինչ մարդ»//խլեգախորով, Թբ.

(մականուն մադանեցոց)

Խլխլուկ, Պլ. «անպետք դարձած մարդ», 2) Պրտ. «տխուր»

Խլնուտ, Խտք.//խլնլուտ, Կր.//խլնլուտ, Ադն. Արբ. Կյուր. Մրս. Պլ. Տրպ. Քղի

//խլնլնքոտ, Եր. Դրբ. Տգր. Թբ. //խլինքոտ, Վն.

Ծովը նետելու, Պլ. //ծովը գացող, ծարավ դարձող, Պլ. Վն. Վդպ. Շիր. Ակն

Ծըրտոտ//ծըրտոտ, Ար. Դրբ. Պլ. Կր. Վն. Մշ. Խրբ. «ողորմելի»//ծըրտի-մըրտի,

Գրս.//ծըրտի-պըրտի, Գրս.//ծիտի-միտի, Լ.//ծիտի-միտի, Գրս. //ցիթի-փիթի, Դրբ.

Կաղին ուտող, Դգխ. «սինթոր»

Կացինի կոթ չեղած, Տրն.

Կրռո, Եր. Թբ. «անարգական մականուն, որ ռուսահայերը տալիս են տաճկահայերին», 2) Թբ. «մասնավորապես Ախալցխայի հայոց տրված ծաղրանուն», 3) Լ. «այսպես են կոչում լեռնականներին դաշտաբնակ հայերը, և առհասարակ լոռեցիք շիրակցիներին և հասկանում են անարի, վախկոտ»

Կիստուկ, Խրբ. Մշ. 2) Մշ. «թզուկ»

Կորուկ, Յգ. Մշ.

Կույր, Վն. (*կույր պլիկ* չնչին փող)

Հինգը մե շիանուց, Թբ.

Ղինջի, Գրս.

Ղռնտու, Աշտ. (*ղռնտու գործ* ստից)

Ճիճու կերած խնձոր, Թբ.

Մաստակ ծամող, Թբ. (մականուն, որ թիֆլիսեցի հայերը տալիս են իրենց)

Մըգեգ, Եր. Մխտ. 1) «փայտի փոքրիկ փշուր, ցլեփ»

Մի մատ մեղր դառած, Եր. Թբ.//մի մատ մոմ չինած, Ախբ. «ընդհանուրի ծաղրի առարկա դարձած»//մի սև փիշիկի (կատվի) իրավունք չունեցող, Շմխ.

Մորեն ռւտող, Թբ. (ծաղրական մականուն. ասվում է հավաքարցի հայերին)
//մենել ռւտող, Թբ. (աշտարակցիների մասին) //չում ռւտող, Թ.//չում ռւտող արջ,
Թ. (ծղր. անուն, որ թեղոսիացիք տալիս են հինդրիմցիներին)

Մոքոց, ՆՆ. նխտ. (Նոր Նախիջևանի հայերը տալիս են իրենց շրջակա վեց
գյուղերի հայերին)

Մոմռավոր, Վն.

Մրեղելի՞ք, Խրբ.

Յահուտ, փխբ. Ամս. 1) «ջիուդ»

Նաղար-նուղար, Թբ.

Շակալբերան, Վն. «ամմիտ, մեծ, բաց բերանով» (այսպես են կոչում քաղաքա-
ցիք գյուղացիներին)

Շապիկ մը, Ար.

Շուն, Թբ (մականուն, որ տալիս են գանձակեցիներին) //շուն բռնող, Ղրբ. (ա-
պիկար) //շանճրագ, Թբ. (մականուն, որ թիֆլիսեցիք տալիս են երևանցիներին և
հավաքարցիներին, որոնք նույնպես զաղթել են Երևանից)

Ոտքի հող/ոտքի հող դառած, Պլ. Ար.// ոտքի տակի հող, Եր.

Ոչ թքելու, ոչ կուլ տալու, Աշտ. Բլխ.//ոչ օրհնելու, ոչ անիծելու, Աշտ. Շիր. //ոչ
մուլի պուխ (ծոպ), ոչ տերտերի ծուխ, Կր. Բլխ.//ոչ արողի, ոչ գրողի, Ակն Եվդ.
Շմխ. //ոչ տան, ոչ տեղաց, Վն.

Չնչլոտ

Չոլփա, Խրբ. «ապիկար»

Չոր կուտ, Վն. «դատարկ մարդ»

Չվանի չդրած, Ար. Պլ. Վն. «ոչ կարևոր»

Պատածակը մնացած, Ղրբ.

Պըլըմնոտ, Աշ.//պըլըմջոտ, Աշ.//պմպլոտ, Ուրմ. Վն.//պնպլոտ, Վն.//պպլոտ,
Շտխ.

Պըսպեղ, Ուրմ. 2) «աչքի լույսը»

Պոչակտուր, Ղրբ. (իզական սեռին ուղղված անարգական ածական)

Ջամաղակեր, Ար. նխտ. (մականուն, որ տալիս են փարպեցիներին. *բողաքե-
րան ջամաղակեր փարպեցի*)

Ջարդաջուրդ, Ղրբ. «աննշան մարդիկ»

Ջիմի, 85. Յվր.

Ջուտամ, Շիր.

Ջուրն ընկած, Ար.//ջուրն ածած, Ար.//ջուրը տալու, Պլ. //ջուրը ջրամանից հա-
նող, Ար. «ծեռքից բան չեկող»//ջուրը գացող, ծարավ դարձող, Տրպ. Եվդ. ՅՆ.
Խտջ. Ջթ.

Սուլերն արեգակն ընկած, Բ.//սուլը տանիսն ընկած, Վն. (նախկին հարզը կորց-
րած, աչքից ընկած)

Սոխ, Ար. ծծկ. (ասվում է ռուսների մասին) //սոխի գլուխ, Ար.//սոխցեցկոց,
Խրբ. փխբ. «ոչնչով չզբաղվող, ապիկար»// սողան, Վն. (այդպես են կոչում նաև
օձն ու կանաչ մացոցը)

Սորոտ, Բս.

Վարը բռնող, Պլ.

Վրածգոց, Եվդ. «մի բան, որ ոչ ոք չի ուզում ընդունել և իրար վրա են գցում»

Վօչինչ, Աշվ.

Տափից դուրս էկած, Ղրբ. «անպետք»

Տեմսեկ, Խրբ. «ապաշնորհ»
 Տըլիկ-պըլիկ Թբ. (մարդու մասին)
 Տըռամեջ, Դրբ. «անարժեք բան»
 Տնագատեղ, Ար. Դրբ. Շլ. «ծաղրի առարկա»
 Ցամաք, Ախց.
 Ունքը սրբած ժամանակ աչքը հանող, Մֆղ.
 Ուրուն-չուրուն, Պլ.
 Փօրիկ, Զվր. // փորու փուք, երեսի թուք, Ալշ. Ախց.
 Փուշ պոպոկ, Դգխ. // փուշ արև, Ախք. նխտ. // փուշ կակալ, Ախք. նխտ.
 Քաքահայր, Դրբ. Նխտ. // քաքերես, Պլ. նխտ.
 Քցըպլիկ, Ամս. // քցըփռիկ, Պլ. Սբ. // քցցփռիկ, Պլ. «փոքր, չնչին, աննշան» //
 քոռօըլ, Պլ. // քըստլիկ, Պլ. փխք.
 Քոռ ու քաչալ, ընդի. նաև՝ «տգեղ» // քոռ կոպեկ, ընդի.
 Քոստո, Ադն. Դգխ.
 Քնծոտ, Ար. // քնծոտ, Ար. Թբ. Դրբ. Նս. // քնծոտ, Պլ. // քնծոտ, Դրբ.
 407. **ՆՍԵՄ**, տես **ՉՆՉԻՆ**
 408. + **ՆՈՒՐԲ** // նօրի, Սվ. «նեղ ճանապարհ, ժապավեն»
 Բարակ, Նս. // բարակած, Պլ. // բարակ քաշուկ, Ակն.
 Թիլ-թիլ, Թբ. «բարակ-մարակ»
 Երմճըման, Գրս.
 Մատնոցի պես, Պլ. Մրշ. (մատնոցի պես բերան)
 Մըշկըպէրակ, Զղ.
 Նագուկ, ընդի. // նագուք, ընդի. // նագոնք, Վն. // նագիգ, Զվր. Մրգ. // նագիկ, Ամս.
 Մրշ. // նագիք, Շտխ. // նագենիմ, Պրտ. Ամս. Ակն Մրշ. // նագնի, ՆՋ.
 Նարին, Զնշ. // նարին-մարին, Զնշ.
 Շարմաղ, Ախք. Բթն. Եր. Զնշ. Դրբ. Մշ. Չն. Թբ. // շարեմաղ, Սթ. Սվ. // շարմաղած,
 Վն. // շարմաղուն, ՆԲԳ՝ ամենից բարակ մաղը. 1) «այդ մաղով անցած սպիտակ,
 նուրբ, փափուկ, ընտիր ալյուր», 2) «նուրբ, քնքուշ, սպիտակ, սիրուն աղջիկ» // շա-
 րե, Սբ. Ակն Սվր. // շարեշար, Ակն. 1) «շղարշե» (օր.՝ *շապիկ*)
 Շիմշատ, Ար. Թբ. Դրբ. Ուրմ. Ջվխ. Բղշ. Վն. Սկս. // շըմշատ, Բղշ. Վն. Սկս. փխք.
 Շինշիր, Բրչ. Եվդ. Բլ.
 Շիշակ, Ար. Դրբ. Շիր. Ջվխ. Խտջ. Կսր. Մշ. Սս. Վն. Սկս. // շիշագ, Ար. Բրչ. Կսր.
 Սս. // շշագ, Սս. // շիշեկ, Ար. Գնծ. Սբ. Տրն. Ադն. // շշակ, Դրբ. // շուշեք, Թբ. // շուշակ,
 Թբ. // շուշաք, Սկս. Շտխ. նաև՝ «գիրգ» // շոշակ, Դրբ. 1) «նուրբ, գեղեցիկ ու սիրուն
 ոտքեր», 2) *շոշակ աղ*՝ «փայլուն և ողորկ քարաղ», 3) *շոշակ ածուխ*՝ «ամբողջ
 մնացած, կլոր ու երկար ածուխ»
 Սոթ, Վն. 2) «ամփոփ»
 Սլվիկ, ՆԲ. 1) «նրբակազմ», 2) «ճարպիկ, աչքաբաց»
 409. **ՇԱՂԱԿՐԱՏ**
 Ալլի//անլի անբուր, բան թանանբուր, Տգր. (ասում են անհամ ու շատ խոսողներին)
 Անլտի, Խն.
 Ա՛նհան, անժուր վանթանբիդ, Տգր.
 Աղլունջ-բաղլունջ, Ազլ.
 Բացբերան, Թբ. // բերանբաց, Եր. // բերանապատռած, Եր. Թբ. // բերանը բակլա
 չթրջող, ԿՄ. // բերանը բռնես, ոռը կխոսի, Պլ. // բերանը քառասուն լիտր անլվա

բուրդ չբռնող, Ալշ. //բերնին չիր չթրջող, Եր.//բերանումը լոբի չթրջող, Թբ.//բերանումը ոսպ չթրջող, Շմխ. //բերանումը թան չպահող, Քղի//բերնումը տաք ջուր չպահող, Ղրբ.//բերնին կապը կտրած, ԿՄ. // //շաշաբերան, Գվշ. //պատռած բերան, Ար.

Բայդուշ, Գրս. թրք.

Բլբլան, Եր.

Գ'անվան, Գրս. թրք.

Երկայն չվան էնող, Բթն.

Ձավզակ, Ար.// զանվան, Գրս. թրք.

Ջվռտան, ՆՆ.

Կեան (թրք.՝ մանկաբարձուհին) բերնին վրա տգտած, ԿՄ.

Ինքը լակլակ, գլուխը ճանի տոպրակ, Բլխ.

Լազ, Պլ.

Լապշո, Ախք.

Լաքոշ, Վճ. (շաքոշ մարդ) նաև՝ «մեծ, լայնագլուխ տանձ»

Լեզվանից, Ուրմ.//լեզուն լազ-լազ, գլուխը ծակ-ծակ, Վդպ. Բրդ.

Լոթռան, Ղրբ.// լոթի, Պլ. 1) «շատ հույր», 2) «սրիկա» (օր.՝ *լոթի կնիկ*)

Լպռտան, ՆՆ. (շպռտան լեզու ունի)

Ծնոտը լախ, Ղրբ. Շմխ.

Կայկայ, Ոդ. նաև՝ «թեթևտլիկ»

Կորկոտ անող, Ղրբ.

Հավկիթցած, Պլ.//ծվիկցած, Պլ.

Հոթառ, Ղրբ.

Ձավար անող, Եր.

Ճանճան, Գրս.

Ճիճանակ, Գրս. //ճիճի, Գրս. Ղրբ. 2) մնկ. «սիրուն»

Ճոռթակ, Վճ. փխբ. (կնոջ մասին. ուղիղ իմաստը՝ *պատռված*)

Յավա, Ար. Թբ. Ղրբ. Հվր.

Շակալ, Մշ. Մկս. Վճ. Շոխ.//շոկալ, Բղշ.//շակալբերան, Վճ.//շակալաբերան, Սս.

Շատաբան, Աբ.//շատագրույց, Վճ.//շատգրույց, Պլ. Տրն.//շատգրույցք,

Մշ.//շաղգրույց, Երգ. Կսր.//շատ հաչան շուն, Ալշ. Տրպ. Սբ. Պլ.// շատըխաչ, Ուրմ.

Շանճոտոտ, Պլ.//շանչենեե, Պլ. //շան տեռ աղացող, Տրն.

Շավալի//շավալալի//շավարա, Ղրբ.

Շափշաղչի, Սլթ.

Շղլեթ, ՆՆ.

Շեթ-շեթ խոսող //շիթ-շիթ խոսող, Շմխ.

Շալխան, Վճ.

Չաչանակ, Եր. Ղրբ. Թբ.//չիչանակ, Գրս. //չանչան, Երգ.//չենչեկի, Էվր.//չան-

չախ, Եր. Ղրբ. փխբ. 1) «ջրաղացի քարի վրա դրվող փայտը՝ *չախչախ*»)

Պեթխոսիկ, Պրտ.

Պժտուկ, Խտջ.

Պճոտ, Խտջ.

Ջաղալով, Հմշ. 2) «ճարպիկ»

Ջախաման, Բղշ.

Ջինգանա, Կր. Յվր. Մկս.//ջինգյանա, Ար.//ջինգոնա, Յմշ.//ջինկյանա, Ջվխ.
//ջինկանա, Ջվխ.

Ջրորդանի ծակից հաչող, Վն.

Ջրի-մրի խոսող, Ար.//ջուր ծեծող, ընդի.//ջուր տըտռեմ, Աբ.//ջուրը սանդը լցնող
ու ծեծող //ջուրը սանդը դնող ու ծեծող, Աբ.//ջուրը հավանգն ածող ու ծեծող //ջու-
րը հավանը դնող ու ծեծող

Ռեխին անող, Ղզխ.//ռեխին տվող, Ղրբ.//ռեխահարուստ, Ղրբ. 2) «ազահ»// ըռ-
խալի, Յդ.

Վայիաչան, Երգ.//տոհաջ, Աստ.

Վիճի-վիճի, Ղրբ. Գրս. (վիճիր-վիճիր-ից) //վիճի-վիճի անող, Ղրբ.

Տըռտըռ, Արբ. Խրբ. Պլ.//դըռդըռ, Մշ. //տըռտըռան, Ակն. Պլ. //տըռտըռուկ, Պլ.

Ցըփըռ, Ուրմ. //ցըփըռալեռան, Ուրմ.

Ցախավեր (=ծախ+ավեր), Տգր. // անխեն-ցանխեն խօսող, Տգր.

Քանու ջաղաց, Ար. Ղրբ. Թբ.

Քարոզ կարդացող, Ար. Պլ.

410. **ՇԱՂՓԱՂՓ**

Վարդան-վայ անող, Ղրբ. «չիմացած բանի մասին խոսող»

411. **ՇԱՍԲՈՒՇ**, տես **ՊԱԳՇՈՏ**

412. **ՇԱՏ**, Ախց. Գրս. Եր. Կր. Ղրբ. Մկս. Մրդ. Շմխ. Ջղ. Սլմ. Վն. Թբ. //շաղ, Ալշ.
Ակն Խրբ. Յմշ. Մշ. Նն. Պլ. Ռդ. Սբ. Սչվ. Լհ. Տգր. Ասլ.//շա, Ասլ. Մկս.//շան, Տգր.

//շօտ, Ազլ. //շօղ, Ջթ. Յճն. //շող, Ջթ. //շող, Սվ. //շէտ, Մղր. //շաղգեգ, Մլթ.

Անդար-հազար, Վն. //անտար, Վն. «բազմաթիվ»

Անթում, Խրբ.//անթում-անթըմնում, Տգր.

Անհամբարք, Գրս. //անհամբարք, Ղրբ.

Անհատնում, Նն. Պլ. Տրմ.

Ահաքին, Առտ.

Անպարպուն, Մրշ. «խիստ շատ»

Աշխարհքին, Ախց. Պլ. (աշխարհքին ապրանքը խիստ շատ) //աշխարհքի,
Ղրբ.//մի աշխար, Ար.

Բեհըսաբ, Մշ.

Բուլամա, Մշ.

Բազումք, Եր. Ղրբ. Շմխ. (Բուլք համաստեղություն)//բազմոնք, Ջղ.//
պանգունք¹, Մկս. //փազում, Պլ.//բազմույթ (Սայլ համաստեղություն)

Երկնքի աստղերի չափ, Ար.

Ջօռ, Շմխ. 1) «ուժեղ»

Խել, Պլ.//խի'լլան, Կրճ.

Խելքից-մտքից դուրս, Ար. //խելքե-մտքե դուրս, Պլ.

Ծովի ավազի չափ//ծովի պես, Ար.

Կոլոն, Մշ. Վն. «մեծ կույտ, կոլոն հողեր»

Հարյուր, Ար.

Հորով-կորով, Ղրբ. ծղր.

Մազեն շատ, Կր.//մազի չափ, Լ. Ղրբ. Պլ.//մազիս համբարքովն ու մին, Ղզխ.
Ղրբ.//մազերիս համբարքի չափ, Ար. //զլխի մազի չափ, Ար.

Մի սուրու, Լ.//մին սուրու, Դրբ. Կրճ.//մի նախիր, Ար.//նախիր մի, Ալշ.// սուրու,
 թրք. Գրս.
 Նոմա, ՆՆ. Դրմ. //նոմա-նոմա, ՆՆ. Դրմ.
 Շնից շատ, Դգխ. Դրբ. Ար.//շումեն շատ, ՊԼ. անրգ.
 Ջրին համարուկոքը, Մլթ.
 Սարի չափ, Ախք. Ար. (նաև մեծ)
 Սարսափ, ՆՆ. (սարսափ վախկոտ մարդ)
 Փունջ-փունջ, ընդի.
 *413. **ՇԱՐՍԱՂ**
 Պեծպծան, Թբ.
 414. **ՇԵԿ**//շէկ, Ազլ. Ախց. Գրս. Կր. Ջղ. Վն. Թբ. //շէկ', Մրղ. Սլմ. //շէգ, Ալշ. Եր.
 Զնշ. Մշ. ՆՆ. Շմխ. Սբ.187 //շէ'գ', Դրբ.//շէկիկ, Ախց. Մշ. Սս. Վն.//շէկլիկ, Կս. «շէկ և սի-
 րուն»//շէկ-շէկ, 110//շէկշէկենի, Դրբ.//շէկո, Ար. Ջվխ. Խտց. //շէգո, Երգ.//շիգուգ, Սբ.
 Աշղաղ, Վն.
 Բ'ալասորիգ, 34
 Բոգ, 260//բոգ, թրք. Վծ. Տգր. Վն.
 Բեժան, 20
 Դեղեն, 181//տեղան, 110//տեղին, 93
 Զարդան, Գրս. պարսկ. //զարդան, Գրս.//զիռզառուտ, Դրբ. «շէկլիկ»
 Զաղար, 50, 167
 Ըրիժի, Եղվ. //ըրիժա, 176//ըրժի, 167//ըիժ, 16. Խ.
 Ժանգուտ, 76
 Ժուռ, Մշ. //չուռ, 56
 Կյաժ, Լն. //կ'աժ, 167կրժ, 183
 Կարմիր, 260//կ'արմուր, 146//կարմըրժեռ, 118
 Դազախ, Դրբ. փխբ. 1) «սպիտակամորթ», 2) «հաճելի»
 Դուլա, 27
 Ծաժ, 151, 44
 Երպոիգ, 96
 Մըրդուգ, Վծ. 25//մըրկուգ, 161
 Մինի-մինի//մինինիկ, ՊԼ. «փոքրիկ, սիրուն ու քնքուշ»
 Մուռժի, 176
 Շաբուռ, 120
 Շիլ, Շմխ.//չիլ, 82
 Ոսկեքոչոր, ՇԼ.
 Զամչըկուն, 67
 Պըժըրիգ, Լն. //պոժիկ, Մշ. ՆԲ.
 Պըլօգ. Փռկ.
 Սարու, պարսկ. թրք. Գրս. Շմխ. Գնծ. //սարի, Դրբ.//սարուջա, 28//սարխօշ, Գրս.
 պարսկ.
 Վըռըշիկ, 121
 Ուռուս, Սկս. Դրբ. «շիկահեր, կապուտաչ»
 Ք'ուրան, 61
 415.+**ՇԵՂ**, տե՛ս **ԹԵՔ**

416.+ՇԵՆ // շեն, Գրս. Ղրբ. «գյուղ», Լհ. Ալշ. Ախց. Ասլ. Եր. Ջթ. Խրբ. Կր. Զճն. Զմշ. Մկս. Մշ. Մրդ. ՆՆ. Պլ. Ջղ. Ռդ. Սլմ. Սբ. Վն. Թբ. Տգր. «ուրախ»//շին, Շմխ. «գյուղ»//շճն, Սչվ. (միայն *Աստված շեն պահե* օրհնության մեջ)

Ավադ, Գրս. թրք. պարսկ. //ավադան, Ազլ. Շոթ. //ավահի, Վն.

417. +ՇԻԼ, Ազլ. Գրս. Եր. Ջթ. Խրբ. Զմշ. Զճն. Ղրբ. Մկս. Մշ. Մրդ. Զն. Սբ. Սչվ. Սլմ. Վն. Տգր. Թբ.//շէլ, Սվ.//շըլ, 172//շլտիկ, Ար. Թբ.//շըլդիգ, Կր. //շիլտի, Ղրբ.//շուլդուկ, Բրդ.//շիլդիկ, Շլ.//շիլդի, Ղրբ.//շիլդիոհիկ, Զվր. // շըլդիկ, Ար. Թբ.Ղգխ. Կր. 183 //շիլտիկ, Գնճ.//շլդի, Ար.//շլիկ, Ղլթղ.//շուլդիկ, Նճ.//շիլտի-շլոր//շիլդիշլոր, Ղրբ.//շիլխոր, 167//շլուկ, Սբ.//շըլբըր, Զմշ.//շըլդոբրո, 138//շըլդօ, Վճ.

Թնլթնք, Սբ.

Խլի, ՆՆ.

Խումար, 38

Ծուռ, 14. 189. 126//ծուռ-քյոռ, Վն.//աշկը ծուռ, 102

Կիճ, 178//կիջ, Սլմ.// հիջ, 190//ղիժի, Ղրբ.//ղիժտի, Գրս.

ճախար, Մշ.

ճըտ, 121

Նապո, 185

Շաշ, թրք. Ար. ՆԲ. Գրս. Պլ. Վն. Ամս. Կր. Բլ. Սվ. Ուրմ. 183, 13//շաշի, Պլ. Բղզլ.//շնշ, Կր. Գրս. 185 //շոշ, Մրշ.//շաշո, Մշ.//շաշօ, 13//շաշ ու փառ//շաշ-բեշ, Վն.//շաշի-բեշի, Վն.//շէշտի-փէշտի, 149//շըշուպէշ, 177//շէբիշ, 186//շաշփառ, Վն. Գնա՝ «ծուռ»//շնշպան, 185//շեշտի, Մղր. //շաքոռ, Մղր.

Շիբռան, 167

Շիպո, Ղրբ.

Չնփ, 71, 147, 181//չապրաստ աչկլի, 94

Չեռ, Մղր. 186

Չըշկօ, 34//օգոր աճկեր, 42//մի աչքը հյուսիս, մեկեղ Մասիս, Ար.

Չիրբիդի, Կրճ.

Պաննցրալուսիկ¹, 118

Պէշօ, 59//պոշ, Մկս. Գնա՝ «կարճատես»

Ջիդ, 62

Տըռմուկ, 58

Քըռիդ, 82

418. ՇԻՏԱԿ (Կովկասի հայ բարբառները *շիտակ* բառը չունեն), Ախց. Կր. //շի-դագ, Ալշ. Եր. Զմշ. Մշ. Պլ. Սբ. Սչվ.//ըշտակ, Մկս. Ախց. Եվդ. Լհ. Խն. Խրբ. Կսր. ՆՆ. Նփ. ՇԳ. Վն. Տգր.//շիտակ¹, Սլմ.//շիդնագ, Տգր.//շիդդագ, Ռդ.// շիդդագ, Ռդ.//շիդօգ, Զճն.

Գեղարքունի, Թբ. (միամիտ մարդու մասին)

Դուկ-դուր, Մն.

Սուփ, Գրս. //ցուփ, Գրս.

Իր ասածին տեր/իր խոսքին տեր, Ար. Ղգխ. Պլ. «կայուն, հաստատամիտ»

419. ՇՈԳ//շոգ¹, Ալշ. Մշ.//շոք, Ջղ.//շօք, Ախց. Կր. Եր. Շմխ.//շուք, Թբ.//շուք¹, Մկս.//շօք, Զմշ.//շօք, Սլմ.//շօքի, Սբ.//շոգ¹իք, Ալշ. Մշ.//շոգ ու կրակ, Ախց. Ար. //շոգ ու շաղ մաղող, Ախց. //շոգռուկ, Մշ.//շուք-պապանաք, Թբ.

Այրուկ, Մճ.
Ճանճք, Սկս.

Պապանակ, Թբ.
Ջապառ, Վճ.
Տժժան, Ար.

420. ՇՈՂՈՄ, տե՛ս ՇՈՂՈՔՈՐԹ

421. ՇՈՂՈՔՈՐԹ//շղղմքօր, Գրս.//շղղքօր, Գրս.//շօղոմքօր, Եր.//շուղոմքօր,

Ղրբ.

Ազի տառած, Ղրբ.//ազին տափերին թակող, Ղրբ. //ազին բուլի-բուլի ընող,
Ղրբ. //բուլի բուլի անող, Ղրբ.

Աղասի, ՇԼ.

Առջևանց հայելի, հետևանց ածըլի, Ալշ. Ղլթ. Մֆղ. Չիր. //դիմացեն հայլի,
էտեն ածըլի, Ախց.//երեսանց հայելի, տակևանց արծելի, Բլխ. Շիր. Թբ. Ղրբ.
Ձնգ.//էրեսեն վըլի-վըլի, ետեն սուր ածելի, Կյուր. Սլմ. Չիր. //տանը՝ հայելի, դու-
սը ածըլի, Թբ.

Գիշերը գողություն անող, ցերեկը «Տեր ողորմյա» ասող, Կլպ. Վղպ. Աստ. //գի-
շերը մարթ մորթող, ցերեկը ճամբա հարթող, Բլխ. Վղպ.

Գելի հետ գառն ուտող, տիրոջ հետ վայ-վլուկ անող, Վղպ. Աշտ. Շիր. Ղրբ. Ակն
Բլխ. Ալշ. Վճ.//գելին հետ գէծ ուտող, տիրոջ հետ՝ վա՛), վո՛)լեր կանչող, Խճ. //գա-
լին հետ ուտող, տիրուն հետ շիվան անող, Յղկ.

Գլուխ կլեկող, Արբ.

Դանկով գանող, բամբկով կալնող, Վճ. Շտխ.Դուրսը քահանա, Մերսը՝ սատա-
նա, ՅՆ. Թբ. Լ. Բլխ. Վճ. Չիր. Սլմ. Տգր. Եվղ. ԿՄ. Տրպ. //դուս գա դուռը քահանա,
մերս գա՝ տանը սատանա, Վղպ. //տունը սատանա, դուրսը քահանա, Եվղ.
Կր.//երսանան քահանա, տակնահան սատանա, Աշտ. Ղլթ. //դուրսը սուրբ, տունը
սատանա, Շիր. Աշտ.//տանը քահանա, դուրսը սատանա, Թբ. Ղրբ. Ալշ. Վճ. ՊԼ.

Երեսպաշտ, Ղրբ. Թբ.//երկուերեսանի, Եր. Ղրբ. Թբ. ՊԼ.//երկու երեսանց,
ՊԼ.//երկու երեսեն, ՊԼ.//երկուերեսանի սաջի հաց, Դվ.//երկու երես, մեկ դերես, Նխ.
Թե գուր մոր ծծող, թե գէլուն ծծող շոխե (իրեն սիրել տվող) գառ, Ալշ. //օխտը
մոր ծծող շողոմքօր գառ, Բրջ. Օշկ. Շիր. Ղրբ. Վղպ.

Լեզուն մեղր, սիրտը՝ լեղի, Նխ. Ղրբ.//լեզուն արդար, սիրտը՝ չար, ՊԼ. //կակուղ
լեզվով օձը բունեն հանող, Սլմ.//զօծ ծակեն հանող կակուղ լեզու, Բլխ. Յգր.//օձը
ծակիցը հանող քաղցր լեզու, Աշտ. Բրջ. Բլխ. Թբ. Կրճ. Շիր. ՅՆ. ՊԼ. Քղի Եվղ.
Ալշ.//օձը պատեն հանող քաղցր լեզու, Խտջ. Վճ. Սս. Խճ. ԿՄ. //օձը բնից հանող,
ՊԼ. Ար.

Խապարպզան, Վճ.

Խառնակիչ, ՊԼ.//խոսք խառնող, ՊԼ.

Կեն (ու) ծա, Ար. (Նա մի քիչ կեն ու ծա է, Եր.)

Կոկով լիզող, ՊԼ.

Համ նալին տվող, համ մեխին, Վղպ. Աշտ. Շիր. Ղրբ. Ալշ. Յթ. Յղկ. //հա նալին
գարնող, հա մխին, Սշ. Ձնգ. Ղլթ. //համ նեղող, համ դեղող, Ալշ. Բլխ.

Մամածակ, ՊԼ.

Մեկ ձեռք խաչ հանող, մեկալով գողություն էնող, Քղի

Մեղրաբերան, Ղրբ.

Մըզանվուր, Տգր.

Մորուքը եպիսկոպոսի, սիրտը՝ Դուլիանոսի, ՅՆ.

Ներքևորթի, Կար.

Ներսը սուրբ, դուրսը սատանա, Շիր./Ներսեն խնամի, դրսեն թշնամի, Ախց.

Շապիկ հանող, Ար.

Շառոտ, Ար. Ջվխ. Թբ./Հառուտ, Թբ./Հարոտ, Թբ./Հարուտ, Թբ.

Շատ անուշ, տակը փուշ, Քղի

Շղղուլ, Գնծ.

Շուլֆիկ, Վն. 12//շուլֆիկ-շփռֆիկ, Վն. //շլոփո, Մշ. Խ./շլո-փլո, Մշ. Խ./շլոֆի
շուն, Մշ.

Շողոմքոր, Եր. Ղրբ.

Չակխաճի, Վն.

Չանգ'ի, Գրս. արաբ. թրք.

Պասը ուտող սուտ խն, Հն.

Պոչ խաղցնող, Ար.

Ջեման-ջոթան, Սս.

Սասնա, Ղրբ. նաև՝ «տափակ»

Սատանա, ըիդի. //չար սատանա, Ղրբ.

Սմորուկ, Արբ.

Սուտ սրտացավ, սոված փորացավ, Աշտ. Վն.

Վանքի հավերը ուտող սուտ ճգնավոր, Շիր. Սբ./վանքին հավը ուտող սուտ
խենթ, Կյուր.

Վրեն գառան մորթի, տակից՝ գազան, Շիր.

Փշի-փշի անող, Դվ. Ղրբ. Ղրդ. Ար. Մշ.

Քածիկ-փծիկ անող, Մշ.

Քստմընափուշ, Սբ. փխբ.

Քուսի-քուսի անող, Դվ. Վն. Ղրդ.// քըսքըս, Տգր. //քըս-քըս, Սբ./քսմուս, Արշ.

422. **ՇՈՌ**

Աղու, թրք. Գրս. Ղրբ. //աղի ծուլանք, Ար. Գնծ.

423. **ՇՈՒՅԼ**

Առաջ ձեռնաբաց, վերջը՝ գլխաբաց, Աշտ.

Գդալ-գդալ ժողվող, շերեփ-շերեփ ցրվող, Վն. Եվդ.

Լոթի, Եր. Ղրբ. Մշ. Շմխ. Ջղ. Թբ. 1) «հարբեցող, զեխ, սակայն ազնիվ և մա-
քուր», 2) «սրիկա», 3) Վն. «ազահ», 4) Թբ. «տղամարդուն վայել, ասպետ»//լո-
թիանա, Թբ. «տղամարդավարի»

Հող ու մոխիր անող, Եր. Ղրբ.//փողը հող ու մոխիր անող, Եր. Ղրբ.

Ձեռքբաց, Մշ.//ձեռնաբաց, Թբ. // սըռտըպաց, Ուրմ.

Շամարա, Ղրբ.//շմարա, Ղրբ.

Շաու տիղ արասի գցող, Թբ. //ծտի եղենն արասի գցող, Թբ.

Շափ-շափ ուտող, շաբթով աշող, Կր.

Շեն տան հարս, Ար. Կր.

Սարագա, Հմշ.

Վերկիլի, Պլ.

Ցրվաթ, Եվդ.

Ուղտ շինող, Թբ.

424. **ՇՎԱՅՏ**, տես **ՇՈՒՅԼ**

425. **ՇՎԱՐ**, տես **ՍՈՒՈՐ**

426. ***ՇՏԱՊ**, պիլ. štap// շտապ, Թբ. // յիշտաբ, Մշ.

Աքլէ-փանքլէ/անքլէ-փանքլէ, Տգր. (շտապ-շտապ գործ)

Թանդի, Կրճ./թանհդի, պարսկ. թրք. Գրս.

Հակող, Սշ.

Նեղնը, Ուրմ. Խ. (օր. գործ)

Չառչաբուխ, Հմշ.

Վռագ, Աստ. Ալշ. Եր. Կս. Ղզխ. Ղրբ. ՆԲ. Շիր. Ջղ. Վն. Թբ. Կր.

Օր չանցած, Ակն. Պլ.

427. **ՇՈՒՏ** (բառը երկու տարբեր նշանակություն ունի՝ «կանուխ» և «արագ», որոնք շատ անգամ շփոթում են, Ղրբ. զանազանության համար գործ է ածվում *շուտ* «կանուխ» և *շյուշյուտ* «արագ, յաճախ»), Ախց. Կր. Սկս. Ջղ./շուդ, Ալշ. Եր.

Սշ. Նն. Ռդ./շուտ, Սլմ. Մրդ./շուտ, Մրդ./շոտ, Վն. //շյուտ, Ազլ. Շմխ./ուշեղ, Սվ./շուդթան, Թիր. «ավելի շուտ»

Թեզ, Կր.

Ծերթին, Լ.

Կանուխեկ, Նն. Պլ.

Չելենի, Բղշ.

Ցոփիկ/ցոփ-ցոփ, Ար.

428 **ՇՓԵՐԹ**//շփոթիկ, Կր. Վն./շքռքիեռ, Գրս.

Ալիըտուկ, Սշ.

Անպաշար, Ռմ./անպաշարք, Նն.

Անցոց-մոռցոց էնող, Սշ.

Ափալ-թափալ, Ար. Կր. Սշ.

Գիշերափախուց, Դվ.

Լըվըռ, Խրբ. «արագախոս»//լըվըռ-լըվըռ, Պլ. «արագ և անհասկանալի»

Կռանը վերեն տվող, Էվր. «արագ և անպատասխանատու գործ նախածեռնող»
Հռանջ-հռանջ, Սլկ. (արագ և տենդոտ քայլերի մասին)

Շլոփլո, Լ./շլխտի, Կր.

Պտտան, Ար./պտտուն, Վն.

Ջուր տու քշի անող, Ար.

Վազան, Ակն. Արբ. Եվդ. Խրբ. Հգր. Մն. Պլ./վըզիկ-վըզիկ, Սլթ.

429. **ՇՓՈԹ**, տե՛ս **ՍՈԼՈՐ**

430. **ՈԼՈՐ**/հիլծր, Կրճ./օլեր, Սլթ./հնլծր-մնլծր, Գրս./ոլր-մոլր, Եր. Պլ./ո-

լոր-ոլր, Ղրբ. Պլ./ոլրծուն, Սշ./ոլրտուն, Վն. 2) «զանգուր»//պլործուն, Աբ.

Օգոր. Խն. 2) Ալշ. «սխալ»//օգոր-մոգոր, ՆԲ.

431. + **ՈՂՈՐԿ**, տե՛ս **ՀԱՐԹ**

432. + **ՈՂՋ** //օխջ, Ասլ./օխջ, Ասլ./ոխջ, Ալշ./ոխջ', Սշ./վըխջ, Սչվ./վոխջ, Ջղ. Սլմ. Վն./վըղըջ', Լհ./վօխջ, Ախց. Եր. Նն. Ռդ. Սչվ. Տգր./վօխճ, Շմխ./վուխջ, Թբ. նաև՝ «ամբողջ»//վօխջ, Սբ./վուխճ, Մրդ. «առողջ»// վոխճ «բուրդ»//օխջ, Պլ./օխջ, Խրբ. Կր./վոխջուն, Սլմ./վողջ'ուն, Ջղ. //վօխճուն, Շմխ./վօխջուն, Նն./վուխջուն, Թբ./օխճուն, Կր. (կրոնական բառ է)/օխջ'ուն, Խտջ. (կրոնական բառ է)/օխջ'ուն, Ալշ. Սշ./օխջուն, Պլ./օխճուն, Վն./օխջօմ, Էնկ.

Անբաժ, Եր. «միասին, անբաժան»

Արարած աշխարհ, Շմխ.

Բիրադի, Լ.

Թամամ, արաբ. *tamam*
Հիմ, Լ. Շմխ. //չիմիգ, Շմխ.
Դիփ, Շմխ. Թբ.
Սաղ, Ար. ՆԲ. Թբ. Ղրբ. Կռգ. Հվր. Շմխ. Կրճ. Ուրմ. Պլ. ՆՆ. Ամս. Կր. Հմշ. Քսբ.
Հճն. Սկս. Մշ. Վն. Շտխ. Երգ.

Քուլի, Կր.
433.+*ՈՐԲ* //տօրփ, Ասլ.//տօր, Ասլ.//ոռք, Մշ.//վուրփ, Սլմ.//վերփ, Սբ.//վըրփ, Մրդ.//վըրփ, Տգր.//վօրք, Ախց. Սչվ. Լհ.//վօրփ, Եր. Ող.//վուրփ, Թբ.//ուռայ, Ալշ.//օրփ, Կր.//օրք, Խրբ.

Անդեր-ընդերու//անդիրական, Գրս.//անտեր մնացած, Ար.//անտեր շուն, Լ.

Ամմամ, Մշ.//մերամեռ, Լ.

Անպապ, Ջթ. Մշ.

Հիրամըեռ, Հղ.//հըրամեռ, Գրս.

Յեթիմ, Ար.

Պատերի տակին մնացած, Լ.

Սև, Մշ. «դժբախտ»//սևի, Բղշ.

Վիզը ծուռ, Ար.// ջիզը ծուռ, Հմշ.

434.+*ՈՐԶ* //տոյց, Հմշ.//նոնծ, Ազլ. (որից՝ *ործակ*)//ործ, Մշ.//վորց, Սլմ. //վօրց, Ախց. Կր.//վոռց, Ջղ. Վն.//վօռց, Եր.//վօռհց, Վծ.//վերց, Շմխ. Սբ.//վըրհց, Մրդ.//վըրց, Գրս. Ղրբ.//վըրց, Սվ. Գրս. Ղրբ.//ւորց, Սկս.//ւոռց, Ալշ.//օրծ, Խրբ.//օռծա, Ալշ. «ծաղկի գոխը, ործա»//ոռցարմատ, Լ.

Արիգ, Խրբ.//երիկ, Կր. Ախց. Ոգ.//երիգ, Ակն Ջթ. Հմշ. ՆՆ. Պլ. ՌԴ. Սբ. Տգր. //երիյ, Ասլ.//իրիկ, Սկս. Վն.//իրիկ, Մրդ. Սլմ.//իրիգ, Ալշ. Մշ.//երիմարթ, ՆՆ. //երըմարթ, Ակն Դուգան, Տգր. «հորթ»

Սանչ

Նառ, Ար. Ղրբ. Ուրմ. (ուղտի)

Չեչ, Հմշ. //չոչ, Հմշ.

Պողիկ, Պպ.

435. *ՈՐՈՇ*, տես *ՈՐՐՈՒՅՆ*

436. *ՉԱԼ*, Կր.//չալաչք, Ղրբ. «խատուտիկ աչքերով»//չալապոչիկ, Ղրբ. «խատուտիկ պոչով»//չալիկ-մալիկ, Ար. Ղրբ.//չալմալալիկ//չալմուտիկ //չալպտուրիկ//չալպտուրիկ, Ղրբ.//չալտիկ, Ախց. Ղրբ.//չալին, Հվր. //չալչալուտ, Շմխ.//չալչալ, Ար. //ալուկ-մալուկ, Խնն.

Բալաք, Ախց. Ջթ. Մշ. Վն. (սև+սպիտակ, սև+կարմիր. *բալաք կուլ*), Մշ. Ջթ. (*բալաք* սարեր), Վն.//բանլաք, Ուրմ.//ճալաք-մալաք, Վն.

Ջիգի-բիգի, Կր.

Խալխալ, ՆԲ. Վն. (*խալխալ ծի*)

Խայտ, Ջթ. //խատխատած, Վն. //խատուլիկ, Տրպ.

Ղըժի-վըժի, Եր.

Մեջավոր, Ղրբ. «քիթն ու բերանը գունավոր, իսկ մնացած մասերը սպիտակ գուլպա»

Նըխշըրդուն, Տգր.//նշխրտուն, Խնն. Սս.

Շարավոր, Ղրբ.

Ոտնասաքուլ, Ղրբ. (օր.՝ ոչխար, որի մեկ ոտքը և մարմինը տարբեր գույների են)

Չուպուխլը, Ղրբ.

Պտուտուրիկ, Ար. 2) «սիրուն»//պտըպուրիկ, Գրս.//տպտպուրիկ, Ղրբ.//պտպտուն, Մշ. Չրս. «բծավոր»

Պենեկլի, Պլ.

Պուճպուճոտ, Վն. (չեչոտ երեսի մասին)

Պուպուշ, Վն. 2) «մազերն առատ», 3) «խոպոպիք», 4) Ախք. Ար. «սիրուն»

Տղպոտ, Վն. «պեպենոտ»

437. ՉԱՂ, տես **ԳԵՐ**

438. ՉԱՐ, Ազլ. Ալշ. Ախց. Ասլ. Գրս. Եր. Խրբ. Կր. Զմշ. Ղրբ. Սկս. Մշ. Մրդ. Նն. Շմխ. Պլ. Ջդ. Ռդ. Սբ. Սլմ. Սչվ. Թբ.//չնր, Վն. Տգր.//չոր//չոյ, Ջթ.//չուր, Սվ. (Սղերդի արաբախոս քրիստոնյաները ունեն *չուր*)//չար ու չաստանե, Թբ.//չարխատա, Նն. Խրբ.//չարաբունք, Խտջ.//չարչանբա, Ղրբ. Զվր. Շիր.//չարշամբա, Շմխ. Շիր. «չարաճճի»//չարիոզի, Թբ.//չարխոթի, Ուրմ.//չար Դուլխանոս, Արբ. Եր. Վն.//չար-լիանոս, Պլ.//չար իլիանոս, Եվդ.//չարոց, Վն.//չարոցք-սատանոցք, Վն.//սիրտը չարին տված, Ար. փխբ.

Ագռավ, ընդհ.

Անդադար, Կր. Սչվ.

Անեծքատուր, Ղրբ.//անեծքբերան, Նն.//անիսկապերան, Ազն.

Անրսպեռ, Ուրմ. մաև՝ «լկտի»

Աչքը ծանր, Ար.//զեշ աչքով մայող, Նն. Պլ.

Առնակավոր, Ուրմ. ՆԲ.

Աստծու բեղիլք, 391//Աստծո պատիժ, Նն. Պլ.

Ատեցկան, Խրբ.

Բախիլ, Եր. «նախանձ»//փախիլ, Նն.//փախլկոտ, Նն.

Բէխեր, Ազն.

Բորուկական//բորուկական կրակ, Թբ. «անտանելի» (օր.՝ բորուկական տղա)

Գանդանձ, Տգր. «շատ նյարդային»

Դամոն, Զճմ. փխբ. (ուղիղ իմաստը՝ դամասկյան, *դամոն սալոր*)

Դըժնիկ, ՆԲ. փխբ. (գրբ. *դժնիկ* փուշը)

Դինդինի խաղացնող, Եր. (մաև չարաճճի երեսխայի մասին)

Երեսից թույն թափող, Ար.//քինթ ու մոթից յաղու թափող, Ար. Թբ. Շիր.

Ջուլում, Գրս. (արաբերեն *շուս* = կեղեքում. մեզ է անցել թուրքերենից)

Ժինջիլած, Գրս.

Ինքզինքը ուտող, Պլ.//թարախ ու գռեխ ուտող, Մշ. «գրկող, հարստահարող»

Լակոտ, Արս. «անհանդարտ տղա»

Լեզուն սատանի չարխի պես պտտող, Մշ.//ործլեզու, Եվդ. «չար, խայթիչ լեզու ունեցող»

Խածան, Այնթ. Կսր. Պլ.//խածլան, Եվդ.//խածան տաճիկ, Պլ.//կծան, Ար. //խածան շուն, Պլ.

Խունամ, ՆԲ. Պլ.

Խօյլու, Գրս. թրք.

Խօսօղ, Գրս.

Կայեն, Խրբ. Մշ. «չար և տգեղ»//կայենի կոտոշ, Խրբ. «չար և տգեղ»

Կրակ ու պատիժ, Եր.//պատիժ ու կրակ, Ար.//պատիժ ու պատուհաս, Ար.//կրակ ու պատուհաս, Ղրբ.//պեծմիան կրակ, Թբ.//բերնից կրակ թափող, Ղզխ.

Հասակը մատիս չափ, սիրտը տատիս չափ, Խրբ. «փոքր, սակայն քինոտ, չար»

Հոգեդատ, Թբ. «Հարախոս»//հոգին սատանի բաժին դառած, Ախք. //հոգեառ, ընդի.

Հրեշ, Ար.

Հուդա, Պլ.

Ձավար ժողովող, Եր.//օծիքից ծավար հավաքող, Եր. «չար և բամբասող»

Ճրադու, Սվ. «անհանգիստ երեխա»

Մածնի մերան, Ար.

Մեղավորացած, Մկս.

Մոր մանածը ծախած, ԿՄ. Պլ.

Միս կրծող, ՆՆ. Պլ. «չար և բամբասասեր»//իր միսը կրծոտող, Եր.

Մոն, Վն.

Մուկ չեղած պատ ծակող, Քդի «տակավին փոքր, սակայն չար»

Յոթը գյուղ մի իշու բառնող, Ար. «չար և ճարպիկ»//յոթը ծովեն դուրս նետած, Կյուր.

Նաֆս, Գնծ. Կր.

Ներքընքուրծ (ներքին+գործ), Տգր. «չարամիտ»

Նեխած, Վն. փխբ. «նախանձոտ»// նխնխան, Եր. «ոխակալ, քինասեր»

Նըխըզ, Շիր.

Նզովից արմատ, Պլ. նխտ.

Շառ, Գրս. պարսկ.//շառ խոսող, Ղրբ.//շառբաշառ, Գրս.//շարբաշառ, Գրս. «չարածի»

Շանլեզու, Պլ. «վատաբանող, բամբասող»//շանկծիկ, Չն. (չար, պառավ կնոջ մասին)//շնզլխիկ, Վն. (չար, պառավ կնոջ մասին)

Չալաղ, Կսր. փխբ. (երեխա. ջալաղ՝ դահիճ)

Չկամ, Ար.

Պել, Գրս. (երեխայի մասին)

Ջադու, Լ. // ճատը կնիկ, Չն. «չար պառավ կին»

Ջոջիպառավ, Ախց. նաև՝ «կախարդ»

Սադայել, Ամս. Սբ. փխբ.

Սադուկեցի, Սբ. փխբ. նաև՝ «խորամանկ, անզգամ»

Սատանա, ընդի.//սև սատանա, Ար.//սատանի սրոց, Վն.//սատանան կողերը մտած, Սբ. (երեխայի մասին)//սատանեն մեջը մղուկ, Ալշ.//սատանի կնիկ; Թբ. (կնոջ մասին)//սատանի ճախարակ, (երեխայի մասին)//սատանից սատանա, Սշ.//սատաներու սատանա, Թբ. նաև՝ «ճարպիկ, խորամանկ»//փորը սատանա մտած, Ակն. Ար. Պլ.

Սև շուռ, Ար.//սևսիրտ, Ար.//սևորիկ. Սշ. (բախտի, կյանքի, օրվա մասին)

Սըսեռ վեր պատռան, 158բ (պատառի վրա սիսեռ. «շուտ բռնկվող». Սըսեռ էս վեր պատռան):

Վամպիր, Ար.

Վայրերան, Պլ. «վատաբանող, բամբասող, ուրիշին բարիք չկամեցող» //վայ-հաչան, Եվդ. «վատաբանող, բամբասող»

Վատամարդի, Ար. Ղրբ.

Վեիուկ, Գրս. (երեխայի մասին)

Վիուկ, Ար.

Տամշել, Սշ.

Տնավեր, Ալշ. Բլ. Եր. Լհ. Խիզ. Խրբ. Ղրբ. Պլ. Վն. «տուն ավիրող, տնաքանդ»//տնաքանդ, Ար.//տնաքանդի, Ղրբ.

Փողոզ հեգնող, Մլթ.*

Քարքանչի//քարքանդչի//քրքանդչի, Գրս.

Քաքքերան, Պլ. «չարագործ»

Քոթոս, Մնգ. «չարածճի»

Քուռ, Մշ. Շիր.//քուռ, Ղրբ. «չարածճի»

Օգ, Ար.//օձը թըով սատկացնող, ՆԲ. Թբ.//օձ գրող, Սվ. «առասպելական չար ոգի, որ աղետաբեր և ահարկու մի էակ է»

439. **ՉԵՉԻՆ** (չինչ+ին ոչ+ինչ=չ+ինչ, չինչ-ոչ ոչ-չ +ոչ «չէ, չ, մի»), տես **ՆՎԱՍՏ**

440. **ՉՈՐ**, Ալշ. Մշ. Ջղ. Վն. 136//չօր, Ախց. Գրս. Եր. Խրբ. Կր. Ղրբ. ՆՆ. Շմխ. Պլ. Ռդ. Սչվ. Լհ. 183//չուեր, Սլմ.//չու^ր, Մրղ.//չուր, Մկս. Տգր. Թբ.//չօր, Դմշ. Սբ.//չեօր, Ասլ.//չնիւ, Սվ. Չթ.//չնյ, Չթ.//չոյ, Դճն.//չըր//չվըր, Լհ.//չեր, 187//չուօր, 176//չօրցուկ, 183//չարանլի, Դդ. «քիչ չոր»// չօրցուկ, Տգր. //չոփ-չոր, Պլ.//չորկուումբ, Զն. Նկմ.

«կոնծած»//չորցման, Չթ.//չորցուկ, Ուրմ. Քղի Վն.//չորուկ, Սս.//չորուկ, Ար. Ղգխ. Գնծ. Ուրմ. Պրտ. Մշ. Մնգ. Պպ. Վն. Սս.//չորքշած, Ակմ.//չոփ-չոր, Պլ. Դմշ. Գմք. (Ազլ. չունի այս բառը և գործածում է *խշկ* ձևը, որ պարսկ. հոմանիշից خَشک է փոխառյալ, սակայն կա *չիր*՝ չոր պտուղ) // ջրչոր, Ար.

Ապարիկ (ՆԴԲ)

Ապուխտ, Թբ. (*ապուխտ մարդ*)

Բղող, Կյուր.

Դենի, Գրս. պարսկ. //դիմի, Եր.

Թմթան, Ղրբ.

Խուշկ, պարսկ. 2. 40//խօշ, 42. 149

Խզզուն, Ղրբ. «շատ չոր»

Կռինծ, Չրս.

Կսկունծ, Արբ. Խրբ. Կր. Սբ. Թբ.//կծկունծ, Եր. (շատ եփեւուց կարմիր և չոր հացի մասին), 2) Ախց. Կր. «ամուր»

Կոտիկ, 4. 55.

Ելազ, Ղրբ. (օր.՝ *ճլազ կոտեմ*)

Մրզոքած, Թբ. (կովի կթած կրծքի մասին)

Պաղ, Պլ.

Պլոր, Կյուր. (կիսաչոր ծիրանի մասին)

Տրամ, Ակմ. Վն. (ասվում է միայն հողի մասին)

Ցամաք, 2) Ախց. «ամարժեք»//ցօմաք, 5

Քամման, Չթ.

Քօծօլա, Կր.

Քար, ընդհ. //քար ու կապան կտրած, Խրբ. (առանց տեղումների եղանակի մասին)

441. **ՉԵՆԱՂ**

Թանդան, Ուրմ.

Չուրն ի հրեղեն, Վն. (գործածվում է կանանց կամ աղջիկների գեղեցկությունը նշելու համար) //հուրի փերի, ընդհ. //հուրի մալաք, Մշ.

Մեռելիարույց, Վն. փխբ.

Չարխաքաշ, Ջվխ. Բլ.//չարխընքաշ, Կր.//չարխըքաշ, Բլ.//չարխենքաշ, Սբ.

442. **ՊԱԳՇՈՏ**

Այքը դուրս, Ար.//աչքը շող, Ար. Պլ. Կր.//աչքերը յուղակալած, Եր. Դրբ.//յուղալի
աչքեր ունեցող, Եր.//շօրաշկ, Գրս.//շողաչք, Կր.

Իբշիր. Սվ.

Կաթուտ, Խրբ.

Մարտի կատու, Պլ.

Շընդըլիկ, Վն. 10 (շնացող տղամարդու մասին)

Պոռնիկ, Բբ. «Երեք անգամ կույս աղջկա հետ ամուսնացած մարդ»

Ուռուսալի//օռօսալի, Վն. 11 (շնացող կնոջ մասին)

443. **ՊԱԿԱՍ**, Ազլ. Ախց. Գրս. Եր. Կր. Դրբ. Մկս. Մրդ. Շմխ. Ջդ. Սլմ. Վն. Թբ.
//բագաս, Ասլ. Խրբ. Զմշ. Նն. Պլ. Ռդ. Սչվ. Սբ. Լհ.//բւգանս, Տգր.//բագօս, Ջթ.
Յնն.//բագոս, Ջթ.//բանգուս, Սվ.//պագաս, Ալշ. Մշ.

Քանանդ, Գրս. արաբ.

444. **ՊԱՂ**, տես **ՍԱՌՆ**

445. **ՊԱՅԾԱՌ**//պուծառ, Մկս.//պւյծառ, Թբ.//պծյծառ, Թբ.//պոծառ, Ջվխ. Խտջ.

Ակն Մշ. Վն. Շտխ.//պայծառ, Շմխ.//պօծառ, Ալշ. Մշ.//պեծառ, Թբ.//բայծառ, Նն.//
բէյծառ, Ադն.//բօծառ, Ակն.//բօզառ, Զրս. //բիծծուռ, Սվ.

Արև-արեգակ, Նն. Պլ.

Լուսեկ, Պլ.

Հարսի (արև), Լ.

ճրրբբավիր, Գրս.//չրաղդան, Ար. Թբ.//չրաղվան, Ար. Գրս. Զվ. Կս. Վն. պարսկ.
«պայծառ լուսավորություն»//չրախտան, Կր.//շամչրաղ, Շիր.//շամ չրաղ, Շիր.

Մաղկտավոր, ՎԳն.

Շաղաղ, Ալքս. «փայլուն»

Շողուն, Խրբ.//շղշղան, Մլթ. //շղշեղան, Պպ. //շըռշըլան, Ալշ.

Պըլպըլ, Պլ.//պըլպըլան, Ար. Թբ. Դրբ. Կրծ. Ուրմ. Կս. Ջվխ. Մշ.//պըլպըլտո,
Մկս.//պըլպըլուն, Ար. Թբ. Պլ. Սբ. Խտջ. Վն.//պըլպըլստան, Ար. Մշ.//պըլստան,
Ար.//պըլստրան//պըլստրուն//պըլսթրան//պըլսթրուն //պըլստուն (աչքերով)//պլսթըր-
պլսթըր, Վն.//պըսպըլտուն, Սբ.// պըսպըղան, Ար. Ջվխ. Մշ.//պըսպըխան// պըսպս-
խուն//փըսպըղան, Գրս.//պըսպըտուն, Մշկ.//պըղպստուն, Մշկ.//պսպստուն//պըսպ-
ստուն// փայլկստավոր, Վն.//փեկըտան, Մշ. Վն.//փեկըստան//փիլփստան// փըլ-
փըստան, Մշ.//փըլփըստուն, Վն.//փըլփըլան, Դվ. //պըծըղտուն, Մշ.//պըծըռտուն,
Մշ. //պըծլկան, Տգր.//պըծլտուն, Բլ. Մշ. //պեծ-պեծ, Թբ.//պեծկտան //պեծկտուն//
պեծպեծ, Թբ.//պեծպեծան, Թբ.

Պուպուկ

Ջրերը կանթեղ դառած, Ար. Դրբ. «պայծառ և ցինջ»

Սեյլան, Ալշ.//սիլան, Վն.

Վառման //վառմուն, Մշ.//վառուկ, Մշ.

Ցոլուն, Սչվ. 2) Նն. «մաքուր»

446. **ՊԱՆԴՈՒԽՏ** //բանդուխդ, Խրբ.

Սվարա, Շոթ.

Գազալած

Դանդաղադուն, Գրս. ք//տետիրկին ըլլած, Պլ.

Դոմեդուռ ընկած, Եր. Դրբ.//դոմեդուռ ինկած, Պլ.

Երեմանի, Կր.

Թանք, Գրս. պարսկ. թրք.

Իրան սար ու քոլին տված, Դրբ.// սարեսար ընկած, Դրբ.
 Կայլան, Սվ. «թափառ» (ածական, որ տրվում է յուրյուք ցեղին, թուրքերեն
 քայլոդ)
 Կենտ, Գրս.
 Դարիբ, Գրս. // Դարիբ, Տգր. արաբ. թրք.// կարբակնն, Սկս.
 Պտտան, Ար.
 Սլքտի
 447. **ՊԱՊԱԿ**, տե՛ս **ԾԱՐԱԿ**
 448.* **ՊԱՌԱԿ** [պիլ. pārv], տե՛ս **ԾԵՐ**
 449. **ՊԱՏԱՆԻ**
 Նորելուկ, Խրբ.//նորելիք, Ակն.//նորելուրդ, Եվդ. (երբեմն ունի ծղր. իմաստ)
 Վառել, Շլ. (*վառել աղջիկ* 9-12 տարեկան աղջիկ)
 450. **ՊԱՏԵՅ**, տե՛ս **ՀԱՐՄԱՐ**
 451. **ՊԱՏԻՐ**, տե՛ս **ԿԵՂԾ**
 452. ***ՊԱՏՇԱԾ** [պիլ. patsāč]
 Օրինավոր, Թբ. (օր.՝ ուսումնն)
 453. ***ՊԱՏՐԱՍՍ**, Ազլ. Ախց. Եր. Թբ.//պադրաստ, Մշ. Շմխ. //պառռաստ, Կր.
 Անկարիք, Թբ. «ուրիշի կարիքը չզգացող»
 Դրման, Ակն.//դրմուն, Չրս.
 Դուռը բաց. Եր.//դռները բաց, Եր.
 Ժրուկ-ժրպնդուկ, Մշ.
 Խոսքը բերանը, Ախք. Պլ.
 Կուտ-կուտուզ, ԿՄ.
 Հագըր, Կր.//հնգըր, Կրծ.
 Հացը եփված, կաթան խեթված, Տրն.//հացն եփուկ, զաթան նխշուկ, Քղի// կա-
 թը մեղած, Վն.
 Հօժար, Ազլ. Ախց. Գրս. Դրբ. Նն. Շմխ. Սլմ. Թբ.// յօժար, Ալշ.//օժար, Եր. Խրբ.
 Կր. Մշ. Սբ.
 Հօրով-մօրով, Ար.
 Ջեռաց, Թբ.
 Դաբուկ, Կր.
 Նաղդ, Ար. Հվր. Թբ. Դրբ. Կրծ. Ուրմ. Նն. Կր. Վն. Սկս.
 Ոտ ու գլուխը դրստած, Եր. //օղասվըրի, Մլթ.
 Սազ, Հվր. Բրչ.
 Ցամաք (փող) Թբ. «պատրաստ և առձեռն փող»
 454. **ՊԱՐԱՊ**, Ազլ. Ախց. Եր. Կր. Սկս. Սրդ. Շմխ. Ջղ. Սլմ. Վն. Թբ.//բարնք,
 Տգր.//բայօբ, Ջթ. Հճն.//բարաբ, Խրբ. Հմշ. Նն. Սբ. Սչվ.//բարուբ, Սվ. «ոչ տոն օր,
 բայց նվիրված մի սրբի, երբ ոմանք աշխատում են, ոմանք՝ ոչ»//հապարապ, Գրս.
 Դրբ. //պարաբ, Ալշ. Մշ. //պաս-պարապ, Արբ.
 Անգործ, Եր. Նն. Պլ.
 Բանից-գործից ընկած, Եր.
 Բաշինն, Գրս. թրք.
 Բոշա, Դրբ. (ասվում է միայն կանանց, քանի որ բոշա՝ զնչու տղամարդիկ
 տանն էին մատում, և միայն կանայք էին դուրս ելնում), 2) Պլ. «գռեհիկ»
 Էշ կռտող, Ար. «պարապ թափառող»

Խլլորդ, «պարապ մարդ»

Խոպան, Վն. (օր. *խոպան տղաք*), 2) «քիրտ»

Ծունկբարև, Պլ.

Պառատա, Պլ.

Պժտուկ, Խտջ.

Ջոնջ քշող, Յմշ.

Սալանգ-սուլունգ, Յմշ.//սալմակոլ, Յճշ. «պարապ-սարապ»

Վիլ, ՆՋ.

Տրտնգի, Ղրբ.//տրտնգիպուպուգ, Ղգխ. Ղրբ.

Քամի կուլ տվող, Ար. Ղրբ.

455. ***ՊԱՐԱՐՏ**, տես **ԳԵՐ**

456. ***ՊԱՐՁ** [պիլ. pārz]

Խեվ չըլլօ. գանդվի բըլլօ, Տգր. «շատ միամիտ մարդ»

Կտվուն, Ակն (օր. *կտվուն ընթերցանություն*)

Մետակ, Եր. Ղրբ.

Ումի, Չրս. «միամիտ»

Թեվելեզգի, Չրս. «միամիտ»

Ցոփացցրիկ, Սվ. (պայծառ կեսօրվա, ցերեկվա մասին)

457. **ՊԱՐԹԵՎ**, տես **ՀՍԿԱ**

458. **ՊԱՐԿԵՇՏ**, տես **ՀԱՄԵՍՏ**

459. **ՊԵՐԾ**

Սոթող-կոկող, ՆԲ. «պճմասեր»

Սյուսլի-սյուսլի, Տրպ.

460. **ՊԻՂԾ** //բիղծ, Սբ.//պիղծ, Մշ.//պեղծ, Մշ.//պեղծ, Սկս.//պիխծ, Թբ.

1) «կղկղանք», 2) «կեղտոտ»//պեղծ, Մրշ.

Անօրհնեք, Ղրս.

Կաթն ավեր, Ակն.//կաթնավեր, Ակն// շունի կաթ ծծած, ՆՆ.

Հարամ, Գրս. արաբ. թրք. //հառամզատե, Թբ.

Մօռտառ, Կրճ.//շընըմուռտառ, Ղրբ.

Մկնառ, Մշ.//մկնոտ, Վն.

Չաջողած, Սվ.

Չափալ, Շտխ.

461. + **ՊԻՆՊ**/ամդի, Ար., տես **ԱՍՈՒՐ**

462. **ՊԻՐԿ**, տես **ՁԻԳ**

463. **ՊՂԵՐԳ**, տես **ԾՈՒՅԼ**

464. – **ՊՂՏՈՐ**/բըղդուր, Տգր.//բըղդուր, Սչվ.//բանդդոյ, Յճն.//բըղդուր, Մշ. //բըխ-

տօր, Վճ.//խըպտօր, Եր.//պըղտօր, Ախց. Կր.//պըղտուր, Սկս. //պըխտոր, Ջղ. Սլմ.//

պըղդոր, Ալշ. Մշ.//պըրտօղ, Գրս. Ղրբ.//պըխըրտօղ, Շմխ.//պըռտուղ, Ազլ.//պուխ-

տիր, Մրղ. //պըղդոր, Կր.//պըրոր, Մշ. Վն.

Պիմդ, Պլ. ծղր. (ջրի մասին)

465. **ՊՈՍՏ**

Կոտլիկ, Ախց. //կոտոր, Սկս. 2) «խեղճ»

ճեւատ-պոլատ, Վն.

466. **ՊՈՒՃՈՒՐ**, Ար. Թբ. Ղրբ. Կռզ. Շլ. Բրչ. Սրմ. Ջվխ. Ալշ. Ապր.//պեճեկիկ,

Ալշ.//պըճըլտ, Ուրմ.//պըջիր, Վճ. 116//պըջիրիգ, Վճ.//պըջլիգ, Վճ. //պըջլինգ,

Վժ.//պըջլօնգ, Վժ.//պըջլունգ, Վժ.//պըջլանգ, Վժ.//պըջլօ, Վժ.//պիջիլիգ, Կր.//պիճի, Մդր. Կր. //պիջի, Կր.//պիճիլի, Կր.//պիճիլիգ, ՆՆ. Կր.//պիճիլո, Ախց. //պիճիկ, Շիր. Խրբ. Էվր.//պըճըլո, Ուրմ. //պըճըլը, Ուրմ. //պըճո, Խրբ. Քդի// պըճուռ//պիճո//պիճ-լիկ, Թբ. //պըլճակ, ՆՁ (աման) // բիջիգ, 187//բըջիջիգ, Տգր (մնկ.)//բիջիգուգ, Յմշ.//պըճիլի, Սլթ. Բլ. Ակն Սպր. Պլ. Կր. Խրբ. Քդի Վն. //պըճըլիկ, Խրբ. Սվ. //պըճ-լա, Ջվխ. //պըճիլ, Ջվխ. //պուճուրիկ, Ար. Թբ. Ղրբ. Կոզ. Շլ. Բրչ. Սրմ. Ջվխ. Ալշ. Ապր. //պոճոլ, Յմշ. (աղջկա մասին) //պիճի, Ախց. //պուճրիկ, Ղզխ. //պուճուլ, Ար. մնկ. //պիճիլիկ, Պլ. Տրպ. Յմշ. //պըջիկ, Երգ.//առոչ լոխչանը պուճուրը, Ղրբ., տե՛ս **ՓՈՔՐ**

467. **ՋԱՅԵԼ**, տե՛ս **ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ**

468. **+ՋԵՐՄ**

Տաքարյուն, ՆՆ. Պլ. «ոչ այնքան գեղեցիկ, սակայն աշխույժ բնավորությամբ, հաճելի», 2) Պլ. «դյուրագրգիռ»

469.+**ՋԻՆՋ**, տե՛ս **ՍԱՔՈՒՐ**

470. **ՋԻՎԱՆ**, տե՛ս **ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ**

471.***ՋՈԿ**, տե՛ս **ՋՍՏ**

472. **ՋՈՋ**, տե՛ս **ՄԵԾ**

473.* **ՋՈՒԽՏ**, տե՛ս **ՋՈՒՅԳ**

474. **ՍԱԿԱՎ**, տե՛ս **ՔԻՉ**

475.+**ՍԱՌՆ**, Ջդ.//սուռը, Գճձ.//սառը, Ար. Ուրմ. Պլ. ՆՆ. Ջվխ. Շիր. Մշ. Վճ.//սանճը, Կրճ. Ջրս. Ղրբ.//սանճը, Թբ.//սծոնը, Ազլ.//սառուցիկ, Պլ.//սառցակոլոլ,

Ար.//սառցակ ընկած, Ար. Աշտ.// սրճընկուլուլ, Գրս.

Արյունը մեջը մեռած, Պլ. (մարդ)/արյունը պաղ, Պլ.//գորտի արուն ունեցող, Ար. «սառնարյուն»

Գ'օթրում, 5. 63

Ջանգ'ակ, 4. 15.

Հավ, 6. 84.

Ղիամաթ, 9. 136

Ոչ աղ, ոչ համեմ, Ար.//ոչ խունկ, ոչ մոմ, Ար. «անտարբեր»

Սաթթ, 8. 137

Սըրսուռ, 7. 121

Սլաղ, Արբ.

Պաղ, Ալշ. Ախց. Եր. Կր. Սկս. Մշ. Մրդ. Շմխ. Սլմ. Վն.//պաղիկ, Խտջ. //պող, Մրդ.//բաղ, Ասլ. Խրբ. Յմշ. ՆՆ. Պլ. Ոդ. Սչվ. Սբ. Լհ. Հնգ. 13//բանղ, Տգր.//բօղ, 110

Ձթ.//բող, Ձթ. նաև՝ «սառույց»//բունղ, Սվ. նաև՝ «սառույց» Վն. Եր. «սառույց», Պլ. Ախց. Կր. «ցուրտ», Լհ. Սչվ. Հնգ. «ցուրտ, սառույց»//պաղ-պուգ, 172//բանղ-բուգ,

Տգր. «խիստ սառը»//պաղգաշ, Սվ. //պաղոտ, Գճք.//պաղեբես, Ջրս.//պաղե-րանց/պաղած ապուր// պաղապրուր// պաղգավակ/պաղպաղակ //պաղպրակ //պաղտասար, Պլ. «սառնարյուն, անհամակրելի դեմքով»//պաղարյուն, Պլ. (բնա-վորության մասին) //պաղսիրտ, Խրբ. (բնավորությամբ)/պաղլիկ, Մշ. (օր.՝ տանիք) Պուրպուտ, Սլթ.

Ջուր կտրած, Ղրբ. (տաք ըմպելիքի մասին՝ կաթ, սուրճ, թեյ և այլն, երբ սառ-չում է), 2) Պլ. «վարժ տվորած», 3) Ղրբ. Պլ. «վատ, որակը կորցրած, քրահամ դա-ռած», 4) Թբ. «փուչ, ոչնչացած»

Սլլկուն, Պպ.

Աքառած, Ղզխ. //սառած-սքառած, Ղզխ. //ցըքօռնը-ցըքօռնը, Գրս. «սառն ու փխրուն»

Յուրտ, Ղրբ. (օր.՝ *ցուրտ խոսք*)//ցօրտ, Ղրբ. (*ծուր, ծըմերուն*)//ցօրցօտ, 54, 2//ցօրտ-ցօրտ, 166, 2

Փայտ կտրած, Ախց. Ղրբ. Պլ. «սառած կերակուր»//փեղացած, Ար.

Օծերես, Եվդ. «սառնալորուն, անհամակրելի դեմքով»

476. **ՍԱՐՍԱՂ**

Չաջողած, Պլ. «անճարակ»

Ցախավել, Պլ.//ցախավեր, Վն. «անճարակ»

477. **+ՍԵԳ**, տես **ԳՊԱՐՏ**

478. **ՍԵԹԵՎԵԹ**, տես **ՆԱԶՈՒԿ**

479. **ՍԵՂՄ**

Կարճ կապած, Ակն. Խրբ. Պլ. Թբ.//կարճ կտրած, Պլ.

480. * **ՍԵՎ** [այարթ. *siyān*], Սչվ. Ալշ. Զնն. Մշ. Սլմ. Վն.//սեվ, Ազլ. Ախց. Գրս. Եր. Խրբ. Կր. Նն. Շմխ. Պլ. Ջղ. Ռդ. Սբ. //սե՛վ, Ասլ.//սըվ, Ղրբ.// սիվ, Ձթ. Զնշ. Մկս. Մրդ. Սվ. Տգր. Թբ.//սըվ-սըվ, Զդ. «շատ սև»//սըվըմըթեն, Զդ. Գրս. «սև ու մթին»//սևա-մնուշ, Ար.//սիվօզ, Սվ.//սիվօզօ, Սվ. «բավական սև»//սևտիտիզ, Թբ. «շատ սև»//սև լոնգ, Զնշ. «շատ սև»//սև մրտոց, Գրս. «շատ սև»//սըվ-տուլաշ, Զդ. «շատ սև»//սև թըրեք, Ղրբ. «շատ սև»//սև քմուր, Ղրբ. «շատ սև»//սև ճկըռտիկ, Խրբ. «շատ սև»//սիվ մունդուզալ, Թբ.//սև փայծաղ շինած, Ղզխ.//սև փայծաղ դառած. Ղզխ.//սևադիդար, Վն. (դեմքի մասին), 2) «մաղձոտ»//սևաթաթախ, Վն. 2) «կեղ-տոտ»//սևակիշ, Ղրբ. (դեմքի մասին)//սևակուլու, Ար. Ղզխ. Շիր.//սևանթրոց, Վն. //սև-աթարոց, Ար. «սև ու տզեղ»//սևասիրուն, Ղրբ. «սև ու սիրուն»//սևավոր, Ար. Ուրմ. Շիր. Բլ. Մշ. Մնգ. Վն.//սևավեր, Զնշ.//սևավուն, Եր. Ղրբ.//սևթխոց, Ղրբ.//սևթխոց դառած, Ղրբ.//սևթխոց կտրած, Ղրբ.//սևկիկ, Ար.//սևլուկ, Արթ. // սևու-լիկ, Պլ. Խրբ. Դրս.//սևուկ, Արթ. Պլ. «սև ու սիրուն» փոքշ. //սևկեկ, Պլ. «բավական սև»//սևտեզ, Ղրբ. «սև ու գարշելի»//սևքռա, Վն. «սև ու քարքարոտ»//սեփ-սև, Պլ. Արթ. Զնշ.//սեփ-սև, Զվխ.//սըվըռանգ, Մղր.//սըվըկարմիր, Գրս. («սև ու կարմիր»// սըվիրես/սըվվի, Կրճ. Կքվ.//սիահ, Նն. Շոթ.//սիյահ, Նն.//սիմ-սիյահ, Նն.//սիվա-կած, Թբ. «սև ու տզեղ»//սիվճարո, Մկս. «սև ու տզեղ»//սվռոսկի, Ազլ. «սև, երկար հատերով, հաստ կեղևով մշկահոտ խաղողի տեսակ»//սև ջուր, Պլ. ծծկ. «սուրճ»

Թուխ-թուխ, Վն. «մուգ սև»

Խողակ'իւն, Վն.

Զօռում թուք, Տգր. «սև թուք. հոռոն»//հոռումթուքի, Տգր. «սև թթենու տեսակ»
ճնդրեկ, Մշ. (օր.՝ *ճնդրեկ հավ*) !ճնդրեկ սև «շատ սև»//ջըմդիք, Վճ. «շատ մուգ սև»

Սգուկաջուր, Ղրբ. Ղրդ. «շատ սև»

Սրրած, Եր. «կեղտոտ»

Չաթրտուկ, Երզ. «սև ու դիմացկուն, երկարավուն հատիկներով խաղողի տե-սակ»

Չամիչ, Մշկ. «սև ու կարծր խաղողի տեսակ»

Սրիմակու քաշ (ագռավ), Ղրբ. «շատ սև»

Ստրիճ, Եվդ. «շատ սև»//ստրիճ, Եվդ. «շատ սև»

Վախաս, Մշ. «սև և մանր հատերով խաղող, որ ամենալավն է Մուշուն» //վա-դահաս/վադահասմուկ/թեզհասմուկ, Մշ. «սև և մանր հատերով խիստ քաղցր խաղող՝ գինու համար նախատեսված»

Վիրենի, Ղրբ. «սև և բարակ կեղևով խաղողի տեսակ»
Տուլաշ, Գրբ. փխբ. «սև ագռավի նման փոքր թռչուն»
Քրդի, «սև կեռաս», Ղրբ. «ուշահաս սև կեռաս»
481. **ՍԵՐՏ**, տես **ՊԻՆԴ**

482. **ՍԹԱՓ**

Ինքզինքը վար դրած, Պլ.
Միտքը վրան ժողոված, ՆՆ.
Ուշքը վրան, Եր./ուշքը վրան պահած, Եր.

483. **+ՄԻՆ**

Ծովի ձայն, Պլ./ջուրի ձայն, Արբ. ԿՄ. Պլ. Տրն.
Փչադատում, Ար. Ղրբ. «անշահ, անօգուտ» (օր. *գործ, տղա*)

484. **ՄԻՐՈՒՆ** (+սեր), Սչվ. Հմշ. Տգր. Lh./սարուն, Ազլ./սերուն, Ղրբ. //սերուն,

Կրծ./սարուն, Ազլ./սերին, 64/սիրունատես, 141. Քսբ. Ղրբ. Թբ./սիրսուն, Ղզխ.

մնկ./սիրունադեմք, Ղրբ./սիրունկեկ, Պլ.

Ակն ու արեգակ, Եր. «չափազանց գեղեցիկ»/արեգակի կտոր, Եր.

Աղի, Թբ./աղկեկ, Այմբ. Խրբ. Կսր. Հս. Մն. Զրս. Քդի/անդգիգ, Տգր. //անդգգ,

Քսբ./ադգգ, 165. 113/ախքեգ, 165. 113/աղվոր, Ակն. Զթ. Պլ. Վ. //աղվորիկ, Պլ. Վն.

Անեղան լադ, Վն. (կոր, կամարավոր, գեղեցիկ հոնքերի մասին)

Աննման, Ախց. Շմխ./աննոմոն, Զթ./անլման, Մրդ. Ռդ./ալլման, Խրբ.

Պլ./օնլմոն, Հմշ. հեզն. (ասվում է մեկին վիրավորելու համար բանի չնմանվող)

Արմաղան, Ազլ. Շռթ.

Աչքունը յուղ ունեցող, Թբ. Եր./աչքով-ունքով, Ղրբ.

Առվակ, Սվ. // պինդ առվակ, Սվ. «չատ գեղեցիկ»

Աստղավ, Գրս./աստղով, Ղրբ. Ար. Մշ.

Ավօ, Պլ. մնկ.

Արյունը տաք, ՆՆ. Պլ. //քաղցրարուն, Ար. Մշ. Կր. //ծյունան արունը ուրուր

խառնած, Ղրբ. //քուղցվիրեն, Սվ.

Բղղբղղուն, Տգր.

Գրավիչ, ընդի. //սիրտ գրավող, Ար.

Գ'օզնլ, թրք. Գրս. //կ'օզալ, Ազլ. Շռթ./գ'ուզալ, Քսբ. 7/եսմեր կյուզելի, Պլ.

«թուխ ու գեղեցիկ, արևելյան գեղեցկությամբ»

Գ'օջա, թրք. Գրս.

Դըլլալ, 119. 15

Դուդուշ, Ղրբ./թունթուշ, Գրս./թունթուշ, Շիր./թութուշ «սիրուն ու գիրունկ»/թութուշիկ «սիրուն ու գիրունկ»

Դուրեկան, Եր. Ղրբ. Թբ.

Եղնիկ, Վն. փխբ. «մատաղատի գեղեցկուհի», 2) «մանկամարդ կին, որ շուտ է գրկված իր ամուսնուց»

Երեսին ճաշ ուտելու, Ղրբ. Շմխ. (ասվում է գեղեցիկ աղջկա մասին) // ծիծաղե-րես, Կր. «հաճելի դեմքով»/ծծղերես, Ղրբ. Պլ. «հաճելի դեմքով»

Ջանեզան, Թբ.

Ջարուն-գարդարուն, Պլ.

Ջիգի, Գրս. Շմխ. մնկ./գիգի-բիգի, Ար./գիգի-պիգի //գիգիլ-պիգիլ/գիգի-գիգի,

Գրս.

Ջղղղղղուն, Տգր. (բնության տեսարանների վերաբերյալ)

Չոկ, Ղրբ. փխբ. «բարձրահասակ և գեղեցիկ» (*Հունց ա գոկ ինի*)
Թանձղուգ, 132. 17

Թառլան, պարսկ. Գրս. Ազլ. Շոթ. Ուրմ. Ար.

Թութակի պես գեղեցիկ, Պլ. «շատ գեղեցիկ»//թութուլիկ, Վն. Կր. «սիրուն և կանոնավոր ձև ունեցող» (օր.՝ *թութուլիկ ոտներ*)//թութուկլան, Վն. Կր. «շատ սիրուն»

Թութիսի տեսքը, Նն. «թութ և գեղեցիկ, արևելյան գեղեցկությամբ»//թութաչվի, Ակն. «սև ու գեղեցիկ աչքերով»//թութթանաք, Վն. «շատ սև մազերով ու բեղերով, գեղեցիկ»

Ժխտուն, Չմշ. «փայլփլուն, աղվոր»

Իղշուն, Կր.

Լալ, 128, 13

Լորիկ, Ախց.

Լուսի կտոր, Ախց. Շիր. Պլ.//լույսը պատերովը տվող, Ղրբ.//լույսի պես, Ղզխ. Պլ.//լուսուն պտուղ, Տգր.//լուսաղբյուր բերան ու երես, ընդի.//լուսնահակ, Շմխ. (լուսնյակին հակ ընկեր, կից, հավասար)//լուսնկա երես, Պլ. //մութ տներին լույս տվող, Պլ.

Խանունիկ, Պլ.

Խաշխաշ, Ախց. «կարմրագարդ» (օր.՝ *ալ ու խաշխաշ հասրներ*)

Խատուտ, Ակն //խատուտիկ, Ակն

Խօրօտ, Ղդ. Ուրմ. Վն. Ալշ. Բլ. Բղշ. Լ. Խ. Խն. Մկս. Մշ. ՆԲ. ՅԲ. Ար. Վն. 178//խօրօղ, Տգր. 182//խօրօղիգ, Տգր.//խօրօտիկ¹, Ղդ. Ուրմ. Վն. //խորոտիկ, Ալշ. Ախց. Խթ. Կր. Մշ. Սս. Վն. Տգր.//խորոտ-մորոտ, Վն.//խորոտիկ-մորոտիկ, Վն.

Խպիկ, Կր. «սիրուն և փոքրիկ»//խտիկ, Կր. «սիրուն և փոքրիկ»

Խոնջիկ-մոնջիկ, Ղրբ.

Կարմրակամար, Ղրբ. (գեղեցիկ հոնքերի մասին)

Կտուց, Նն. «փոքրիկ, սիրուն դեմքով» (օր.՝ *աղջիկ*) //կաքաժակտուց, Եր. (կլոր և սիրուն ծնոտի մասին)

Կուզլա, Կր. Մշ.

Կուտիկ, Չն. «փոքր ու սիրուն» (օր.՝ *կուտիկ աղջիկ*)

Կօխտա, Լ.

Հոնրի-փերի, Գրս. արաբ. +պարսկ.//հոնրումլաճ, Գրս. արաբ. +եբր.//հրուհատ,

Վն. //հրուհարս, Վն.

Հանշանգ¹, Ղրբ. 6, 25, 173, կանշանգ, ՆԲ.

Ճիճի, Աղբ. Պլ. Տգր. մնկ.//ճիճի-պիճի, Քսբ. Խրբ. Պլ. «պերճ»//ճիճոգ, Կր.

Ճընղըրիգ, Կր.

Ճլալտուն, Խ. Խն. Եր. Վն.//ճալտուն, Խրբ. Վն.//ճտճալուն, Վն. «սիրուն և փայլփլուն, խատուտիկ», 2) Խն. «քաղցրախոս, ժիր»

Մարալ, Գրս. պարսկ. թրբ.

Մանկունք, Պլ. «սիրուն և փոքրիկ, անմեղ» (օր.՝ *մանկունք տղա*)

Մլտիկ, Ապր. //մլտրիկ, Բլ. «սիրուն և շատ կարմիր խնձորի տեսակ»

Մի կծած խնձոր, Ար.

Յեներալ (=գեներալ), փխբ. Ղրբ. 1) «տեսքով, հաճելի», 2) «աչքերը կապույտ կամ խաժ», 3) «ազնվատուհմիկ», 4) թմբլիկ երեխաներին դիմելու ձև, միհարներին այսպես չեն կոչում), 5) «մաքուր»

Յոսմա, Շիր. 187. 18

Նազլու, Ար. Ղզխ. Կր.

Նախըշ, Մրշ. Շմխ.//նախմուն, Ար. Գրս. Շիր. Ջվխ. նաև՝ «նախշերով» //նշխուն, Շիր. Ալշ. Խիգ. Բղշ. Վն. Կր.//նախշուտ, Կրճ.//նաշխուտ, Ղրբ. Կրճ. Կքվ.//նախշուտ, Կրճ. 90. 181//նախշունիկ, Գրս. նաև՝ «նախշերով» //նաշխունիկ, Գրս. նաև՝ «նախշերով»//նշխունիկ, Գրս. նաև՝ «նախշերով» //նշխունիկ, Ար. //նախշած ծու, Ղրբ. //ծվով նախշած, Ղրբ.

Ներոտիկ, Պլ.

Շախ շիաթով, Լ.

Շար, Ակն Ադն. Ռդ. Սբ. Քսբ. «շղարշ», Ռդ. «սառույցի բարակ խավ, որ ջրի երեսն է պատում», Չն. «վզի թաշկինակ», Սվ. «կանամց ծածկող բարակ սավա-նը»//շոյ//շոր, Ջթ. «շղարշ»//շարի, Սս.//շարե շապիք, Ախց. Կր.//շարե շաքիք, Պլ.//շալե շաքիգ, Ալշ. Մշ.//շարմաղ//շարմաղան, Ար. Տրն. Մշ. //շարմղուն, Պլ. Սբ.//շաղմաղին, Խլթ. նաև՝ «քնքուշ»//շարմղիկ, Մշ. //շարմաղերես

Շետ, Ակն.//շիտ, Ակն. Արբ.//շիտուկ, Արբ.

Շենքով, Ղրմ. ՆՆ. Պլ. //շենք շնորհքով, Գրս. ՆԲ.//շենքով-շնորհքով, Եր. Ղրբ. Պլ.

Շիմշատ, 142. 16

Շիրին, Կր. Երգ.//փեք շիրին, Պլ. արաբ.

Շիհեր, Ակն//շիհեդ, 28, 9

Շողաթաթախ, Ղրբ.//շողերես, Վն. //շղլութիկ, Վն. //շղպոր, Վն.

Շուշանածալ, Վն. (շրթունքների մասին)

Շուշմա, Ակն «սիրուն և փոքրիկ բերան»

Չալ, Ար. Ղրբ. Կր. Ջվր. ՆՆ. Յմշ. նաև՝ «խատուտիկ»//չալո, Լ.//չալտիկ, Լ. Թբ. Ղրբ.//չալտիկ-մալտիկ, Ղրբ.//չալ-չալ, Ար. ընդի. //չալ ու բալաք նաև՝ «խայտաբղետ»

Չախմուր, Ար. ՆՋ. Ղրբ. նաև՝ «խաժ»

Չքոտ, Խտջ.

Պաղ կրակ, Պպ. «սիրուն, սակայն ոչ գրավիչ»

Պառեզան ծաղիկ

Պատկերք, Ար. //պատկերքը դալամով քաշած, Թբ. //քաշած պատկեր, Ղրբ.

Պեծպծան, Թբ.

Պետրիկ, Սբ.//պետլած, Թբ.

Պետք, Յմշ. Տրպ. (օր. աղջիկ)// պիտվական, Խրբ.

Պլուլիկ, Վն.//պուլուլիկ, Վն.

Պուպուշ, Ար. ՆՋ. Ջվխ. Ախց. Խրբ. Քղի Ալշ. Արբ.//պիպիշ, Տրպ. Շիր. Բղշ. //պուպուշ, Վն. մնկ.//բուբուշ, 94, 12

Պուտուղ, Մշկ.

Պտուտուրիկ, Ար. 2) «չար, խայտաբղետ»

Չալ, Մշ.

Ջընդի, Խիգ. Շտխ.

Ջուար, Խտջ. 5

Ռընդ, Պպ.//ռունդ, Ջվխ. Բս.//ռունտ, Ախց. Ախց. Կր. Խտջ.//ռըռունդ, Կր. //ռընտիկ, Ախց. Պլ. Եվդ. Կր. Խտջ. Էվր. Ապր. Տգր. Վն.//ռընդիգ, Կր. Յմշ. //ռընդիկի, Բս.//ռունտիկ, Բս.//ռինդ, Գնճ. Յմշ. Վն.//ռինտ, Պլ. Նկմ. Եվդ. Սբ. Տրն. Յմշ. Մրշ. Ջթ. Սջվ. Վն.//ռըռունդ, 172//ռըռնտիկ, Պլ. 185//ռըռնդիգ, Կր. (նաև արհմ. իմաստով)//ռըռնդիկ, Երգ.

Սիսլախ, Սս.

Սոմա, Զվր. Վճ. Սիս 2) Վճ. «բարձր»
Սոսուն, ՆՆ.//սոսուն, ՆԲ. (*Սոսուն ծաղիկ կա քաղելու Փունջ կապելու, տուն
բերելու*) //սոսունիկ, Ար. Մշ. (կանանց մասին)
Սպահի, Ղրբ. ՆՆ. Շտխ.
Սըլուկ//սըլուն//սըլվըլան, Խճ. «ճվլացող, ճարպիկ»
Սրտաշեն, Մշ. (օր.՝ *ծորեք*)
Տալալ, Զգ.
Տեսքով, Ղրբ. ՊԼ.//տեսքոք, Եվդ.//տեսք, Ղրմ. ՆՆ. ՊԼ.
Փմփուխ, ՆԲ. Վճ.
Քանսում, 187, 39, 10, 52, 99, 94//քանսուգ, 94//քստլիկ, Խրբ.
Քէլէշ, Զթ.//քյալանշ, 110, 14//քէլէշգեգ, Զթ. //քէլէշուգ, Զթ.
Քիբոյ, 93, 11
Քռփուխ, Վճ. (տղա, կին)
Քլիկ, Ախց.//քփլլորիկ, Ախց. «ոքրիկ և սիրունիկ»
485. ***ՍԽԱԼ**, Ազլ. Ախց. Գրս. Կր. Ղրբ. Մշ. Շմխ. ՊԼ. Ռդ. Սբ. Սլմ. Սչվ. ՆՆ.//զղալ, ՆՆ. Ակն//ըսխանլ, Տգր.//սըխանլ, Տգր. //սղալ, Եր. Մրդ. Զդ. Թբ.
Դաննթ, Զդ. արաբ.
Յաղլըշ, Կր.//յանղլիշ, Ար. Թբ. Ղրբ. Կր.//յաղլիշ, Կր.//յանղիշ, Կր.//յալնիշ, Շտխ.
//յանղըշ, Տգր.
Շաշ, Բս.
Շիլ, Ղրբ. Գրս. Զվր. ՊԼ.//շլմոր, ՊԼ.
Պառավական, Ար. Ղզխ. Մշ.
Սուտ-մուտ, Ար. արիմ.//սուտի-մուտի, Ղզխ.//ստտա-մուտա, Ղրբ.//սուտա-մու-
տա, Ղրբ.//սուտիկ-մուտիկ, Ղրբ. Վճ.//սուտ ու մուտ, Աշտ.//սուտը փուտ, Աշտ.
Օգոր, Ալշ. 2) Խճ. «ոլոր»
486. **ՍՈՎՈՐ**//սովոր, Մշ.//սովօր, Ախց.//սավոր, Զդ. Բրչ.//սանվուր, Ազլ.//սավուր,
Թբ. //սովուր, Զմշ.//սորվուկ, Խրբ. Քղի //սորվուգ, Զմշ. Մշ.
փորձուկ, Բղշ. Թբ., տես **ՎԱՐԺ**
487. ***ՍՊԻՏԱԿ** [աիլ. spētak]/բիղագ, Խրբ.//ըսբղանգ, Տգր.//իսբիդօգ, Զճն.
//իսբիդագ, ՊԼ. Ռդ. //սբղանգ, Տգր. //սիպտանգ, Վճ. //սպանյտակ, Ազլ. //սի'պտակ,
Գրս. Եր. Ղրբ. Թբ.//սի'պտա, Թբ.//սիպտանկ', Մրդ.//սիպտանգ', Շմխ.//սիբղագ, Ալշ.
Մշ.//սիվղավ, Ալշ. Մշ. //սիվտակ, Վճ. //սվտակ, Սկս. Ար. Ուրմ. Մշ. Վճ.//աիտակ,
Խրբ.// սըվտանկ', Սլմ. //սըֆտակ', Սլմ. //սըվղագ, Մշ.//սվիտակ, Ար. Թբ. Ղրբ. Քնդ.
Շիր.//սիպտակ, Ար. Թբ. Ղրբ. Քնդ. Շիր.//սիվղագ, Մշ. 189 //սիվտայ, Վճ.//սիվտակ,
Վճ. Սրլ. Կճտ. ՆԲ. Ապր. Ալշ.//ըսբղագըլա, Սվ. «քիչ սպիտակ»//ըսբղգօգ, Սվ. «բա-
վական սպիտակ»//նսբռնդնգ, Սվ.//սիպտակ-դօլբանդ, Զդ. «շատ սպի-
տակ»//սպիտակ քօլա, Զդ. «շատ սպիտակ»//սպիտակենի, Ղրբ. «սպիտակ խաղդ-
ղի տեսակ, որից գինի են պատրաստում»//սիպտակենի, Ղրբ.//սիպտիկենի,
Գրս.//սիպտիկանվն, Գրս.//սիպտիկենի, Գրս.//սպիտակակուլ, Ղզխ. «ճերմակ
վզով»//սպիտակահատ, Ար. «սպիտակ ցորենի տեսակ»//սալկկլուռ, Սվ. «ճերմա-
կին տվող»//սուփթա, Թբ. «մաքուր»
Բորեկ, Կր. «ճերմակ կով»
Բուքի պես, ՆՆ. (բուք՝ ծյուն)

Բօզ, Գրս.

Լուսըթաթախ, Գրս.

Կարկուտներու պես, Պլ.

Ձյունի նման, Պլ.//ծյուփ-ծյուն, Պլ.//ծուփ-ծուն, Պլ. //գիտենաս թե ծյուն մա-
ղած, Պլ. «շատ ճերմակ»

ճերմակ, Ախց. Կր. Եր.//ճերմագ, Մշ.//ճարմակ, Ջղ.//ճերմակ⁹, 183//գերմայ,
Ասլ.//ճերմագ, Յնգ. «կաթնեղեն»//ջերմագ, Ակն Խրք. Յմշ. ՆՆ. Պլ. Ռդ. Սբ. Սչվ. Լհ.
Ասլ.//ջիյնօզ, Ջթ. 110//ջիյնօզգեզ, Ջթ.//ջիյնօզուզ, Ջթ.//ջիրմոզ, Ջթ. 2) Ասլ. Պլ. ծծկ.
«տաճկական մեծիտիե, որ 20 դրուշի է հավասար, որ է՝ 1 ռուբլի, 20 կոպեկ կամ 4
ֆրանկ, 20 սանտիմ»//ճարմակոտ, ՆՋ.//ճերմկոտիկ, Պլ. Քդի «սպիտակ ու գեղե-
ցիկ»//ճերմկուկ, Արբ. «սպիտակ ու գեղեցիկ»//ճերմկուկ, Արբ. Եվդ. «սպիտակ ու
գեղեցիկ» //ճեփ-ճերմակ, Արբ. Պլ.//ճիփ-ճերմակ, ՆՆ. Նկմ.//ճեր-ճերմակ, Ախք.
//ճերմակեկ, Պլ. «բավական ճերմակ»

Շարմաղ, Գրս. 135. 3 «սպիտակ ու բարակ, փափուկ»

Պաշո, Վն.

Սպարմաճետ, Վն. //սպարմաչեք, Բղշ.

Վլլամաղ, Դրբ. (Երես, մարմին են), 2) «սպիտակ և մանր» (սպիտակ հաց, ալ-
յուր են)

488. **USUՅԱԿ**

Սուտասան, Ար. Վն.//սուտասիկ, Դրբ.//սուտգրույց, ՆՆ. Պլ.//սուտլիկ, Լ. Ղզխ.
//սուտլիկ, Ախց. Եվդ.//սուտխաբան, ՆՆ.//սուտխոսան, Ջթ. Ար.//սուտը բերանի մեջ
լող բերող, Պլ.//ստի տոպրակ, Ար.//սուտի տոպրակ, Պլ.

Քամի փչող, Ար.

489.***USUՄԲԱԿ** [պիլ. stambak՝ անգութ, բռնակալ, անարդար, նեղիչ, կատա-
ղի], տես **ԸՄԲԱՍ**

490. +**USԵՐՁ** //ղերչ, Խրք.//ստերչ, Ախց. Կր.//ստեռչ՝, Ալշ. Մշ.//ստեռչ, Եր.
//ստեռճ, Վն.//ստեռճ, Սկս.//սդիյչ, Յմշ.//ստիրճ, Սս.

Գյանդիգյալան, Խ. (վատ, անպտուղ բույսի մասին)

Ղըսըր, Գրս. թրք.

Չոր, Շիր. (կովի մասին)

Սուբա(հ), Գրս. թրք.

491. **USՈՐ**, տես **ՍՐԻԿԱ**

492. **USՎԱՐ**, տես **ՅԱՍՏ**

493.+**USՈՒՅԳ** //ըսդուք, Սբ., տես **ՃԻՇՏ**

494. **ՍՐԻԿԱ** (փոխառյալ գրականից), Կր.//սրիգա, Խրք. Ռդ.//սիրիգա, Պլ.

Ազռավի ծերտը աբասու տեղ անցկացնող, Աշտ.

Ալջախ, Մշ.//ալչախ, Մշ.

Ալու գլխարկը վալու գլխին դնող, Վալունը՝ Ալու, Աշտ. Շիր. Թբ.

Սիը սրտեն՝ ամոթն երեսեն, Պլ.

Աղվես, Տրն. Եր. Ղրբ.

Աղուհացը մոռացող//անաղուհաց, Եր. Ղզխ. Թբ.//անաղուհաց քրդի շուն, Եր.
(ծանր անարգական արտահայտություն)//աղուհացից կուրացած, Թբ.

Անշահ, ՆՆ. բզմատ. (ուրիշին վնաս տվող մարդու մասին)

Աչքակապ, Դրբ. Թբ.//աչքը կապող, ՆՆ. Պլ.//աչքին հող ու մոխիր փչող,
Դրբ.//աչքին թօզ փչող, Եր. //աչքին թօզ ու մոխիր փչող, Եր. //աչքի սուրմա
թոցնող, Ար.//աչքը ունքը խաղցնող, Տրն.

Առավ-փախալ, Պլ.

Ասեղ մաշկող, Ղզխ./ասեղին ծակեն Յնդկաստանը տեսնող, Պլ. Քղի «խորա-
մանկությանը ամեն բան լսող, իմացող»

Աստվածները վար իջեցնող, Պլ. (հոգնակին ցույց է տալիս, որ դարձվածքը
նախաքրիստոնեական է)

Արածացնող, Եր. փխբ.

Արջ կապող, Եր. փխբ.

Ափերիստ, Յդ./աֆերիստ, Յդ.

Բանվորի մանգաղ գողցող, Շիր.

Բարի ծաղիկ, հեզն.

Բոշա, Պլ. «գռեհիկ»

Գող կատու, Պլ./գող կատվի նման, Ղզխ. Ղրբ.

Գոքը նստող, միրուքը փետող, Վղպ. Օշկ. Աշտ. Շիր. Նխ. Պլ. Թբ. Մրդ. Խտջ.
Կյուր. Ախց. Շիր. Վն. Ալշ. Բլխ. Ջթ. Խն. //գոքը նստող, հոքին առնող, Ալշ.

Գլուխ եղող, Ղրբ.

Դա-բեն-թո, Պլ./դա-եչ-գա, Պլ. նաև՝ «միջնորդ, կավատ»

Դաղալ, Գրս. արաբ. պարսկ.

Դարմանի տակի ջուր, Եր. Վղպ. Շիր. Թբ./հարդին տակեն ջուր քալեցնող, ԿՄ.

Պլ. Տրպ.

Դմակի տակ թող, Քղի

Դրսեն քահանա, ներսեն սատանա, Բլ./ներսը սատանա, դուրսը քահանա//
նես սատանա, դուս՝ քահանա//ներսեն սատանա, դրսեն սուրբ, Կր./եղեվանց նալ-
նած սատանա, Թբ.

Ետ էկած, Ղրբ. Թբ.

Երդումը ջրի պես խմող, Տրն.

Էշ ներկող, փխբ. Թբ. (անարգական մակդիր, որ տալիս են խոյեցիներին (խա-
չագողներին). գողացած էշը ներկում է, որպեսզի անճանաչելի դառնա և ապա
ծախսում է նախկին տիրոջը)//էշը փալանով ուտող, ուղտը՝ դղւանով (փորի կապ),
Վղպ.

Թաթալաբազ, Ար.

Թոկից փախած, Եր. Թբ./հազար չաթու-չվան կտրած, Քնք./հարյուր թոկից
դուրս պրծած, Ղրբ.

Ժիժիկ,

Իննուվեց, Խրբ. նաև՝ «կավատ»

Լանգլլանդ, Ոգ.

Լեպրար, Մշ. (լեպրար կին)

Լեզվովը ճնճղուկ փռնող, Քղի

Լըղտոր, Ախց.

Լոթի, Եր. Ղրբ. Մշ. Շմխ. Ջդ. Թբ. «հարբեցող, զեխ, սակայն ազնիվ և մաքուր»,

2) «սրիկա», 3) Վն. «ազահ»

Լպուզ, Ղզխ.

Խաբան, ՆՆ./խափլան, Գրս./խաբես-խուբես, Պլ. (Անոնք բոլորն ալ խաբես-
խուբես մարդիկ են)/խաբուկ, Եր.

Խաչագող, Եր. 2) Թբ. սալմաստցիների մականուն//խաչը ծոցեն՝ գրպանէն հա-
նող, Պլ. «առաքինի և բարեպաշտ ծնացող, սակայն իրականում վատ մարդ»//խա-
չը կոթով կուլ տվող, Ալբս.

Խանդավա, Գրս. Ղրբ.//խանդախ, Ջղ.//խարթախ, Եր. Կր. Մկս. Ոգ. Պլ.//խառ-
 քախ, Սլմ.
 Խիտրի, Հդ.
 Ծանրեն ծանրը, Պլ.
 Ծակամիտկ, Ղրբ.
 Ծուռ, Ակն
 Կամացուկ, Այնթ.//կամացուկ սատանա, Այնթ.
 Կոռագլուխ, Վն.
 Հալած-թափած, Ար.//հանած-վառած, Ար.
 Հարյուր մարդու ծիծ տված, Թբ.
 Հավի պես ուտող, կտուցը գետին քսող, Շիր. Աշտ.
 Հացը ծնկանը, աչքը՝ կնկանը, Վղպ. Շիր. Բլխ. Ալշ. Վն. Հն.
 Հավկիթին մեջի դեղնուցը հանող, Կյուր. Պլ.
 Հիլլա, Կր.//հիլիլա, Կր.
 Հում կաթնակեր, Թբ.
 Դուլդուր, թրք. Գրս.
 Դուռումսաղ, թրք. Գրս.
 Եիզվիթ, Երգ.
 Մնթայ, Կր.//մատիկ խաղցնող, Պլ.//մատիկ կլեցնող, Պլ.
 Մնջիկ-մնջիկ, սև երնջիկ, Բրդ. Վն.
 Մորը մանածը ծախող, Հն. Ակն. ԿՄ.//մորը մանածը ներկող, Կյուր. Թբ. // մոր
 ծիծ կտրող, Եր. Թբ.//մոր կոճակ կտրող, Ար.
 Մրմրիչ, Եվդ. «հերյուրող»
 Մուխաննաթ, Կր.
 Յալանչի, Ղրբ. Սլմ. Պրտ. //յալանչի (խաբեբա), դիլանչի (բամբասող), թալան-
 չի (կողոպտիչ), Վղպ.
 Յաման, Ար. Ղրբ. Հվր. Շիր. Ջվխ. Վն.
 Յարամազ
 Յոթը գեղ մեկ իշու բարձող, Քղի
 Նամարդ, պարսկ. Ար. Թբ. Ղրբ. Հվր. Մկս. Գրս. Ուրմ. Բլխ. Շմխ. Ջվխ. Խրբ. Վն.
 //նամարտ, Ար.
 Նադուգ, Ուրմ.
 Նաքագ, Թբ.//նաքյագ, Ար.//նաքյաս, Բլ. Վն.//նակնագ, Հմշ.//նեաքեսաս, Բլ. 190
 Նեռ, Ար. Ղրբ. Սբ. Քղի
 Ներքը, Թբ.//ներքընքուրծ (ներքին+գործ), Տգր.//ներքնգործ, Քղի// ներքնա-
 գործ, Շիր. Ալշ.//ներքինի, Սբ.//ներքսի տկենեն
 Ննգ, Եր.//ննգաժեռ, Ար. Ալշ.// ննգժոտ, Ղրբ.
 Շանգավակ, մխտ. Պլ. Մշ. Երգ.//շան սաղակ, Երգ.//շանլագօտ, Երգ.//շանորդի,
 Եր.//շունշանորդի, Պլ.//շանը շապիկ հագցնող, կատվին՝ վարտիթ, Ակն.//շան ծիծ
 կերած, Եր.//շունի կաթ կերած, ՆՆ.//շան պես փսխածը ուտող, ԿՄ.
 Շառ գցող//շառ քցող//շառ ձգող, Բլ.//շառ ցրող//շեռ ցրող//շառ թալող//շառ
 նետող, Բլ.
 Շալվեր, ՆՆ. Ղրբ.
 Շապկահան, Չրս.
 Շատ մաղե հաց կերած
 Շիլ, Պլ.

Ուտքի տակ պաղ դնող, Վն.
 Որոն սայլը նստող, անոր խաղը կանչող, Պլ. «կեղծ մարդ»
 Չաթուքասան, Ջվխ.//չաթուքեսան, թբ./չաթուքյասան, թբ. Դրբ. Բնդ. Կս. Վն.
 Չանչուլբազ, ՆՋ.
 Չոթմաջի, Նն.
 Չափչի, ՆՋ. //չափխուն, Կր./չափկուն, Խիզ. Վն.
 Չորս թղթի բերող, Տգր.
 Պաժառնի, Ար. //պաժարնի, թբ. Դգխ.
 Պրոբոր, Մնգ.
 Պոչը աճռած, Նն. //պոչ խաղցնող, Նն. 2) Ար. «շողոքորթ»//պոչը աղտոտ, Նն.
 «մեղավոր»
 Ջամբազ, պարսկ. Ուրմ.
 Ջըղըզ, Յնշ./ջըղուզ, Յնշ.
 Ջուրը տանող, ծարավ ետ բերող
 Սաղուկեցի, Աբ. նաև՝ «անխիղճ, անզգամ»
 Սալար, Կսր. 1) «զաղտնի», 2) «խորամանկ»//սալախանա, Ար. Կր. Խտջ. Վն.
 Սատանա, ընդհ./սատանի ճուտ, Ար./սատանի ծուռնդ, Ար./սատանի կծիկ, Սշ./սատանի պոչ, Ար. Ազա//սատանին նալնող/սատանին թարս նալնող, թբ./սատանային թարս նալող, թբ./սատանից յոթ օր առաջ ծնված, Ար./սատանախաբ, Ար. Ուրմ. Շիր. Սշ. Մկս./սատանխափ, Սս./սատանըխափ, Ուրմ./սատանայություն անող, Ար./սատանություն բանեցնող, Կր./սատանին շապիկ կարող, Վն. Ար. Պլ. Դրբ./սատանին չարոխ հագցնող, կատվին՝ վարտիք, Ախց./սատանի վիլակ մանող, Վն./սատանեքաց ալանի սպասին աղ անող, Ար.
 Սըզլնուկ, Բլ. (երեխայի մասին)//սըլկիկ, Ադն.
 Սըպլուկ, Խրթ. 1) «փայլուն ու հարթ», 2) փխբ. «խորամանկ, խաբեբա»
 Սիմսիմ, Յնշ./սմեել, Պլ. 1) «թշվառ»
 Սոքալ, Պպ.
 Սուտիկ, Գրս./սըտապարկ, Մդր./ստի պարկ, Դրբ./սուտ ծգնավոր, Ար. Պլ. Կր./սուտ սուրբ, Պրտ./սուտ Քրիստոս, թբ. 2) «դաժան, չար»
 Սուղուստան, Սլթ.
 Սուրբ սխտոր, ՆՋ. Պլ.
 Սուրդուկ, Խտջ. Բղշ.
 Վայիս, Գրս. Դգխ.
 Վարբեղօրթի, Երզ.
 Վարկեկ, Նն. Պլ./վար գարնված, Նն. Պլ./վարնոց, Արբ. Մն. Պլ. նաև «գռեհիկ»//վրնուց, Տգր. //վառնոց, Սլթ. //վնրմարթ, Սլթ.
 Տափիկ, Վն./տափիկ մարդ, Վն./ տափակոտ/տափկավոտ, Վն.
 Տղան մամու փորեն հանող, Յգր.
 Տմարդ, Վն. Ար.
 Ցածանօս, Երզ./ցածահոգի, Ար.
 Ուտող, ջուրն էլ վրան խնող, Աշտ./ուտող-ուրացող, Վղպ. Կր. Պլ.
 Փաթաթ, Եվդ.
 Փարախ, Մկս.
 Փուչ, Ար. Դրբ. //փուճ, Վն. 2) «սին, պարապ»//ոչուփուչ, Ախք. Եր. Դրբ. Թբ.
 Քաքանոց, Երզ.
 Քըռտիկ, Աբ.
 Քըսմրուկ, Աբ. Խրթ. Բլ.

Քոքված, Ար. Ղրբ. նաև «փորձված, երես առած» Կր. «փորձված» Գրս. «երես առած»

Քուղդեու, Սվ./քութթու, Սվ.

Օխտը թալակից պանիր փախցրած, Ղրբ.

Օծի ճուտ, Ար./պահող մենծացնողին խածող օծի ծագ, Շիր. //տաքացնողին խածող սառած օծ, Շիր. Լ. Թբ. Վն. Վղպ.

495. ՍՈՒՂ, Ձթ. խրբ. Յճն. Պլ. Սբ. Տգր. //սո՛ղ, Ասլ. «թանկ»//սո՛ղ, Սվ. «թանկ»

Գնավոր, ԿՍ./գնոց, Վն. //գնոց, Եր.

Հացը անուշ, Սշ. (օր. *հացը անուշ տարի*)

496. ՍՈՒՍ, տես **ԼՈՒՌ**

497. +ՍՈՒՏ, Ախց. Կր. Շմխ. Ջղ. Վն. Թբ. Եր./սուղ, Էնկ. Ալշ. Ձթ. խրբ. Յճն. Յնշ. Սշ. Նն. Պլ. Ռդ. Սշվ. Լհ. Տգր./սուղդան, Էնկ. «ստորեն»//սութ, Եր. Սկս. Սրղ. Սլմ. //սո՛ղ, Սվ. //սո՛ղ, Ակն Ասլ./սո՛ղ, Ասլ. //սօտ, Կրճ. Ազլ. Գրս. Ղրբ./ստու՛նուտ, Ղրբ./

սուտից-մուտից, Ղրբ./սպիտակ սուտ, Կր. //սըտըսօտ, Գրս./ստուսուտ, Ղրբ./սըտընչի, Սբ. 2) «ստախոս»//սըտըփուտ// ստըփութի, Ղրբ./սուտանց, Ար. Ղզխ. Պպ. //սուտմանց, Ուրմ. //սուտմեն, Ուրմ. //սութաման, Ուրմ./սութմանց, Ուրմ. //սուտմնցա, Շիր./սուտի, ԳՆձ./սուտմտա, Սշ./սուտուսուտ, Ղրբ./սըտըստ, Ղրբ./սոտ-սոտ, Ղրբ./սոտըստ, Ղրբ./սուտ-փուտ, Պլ. Արբ./սըտըփուտ, Բրդ./սուտիկ-մուտիկ, Գրս. Վն./սուտի-մուտի, Ղզխ. //սուտու՛նուտ, Ար. Պլ./սուտուփուտ, Պլ. Վն./սուտլացուկ, Եվդ./սուտ մուղտուսի, Վն./սուտ ճգնավոր, Ար. «արտաքուստ բարի, իրականում խաբեբա»//ստիկ-ստիկ, Ղրբ./պոզավոր սուտ //պոզով սուտ //պոչավոր սուտ //պոչով սուտ/պոչով քթով սուտ, Ար.

Աչքին փոշի փչող, Ար.

Բոզլաց տվող, խրբ./բոզլացություն անող, խրբ.

Երկու երեսեն, Պլ./երկու երեսանի սաջի հաց, Ար. 1) «անկայուն», 2) «կեղծավոր»// իրիսըհան հիլի, տկըհան ծիլի, Ղրբ.

Լուսնակն ու արև մազյաստական իրար հանդիպած, Վն.

Լըմանչը, Լհ. (*չի արմատից*)

Խլաֆ, Շիր.

խոտցի, Սվ./խոցցի, Սվ.

Ծակ գդալով չխոսկան, Եր. «նա, որ իբր համեստ է»

Կեղծ (բարբառներում արմատը պահպանված չէ, գրականից փոխառությամբ ունենք միայն ածանցավոր ձևերը)//կեղծավոր, Վն. Սկս. //կեղծավոր, Ջղ./կեղծավոր, Ախց./կեղծավոր, Ալշ. Սշ./կեխծավոր, Սլմ. //կեղծավոր, Ռզ./կեխցավոր, Եր./կեղծավըր, Ղրբ./կեղծավոր, Գրս. //կեխծավի, Սրղ./կիխծավուր, Թբ./կեխծօօր, Շմխ./գեղծավոր, Նն. Պլ. Սբ./գեղծուվոյ, Ձթ./գեղծուվոր, Ձթ./կենուծա, Եր. ծօկ. (կազմված է *կ* և *ծ* տառերից, որոնք *կեղծավոր* բառի բաղաձայններն են) Ղալբ. Կր./ղվլբ. Յդ. արաբ. 2) «ծուլ»

Մուլիզ, Կր.

Նհախ, Ար. Թբ. Ղրբ. Յվր. Շմխ. Սղր. Ուրմ. Նն. Շիր. Սշ. Սկս. //նահախ, Ար. Թբ. Ղրբ. Ազլ. Կր. Ալշ./նըհաղ, Ուրմ. Վն.

Շինծու, Եվդ. Պլ./շինուվի, Ար. Ղրբ. Ջվխ. Խտջ.

Շրջօմբ-շիտակ, Վն. «սուտ ու պատիր խոսքեր»

Չըլման, Լհ.

Չուռուկ, Նն.

Սալուս, Պպ.
Սախտե, Ամս.
Սարքովի, Կր.//սըրքովե, Մղր.//սըրքովի, Կրճ.//սարքովի, Ար. Թբ. Ղզխ. Բրդ.
Կս.// սըրքովե, Մղր.//սըրքովի, Կրճ.
Սերտը պուղերեն ընգած, Ղրբ. «հոգատար ձևացող»
Սոր-սոր, Մղր.
Սալը, Քղի
Վրո, Վն.
Տոտոգիչ, Քղի (խալխին քարոգիչ, իրեն տոտոգիչ)
Փալչօվի, Յդ.
Փորեհան, Երզ.
Փունդ, Սվ.
Ք'նսնդ, Վժ. արաբ.
Քուհ, Ղրբ. Յվր.
498.+ ՍՈՒՐ, Ալշ. Ախց. Եր. Խրբ. Կր. Յմշ. Մկս. Մշ. Նն. Շմխ. Պլ. Ջղ. Ռդ. Սլմ. Լհ.
Սչվ. Սբ. Տգր. Վն. Թբ. Ջթ.//սուռ, Մղր.//սուլ, Ջթ. Յճն. //սօր, Սվ. //սօր, Ասլ.//սօր,
Ազլ. Գրս. Ղրբ. Կրճ.//սուրու, ՆՁ.//սուրութիկ, Մշ.//սուրուխիկ, Վն. //սրուկ, Քսբ.//
սրոգ, Քսբ.// սրմբիկ, Մշ. //սուրուխ, Վն. //սրուխ, Վն. //սուսուր, Չն. Նկմ.//սուրքթա-
նի, Ար. (ծայրը սուր կոշիկի մասին)//ըխասօր, Գրս.
Բիզլիկ, Գրս. //բիզլիգ', Յդ.
Գըլըջ, Տգր.//ղըլըջ, Տգր.
Խլուստրակ, Ղզխ. (ծուռ ու խլուստրակ գլուխ)
Կտրուկ, Ախք. Եր. Ջթ. Սլթ. Մրշ. Մրս. 2) Մշ. Վն. «կտրված», 3) Ղզխ. Թբ.
«կտրիճ», 4) Նն. Պլ. «թունդ», 5) Պլ. «կարճ, համառոտ», 6) «ազդու», 7) Չն. «ժիր,
աշխատասեր»//կըտրօկ, Գրս. //կտրուն, Վն.
Մըզգուգ, Տգր. «չոր, կտրող» (օր' սառնամանիք)
Շուշուկ, Խրբ. (օր' քար)
Պուզտի, Գրս. //պուզտի, Գրս. Գնժ. //պուլոգ, Սբ. Շիր. Խտջ. Պնտ. Մշ. Պպ.//
պոմբլոգ, Ուրմ. //պոպոգ, Ար. Թբ. Գնժ. Սբ. Ամս. Կր. Բղշ. Վն.//պիպոգ, Ղզխ.//պու-
պուգ, Գրս.//պոպլոգ, Մկս. //պուլոսթիկ, Քղի//պոպոգավոր, Թբ.//պոպոգավոր,
Թբ.//պուպուգավեր, Ղրբ. Գրս.//պոպոգիկ, Պլ. Նն.// պուրլուգիկ, Ար. Մշ.
Պտուկանի, Ղրբ.//պտկանի, Ղրբ.//պտկավոր, Ղրբ.//պտուկավոր, Ղրբ.
Սլիկ//սըլըլունկ, Ակն.//սուլուլիգ, Կր. «սրածայր»//սուրուլիկ, Ախք. Տր.//սլու-
րիկ//սուլուլիկ, Ակն.//սլուլիկ, Ախց. Սկս.//սլլուկ//սլուր, Ար. //սլուլիկ// սրուլիկ,
Սլթ.//սոնսոլ, Պրտ. 2) «բարձր»//սուլուլ, Չն. Ղրբ. Եվդ. Սբ. Ղրմ. Խրբ. Սս.//սուլուր,
Նն. Առտ. փխբ. «թեթևսլիկ»//սուլսուլ, Յմշ.//սուսուլ, Պրտ. Նկմ. Խրբ.//սուլսուլաղ,
Յմշ.//սուլսուլիգ, Յմշ. //սուսուլիկ, Բլ.// սըղլուտ, Ար.
Սիվրի, Յմշ.
Սուլթան, Սս.//սուլթան սիսեռ
Սուլտուգ, Ղրբ. 2) «լիրք»
Տեսուտ, Խրբ. (տեսողության մասին)
Տոտոգ, Եվդ. Մշկ. Քղի «սրածայր»//տոտոլոգ, Եվդ. «բարձր, սրածայր»
Ուրուրի աչք, Նն. (տեսողության մասին)
Քըթավեր, Գրս.
499.+ ՍՈՒՐՔ //սուրբ', Մշ. Ջթ. Լհ. //սույբ', Ջթ.//սուրփ, Ազլ. Թբ. Ալշ. Ախց. Ակն
Եր. Խրբ. Կր. Սչվ. Յմշ. Մկս. Շմխ. Պլ. Ջղ. Ռդ. Սբ. Սլմ. Տգր. Նն. //սուփ, Նն. Վժ.

Թբ.//սըփ, Թբ. Վն. Տգր.//սուռփ, Մրդ.//սօրփ, Սվ.//սուրփ, Անտ. Ասլ. //սուր, Ասլ.//սորփ, Գրս. Դրբ.//սրբկիկ//սրբունակ, ՆՆ.//սրբընակ, Մրգ.//սէրսուբ', Մշ. //սէր-սուփ, Ալշ. //սանսուփ, Սկս.

Փուփալա, Թբ. մնկ. 1) «խաջ»
Քոշահան, Վն. (նվիրական ավետարանի մասին, որ իբրև թե մի քոշ, կնդակով փորիրելով, հանել է հողից, ուր անհայտ թաղված էր)

500.*ՎԱՂ, Ալշ. Մշ. Եր. Շմխ. Թբ. «կանուխ»//վանդ, Սկս. Վն.//վաղիր, Թբ. (ըստ Սայաթ-Նովայի, որ գործածական չէ)
Աղոթարանախառն, Բլ. Սբ. Վն.//հետ աղոթարանին, Վն.
Անբնշտան, Կրճ.

Գըննուխ, Տգր.//գանուխ, Սչվ. Լհ.

Ըռութանա, Դրբ.

Լուսաթաթախ, Սխց. Եր. Վն. Թբ.//մութնուլույս, Արբ. Եվդ. Խրբ. Պլ. Վն.

Մութունութ, Խտջ.

501. ՎԱՅԵԼ, տես ՀԱՐՄԱՐ

502. ՎԱՅՐԱԳ, տես ԴԱԺԱՆ

503. ՎԱՌ, Ադն.// վօռ, Ազլ.

Այլուն-փայլուն, Շիր.

504.*ՎԱՏ, Ջղ.//վանտ, Սլմ. Մրդ.// վադ, Եր. Մշ. Թբ.

Ալլէվուգ//անլէվուգ, Տգր. (անհամ, անալի բառից)

Ամարթի, Լոյենբ. (ամարթի խոսք՝ «անհարմար, հայիոյական արտահայտություն)

Այլանդակ, 176. 25

Անբան, Ազլ. (աղեկ-անբան կապակցությամբ՝ լավ կամ վատ)

Անգլուխ գամ, Խն. «անհաճո, փորձանք»

Անդուրեկան, Եր. (տհաճ մարդ, կերակուր)

Անժուր, Ախց. Ադն. Խրբ. Կր. Մլթ. Մշ. Մշկ. ՆՆ. Չն. Սբ.//անժեռ, Վն. (կերակուրի մասին)

Անիծից արմատ, Պլ. (մարդու մասին)

Անխին, Դրբ. (կերակուրի մասին. մսի համար չի ասվում, միսը՝ սունի)

Անհարկի, Տգր.

Անհոտ ծաղիկ, Դրբ.

Անժող, Վն. (կերակուրի մասին)

Անշահ, Ադն. Բղշ. Խ. Կր. Պլ. բզմաստ. բառ

Անշար-մանշար, Սխց. (անարվեստ գործերի մասին. պարսկերեն شاعر շար՝ երգ, բանաստեղծություն բառից)

Անպալակ, Սվ. (միայն ջրալի կերակուրի մասին)

Անսագ, Վն.

Անունը դուրս եկած, Եր. Դրբ.//անունը ելած, ՆՆ. Պլ.//անունը կոտրած, Ախց. ՆՆ. Պլ.//անունը պակաս, ՆՆ. Պլ.//անունը պակասած, ՆՆ. Պլ.//անունը վերացած, Պլ. //անունը տափովը տված, Դրբ.

Անպակ, Խրբ. Պլ. (կերակուրի կամ մսի մասին, անյուղ. անապակ բառից)

Անպետկ, 29, 13

Աշխուգ//անշխուգ՝, Տգր. «նեխած»

Աչքեն ընկած, Ախբ. //աչքից ընկած, Եր. //աչքի փուշ, Եր. ՆՆ. Պլ. Թբ.

Առակ դառած, Շլ. //առակպառակ դառած, Դրբ.//առկոց առակ, Պլ.

Ավեր, Մրշ. (մարդու մասին)//ավեր ջաղաց, Վն. (մարդու մասին)
Արիգօրանք//անրիգօրանք, Տգր. «վատ, անպատիվ, կերպարանագուրկ անծ-
նավորություն»
Ավելով հավաքած, Ար.
Բանը ավեր, Վն. (մարդու մասին)
Բանսարկի, Պլ. (=բանսարկու)
Բարի պտուղ, Ար. հզն.
Բեղօվաթ, 23, 138
Բեթնր, Գրս. պարսկ. //բեթար, Կր. «ավելի վատ»
Բիղծ, 62, 18
Գեշ, Ար. //կեշ, 182//գեշ նամ հանած, ՆՋ.
Գետինը մտնելու, Ար.
Գոթի, Կր.//կուօդի, 57. 14//քօթու, 110//քօտի, 119//կօթի, 188//կոտտը¹,
121//կօտտը, 62//կուօտտը, 16//գողեցուկ, Ալշ. Մշ. անրգ. (Ավ. ուղիղ իմաստով՝ *թո-
քախտավոր*)
Գոռ քաշող, Թբ. (աշտարակցիներին տրվող նախատական ածական. *մենել
հայհոյող*)
Գորտնակեր, Թբ. (նախատական մականուն, որ տրվում է ճալեցոց)
Դառը կորիզ, Ար.
Ետևը մի և ունեցող, Թբ.
Թանի ճանճ, Վն. (ամեն բանի մեջ ընկնող մարդու մասին)
Թափելու բան, Ար.
Թերմաշ, Ար. Կր. Վն.
Իշաքարվան, Թբ. (մականուն, որ տփիսիսեցիք տալիս են շնողներին)
Լդր-պղր, Պլ. (*Սուրժ մը եփեց, լդր-պղր բան մը ըրաւ, ծգեց վար*)
Լչըռ, Մն. (կերակուրի կամ մսի մասին)
Լպտտուկ, Պլ. «անհամ կերակուր», 2) Ղրբ. «լիրբ, հանդուգն»
Խեղ, Ար.
Խոցոտ, Չն. Պլ. «վրան փտած մասեր ունեցող պտուղ», 2) «հիվանդ»
Ծանր նաֆաս, Ար.
Կ'նպիտ, 102. 21
Կըլխըկյեր, Ուրմ.
Կծու սխտոր, Եր. (մարդու մասին)
Հըրան, 62, 17//հարան նաֆաս, Ար.
Հորած, Վն. նխտ.//հորած կոտ, Վն. նխտ.
Չախ, Եր. Ղրբ. Ջղ. Թբ. (օր.՝ *ծախ գործ, ծախ տեղ*)
Ճեղ ծամոն, Վն.//ճեղ կպոց, Վն. (զահլա տանող մարդու մասին)
Ճոռ, Եր. (օր.՝ *ճոռ գինի*)
Մնթայ, Կր.
Մարկոս, Վն. ծծկ. (անորակ ապրանքի մասին)
Մոն, Վն.
Մունտառ, 80, 19//մունդառ, 172
Յաման, Ար. Ղրբ. Հվր. Շիր. Ջվխ. Վն.
Յախա թափելու

Յոթը ծովեն դուրս նետած, Ամս.//յոթը կարպետեն քնմված//յոթն օր կախված, չմեռած

Նա ապրանք, Թբ. (մարդու մասին)//վառելու ապրանք, Ար.

Նահոհո, Մկս.

Նամադուլ, Ար. Թբ.

Նանարդ, Վն. 5

Նանք'անգ, 102. 20

Նեխած, Վն. «վատ բնավորությամբ»//նեխուկ, Խլթ. Մշ.

Նզովից արմատ, Պլ. (մարդու մասին)

Շանգավակ, Պլ.//շանլեզու, Պլ. //շանլիզու, Կր.

Շիթ, Մրդ. «անհամ»

Շնուլ, Քսբ. (մսի մասին)

Շոնդու, Ղրբ. (սառած, անհամ կերակուրի մասին)

Չար, Սբ.//չարկամ, Սբ. Վն.

Չելլուկ, Խրբ.//չեղած, Խրբ. «անպետք»

Չըփռոտ, Վն.

Չնչոտ, Վն. «անպիտան պտուղ են»

Պակասավոր, Լ. //պարանը պակաս, Տրն.

Պաղ, Պլ. Շտխ. Վն. «անվայել, անպատշաճ»//պղպղուն, Վն.

Տատձական, Ղրբ. «տուն քանդող մարդ»//պատաժական, Ղրբ.

Պետռ, Գրս.

Պետքիր//չպետ, Սբ. Խրբ.//չպետք, Յվր. Վն.//չպիտո, Ակն//չպիտու, Բլ. Տրն. Ալշ.

//չպիտոյական, Ակն

Սահմ, Ղրբ. «վախենալու» (օր.՝ *սահմ ծանապարհ*. պարսկ. սհմ)

Սատանի սերունդ, Ար (մարդու մասին)//սատանի տակից քաշած (մարդու մասին)//սատանի սրոց, Ար. նաև՝ 1) «չարածճի», 2) «ճարպիկ»//սատանի սրուց, Թբ. նաև՝ 1) «չարածճի», 2) «ճարպիկ»//սատանի վիլակ, Պպ. նաև՝ 1) «չարածճի», 2) «ճարպիկ»

Սիրտհատնուկ, Պլ.//սիրտհատնում//սիրտմաշուք, Եվդ. «ծանծրալի»

Սլնգի, Ղրբ. «անհամ»

Սունի, Վն. Ղրբ. (անյուղ, անհամ մսի մասին)

Վահրալական, Ղրբ. «թարախ լիզող» (*պատաժական, վահլարական մարդիկ*)

Վայիս, Ուրմ.

Վարդան, Բթն. Պլ. ծծկ. (հարմարեցված է *վար* բառին)

Վըթվըթիկ, Ղրբ. «ամեն բանի մեջ ընկնող, ուրիշին հանգիստ չտվող, բժախնդիր»

Տանսալ, Մշ. «վատ և անվայել» (օր.՝ *խոսք*)

Տըզօղ, Կր. «վատ բնավորության տեր մարդ»

Տիրամեն, Գնծ. Ղզխ. Վն.

Տղողանք, Ղրբ. (անհյութ, անհամ, ջրի նման)

Տղպուկ, Վն. «բոբոսնած»

Տունավրիչ, Չն. Պլ. //տունքակիչ, Ոդ. //տունտնաքանդ, Ղրբ. «չար, տուն քանդող»

Տուրտիկ, Պրտ.

Տըռ, Պլ. «ջրալի անհամ» (մասնավորաբար՝ պտուղ)

Տըստ, Նն. «վարնոց, ցածազգի, ստորին»

Փասան թսի, Ղրբ. «գիտեցածը ուրիշին սովորեցնել չկամեցող»

Փիս, Ուրմ. Հդ. L. 104. 187. 178 թրք. //փսոր (պանիր), Ախք. «անյուղ, անհամ, շուտ փշրվող»

Փթռուկ, Ղզխ. Ղրբ. L.

Փծնի, Եր. «զեշ, անպիտան» (*փծնի արհեստ*)

Քամաքաշ, Վն. «քամուց փչացած ցորեն են»

Ք'անաֆ, Վն.

Քյաֆուր, Կր.

Քաքալ, Խտջ. //քաքնեց, Հմշ. փխբ. (քնավորության մասին)//քաք պապ, Քղի// քաքեն, Պլ. (*կոշիկ, խոսք* են)

Քըխ, Եվդ. մնկ.

Քըռթուկ, Պլ. «վատ կարած»

Քուտտեու, Սվ.

Քօմ, 93. 22

Քօնթիկ', Վն.

Օսալ, Ար. Ղզխ. Ղրբ. 40, 15, 138, 24 (օր.՝ *ոչխար*)

506.***ՎԱՏԹԱՐ** [պիլ. vattar, թրք. beter, քրդ. batar, betir]/բեթար//պեթր //վա- քար//վաթթար, Թբ.

507. **ՎԱՐԱՐ**, Ազլ. Եր. Կր. Ղրբ., տես **ՀՈՐԴ**

508.***ՎԱՐԺ** [պիլ. varz գիտություն, իմաստություն, խոհականություն], տես **ՀՍՈՒՏ**

509. **ՎԱՎԱՇ**, տես **ՊԱԳՇՈՏ**

510. **ՎԱՎԵՐ**, տես **ՃԻՇՏ**

511. * **ՎԵՅ** [պիլ. veh]

Անահուն, Ապր. Բլ. (միայն Աստծու մասին)

Փառ-փառ, Գրս.

512. **ՎԵՅԵՐ**, տես **ԵՐԿՉՈՏ**

513. **ՎԵՍ**, տես **ԳՈՌՈՋ**

514. **ՎԵՍՏ**, «ազնվական»

Հօք'մօվ, Սկս.

515. **ՎԵՐՏ**, «շղթայածև»

516. **ՎԻԹԽԱՐԻ**, տես **ՀՍԱՎ**

517. **ՎՀԱՏ**

Խաբլապուզիկ, Վն.

Շաշտը կոտրած, Ղրբ.

Պոչը կախ, Պլ.

Սրտակոտոր, Շլ./սրտահատ, Ղրբ./սրտամնա, Ար./սրտմա, Ղրբ. Շլ./սրտա- մնա էլած, Ար./սրտաթափ, Թբ. Գնծ. Շլ./սիրտը շուռ բերած, Թբ./սրտին ուլորքը քանդած, Նն.

Քիթը պոզ դառած, Ղզխ.

518. **ՎՃԻՏ**

Ախեխ, մնկ.

Քյահարբար, Հդ. փխբ. (պարսկ.՝ սաթ)

519. **ՎՈԱՋ**, տես **ՇՏԱՊ**

520. **ՎՍԵՍ**, տես **ՎԵՅ**

521.***ՎՍՏԱՅ** [իպրս.vistahuva]/ վստա, Ախց. Սշ.

Ձոմարդ, Թբ.

522. **ՎՏԻՏ**, տե՛ս **ՆԻՅԱՐ**

523. **ՏԱՂՏՈՒԿ**, «ծամծորալի»

524. **+ՏԱՍՈՒԿ**, տե՛ս **ԽՈՆԱԿ**

525. **ՏԱՐՏԱՍ**, 1) տե՛ս **ԴԱՆԴԱԴ**, 2) տե՛ս **ԹՈՒՅԼ**

526. **ՏԱՓԱԿ**//Ազլ. Ախց. Եր. Կր. Ղրբ. Մրդ. Ջղ. Սլմ. Վն. Թբ.//դափագ, Պլ. Ռդ. Սբ. Նն. Ասլ.//դափա, Ասլ.//դափայ, Ասլ.//դափօզ, Դճն. Զթ.//դափոզ, Զթ.//դնփոնզ, Սվ.//թափագ, Նն.//տափագ, Ալշ. Շմխ.//տնփլակ, Գրս.//տապլագ, Մշ.//տնփնկ, Սկս.

Լափուկ, Լ. //լեփուկ, ՆԲ. (տափակ քարի մասին)

Մոշադունջ, Ղրբ. «տափակ քթով»

Պռոզ, Ղրբ. «տափակ և վրան մատ-մատ գծեր քաշած հացի տեսակ»

Սասնա, Ղրբ. նաև՝ «շողոմ»//սասնա-սասնա խոսող, Ղրբ. (տափակախոս մարդու մասին)

527. **ՏԱՔ** (ՏԱՊ-Ք), Ազլ. Ալշ. Ախց. Գրս. Եր. Ղրբ. Կր. Շմխ. Ջղ. Սլմ. Թբ. Մշ. //դաք, Ասլ. Խրբ. Զմշ. Նն. Պլ. Ռդ. Սբ. Սչվ. Տգր. Լհ.//դա*, Ասլ.//տակ, Մշ.//տաք՝, Սկս. Վն. //տըքըհավ, Հդ. «տաք ու հով»

Արևբերան, Մշ.//արևբերի, Ղրբ.//արևբարի, Խրբ.//արև-բարև, Խրբ. (բուլդոն էլ օրվա մասին)

Արյունը վրան տաք, Պլ.//արյունը վրան եռ եկած, Ալշ.

Գոլգուկ, Մշ. «թեթևակի տաք, տաքուկ»//ամպզուկ, Արբ. Զրս. Պլ. (նաև՝ թեթևակի ամպոտ օրվա մասին)/ամպշող, Վն.(նաև՝ թեթևակի ամպոտ օրվա մասին)

Գրմխան, Վն.

Եղկիկ, Խրբ.// յեղկ (<եղկ), Սկս. «տաքուկ»

Եռման, Ալշ. Եր. Մշ. Վն. «շատ տաք»//հեռման, Ղրբ. «շատ տաք»

Եփ-եփ, Պլ.//եփման, Զթ. Մշ.//եփմուն, Զրս. «շատ տաք»

Կէծ, Գրս. Լ.//կնծ, Հդ. փխբ. (կայծ. խիստ տաք)// կայծյալ/կէծէլ, Վն. 1) «աշխույժ»

Կրակ կտրած, Ախց. Եր. Պլ. 2) «բարկացած», 3) Պլ. «կարմրած»

Ծենծուտան, Վն. «խիստ տաք»

Մըրշաղ, Խրբ.

Շող, Զթ. Զմշ. Սթ.

Պե, Քղի

Ջերմ, Նն.//ջ՛երմ, Ախց. Կր. Սբ.//ջիրմ, Ազլ.//ճերմ, Շմխ.//ջեր, Ար. Խտջ. 451

Ջիգարով //ջիգարով //ջիգրով, Մշ.//ջիկրով

Տըժտըժան, Ար. (խորովածի, ճաշի և այլնի մասին)

Օլլոլո, Այնթ.// էօլէօլօ, մնկ. «կծու»

528. **ՏԵՂՅԱԿ**/դեղյագ, Նն. Սբ.//տեղակ, Ջղ.//տեղիակ, Ախց.//տեղյակ, Սկս. Շմխ.

529. **ՏԽԵԴԾ**

Դեբիլ, Ար.

Կընծոտ, Սվ.//քընծոտ//քընծոտ

530. **ՏԽՄԱՐ**, Ալշ. Սկս. Մշ.//դիխմար, Տգր.//թխմար, Տգր. Ակն «մանկիկ, երեխա», տե՛ս **ՀԻՄԱՐ**

531. **ՏԽՈՒՐ**, Ալշ. Ախց. Եր. Կր. Մշ. Ջղ. Թբ.//դիտուր, Սբ.//տուխտուր, Մրդ.//տիտուր-տրտում, Ար.

Աղալի, Եր. (ծայնի մասին)

Անխնդաց, Նն. (ասվում է վաղամեռիկ մարդու մասին)

Աշխարհքը աչքին սևացած, Եր. Ղրբ.//աշխարհքը գլխին մթնած, Եր. Ղրբ. //աշխարհքը գլխին սև մթնած, Ղգխ.

Աչք-ունքը խառնած, Ար.//աչքերը ուռած, Ղրբ. ՆՆ. Պլ.//աչքամենջը ետ չանող, Ղրբ.//աչքերը սև ջուր անցած, ՆՆ. //աչքերը սև ջուր իջած, Պլ.

Ապավամեն, Վն.

Արինը սրտունը ծով կապած, Ար.

Ափախավար, Վն.

Բէք'էփ, Գրս. պարսկ. +արաբ.

Գալալ-գալալ, Թբ.

Գլխին ջուր մաղած. Ղրբ.

Դաղ դաղ իլած, Ղրբ.

Դառն տխուր, Եր. «սաստիկ տխուր»

Դարդիման, Գրս. //արդօտ, Գրս.

Երեսը կախ, Պլ. //երեսը թթվեցրած, Պլ. Վն.

Թել մը դերձան դառած, Ղրբ.

Թները կախ, Ար.

Թխպած, Ղգխ. 2) Եր. Ղգխ. Ղրբ. «մութ»

Թռռարն (թռռ+արն), փխբ. 2) «Երեր, փոփոխամիտ» (բուն իմաստը *անձրև և արև*, փոփոխական եղանակ)

Լերդող //լերդոր

Խըլխըլուկ, Պրտ.

Խօնի, Տգր. //խուն, Տգր.

Ծամը կախ, Ղրբ.

Կըտըրտուկ, Պլ. 2) Ալշ. հին

Հոգին մղմող ընկած, Ղրբ.

Մալամշուկ, ՆԲ.

Մալուկ, Մշ.//մեկուր, Խրբ. (գործածվում է միայն կրկնությամբ՝ *մութ-մեկուր* տխուր-տրտում)

Մաղասկաթ, Բթն.

Մըս-մռայլ, Պլ.

Մթռուկ, Խն. Վն.

Մխրաչփիկ, Խրբ. «գլուխը և թները կախած, տխրած»

Մորմորոս, Բթն. «տխուր և լուռ ու մունջ»

Մռողած, Մշ.

Մռութը կախ, Լ. Խտջ. Շլ. Վն. //մռութը քաշ արած, Թբ.

Մտքին վրա մորեխ ցանած, Խրբ.

Մրուր-մճուռ

Յարալի, Ար. Շիր. Զմշ. Բղշ. //յարալու, Ար. Թբ. Ղրբ. Կրճ. Ուրմ. Կր. Զմշ. Մշ. Վն. Մկս. //յրալու, Լ. փխբ.

Նեղմնի/նեղսիրտ, Ղրբ.

Ներսնկոց, Եվդ. «իդ ներսում վշտացող, տոչորվող»

Նիաթավեր, Մշ.//նիաթ-միաթ կախ, Բս.

Նոթոտ, Եր. //նոթերը կիտած, Ար. Ղրբ.// նոթուտ-ներկուտ, Ղրբ.

Շաղաված, Ար. Թբ.

Շախը կորցրած, Ար.

Շրջուկ, Մշ. «տխուր և լուռ, քիթ ու մռութը կախած»

Չայրող, Կր.//չայրան թափած, Բս.//չայրան կախած, Բս. //չայրան թթվեցրած, Բս.

Պիճնը ներքև թողած, Ար./սննդերը օխտը զազ կախ քցած, Ար.

Սևակնցիկ, Ազլ. «սզավոր»//սևակողոլ, Ար./սևաշոր, Վճ./սևապսակ, Ար. //սևա-
սիրտ, Ղզխ./սևասրտած, Ար. Ղզխ. Շլ./սևսրտած, Եր. Լ. Թբ./սևարև, Աստ.
Խրբ./սևավոր, Բլ. Մշ. Վճ. //սևորած, Ար./սևավորված, Մշ. Սբ. Վճ.// սևորած//սը-
վաթիոր, Ղրբ. (սևակիր) //սև ուրբաթի պես, Ղզխ.

Սըլքած, Արբ. 2) Ադն. «վոխտ, ցիհարած»

Սիմսիկը, Արգ. //սիվմսիվկը, Արգ.

Սիրտմաշուկ, Եվդ./սիրտ մաշուք, Եվդ. //սիրտմաշուց, ՆՆ. //սիրտ մաշող,
Ար./սիրտ մաշեցնող, Ար./սիրտ տրորուկ, Եվդ./սրտապակաս, Շլ. Թբ./սևասիրտ,
Ար. Ղզխ. Շլ./սևսիրտ, Ար. Թբ. Մշ./սըվասերտ, Գրս./սևթխոց դառած, Ղրբ./սրտա-
մեռ, Շլ. 1) «ամպատկառ», 2) «վախկոտ», 3) «թշվառ»//սիրտը արյուն կապած,
Ար./սիրտը արին կապած, Ար./սրտից արին գնացած, Լ./սիրտը արնով լիքը, Ար.
//սիրտն առած, Ար. //սրտին գդալը մաշած, Պլ./սրտին գդալը հալած, Պլ. //սրտին
դանակ տաս, արին չի կաթիլ//սիրտը գալ էլած, Թբ./սիրտը էրած, Ար.// սիրտը էր-
ված, Լ. //սիրտը ընկզին քեւեֆին մեջ, Սբ./սիրտն ի վեր արին գնացած, Լ. //սիրտը
լիքը, Ար. Բթն. Պլ. ՆԲ.//սիրտը խարաբ ելած, Ար. //սիրտը խռռ, Ար./սիրտը խորով,
Ար./սիրտը կախ, Ար. //սիրտը կոտրած, Ար. Ղրբ. ՆՆ. Պլ. Թբ./սիրտը կոյրած, Սբ.
Բլ./սիրտը կտոր-կտոր դառած //սիրտը կտոր-կտոր եղած, Ար./սիրտ կտրատող,
Ար./սիրտը կրակ ընկած//սիրտը կրակ դառած//սիրտը հազար կտոր եղած,
Ար./սիրտը հատած, Լ./սիրտը ելած, Պլ. «հուզված, տխուր» ՆՆ. «բարկացած»
//սրտին կրակ մաղած, Խիզ. //սրտին կրակ վառած, Պրտ./սիրտ հատնում,
Եվդ./սրտին ճրագները մարած, Սբ./սրտին ճնճողույները սատկած, Սբ./սիրտը
շուռ էկած, Ար./սիրտը շուռուճուռ բերած, Ար./սրտին ոլորքը քանդած, Պլ./սիրտը
նեղ, Պլ. Ար. //սիրտը սև, Ար./սիրտը սև կապած, Ար. //սիրտը սևացած, Ար./սիրտը
վառած, Պլ. //սրտի տախտակը դաղած, Ար. //սիրտը տրորված, Ար./սիրտ տրո-
րուկ, Սբ. Եվդ. //սիրտ տրորուք, Սբ. Եվդ./սերդ դըրորուք, Կար./սիրտն ու թոքը
խաշած, Թբ./սիրտն ու թոքը տրոր(վ)ած, Ար. //սիրտը փորի մեջ կտոր-կտոր ե-
ղած, Ար./սիրտը պակաս, Ար. //սիրտը փորումը սքոտ, Թբ./սիրտը փուլ էկած
//սիրտը փլված, փլած//սիրտը քանդված//սիրտը քանդած//սրտի էկած, Շլ./սրտա-
ռած, Տրն./սիրտն ու թոքը տրորված, Ար./սիրտը պատռված, Ղզխ. //սրտի սյունը
կոտրած, Վճ.// սրտավերք էլած, Եվդ.

Սուստ, Գճծ.

Վնկվնկան, ՆԲ. «միշտ տրտնջացող, դժգոհ»

Տըմնուկ, Խճ. Վճ.

Ում, Մշ.

Փշկված, ՆԲ. «տխուր և կոտրված, մոլոր, անճար»

Քիթը կախ, Ար. Ասլ. Պլ./քիթը կուչ ածած, Շլ./քիթ-մոռութը կախ, Շլ. Վճ. Ար./
քիթը հավու փուչիկ, Ար.

Քեստ, ՆՆ «տխուր, սիրտը կոտրած»

532. *ՏՈԹ // տօթ, Ախց. Եր. Կր. Ջղ. Թբ. //տօտ, Մշ.

Հովը կայնած, Պլ.

Ջաբառ, Վճ./ջաբար, Վճ./ջապառ, Վճ.

Քաշին կատարն էրող, Ղրբ.

533. ՏՈՌԻ2 //տըռուզ, 108//տըռզուզ փօր, 35//փօրը տըռօզ, 103

Ղըզզոր(իկ), 121 «հաստափոր»

Թափալ, 134 «հաստափոր»

Թափմա մըլծ, 89 «հաստափոր»

Թըրքօշ, 134 «հաստափոր»
 Խաշալ, 198 «հաստափոր»
 Խաստատ, 118 «հաստափոր»
 Կոխուն
 Կուլինդրակ, Փռկ. //կուլանդրակ, Փռկ.
 Հաստ, 177//հըստաթափան, 135//հաստաքուշ, 176
 Դըրըգփորած, 91 «հաստափոր»
 Մեծփոր, 99 //ցմոշփոր, ՆԲ., «հաստափոր»//ջուօշ փուօր, 108//ուռեցփոր, 28
 «հաստափոր»//փորն ուռած, 20//փորը գռն, 15// փորը գռն, 169 «հաստա-
 փոր»//յէչնփոր, 14 «հաստափոր»//փորսուխ, 81 «հաստափոր»//փորօք, 165
 «հաստափոր»
 Շիշման, Երգ. 57 «հաստափոր»
 Տըկզար, 170 «հաստափոր»
 Տոտալիկ
 Տուտռուզ, Գրս.
 Փարթօշ, 13//փարթըմենծ, Զրբ. 13«հաստափոր»//մենծ փարթ, 114
 Փափաշ, Գրս.
 Քմփօշ, 50
 Քփսուկ //քփսուն
 534. **+SSHՊ**, Եր. Ջղ. Թբ.//տըտընայ, Դրբ.//տտընայ, Դրբ.//տտնայ, Գրս. Շմխ.
 //տըտայա, Ազլ.//տողում, Մշ.//տըտայիխամ, Սլմ. (միայն բարդությամբ)
 Ջրի թանաք, Հնշ. Տր. //ջրի-մրի, ՆՆ.
 Փոթոթ, Արբ. Խրբ.
 Քաղց-մաղց, Դրբ. Պլ.//քաղցր ու մեղց, Ախց. «անախորժ քաղցրություն ունեցող»
 Քութուկեն, Կղզ. «ուտելիս կոկորդը խեղդող տանձ»
 535. **+SPSՈՒՄ** //տըռտում, Սկս., տե՛ս **ShՈՒՐ**
 536. **ՅՍԾ**, Ախց. Կր. Մրդ. Սլմ. Մրդ. (ցած՝ դէպի վայր, և ցանձըր), 2) «խոնարհ»
 //ցած, Լհ.//ցած, Ալշ. Խրբ. Հնշ. ՆՆ. Պլ. Ռդ. Սբ. Սչվ. Ասլ. Մշ.//ցազ, Ասլ.//ցածր.
 Սլմ.//ցածր, Մշ.//ցանձ, Տգր.//ցոծ, Զթ. Հնճ.//ցոծ, Զթ.//ցուծ, Սվ. //ցածր (ը առաջացել
 է բարձր բառի նմանությամբ), Եր. Սկս.Վն. Թբ.//ցածիկ, Ար.//ցածրիկ, Ար.//ցած-
 կեն, Զղի// ցածկիկ, Եվդ.//ցածկուկ, Պլ.// ցածրաշեն, Ղզխ.(բավական ցածր)
 Խիբիլիզ, Կր.
 Ձեռքը ջուր լցնող, Վն. (դիրքով) //ձեռքը ջուր լցնել չկարողացող, Տրն.
 Վարոք, Պլ.
 Բաշ, Ար. Դրբ. Շմխ. Մղր. Գնձ. Ղզխ Ջղ.//քոշ, Ազլ.// ք'անշ, Կրճ.//քաշլիզ,
 Դրբ.//քաշլիկ, Գրս.
 Զիթին տակեն, Պլ. (ծայնի մասին)
 537. ***ՅՍՍԱԲ** [բեր. տոգ չորացնել], Ազլ. Ախց. Ասլ. Գրս. Եր. Խրբ. Ջղ. Սբ. Սչվ.
 Կր. Դրբ. Մրդ. ՆՆ. Շմխ. Պլ. Ռդ. Սլմ. Թբ.//ցամաք', Վն.//ցամաք*, Ասլ. //ցանաք',
 Սկս.//ցանաք, Տգր.//ցամակ, Ալշ. Մշ.//ցոմաք, Հնշ.//ցամօք, Հնճ. Զթ.//ցամոք,
 Զթ.//ցամոք, Սվ. Պլ. ՆՆ. Հնշ. (միայն բայական)//ցամքեփոց, Եվդ. «կերակուր, որի
 ջուրը սակավ է»//չմքած, Ար. (կրծքի մասին)
 538. **ՅՍՆՅՍՈ**, Եր. Սկս. Մշ. ՆՆ. Շմխ. Ջղ. Սչվ. Ախց. Կր. Դրբ. ՆՆ. «անմիտ,
 խենթուկ»//ցանցար, Ախց. «նոսր», Թբ. «անմիտ, խենթուկ»

Բաց ասեղ, ՊԼ. (գործվածքի մասին)
Նոսր, Տրպ. Խտջ. Յմշ. ԲԼ. ՊԼ. Սբ. Մրգ. Դրս. Կսր. ԲԼ.//նոստր, Թբ.//նոսրը, Մրգ.
ԲԼ.//նուևս, Քսբ.
Չոլմազ, Ար. Դզխ.
Սաքար, Բթմ.
Սէրյազ, Ուրմ.

539. **+ՏԻՐ**, Եր. Ջղ. Ախց. Շմխ. Վն. Սլմ. Վն. Խրբ. Կր. Մկս. Թբ. Մրղ.// ցվեր, Ալշ.
Մշ.//ցիրուցան, ՊԼ. Սբ.// ցաքուցրիվ, Ախց.

Շրայվ, Ազլ.

540. **ՑՆՈՐ**, տես **ՀԻՄԱՐ**

541. **ՑՈՓ**// ցօփ, Կր. Խրբ. «թույլ, լայն» (օր. մատանին մատին, կացինը կոթին, կոշիկը՝ ոտքին)//ցուփ, Տգր. Մշ. ԲԼ. Ախց. Տգր. Եր.

Ալեվուկ, Խրբ. «շփացած, իրար անցնող»

Անծոտ, ՊԼ. «դրամ չունեցող, բայց ունեցողի պես պարծեցող»

Բրո-բրո անող, Թբ. «իրեն հարուստ ձևացնող, անհաշիվ մսխող»

Երես ելլած, Արբ. ՊԼ.

Լօթի, Գրս. վրաց.//լօթիյանա, Եր.//լօթի-փօթի, Գրս.

Խենեշ, Ախց. Կր. «թափթփված, շլխտի» (մասնավորաբար՝ կին)

Ծութավարի, ՊԼ.

Չըմչըմի տվող, Դրբ.

Պշպըշ, Եվդ.//պշպշուկ, Եվդ.

Ուտող-խմող, Ար. Կր.

Քոնր, (մատուցում բառարան) //քոն, Վն.

542. **ՑՈՐՄՍ**, Ախց. Կր. Շմխ. Ջղ. Թբ.//ցուրդ, Եր. Ալշ. Մշ. ՆՆ. ՊԼ. Սբ. Սչվ. Տգր.
//ցուռտ, Մկս. Մրղ. Սլմ. Վն.//ցույդ, Յմշ.//ցուռտ, Գրս. Դրբ. Ազլ.//ցօրդ, Սվ. //ցոնդ,
Ասլ. //ցոնր*, Ասլ.

Դիգանի, Կր.

Ջայմար, Կր.//զախմար, Եր. Կր. «սաստիկ ցուրտ»

Ջնգոկուտ//զընգըռ «շատ ցուրտ»

Չյուն ծմեռ, Դզխ. ՊԼ. «սաստիկ ցուրտ» (օր.՝ ծյուն ծմեռ օրով)

Յարամազ, Ար. Թբ. Դրբ. Կր. Ամս. Վն. փխբ.

Յութ, ՆՆ.

Պաղ, Ար. Ուրմ. ՊԼ. ՆՆ. Ջվխ. Շիր. Մշ. Վն.

Պարզիկա, Ար.

Պրպութ, Խրբ.//պրպուդ, Քղի//պրպուտ, Սբ. Մլթ. Քղի//պրպուկ, Խրբ.

Սազախ, Ալքս. Ախբ. «սաստիկ ցուրտ»

Սանթ, Ազն. պարսկ. «խիստ ցուրտ»

Սխոխ, Մկս. //սխոխոս, ՆԲ.

Սուռ, Մշ. //սըռ, Մշ.

Քար ճաթեցնող, ՊԼ. «սաստիկ ցուրտ»

543. **ՈՒՂԻՂ** (զավառական արմատը կորած է, կա միայն *ուղղորդ*, բառը, որի միջինհայերենյան ձևերն են՝ *ողորդ*, *ղորդ*)/աղվորթ, Սլմ.//աղվը^րթ, Մրղ. //արվը^րթ, Մրղ.//աղվը^րթ, Մրղ.//աղուրդ, Ազլ.//ըղօրթ, Եր.//ըղուրթ, Տգր.// ուղուրթ, Մկս.

//նունդ', Զթ.///նունդ', Զթ. //հ'աղորդ', Զղ. //ղորդ', Զղ. //ղորթ, Եր. //ուղորթ, Շմխ.

//ուղորթ, Մկս.///նունդ', Զճն.///ողորթ, Ալշ. Մշ. //ողորդ, Զվր.

Անկեռ, Թբ.

Դուգ, Մշ. Ար. Կր. //դուգ, Վժ. թրք.

Ջըղուր թոշ, Մշ.///զըղուր թուշ, Մշ.///զըղուր թիկ, Մշ.

Ըզուր, Մշ.

Թոշ, Մշ.

Ճարտար, Մշ. (օր.՝ *Ճարտար փողոց*)

Շագ, Ուրմ. Բլ.

Շաշտ, Դրբ.///շաշտին, Դրբ.///շաշտուն, Դրբ.

Շիտակ, Ախք. Եվդ. Լհ. հն. հրբ. Կսր. Կր. Զգ. Նն. Նփ. Պլ. Վն. Տգր.Շիր.
Մշ.///շիդակ, Լ. Վն.///շիդագ, Նն. Զմշ. Մշ.///շիդոգ, Զճն.///շիտակ, Պրտ.///շտակ,
Խլթ.///շիփ-շիտակ, Պլ. Նն. Կր. Մշ.///շիմ-շիտակ, Զվխ.///շիփշիդագ, Զմշ.///շիպ-շի-
տակ, Պլ.///շիփ-շիդակ, Երգ.///շիդգե շիդակ, Երգ.

Պորտիվեր, Դրբ.

Ռաստին, Մշ.

Ցոփ, Եր.

Քեթրիկ-քեթրիկ, Մշ

544. ***ՈՒՆԱՅՆ**

Խըլե-պըլե, Սբ.///խըլե-փըլե, Պլ. Պրտ. Սբ. (*խըլե-փըլե խոսքեր*, պարսկ. xele ունայն)

Ջանգին, Գրս. պարսկ.

Չարանդ, ՆՁ. (խոսք)

545. ***ՈՒՇ**, Ախց. Եր. հրբ. Կր. Զճն. Զմշ. Պլ. Ռդ. Սբ. Տգր. Թբ./// յուշ, Ասլ. Մրդ.
Սլմ.///օշ, Զթ./// ուշկեկ, Նն. Պլ. «բավական ուշ»

Անգահ, հն. //անգան, հրբ.///անգան, Առտ. (չկա ուշ բառը)

546. **ՈՒՐԱԽ**, Ալշ. Ախց. Եր. հրբ. Կր. Մկս. Մշվ. Վն. Մշ. Մրդ. Նն. Շմխ. Պլ. Զղ.
Սբ. Սլմ. Թբ.///ույօխ, Զճն. Զթ.///ուրոխ, Զթ.///ուրուխ, Տգր./// օրախ, Ազլ. Գրս. Դրբ. //
ուրախ-ֆըռախ, Եվդ.

Անթետակը գուսանք զարնուկ, Մշ.

Աշխարհքը իրենը, Ախց. ՆԲ. Պլ.

Գլտոր մայիս, Պլ. Ժղր.

Եղված, Եր.

Ջարափաթի, Գրս. //զարաֆաթ, ՆԲ., արաբ. թրք. «կատակասեր»

Թոնթռի տվող, Ար.

Ժանիքը բաց, Արբ. Պլ.

խնդլիկ, Ղզխ. (*խնդլիկ երեխա*)//խնդմնդան, Նն. //խնդվտուն, հրբ.///խնդե-
մուեցք, Քսր.///խնդեմուսք, Քսր.///խնդում-խնդում, Նն. //խնդումերես, Ակն. Արբ. Նն.
Պլ. Ո//մեռելները խնդացնող, Տրմ.///խամբ-խնդմնդան, Նն. (կրկնավոր, ինչպես
սեփ-սև)//խունդում-ջուխում, Նն.

խոշի, պարսկ. Թբ. Վղշ.

Ճաղրերես, Պլ. Կր. //ծիծաղերես, Կր. //ծըծեղերս, Դրբ. Պլ. //ծիծաղկտուն, Վն.
// ձըձղաման, Տգր. //ծըձղուգերիս, Տգր.

Հաննաքի, Գրս.

Զարսնիքեն եկող, Զգ. •
 Զոգին խորան բռնած, ՆՆ.
 Մարդաշօղ, Երգ.
 Մըլիջ, Տգր. «կատակասեր»
 Նիաթը բաց, Շիր. Մշ.
 Շաղ, Զվր. Բրջ. Ուրմ.
 Շախ, Թբ. Գնծ. Լ.//շախով, Ար. Թբ. Ջվխ.//շախին, Սկս. //շախկաշենլիք, Վն.//
 շախով-շուխով//շախ ու շուխով
 Շեն, Պրտ. ՆՆ. Ամս. Սբ. Մրշ. Բլ.//շենսիրտ, Երգ.// շենսիրտ, Լ. Պլ.
 Շիլախ, Մոր. //շելետի-մելետի, Թբ.
 Ոտքերը գետնեն կտրած, Պլ.//ոտները գետնից կտրված, Եր.//ոտքը գետնին
 //ոտքը տեղիցը կտրված, Լ.
 Չաղ, Ար.
 Չհասած, Մլթ.
 Չուխում, ՆՆ.
 Ռատի, Շոթ.
 Սարֆիրագ, Շիր. //սարֆրագ, Մշ.
 Սեպերը բաց արած, Ղրբ. Ար. ծղր.
 Սիրտը բաց, Ար.//սիրտը յոթը թիզ յուղ կապած, Ար.//սիրտը թիզ-թիզ եղ կա-
 պած, Սբ. «շատ ուրախ»//սիրտը յուղ կապած, Ար. Պլ.//սրտին յուղ քսած, Ղգխ.
 Զբ.//սըլերտը յետ քինացած, Զդ.//սիրտ բաց անող, Ար.//սիրտը խաղ տված, Լ.//սիր-
 տը թրջած, Սվ.//սիրտը յուղով, բերանը ջրով, Խն.//սիրտը պարտեզ/պախճա բաց-
 ված, Պլ.//սիրտը շեն, Կր. //սիրտը ուրախ, Ար. //սրտուն պարտեզ բաց ելած,
 Ար.//սրտուն վարդ պատռած, Ար. //սրտուն վարդ պատռված, Ար.//սիրտը փորումը
 ուլխաղ ըլած, Լ.//սիրտը յոթը թիզ բաց էլած, Ար.//սիրտը օխտը գազ բաց ելած,
 Ար. //սրտին յուղ քսած, Ար.//սիրտը եկած, բերնին կպած, Շլ. «շատ ուրախ»
 Տընգօզ, Գրս. Կր.
 Ունքերը բաց, Լ.//ունքամեջը բաց, Ղգխ. Ղրբ.//ունքամեջը ետ գնացած, Ղրբ.
 Քյէֆլի, Ուրմ. // քեֆլի, Ար. Կր. Զմշ. //քեֆը տեղը, Ար. //քեֆը քոք, Ար. //քեֆը
 քյոք, Ղրբ.
 Ֆըլֆըլուն, Եվդ. «ճվլուն, ժպտերես»
 547. ՌԻՐԻՇ, Ազլ. Ալշ. Ախց. Եր. Կր. Զմշ. Մշ. ՆՆ. Սբ. Տգր. Թբ.//էօրիշ, Ղրբ.// հո-
 րիշ, Սկս.//յուրիշ, Ջղ.//նիրնշ, Մրղ. Շմխ. Վն.//ուրուշ, ՆՆ. Խրբ. Զվր.//նրեշ, Ղրբ.//
 ուրիշէլ (ուրիշուլ հատեղենը ընտրել, քարերը ջոկել, ձկան փորը մաքրել և այլն)//
 օրիշ, Գրս.
 Խըլխ, Մշ.
 548. ՌԻՐՈՒՅՆ [դանիերեն saer՝ ուրույն, առանձին]
 Էօրիշ, Ղրբ.//նրնշ, Մրղ. Շմխ. //հոօրիշ, Մկս. //յուրիշ, Ջղ. //ուրուշ, ՆՆ. // նրեշ,
 Կրղ.//ուրիշ, Ազլ. Ալշ. Ախց. Եր. Կր. Զմշ. Մշ. ՆՆ. //օրիշ, Գրս.
 Թնվնր, Գրս. արաբ.
 549. ՓԱԿ, Ախց. «կողպեք»//փագ, Սչվ. //փնգուգ, Տգր.
 Ախ, Կր.
 Ամրած, Ջղ. (ամուր բառից) //ամբրած, Ջղ.
 Գլխին քաշած, Ղգխ. Ղրբ.

Գ'օծ, Լհ. «կողպեք»//գ'օց, Զնգ. «կողպեք»//գոց, Պլ. //գոցուկ, Մկս. Վն.

Գըբուգ, Տգր. Սլմ. Մրդ. Ազլ. Մկս.

Գըղբուգ (գըղբիլ), Տգր.

Խուփ, Ալշ. Ախց. Եր. Զթ. Խրբ. Կր. Զճն. Զմշ. Մկս. Մշ. Մրդ. Նն. Սբ. Սլմ. Վն. Թբ. Զդ.//փխի, Զդ.//խօւփ, Ոգ.//խուփա, Ազլ.//խփի, Գրս.//խփե, Դրբ. (կափարիչ) //գ'ուփ, Կր. Ախք. Պլ. «փակ, խավար. չորս կողմից փակ» (օր.՝ սենյակ) // խուփ բէ-րան, Նն «սակավախոս»

Կալ, Եր. Վն. //կալուկ, Ապր. Բլ.

Կապ, Դրբ. //շենքը կապած, Շմխ.//ջրերը կապված, Դրբ.

Կօրուղ, Գրս. թրք. //դուրուղ, Գրս.

Շինուգ, Սս.//շինուկ, Բլխ. Ալշ. Վն. Մկս.

Պըլղամ, Զղի

550. **ՓԱՂԱՔՈՒՇ**

Թերխշուկ, Զրս. 2) «գրավիչ, մանկական անուշություն»

551. **+ՓԱՐԹԱՄ**, Ախց. Պլ. Սբ. Տգր. (մարդու մասին), Սչվ. «ամպարկեշտ, անա-մոթ կին, աղջիկ»

Թըփոռշ//թըրփօշ, Ուրմ.

Պավարտ, Դրբ.

Տատաշան, Վն. «լավ բողբոջներ արծակած»

552. **-ՓԱՓՈՒԿ**, Ազլ. Ախց. Գրս. Կր. Դրբ. Թբ.//փափուգ, Եր. Շմխ. Պլ. Խրբ.//փամփուկ, Մկս.//փամփուկ, Վն.//փամփիլիկ, Ար.//փափիլիկ, Ար. Թբ.//փամփիլա-փուս, Վն. «բրդոտ»//փմփուս, Վն. //փըմփուշ, Կր. //փրփուշ, Վն. (հող, ծյուն)

Ակուն, 186, 17

Ետ էկած, Դրբ. 2) «խորամանկ»

Թաժա, 39, 12

Թալ, Երգ. 3, 178

Թանթախ, Խրբ. Զրս. 13//թանթուխ, Խրբ. Զրս. (մսի մասին) //թնթուխ/թնթոխ,

Քսր. 8//թընթըլուց, 4.185//թըթխուս, Երգ.

Թերխշուկ, Զրս. «գրավիչ, մանկական անուշություն»

Լըխտիկ, Եր. «փափուկ ու գիրուկ» (լըխտիկ աղջիկ) //լխտիկ-լխտիկ, Եր. Թբ.//լըխտիկ-մըխտիկ, Եր.//լըխալիկ, Ակն «Ակնա շատ հասունացած թուք»//լըխ-պիկ, Ակն Պլ. «շատ թրջվելուց կակղած»

Լըպոտ-լըպոտ, Դրբ. (լպոտ-լպոտ անախաթում)

Լօպօ, 138. 14

Լըղմոր, 5, Եր. Վն. «շատ հասնելուց փափկած պտուղ»//լղպոր, Եր. Վն. (լղպոր-լղղպոր ծիրաններ), 2) «ջրալի», 3) «հավկիթից մոր դուրս եկած», 4) «նի-հար»//լռպոտ, Երգ. «շատ հասած պտուղի մասին»//լխպոր/լխմոր

Խնժնի պես, Դրբ. «փափուկ և մեջը փուլ»

Խըխմած, Նն. Պլ. Սվ.

Խըրխի^ր, 62, 13

Ծանր, Վն.

Ծե^րրան-ծե^րրան, Գրս.

Կակուղ, Ազլ. Գրս. Կր. Զդ. Վն. Թբ.181 Դրբ. Պլ. «գթոտ, զգայուն», 2) Պլ. «թույլ, մեղմ»//գագուղ, Զթ. Խրբ. Զճն. Սբ. Սչվ. Լհ. 13//գագօղ, Ակն Նն. Պլ. Ռդ.//գագուղ, Տգր.//գագե'ղ, Ասլ. //գագօղ, Զմշ. //գ'ագ'օղ, Սվ.// կակուղ, Մկս. //կա-

կուխ, Ախց./կագուխ, Ալշ. Մշ./կակող, Սլմ. //կակօղ, Ղրբ. 178 Եր. Շմխ. Ոգ./կակուեղ// կօկեղ, Մրդ./գագըղջիգ, Սբ. //կակղան, ՆԲ. Վն. (առանց ոսկորի մսի մասին), 74, 2

Կավ, Վն.

Կեղտոտ

Մատղաշ, Արբ. ՆՆ. Պլ.

Մշուշ, Մշ.

Նամակուշտ, Լ. (օր.՝ խոնավությունից փափկած հող)

Նուրբ, 166, 16

Պըլխ, Մն. (ընդհանրապես եզան մսի մասին)

Պըղպուջ, ՆՆ./կըղպուջ, Եր.

Ջաջուռ, Սբ.

Ջըրբուշտ, Սվ. «ջրալի պտուղ»//ջրջրալի, Ղրբ. (օր.՝ տանձ)

Սըլքըղրան, Գրս.

Սըլկըհօտ, Գրս.

Սըխ, Խրբ. 11, 13

Փըմփխիկ, Խրբ./կըմփխուկ, Խրբ. (գիրգ, օր.՝ թևեր, ոտքեր, անկողին, թիկնաթոռ) //կըմփըխուկ, Խրբ. 10, 13//փուխ, Աղն. Ջթ. ՆՆ. Պլ. Սբ. Սվ./փօխ, Քսբ. 7//փուխի պես, ՆՆ.

Փնմբուլ

Փնփուշ-մշուշ, Մշ. (ծագուկներ)

Փսիկ, Ակն. Բն. Երգ. (օր.՝ ծյուծ թեթև, նոսր, սաստիկ մանր) 2) Ակն. «բրդի պես խոտ, որ փչելով թռչում է», 3) Մշ. «խոտի տեսակ»

Փուչ-փուչ, 138, 15//փօչ-փօչ, Գրս.

Փուտ, Եվդ. «փտածի պես կակուղ միս ևն»

Փօփ, Գրս. (մրգի մասին)

Քարգագեղ, Հմշ.

Քըրքեր, Սվ./քըրքիր, Ակն Բլ./քըրքուր, Խրբ. 9//քըրքըրուկ, Խրբ.

553. **ՓՇՈՒՆ**

Պարկապուկ ածող, Ղրբ.

554. **+ՓՆԹԻ**, ՆՆ. Լհ. Եր. Շմխ. Պլ. Ջղ. Սլմ. Թբ. Ազլ. Ակն Խրբ. Վն. Չրս Աղն. Էնկ. «կեղտոտ» Արբ. «տգեղ, չար և գեշ»//փինթի, ՆՆ. Ասլ. Ախց. Սբ./կընտի, Ալշ. //փնթա, Սվ./փնթ, Ղրբ. «կեղտոտ, անճարակ, թափված»//փնթիկ, Վն. //փընթի-փարախ, Ղրբ. «կեղտոտ»//փինթալի, Աղբ.

Ածած-մածած, Թբ.

Աղբոտ, Ղզխ.

Աղոջող, Առտ./աղղըղ, Առտ./աղտոտ-գիջկուտ, Ղզխ. Ղրբ./յօխտուտ-կըծըտօտ, Հղ. «չափազանց փնթի»

Գեջ, Ղզխ. «չափազանց կեղտոտ»//գիճկուտ, Ղզխ. // կիժկուտ, Ղրբ.

Գոմեշի սրոց, Ղրբ.

Ըրածը թողածը չգիտցող, Պլ.

Թափեցավ, Պլ.

Թըլթըլ, Չն.

Ժանգռոտ, Մշ.

Ժըպռոտ, Մշ.

Լըղճոր, Ախց. Խն. Վն.

Լոռթո, Վճ.
 Լըպուզ, Չճ. (Երեխա) 2) Չճ. «Երես առած», 3) Թբ. «ղեռահաս», 4) Ղզխ. «խա-
 բերա(»)»
 Խունամ, Տգր. «կեղտոտ, տգեղ»
 Կեղտակուլ/կիտուտ, Թբ. մնկ.
 Կոկրոտ, Կր.Մնջոտ
 Հըտքուկ, Խճ.
 Եիճոտ, Ղրբ.
 Եեմճոտ, Ար.//ճեմճոտած, Պլ.
 Եճըպոտ, Աղճ. Արբ. Եր. Խրբ. //ճըպոած, Ղզխ.
 Եուռոտ, ՆՆ.
 Մանոտ, Չճ.
 Մընջոտ, Եր.
 Մըրոտ, Ղրբ. Պլ. Վճ. //մուրոտ, Պլ. //մուրոտ-կուրոտ, Պլ.//Մունտառ, պարսկ.
 Կր.//մուրտառ//մուռտալ, Մշ.//մուրտառ, Գրս.//մուռնդառ, Երգ. //մըխտուն, ՆԲ.
 Շաբան, Ղրբ.
 Շաշալոտի, Պլ.
 Շավճի, Գրս. //շավի, Գրս.
 Շըլճիտի, Աղճ. Չճ. Պլ. //շըլխդի, Սչվ.
 Շըթթ, Տգր.//շտըրշոփ, Քղի//շըլփո, Մշ. Խ. //շըլո-փըլո, Մշ. Խ. //շըփիգ, Տգր.
 (Առծ. շփումն կեղտ)
 Որդնոտած, Պլ. //որդոտած, Խրբ.//որդնած, Եր. Կր. Ղրբ.
 Չափալ, Քսր. Վճ. Սկս. Շտխ.
 Չոչոլ, Հմշ. //չոնչոլ, Հմշ.
 Չըլըլուտ, Պլ.
 Պիխծ, Թբ. 2) «կղկղամբ»
 Ջանջոդ, Կսր.
 Ջըդինդ, Կսր. //ջունդուռ, Հճճ.
 Սէրլուզ/սեվլուզ, Տգր. «թափթփված»// սև սրոց, Ղրբ.
 Տափ սրբող չուխա, Ղզխ.
 Տըզոտ, Թբ.
 Տըլոտ, Չճ.
 Տըռտոշ, Ասլ. //դոթոշ, Կր.
 Տըրտըր-շըռշըռ, Ղվ. «թափթփված շորերով»
 Ցեխոտ, Ար. Ղրբ. Թբ.//ցեխակուլու, Ար. //ցեխափալալ, Ղրբ.
 Ունջաթաթախ, Ղրբ.//ունջակալած, Ղրբ.//ունջոտ, Ղրբ.//ունջոտացած, Ղրբ.
 Փառատան, Պլ. «շորերը շուտ մաշող»
 Փառթալ-փուռթալ, ՆՆ. 2) «հին ու մին, կոտորված բաներ»
 Փլլըփըթալա, Գրս.
 Քամ-քաք, Պլ.//քաքոտ, Արբ. Խ. ԿՄ. Պլ.
 Քսալաք, Աղճ. (ուղիղ իմաստը՝ *քիսա*)
 555. *ՓՈՍ [իունարեն փոս բառից], Ալշ. Հճճ. Մշ. Ջղ. Սլմ. Վճ. //փոս, Ախց. Գրս.
 Եր. Խրբ. Կր. Ղրբ. ՆՆ. Շմխ. Ռդ. Սչվ. //փը^ն, Մրդ. //փուս, Ազլ. Մկս. Տգր. Թբ.//փօս,
 Հմշ. Սբ.//փեօս, Ասլ. //փոօս, Ջթ. Սվ.
 Գճկուկ, Խրբ.

Խաթ, Տգր.

ճռռ, Վն.

Պուճ, Սշ.

556. **ՓՈՐՁ**

Տես ու ուս, Ալշ. // ուս ու տես, Թբ.

Ջրբուկ, ՆԲ.

557. + **ՓՈՔՐ** // փօքր, Եր. Ջղ. ՆՆ. // փուքր, Ազլ. Թբ.

Ամլիկ, Ղրբ. (գառան մասին)

Անասուն, Ախց. ՇԳ. (երեխայի մասին)

Առռ կիծի, Հդ. «ամենափոքր» (*առռէ՛* եղանակավորող բառ, որ կարող է դրվել մյուս խոսքի մասերի վրա՝ երանգավորելով թե՛ նախադասության առանձին անդամներ և թե՛ ամբողջ նախադասություն) // Լուխճաց պիծի, Հդ. // Լուխչաց պիծի, Հդ. «ամենափոքր»

Բալաջա, 40

Բզբզ, Խրբ. փխբ.

Գրկանոց, Ապր. Բլ. Կր. Սշ. Վն.

Գուփիկ «փոքրիկ և հաճելի, կոկիկ տեղ»

Ետքինեկ, Չն.

Ձանդար, Փրպ. (շան մասին)

Ժուլիկ, Խրբ. «փոքրակազմ, պզտիկ շուն»

Խալտիկ, ՆՆ. // Խփտիկ, ՆՆ. // Խուփիկ, «փոքրիկ և հաճելի, կոկիկ տեղ» (գործածվում է նաև հազուստի համար) // Խըպլիկ, Վն.

Ծակուլա, Պլ. «փոքր և նեղ» (*ծակուլա տում*)

Ծեթիկ, Խ. Վն. // Ծետեկ, Խ. Վն.

Ծիբուգ, Կր

Ծտի աչք, Ար.

Կերմազ, 39, 187

Կիստուգ, Կր.

Կուճի, 103. 181. Ղրբ. Ղրդ. 102 // Կուճի-կուճի, Ղրբ. // Կուծի-մուծի // Կուճուր, Ղրբ. // Կուճուլ, Ասլ. // Կիճի, Ղրբ. // Կուճին, Ղրդ. // Կուծի, Ղրբ.

Կլուգ, Վն. // Կանտ ու կլուգ, Վն. (օր.՝ *կանտ ու կլուգ ծծեր*)

Կըխթիկ // Կըխթլիկ, Վն. (փոքր և սիրուն)

Կըճատիկ, Վն.

Կըտիգ, 138

Կօղըղ, Ազա

Չարմաղի տակի, Մլթ. «շատ փոքրիկ» (հավերի վառեկները ծարմաղի՝ մազե մաղի տակ պահելու նմանությամբ)

Չվից նոր դուս էկած, Ար. // մեկել օրվա ծվից դուրս եկած, Ղզխ. նաև՝ «անփորձ» ճուտ, Ար. փխբ.

Ճլեգ, Վն. // Ճլըգ, Պլ. «չնչին»

Ճմլի // Ճմբլիկ, Դվ.

Մատղաշ, 172

Մանդըր, 77

Մի բերան, Ար. // մը թիքա, 176 // մի բուռ, Ար. // մի թիգ, Ար. // մի մատ, Ար. // մա-տըմ, 172 // մատնոց, Պլ. (ասվում է բաժակների համար) // մաղմանասուն, Կր.

Նինի կուկու, Ղրբ. (մարդու մասին)

Շուշուլիկ, Քղի «փոքր և մի քիչ ուռած» (ասվում է վերքի, պալարի մասին)
Ոռի ծակի չափ, Պլ.

Չելեպիճի, Սվ «փոքր և սիրուն»

Չէփիջ, թրք. Լ. փխբ. արհմ. «մեկից երկու տարեկան ուլ»

չփոթիկ, Պլ. «շատ փոքր, նետելու արժանի» (օր.՝ *լոթի*)

Պըսաէդ, Ուրմ. 1) «շատ փոքր», 2) «աչքի լույսը»

Պըզտի, ՆՆ. Պրտ. Կր. երգ. Ակն Մթ. Այր. Ախց. Այնթ. Պլ. //պըզտիկ, ՆԲ. Բրջ. Գրս. Պլ. ՆՆ. Կր. Չրս. Մշ. Տրպ. Նկմ. Ակն Արբ. Վն. Մշ. Մկս. Տգր. Ախց. Այնթ. Ասլ. Խն. Դրմ. ԿՄ. Տրն. //պըզդի, Բթմ. //պըզդիկ, Ախց. Մշ. //պըզլիկ, Դգխ. //պըզդիթ. Գմթ. //պըզտլի, Խրբ. Ախց. //պըզդուխ. Պպ. //պըզե, Բղշ. Պպ. //պըզտիլիկ, ՆՆ. //պըզտլիկ, Գրս. Պլ. ՆՆ. Եվդ. Կր. Խրբ. Արբ. Կս. //պզտըտիկ, Ակն. Ադբ. Արբ. ԿՄ. Յս. Պլ. Պրտ. Վն. Տգր. Քղի //պըզտըլիկ, Սբ. Բղշ. //պըզտուտիկ, Խրբ. Դրս. Պլ. //պըզտկոտ, Կր. //պիզտիկ, Սշվ. //պիզտի, Լհ. Յնգ. Պլ. Սշվ. //պիզիլիկ, Սվ. //պիզ-տիլիկ //պըլպիզիկ, Բրդ. //պիտիկ, Բրդ. //պըծի, Թբ. //պիծի, Ար. Դրբ. Շմխ. 102 Թբ. արհմ. //պիծիկ, Ար. Թբ. Դրբ. Խտջ. //պիծիճ, Դրբ. //պիծոնի, Դրբ. //պիտիկիկ, Չթ. //պի-տիտիկ, Պլ. //պիտիլիկ, Պլ. Աշ. //պիպլիկ, Վն. //բըղիջ, 110 //բիզդիգ, Սշվ. Լհ. //բիզ-դի, Սշվ. //բըզդիգ, Տգր. //բըզգիկ, Չթ. //բըզդիկ, Չթ. //բըզդկոն, Չթ. //բըզգիգ, Յնգ. //պըստիկ, Ար. ՆԲ. Թբ. Գնծ. Պլ. Խրբ. Վն. Շտխ. Սբ. Բլ. Դգխ. Մշ. Ջղ. //պըստի, Ար. Խ. Վն. Թբ. //պիստի, Շմխ. //պըստլի, Կր. //պըստլիկ, Վն. Ար. Թբ. Լ. Պլ. Վն. //պըստ-լուլիկ, Վն. //պստիկ, Վն. //պտտիկ, Ատն. Արբ. //պըտլիկ, Ադբ. ՇԳ. Պլ. Վն. //պընտ-լիկ, Արբ. //պըտետիկ //պտիտիկ //պպլիկ, Պրտ. Կր. //պտըլիկ, Պլ. //պտըտիկ, Պլ. Մրշ. Տրն. Վն. //պտիկիկ //պըտիկ, Չթ. Մրշ. Եվդ. Խրբ. Ակն Մշ. Վն. Արբ. //պուտիկ, Ար. Պլ. Ամս. //պուծուլուկ //պըդլիկ, Երգ. //պըդըլիկ, Երգ. //փըստէ՛գ, Կրճ. //փըստիկ, Ախց. Խ. //փըստըլօ, Վծ. //փըստլիկ, Դրբ. //պիծիկ-միծիկ, Շիր. //պիծի-պիծի, Դրբ. //պծար, Խ. Դրդ. //պըծառիկ, Սլմ.

Պըլուգ, Կսր. Սվր. Մշ. Վն. //պուլուգ, Սբ. Կսր. Մրշ. Սվր. Վն. //պըլուգ-մըլուգ, Վն. (և սիրուն, օր.՝ *գառնուկներ*) //պըլուգիկ, Ախց. Կս.

Պուլիկ, Յմշ. (տղայի մասին) 2) Տրպ. «1-4 տարեկան աղջիկ»

Պպո, Վն. մնկ. (փոքր տղայի մասին) 2) «տիկնիկ»

Սաթի, ՆՆ. Վն. «անխելահաս, անչափահաս երեխա»

Սավա, Խիգ. Վն. Շտխ. «մատղաշ, նաև՝ ծծկեր երեխա, մի տարեկան հորթ»

Տոտոսկ, Կրճ.

Ուլիճ, Չն. «փոքրիկ և չարածի» (ասվում է աղջիկների մասին) //ուլուլիկ, Խ. Վն. //ուլուլուլիկ, Վն. (և քնքուշ, սիրուն) //ուլուլիկ-ուլուլիկ, Վն. //պուլուլիկ, Վն. //ու-լուլիկ - մուլուլիկ, Խրբ. //ուլուրուկ-ուճուկ-պուճուկ, Ար. //ուլուլիկ-սուլուլիկ, Արբ. (և քնքուշ, սիրուն)

Պուրուկ, Տրն.

Պտղունց, Մշ. (*պտղունց վառել*)

Տխմար, Տգր. (երեխայի մասին)

Տկուռ//տկոռ, Դրբ. (դեռ թևերը չբուսած թռչունի մասին. տ *ժխտակամ+կուռ*)

Փոթիկ, Վն.

Փչխա, Կր.

Քասուլիկ, Յմշ. «փոքրիկ և գեղեցիկ» //քասուկ, Յմշ.

Քընծիգ, Տգր. «փոքր և կլոր»

Քըռթիկ, Ախց.

Քըստիկ, Ախց.

Քըփուկ, Ակն «փոքրիկ և կոկիկ»
Քոնտոզիկ, Ադր.
Քոչոլո, Տգր. «փոքրիկ և սիրունիկ»
Ք'հիչնուգ, 82 պարսկ.

Ք'օրփան, Կրճ. թրք. նաև՝ «մատղաշ»//ք'օրփա, 32//քօրփա, ընդհ.//քյօրփա,
Ղրք.//ք'որփա, 134

Օրոցկան, Ար.
558.* **ՓՈՒԽՐ**, Ալշ. Եր. Դճն. Մկս. Սլմ. Վն. Թբ.//փուխր, Սվ. //փուխ, Ախց. Ակն
Խրք. Ջղ. Նն. Սբ. (Պլ. կա միայն *փուխսիրտ*՝ «բարեսիրտ» և *սիրտը փուխ* «սիրտը
կակուղ»)//փուրխ, Մշ.//փուռխ, Մրդ.

Խըթըր, Սբ.
Խըրիտ, Սվ.
Խըրխիր. Վն.
Փի՛ստի, Շմխ. //փի՛ստիյ, Շմխ.
Փոփուլ, Ար.
Փռթիկ, Վն.

559. **ՓՈՒՉ** [պարսկ. چا], Սչվ.//բուչ, Ախց. Եր.//փուչ, Ուրմ. Սչվ.//փեչ, Ազլ.
Այրայ, Մրշ.

Անշահ, Մրշ. բզմաստ.

Անմեղ, Ղզխ. Թբ.

Ավել-պակաս, Ար. Ղրք. Պլ. (խոսք)

Ավերուկ, Վն. «փչացած պտուղ»

Բառադի, Կր. նաև՝ «ծրի»

Գ՛յա, Կր.

Ձուր, Ալշ. Ախց. Ազլ. Եր. Կր. Մշ. Նն. Սբ. Թբ. Կյուր. «զրպարտություն» //զուրի,
Սչվ. Դնգ.//զուր, Սլմ.//իզուր, Ղրք. Շմխ. Ջղ.//զրաբախտ, Եվդ. «դժբախտ»

Թոհաֆ, Նկմ. (*թոհաֆ աշխարհ*)

Թոռ, Ղրք. (ասվում է միայն հացի համար՝ *թոռ-թոռ պռոզ հաց*)

Լավագ, 1) Վն «խիստ նիհար, վտիտ», 2) Լ. «դատարկ, անպետք»//լավագ-մա-
վագ, Վն.//լունդ ու լավագ, Լ.//լանկլավագ, Լ. (բոլոր տարբերակներն էլ մարդու
մասին)

Խարաբ, Գրս. արաբ.

Հավայի, թրք. Գրս.

Հեչ, պարսկ. Գրս.

Ձրի, Ձթ.

Մաղբուն, թրք. արաբ. Գրս.

Մաստակը ցեխն ընկած, Եր. (օր. ի դերև ելած, չկայացած գործ, ծրագիր)

Մզկիթին գլուխը լուծ քշելու պես, Տրն. «պարապ տեղը աշխատած» (օր.
գործ)

Մեցն ընկած, Ղրք. «չատ հասունանալուց մեջը սևացած, լիսկած կամ չորացած
դատարկված»

Շիլուքութ էլած, Լ.

Շուն ու գելի բաժին դառած, Եր. Վն.

Չալուդ, Դմշ. (ընկույզ մասին)

Չիլած, Դրբ. Շմխ.//վօչիլանծ, Գրս. //վէչիլանծ, Գրս. //վէչան, Գրս. (հասկի մասին)

Չնչավոր, Մրգ.

Չունուզ, Խտջ. (ընկույզի մասին)

Չուռ, Ախց.

Պարապ տեղ, Վն.

Սունկ, Ար. փխբ.//սունգ, Ար. (սունկի նմանությամբ)

Քոսոտ, Աղն. Ար. Դգխ.

560. *ՓՈՒՏ [պիլ. put], Եր. Դրբ. «թերություն, պակասություն»//փտուկ, ՆԲ.//փտտուկ, Արբ. Կսր. Պլ.//փտրուկ, Ար. //փննուզ, Ակն //փթռակ, Դգխ.

561. ԲԱՂՅՐ//քառցըխ, Քղի//քախցըր, Եր. Դրբ. Մրղ. Շմխ. Սլմ. Թբ.//քանցըր, Տգր.//քաղծըր, Սշ.//քախծըր, Ալշ.//ք'ախցըր, Մկս. Վն. //քախցըր, Սչվ.//քըրախցըր, Սչվ.//քոխցըր, Ջղ.//քացըռ, Ամս.//քօխցըր, Ջթ.//քոխցըր, Ջթ.//քուխցըր, Ազլ.//քոխցըր, Սվ.//քոխց, Ջճն.//քօցխ, Ջճն. //քոյցըղ, Ջճն. //քարս, Խրբ.//քառս, Բլ.//քօխցուր, Կրճ. Մղր.//քօղցուր, Ջվր.

Անուշ, Պլ.//անուշկեկ, ՆՆ. Պլ. «քիչ ավելի քաղցր»//ամուր անուշ, Պլ. «շատ քաղցր»//անուշ-չանուշ, Վն//լեղի-անուշ, Բս. «խնձորի տեսակ, որ և քաղցր է, և դառը»

Խեսսի, Խրբ.

Կաթնուկ, Չն. «քաղցր խնձորի տեսակ» (կաթնուկ խնձոր) //էշի կաթնուկ (քղցր բույս, ՆԲ.

Կլկլան//գլգլան, Ար. (ծայնի մասին)

Մեղրիկ, Մշկ. (պտուղի մասին)

Շաքրե, Պլ.

Շիրին, ՆԲ. Ջվր.

Սիմպիճորի, Կղգ. (մամր և քաղցր տանձի մասին)

562. ԲԱՇԱԼ [պարսկ. آبشار], տես ԾԱՂԱՏ

563. ԲԱՋ, Ազլ. Սլմ. Ասլ.//քաջ', Ալշ.//քաճ, Մշ.//քաչ, Ախց. Խրբ. Կր. Ռդ. Ասլ. //քաչք, Ալշ.//քաչկ, Թբ. «ղև, ոգի»//քաչկ, Գրս. Դրբ.// քառք, Աղն.

Ազնավուր, Գրս.

Ազրայիլ, պարսկ. արաբ. թրք. Գրս.

Ածելի լիզող, Քղի//ածուի (ածելի) պատին վրա կեցող, Մշ.

Աչք չճպող, Շլ.

Ասլան, Կրճ.//ասլանի բերան ճղող, Ար.

Ատամի օքմին, Լ.

Արյուն թափած, ՆՆ. Պլ.

Ափլանթու, Գրս. արաբ.

Գըղրիջ, Տգր. //գըղըրջանգ, Տգր. (կտրիճ+ակ)

Ջրբավով, Մկս.

Ջռզըռ

Թագավորի նման, Եր. Դրբ.

Թոսուն, Մշ. «կտրիճ երիտասարդ»

Թուրք կտրուկ, Ար. ընդի.//թուրք աջ ու ձախ կտրող, Եր//սրփած թուր, Ուրմ. Ար. //սրբած թրից երես չթեքող, Ար.

Լեզգի, Թբ. փխբ.

Լայռտուկ, Ղրբ. 2) Պլ. «անհամ կերակուր»

Խոռո, Մշ./խորթ, Մշ. Սս.

Խեչ, Ձթ.

Ծուռ, Մշ./ծուռ, Սս.

Կռկման, Ադբ.

Հատիկ-մատիկ, Ար.

Հոգին խոտ, Մշ. (*Հոգիդ խոտ է:*) // հոգի առած, Պլ. Ար.

Ղօջ, թրք. Գրս./ղօջաղ, Ար. Գրս./ղօջճախ, Գրս./ղօջճաղ, Վձ.

Մածունը անփչել ուտող, ծղր.

Յաման, Հվր.

Նառ, Գնձ. Ուրմ. փխբ.

Նետվող, Ամս.

Ոտքը ջուրը կախած, Պլ.

Չըլըպըզտ, Վն.

Պատ, Վն. նաև՝ «բարձրահասակ և բարեձև»

Պոլոճիկով, Ար./պլոճիկով, Ար.

Պոլտի, Թբ./պոլտիկ, Թբ. «համարձակ»

Պոչով (աղջիկ), ՆՆ.

Պռժիկ, Մշ.

Ջոմարդ, Թբ. Սս. «քաջ ու ազնիվ»

Ջինդար, Պպ.

Ռաշիդ, Ար. ՆԲ. Ղրբ. //ըռաշիդ, Գրս. արաբ.

Ռեխը պատռած, Ղրբ.

Սատանա քշող, Ար./սատանի պիպիճ, Պպ.

Սարի նման, Ար./սարի պես, Մշ.

Սրթբխ, Ար.

Սրտով, Գնձ./սրտոտ, Ար. Թբ. Առտ. Բս. Քրի Մշ. Եվդ. Ղզխ. ՆՆ. Պլ./սըլդեդ, Հմշ./սիրդդդ, ՆՆ./սրտուկ/սրտոք, Գնձ./սըլդով, Հմշ. //սըլդվեր, Հմշ./սիրտոտ, Խտջ. 2) «ջղային»/սրտովացած, Խ. Ղրբ.// սըրտալի, Գրս./սըրտապենդ, Գրս./սիրտը չաթալ, Սբ./սիրտը պինդ, Ար./սիրտը պինդ պահած, Ղզխ./սիրտը պնդած, Ղզխ./սրտավոր, Ար. Թբ./սրտավորված, Ար. Թբ./կնլախերտ, Ղրբ. Գրս./գալլի սիրտ կերած, Ղրբ./գիլի ջիգյար կերած, Ղրբ./բենդսիրդ, Սվ./ջանավարի սիրտ կերած, Ար.

Տղամարդ, Ախց. Ախբ. Ղվ. Եր. Լ. Ղզխ. Ղրբ. Մշ. ՆԲ. ՆՆ. Շմխ. Ջղ. Սբ. Թբ. //տըղամարթ, Շմխ. Գրս. փխբ./տըղամարթ ախչիկ, Ար. (աղջկա, կնոջ մասին)/տղի պես, Ար.

Ք'անլանգ'օզ, պարսկ. թրք. Գրս.

Քալանքթան, Պպ.

Ք'անլաշ, թրք. Հդ./քանլաշ, Կր. Գրս.

Քաշկուտ, Գրս. (= քաջքուտ)

Օզգո, Ձթ. (քաջ և վեհանձն տղամարդկանց տրվող պատվանուն)

564.***ՔԱՐԹՈՒ** [քրդ. kartu], տես ՀԻՆ

565.***ՔԻՉ** [պարսկ. چس], Ար. Ալշ. Ախց. Եր. Սրդ. ՆՆ. Պլ. Սբ. Սչվ. Վն. Թբ. Մկս./քիշ, Սբ./քիճ, Մշ./քէչ, Սվ./չիչ, Մկս./քիչըմ, 185//քիչ-քիչ, Պլ. Ար./քիչեն քիչ,

ՊԼ./քիչ ու միչ, Ար./քիչիկ, ՊԼ./քիչուկ, Կսր./քչիկ, Ակն. Արբ./քիչիկ մը, ՊԼ./քըչիկ մը, Ակն./քըչիտիկ մը, Ակն./քիչիկ-քիչիկ, ՊԼ./քըչիկ-քըչիկ, Արբ./քիչկեկ, Եվդ. ՊԼ./քիչտակ մը, Ակն./քըչտակ մը, Ակն.

Ազ, 82

Բարակած, Ղրբ. ՊԼ. Թբ. Ար.

Գդալիկ, Ջթ. ՊԼ.

Գօմմօր, 94

Դանգոն, արաբ. պարսկ. Գրս.

Դըռնաղ, Գրս. թրք.

Դիան մը, 110

Ջինգիլթա, Հդ. «չափազանց քիչ»

Ըմպիկ, Արբ. «մի փոքրիկ կաթիլ, ումպ»

Ընգուն ա, 33

Ընցըվեր, Ղրբ./մին ընցըվեր, Ղրբ.

Թափթփուկ, ՊԼ.

Թելիկ, ՊԼ. «շատ քիչ» (ասվում է կանաչիների համար. *թելիկ մը մայտանօս*)

Խնձ, Տգր.

Խըրեկ, Գրս. Ղրբ. (օր՝ *մի խրեկ ջուր*)/մըխեկի, 20/մըխրեկ, Ղրբ./մըղայի, Խ./մը կ'այ, Սլմ.

Խըստուզ մի, 37

Խըրտուն ա, 33

Խըռծուզըմ, 37/մէ խըռծուզ, 37

Խօր, Կրճ.

Ծըռանգ, ՆՋ. Ուրմ./ծըռթիկ-բըռթիկ, Պրտ./ծըռթիկ-ծըռթիկ, Պրտ. //ծըռթիկ-վըռթիկ, Մշ.

Կըթիկ-կըթիկ, Խրբ. «քիչ-քիչ, սակայն անընդմեջ»/մը կօթ, Փռկ.

Կուտուր, Գրս./կըդօրըմ, 29/մի կըտօր, 91/կըտօրըմ, 172/մին կուտուր, 72

Կօլտում, Գրս.

Հուտըմ, 119

Ղընթ մը/ղընթիկ մը, Ջթ.

Ծոթ մը, ՊԼ. Մշ./ճոթիկ, Մշ./չերթ, Գրս./չըրթ մի, Մշ.

Մազաչափ, Եր. Ղրբ.

Մատ, Ղրբ. ՊԼ./մատ մի, 111/մատցի, Տրպ./մատլուզ, Խրբ.

Մեկ առկայի չօգտող, ՊԼ. «չափազանց քիչ»

Մէ ճանգ¹, 188

Մըռիզ, 62/մըռիմ, 62/մէ մըռիզ, 62

Միանգուն, 140

Մի բերան, Ար./մըռե¹խ, 121

Մի թիքա, 20/մէք¹ն, 115/մէ թիք¹ա, Սլմ./միկա, 84/մըթիքա, 168 //միտի-լիկ/միտիկ, Սվ.

Մի ջուխտ ու կենտ, Ար.

Մուն ցիլօք¹, 186

Նարըմ, 27

Նոսրը, Տրպ. Հմշ. //Նոսրը, Բլ.//Նեյսեմ, 177

Պատահ//մին պատահ, Ղրբ. 50//բըղը, 57

Պըրտուճըմ, 118

Պիճի, Ար. Մղր. Կրճ.//պիճըմ, 172//պեժ, ՆՀԲ//պիժի, Ար. Ղրբ. Շմխ.//պիժիկ, հստջ.//պիժին, Ղրբ.//պիժոնի, Ար. մնկ.//մի պճա, Ազա//մին պիժի, Ար. Ղրբ.//պըժա-
ռիկ, Սլմ.//մե պըռաժիկ, Սլմ.//պիժոնի, Ղրբ.//մի պոճուր, Փրպ.//մըն կիճի, Փռկ.//կի-
ճի, Փռկ.//կի մի, Կրճ.//կըժի, 77//պըզտիկմ, 185//մե պըզդի, 78//պոտի, 22, 149//մե
պըստիկ, 115//պզուր, ՆՁ.//կըզմիկ, հրբ.

Պտուղ, Խ. Բլ. Բղշ. Վն. Շտխ.

Պուռիժ, Հմշ.

Պուտի, Ազլ. Տգր.//պտիկ մը, Մշ. Ակն Արբ.//պուտիկ մը, Պլ.//պտիկ ըմ, Սկս.
Մշ.//պտիկ-պտիկ //պուտիկ-պուտիկ, Պլ.//պուտ, Ար. ՆԲ. Թբ. Ղզխ. Վն. Արբ. Քղի
Գնձ. Ուրմ. Պլ. Նկմ. Նն. Եվդ. Սկս. Մշ. Ակն Սբ. Կր. հստջ. Մլթ. հրբ.//մե պուտ, Ղդ.

Ջըրիզ, հրբ.//ջռիզ, հրբ.

Սաղեջուզ, Կսր.

Սակավ, Թբ.//սազաֆ, Մշ.

Փառակ (կես կթուն, ընկույզի միջուկի կեսով. Նորայր բառ.)

Փարչա մի, 114

Փիրիկ մը, հրբ.//փորիկ, 40//մին փորո՞ւ, 40

Փրթիկ, հրբ.

Փսոր, Ախց. Աղբ. Արբ. հրբ. Պլ. Թբ.//փցար, Եվդ.//փնցիկ, Եվդ.//փսոր մը, Պլ.
Տրմ.//փսորիկ մը, Պլ.

Փշուր, 6//փըշում, Շտխ.//մեշու//մեփշու 156//մեշ, Մրդ. (ծագում է մի փշուր
ծևից)

Քեստ, ընդի.//քստիկ, Հմշ.

566. **ՔԻՓ**, տե՛ս **ՄՈՏ**

567. **ՔՆՔՈՒՇ** //քունքուշ, Ռդ. (հացի և նման բաների մասին) //քըքուշ, Շիր.,
տե՛ս **ՆԱՉՈՒԿ**

568. **ՔՍՈՒ** [քուս], տե՛ս **ՇՈՂՈՔՈՐԹ**

569. **ՕԺԱՆԴԱԿ**

570. **ՕՏԱՐ** [պիլ. awtar], Ախց. Կր. Մրդ. Ջդ. Սլմ. Վն.//ուտար, Սկս. Շտխ.//ուդոյ,
Ջթ.//ուդոր, Ջթ.//ուդը՛ր, Սվ. (օտար հավերը քշելու բացականչություն քը՛շ-
քը՛շ) //օտար, Թբ.//օդար, Ալշ. Մշ. Նն. Սբ. Սչվ. Լհ.//օդուր, Տգր.//օխտար, Կրճ.// յթ-
նօտար, Մրզ. հրբ. Նն. Պլ.

Ախպար (<եղբայր), Ար. «հայրենադարձ, եկվոր»

Այլազգ, Աղն. Պլ. (ի նկատի ունեն միայն տաճիկներին) //այլասկ, Ուրմ.

Անտես-անճանաչ, Ղրբ. Վն. // ընճանանչ, Գրս.

Արանդա-թուրանդա, ՆԲ. «Իրան-Թուրանից, անծանոթ ու հեռու վայրերից»

Բացեն, Պլ.

Դուրսեցի, Պլ. «զավառացի, Անատոլուի բնակիչ», Նն. «բուրդ նրանք, որոնք
նախիջևանցի չեն», Հմշ. «ոչ համապոլաացի»

Էլօղլի, Կր.

Էրզիր, Կսր.

Խըշիմ, Մշ.

Ղարիբ, Զդ. արաբ. //ղարիբ, Վծ.

Յադ, Ար. Թբ. Ղրբ. Զվր. Կրճ. Կր. Ուրմ. Մշ. Վն. Գրս.//յադի, Գրս. պարսկ.
թրք.//յատ, Սբ.// յոթը յատ, Սվ.

Սելով, Զվր.

Տաճիկբերան, Պլ.

Տափակագլուխ, Պլ. ծծկ. (ասում են ֆրանսիացիներին, նրանց կրած տափակ
գլխարկների պատճառով)

ՀԱՅԿԱՆՈՒՇ ՀՈՎՍԵՓԻ ՄԵՍՐՈՊՅԱՆ

ԱԾԱԿԱՆԱԿԱՆ ՀՈՄԱՆԻՇՆԵՐԸ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԲԱՐԲԱՌՆԵՐՈՒՄ

Տեխ. խմբագիր՝ Մ. Է. Ճանճապանյան
Սրբագրիչ՝ Ն. Կ. Ղազարյան
Համակարգչային ձևավորումը՝ Օ. Ղ. Թերզյանի
Կազմի ձևավորումը՝ Ա. Ա. Վարդանյանի

Պատվեր 7: Տպաքանակ 150:

«Նաիրի» հրատարակչություն ՓԲԸ
Երևան-9, Տերյան 91

ՀԱՅԿԱՆՈՒՇ ՀՈՎՍԵՓԻ ՄԵՍՐՈՊՅԱՆ

բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
ՀՀ ԳԱԱ լեզվի ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող

1970 թ. ոսկի մեդալով ավարտել է Կիրովականի
Գ. Սունդուկյանի անվան N 8 միջնակարգ դպրոցը,
1975 թ.՝ Երևանի պետական համալսարանի բանասի-
րական ֆակուլտետը, 1997 թթ. Մայր Աթոռ Սուրբ Էջ-
միածնի Քրիստոնեական դաստիարակության կենտ-
րոնի աստվածաբանական երկամյա դասընթացները,
2000 թ.՝ Իրանի Իսլամական Հանրապետության դես-
պանատան մշակույթի կենտրոնի՝ պարսկերենի եր-
կամյա դասընթացները:

Հայոց լեզու է դասավանդել Կոմիտասի անվան
կոնսերվատորիայում (1990-1994), Պետական ճար-
տարագիտական համալսարանում (1998-2008): Ներկայումս դասավանդում է
Վ. Բրյուսովի անվան լեզվաբանական և Պետական տնտեսագիտական համալսա-
րաններում:

Աշխատել է «Լուսավորիչ» (1990-1993), «Անկախություն» (1993-1995), «Քրիս-
տոնեայ Հայաստան» (1997-1999), «Շողակն Արարատյան» (2000-2004) թերթե-
րում որպես խմբագիր, արդարադատության նախարարությունում՝ որպես լեզվա-
բան-փորձագետ, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի քարոզչական կենտրոնում, Արա-
րատյան Հայրապետական թեմում:

Մասնակցել է թվով 50 հանրապետական և միջազգային գիտաժողովների: Հե-
ղինակ է երեք հարյուրից ավելի գիտահանրամատչելի, լեզվաբանական, հոգևոր-
քրիստոնեական հոդվածների, գրախոսությունների, որոնք լույս են տեսել հան-
րապետական մամուլում, գիտական հանդեսներում և ժողովածուներում: Կազմել
է Գարեգին Առաքին Կաթողիկոսի երկերի բառարան (Մոսկվա, 2000): Հրատարա-
կության է պատրաստել մեկ տասնյակից ավելի բանասիրական, կրոնաեկեղեցա-
կան գրքեր՝ «Խօսքս պատարագի նշխարին պես» (Սբ. Էջմիածին, 1999), «Հայաս-
տանեայց Եկեղեցին» (Մոսկվա, 2000), «Խմորուինք աղօթքով» (Մոսկվա, 2000),
«Ուղեցույց ուխտի ճանապարհին» (Սբ. Էջմիածին, 2001), «Հայ Եկեղեցին. Բաբ-
գեն Կիլեսերեան» (Մոսկվա, 2002), Եղուարդ Գօլանճեան, «Երկեր» (Երևան,
2005), «Գրական լեզու և բարբառ» (Երևան, 2008) և այլն:

[3000pp.]

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0149932

